

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1814-3199

Categoria B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA

Științe
sociale

- Științe juridice
- Științe politice
- Sociologie

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

OPEN ACCESS JOURNALS

Chișinău

CEP USM 2023

Nr. 8(168)

2023

Redactor-șef

BRÎNZA Serghei, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Redactori-șefi adjuncți

STATI Vitalie, profesor universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

SOLCAN Alexandru, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

MILICENCO Stela, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Consiliul academic

Științe juridice

BAIAS Flavius Antoniu, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România)

BĂIEȘU Aurel, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

BĂIEȘU Sergiu, profesor universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

DOLEA Igor, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

DORUL Olga, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

GUCEAC Ion, profesor universitar, doctor habilitat, academician (Universitatea de Stat din Moldova)

NEGRU Andrei, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

RENIȚĂ Gheorghe, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

PÂNTEA Oleg, doctor, conferențiar universitar

TOADER Tudorel, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

ȚICLEA Alexandru, profesor universitar, doctor (Universitatea Ecologică din București, România)

Științe politice

ZDANIUK Bartłomiej, doctor habilitat în științe politice (Universitatea din Varșovia, Polonia)

BRIE Mircea, profesor universitar, doctor (Universitatea din Oradea, România)

MOȘNEAGA Valeriu, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

TEOSA Valentina, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

EJOVA Cristina, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

PUTINĂ Natalia, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Sociologie

BULGARU Maria, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

KHACHATRYAN Artak, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Erevan, Republica Armenia)

RACU Aurelia, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea Pedagogică de Stat, I. Creangă)

SANDU Ștefan-Antonio, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România)

ȘOITU Conțiu Tiberiu, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

Grupul de lucru

ȘTEPANOV Georgeta, doctor habilitat, profesor universitar, prorector pentru activitate științifică - coordonator

VALIC Miroslava - executor responsabil

VLADÎCA Sergiu - redactare literară (limba română)

BODEAN-VOZIAN Olesea, doctor - redactare literară (limba engleză)

PASTUH Marina - corectare tehnică, design grafic

ZASMENCO Ecaterina - atribuire index CZU

CHISELIOV Anton - responsabil de site

Indexată în bazele de date

CZU: 343.32(478)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_01](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_01)

INFRAȚIUNEA DE COMLOT ÎMPOTRIVA REPUBLICII MOLDOVA: DIMENSIUNI JURIDICO-PENALE

Serghei BRÎNZA, Vitalie STATI,

Universitatea de Stat din Moldova

În cadrul prezentului studiu științific este analizată pentru prima dată infracțiunea de complot împotriva Republicii Moldova, prevăzută de art. 338² din Codul penal al Republicii Moldova. Sunt interpretate prevederile acestui articol și stabilite condițiile în care se aplică răspunderea penală pentru complotul împotriva Republicii Moldova. Sunt identificate particularitățile ce caracterizează modalitățile normative ale acțiunii prejudiciabile prevăzute la art. 338² din Codul penal al Republicii Moldova. Este stabilită relația dintre acest articol, pe de o parte, și art. 324, 328, 333, 337, 338, 338¹ și 340¹ din Codul penal al Republicii Moldova, pe de altă parte. Autorii speră că rezultatele, obținute în cadrul investigației de față, vor impulsiona și vor înlesni aplicarea în practică a art. 338² din Codul penal al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *complot, securitatea statului, stat străin, organizație străină, entitate anticonstituțională, persoană publică, persoană cu funcție de răspundere, persoană cu funcție de demnitate publică, concurs de infracțiuni, concurență de norme.*

THE CRIME OF CONSPIRACY AGAINST THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CRIMINAL-LEGAL DIMENSIONS

In this scientific study, the offense of conspiracy against the Republic of Moldova, provided by the art. 338² of the Criminal Code of the Republic of Moldova, is analyzed for the first time. The provisions of this article are interpreted and the conditions under which criminal liability is applied for the conspiracy against the Republic of Moldova are established. The authors identify the particularities that characterize the normative modalities of the prejudicial action provided for in art. 338² of the Criminal Code of the Republic of Moldova. Also, the authors establish the relationship between this article, on the one hand, and art. 324, 328, 333, 337, 338, 338¹ and 340¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova, on the other hand. The authors hope that their results, obtained in the present investigation, will boost and facilitate the practical application of the art. 338² of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

Keywords: *conspiracy, state security, foreign state, foreign organization, unconstitutional entity, public person, official, person with a position of public dignity, cumulation of crimes, criminal norms conflict.*

Introducere

Prin adoptarea Legii nr. 9 din 02.02.2023 pentru modificarea unor acte normative (în continuare – Legii nr. 9/2023), Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM) a suportat mai multe amendamente.

În Avizul Direcției generale juridice a Secretariatului Parlamentului Republicii Moldova la proiectul care stă la baza Legii nr. 9/2023, găsim argumente privitoare la necesitatea adoptării legii în cauză: „Proiectul supus avizării va contribui la realizarea ideii pe care o sugerează art. 32 alin. (3) din Constituție: „Sunt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defăimarea statului și a poporului, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violență publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional” [1]. În Raportul Comisiei juridice, numiri și imunități a Parlamentului Republicii Moldova la același proiect se menționează: „Scopul proiectului este stabilirea și aplicarea unui sistem de măsuri de ordin juridico-penal pentru manifestările care atentează la integritatea, suveranitatea și securitatea statului. Astfel, modificările propuse vizează activitatea infracțională care subminează existența în continuare a unității și indivizibilității statului Republica Moldova” [2]. Mai multe informații despre *ratio legis* conține Nota informativă la proiectul care stă la baza Legii nr. 9/2023: „Proiectul de lege [...] a fost elaborat în vederea ajustării cadrului normativ în domeniul asigurării securității de stat la situația operativă reală pe palierul combaterii riscurilor și amenințărilor, generate de acțiunile informativ subversive ale serviciilor speciale străine în raport cu Republica Moldova. În urma unei analize a practicii de aplicare a cadrului legislativ pe segmentul securității naționale, efectu-

ate de către Serviciul de Informații și Securitate, au fost depistate mai multe aspecte problematice. Astfel, evaluarea procesului de aplicare a normelor actuale, cum ar fi art. 337 Cod penal (Trădarea de Patrie) și art. 338 Cod penal (Spionajul), a scos în evidență lipsa normelor penale care ar incrimina faptele conexe acestor infracțiuni. Prin urmare, acțiunea acestor norme este foarte restrânsă și nu cuprinde toate trăsăturile esențiale ale faptelor infracționale ce atentează la securitatea statului” [3].

În mod cert, riscurile și amenințările la adresa Republicii Moldova, evidențiate în actele preparatorii evocate mai sus, există din momentul proclamării independenței Republicii Moldova. Aceste riscuri și amenințări au devenit mai accentuate în contextul declanșării la 24.02.2022 a agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei. Întrucât Republica Moldova se află într-o poziție extrem de vulnerabilă din punct de vedere al securității, legiuitorul a decis, pe bună dreptate, să întreprindă măsuri de prevenire și de combatere a celor mai alarmante manifestări care primejduiesc însăși existența Republicii Moldova.¹

Rezultate obținute și discuții

În art. 338² CP RM, introdus prin Legea nr. 9/2023, fapta de complot împotriva Republicii Moldova este incriminată într-o variantă-tip și o variantă agravată.

Astfel, varianta-tip de infracțiune, prevăzută la alin. (1) art. 338² CP RM, constă în stabilirea, menținerea legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora în scopul comiterii infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ și 340¹ sau exprimarea acordului de a se implica într-o astfel de activitate.

La rândul său, varianta agravată de infracțiune, prevăzută la art. 338² CP RM, presupune că infracțiunea prevăzută la alineatul (1) este săvârșită de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană cu funcție de demnitate publică.

După cum reiese din chiar denumirea Capitolului XVII al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova, *obiectul juridic generic* al infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la activitatea normală a autorităților publice și securitatea statului.

Adoptarea Legii nr. 9/2023 condiționează regândirea tipologiei infracțiunilor prevăzute de Capitolul XVII al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Până la intrarea în vigoare a acestei legi, puteau fi distinse, *inter alia*, următoarele două tipuri ale acestor infracțiuni: 1) infracțiuni ce atentează la securitatea externă a țării (art. 337 și 338 CP RM); 2) infracțiuni ce atentează la legitimitatea autorităților publice (art. 339-341 CP RM). Intrarea în vigoare a Legii nr. 9/2023 nu a afectat existența în continuare a celor două tipuri de infracțiuni analizate. Efectul intrării în vigoare a acestei legi se răsfrânge asupra listei de articole care prevăd răspunderea pentru infracțiunile ce atentează la legitimitatea autorităților publice. Astfel, în acord cu legea penală în vigoare, astfel de infracțiuni sunt prevăzute de art. 338¹, 338³, 339, 340, 340¹ și 341 CP RM. Totodată, trebuie să vorbim despre apariția unui nou tip de infracțiuni prevăzute de Capitolul XVII al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova: infracțiuni ce presupun *sui generis* conceperea altor infracțiuni care atentează fie la securitatea externă a țării, fie la legitimitatea autorităților publice. Acest tip este reprezentat (cel puțin deocamdată) doar de infracțiunea prevăzută la art. 338² CP RM.

¹ Subliniem că, în studiul de față ne vom axa doar pe unul dintre noile articole introduse în legea penală în rezultatul adoptării Legii nr. 9/2023. Ne referim la art. 338² CP RM. Conținutul acestui articol este următorul:

„Articolul 338². Complotul împotriva Republicii Moldova:

(1) Stabilirea, menținerea legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora în scopul comiterii infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ și 340¹ sau exprimarea acordului de a se implica într-o astfel de activitate se pedepsește cu închisoare pe un termen de la 2 la 7 ani.

(2) Acțiunile prevăzute la alin. (1), săvârșite de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, se pedepsesc cu închisoare pe un termen de la 5 la 10 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 5 la 10 ani”.*

* Legea nr. 9 din 02.02.2023 pentru modificarea unor acte normative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2023, nr. 53-56, 98.

În alte publicații vom analiza alte efecte ale adoptării Legii nr. 9/2023. De asemenea, într-un articol științific aparte, va fi analizată noțiunea de complot, utilizată în art. 338² CP RM.

După această notă de clarificare, este necesar să identificăm obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM.

În literatura de specialitate din România, obiectul juridic special al infracțiunii de complot, care a fost prevăzută de art. 167 din Codul penal al României din 1968 [4], este descris astfel: „relațiile sociale care constituie obiectul juridic special al infracțiunii proiectate de complotiști” [5, p. 54] (O. Loghin și T. Toader); „ansamblul relațiilor sociale care se formează și se desfășoară în legătură cu siguranța națională a României și a căror apărare este asigurată prin combaterea infracțiunilor susceptibile să fie urmărite ori îndeplinite de participanții la complot” [6, p. 68] (Gh. Nistoreanu); „relațiile sociale privind siguranța statului, înglobând practic obiectul juridic al tuturor infracțiunilor împotriva siguranței statului care intră în programul asocierii” [7, p. 41] (M. Basarab); „relațiile sociale referitoare la siguranța statului, relații protejate de către legiuitor prin incriminarea faptelor prevăzute în art. 155-163, art. 165 și art. 166¹ C. pen.” [8, p. 22] (T. Toader); „relațiile sociale privind siguranța statului” [9, p. 106; 10, p. 49] (Gh. Diaconescu); „ansamblul relațiilor sociale care se formează și se desfășoară în legătură cu siguranța națională a României” [11, p. 32] (I. Chipăilă, C. Popa și I. Ciolan).

Nu putem, în niciun caz, pune la îndoială autoritatea opiniilor doctrinare reproduse mai sus. Totuși, aceste opinii au fost exprimate în contextul unei realități juridice guvernate de alte norme decât cele din Codul penal al Republicii Moldova. Infracțiunea, prevăzută la art. 338² CP RM, nu are și nu a avut un corespondent identic în legislația penală română. Putem vorbi doar despre o relativă similaritate dintre art. 338² CP RM și normele corespondente din legislația penală română. Dacă nu am ține seama de această diferență deloc neglijabilă, am ajunge la concluzii greșite privitoare la conținutul obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM.

Din punctul nostru de vedere, acest obiect nu poate fi echivalat cu obiectul juridic generic al infracțiunilor specificate în Capitolul XVII al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Altminteri, partea ar fi echivalată cu întregul. În afară de aceasta, considerăm că obiectul juridic special al infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, nu poate avea conținutul obiectului juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ și 340¹ CP RM. Este adevărat că săvârșirea uneia dintre aceste infracțiuni constituie scopul infracțiunii specificate la art. 338² CP RM. Chiar și așa, infracțiunea, prevăzută la art. 338² CP RM, își păstrează autonomia în raport cu infracțiunile specificate în art. 337, 338, 338¹ și 340¹ CP RM. Această autonomie reclamă o fizionomie proprie a obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM.

Drept urmare, considerăm că *obiectul juridic special* al infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, îl formează relațiile sociale cu privire la securitatea externă a țării și legitimitatea autorităților publice, sub aspectul neadmiterii de a concepe alte infracțiuni îndreptate împotriva securității statului Republica Moldova.

În prezența primelor două modalități normative ale infracțiunii de complot împotriva Republicii Moldova, lipsește obiectul material (imaterial). În prezența ultimei modalități normative a acestei infracțiuni, obiectul imaterial îl reprezintă acordul dintre subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, și statul străin, organizația străină, entitatea anticonstituțională sau reprezentantul acestora. Pentru calificare nu are importanță dacă acest acord are un suport material (de exemplu: foaie de hârtie; stick USB; card de memorie etc.) sau nu.

Datorită specificului său, infracțiunea, prevăzută la art. 338² CP RM, nu are victimă. Statul Republica Moldova, este, fără doar și poate, titular al valorilor și relațiilor sociale apărate împotriva infracțiunii examinate. Însă, statul nu poate apărea în postura de victimă a niciunei infracțiuni prevăzute de partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. Rolul statului Republica Moldova este să asigure apărarea valorilor și relațiilor sociale care alcătuiesc ordinea de drept. Acest rol nu poate fi cumulat cu cel de victimă a infracțiunii.

Latura obiectivă a infracțiunii de complot împotriva Republicii Moldova constă în fapta prejudiciabilă care se exprimă în acțiune. Această acțiune presupune trei modalități normative care au un caracter alternativ:

- 1) stabilirea legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora;
- 2) menținerea legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora;

3) exprimarea acordului de a se implica în comiterea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM.

Prima modalitate normativă se referă la procesul de a iniția și a dezvolta relații cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora.

La prima etapă, subiectul infracțiunii, specificate la art. 338² CP RM, aduce la cunoștința destinatarului (adică a statului străin, a organizației străine, a entității anticonstituționale sau a reprezentantului acestora) decizia de stabilire a legăturilor cu acesta. Această decizie poate avea la bază influențarea sau chiar presiunea² prealabilă exercitată de statul străin, de organizația străină, de entitatea anticonstituțională, de reprezentantul acestora ori de alte persoane. Este însă posibil ca decizia de stabilire a legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora să reprezinte propria inițiativă a făptuitorului.

La a doua etapă, destinatarul, după recepționarea și procesarea propunerii în cauză, o încuviințează.

În cazul în care, din cauze independente de voința făptuitorului, activitatea infracțională este întreruptă înainte de a se încheia cea de-a doua etapă, trebuie să vorbim despre tentativa la infracțiunea de complot împotriva Republicii Moldova.

Cea de-a doua modalitate normativă o atestăm în cazul în care între subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, pe de o parte, și statul străin, organizația străină, entitatea anticonstituțională sau reprezentantul acestora, pe de altă parte, înainte de săvârșirea acestei infracțiuni, deja fusesse stabilită o legătură. Pentru calificare, nu contează cine a inițiat o astfel de legătură: a) subiectul infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM sau b) statul străin, organizația străină, entitatea anticonstituțională sau reprezentantul acestora. De asemenea, nu contează: dacă legătura inițiată avea un caracter formal sau informal; dacă se desfășura sub paravanul unei activități de natură diplomatică, economică, culturală, sportivă, jurnalistică, socială etc. ori nu.

Pentru aplicarea art. 338² CP RM nu este relevant dacă stabilirea de legături cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora este urmată de menținerea acestor legături sau nu. Este posibil ca, în contextul executării aceleiași intenții infracționale, făptuitorul mai întâi să stabilească legături cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora, după care să mențină astfel de legături. Bineînțeles, în acest caz, art. 338² CP RM se aplică o singură dată. La fel de posibil este ca făptuitorul să stabilească legături cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora, fără a menține ulterior astfel de legături. Într-un asemenea caz atestăm, de asemenea, temeiul aplicării art. 338² CP RM.

A treia modalitate normativă presupune că inițiativa de săvârșire a infracțiunii, specificate la art. 338² CP RM, aparține statului străin, organizației străine, entității anticonstituționale sau reprezentantului acestora. La prima etapă, statul străin, organizația străină, entitatea anticonstituțională sau reprezentantul acestora îi propune subiectului infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, să se implice în comiterea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM. La a doua etapă, subiectul infracțiunii, specificate la art. 338² CP RM, consimte în mod expres sau tacit să se implice în săvârșirea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM.

Consimțirea se poate realiza verbal, în scris, prin fapte concludente sau în orice alt mod perceptibil pentru a ajunge la cunoștința statului străin, a organizației străine, a entității anticonstituționale sau a reprezentantului acestora. Nu este indispensabil ca propunerea, adresată de statul străin, de organizația străină, de entitatea anticonstituțională sau de reprezentantul acestora să fie inteligibilă pentru oricine. Este suficient ca propunerea respectivă să fie inteligibilă pentru subiectul infracțiunii specificate la art. 338² CP RM, care, cunoscând nuanțele relevante, să fie în situația de a-i înțelege semnificația.

Pentru a percepe plener esența juridică a celor trei modalități normative ale faptei prejudiciabile prevăzute la art. 338² CP RM, este necesar să stabilim înțelesul noțiunilor: „stat străin”; „organizație străină”; „entitate anticonstituțională”; „reprezentantul unui stat străin, al unei organizații străine sau al unei entități anticonstituționale”.

² În acest caz lipsește constrângerea fizică sau psihică în accepția art. 39 CP RM.

Prin „stat străin” se înțelege orice stat (cu excepția Republicii Moldova) recunoscut pe plan internațional, inclusiv recunoscut de Republica Moldova. Nu poate avea calitatea de stat străin Transnistria, Osetia de Sud, Abhazia, Karabahul de Munte, Republica Turcă a Ciprului de Nord sau alte asemenea formațiuni statale autoproclamate.

Așa cum am afirmat cu altă ocazie, „prin „organizație străină” se are în vedere o reuniune de persoane alcătuind o comunitate stabilă, având un caracter internațional, național sau non-guvernamental, urmărind un scop lucrativ sau non-lucrativ [...]. Nu are importanță dacă organizația străină este sau nu înregistrată, dacă activează deschis sau în condiții de clandestinitate” [12, p. 999]. Nu este relevant nici dacă organizația străină: este de drept public sau de drept privat; este condusă de o „persoană de paie” sau nu; îl are pe făptuitor printre beneficiarii efectivi sau nu etc.

Noțiunea „entitate anticonstituțională” este definită în art. 134²³ CP RM: „Prin entitate anticonstituțională se înțelege o pretinsă autoritate creată pe teritoriul unui stat, în afara reglementărilor constituționale ale statului respectiv și care nu este recunoscută în conformitate cu prevederile tratatelor internaționale” [13]. Așadar, entitatea anticonstituțională poate fi creată pe teritoriul Republicii Moldova sau al unui alt stat. În ambele cazuri contează ca entitatea anticonstituțională să imite o autoritate constituțională, arogându-și prerogativele de: președinte de stat; parlament; minister; bancă națională; judecătorie; procuratură; serviciu de securitate; poliție; altă autoritate publică. Evident, astfel de prerogative arogate sunt contrare legii fundamentale a statului pe al cărui teritoriu își desfășoară activitatea entitatea anticonstituțională.

Într-un context apropiat am consemnat că „prin „reprezentant al unui stat străin sau al unei organizații străine” trebuie de înțeles persoana împuternicită să le reprezinte pe acestea, să țină locul acestora, să acționeze în numele unui stat străin sau al unei organizații străine [...]. Nu contează dacă reprezentantul unui stat străin sau al unei organizații străine este remunerat sau nu, dacă deține împuterniciri permanente sau provizorii” [12, p. 999]. În mod similar, prin „reprezentant al unei entități anticonstituționale” se are în vedere persoana împuternicită să reprezinte o entitate anticonstituțională, să-i țină locul, să acționeze în numele acesteia.

Deși legiuitorul utilizează forma plurală „reprezentanți” în art. 338² CP RM, ținem să concretizăm că pentru aplicarea acestui articol este suficientă prezența unui singur reprezentant al unui stat străin, al unei organizații străine ori al unei entități anticonstituționale.

Indiferent de modalitatea normativă sub care se înfățișează, infracțiunea, prevăzută la art. 338² CP RM, poate fi comisă personal sau prin mijlocitor. În ultima ipoteză, mijlocitorul acționează în numele subiectului infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, și cu intenția de a-l ajuta. Dacă mijlocitorul îndeplinește condițiile cerute de alin. (5) art. 42 CP RM, acesta va avea calitatea de complice la infracțiunea specificată la art. 338² CP RM.

Infracțiunea, care este prevăzută la art. 338² CP RM, este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată, după caz, din momentul în care:

1) statul străin, organizația străină, entitatea anticonstituțională sau reprezentantul acestora au încuviințat decizia subiectului infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM de a avea legături cu acel stat străin, cu cea organizație străină, cu cea entitate anticonstituțională sau cu acel reprezentant al acestora (în prezența primei modalități normative);

2) subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, și-a exprimat acordul de a se implica în comiterea infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM (în prezența celei de-a treia modalități normative).

Este posibil ca, din cauze independente de voința făptuitorului, să nu se ajungă fie la stabilirea de legături dintre acesta și un stat străin, o organizație străină, o entitate anticonstituțională sau reprezentantul acestora, fie la exprimarea de către făptuitor a acordului de a se implica în comiterea infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM. Într-o asemenea situație, în dependență de faptul dacă a început executarea acțiunii prejudiciabile sau nu, vom fi în prezența tentativei sau a pregătirii de infracțiunea prevăzută la art. 338² CP RM.

O atenție aparte merită momentul de consumare în prezența celei de-a doua modalități normative. Menținerea legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții

acestora presupune „săvârșirea neîntreruptă, timp nedeterminat, a activității infracționale” [13]. În această ipoteză, infracțiunea, prevăzută la art. 338² CP RM, este o infracțiune continuă. Ea se consideră consumată din momentul fie al încetării activității de menținere a legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora (de exemplu, din momentul predării făptuitorului), fie al survenirii unor evenimente care împiedică această activitate (de exemplu, din momentul reținerii făptuitorului).

Latura subiectivă a infracțiunilor, specificate la art. art. 338² CP RM, se caracterizează prin intenție directă. Motivele infracțiunii examinate sunt: răzbunare; ură; lașitate; interesul material presupunând executarea unei comenzi în schimbul unei remunerații materiale; năzuința de a obține unele avantaje nepatriomoniale; carierism; motive de natură extremistă sau secesionistă, etc.

În cazul infracțiunii analizate, scopul este special: scopul de comitere de către făptuitor – împreună cu alte persoane sau de sine stătător – a uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM. Pentru existența infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM, nu are importanță dacă acest scop se realizează sau nu.

În legătură cu infracțiunea de complot care a fost prevăzută de art. 167 din Codul penal al României din 1968, Gh. Diaconescu menționează: „În ipoteza realizării scopului, infracțiunea de complot nu își pierde autonomia, ea nu este absorbită de conținutul infracțiunii pentru a cărei săvârșire s-a complotat” [9, p. 107; 10, p. 51]. Această opinie este valabilă în cazul infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM. Or, complotul împotriva Republicii Moldova nu este o etapă în procesul de săvârșire a uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM. Complotul împotriva Republicii Moldova și oricare dintre aceste infracțiuni nu au la bază aceeași intenție infracțională. Nu poate să reprezinte o infracțiune unică ceea ce are la bază două intenții infracționale. Voința legiuitorului a fost ca intenția de a săvârși infracțiunea de complot împotriva Republicii Moldova să fie autonomă în raport cu intenția de a comite una dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM. Tocmai de aceea, realizarea scopului de comitere a uneia dintre infracțiunile, prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM, depășește cadrul infracțiunii specificate la art. 338² CP RM și, pe cale de consecință, necesită calificare aparte. Într-un asemenea caz, vom fi în prezența concursului dintre infracțiunea prevăzută la art. 338² CP RM, pe de o parte, și una dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM, pe de altă parte.³

Subiect al infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, este persoana fizică responsabilă care în momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. Persoana juridică nu poate fi subiect al infracțiunii analizate.

Subiect al infracțiunii de complot împotriva Republicii Moldova poate fi, după caz, un cetățean al Republicii Moldova, un cetățean străin sau un apatrid. La concret, dacă scopul subiectului este de a comite infracțiunea prevăzută la art. 337 CP RM, atunci acesta poate fi doar un cetățean al Republicii Moldova. În cazul în care scopul subiectului este să săvârșească infracțiunea prevăzută la art. 338 CP RM, atunci acesta poate fi doar un cetățean străin sau un apatrid. În fine, dacă scopul subiectului este de a comite infracțiunea prevăzută la art. 338¹ sau 340¹ CP RM, atunci acesta poate fi un cetățean al Republicii Moldova, un cetățean străin sau un apatrid.

³ O asemenea abordare nu este inedită. Cu referire la o ipoteză apropiată în anumite privințe, am exprimat următoarea poziție: „Scopul infracțiunii prevăzute la art. 1751 CP RM este unul special: scopul săvârșirii împotriva victimei a oricărei infracțiuni cu caracter sexual [...]. Cele săvârșite vor forma un concurs al infracțiunii prevăzute la art. 1751 CP RM și al uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 171-175, 2081, 2082 CP RM, în cazul în care persoana, care-i propune victimei o întâlnire în scopul săvârșirii împotriva acestuia a oricărei infracțiuni cu caracter sexual, săvârșește ulterior o asemenea infracțiune cu acea victimă. Trebuie de accentuat că, în situația analizată, nu se atestă o dublă sancționare a aceleiași fapte. Or, așa cum reiese din dispoziția art. 1751 CP RM, săvârșirea oricărei infracțiuni cu caracter sexual reprezintă scopul infracțiunii prevăzute de acest articol. Realizarea acestui scop depășește cadrul infracțiunii specificate la art. 1751 CP RM. Aceasta pentru că infracțiunea cu caracter sexual nu este absorbită de infracțiunea prevăzută la art. 1751 CP RM”.*

* BRÎNZA, S., STATI, V. Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 619-620, 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.

După caz, rolul de organizator, de instigator sau de complice la infracțiunea, prevăzută la art. 338² CP RM, îl poate avea organizația străină, reprezentantul unui stat străin, al unei organizații străine sau al unei entități anticonstituționale, cu care subiectul fie stabilește sau menține legături în scopul comiterii infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM, fie își exprimă acordul de a se implica într-un astfel de activitate. Statul străin și entitatea anticonstituțională nu pot avea un asemenea rol juridic, întrucât nu sunt considerate persoane juridice în conformitate cu legislația Republicii Moldova.

În altă ordine de idei, circumstanța agravantă, consemnată la alin. (2) art. 338² CP RM, se referă la calitatea specială a subiectului infracțiunii examinate. Astfel, subiectul infracțiunii, specificate la alin. (2) art. 338² CP RM, poate avea una dintre următoarele calități speciale: 1) persoană publică; 2) persoană cu funcție de răspundere; 3) persoană cu funcție de demnitate publică.⁴ Noțiunile, care se raportează la aceste trei calități, sunt definite în art. 123 CP RM.

În contextul analizat nu putem face abstracție de legătura dintre infracțiunea, prevăzută la alin. (2) art. 338² CP RM, și infracțiunile specificate la art. 324 și 328 CP RM.

Sub un prim aspect, remarcăm că, deseori, complotul împotriva Republicii Moldova poate să reprezinte o activitate remunerată. În cazul în care subiectul infracțiunii prevăzute la alin. (2) art. 338² CP RM posedă calitatea de persoană publică sau de persoană cu funcție de demnitate publică, este cert că pretinderea, acceptarea, primirea sau extorcarea unei remunerații ilicite depășește cadrul acestei infracțiuni. Mai precis, vom fi în prezența concursului dintre infracțiunile prevăzute la art. 324 și alin. (2) art. 338² CP RM, dacă pretinderea, acceptarea, primirea sau extorcarea, personal sau prin mijlocitor – de către o persoană publică sau de către o persoană cu funcție de demnitate publică – de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptarea ofertei ori promisiunii acestora se face pentru ca persoana coruptă fie să stabilească sau să mențină legăturile cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională ori cu reprezentantul acestora în scopul comiterii infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338¹ sau 340¹ CP RM⁵, fie să-și exprime acordul de a comite asemenea infracțiuni. În acest caz, infracțiunea, prevăzută la alin. (2) art. 338² CP RM, succedă coruperea pasivă, reprezentând realizarea scopului coruperii pasive în ipoteza în care persoana coruptă îndeplinește o acțiune contrară funcției sale, acțiune concretizată în săvârșirea infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM.

Atestăm concursul dintre infracțiunile prevăzute la art. 324 și alin. (1) art. 338² CP RM, dacă pretinderea, acceptarea, primirea sau extorcarea, personal sau prin mijlocitor – de către o persoană publică străină sau de către un funcționar internațional – de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptarea ofertei ori promisiunii acestora se face pentru ca persoana coruptă fie să stabilească sau să mențină legăturile cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională ori cu reprezentantul acestora în scopul comiterii infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM⁶, fie să-și exprime acordul de a comite asemenea infracțiuni.

Vom fi în prezența concursului dintre infracțiunile prevăzute la art. 333 și alin. (1) art. 338² CP RM, dacă pretinderea, acceptarea, primirea sau extorcarea, personal sau prin mijlocitor – de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală sau de către o persoană care lucrează pentru o astfel de organizație – de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i

⁴ O circumstanță agravantă similară este consemnată în alin. 3 art. 412-2 din Codul penal al Republicii Franceze, care prevede răspunderea pentru infracțiunea de complot: „Pedepsele sunt de 20 ani detenție penală și amenda de 300.000 euro dacă infracțiunea este comisă de către un reprezentant al autorității publice”.*

* Codul penal al Republicii Franceze. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-PenalFranta-RO.html

⁵ În această ipoteză nu este posibil scopul comiterii infracțiunii prevăzute la art. 338 CP RM, deoarece persoana publică și persoana cu funcție de demnitate publică trebuie să fie cetățeni ai Republicii Moldova.

⁶ În acest caz, dacă subiect al infracțiunii este persoana publică străină, nu este posibil scopul de săvârșire a infracțiunii prevăzute la art. 337 CP RM, deoarece o astfel de persoană nu poate avea cetățenia Republicii Moldova. Nu același lucru se poate afirma despre funcționarul internațional. Un funcționar internațional poate avea cetățenia Republicii Moldova. Într-o asemenea ipoteză este posibil scopul de săvârșire a infracțiunii prevăzute la art. 337 CP RM.

se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptarea ofertei ori promisiunii acestora se face pentru ca persoana coruptă fie să stabilească sau să mențină legăturile cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională ori cu reprezentantul acestora în scopul comiterii infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM, fie să-și exprime acordul de a comite asemenea infracțiuni.

În alt context, considerăm că, în general, infracțiunea, prevăzută la alin. (2) art. 338² CP RM (în cazul în care este comisă de o persoană publică sau de o persoană cu funcție de demnitate publică) constituie un caz particular de exces de putere sau de depășire a atribuțiilor de serviciu. Or, săvârșind infracțiunea, prevăzută la alin. (2) art. 338² CP RM, persoana publică sau persoana cu funcție de demnitate publică depășește în mod vădit limitele drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege. Nicio prevedere normativă nu-i îngăduie unei persoane publice sau unei persoane cu funcție de demnitate publică să comită complotul împotriva Republicii Moldova. O astfel de faptă nu poate decurge din atribuțiile de serviciu ale făptuitorului și excedă limitele competenței sale de serviciu.

Drept urmare, s-ar părea că, în toate cazurile, infracțiunea, prevăzută la alin. (2) art. 338² CP RM (în cazul în care este comisă de o persoană publică sau de o persoană cu funcție de demnitate publică) constituie o normă specială în raport cu alin. (1), (2) sau (3) art. 328 CP RM. Atenționăm că o asemenea relație de concurență este posibilă doar atunci când gradul prejudiciabil al uneia dintre infracțiunile, prevăzute la alin. (1), (2) sau (3) art. 328 CP RM, nu este mai sporit decât gradul prejudiciabil al infracțiunii prevăzute la alin. (2) art. 338² CP RM. Comparând sancțiunile din aceste norme concurente, ajungem la concluzia că alin. (2) art. 338² CP RM reprezintă o normă specială față de alin. (1) sau (2) art. 328 CP RM. În acest caz, în acord cu alin. (2) art. 116 CP RM, se va aplica alin. (2) art. 338² CP RM, fără a fi invocat alin. (1) sau (2) art. 328 CP RM.

Totodată, alin. (2) art. 338² CP RM nu reprezintă o normă specială față de alin. (3) art. 328 CP RM. Comparând sancțiunile din aceste norme, observăm că gradul prejudiciabil al infracțiunii prevăzute la alin. (3) art. 328 CP RM este mai sporit decât gradul prejudiciabil al infracțiunii prevăzute la alin. (2) art. 338² CP RM. În acest caz, nu este corect să invocăm art. 116 CP RM. Soluția este să se aplice alin. (3) art. 328 CP RM în locul alin. (2) art. 338² CP RM. Dacă s-ar aplica alin. (2) art. 338² CP RM în locul alin. (3) art. 328 CP RM, atunci ar fi neglijat gradul prejudiciabil real al celor săvârșite (ceea ce ar contraveni alin. (1) art. 7 CP RM) și nu ar fi asigurată restabilirea echității sociale (ceea ce ar contraveni alin. (2) art. 61 CP RM). Desigur, nu poate fi acceptată nici soluția aplicării atât a alin. (3) art. 328 CP RM, cât și a alin. (2) art. 338² CP RM. Faptul, că aceste două norme nu sunt concurente, nu înseamnă că infracțiunile, prevăzute de ele, formează un concurs. Aplicarea atât a alin. (3) art. 328 CP RM, cât și a alin. (2) art. 338² CP RM, ar presupune supraestimarea gradului prejudiciabil al celor săvârșite și sancționarea de două ori a unei singure fapte.

Concluzii

În rezultatul intrării în vigoare a Legii nr. 9/2023, a apărut un nou tip de infracțiuni prevăzute de Capitolul XVII al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova: infracțiuni ce presupun *sui generis* conceperea altor infracțiuni care atentează fie la securitatea externă a țării, fie la legitimitatea autorităților publice. Acest tip este reprezentat de infracțiunea prevăzută la art. 338² CP RM.

Obiectul juridic special al infracțiunii în cauză îl constituie relațiile sociale cu privire la securitatea externă a țării și legitimitatea autorităților publice, sub aspectul neadmiterii de a concepe alte infracțiuni îndreptate împotriva securității statului Republica Moldova. În prezența ultimei modalități normative a infracțiunii prevăzute la art. 338² CP RM, obiectul imaterial îl reprezintă acordul dintre subiectul infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, și statul străin, organizația străină, entitatea anticonstituțională sau reprezentantul acestora. În prezența primelor două modalități normative ale infracțiunii examinate lipsește obiectul material (imaterial).

Cele trei modalități normative cu caracter alternativ ale acțiunii prejudiciabile specificate în art. 338² CP RM, sunt: 1) stabilirea legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora; 2) menținerea legăturilor cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora; 3) exprimarea acordului de a se implica în comiterea

uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM. Pentru aplicarea art. 338² CP RM nu este relevant dacă stabilirea de legături cu un stat străin, cu o organizație străină, cu o entitate anticonstituțională sau cu reprezentanții acestora este urmată de menținerea acestor legături sau nu. În prezența celei de-a doua modalități normative, infracțiunea prevăzută la art. 338² CP RM este o infracțiune continuă.

Scopul infracțiunii, prevăzute la art. 338² CP RM, este special: scopul de comitere de către făptuitor – împreună cu alte persoane sau de sine stătător – a uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM. Dacă acest scop se realizează, vom fi în prezența concursului dintre infracțiunea prevăzută la art. 338² CP RM, pe de o parte, și una dintre infracțiunile prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM, pe de altă parte.

Dacă scopul subiectului este de a comite infracțiunea prevăzută la art. 337 CP RM, atunci acesta poate fi doar un cetățean al Republicii Moldova. În cazul în care scopul subiectului este să săvârșească infracțiunea prevăzută la art. 338 CP RM, atunci acesta poate fi doar un cetățean străin sau un apatrid. În fine, dacă scopul subiectului este de a comite infracțiunea prevăzută la art. 338¹ sau 340¹ CP RM, atunci acesta poate fi un cetățean al Republicii Moldova, un cetățean străin sau un apatrid.

După caz, rolul de organizator, de instigator sau de complice la infracțiunea, prevăzută la art. 338² CP RM, îl poate avea organizația străină, reprezentantul unui stat străin, al unei organizații străine sau al unei entități anticonstituționale, cu care subiectul fie stabilește sau menține legături în scopul comiterii infracțiunilor prevăzute la art. 337, 338, 338¹ sau 340¹ CP RM, fie își exprimă acordul de a se implica într-o astfel de activitate.

În cazul în care complotul împotriva Republicii Moldova reprezintă o activitate remunerată, este posibil concursul, după caz, dintre: infracțiunile prevăzute la art. 324 și alin. (1) art. 338² CP RM; infracțiunile prevăzute la art. 324 și alin. (2) art. 338² CP RM; infracțiunile prevăzute la art. 333 și alin. (1) art. 338² CP RM.

Alin. (2) art. 338² CP RM constituie o normă specială față de alin. (1) sau (2) art. 328 CP RM. În acest caz, în acord cu alin. (2) art. 116 CP RM, se va aplica alin. (2) art. 338² CP RM, fără a fi invocat alin. (1) sau (2) art. 328 CP RM. Totodată, alin. (2) art. 338² CP RM nu reprezintă o normă specială față de alin. (3) art. 328 CP RM. În acest caz, soluția este să se aplice alin. (3) art. 328 CP RM în locul alin. (2) art. 338² CP RM.

Referințe:

1. *Avizul Direcției generale juridice a Secretariatului Parlamentului Republicii Moldova la proiectul de Legea pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985/2002 (nr. 456 din 08.12.2022)*. [Accesat: 26.06.2023] Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/6290/language/ro-RO/Default.aspx>
2. *Raportul Comisiei juridice, numiri și imunități a Parlamentului Republicii Moldova la proiectul de Legea pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985/2002 (nr. 456 din 08.12.2022)*. [Accesat: 26.06.2023] Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/6290/language/ro-RO/Default.aspx>
3. *Nota informativă la proiectul de Legea pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985/2002 (nr. 456 din 08.12.2022)*. [Accesat: 26.06.2023] Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/6290/language/ro-RO/Default.aspx>
4. *Codul penal al României din 21.06.1968*. În: *Buletinul Oficial*, 1968, nr. 79-79 bis.
5. LOGHIN, O., TOADER, T. *Drept penal român. Partea specială*. București: Șansa, 1999, 662 p. ISBN 973-9167-88-8.
6. NISTOREANU Gh. et al. *Drept penal. Partea specială*. București: Europa Nova, 1999, 735 p. ISBN 973-9183-46-8.
7. PAȘCA, V. et al. *Codul penal comentat*. Vol. 2: partea specială/coord.: M. Basarab. București: Hamangiu, 2007, 1162 p. ISBN 978-973-1836-67-6.
8. TOADER, T. *Drept penal român. Partea specială*. București: Hamangiu, 2012, 555 p. ISBN 978-606-522-590-9.
9. DIACONESCU, Gh. *Infracțiunile în Codul penal român*. Vol. I. București: Oscar Print, 1997, 481 p. ISBN 973-9264-16-6.

10. DIACONESCU, Gh., DUVAC, C. *Tratat de drept penal. Partea specială*. București: C.H. Beck, 2009, 1158 p. ISBN 978-973-115-541-8.
11. CHIPĂILĂ, Ion, POPA, Cristina, CIOLAN, Ion. *Drept penal. Partea specială*. Craiova: Sitech, 2010, 340 p. ISBN 978-606-530-867-1.
12. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea specială. Vol. II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3.
13. *Codul penal al Republicii Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, 1012.

Date despre autori:

Serghei BRÎNZA, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: brinza.serghei@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5937-3926

Vitalie STATI, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vitalie.stati@usm.md

ORCID: 0000-0003-1371-4961

Prezentat la 24.08.2023

CZU: 342.7:35.08:355.4(470:477)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_02](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_02)

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА НА ГОСУДАРСТВЕННУЮ СЛУЖБУ В УСЛОВИЯХ ВОЙНЫ: ПОИСК НОРМАТИВНОЙ МОДЕЛИ (НА ПРИМЕРЕ ОПЫТА УКРАИНЫ)

Татьяна КОЛОМОЕЦ,

Запорожский национальный университет (Украина)

В условиях введения в стране правового режима военного положения в связи с внешней вооруженной агрессией против Украины существенно изменились условия реализации основных прав граждан, в т.ч. и права на государственную службу, основы реализации которого регламентированы многочисленными нормативно-правовыми актами. «Базовая» нормативная модель, которая регламентирует основы реализации права лица на государственную службу, сформированная в Украине, в т.ч. с учетом позитивного нормотворческого опыта зарубежных стран, ориентации на обеспечение практического выполнения новационных функций государства в контексте «глобального» евроинтеграционного вектора его развития, является релевантной для мирных условий и в контексте появления «внешнего негативного фактора» для существования государства не в полной мере оказалась способной обеспечить лицу возможность для реализации вышеупомянутого гарантированного Конституцией Украины права. В условиях введения правового режима военного положения вполне целесообразной для обеспечения релевантных основ функционирования государственной службы в целом, реализации права лица на государственную службу является нормотворческая активность государства, ориентированная на закрепление, параллельно с существующей «базовой» моделью для мирных условий, «альтернативной» нормативной модели как вынужденной, временной, обоснованной. Своеобразие этой модели заключается в том, что она фиксирует возможность одновременной реализации как «базовых» (для мирного времени), так и временных правовых предписаний, возможность «паузы» в применении «базовых» правовых предписаний и временное действие новационных правил, ориентированных именно на период правового режима военного положения.

Ключевые слова: право на государственную службу, нормативная модель, релевантность, военное положение, государственный служащий, законодательство, опыт.

REALIZATION OF THE RIGHT TO CIVIL SERVICE AT WAR: THE SEARCH FOR A NORMATIVE MODEL (BASED ON THE EXPERIENCE OF UKRAINE)

Under the conditions of introduction in the country of legal regime of martial law in connection with an external armed aggression against Ukraine, conditions for the implementation of fundamental rights of citizens, including the right to public service, the basis of the implementation of which is regulated by numerous normative legal acts, have changed significantly. The „basic” normative model, which regulates bases of realization of the person’s right to public service, formed in Ukraine, including taking into account positive normative experience of foreign countries, orientation on provision of practical implementation of innovative functions of the state in the context of „global” European integration vector of its development, is relevant to peaceful conditions and in the context of appearance of „external negative factor” for existence of the state has not appeared in full measure capable of providing a possibility for a person to perform the right to public service. Under the conditions of the introduction of the legal regime of martial law, quite appropriate to ensure the relevant foundations of the functioning of public service as a whole, the implementation of a person’s right to public service is normative activity of the state, focused on fixing, in parallel with the existing „basic” model for peacetime conditions, „alternative” normative model as forced, temporary, justified. The peculiarity of this model lies in the fact that it fixes the possibility of simultaneous implementation of both „basic” (for peacetime) and temporary legal prescriptions, the possibility of „pause” in the application of „basic” legal prescriptions and temporary operation of innovative rules, focused specifically on the period of legal regime of martial law.

Keywords: right to public service, normative model, relevance, martial law, public servant, legislation, experience.

Введение

В условиях введения в стране правового режима военного положения в связи с внешней вооруженной агрессией против Украины существенно изменились условия реализации основных прав граждан, в т.ч. и права на государственную службу, основы реализации которого регламентированы многочисленными нормативно-правовыми актами (с акцентом на вид государственной службы; должность, занимая которую, лицо реализует соответствующий правовой статус и др.). «Базовая» нормативная модель, которая регламентирует основы реализации права лица на государственную службу, сформированная в Украине, в т.ч. с учетом позитивного нормотворческого опыта зарубежных стран, ориентации на обеспечение практического выполнения новационных функций государства в контексте «глобального» евроинтеграционного вектора его развития, является релевантной для мирных условий и в контексте появления «внешнего негативного фактора» для существования государства не в полной мере оказалась способной обеспечить лицу возможность для реализации вышеупомянутого гарантированного Конституцией Украины права. Сложности в обеспечении функционирования, взаимодействия органов публичной власти, безопасности реестров различного рода информации, внутригосударственные и «внешние» миграционные процессы, охватившие более чем 15 млн. лиц, в т.ч. и государственных служащих, обусловили актуальность корректировки нормативно-правовых основ государственной службы в целом и реализации права лица на государственную службу в частности, с акцентом внимания на запросы, обусловленные потребностями периода военного времени. «Острота» вопроса и необходимость его унормирования в кратчайшие сроки с использованием минимальных ресурсов обусловили необходимость поиска оптимальной нормативной модели реализации права лица на государственную службу именно в условиях военного времени без «кардинальной модификации» «стандартного» аналога. Именно это и обусловило концентрацию усилий законодателя, ученых-юристов, юристов-практиков по обоснованию возможности и необходимости поиска еще одной – «параллельной» нормативной модели реализации права лица на государственную службу, которая позволила бы, с одной стороны, устранить препятствия в реализации соответствующего права лица в условиях военного времени, а, с другой стороны, обеспечить кадровое сопровождение государственной службы в этот сложный для государства период, без риска его «дефектности». Целью работы является обоснование целесообразности внедрения на период действия в государстве особенных правовых режимов (одним из видов которых является правовой режим военного положения) «альтернативной» (упрощенной) нормативной модели реализации права лица на государственную службу, обеспечив тем самым релевантное решение вопросов реализации соответствующего права лица без ущерба «качеству» кадрового сопровождения государственной службы в целом. Объект работы формируют общественные отношения, возникающие в связи с реализацией лицом своего права на государственную службу. Предмет работы – альтернативная нормативная модель реализации права на государственную службу в условиях военного времени и обоснование ее релевантности условиям внедрения на примере опыта Украины. Методы исследования, которые были использованы при написании работы, позволили рассмотреть проблему в динамике (метод диалектического анализа), сравнить «стандартную» модель для мирных условий функционирования государства и «альтернативную» - для периода действия правового режима военного времени (сравнительно-правовой), выделить проблемные аспекты унормирования и реализации права на государственную службу (специально-юридический, логический, системный и др.) и обосновать целесообразность введения «альтернативной» модели, с сохранением «стандартной» модели «в режиме паузы» на период военного времени (моделирование, прогнозирование). Степень изучения проблемы в правовой науке обусловлена углубленным, комплексным анализом феномена государственной службы как структурного элемента служебного права (например, работы, Ю. Битяка, С. Кивалова, Л. Билы-Тиуновой, С. Федчишина, В. Колпакова, Н. Матюхиной, Д. Припутня и др.), права на государственную службу в разрезе классификации прав человека, группирования по поколениям прав человека (например, работы О. Петришина, Н. Онищенко, П. Рабинович, Н. Пархоменко и др.), но без учета особенностей его реализации, а соответственно и унормирования в условиях введения правового режима военного времени, что и обуславливает отсутствие тематиче-

ских научных работ как научного фундамента для соответствующей нормотворческой деятельности и правоприменения.

Основной материал

Право лица на государственную службу закреплено в Конституции Украины и детализировано в Законе Украины «О государственной службе», с акцентом на особенности видового ее разнообразия – в отдельных законодательных (например, Закон Украины «О дипломатической службе») и подзаконных актах, интерпретационных актах Национального агентства по вопросам государственной службы и др. Традиционно право лица на государственную службу в правовой науке исследуется в аспекте допуска лица к соответствующему виду публичной службы и его реализации во время прохождения соответствующей службы. Обоснование необходимости внедрения нормативно-правовых оснований для реализации соответствующего права лица в условиях военного времени также целесообразно рассматривать, сохраняя вышеупомянутый подход.

«Стандартная» нормативная модель допуска лица к государственной службе предполагает активность лица в использовании ресурса информационных систем – для подачи декларации кандидата (официальный сайт Национального агентства по предотвращению коррупции), подачи заявки и комплекта документов в электронном виде (официальный сайт Национального агентства по вопросам государственной службы), обработки этих данных, с использованием многочисленных электронных реестров, прохождения конкурса (тестирование, решение практических задач, собеседование), спецпроверки и др. Максимальное информационное сопровождение соответствующих процедур моделями взаимодействия с реестрами предполагает запрос, обработку, передачу, обеспечение сохранности сведений. В условиях угрозы несанкционированного доступа, использования, да и в целом существования соответствующих реестров в условиях войны с необходимостью предполагает, как минимум, ограничение (безусловно вынужденное, временное) их использование, что в свою очередь затрагивает вопрос реальной возможности реализации лицом своего права на государственную службу (в аспекте допуска к ней). «Пауза» как вариант решения проблемы в использовании реестров (с внесением соответствующих изменений в законодательство, регламентирующие функционирование ресурсов, отношения отчетности и др.) с необходимостью актуализирует вопросы кадрового обеспечения государственной службы в условиях войны, что в контексте миграции, в т.ч. и внешней, государственных служащих, фактически под угрозу ставит государственную службу в целом. Вполне обоснованным, с учетом всех обстоятельств функционирования государства в условиях действия правового режима военного положения, является упрощение процедуры доступа лица к государственной службе. Такое «упрощение» должно быть обоснованным, вынужденным, временным, унормированным. Как следствие, в законодательстве Украины было внесено несколько дополнений и изменений: а) упрощенный порядок перевода на должности государственной службы в органах военной администрации военнослужащих и сотрудников правоохранительных органов, с сохранением их должностей за основным местом работы; б) приостановление каких-либо вступительных процедур доступа к государственной службе, с использованием ресурса Единого портала вакансий должностей государственной службы, доступом к различным реестрам (как процедуры «с нуля», так и на каких-либо ее стадиях); в) упрощенный порядок доступа к должностям государственной службы в военных администрациях, с обоснованием руководителем целесообразности возникновения правоотношений именно с этим лицом для решения задач обеспечения функционирования органа государства, решения задач государства в период действия военного положения (без подачи декларации кандидата, документа, подтверждающего уровень владения государственным языком, проведения спецпроверки и др.). Внедряя упрощенную процедуру доступа лица к государственной службе, законодатель (тенденция предполагала первоначальную нормотворческую активность Национального агентства по вопросам государственной службы для оперативности решения проблем и инициирования законопроектной работы тематической направленности) определяет ее как «вынужденную временную альтернативу» и с этим следует согласиться, учитывая те дополнения, которые были внесены в акты служебного законодательства («... до отмены (прекращения) правового

режима военного положения», «на период действия правового режима военного положения», «с последующим прохождением всех предусмотренных обязательных процедур» и др.). Поэтому, вполне логично закрепленную модель доступа лица к государственной службе в период действия правового режима военного положения рассматривать как «альтернативную», такую, которая не отменяет в целом «стандартную» нормативную модель, а, с учетом обстоятельств военного времени, лишь приостанавливает («на паузу») ее действие и в свою очередь действует временно (на период военного положения, которое должно быть введено согласно положениям Закона Украины «О правовом режиме военного положения»). Такая модель допуска минимизирует субъектное сопровождение доступа лица к государственной службе, обуславливает приоритетность профессиональной потребности государства в таком лице на должности государственной службы и профессиональной способности лица быть полезным государству в определенный период его функционирования, экономность государственных ресурсов для допуска такого лица к службе, но исключает и «риск произвола» в процедуре допуска лица к государственной службе (обоснование руководителем государственной службы потребности государства в пребывании именно этого лица на соответствующей службе, подтверждение его профессиональной пригодности, «отлагательное действие» обязательных процедур допуска после прекращения действия правового режима военного положения).

Право лица на государственную службу в условиях войны также целесообразно рассматривать в аспекте его реализации после приобретения лицом соответствующего правового статуса. Введение правового режима военного положения с объективной необходимостью влияет и на реализацию лицом соответствующего особенного («специального») правового статуса, всех его составляющих. Так, например, с учетом особенностей функционирования всех без исключения реестров сведений в Украине в период военного положения, приостанавливается («на паузу», а не отмена) выполнение обязанностей государственных служащих относительно подачи деклараций, сообщения о существенных изменениях в имущественном положении, обязательного повышения квалификации (в т.ч. и с учетом перераспределения бюджетных средств на нужды государства в период войны), ежегодного оценивания профессиональной деятельности и др. Вполне логично, что в соответствующий период все усилия и ресурсы должны концентрироваться на обеспечении выполнения первоначальных задач государства в военное время и процедуры, которые непосредственно с последними не связаны, не являются «жизненно необходимыми» именно в этот период, приостанавливаются, освобождая временной ресурс государственных служащих.

С учетом активизации миграционных процессов, результатом которых является существенное увеличение внутренне перемещенных лиц – государственных служащих и государственных служащих, которые вынуждено выехали за пределы государства, получив статус лиц, находящиеся под временной защитой, актуализировались вопросы организационного обеспечения выполнения государственными служащими своей профессиональной деятельности – возможности выполнения таковой дистанционно (как в пределах государства, так и находясь за рубежом) и в связи с этим зачисление соответствующего периода «дистанционной работы», а если реальная возможность таковой отсутствует и оформление в связи с этим простоя, приостановление отношений, предоставление лицу отпуска без сохранения заработной платы – в срок, который исчисляется для присвоения лицу очередного ранга. Новационность этого вопроса для Украины, обусловленная основаниями для введения правового режима военного положения, с необходимостью обуславливают потребность законодательных инициатив и их практическую реализацию относительно урегулирования соответствующих отношений государственной службы в период войны (например, Закон Украины «Об особенностях урегулирования трудовых отношений в период войны», Постановление КМУ от 12.04.2022 года № 440 о запрете дистанционной работы для государственных служащих, находящихся за границей, разъяснение Национального агентства по вопросам государственной службы № 156 р/з от 13.09.2022 года о зачислении периода простоя в срок, который исчисляется для присвоения очередного ранга, « 157 р/з от 13.09.2022 года о зачислении в стаж государственной службы периода пребывания в отпуске без сохранения заработной платы и др.).

Разнообразие отношений, возникающих в период военного положения, с необходимостью об-

уславливает целесообразность принятия новых нормативно-правовых предписаний, ориентированных к применению именно в «особенный период» как «модели поведения особенного периода». Соответствующие предписания ориентированы на «особенные» юридические факты, специальный субъектный аспект, временное и вынужденное применение как «вынужденная альтернатива» нормативной модели государственной службы, которая была бы релевантной условиям развития государственной службы и реализации права лица на государственную службу в условиях военного времени, введения правового режима военного положения. Потребность оперативного унормирования модели реализации права лица на государственную службу в условиях войны предопределила «базовый вектор» соответствующей нормотворческой деятельности – внесение дополнений (преимущественно в раздел «Переходные положения») в «базовые» законодательные акты и подготовку интерпретационного акта органа власти, уполномоченного реализовывать государственную политику в соответствующей сфере общественных отношений. Так, например, реагируя на существенные расширения практики внедрения отношений простоя, приостановление служебных отношений, предоставление государственным служащим отпуска без сохранения заработной платы, законодателем унормирована альтернативная модель антикоррупционного ограничения относительно совместительства («мягкая модель»), которая предусматривает возможность «внешней» работы государственного служащего на период «паузы» в отношениях выполнения служебных обязанностей в период войны с обязательным соблюдением «общих стандартов» относительно предотвращения и предупреждения конфликта интересов. Соответствующая модель закреплена в разделе «Переходные положения» Закона Украины «О предотвращении коррупции» (п.п. 2⁸, 2⁹ Раздела XIII «Переходные положения», внесенные согласно Закону Украины № 2381-IX от 08.07.2022 года). Именно такое унормирование позволяет, с одной стороны, подтвердить приоритетность «базовой» («основной») нормативной модели поведения государственного служащего и ее действие в любых условиях, в т.ч. и в военное время. С другой стороны, подчеркивает существование еще одной дополнительной модели поведения, действие которой возможно только в период введения правового режима военного положения. Соответствующие дополнения внесены в Законы Украины «О государственной службе», «О предотвращении коррупции» и др. Унормирование альтернативной модели реализации права лица на государственную службу в условиях войны, кроме «базового» вектора – внесение дополнений в законодательство о государственной службе, с необходимостью предполагает «корректировку» (вновь в виде внесения дополнений) и в законодательные акты, «опосредующие» отношения государственной службы в целом, с учетом новаций времени и обеспечения релевантности нормативных предписаний последним (дополнения в законодательные акты, регламентирующие правовой статус органов государства в целом, административные процедуры, ответственность за противоправные деяния и др.).

Унормируя новую модель реализации права на государственную службу в условиях войны, необходимым является не только акцент внимания законодателя на т.н. «позитивные» отношения, но и на «негативный» аналог, закрепление норм, регламентирующих деликтные отношения во всем их разнообразии проявления в соответствующий период (например, дополнения УК Украины ст. 111- «Колаборационная деятельность»), с дополнением их нормативными и интерпретационными актами органом государственной власти, уполномоченных реализовывать государственную политику в соответствующих сферах отношений (например, распоряжение НАГС № 151- р/з от 21.04.2022 года «Об отдельных основаниях приостановления государственной службы»), что и позволяет обеспечить унормированность нормативных оснований реализации соответствующего элемента правового статуса государственного служащего в период войны.

Выводы

В условиях введения правового режима военного положения вполне целесообразной для обеспечения релевантных основ функционирования государственной службы в целом, реализации права лица на государственную службу является нормотворческая активность государства, ориентированная на закрепление, параллельно с существующей «базовой» моделью для мирных условий,

«альтернативной» нормативной модели как вынужденной, временной, обоснованной. Соответствующую нормативную модель реализации права лица на государственную службу как такую, которая фиксирует релевантные условиям военного времени правовые предписания, следует условно разделять на: а) упрощенную временную нормативную модель допуска лица к государственной службе (с минимизацией «фильтров» доступа к разнообразным реестрам информации («на паузе» в период войны), обоснованием руководителем государственной службы профессиональной необходимости лица на соответствующей должности для «качественного» оперативного решения задач, «задач государственной службы, охваченной войной» и отлагательным действием («после отмены правового режима военного положения») норм, регламентирующих основание «основной» («базовой») модели государственной службы в аспекте допуска лица к службе в мирное время); б) альтернативную (такую, которая существует одновременно с «основной моделью для мирного времени») временную модель реализации права лица на государственную службу уже в процессе прохождения службы, которая предполагает фиксацию альтернативных (при наличии обязательных признаков для внедрения в условиях войны) предписаний относительно каждого из элементов правового статуса государственного служащего. Своеобразие этой модели заключается в том, что она фиксирует возможность одновременной реализации как «базовых» (для мирного времени), так и временных правовых предписаний (для отдельных групп государственных служащих, относительно отдельных составляющих элементов правового статуса государственных служащих), возможность «паузы» в применении «базовых» правовых предписаний и временное действие новационных правил, ориентированных именно на период правового режима военного положения. Своеобразие соответствующей релевантной запросам военного времени нормативной модели реализации права на государственную службу (как в аспекте допуска к службе, так и реализации при прохождении последней) предполагает и особенность ее закрепления – дополнение «базовых» законодательных актов служебного законодательства (преимущественно в финальных разделах – «Переходные положения», «Заключительные положения»), с детализацией их положений в подзаконных актах и подготовкой интерпретационного акта «профильным» органом государственной власти, что и позволяет обеспечить релевантность нормативных основ реализации права лица на государственную службу в условиях военного времени.

Notă: Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).

Данные об авторе:

Татьяна КОЛОМОЕЦ, Запорожский национальный университет, Украина.

E-mail:

ORCID: 0000-0003-1101-8073

Представлено 17.10.2023

CZU: 343.222:343.43-054.72

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_03](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_03)

RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU RECRUTAREA ILEGALĂ A MIGRANȚILOR ÎN ERA DIGITALĂ

*Mihaela BOTNARENCO, Ion COJOCARI,**Universitatea de Stat din Moldova*

În epoca digitală, traficul de migranți și recrutarea ilegală devin tot mai complexe. Articolul analizează modul în care tehnologia digitală influențează aceste probleme și propune reconceptualizarea infracțiunii de organizare a migrației ilegale în Republica Moldova pentru a include elementele traficului de migranți, conform Protocolului TIM. În Republica Moldova, legislația trebuie să se adapteze pentru a combate eficient aceste infracțiuni în mediul digital, asigurând protecția drepturilor migranților. De asemenea, se subliniază diferența dintre traficul de migranți și traficul de persoane, evidențiind necesitatea unor abordări legislative distincte. Cooperarea internațională și protecția victimelor sunt, de asemenea, discutate pentru dezvoltarea unui cadru legal comprehensiv. În concluzie e subliniat importanța adaptării legislative pentru a preveni și combate traficul de migranți și recrutarea ilegală în era digitală, asigurând un mediu mai sigur pentru migranți.

Cuvinte-cheie: migrație, era digitală, trafic de persoane, recrutare ilegală, cadru legal, cooperare internațională, protecția drepturilor migranților.

PENAL LIABILITY FOR ILLEGAL RECRUITMENT OF MIGRANTS IN THE DIGITAL AGE

In the digital age, smuggling of migrants and illegal recruitment are becoming increasingly complex issues. This article examines how digital technology influences these issues and proposes the reconceptualization of the crime of organizing illegal migration in the Republic of Moldova to include elements of human trafficking, in accordance with the TIM Protocol. In the Republic of Moldova, legislation needs to adapt to effectively combat these crimes in the digital environment while ensuring the protection of migrants' rights. Additionally, it highlights the distinction between smuggling of migrant and human trafficking, emphasizing the need for separate legislative approaches. International cooperation and victim protection are also discussed as crucial aspects for the development of a comprehensive legal framework. The conclusion underscores the importance of legislative adaptation to prevent and combat migrant trafficking and illegal recruitment in the digital era, ensuring a safer environment for migrants.

Keywords: migration, digital era, human trafficking, illegal recruitment, legal framework, international cooperation, migrant rights protection.

Introducere

În epoca digitală, în care internetul a devenit un element indispensabil al vieții moderne, societatea a înregistrat progrese semnificative în domeniul inovațiilor tehnologice, inclusiv automatizarea și inteligența artificială. Procesele educaționale, precum și studiile la distanță online, au fost streamline-uite. Astfel, studiarea la distanță a devenit tot mai populară, beneficiind de numeroase platforme și resurse digitale care furnizează acces global la cursuri și materiale educaționale. De asemenea, comerțul online a fost optimizat. Prin urmare, interacțiunea umană s-a simplificat în scopuri de divertisment, informare și exprimare a opiniilor pe platforme comune. Era digitală se caracterizează prin creșterea rapidă a tehnologiei și inovație continuă, conferindu-i astfel un caracter dinamic și perpetuu schimbător.

Traficul de migranți reprezintă o problemă gravă la nivel global, iar securitatea cibernetică joacă un rol crucial în această problemă. Odată cu crescutul grad de dependență de tehnologia digitală, se acordă o importanță majoră protejării datelor și a infrastructurii digitale împotriva amenințărilor cibernetice. Traficanții pot obține date personale despre migranți prin mijloace de hacking sau phishing, precum datele de identificare, datele de contact sau informațiile financiare. Aceste date pot fi ulterior utilizate în scopuri de șantaj sau alte activități ilegale.

De asemenea, traficanții pot crea site-uri web sau platforme online false pentru a atrage migranți și a-i înșela să plătească bani în schimbul promisiunilor false legate de călătorii sau locuri de muncă. Aceasta poate duce la pierderea banilor și la expunerea la riscuri suplimentare. În același context, traficanții pot folosi tehnologii de supraveghere și urmărire pentru a monitoriza mișcările migranților, ceea ce poate conduce la răpire sau alte abuzuri. Aceasta include utilizarea dispozitivelor GPS sau interceptarea comunicărilor lor. Traficanții pot utiliza, de asemenea, atacuri cibernetice pentru a obține bani de la migranți sau de la familiile acestora, amenințând cu dezvăluirea de informații personale sau compromițătoare. O altă metodă constă în utilizarea platformelor de socializare și mass-media pentru a răspândi dezinformare sau pentru a manipula migranții cu informații false sau promisiuni nerealiste, cu scopul de a-i atrage în capcana traficului de migranți.

Recrutorii pot utiliza platforme online, cum ar fi rețelele sociale, forumurile, site-urile web obscure sau chiar aplicațiile de mesagerie pentru a găsi potențiale victime. Aceste platforme oferă anonimitate și acces la o audiență extinsă de posibili recruți. În acest context, recrutarea ilegală prin mijloace cibernetice poate viza în mod special minorii, care pot fi mai susceptibili la manipulare online. Aceștia pot fi atrași în activități ilegale sau periculoase fără să înțeleagă pe deplin consecințele, deci fiind vulnerabili. Internetul facilitează recrutarea ilegală la nivel internațional. Potențialele victime pot fi atrase din diverse țări și regiuni, ceea ce poate face mai dificilă aplicarea legii și identificarea recrutatorilor. Prin urmare, cadrul legal al Republicii Moldova trebuie să fie conform standardelor internaționale de protecție a drepturilor migranților în era digitală.

Scopul acestei cercetări constă în analiza răspunderii penale pentru recrutarea ilegală a migranților în era digitală, cu accent pe evaluarea și îmbunătățirea legislației Republicii Moldova.

Principalele obiective ale cercetării includ evaluarea legislației existente privind incriminarea faptei de recrutare ilegală a migranților, identificarea și evidențierea potențialelor deficiențe sau ambiguități din perspectiva dreptului penal al Republicii Moldova în ceea ce privește răspunderea penală pentru recrutarea ilegală a migranților prin mijloace digitale, formularea de recomandări concrete pentru îmbunătățirea legislației penale a Republicii Moldova, inclusiv propuneri de modificări sau aditii care să abordeze mai eficient problema recrutării ilegale a migranților în era digitală, evaluarea modului în care legislația penală existentă este implementată în Republica Moldova în ceea ce privește recrutarea ilegală a migranților și analiza impactului acestor legi asupra procesului de combatere a acestei infracțiuni în mediul digital.

Aceste obiective vor contribui la o înțelegere mai profundă a modului în care Republica Moldova abordează problema recrutării ilegale a migranților prin mijloace digitale din perspectiva dreptului penal și la dezvoltarea unui cadru legal mai eficient pentru combaterea acestei amenințări.

Ipoteza cercetării este că legislația penală actuală a Republicii Moldova nu este suficient de adaptată noilor provocări aduse de era digitală în combaterea recrutării ilegale a migranților, ceea ce poate duce la lacune în aplicarea legii și la riscul încălcării drepturilor fundamentale ale migranților.

În vederea investigării ipotezei menționate și pentru atingerea obiectivelor propuse, au fost aplicate următoarele metode de cercetare:

Metoda juridică. Această metodă implică analiza detaliată a legislației existente referitoare la recrutarea ilegală a migranților în Republica Moldova, precum și a tratatelor internaționale relevante și a jurisprudenței relevante. Prin intermediul acestei metode, cercetătorii au evaluat cadrul legal actual și au identificat eventualele lacune sau ambiguități în ceea ce privește protecția drepturilor migranților în era digitală.

Metoda comparativă. Această metodă a fost utilizată pentru a compara cadrul legal existent în Republica Moldova cu practicile și legislația altor state sau organizații internaționale în ceea ce privește combaterea recrutării ilegale a migranților prin mijloace digitale. Această comparație a furnizat informații utile pentru identificarea unor posibile modele și soluții.

Metoda interpolară. Această metodă a fost folosită pentru a dezvolta argumente și concluzii logice, morale și raționale în cadrul cercetării. Cercetătorii au folosit datele și informațiile colectate prin metodele juridice și comparative pentru a ajunge la concluzii fundamentate și pentru a formula recomandări cu privire la îmbunătățirea legislației penale din Republica Moldova.

Metoda extrapolară. Această metodă a fost aplicată pentru a proiecta sau extinde concluziile cercetării la nivelul unor perspective mai largi sau pentru a anticipa posibile evoluții viitoare în domeniul recrutării ilegale a migranților în era digitală. Acest lucru a contribuit la dezvoltarea unor concluzii și recomandări cu aplicabilitate pe termen lung.

În ansamblu, aceste metode de cercetare au permis cercetătorilor să analizeze în profunzime problema recrutării ilegale a migranților în contextul digital și să formuleze recomandări concrete pentru îmbunătățirea cadrului legal în Republica Moldova în vederea protejării drepturilor migranților în această eră digitală în continuă evoluție.

Rezultate obținute și discuții

În Republica Moldova, nu s-au efectuat suficiente studii științifice pentru a oferi o clarificare a elementelor esențiale implicate în procesul de recrutare ilegală. Totodată, considerăm că „pentru a identifica recrutarea ilegală, aceasta trebuie: a) să fie vicioasă; b) să cauzeze prejudicii morale și materiale; c) traficantii să opereze cu informații factive; d) informațiile prezentate victimelor să nu corespundă adevărului (false)” [1]. De asemenea, în Republica Moldova nu există o normă penală specifică care să incrimineze traficul de migranți, în conformitate cu prevederile Protocolului împotriva traficului de migranți (în continuare - Protocolul TIM) [1]. Norma care tratează organizarea migrației ilegale în Republica Moldova nu conține o definiție specifică a recrutării. Această definiție poate fi găsită doar în dispozițiile articolului 165 referitor la traficul de ființe umane și articolului 206 referitor la traficul de copii din Codul Penal al Republicii Moldova (CP RM) [3].

În cadrul cercetării noastre, infractorul este o persoană intermediară sau un transportator care acționează în scopul de a aduce prejudicii intereselor și drepturilor unui migrant. În procesul de comitere a activității infracționale, traficantul utilizează metoda efectuării unui transfer de la o locație la alta, inclusiv în circumstanțe care implică traversarea frontierei de stat a Republicii Moldova. În acest context, putem identifica două categorii distincte de documente necesare pentru această activitate, și anume: documente care au ca scop autorizarea intrării, ieșirii, șederii sau traversării teritoriului Republicii Moldova și documente care au ca scop recrutarea de migranți, având ca rezultat angajarea acestora în vederea obținerii unui statut de ședere ilegală pe teritoriul Republicii Moldova [2, pag. 175].

În Protocolul TIM, care tratează traficul de migranți, nu este inclusă o definiție clară și explicită a procesului de recrutare a migranților, și anume: „expresia „trafic ilegal de migranți” desemnează faptul de a asigura, în scopul de a obține, direct sau indirect, un folos financiar ori un alt folos material, intrarea ilegală într-un Stat Parte a unei persoane care nu este nici cetățean, nici rezident permanent al aceluși stat” [4]. În plus, prin utilizarea termenului „a asigura”, legislativul pare să sugereze implicit că există posibilitatea ca recrutarea să fie o circumstanță în care se comite infracțiunea de trafic de migranți. În același timp, diferența dintre definiția traficului de migranți și infracțiunea de organizare a migrației ilegale constă „în cazul traficului de migranți, infracțiunea va cuprinde în calitate de obiect material și corpul migrantului. În cazul infracțiunii de organizare a migrației ilegale, acest lucru este diametral opus” [2, pag. 158-159]. Prin urmare, trebuie menționat că infracțiunea de organizare a migrației ilegale nu acoperă în mod specific relațiile sociale care nu sunt incluse în sfera regimului de frontieră al Republicii Moldova, așa cum este cazul recrutării ilegale a migranților. Aceasta înseamnă că, în ceea ce privește aspectele legate de migrație și traversarea frontierei, legea se concentrează mai mult pe organizarea și facilitarea deplasării ilegale a migranților, dar nu adresează explicit procesul de recrutare sau angajare a acestora în activități ilegale. Este important să se înțeleagă că există diferențe semnificative între aceste două tipuri de infracțiuni și că fiecare poate necesita abordări și reglementări distincte în cadrul legislației Republicii Moldova.

În era digitală, această situație poate fi abordată prin utilizarea tehnologiilor de monitorizare și control la frontieră. Sistemele informatice pot urmări datele de intrare și ieșire ale migranților și pot alerta autoritățile atunci când un migrant depășește perioada legală de ședere [5, pag. 24]. Aceasta ar putea ajuta la prevenirea prelungirii ilegale a șederii și la menținerea integrității sistemului de azil [5].

Totuși, trebuie să se acorde o atenție deosebită protejării drepturilor refugiaților și solicitanților de azil în era digitală. Colectarea și stocarea datelor cu caracter personal trebuie să respecte regulile de confidențialitate și să asigure securitatea acestor informații împotriva accesului neautorizat sau abuzului.

De asemenea, trebuie să existe proceduri clare de contestare și apel pentru migranți în cazul în care sunt suspectați de prezență ilegală sau în cazul în care datele lor sunt folosite în mod necorespunzător. În acest fel, putem asigura că tehnologia digitală este folosită într-un mod just și echitabil în gestionarea migrației și a cererilor de azil.

Cu toate acestea, este important de subliniat că termenul „recrutarea”, conform definiției stabilite în articolul 3 al Protocolului pentru prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special femei și copii (denumit în continuare Protocolul TIP), implică în mod specific constrângerea fizică și psihică ca elemente condiționate. Acest lucru înseamnă că pentru a fi considerat „recrutare” în sensul acestui protocol, procesul trebuie să implice o forță fizică sau o constrângere psihică specifică: „trafic de persoane înseamnă recrutarea, transportul, transferul, adăpostirea sau primirea de persoane, prin amenințarea sau folosirea forței sau alte forme de constrângere, de răpire, de fraudă, de înșelăciune, de abuz de putere sau de o poziție de vulnerabilitate sau de acordare sau primire de plăți sau beneficii pentru a obține consimțământul unei persoane care deține controlul asupra altei persoane, în scopul exploatării” [6]. Prin urmare, se poate concluziona că definiția traficului ilegal de migranți nu se suprapune nici cu cea a traficului de persoane. Acest lucru se datorează faptului că în cazul traficului de migranți nu este necesară aplicarea constrângerii fizice sau psihice asupra persoanei, nici chiar menținerea acesteia în condiții de servitute, așa cum este cerut în cazul traficului de persoane.

Această distincție subliniază diferențele esențiale dintre cele două infracțiuni. Traficul de migranți se concentrează mai mult pe organizarea și facilitarea migrației ilegale a unor persoane, fără a implica în mod necesar constrângerea sau exploatarea lor în scopuri nelegale. Pe de altă parte, traficul de persoane se referă la acțiuni care implică exploatarea, constrângerea sau abuzarea unei persoane în diverse moduri, inclusiv prin forță fizică sau psihică.

În consecință, este important pentru legislația și aplicarea legii să țină cont de aceste diferențe semnificative în abordarea și combaterea celor două tipuri distincte de infracțiuni.

Prin urmare, putem constata că la nivel internațional nu există o definiție clară și unanim acceptată a recrutării ilegale în cadrul fenomenului traficului de migranți. Cu toate acestea, în comparație cu traficul de persoane, există o astfel de posibilitate, deoarece legislatorul internațional o abordează ca pe o metodă specifică, așa cum este indicat în articolul 10, alineatul 1, litera „c” din Protocolul pentru prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane (denumit în continuare Protocolul TIP): Această distincție evidențiază faptul că, în ceea ce privește traficul de persoane, comunitatea internațională a elaborat un cadru legal mai specific și mai detaliat care acoperă și recrutarea ilegală ca o metodă de trafic, subliniind astfel importanța și gravitatea acestei practici în contextul traficului de persoane. Cu toate acestea, în cazul traficului de migranți, există ambiguități în ceea ce privește definiția exactă a recrutării ilegale, ceea ce poate necesita o mai mare atenție și clarificare la nivel internațional pentru a combate eficient această problemă.

Este esențial să se ia în considerare faptul că, în cadrul traficului de persoane, comunitatea internațională a dezvoltat norme și reguli mai specifice pentru a combate diverse aspecte ale traficului, inclusiv recrutarea ilegală. Aceasta subliniază gravitatea și complexitatea traficului de persoane și necesitatea unor abordări legale și operaționale clare pentru a preveni și combate această infracțiune. În schimb, în cazul traficului de migranți, unde motivele și circumstanțele pot fi diferite, există neclarități cu privire la definirea exactă a recrutării ilegale, ceea ce poate complica eforturile internaționale de combatere a acestui fenomen.

Traficanții, de regulă, urmăresc un scop financiar, de aceea este vital inițial să se stabilească rutele folosite și costurile asociate cu transportul migranților de la punctul de origine până la destinația finală. Acest lucru va ajuta la identificarea modului în care traficanții operează și la evaluarea riscurilor și dificultăților pe care migranții le întâmpină pe parcurs [7]. În al doilea rând, este important să se înțeleagă cum familiile migranților strâng capitalul necesar pentru a finanța această călătorie periculoasă [7]. Aici, pot fi analizate sursele de venit ale acestor familii și strategiile pe care le folosesc pentru a strânge suma de bani necesară [7]. În al treilea rând, este crucial să se exploreze modurile diferite în care traficanții sunt plătiți pentru serviciile lor [7]. Aceasta poate include tranzacții financiare complexe și metode de plată subterane care trebuie dezvoltate pentru a înțelege întregul proces. În al patrulea rând, cercetarea ar trebui să se concentreze asupra modului în care traficanții împart plățile cu intermediarii care îi asistă pe parcursul călătoriei migranților [7]. Această parte a investigației poate arunca lumină asupra structurii rețelei de traficanți

și asociațiilor lor și asupra mecanismelor prin care aceștia își mențin profiturile.

În cele din urmă, cercetarea ar trebui să examineze în ce măsură migrații găsesc locuri de muncă în țara de destinație și trimit remitențe acasă. Acest aspect este important pentru a înțelege dacă migrația a fost o investiție eficientă pentru migrații și familiile lor și dacă aceștia reușesc să-și recupereze costurile inițiale.

Prin urmărirea acestor aspecte, cercetarea poate oferi o imagine cuprinzătoare a modului în care afacerea traficului de migrații funcționează în era digitală și poate contribui la dezvoltarea de politici și strategii mai eficiente pentru combaterea acestei probleme globale.

În acest sens, există o nevoie crescută de colaborare și eforturi concertate la nivel internațional pentru a dezvolta un cadru legal mai precis și mai clar pentru abordarea recrutării ilegale în contextul traficului de migrații, astfel încât să se asigure o protecție adecvată a drepturilor migraților și să se prevină abuzurile și exploatarea în această sferă: „Mijloacele și metodele utilizate de grupurile infracționale organizate în scopul traficului de persoane, inclusiv recrutarea și transportul victimelor, rutele și legăturile dintre și între indivizii și grupurile implicate în acest tip de trafic, precum și posibilele măsuri de detectare a acestora” [6]. Prin urmare, în privința extinderii definiției traficului de migrații la nivel național, în Republica Moldova, apar întrebări legate de legalitatea acestei acțiuni. Acest aspect se referă în special la includerea recrutării ilegale a migraților ca metodă infracțională. Cu toate acestea, în timpul acestui proces, este de o importanță fundamentală ca legiuitorul moldav să respecte scopurile legale stabilite în Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) și Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate (Convenția-CTO). Astfel, „definiția vieții private în sensul CEDO este foarte largă. Ea include tot ce ține de demnitatea umană. De aceea nu există o definiție exhaustivă: „ar fi dur să limităm acest cerc unde fiecare poate trăi conform vieții sale private, după cum el dorește” [2] [8] [9].

În această situație, observăm că nu există un consens internațional ferm asupra unei definiții exhaustive a recrutării ilegale în contextul traficului de migrații. Acest lucru face ca marja de apreciere a legii să fie în responsabilitatea legiuitorului moldav. Cu toate acestea, în conformitate cu prevederile Convenției-CTO, legiuitorul moldav ar putea să extindă definiția recrutării ilegale ca o metodă utilizată de recrutori pentru a asigura migrații că vor fi implicați în activități ilegale.

Prin aplicarea acestui concept, legiuitorul moldav ar putea crea un cadru legal mai detaliat și eficient pentru a aborda recrutarea ilegală în contextul traficului de migrații. Acest pas ar putea contribui la consolidarea eforturilor de combatere a acestui fenomen și la protejarea drepturilor migraților în Republica Moldova. Este esențial ca legiuitorul să fie atent și să se asigure că definiția și extinderea termenilor și conceptelor în legislația sa sunt conforme cu standardele internaționale și tratatele relevante la care Republica Moldova este parte. Aceasta va contribui la o mai bună protecție a migraților și la prevenirea recrutării ilegale în contextul traficului de migrații în țară.

În Republica Moldova, există o strategie națională dedicată combaterii traficului de migrații [10]. Cu toate acestea, există o problemă semnificativă în ceea ce privește congruența dintre normele din Codul Penal al Republicii Moldova (CP RM) și definiția traficului de migrații așa cum este prevăzută în Protocolul TIM (Protocolul pentru prevenirea traficului ilicit de migrații). Această discrepanță ridică preocupări legitime, deoarece nu este clar cum va reuși legiuitorul să combată eficient criminalitatea organizată în era digitală în acest context.

Conform unui Raport Global realizat de Oficiul Națiunilor Unite contra Droga și Crime (ONODC) în 148 de țări, există o creștere alarmantă a traficului de persoane prin intermediul internetului [11]. Acest fenomen se desfășoară folosind metode diverse, precum strategiile de vânatoare și strategiile de pescuit [11].

Sub aspectul strategiilor de vânatoare, infractorii se apropie activ de potențialele victime în spațiul online, profitând de anonimatul și accesibilitatea pe care internetul le oferă. Ei caută să creeze încredere și să manipuleze victimele pentru a le atrage în capcana traficului de persoane.

Pe de altă parte, strategiile de pescuit se bazează pe așteptarea ca victimele sau consumatorii să răspundă la anunțuri sau oferte false. Această abordare exploatează încrederea persoanelor în informațiile disponibile online și le înșală pentru a cădea pradă traficantilor.

Este evident că fenomenul traficului de persoane a evoluat și s-a adaptat la mediul digital, iar acest lucru trebuie abordat cu seriozitate și eficiență de către autoritățile din Republica Moldova. Este esențial ca

legiuitorul să adapteze normele naționale pentru a se alinia cu definițiile și standardele internaționale, iar autoritățile competente să dezvolte strategii eficiente de combatere a traficului de persoane în era digitală, pentru a proteja drepturile fundamentale ale potențialelor victime și pentru a aduce traficantii în fața justiției.

În contextul legislației Republicii Moldova și în lumina problemelor legate de traficul de migranți și recrutarea ilegală în era digitală, un alt subiect crucial este modul în care sunt reglementate drepturile migranților și cum sunt protejați aceștia în absența unei norme specifice care să prevină traficul de migranți și să asigure protecția vieții private în mediul online.

Legislația penală a Republicii Moldova nu conține o normă specifică care să incrimineze traficul de migranți sau recrutarea ilegală a acestora în mod direct. Cu toate acestea, această lacună în cadrul legal poate avea un impact semnificativ asupra drepturilor migranților și asupra protecției vieții lor private, în special în contextul digital.

Prin lipsa unei norme specifice, recrutorii pot opera relativ nestingheriți în mediul online și pot folosi tehnici sofisticate pentru a atrage migranți și a-i exploata în scopuri ilegale. Aceasta include utilizarea platformelor de socializare, forumurilor, site-urilor web obscure sau aplicațiilor de mesagerie pentru a găsi și recruta potențiale victime. Migranții, în special cei vulnerabili, pot cădea pradă acestor recrutori fără să aibă protecția necesară din partea legii.

Așadar, infracțiunile informatice, precum accesul neautorizat la informații computerizate, așa cum sunt definite în articolul 259 din CP RM, nu au o legătură directă sau relevantă cu infracțiunea de trafic de migranți. Acest lucru poate fi explicat din mai multe motive:

a) **Natura diferită a infracțiunilor:** infracțiunile informatice, cum ar fi accesul neautorizat la sistemele informatice, se referă la acțiuni ilegale legate de utilizarea tehnologiei și a datelor informatice. Pe de altă parte, traficul de migranți se referă la acțiuni ilegale legate de recrutarea, transportul și exploatarea migranților. Aceste două tipuri de infracțiuni implică elemente și moduri de operare complet diferite.

b) **Obiectul infracțiunilor:** infracțiunile informatice vizează adesea sistemele informatice, datele sau informațiile electronice, în timp ce traficul de migranți implică persoane reale și aspecte legate de migrație și de drepturile omului [12].

c) **Intenția și consecințele diferite:** infracțiunile informatice pot avea ca scop obținerea de informații, sabotarea sistemelor informatice sau alte acțiuni similare, în timp ce traficul de migranți vizează adesea exploatarea financiară a migranților. Intențiile și consecințele acestor infracțiuni sunt, prin urmare, distincte.

Totodată, în ciuda faptului că ambele tipuri de infracțiuni pot avea loc în mediul digital și pot implica utilizarea tehnologiei, ele au caracteristici și scopuri diferite, ceea ce face ca articolul 259 din CP RM, referitor la accesul neautorizat la informații computerizate, să nu aibă un sens pertinent în cadrul infracțiunii de trafic de migranți. Este important ca legea să abordeze în mod corespunzător fiecare tip de infracțiune pentru a asigura o justiție adecvată și pentru a proteja drepturile migranților și integritatea sistemelor informatice. Această concluzie nu este exhaustivă în absența utilizării de către făptuitor a datelor informatice în scopul șantajării sau expunerii într-o poziție vulnerabilă a migrantului. În acest context, definirea traficului de migranți poate căpăta o altă perspectivă în conformitate cu articolul 165 din CP RM, care se referă la traficul de ființe umane.

Această observație sugerează că, în cazul în care făptuitorul utilizează datele informatice pentru a șantaja sau expune la riscuri pe migranți, infracțiunea poate fi calificată drept trafic de ființe umane, conform articolului 165 din CP RM. Acest lucru poate avea implicații semnificative asupra calificării legale a infracțiunii și asupra pedepsei aplicate făptuitorului.

Traficul de ființe umane este o infracțiune extrem de gravă și este reglementat în mod specific în codurile penale din întreaga lume. Aceasta implică exploatarea persoanelor în diverse moduri, inclusiv prin amenințări, constrângere sau șantaj. Prin urmare, dacă datele informatice sunt utilizate în astfel de acțiuni pentru a manipula sau exploata migranții, aceasta poate atrage sancțiuni mai severe și o calificare diferită a infracțiunii în comparație cu traficul de migranți obișnuit. Această observație subliniază importanța analizării amănunțite a circumstanțelor infracțiunii și a modului în care datele informatice pot influența calificarea legală a infracțiunii, aducând în discuție posibilitatea calificării drept trafic de ființe umane în cazurile în care există șantaj sau vulnerabilizare a migranților prin intermediul tehnologiei informatice.

Recomandări

Reconceptualizarea infracțiunii de organizare a migrației ilegale în Republica Moldova poate implica integrarea elementelor infracțiunii de trafic de migranți în legislația națională, pentru a acoperi mai eficient și mai precis această problemă. În acest sens, se poate lua în considerare următoarea propunere:

a) Modificarea articolului 362/1 din Codul Penal al Republicii Moldova (CP RM) pentru a include un nou capitol sau secțiune care să definească și să incrimineze infracțiunea de trafic de migranți. Aceasta ar implica următoarele aspecte:

a. Definirea clară a traficului de migranți: noul text legislativ ar trebui să includă o definiție clară a traficului de migranți, care să se alinieze cu prevederile Protocolului împotriva traficului de migranți (Protocolul TIM) și cu legislația internațională relevantă. Aceasta ar trebui să cuprindă elemente esențiale precum recrutarea, transportul, transferul, adăpostirea sau primirea de migranți în scopul obținerii unui folos financiar sau material.

b. Specificarea sancțiunilor: legea ar trebui să prevadă sancțiuni clare și proporționale pentru cei găsiți vinovați de trafic de migranți, în conformitate cu gravitatea infracțiunii. Aceste sancțiuni ar trebui să includă pedepse privative de libertate și amenzi, în funcție de circumstanțe.

c. Elemente ale recrutării ilegale: legea ar trebui să includă și să detalieze elementele legate de recrutarea ilegală a migranților în cadrul infracțiunii de trafic de migranți. Acest lucru ar trebui să acopere metodele utilizate pentru atragerea migranților în activități ilegale, inclusiv utilizarea tehnologiei digitale.

b) Cooperare internațională: noul text legislativ ar trebui să încurajeze cooperarea cu alte state și organizații internaționale în combaterea traficului de migranți și pentru schimbul de informații relevante pentru investigații.

c) Protecția victimelor: legea ar trebui să includă dispoziții privind protecția victimelor traficului de migranți, asigurându-se că acestea au acces la asistență și sprijin adecvat.

d) Educație și sensibilizare: autoritățile ar trebui să desfășoare campanii de educație și sensibilizare pentru a informa migrații despre riscurile traficului de migranți și despre cum să se protejeze.

Concluzie

În concluzie, în era digitală, recrutarea ilegală a migranților reprezintă o problemă gravă care implică utilizarea tehnologiei digitale pentru a atrage și exploata migrații în scopuri ilegale. Cu toate acestea, legislația din Republica Moldova nu este suficient de adaptată pentru a aborda această problemă în mod eficient. Pentru a proteja drepturile migranților și pentru a combate recrutarea ilegală în era digitală, este necesară dezvoltarea unei legislații specifice, actualizarea Protocolului TIM și intensificarea cooperării internaționale.

Ipoteza cercetării, conform căreia legislația penală actuală din Republica Moldova nu este suficient de adaptată noilor provocări aduse de era digitală în combaterea recrutării ilegale a migranților, este susținută de analiza noastră. Este crucial ca Republica Moldova să ia măsuri pentru a remedia această situație și pentru a asigura că migrații sunt protejați în era digitală. Prin implementarea recomandărilor de mai sus, Republica Moldova poate contribui la combaterea eficientă a recrutării ilegale a migranților și la asigurarea respectării drepturilor lor fundamentale.

Această reconceptualizare ar avea scopul de a aborda mai eficient problema traficului de migranți în era digitală, luând în considerare prevederile Protocolului TIM și experiența altor state în combaterea acestei infracțiuni. Acest pas ar ajuta Republica Moldova să dezvolte un cadru legal mai robust și mai adaptat la noile provocări ale migrației ilegale și recrutării ilegale a migranților în mediul digital.

Referințe:

1. COJOCARI, I., et al. *Infracțiunea de organizare a migrației ilegale cuprinde „recrutarea”?* În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, pag. 120-125, numărul 3(153) 2022. ISSN 1814-3199. ISSN-e 2345-1017. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/16.%20p.%20120-125.pdf
2. COJOCARI I., *Analiza juridico-penală a organizării migrației ilegale*. Teza de doctor în drept. Universitatea de Stat din Moldova, pag. 128. Disponibil: https://anacec.md/files/Cojocari-teza_0.pdf

3. *Codul penal al Republicii Moldova, modificările publicate la 14.04.2009*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 72-74 art. 195, prin LP116 din 09.07.20, MO 193/27.07.20, art. 372, în vigoare 27.07.20. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122429&lang=ro#
4. *Protocolul împotriva traficului ilegal de migranți pe calea terestră, a aerului și pe mare, adițional la Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate*. Disponibil: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=38602
5. PABLO RODRIGUEZ OCONTRILLO. *Non-criminalization of smuggled migrants* (Notes on the interpretation of article 5 of the Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air) UNHCR 2014, pag. 24. Disponibil: <https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/BDL/2014/9791.pdf>
6. *Protocol pentru prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special femei și copii, care completează Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate* (New York, 15 noiembrie 2000). Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-prevent-suppress-and-punish-trafficking-persons>
7. KOSER K. *Why Migrant Smuggling Pay?* *International Migration*, 46: 3-26. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2008.00442.x>. Disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-2435.2008.00442.x>
8. BRÎNZA, S. COJOCARI, I., *Infrațiunea de organizarea migrației ilegale: obiectul juridic și victima infracțiunii*. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Științe Juridice* pp. 83-88, (11(01)) (ISSN 2587-4233). Disponibil: <https://zenodo.org/record/5795507#.YevZHf5BzIU>
9. *Case of Niemietz v. Germany (Application no. 13710/88) Judgment, Strasbourg 16 December 1992*. (A se vedea în ce măsură este largă sintagma „viața privată” în sensul art. 8 CEDO). Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57887%22%5D%7D>
10. *Hotărîrea Guvernului nr. 468 din 22.05.2018 Strategia Națională privind combaterea traficului de ființe umane pentru anii 2018-2023*. Disponibil: http://www.antitrafic.gov.md/public/files/anexa_nr.1_461.docx
11. UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*, (United Nations publication, Sales No. E.20.IV.3), pag. 4. Disponibil: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf
12. STRÎMBEANU I., *Răspunderea penală pentru accesul ilegal la informația computerizată*. Teza de doctor în drept. Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău 2023, pag. 117-155. Disponibil: <http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/10217/Tez%C4%83%20A.Str%C3%AEmbeanu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Date despre autori:

Mihaela BOTNARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

Email: mihaelabotnarenco@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3243-4834

Ion COJOCARI, doctor în drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: cojocari_ion_mihail@berkeley.edu

ORCID: 0000-0002-6852-2660

Prezentat la 09.10.2023

CZU: 342.95:354.071.6

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_04](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_04)

ASIGURAREA CONLUCRĂRII EFICIENTE A SERVICIILOR PUBLICE DECONCENTRATE

*Svetlana SLUSARENCO,**Universitatea de Stat din Moldova*

În acest articol se pune în discuție problematica privind administrația publică centrală de specialitate, care își desfășoară activitatea respectând principiile organizaționale, unul dintre ele fiind desconcentrarea serviciilor publice. De asemenea, activitatea administrației publice centrale de specialitate este ghidată și de principii funcționale, în prim-plan fiind cel care vizează colaborarea interinstituțională. Principiul desconcentrării presupune recunoașterea unei anumite puteri de decizie, în favoarea agenților statului repartizați pe întreg teritoriul țării (servicii publice desconcentrate). Atribuția de coordonare generală a activității serviciilor publice desconcentrate de către Oficiul teritorial al Cancelariei de Stat nu se rezumă doar la monitorizarea activității serviciilor publice desconcentrate, dar contribuie și realizează colaborarea cu subdiviziunile teritoriale.

Cuvinte-cheie: *principii, desconcentrare, autoritate publică locală, servicii publice desconcentrate, colaborare, interese comune.*

ENSURING THE EFFICIENT COOPERATION OF DECONCENTRATED PUBLIC SERVICES

The content of this article discusses the issue of specialized central public administration, which carries out its activity respecting the organizational principles, is discussed, one of them being the deconcentration of public services. Also, the activity of the specialized central public administration is also guided by functional principles, in the foreground being the one aimed at inter-institutional collaboration. The principle of deconcentration implies the recognition of a certain power of decision, in favor of state agents distributed throughout the country (deconcentrated public services). The assignment of general coordination of the activity of deconcentrated public services by the territorial Office of the State Chancellery is not limited to monitoring the activity of deconcentrated public services, but also contributes to and achieves collaboration with territorial subdivisions.

Keywords: *principles, deconcentration, local public authority, deconcentrated public services, collaboration, common interests.*

Caracteristica esențială a unui stat unitar se rezumă la existența unui singur rând de autorități publice centrale - o singură autoritate legislativă, un singur guvern, un singur for judecătoresc suprem, dar și autorități publice organizate în unitățile administrativ-teritoriale, care să se subordoneze uniform față de cele centrale. Cu autoritățile publice centrale, administrația din teritoriu se poate afla în diferite raporturi, care se caracterizează printr-un grad diferit de dependență față de centru, aplicându-se regimul administrativ de centralizare, regimul de desconcentrare, cât și cel de descentralizare administrativă. Acestea se pot constitui concomitent și reprezintă principiile ce stau la baza organizării administrației publice. Prin aceste principii se asigură guvernarea și administrarea unui stat, având la bază tendința de unitate și tendința de diversitate.

Administrația publică centrală de specialitate își desfășoară activitatea respectând principiile organizaționale, unul dintre ele fiind desconcentrarea serviciilor publice. De asemenea, activitatea administrației publice centrale de specialitate este ghidată și de principii funcționale, în prim-plan fiind cel care vizează colaborarea interinstituțională.

Pentru asigurarea îndeplinirii funcțiilor sale și pentru a oferi populației serviciile publice de care sînt responsabile, ministerul sau altă autoritate administrativă centrală poate avea servicii publice desconcentrate pe care le administrează în mod direct, precum și servicii publice desconcentrate în subordine, care se constituie în calitate de structuri organizaționale separate. Constituirea, reorganizarea sau dizolvarea serviciilor publice desconcentrate, stabilirea structurii și efectivului-limită ale acestora țin de competența Guvernului

și se efectuează la propunerea ministrului sau a directorului general, dacă actele legislative speciale nu prevăd altfel [1, art. 31 alin. 1, 2].

Principiul desconcentrării, ca principiu fundamental de organizare și funcționare a administrației publice locale, privește raporturile dintre puterea centrală și diferitele structuri repartizate ale acesteia în teritoriu [2, p. 34].

Deconcentrarea constituie o măsură intermediară în procesul descentralizării, fiind privită ca transfer de atribuții de la centru la agenții teritoriale. Principiul desconcentrării presupune recunoașterea unei anumite puteri de decizie, în favoarea agenților statului repartizați pe întreg teritoriul țării [3, p. 60]. Desconcentrarea presupune acordarea structurilor teritoriale ale statului (subdiviziunilor teritoriale - serviciile publice desconcentrate) a unor puteri publice pentru a fi exercitate în numele statului, însă la nivel teritorial, fiind prin urmare o variantă a centralizării [4, p. 44].

Scopul pentru care sunt organizate serviciile publice desconcentrate constă în implementarea programului de guvernare a statului în diverse sectoare de activitate la nivel teritorial, adică transferul atribuțiilor și competențelor administrative ale guvernului către unitățile teritoriale. Desconcentrarea reprezintă modul în care responsabilitățile și competențele naționale sunt transferate serviciilor teritoriale, pentru a asigura realizarea strategiei naționale dintr-un anumit domeniu.

Principiul desconcentrării asigură ca statul să fie în epicentrul coordonării politicilor guvernamentale și se rezumă la crearea de structuri sau instituții teritoriale (servicii publice desconcentrate), cărora să le delege competențe, statul rămânând, în același timp, cu autoritate. Acest proces redistribuie echilibrul de putere și autoritate între administrația centrală și celelalte subdiviziuni sau agenții teritoriale [5, p. 24].

Pentru realizarea atribuțiilor de coordonare generală a activității serviciilor publice desconcentrate ale ministerelor și ale altor autorități administrative centrale din teritoriul administrat, reprezentantul Guvernului în teritoriu creează organe consultative [6, pct. 322].

Până în prezent nu a fost adoptată legea cu privire la reprezentantul Guvernului în teritoriu și Oficiul Reprezentantului Guvernului în teritoriu, deși a fost prezentată spre examinare legislativului. Conform proiectului de lege menționat supra, prin *reprezentant al Guvernului în teritoriu* se subînțelege persoana care garantează realizarea prerogativelor acordate de lege, asigură organizarea controlului administrativ de legalitate a activității autorităților administrației publice locale și coordonează activitatea desfășurată de serviciile publice desconcentrate ale ministerelor și ale altor autorități administrative centrale subordonate Guvernului, în scopul promovării și respectării intereselor naționale la nivel local și al asigurării implementării Programului de activitate al Guvernului la nivel local [7, art. 2].

La etapa actuală, competențele reprezentantului Guvernului în teritoriu sunt asigurate de către conducerea Oficiului teritorial al Cancelariei de Stat, care se organizează și funcționează ca subdiviziune teritorială a Cancelariei de Stat, menit să îndeplinească prerogativele privind implementarea politicilor de descentralizare administrativă și controlul asupra legalității actelor adoptate sau emise de autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi și nivelul al doilea pe teritoriul în care acestea își desfășoară activitatea. Conducerea generală a Oficiului este asigurată de șeful Oficiului, care este reprezentantul Guvernului în teritoriu și deține funcție de demnitate publică [8, pct. 1, 5].

Așadar, în teritoriul în care își desfășoară activitatea, Oficiul este abilitat cu competența de coordonare a serviciilor publice desconcentrate ale ministerelor și ale altor autorități administrative centrale; de monitorizare a modului de conlucrare dintre autoritățile administrației publice locale, instituțiile publice sau subdiviziunile teritoriale ale acestora în care ministerele sau alte autorități administrative centrale au calitatea de fondator și serviciile publice desconcentrate în soluționarea problemelor în teritoriu [9, pct. 8 lit. a), b)].

Astfel, în ceea ce privește coordonarea generală a activității serviciilor publice desconcentrate și implementarea politicilor de descentralizare administrative, Oficiul este abilitat să elaboreze, în comun cu serviciile publice desconcentrate, în baza planurilor de activitate ale acestora, planuri consolidate semestriale și anuale privind activitatea serviciilor publice desconcentrate din raza unității administrativ-teritoriale, în scopul armonizării activității acestora, precum și privind implementarea strategiilor, programelor și planurilor de activitate ale Guvernului la nivelul teritoriilor administrate; să solicite, în condițiile legii, informații referitor la realizarea planurilor semestriale și anuale privind activitatea serviciilor publice desconcentrate și alte activități desfășurate de acestea; să monitorizeze realizarea planurilor consolidate semestriale și

anuale privind activitatea serviciilor publice desconcentrate, respectarea legislației în vigoare la îndeplinirea funcțiilor și atribuțiilor de către serviciile publice desconcentrate, să sesizeze Cancelaria de Stat și autoritățile administrației publice centrale de resort despre încălcările depistate în activitatea acestora; să colaboreze cu subdiviziunile teritoriale ale Inspectoratului General al Poliției al Ministerului Afacerilor Interne, care vor informa șeful Oficiului despre acțiunile de amploare ce urmează a fi întreprinse, în vederea exercitării atribuțiilor de menținere a ordinii publice și de prevenire a infracțiunilor; să colaboreze cu subdiviziunile teritoriale ale instituțiilor publice în care ministerele sau alte autorități administrative centrale au calitatea de fondator, să monitorizeze modul de conlucrare a acestora cu autoritățile administrației publice locale și, în caz de depistare a dificultăților, să sesizeze Cancelaria de Stat, fondatorii și conducătorii acestor instituții [8, pct. 9 lit. a-f¹].

Din cele relatate supra, constatăm că atribuția de coordonare generală a activității serviciilor publice desconcentrate de către Oficiul teritorial al Cancelariei de Stat, nu se rezumă doar la monitorizarea activității serviciilor publice desconcentrate, dar contribuie și realizează colaborarea cu subdiviziunile teritoriale, cum ar fi spre exemplu cele ale Inspectoratului General al Poliției al Ministerului Afacerilor Interne privind menținerea ordinii publice și prevenirea infracțiunilor; colaborarea cu subdiviziunile teritoriale ale instituțiilor publice în care ministerele sau alte autorități administrative centrale au calitatea de fondator și conlucrarea acestora cu autoritățile administrației publice locale etc.

Obiectivul general al colaborării constă în îmbunătățirea relațiilor de comunicare, atât în cadrul instituției, cât și interinstituționale, prin mărirea transparenței proceselor de diseminare a informațiilor și de luare a deciziilor. Îmbunătățirea dialogului și a mijloacelor de comunicare va contribui la consolidarea încrederii părților interesate, cărora li se cere să se poziționeze ca parteneri de colaborare fideli și activi.

Șeful Oficiului, în calitatea sa de reprezentant al Guvernului în teritoriu asigură coordonarea generală a activității serviciilor publice desconcentrate, constituite în unitățile administrativ-teritoriale și în comun cu serviciile publice desconcentrate din raza de activitate a Oficiului, instituie *colegii consultative* și asigură conducerea generală a acestora, în vederea coordonării generale a activității serviciilor publice desconcentrate [8, pct. 13 lit. b) și c)].

Colegiul este un organ consultativ al șefului oficiului teritorial al Cancelariei de Stat (reprezentantul Guvernului în teritoriu), în realizarea atribuțiilor de coordonare generală a activității serviciilor publice desconcentrate ale ministerelor și altor autorități administrative centrale din teritoriul administrat. Colegiul este prezidat de șeful oficiului teritorial al Cancelariei de Stat (reprezentantul Guvernului în teritoriu). Colegiul include șeful oficiului teritorial al Cancelariei de Stat (reprezentantul Guvernului în teritoriu), în calitate de președinte; șeful adjunct al oficiului teritorial al Cancelariei de Stat, responsabil de coordonarea generală a activității serviciilor publice desconcentrate din unitatea administrativ-teritorială de nivelul al doilea în care se constituie Colegiul și conducătorii serviciilor publice desconcentrate organizate în unitatea administrativ-teritorială de nivelul al doilea în care se constituie Colegiul [9, pct. 2, 9].

Realizând un studiu asupra activității Colegiului consultativ din diferite raioane și municipiul Chișinău, am constatat că cele mai frecvente subiecte incluse pe ordinea de zi a Colegiului consultativ vizează asigurarea unei conlucrări eficiente cu autoritățile administrației publice locale, instituțiile publice și serviciile publice desconcentrate și descentralizate în teritoriul în care își desfășoară activitatea, și se rezumă la monitorizarea sănătății populației din unitatea respectivă, la monitorizarea pieței muncii, a sistemului public de pensii, protecția consumatorilor. În cadrul Oficiului teritorial Chișinău al Cancelariei de Stat, la ședința ordinară a Colegiului consultativ al serviciilor publice desconcentrate ale ministerelor și altor autorități administrative centrale din teritoriu, au fost abordate subiecte ce vizează situația actuală din municipiul Chișinău privind executarea pedepselor cu munca neremunerată în folosul comunității și privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate. În acest sens, o atenție deosebită s-a atras conlucrării între birourile de probațiune din capitală și administrația publică locală, în vederea implementării eficiente a măsurilor de resocializare și reintegrare a persoanelor condamnate [10, pct. 2, 9].

Realizând un studiu cu referire la competențele reprezentantului Guvernului în teritoriu, constatăm că șeful oficiului teritorial al Cancelariei de Stat exercită un drept de tutelă asupra serviciilor administrative din teritoriu. Dreptul de tutelă asupra structurilor teritoriale desconcentrate reprezintă un drept a cărui

natură presupune în principiu toate consecințele normative ce rezultă din subordonarea ierarhică a acestor autorități față de centru: dreptul de a modifica, suspenda sau revoca actele adoptate de către acestea sau dreptul de sancționa aceste structuri [2, p. 45].

Acest drept se exercită fie direct de către ministere și celelalte organe de specialitate ale administrației publice centrale față de propriile structuri de specialitate din teritoriu sau de către Guvern asupra reprezentanților săi în teritoriu, fie indirect de către reprezentantul Guvernului în teritoriu asupra serviciilor publice deconcentrate ale ministerelor și ale celorlalte organe ale administrației publice centrale din unitățile administrativ-teritoriale pe care le conduce [11, p. 362].

Obiectul desconcentrării îl constituie transferul atribuțiilor autorităților centrale la reprezentantul local al acestora ori la reprezentanții locali ai statului, ca și a dreptului de tutelă administrativă de la organele centrale de stat la reprezentanții locali ai acestora. Desconcentrarea administrativă, ca modalitate de organizare și funcționare a administrației publice, nu se întemeiază pe promovarea interesului local, ca fundament al diminuării concentrării puterii executive. Ideea fundamentală a organizării desconcentrate este aceea de a asigura realizarea sarcinilor autorităților publice centrale, prin agenți proprii, organizați pe principii teritoriale.

Astfel, serviciile exterioare ale ministerelor organizate la nivel teritorial sau regional, îndeplinesc atribuții specifice ministerelor în subordinea cărora se află, având o competență teritorială limitată la unitatea administrativă pe structura căreia s-au constituit. Totuși, organizarea și funcționarea acestor servicii nu exclude și promovarea interesului local, numai că acest obiectiv nu este dominant, ci unul secundar [12].

Din cele relatate supra, putem concluziona că, desconcentrarea presupune transferul de autoritate sau responsabilitate către o autoritate teritorială (serviciile publice desconcentrate), adică desconcentrarea se face prin transferul de competențe administrative de către ministere și celelalte organe de specialitate ale administrației publice centrale către propriile structuri de specialitate din teritoriu și se rezumă la transferul puterii manageriale și asigurarea resurselor necesare, nu și la transferul puterii de decizie. Funcțiile ce revin serviciilor publice desconcentrate pot avea și un caracter temporar, fiind numai o delegare de sarcini.

Argumentele care justifică necesitatea ca serviciile publice să fie organizate și să funcționeze atât prin intermediul autorităților descentralizate, dar și prin acel al serviciilor desconcentrate se rezumă la menținerea caracterului unitar al statului. Atribuțiile legate de furnizarea sau administrarea anumitor servicii de importanță națională, trebuie să rămână sub supravegherea directă a autorităților administrației publice centrale. Autoritatea centrală emite decizia, iar implementarea acestei decizii se face atât la nivel central, precum și în teritoriu, de către autoritățile publice desconcentrate. Desconcentrarea asigură apropierea de cetățean, prin prestarea anumitor acte administrative sau servicii la nivel teritorial. De asemenea, delegarea anumitor competențe la nivel teritorial, asigură că prestarea unui serviciu respectă aceleași standarde și la centru și în teritoriu.

Principiul colaborării instituționale persistă atât la nivel guvernamental, cât și local, iar serviciile publice desconcentrate interacționează cu autoritățile locale cu referire la calitatea serviciilor prestate. Organizarea procesului de colaborare cu autoritățile publice centrale, locale și instituțiile publice desconcentrate, cât și cu asociațiile acestora, vizează probleme de administrare, precum și rezolvarea problemelor comune.

Referințe:

1. *Legea privind administrația publică centrală de specialitate, nr. 98 din 04.05.2012*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 160-164/2012.
2. GÂRLEȘTEANU, G. *Principiul desconcentrării în administrația publică*. În: *Revista Transilvană de Științe Administrative*, 2 (24)/2009.
3. ARDELEANU, M. *Drept administrativ. Suport de curs*. București 2007.
4. CÂRSTEA, V. *Drept Administrativ și Administrație Publică*. Editura Nagard, 2014. ISBN 978-606-592-187-0.
5. KHAMBULE, I. *Descentralizare sau desconcentrare: cazul dezvoltării economice regionale și locale în Africa de Sud*. În: *Local Economy: The Journal of the Local Economy Policy Unit*. Volumul 36, nr. 1, 2021. [Accesat: 22.09.2022] Disponibil: <https://doi.org/10.1177/02690942211018427>
6. *Hotărârea Guvernului nr. 610 din 03.07.2018 pentru aprobarea Regulamentului Guvernului*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 245 /2018.

7. *Proiectul Legii cu privire la Reprezentantul Guvernului în teritoriu și Oficiul Reprezentantului Guvernului în teritoriu.*
8. *Regulamentul cu privire la organizarea și funcționarea oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 845 din 18 decembrie 2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 189-190 /2009.*
9. *Regulamentul cu privire la organizarea și funcționarea Colegiului consultativ, constituit în unitatea administrativ-teritorială de nivelul al doilea, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 845 din 18 decembrie 2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 189-190/2009.*
10. *Colegiul consultativ pe lângă Oficiul teritorial Chișinău.* [Accesat: 22.09.2022] Disponibil: <https://cancelaria.gov.md/ro/content/colgiul-consultativ-pe-langa-oficiul-teritorial-chisinau-s-intrunit-sedinta>
11. VEDINAȘ, V. *Drept administrativ, ediția a III-a*, Ed. Universul Juridic, București, 2007.
12. *Descentralizarea și desconcentrarea serviciilor publice.* [Accesat: 22.09.2022] Disponibil: <https://www.prefereatele.com/docs/economie/3/descentralizarea-si-5.php>

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:

Svetlana SLUSARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: slusarenco75@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9092-0024

Prezentat la 13.10.2023

CZU: 349.3:368.042

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_05](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_05)

DIVERSITATEA RAPORTURILOR JURIDICE DIN CADRUL SISTEMULUI DE ASIGURĂRI OBLIGATORII DE ASISTENȚĂ MEDICALĂ

*Nicolae SADOVEI,**Universitatea de Stat din Moldova*

Adoptarea și punerea ulterioară în practică a Legii cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală nr. 1585 din 27.02.1998, a generat pe parcurs un șir de raporturi juridice, care anterior nu erau cunoscute sistemului de ocrotire a sănătății din Republica Moldova. În virtutea faptului că orice raport juridic are un anumit parcurs – este generat, poate fi supus modificării și/sau suspendării și ulterior, după o perioadă de timp, se stinge – și raporturile juridice, generate de sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, urmează același parcurs logic. Totodată, însă, este necesar de a menționa faptul că în interiorul sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală, există o diversitate de raporturi juridice care, atât din punct de vedere structural, cât și după conținut, pot fi total diferite. În articol este abordată această diversitate de raporturi juridice care, totodată, sunt parte componentă a raporturilor juridice medicale, dar care cuprind doar acea parte de subiecți, care participă în mod direct în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală – asigurații, persoanele asigurate, asiguratorul și, respectiv, prestatorii și furnizorii de servicii și de bunuri în cadrul acestui sistem social complex.

Cuvinte-cheie: *raport juridic, raporturi juridice de asigurări obligatorii de asistență medicală, natură juridică diversă, elemente structurale ale raporturilor juridice de asigurare.*

THE DIVERSITY OF LEGAL RELATIONS WITHIN THE COMPULSORY HEALTH INSURANCE SYSTEM

The adoption and subsequent implementation of Law No. 1585 dated 27.02.1998, concerning compulsory health care insurance, have generated a series of legal relationships that were previously unfamiliar to the healthcare system of the Republic of Moldova. Given that every legal relationship follows a certain course – it is initiated, may undergo modifications and/or suspensions, and eventually concludes – the legal relationships arising from the compulsory medical insurance system follow the same logical trajectory. However, it is essential to mention that within the compulsory medical insurance system, there exists a diversity of legal relationships which, both structurally and in terms of content, can be entirely distinct. This article addresses this diversity of legal relationships, which simultaneously form an integral part of medical legal relationships but only encompass those individuals directly involved in the compulsory health care insurance system: the insured, the insured persons, the insurer, and, correspondingly, the providers and suppliers of services and goods within this intricate social framework.

Keywords: *legal report, legal reports of mandatory health care insurance, diverse legal nature, structural elements of legal insurance reports*

Introducere

Ca și categorie juridică reglementată, asigurările obligatorii de asistență medicală reprezintă în sine o construcție juridică complexă, care se manifestă în exterior prin intermediul unui *sistem autonom garantat de stat*, de protecție financiară a populației în domeniul ocrotirii sănătății prin constituirea, pe principii de solidaritate, din contul primelor de asigurare, a unor fonduri bănești destinate pentru acoperirea cheltuielilor de tratare a stărilor condiționate de survenirea evenimentelor asigurate (maladie sau afecțiuni) [1].

După cum am menționat anterior într-un studiu de drept medical, sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală funcționează sub forma unui mecanism social complex, ce constă din mai multe elemente interdependente între ele ce formează un tot organizat și care face ca aplicarea praxiologică a asigurărilor obligatorii de asistență medicală să funcționeze potrivit scopului urmărit [2, p. 283]. Chiar dacă din punct de vedere teoretic s-ar putea afirma că numărul elementelor constitutive ale structurii sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală depinde de capacitatea cercetătorului de a diseca și determina fiecare

element în parte, și nu doar cele vizibile cu ochiul liber, suntem dispuși, totuși, să afirmăm că cele mai importante elemente ale sistemului respectiv sunt beneficiarii asigurării, obiectul asigurării, cazul asigurat și prima de asigurare. Și chiar dacă acest sistem – dacă este pus bine la punct! – ar putea să funcționeze perfect, el, cu toate acestea, nu generează în sine raporturi juridice dintre elementele sale constitutive, deoarece acest lucru este imposibil: nu poate un element de ordin tehnico-juridic să intre în raporturi sociale reglementate, cu alte elemente de același gen. Raporturile juridice pot apărea (și trebuie necondiționat să apară!) doar între participanții la sistemul respectiv, dar nu între elementele sistemului. Astfel, în acest caz, este necesar de a determina cu precizie care este cercul și numărul participanților, adică al subiecților raporturilor juridice de asigurări obligatorii de asistență medicală. Aceasta presupune că cercetătorul interesat este obligat să apeleze fie la metoda directă de determinare a subiecților sistemului, fie la cea indirectă, apelând în acest sens la modalitățile de interpretare mixtă – teoretică și praxiologică – a reglementărilor existente în materie de drept al asigurărilor obligatorii de asistență medicală.

În cazul nostru, însăși legiuitorul enumeră, în conținutul legii-cadru în materie de asigurări obligatorii de asistență medicală – în *Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală nr.1585 din 27.02.1998* [1] – participanții la raporturile respective de asigurare. Astfel, potrivit prevederilor art.4 din *Legea nr. 1585/27.02.1998*, subiecți ai asigurării obligatorii de asistență medicală sunt asiguratul, persoana asigurată, asigurătorul, prestatorul de servicii medicale și farmaceutice și furnizorul de medicamente și dispozitive medicale. Chiar dacă modul de formulare de către legiuitor a listei subiecților sistemului de asigurări obligatorii de asistență medicală este opozabil unei abordări critice, iar în privința aceasta ne rezervăm dreptul de a ne expune mai jos în conținutul acestui articol, este important de a menționa că doar subiecții asigurărilor respective pot genera între ei, în condițiile legii, raporturi juridice de asigurări obligatorii de asistență medicală, asupra cărora ne vom expune în continuare.

Natura juridică generală a raporturilor de asigurări obligatorii de asistență medicală

Raporturile juridice de asigurări obligatorii de asistență medicală fac parte integrantă a sistemului general a raporturilor juridice medicale și, în acest sens, asigurările obligatorii de asistență medicală se încadrează perfect, atât conceptual, cât și după conținut, în categoria pozitivistă a dreptului obiectiv, iar raporturile în cauză sunt, bineînțeles, raporturi juridice de esență pozitivistă, fiind fundamentate pe soclul unei construcții juridice de laborator – pe instituția asigurărilor de sănătate, care nu este o construcție fundamentată pe dreptul natural. Cu alte cuvinte, dreptul persoanei la ocrotirea sănătății este un drept natural (în limbajul juridic al exprimării centrate pe corectitudine politică – un drept fundamental al omului), pe când dreptul persoanei la asigurarea acordării asistenței medicale – invers: este un drept de sorginte pozitivistă, o creație a statelor moderne, și nu are suport direct în materia drepturilor naturale ale omului. Aici considerăm că ar fi oportună o paralelă dintre două ramuri sociale ale sistemului dreptului: între dreptul securității sociale și dreptul medical. Atât în cazul dreptului securității sociale, cât și în cazul dreptului medical, există cel puțin un subiect important, care se află în dificultate în raport cu ceilalți subiecți participanți la raporturile respective și care necesită a fi protejat prin intermediul unor mecanisme juridice speciale, de natură protecționistă, elaborate de stat și aflate sub controlul direct al autorităților statului. În cazul dreptului securității sociale este vorba despre o categorie vulnerabilă, cunoscută drept *beneficiari de prestații și servicii de asigurări sociale*, iar în cazul dreptului medical la fel este vorba despre o categorie vulnerabilă, cunoscută drept *pacienți*. În sensul celor menționate aici, evident că nu poate fi pus un semn de egalitate absolută între pacient și persoana asigurată în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, deși ambii subiecți, de regulă, urmăresc un scop final identic – ocrotirea sănătății proprii prin intermediul acordării asistenței medicale de către profesioniștii calificați în domeniu. Mecanismul complex al asigurărilor obligatorii de asistență medicală este menit, în sensul celor abordate de către noi în studiul de față, să faciliteze reglementarea unor relații sociale aparte, cu o doză practică suficient de mare de inegalitate cu caracter mixt – social și psihologic – dintre cei mai importanți participanți la aceste raporturi de asigurări – dintre persoana asigurată, pe de o parte, și ceilalți participanți la aceste raporturi, în special fiind amintiți aici asigurătorul și prestatorii de servicii de sănătate în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală.

Sub aspectul caracterului lor primar, raporturile juridice de asigurare obligatorie de asistență medicală sunt raporturi juridice de drept public [2, p. 193-194]. Ele sunt generate în cadrul sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală, iar complexitatea acestor raporturi rezidă în structura plurilaterală internă a relațiilor care le formează și constă din mai multe elemente structurale, cum ar fi *raporturile juridice asigurate – persoană asigurată; raporturile juridice asigurător – asigurat; raporturile juridice asigurător – persoană asigurată; raporturile juridice asigurător – prestatori de servicii de sănătate și furnizori de bunuri în sistemul de asigurări; raporturile juridice persoană asigurată – prestator de servicii de sănătate* etc. Fiind generate, în primul rând, prin efectul legii, raporturile juridice de asigurare obligatorie de asistență medicală produc efecte juridice de gen *obligatorius* asupra tuturor persoanelor fizice, care se încadrează în una dintre următoarele categorii: a) sunt cetățeni ai Republicii Moldova; b) sunt străini aflați în Republica Moldova și sunt beneficiari de protecție internațională incluși într-un program de integrare; c) sunt străini, specificați în lege și încadrați în muncă în Republica Moldova în baza unui contract individual de muncă; d) sunt străini cărora li s-a acordat dreptul de ședere provizorie pe teritoriul Republicii Moldova pentru reîntregirea familiei, pentru studii, pentru activități umanitare sau religioase. În acest sens, legea impune în mod imperativ persoanele enunțate mai sus să se asigure medical, în condițiile legii, ceea ce se realizează praxiologic prin intermediul intrării acestora în raporturi juridice de drept public, direct sau mediat, cu Compania Națională de Asigurări în Medicină în calitate de unic asigurător în cadrul sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală. În momentul solicitării de a-i fi prestat un serviciu de sănătate, persoana asigurată se află cu prestatorul respectiv simultan în două tipuri de raporturi juridice medicale: într-un raport juridic medical de drept public, acționând în calitate de persoană asigurată și, totodată, într-un raport juridic medical de drept privat, acționând în calitate de beneficiar de servicii de sănătate.

Statul este parte în raporturile juridice de asigurare obligatorie de asistență medicală, în primul rând, prin intermediul Companiei Naționale de Asigurări în Medicină, care este unicul asigurător în sistem. Compania respectivă nu este o societate de asigurări în sens clasic și nici nu este o persoană juridică de drept privat cu scop lucrativ, în care statul ar fi investit pentru a obține un anumit profit; asigurătorul este o persoană juridică non-profit, așa cum decurge din legislația care reglementează statutul juridic, organizarea și funcționarea acestuia [3].

Raportul juridic dintre asigurat și persoana asigurată

Este evident, că pentru a determina natura juridică și conținutul oricărui raport juridic, inclusiv a raportului dintre asigurat și persoana asigurată, este necesar de a determina acele premise, care în teoria generală a dreptului sunt cunoscute drept *premise constitutive ale raportului juridic* [4, p.277-278]. Cea mai importantă premisă juridică pentru acest raport o constituie existența normelor juridice, deoarece ele definesc domeniul comportării posibile sau datorate a participanților la raportul respectiv, în cazul nostru – a asiguratului și a persoanei asigurate. Evident că norma juridică în sine nu poate servi drept sursă directă și unică pentru apariția *de facto* a unui raport juridic concret; ea doar ghidează apariția ulterioară ca atare a raportului juridic în cauză. În cazul raportului juridic dintre asigurat și persoana asigurată, există mai multe norme juridice directe, incorporate în conținutul Legii nr. 1585/27.02.1998, și anume normele încorporate în art. 4, alin. (2)–(6), (9), (9¹), (9²).

Potrivit celor enunțate în normele în cauză, legiuitorul nu doar numește subiecții sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală, dar vine și cu definiții legale ale unor subiecți. În cazul raportului abordat aici, legiuitorul definește asiguratul drept *persoana fizică obligată prin lege* să-și asigure riscul propriu de a se îmbolnăvi sau *persoana juridică obligată prin lege* să asigure riscul de îmbolnăvire al altor categorii de persoane, a căror asigurare este de competența sa, cu excepția persoanelor angajate. Astfel, în cazul salariaților, calitatea de asigurat pentru această categorie de persoane angajate o deține însăși persoana angajată, la fel și în cazul persoanelor fizice, angajate prin intermediul altor mecanisme legale, diferite de contractele individuale de muncă.

Persoana asigurată, spre deosebire de asigurat, nu este definită în mod direct de către legiuitor, acesta enunțând doar faptul că persoane asigurate pot fi atât cetățenii Republicii Moldova, cât și străinii, în condițiile stabilite de lege. În opinia noastră, fundamentată pe interpretarea normelor juridice indirecte care regle-

mentează statutul juridic al acestor subiecți, persoana asigurată este persoana fizică care, în virtutea asigurării acesteia în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, este titulară a drepturilor și obligațiilor corelative statutului respectiv și care beneficiază, în condițiile legii, de prestarea serviciilor de sănătate cuprinse în *Programul unic al asigurărilor obligatorii de asistență medicală*, aprobat de Guvern [5].

Din cele menționate până aici se impune o concluzie obligatorie: în cazul unei părți impunătoare de asigurați și de persoane asigurate, statutul acestora se suprapune, în sensul că aceeași persoană fizică deține (în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală), atât statut de asigurat, cât și de persoană asigurată, fiind vorba aici, bineînțeles, de *salariați*. Evident că în acest caz nu poate să existe vreun raport juridic direct dintre asigurat și persoana asigurată, fiind vorba, în fond, de doi subiecți diferiți doar din punct de vedere formal-juridic, dar de o singură persoană fizică ca atare. Totuși, în acest caz suntem în prezența unui raport juridic intermediar, care conferă persoanei asigurate, în prealabil, un alt statut – cel de salariat, angajat în temeiul unui *contract individual de muncă*, încheiat în condițiile stabilite de Titlul III, capitolul II din *Codul Muncii al Republicii Moldova nr. 154 din 28.03.2003* [6]. Astfel, existența prealabilă a raportului juridic de muncă este o condiție *sine qua non* pentru conferirea statutului de persoană asigurată și de asigurat în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, unei persoane angajate în raporturi de muncă. În fond, aceeași regulă funcționează și în cazul majorității funcționarilor publici: existența *raportului de serviciu* este o condiție prealabilă obligatorie pentru conferirea statutului de persoană asigurată și de asigurat în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, funcționarului public respectiv (cu excepțiile, stabilite de lege) [7].

Singurul raport juridic de drept public, de natură directă, este cel care apare între persoana juridică obligată prin lege să asigure riscul de îmbolnăvire al altor categorii de persoane, a căror asigurare este de competența sa, și respectiva persoană supusă asigurării. În acest sens, Guvernul deține, în condițiile legii, calitatea de asigurat (și implicit, de parte aflată în raport juridic de asigurare obligatorie de asistență medicală, de natură juridică publică), pentru treisprezece categorii de persoane neangajate, cu domiciliul în Republica Moldova și aflate la evidența instituțiilor abilitate ale Republicii Moldova, cu excepția persoanelor obligate prin lege să se asigure în mod individual (copiii cu vârsta de până la 18 ani; elevii și studenții încadrați în sistemul de învățământ la nivelurile 3–8, conform art.12 din *Codul Educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014* [8], cu frecvență, inclusiv cei care își fac studiile peste hotarele țării; gravidele, parturientele și lăuzele; persoanele cu dizabilități severe, accentuate sau medii; pensionari; șomerii înregistrați la agențiile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă; persoanele care îngrijesc la domiciliu o persoană cu dizabilitate severă care necesită îngrijire și/sau supraveghere permanentă din partea altei persoane; părintele, inclusiv adoptiv, care exercită în mod efectiv creșterea și educarea a patru și mai mulți copii, pentru perioada în care cel puțin un copil are vârsta de până la 18 ani; persoanele din familiile defavorizate care beneficiază de ajutor social conform *Legii cu privire la ajutorul social nr. 133 din 13.06.2008* [9]; beneficiarii de protecție internațională incluși într-un program de integrare, pe perioada desfășurării acestuia; donatorii de organe în viață; veteranii de război; participanții la lichidarea consecințelor avariei de la C.A.E. Cernobâl).

Un caz aparte, care este diferit de primele două categorii de raporturi discutate aici, îl reprezintă raporturile juridice de asigurări obligatorii de asistență medicală al persoanelor neangajate și neasigurate de către Guvern. Această categorie de persoane este obligată, prin efectul legii, să se asigure în mod individual, iar Legea nr. 1585/27.02.1998 stabilește că calitatea de asigurat și de plătitor al primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală, în acest caz, o au ele înseși. Cele menționate presupun faptul că, la fel ca și în cazul salariaților, nu există un raport juridic direct dintre asigurat și persoana asigurată neangajată, însă, spre deosebire de cazul aceluiași salariat, dacă în cazul acestora din urmă raportul care generează conferirea statutului de asigurat și de persoană asigurată, este un raport juridic de natură privată (raport de muncă) din afara sistemului de asigurări, atunci, în cazul persoanelor neangajate și neasigurate de către Guvern, raportul care precedează conferirea statutelor respective persoanei în cauză, face parte integrantă și componentă a interiorului sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală. Aceste raporturi sunt generate prin efectul direct al legii (din oficiu), în urma efectuării plăților de asigurare (plata primei de asigurare) și evident că aici nu avem de a face cu un raport juridic de natură privată, generat de un act de natură juridică convențională (contract).

Raportul juridic dintre asigurător și prestatorul de servicii medicale

Cea mai importantă premisă pentru apariția raportului juridic dintre asigurător și prestatorul de servicii medicale o constituie normele juridice, care statuează obligativitatea încheierii între subiecții respectivi a unui act de natură juridică convențională – a *contractului de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală*. Potrivit prevederilor art. 7 din Legea nr. 1585/27.02.1998, între asigurător și prestatorul de servicii medicale se încheie un contract de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală, conform căruia prestatorul de servicii medicale se obligă să acorde persoanelor asigurate asistență medicală calificată, în volumul și termenele prevăzute în Programul unic, iar asigurătorul se obligă să achite costul asistenței medicale acordate. Așadar, raportul respectiv apare *in concreto* în urma încheierii unui contract direct între subiecți. Aici este important de a reveni la raportul abordat și tratat de noi ca atare puțin mai sus – raportul juridic dintre asigurat și persoana asigurată – în urma analizei căruia am constatat că între subiecții respectivi există doar o singură situație, când apariția raportului este precedată de încheierea unui contract, însă care nu face parte din sistemul contractelor existente în cadrul sistemului de asigurări – contractul individual de muncă, încheiat între salariat și angajator. În cazul *raportului asigurător – prestator de servicii medicale*, avem de a face cu un raport generat, în mod direct, de un contract operațional în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală. Acest raport are un șir de trăsături caracteristice, care țin de natura juridică complexă a raportului în sine, pe de o parte, și, pe de altă parte, de statutul juridic special al subiecților participanți la acest raport. În acest sens, raportul în cauză este eminentemente un raport juridic de natură contractuală, în sensul că singura sursă obligatorie de apariție reală și directă a acestuia se află în contractul respectiv, menționat de către noi mai sus. Contractul în cauză este un contract-tip, aprobat prin *Hotărârea Guvernului nr. 770 din 09.11.2022 „Cu privire la aprobarea Contractului-tip de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală și modificarea unor hotărâri ale Guvernului”* [10]. Caracteristica dată a raportului juridic în cauză exclude orice posibilitate ipotetică de a putea fi utilizat un alt mecanism de natură juridică non-contractuală pentru apariția sa; cu alte cuvinte, suntem în fața unei condiții *sine qua non*, necesară apariției raportului juridic.

Totodată, la fel ca și raportul juridic dintre asigurat și persoana asigurată, și raportul dat are un caracter pozitivist. După cum ne-am expus opinia noastră cu mai mulți ani în urmă, într-un studiu monografic privind raporturile juridice de muncă [11, p. 23-24], pozitivismul ca atare nu este inițialmente o teorie juridică; el este un curent filozofic, conceput de către Auguste Comte, al cărui teză principală este că singura cunoaștere autentică este cea științifică, iar aceasta nu poate veni decât de la afirmarea pozitivă a teoriilor prin aplicarea strictă a metodei științifice. Aplicată instituției asigurărilor obligatorii de asistență medicală, viziunea pozitivistă arată clar, că interesul urmărit atât în elaborarea și adoptarea normelor juridice în domeniul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, ca și în generarea majorității absolute a raporturilor juridice medicale, este utilitarismul.

O altă particularitate a raportului juridic, generat de contractul respectiv, este caracterul temporal al acestuia. Înțelegerea sensului acestei trăsături caracteristice a raportului juridic este relativ simplă, deoarece poate fi ușor determinată raportându-ne la conținutul contractului-tip, încheiat între asigurător și prestatorul de servicii de sănătate. Astfel, potrivit pct. 6.2 din conținutul contractului-tip, „...*contractul este valabil de la _____ 20__ până la _____ 20__*, cu stabilirea perioadei de acordare a asistenței medicale de la _____ 20__ până la _____ 20__”. Expirarea termenului contractului și rezoluțiunea acestuia, efectuată în condițiile legii, servesc drept temelie pentru stingerea raportului juridic dintre asigurător și prestatorul de servicii medicale.

Raportul juridic dintre asigurător și prestatorul de servicii farmaceutice

Raportul juridic dintre asigurător și prestatorul de servicii farmaceutice are drept premisă juridică normativă, la fel ca și raportul dintre asigurător și prestatorul de servicii medicale, o normă legală imperativă, cuprinsă în conținutul art. 7¹ din Legea nr. 1585/27.02.1998, conform căreia între asigurător și prestatorul de servicii farmaceutice se încheie un contract privind eliberarea medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale compensate din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală, prin care prestatorul se obli-

gă să elibereze persoanelor înregistrate la medicul de familie, conform datelor din sistemul informațional al Companiei Naționale de Asigurări în Medicină, medicamente și/sau dispozitive medicale compensate din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală, iar asigurătorul se obligă să achite costul medicamentelor și/sau al dispozitivelor respective. Calitatea de subiecți ai raportului respectiv o deține asigurătorul, în persoana Companiei Naționale de Asigurări în Medicină, pe de o parte, și prestatorii de servicii farmaceutice, adică profesioniști specializați în materie, în sensul celor stabilite în art. 3 alin. (2) din *Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002* [12] și potrivit cărora calitatea de profesionist este deținută de orice persoană fizică sau juridică de drept public sau de drept privat care, în cadrul unui raport juridic civil, acționează în scopuri ce țin de activitatea de întreprinzător sau profesională, chiar dacă persoana nu are scopul de a obține un profit din această activitate. Este important că drept beneficiari finali ai acestor raporturi contractuale servesc, la fel ca și în raportul juridic asigurător – prestator de servicii medicale, *persoanele fizică terțe*. Însă aici se impune o precizare: dacă în cazul raportului juridic dintre asigurător și prestatorul serviciilor medicale, în calitate de persoană terță beneficiară apare persoana asigurată în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, atunci în cazul raportului juridic dintre asigurător și prestatorul de servicii farmaceutice calitatea de persoană terță beneficiară o deține orice *persoană înregistrată la medicul de familie*, conform datelor din sistemul informațional al asigurătorului.

Și acest raport juridic are drept sursă de apariție (directă și unică) un act juridic de natură convențională – *contractul-tip privind eliberarea medicamentelor și a dispozitivelor medicale compensate din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală*. Acest contract-tip, care face parte, de rând cu *contractul de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală și contractul privind livrarea medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale compensate către prestatorii de servicii farmaceutice*, din categoria celor trei contracte-cadru, operaționale în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, a fost aprobat prin *Hotărârea Guvernului nr. 106 din 23.02.2022 „Cu privire la prescrierea și eliberarea medicamentelor și dispozitivelor medicale compensate pentru tratamentul în condiții de ambulatoriu al persoanelor înregistrate la medicul de familie”* [13].

În afară de subiecții participanți, sub aspect structural acest raport juridic este format din conținut, materializat sub forma totalității drepturilor și obligațiilor participanților la raportul respectiv, apărute pe cale mixtă (normativ-contractuală) și din obiectul raportului, constituit din conduita participanților la raportul respectiv; adică din acțiunea la care este îndreptățit subiectul activ (eliberarea medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale compensate persoanelor asigurate) și acțiunea la care este obligat subiectul pasiv (achitarea costului medicamentelor și/sau al dispozitivelor respective). Modificarea sau suspendarea raportului respectiv poate interveni în cazurile și condițiile, stipulate în sursa de apariție a raportului – în contractul privind eliberarea medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale, compensate din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală.

Raportul juridic dintre asigurător și furnizorul de medicamente și dispozitive medicale

Această categorie de raporturi juridice a avut drept premiză juridică normativă reglementările, conținute în *Legea pentru modificarea unor acte normative nr. 119 din 16.09.2021* [14], și anume completarea Legii nr. 1585/27.02.1998 cu un nou articol - articolul 7² „Contractul privind livrarea medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale compensate către prestatorii de servicii farmaceutice”. Evident că introducerea unui nou contract-cadru în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, a generat, în urma încheierii contractelor respective, și apariția unor noi raporturi juridice în sistem – a *raporturilor juridice de asigurare a existenței în stoc a medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale compensate, precum și de livrare a acestora către prestatorii de servicii farmaceutice, contractați de asigurător*. Astfel, sursa de apariție a acestor raporturi este, la fel ca și în cazul raporturilor juridice de eliberare către persoanele înregistrate la medicul de familie, a medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale, compensate din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală, una cu caracter mixt – normativ-contractuală. Potrivit legii, prin intermediul încheierii acestui contract dintre asigurător și furnizorul de medicamente și dispozitive medicale, ultimul se obligă să asigure existența în stoc a medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale compensate, precum și livrarea acestora către prestatorii de servicii farmaceutice, contractați de asigurător.

Contractul-model în cauză, care servește în calitate de izvor direct al unui raport juridic concret în acest domeniu, se conține în Anexa nr. 2 la *Hotărârea Guvernului nr. 105 din 23.02.2022 „Cu privire la aprobarea mecanismului de negociere pentru includerea medicamentelor și/sau dispozitivelor medicale pentru compensare din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală”* [15].

Aici este important de a menționa și faptul că, spre deosebire de cazul raporturilor juridice de prestare a serviciilor medicale, care își au sursa în contractul-tip respectiv, aprobat prin *Hotărârea Guvernului nr. 770 din 09.11.2022*, în cazul raporturilor juridice de asigurare a existenței în stoc a medicamentelor și/sau a dispozitivelor medicale compensate, precum și de livrare a acestora către prestatorii de servicii farmaceutice, contractați de asigurător, Guvernul operează, în textul contractului-model cu formula de *rezoluțiune a raporturilor contractuale*, care poate interveni numai în prezența acordului comun al subiecților raportului respectiv.

Concluzii

Sub aspect general raporturile juridice, generate în interiorul sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală, indiferent de statutul juridic individual al participanților la raporturile respective, sunt raporturi juridice de drept public. În acest sens, chiar dacă scopul primar al mecanismului social complex al sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală era deservirea unui interes de natură privată al celor mai importanți beneficiari ai acestui sistem – al pacienților cu statut juridic de persoană asigurată – realizarea acestuia a fost pusă în aplicare de către stat prin intermediul unor norme juridice cu caracter imperativ (de regulă). Normele în cauză generează, la rândul lor, prin intermediul elementelor utilizabile și aplicabile în toate raporturile juridice, o gamă diversă de raporturi juridice separate, dar plasate cumulativ sub umbrela celui mai important și complex raport juridic din domeniul ocrotirii sănătății – a raportului de asigurare obligatorie de asistență medicală.

Referințe:

1. *Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală, nr. 1585 din 27.02.1998*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1998, nr. 38-39. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=16154&lang=ro#
2. SADOVEI, Nicolae, *Drept Medical. Volumul I. Teoria Generală a Dreptului Medical*. Chișinău, CEP USM, 2020, 356 p.
3. *Hotărârea Guvernului nr. 156 din 11.02.2002 „Cu privire la organizarea și funcționarea Companiei Naționale de Asigurări în Medicină”*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 27-28. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123552&lang=ro
4. MAZILU, Dumitru, *Teoria generală a dreptului*. București, Editura All Beck, 1999.
5. *Hotărârea Guvernului nr. 1387 din 10.12.2007 „Cu privire la aprobarea Programului unic al asigurării obligatorii de asistență medicală”*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 198-202. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136680&lang=ro
6. *Codul Muncii al Republicii Moldova, nr. 154 din 28.03.2003*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138809&lang=ro
7. *Pentru detalii, a se consulta art. 30 din Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr. 158 din 04.07.2008*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 230-232. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138899&lang=ro
8. *Codul Educației al Republicii Moldova, nr. 152 din 17.07.2014*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 319-324. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138940&lang=ro
9. *Lege cu privire la ajutorul social, nr. 133 din 13.06.2008*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 179. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139102&lang=ro
10. *Hotărârea Guvernului nr. 770 din 09.11.2022 „Cu privire la aprobarea Contractului-tip de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală și modificarea unor hotărâri ale Guvernului”*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 363-373. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134126&lang=ro

11. SADOVEI, Nicolae, *Dihotomia raportului juridic de muncă. Studiu monografic*. Chișinău, „Garomont-Studio”, 2011, 203 p.
12. *Codul Civil al Republicii Moldova, nr. 1107 din 06.06.2002*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66-75. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138259&lang=ro
13. *Hotărârea Guvernului nr.106 din 23.02.2022 „Cu privire la prescrierea și eliberarea medicamentelor și dispozitivelor medicale compensate pentru tratamentul în condiții de ambulatoriu al persoanelor înregistrate la medicul de familie”*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 61-67. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130165&lang=ro
14. *Legea pentru modificarea unor acte normative, nr. 119 din 16.09.2021*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 239-248. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128046&lang=ro
15. *Hotărârea Guvernului nr. 105 din 23.02.2022 „Cu privire la aprobarea mecanismului de negociere pentru includerea medicamentelor și/sau dispozitivelor medicale pentru compensare din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală”*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 61-67. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130160&lang=ro

Notă: Acest articol a fost elaborat în cadrul Proiectului „Protecția consolidată a drepturilor pacientului în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală”, cifrul 20.80009.0807.30, Program de Stat (2020-2023), realizat în cadrul Centrului Interuniversitar de Drept Medical, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Nicolae SADOVEI, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, Centrul Interuniversitar de Drept Medical, Departamentul Drept Privat, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: nicolae.sadovei@gmail.com

Tel.: 067152260

ORCID: 0000-0003-2169-1851

Prezentat la 15.09.2023

CZU: 342.821:342.3

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_06](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_06)

SUVERANITATEA NAȚIONALĂ ȘI SPIRITUL DREPTULUI DE VOT

Alexandru ARSENI,

Universitatea de Stat din Moldova

Dreptul de vot este unul dintre drepturile exclusiv politice fundamentale prin aplicarea căruia cetățeanul exercită puterea suverană. Iar dreptul de vot ca, de altfel orice fenomen, se caracterizează prin unitatea organică dintre formă și conținut – spirit.

În cadrul acestui articol intenționăm a argumenta științific această legătură, dat fiind că exercițiul dreptului de vot și punerea lui în practică este unica cale de transmisie legală și legitimă de exercitare a Suveranității Naționale prin reprezentare.

Cuvinte-cheie: suveranitate națională, unitate, imprescriptibilitate, inalienabilitate, indivizibilitate, putere de stat, drept electoral, drept de vot, spirit, răspundere.

NATIONAL SOVEREIGNTY AND THE SPIRIT OF THE RIGHT TO VOTE

The right to vote is one of the exclusively fundamental political rights through the application of which the citizen exercises sovereign power. And the right to vote, like any other phenomenon, is characterized by the organic unity between form and content - spirit.

In this article, we intend to scientifically argue this connection, given that the exercise of the right to vote and its implementation is the only legal and legitimate transmission belt for the exercise of National Sovereignty through representation.

Keywords: national sovereignty, unit, imprescriptibility, inalienability, indivisibility, state power, electoral law, right to vote, spirit; liability.

„ O minte simplă cu greu asociază ideea de putere cu cea de bunătate”
Eliot

Introducere

Statul de drept și democratic contemporan este perceput statul în care „demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane ... reprezintă valori supreme și sunt garantate” (art. 1, alin. 3) din Constituție) [1]. Iar aceste valori supreme pot fi garantate în statul în care „Suveranitatea Națională aparține poporului, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție” (art. 2 alin. (1) din Constituție).

Întrebare retorică care se pune este: aparține *de facto* și *de jure* suveranitatea națională poporului sau nu și aceasta în cazul exercitării ei prin organele reprezentative ale puterii de stat. Dacă da, apoi care este garanția constituțională pe această dimensiune? Juridicește răspunsul este dat în art. 38 alin. (1) din Constituție în conformitate cu care „*Voința poporului constituie baza puterii de stat*”. Și cum, prin ce moduri, procedeu juridico-statal această voință devine legitimă și legală? Tot art.38 alin. (1) ne dă răspuns: „*Această voință se exprimă prin alegeri libere ...*”, adică prin exercitarea dreptului de vot ca drept exclusiv politic de exercitare a puterii suverane.

În literatura de specialitate națională aceste subiecte sunt, sub aspect juridico-politic expuse de către autorii doctrinei dreptului constituțional. Aici merită de făcut referință la autorii I. Guceac, V. Popa, A. Arseni, T. Cârnaț, I. Drăganu, I. Deleanu, G. Vrabie, I. Muraru, E. S. Tănăsescu ș.a. În același timp trebuie să menționăm că „spiritul dreptului de vot”, ceea ce constituie nucleul exercitării suveranității naționale, este mai puțin oglindit, inițial doar la C. Stere, și în prezent, în stare incipientă și în lucrările autorilor nominalizați.

Această stare se reflectă cu prisosință și în concepția alegătorilor care văd finalitatea exercitării dreptului de vot doar în desemnarea unui concurent electoral și nici de cum exercițiul de exercitare a puterii suverane.

Cu alte cuvinte, ori nu este înțeles spiritul dreptului de vot și semnificația lui în exercitarea suveranității naționale ori este ignorat, „purtând grija” doar de alesul său. Respectiv, că în circumstanțele date și „alesul” consideră că „actul juridico-politic” – dreptul de vot s-a încheiat și tot ce face el, echivalează cu exercitarea unui drept propriu și nu al Națiunii.

Pe această cale se face ruptura dintre suveranitatea națională și exercitarea ei prin organe reprezentative, pe de o parte, și tot odată și ruptura dintre forma juridico-politică și spiritul dreptului de vot, cu toate consecințele nefaste.

Scopul cercetării. Pornind de la reglementările constituționale și a abordărilor doctrinare, precum și a percepției de către cetățeni a semnificației exercitării dreptului de vot ca drept exclusiv politic fundamental în cadrul exercitării suveranității naționale prin reprezentare determinăm următorul scop: de a argumenta logic și fundamenta științific legătura organică dintre suveranitatea națională și puterea de stat, ca formă instituțională de exercitare a suveranității naționale prin reprezentare, precum și unitatea dialectică dintre forma și conținutul, spiritul dreptului de vot în calitate de exercițiu a exercitării puterii suverane.

Obiective. Pe această cale identificăm următoarele obiective:

- de a determina legătura organică dintre Suveranitatea Națională și puterea de stat;
- de a determina procedura juridico-etatică de delegare a exercitării suveranității naționale prin reprezentare;
- de a elucida caracterul individual de autodeterminare morală și politico-juridică în cadrul exercițiului dreptului de vot;
- de a argumenta că doar abordarea în unitatea sa legătura dintre formă și conținut și, în deosebi a spiritului dreptul de vot este un autentic exercițiu de exercitare a puterii suverane.

1. Suveranitatea națională și puterea de stat – legătură cauzală

1.1. **Definirea noțiunii „suveranitate națională” și identificarea proprietăților ei.** Autorul teoriei „suveranității naționale” Ch. Montesquieu (1689-1755), activist politic francez, jurist, membrul Academiei Regale, a susținut ideea conform căreia suveranitatea aparține poporului. Dar poporul este conceput de către autor „ca o entitate colectivă și abstractă, numită „Națiune”, ca o persoană distinctă de indivizii care o compun” [2].

Pe această linie de gândire „Națiunea” este definită ca „formă superioară de comunitate umană ... Ea este o realitate complexă și este tot odată produsul unui îndelungat proces istoric, având la bază comunitatea de origine etnică, de limbă, de cultură, de religie, de factură psihică, de viață, de tradiții, de idealuri, dar mai ales trecutul istoric și voința de a fi împreună a celor care au dăinuit pe un anumit teritoriu” [3].

Așa văzute lucrurile, logic argumentate și științific fundamentate „suveranitatea națională” implică suveranității calități cum ar fi: unitate, indivizibilitate, inalienabilitate și imprescriptibilitate [4]. Ea, suveranitatea, în același timp, nu este legată organic de deținătorul ei – poporul, cu atât mai mult de cei care o exercită prin reprezentare.

Așadar, suveranitatea prezintă caracterele identificate care semnifică:

- *unitatea* adică ea nu se partajează cu nimeni și se exercită de către întregul popor;
- *indivizibilitatea* ceea ce semnifică că nici o persoană nu o poate exprima cu titlu personal;
- *inalienabilitatea* rezidă în faptul că „Națiunea nu poate, printr-un contract social sau pact de supunere, să-și înstrăineze definitiv și irevocabil suveranitatea în profitul unei sau mai multor persoane” [5];
- *imprescriptibilitatea* în sensul că „un uzurpator oricât de îndelungat timp ar exercita suveranitatea nu devine titularul ei prin uzucapiune” [6].

Așa fiind conceput spiritul suveranității naționale și-a regăsit expresia în următoarea formulă juridică cu valoare supremă constituțională: „Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție” (art. 2 alin. (1)) [7].

Rezultă deci că suveranitatea este unică, indivizibilă, inalienabilă și imprescriptibilă dar constituită în esența sa din trei atribute, prerogative și anume: legislativă, executivă și judecătorească. Și atunci când suveranitatea națională este exercitată direct de către popor, tot el exercită aceste prerogative. Problema care se pune este de a ști cine și cum exercită aceste prerogative ale suveranității în cazul organelor reprezentative

ve. Pe această cale suveranitatea națională îmbracă forma „putere de stat”. Adică puterea de stat este forma instituționalizată a suveranității naționale.

1.2. **Puterea de stat și spiritul ei.** Puterea de stat semnifică „ansamblul sau sistemul relațiilor de putere constituită într-o societate istoricește determinată, exprimând autoritatea pe care un individ sau un grup de indivizi o are asupra altora pentru realizarea unui scop comun, asumat de membrii colectivității sau impus acestora de către cei care exercită puterea” [8].

Această definiție, practic acceptată în literatura de specialitate impune, cu necesitate, anumite precizări cu valoare de principii, care dezvăluie spiritul puterii de stat, exercitată prin organele etatice.

În mod deosebit și în prim plan se plasează „scopul puterii”. Aceasta deoarece orice putere de stat se exercită cu un scop bine determinat, condiționat însă de izvorul care l-a generat.

Practica istorică a demonstrat cu lux de amănunte că în funcție de scopul puterii acesta poate fi: ori unul deliberat, asumat de către cei asupra cărora se exercită putere, adică asupra guvernaților ori, dimpotrivă, unul impus, resimțit cu presiune exterioară [9]. Suntem în prezența regulii: „*tertium nou daturum*”, legea terțului exclus. În aceste circumstanțe este necesar de a elucida procedurile și mijloacele de atingere a scopului puterii în funcție de autenticitatea acestuia.

Astfel, în cazul în care scopul puterii este deliberat, asumat de către guvernați se asigură stabilitatea raporturilor dintre guvernați și guvernanți. Pentru aceasta puterea, în procesul exercitării de către guvernanți recurge la metoda de convingere și doar, în raport cu cei care încalcă normele de drept, se aplică constrângerea. Interrelația acestor procedee și mijloace asigură complementaritatea dintre guvernați și guvernanți ceea ce este caracteristic pentru o societate democratică și stat de drept.

Alta este situația, diametral opusă primei, descrise supra. Și anume, raporturile dintre guvernați și guvernanți sunt tensionate și precare, pentru întreținerea cărora puterea recurge la constrângere, dictatură. Iar în interiorul societății se stabilește o „stare”, aparent neutră, statică, dar, în același timp, potențial explozivă, stare caracteristică statelor totalitare, autoritare.

Anume, pentru a exclude aceste consecințe, Ch. Montesquieu, sintetizând practica constituțională engleză a formulat celebra teorie a separației puterilor, recunoscută astăzi în calitate de principiu edificator al regimului politic liberal și democratic, principiu al organizării și funcționării întregului mecanism al statului de drept și democratic contemporan. Astfel, art. 6 din Constituție stabilește că „În Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sânt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției”. Prin aplicarea acestui principiu „s-a reușit să se organizeze astfel exercitarea atribuțiilor suveranității de diferite organe, încât, pe de o parte, să fie asigurată și unitatea necesară și, pe de altă parte, să poată fi evitată această concentrare excesivă a puterilor în mâna unui singur om care ar duce la despotism” [10]. Adică „depozitarul real al dreptului de putere suverană este Națiunea, și toate organele care exercită suveranitatea nu exercită un drept propriu, în numele lor și pentru ei, ci exercită un drept străin, al Națiunii, în numele ei și pentru ea” [11].

2. Dreptul electoral

Paradoxul istoriei rezidă în faptul că în marea majoritate a cazurilor guvernanții dobândesc mandatul în urma procesului electoral, după care trec la exercitarea puterii pornind pe una din căile expuse. Iată din ce raționamente atât de ordin juridic, pur formal, cât și, în mod stabilit, al spiritului exercițiului dreptului de vot este hotărâtor în procesul delegării exercițiului suveranității naționale prin reprezentare. Elucidarea acestui „magic” aspect exercitării suveranității naționale direct de către popor în procesul delegării și instituționalizării suveranității naționale în „putere de stat” implică, în mod imperativ expunerea instituției juridice a dreptului electoral, instituție a Dreptului constituțional ca ramură fundamentală a sistemului dreptului ce reglementează relațiile sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat.

Vom menționa că doctrina constituțională prezintă o multitudine de concepții științifice, pornind chiar de la titlu, cum ar fi: „Drept electoral” sau „sistem electoral”. Nu vom intra în polemici doctrinare nu pentru că nu prezintă interes științific, ci pentru faptul că excede tema articolului. Vom face referință doar conceptuală, care cuprinde esența materiei.

Astfel, dreptul electoral (sistemul electoral) reprezintă „ansamblul normelor juridice, articulate și ierarhizate, având ca obiect de reglementare dreptul de a alege deputați și senatori în organele reprezentative ale puterii, dreptul de a fi ales în aceste organe și-acolo unde o asemenea posibilitate este prevăzută – dreptul de a revoca pe cei aleși, precum și principiile sufragiului, modul de organizare și desfășurare a alegerilor și de stabilire a rezultatelor votării” [12].

Numai prin alegeri, „poporul își selectează împuterniciții săi, atât în organele reprezentative centrale, cât și în cele locale, iar autoritățile care urmează să exercite suveranitatea în numele poporului dobândesc calitatea de a fi reprezentative și publice” [13].

Alegătorii, luând parte la vot „îndeplinesc o funcție socială, de a numi, de a desemna un element al reprezentanței naționale, un membru al reprezentanței naționale ... o datorie pe care o îndeplinesc față de națiune” [14].

3. Dreptul de vot – exercițiu al exercitării puterii suverane

„Delegăm o împuternicire pentru a ne exercita un drept”.

Și acest subiect îl vom expune în unitatea sa organică, adică din punct de vedere al definiției juridice, precum și, în mod deosebit, al spiritului lui.

Astfel, dreptul de a alege, sau dreptul de vot pasiv, cum mai este definit în literatura de specialitate, ca drept exclusiv politic semnifică „posibilitatea recunoscută și garantată unei persoane ca, în condițiile legii, să participe la desemnarea parlamentarilor în organele direct reprezentative ale puterii” [15]. Această definiție își are formula juridică în prevederile constituționale, precum art. 38 alin. (2) din Constituție în care se stipulează că „Cetățenii Republicii Moldova au drept de vot la vârsta de 18 ani, împliniți până în ziua alegerilor inclusiv, excepție făcând cei puși sub interdicție în modul stabilit de lege”.

Respectiv, pentru a beneficia de dreptul de vot, drept exclusiv politic, persoana trebuie să fie cetățean al statului, vârsta majoratului – 18 ani, și să nu fie lipsit de acest vot în mod legal. În aceste circumstanțe dreptul de vot este universal. Geneza acestui principiu al universalității rezidă în practica engleză în care „principiul de libertate individuală s-a dezvoltat în regimul parlamentar” [16], iar principiul „suveranității naționale implică universalitatea votului” [17].

Și dacă sub aspect juridic dreptul de vot este expus pe larg în literatura de specialitate, apoi sub aspectul spiritului lui, puține și fragmentare sunt abordările. Or, tocmai spiritul exercitării dreptului de vot asigură acele proprietăți ale suveranității naționale și totodată exercitarea ei prin reprezentare.

Legea cunoașterii, precum și a practicii a demonstrat că orice fenomen, mai ales cel politic, inclusiv dreptul de vot trebuie privit după formă și conținut în complexitatea și unitatea lui organică. În cazul în care se face abstracție sau se ignoră una dintre părți, îndeosebi conținutul, adică spiritul, fenomenul pierde semnificația lui autentică.

În cadrul temei noastre vom face o referință la K. Marx care a caracterizat aspectul formal-juridic al constructului de muncă încheiat dintre proletar și fabricant. Astfel, proletarul este „fericit că și-a dat pielea la dubit, iar fabricantul este mulțumit că a mai câștigat o sursă de venit”. Iar analiza practicii electorale din ultimul timp cam aceasta ne demonstrează și în cazul exercitării dreptului de vot.

Aparent juridic lucrurile practic stau bine cât privește exercitarea dreptului de vot, pe când rezultatele practice sunt contrare așteptărilor. Aceasta deoarece cetățenii cu drept de vot, electoratul în ansamblu este fericit că a votat anumiți candidați, iar aceștia sunt dublu fericiți că au dobândit mandatul râvnit. Adică s-a produs ruptura dintre forma juridică și spiritul dreptului de vot care tocmai și este suflul exercitării suveranității naționale prin reprezentare, artera principală de menținere a legăturii organice dintre suveranitatea națională și exercitarea puterii de stat prin reprezentare.

Dreptul de vot, ca drept exclusiv politic, este un drept subiectiv, ceea ce semnifică „puterea morală pe care o are omul de a revindeca ce i se cuvine, în conformitate cu justiția obiectivă”; realitate juridică pe care am expus-o. Totodată spiritul exercițiului dreptului de vot (dreptul de a alege) rezidă în autodeterminarea individuală politico-juridică și morală de a identifica un concurent electoral căruia-i, în mod deliberat să-i delegi o împuternicire pentru a exercita, prin reprezentare, un drept natural și inalienabil de guvernare și nu de a face pe

cineva deputat, senior, șef de stat, primar sau consilier local. Iată de ce, mandatul reprezintă „o funcție de demnitate publică, rezultată din manifestarea de voință a corpului electoral în scopul exercitării, prin reprezentare, a suveranității naționale” [18]. În același timp alegătorul trebuie să țină cont și de practica engleză, dar mai ales cea elvețiană care ne învață că „... ceea ce se cere de la un corp al unui serviciu public e competența, corectitudinea, cunoașterea lucrului, experiența” [19]. Îngăduim a mai adăuga, precum și caracter și moralitate.

Pornind de la aceste raționamente, în scopul asigurării îndeplinirii cu bună-credință Constituția, prin art. 56 alin. (2) stabilește că „Cetățenii cărora le sânt încredințate funcții publice, precum și militarii, răspund de îndeplinirea cu credință a obligațiilor ce le revin și, în cazurile prevăzute de lege, depun jurământul cerut de ea”.

Însă atât Constituția și nici Legea despre statutul deputatului în Parlament [20] nu stabilesc pentru deputați obligativitatea depunerii jurământului. Sub aspect comparat art. 70 din Constituția României prin alin. (1) stabilesc că „Deputații și senatorii intră în exercițiul mandatului ... sub condiția validării și a depunerii jurământului” [21]. Cu alte cuvinte, în Republica Moldova, deputații, rămân în afara prevederilor constituționale.

Concluzii generale

Indubitabil, statul este „o formă de asociere între membrii unui popor, așezați pe un teritoriu determinat” [22]. Iar element de coeziune a statului, ca unul dintre elementele de fapt, este Națiunea, ca formă superioară a comunității umane. Însă pentru existența autentică a unui stat, tot Națiunea creează și un al treilea element, element de drept – suveranitatea.

Astfel, interrelațiile dintre aceste trei elemente: Națiunea, Teritoriul și Suveranitatea, interrelație determinată de interesul comun în general al comunității umane, a dus, până în cele din urmă, la cristalizarea teoriei și apoi a principiului suveranității naționale cu proprietățile caracteristice și inalienabile. În același timp s-a consolidat și principiul reprezentativității atribuit exercitării puterii de stat a celor trei atribute ale suveranității naționale: puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească.

Dat fiind că în orice circumstanțe depozitarul suveranității naționale s-a elaborat și mecanismul juridico-politic de delegare a exercitării suveranității naționale prin reprezentare, acest mecanism fiind dreptul de vot, ca drept exclusiv politic.

Pornind de la cele invocate următoarele ar fi concluziile acestui studiu:

1. Legitimitatea și izvorul puterii de stat rezidă în suveranitatea Națională, unică, indivizibilă, inalienabilă și imprescriptibilă. De aici și legătura organică dintre suveranitatea națională și puterea de stat.
2. Suveranitatea națională se poate exercita direct de către popor sau prin organele reprezentative constituite legitim și legal în baza normelor dreptului electoral.
3. Omul în calitatea lui naturală ca viețuitor politic generează, prin exercitarea dreptului său de vot, organele reprezentative, abilitate să exercite atributele suveranității naționale.
4. Drept de vot este un autentic exercițiu al exercitării puterii suverane doar cu condiția întrunirii concomitente a formei juridice precum și, în mod deosebit a spiritului în sensul autodeterminării individuale politico-juridice și morale de a identifica concurentul electoral care să-i reprezinte voința și să o pună la baza puterii de stat.
5. Mandatul de deputat este o funcție de demnitate publică determinată în forma și conținutul său pe cale normativă, iar deținătorul mandatului trebuie să posede competență, corectitudine, cunoașterea lucrului, experiență precum și aptitudini morale și caracter.
6. Atât condiție de exercitare a mandatului, cât și răspundere constituțională trebuie să fie depunerea jurământului de către deputat, iar încălcarea jurământului să fie sancționată prin ridicarea mandatului.
7. Nici cetățeanul exercitându-și dreptul de vot nu conștientizează plenar că el reprezintă națiunea inclusiv și pe cei care n-au dreptul de vot și nici deputatul că el nu exercită un drept al său, ci al Națiunii. Cu alte cuvinte spiritul dreptului de vot este lăsat în umbră.

Propuneri

Finalitatea și autenticitatea mandatului reprezentativ impune completarea art. 69 alin. (1) din Constituție după cuvintele „... sub condiția validării” cu sintagma „și a depunerii jurământului. Textul jurământului se stabilește în lege organică”.

Referințe:

1. *Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 1 din 12.08.1994, republicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78 din 29.03.2016, art. 140.
2. Montesquieu Ch. *Despre spiritul legilor*. Vol. 1. București: Editura Științifică, 1964, p. 47-48.
3. Deleanu Ion. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. 1. București: Editura Europa Nova, 1996, p. 13.
4. *Constituția Franței din 3 septembrie 1791*.
5. Drăganu Tudor. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. 1. București. Editura Lumina TIPO SRL, 2000, p. 208.
6. *Ibidem*, p. 208.
7. *Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 1 din 12.08.1994, republicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78 din 29.03.2016, art. 140.
8. Bourdieu G. *Traité de science politique*. Ed. II. Paris: 1966, t. 1, p. 257.
9. Deleanu Ion. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. București: Editura Nova, vol. 1, p. 65.
10. Stere Constantin. *Curs de drept constituțional ...*, p. 248.
11. *Ibidem*, p. 265.
12. Deleanu Ion. *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat*. București: CH Beck, 2006, p. 174.
13. Popa Victor. *Tratat de drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 2-a rev. și ad. Chișinău: S.n., (Notograf Prim SRL), 2021, p. 915. ISBN978-9975-84-148-1.
14. Stere Constantin ..., p. 288.
15. Deleanu Ion. *Drept constituțional ...*, p. 98.
16. Stere Constantin. *Curs de drept constituțional ...*, p. 54.
17. *Ibidem*, p. 56.
18. Arseni Alexandru. *Drept parlamentar*. Chișinău: CEP USM, 2020, p. 46. ISBN 978-9975-152-07-5.
19. Stere Constantin. *Curs de drept constituțional ...*, p. 58.
20. *Legea despre statutul deputatului în Parlament nr. 39 din 07.04.1994*, republicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 26-27, 1998, art. 176.
21. *Constituția României*, republicată în *Monitorul Oficial* nr. 767 din 31 octombrie 2003.
22. Stere Constantin. *Curs de drept constituțional ...*, p. 222.

Date despre autor:

Alexandru ARSENI, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: alexandru.arsene001@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5068-6934

Prezentat la 06.02.2023

CZU: 342.92:352

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_07](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_07)

SINOPSĂ PRIVIND COMISIILE LOCALE ÎMPUTERNICITE SĂ EXAMINEZE FAPTELE ILICITE CU UN GRAD DE PERICOL SOCIAL REDUS – STUDIU DE CAZ

Oleg PÂNTEA,*Universitatea de Stat din Moldova*

Lucrarea cuprinde analiza funcțională a activității comisiilor administrative din cadrul autorităților publice locale, care au competența constatării și examinării faptelor antisociale, ilicite, care prezintă un grad de pericol social redus. În conținutul materialului s-a relevat legislația cu privire la subiectul cercetării, aspectele de praxiologie, impactul comisiilor administrative locale în asigurarea ordinii și disciplinei sociale, ordinii de drept.

De asemenea, au fost examinate problemele de competență care apar în activitatea comisiilor administrative locale, în raport cu împuternicirile atribuite altor autorități competente să soluționeze cauze contravenționale, fiind în același timp analizată utilitatea praxiologică și rolul comisiilor administrative locale în procesul de constatare, examinare și soluționare a cauzelor contravenționale.

Cuvinte-cheie: *comisie administrativă, administrație publică locală, contravenție, constatare, examinare, soluționare, prevenire.*

SYNOPSIS ON THE LOCAL COMMISSIONS EMPOWERED TO EXAMINE THE ILLEGAL ACTS WITH A LOW DEGREE OF SOCIAL DANGER – CASE STUDY

This study reflects a functional analysis of the activity of the administrative commissions within the local public authorities, which have the competence to find and examine the antisocial, illicit acts with a low degree of social danger. The content reveals the legislation on the subject of research, aspects of praxiology, the impact of local administrative commissions in ensuring the social order and discipline, as well as the rule of law.

Moreover, there were examined the issues of competence that arise in the activity of local administrative commissions, in relation to the powers of other authorities that are competent to solve contravention cases. At the same time, we analyzed the praxiological utility and the role of the local administrative commissions in the process of finding, examining and solving the contravention cases.

Keywords: *administrative commission, local public authorities, contravention, finding, examining, solving, preventing.*

Introducere

Ocrotirea valorilor sociale este o misiune prioritară a statului, în virtutea căreia legiuitorul elaborează un șir de norme juridice menite să asigure ordinea socială, ordinea de drept. În cadrul acestui sistem de norme juridice, instituite și sancționate de stat, un rol important este rezervat regulilor care impun o anumită conduită și stabilesc consecințele nerespectării ei de către destinatari. Trebuie să înțelegem că fără aceste reguli, statul și societatea sunt de neconceput, or indivizii trebuie să conviețuiască doar în baza unor precepte bine stabilite, respectarea cărora trebuie în permanență monitorizată de către autoritățile competente. Regulile există pentru a evita orice fel de haos social, pentru a disciplina oamenii. Cu regret, societatea noastră este repetentă la acest capitol, zilnic asistând la o mulțime de ilicituri în diferite domenii.

Printre cele mai des întâlnite fapte antisociale sunt contravențiile. Din acest considerent, se impune nevoia concentrării atenției autorităților statale spre prevenirea și curmarea fenomenului contravenționalității, cu scop de intervenție asupra conduitei și conștiinței persoanelor susceptibile să încalce prescripțiile legii la o etapă timpurie, obstrucționând avansarea acestora în ceva mai grav, în sfera criminalității.

Din sistemul autorităților statului competente să soluționeze cauzele contravenționale fac parte: instanța de judecată, procurorul, *comisia administrativă*, agenții constatatori din autoritățile prevăzute la art. 400-423¹² Cod contravențional. Ceea ce interesează domeniul nostru de cercetare sunt comisiile administrative locale.

Rezultate și discuții

Comisia administrativă de pe lângă autoritatea publică locală executivă se formează de către consiliul local (sătesc, comunal, orășenesc, municipal), în componența președintelui, vice-președintelui, secretarului responsabil și a 4–7 membri. Obligațiile președintelui, vicepreședintelui, secretarului responsabil ai comisiei administrative se stabilesc prin regulament.

Potrivit prevederilor art. 398 alin. (1) Cod contravențional: „Comisia administrativă examinează contravențiile prevăzute la art. 75, 76, 92, 1261, 154, art. 157 al. (7) și (8), art. 165, 170–175, 180, 181, 227, art. 273 pct. 9), 91), 11), 15) și 16)” [1]. Prin Legea nr. 102 din 14.04.2022 pentru modificarea unor acte normative, la competența comisiei administrative a fost adăugată și examinarea contravenției de la art. 364 alin. (1) și (9) [2]. Deci, legiuitorul stabilește exhaustiv care este sfera de competență a comisiilor administrative locale în materia examinării faptelor antisociale cu un grad de pericol social redus.

Totodată, din norma citată observăm că legiuitorul a atribuit comisiei administrative doar competența de examinare, nu și cea de constatare a contravențiilor. Analizând prevederile date, coroborate cu dispozițiile art. 417 și art. 423¹⁰ Cod contravențional, deducem că de fapt competența de constatare revine serviciilor publice de gospodărie comunală și, corespunzător, organelor specializate ale administrației publice locale. Mai mult ca atât, comisiile administrative sunt organe colegiale, ceea ce împiedică atribuirea competenței de constatare a contravențiilor.

Ședința comisiei administrative este deliberativă, dacă la ea este prezentă simpla majoritate a membrilor ei, iar deciziile comisiei administrative se adoptă cu majoritatea simplă de voturi ale membrilor comisiei prezenți la ședință. În unele cazuri prevăzute de lege, cauzele sunt expediate pentru soluționare instanțelor judecătorești.

Modul de examinare a cauzelor contravenționale în comisia administrativă este prevăzut în Regulamentul comisiei administrative, aprobat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 55 din 25.03.2010. În conformitate cu prevederile acestui Regulament, comisia administrativă examinează cauza contravențională în termen de 30 de zile de la data înregistrării cauzei de către secretarul responsabil. Ședința de examinare a cauzei contravenționale se desfășoară cu participarea părților citate în modul prevăzut de Codul contravențional. Neprezentarea contravenientului sau, după caz, a victimei, citați legal, fără motive întemeiate nu împiedică examinarea cauzei. În timp ce, prezența agentului constatator la examinarea cauzei este obligatorie, iar neprezentarea lui fără motive întemeiate și fără înștiințarea prealabilă a comisiei duce la încetarea procesului contravențional. Desfășurarea fiecărei ședințe a comisiei administrative se consemnează într-un proces-verbal. La examinarea cauzei, comisia administrativă clarifică și ține cont de următoarele momente: existența veridică a contravenției, existența cauzelor care înlătură caracterul contravențional al faptei, vinovăția persoanei în privința căreia a fost intentat procesul contravențional, gradul de responsabilitate al acesteia, existența circumstanțelor atenuante sau agravante, necesitatea sancționării și, după caz, caracterul sancțiunii, precum și alte aspecte importante pentru soluționarea justă a cauzei.

După examinare, comisia administrativă adoptă o hotărâre asupra cazului, prin care stabilește aplicarea sancțiunii contravenientului sau, după caz, încetarea procesului contravențional cu constatarea temeiului de încetare a procesului, în conformitate cu Codul contravențional [3].

Prin intermediul Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova, s-a perfectat un demers Primăriei mun. Chișinău, cu o solicitare privind activitatea comisiilor administrative, create pe lângă preturi. În rezultat, am stabilit următoarea stare de fapt, reflectată în tabelul 1.

Tabelul 1. Statistica examinării cauzelor contravenționale de către comisiile administrative pe lângă preturile de sector din mun. Chișinău.

Nr.	Comisiile administrative	Statistica examinării contravențiilor		Deciziile adoptate pe cauze contravenționale		Cauze încetate din motivul expirării termenului de prescripție sau din alte motive	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021
1.	Pretura Centru	562	878	538	827	24	51
2.	Pretura Botanica	363	567	289	410	74	157

3.	Pretura Râșcani	1478	1297	1385	1216	93	81
4.	Pretura Buiucani	391	501	298	427	93	74
5.	Pretura Ciocana	248	224	187	203	61	37
	Total	3042	3467	2697	3083	345	400

Analizând informațiile recepționate separat de la preturi, am constatat că, printre cele mai frecvente cauze contravenționale examinate de către comisiile administrative se numără contravențiile prevăzute la art. 181 Cod contravențional – „Încălcarea regulilor de asigurare a curățeniei în localitățile urbane și rurale” și art. 273 pct. 15) Cod contravențional – „Desfășurarea activității de comerț în locuri sau în zone în cadrul cărora, conform legislației și/sau regulamentului de desfășurare a activităților de comerț în localitatea respectivă, aprobat de consiliul local, aceasta este interzisă”. În ambele cazuri, competența de constatare a acestor contravenții aparține organelor specializate ale administrației publice locale. Bunăoară, conform datelor recepționate de la Pretura sectorului Buiucani, de către APL Buiucani, pe parcursul anului 2021 au fost constatate 272 contravenții calificate la art. 181 Cod contravențional (în anul 2020 – 236 contravenții) și 76 contravenții calificate la art. 273 pct. 15) Cod contravențional (în anul 2020 – 42 contravenții).

În aceeași conjunctură, cercetarea rolului comisiilor administrative locale la examinarea contravențiilor a determinat scoaterea în evidență a unor probleme juridice grave de competență. Astfel, o problemă de competență materială constituia împuternicirea mai multor autorități pentru examinarea uneia și aceleiași cauze contravenționale, ceea ce denotă că nu a fost respectat principiul clarității și previzibilității actelor normative. De exemplu, până nu demult, examinarea contravențiilor prevăzute la art. 157 alin. (7) și (8) Cod contravențional, precum și art. 227 alin. (1), (4) și (7) Cod contravențional erau atribuite în competența de constatare și examinare a poliției (art. 400 alin. (1) Cod contravențional) și, în același timp, în competența de examinare de către comisia administrativă (art. 398 alin. (1) Cod contravențional). În această situație, nu era clar în ce cazuri poliția reține spre examinare contravențiile constatate și în ce cazuri le remite comisiei administrative spre examinare, existând riscul ca, din cauza unei împuterniciri bivalente, cauza să rămână în genere neexaminată. Totodată, aceste practici făceau imposibilă ducerea unei evidențe corecte a contravențiilor constatate și examinate de autoritățile statului. Acest „conflict de competență” între poliție și comisia administrativă a fost înlăturat prin Legea nr. 102 din 14.04.2022 pentru modificarea unor acte normative [3, art. 102], care a delimitat și a concretizat șirul componentelor de contravenție care vor fi examinate de comisia administrativă și, corespunzător, a celor de competența subdiviziunilor MAI, fără a admite suprapuneri.

În general, unii practicieni din Republica Moldova opinează că, activitatea comisiilor administrative este una mai mult formală, fiind lipsită de eficiență praxiologică. Însă, comisiile administrative au totuși o importanță, din punct de vedere practic, în soluționarea cazurilor contravenționale săvârșite în raza dislocării teritoriale, având în vedere inclusiv principiul descentralizării și desconcentrării competențelor. Rolul comisiei administrative nu se limitează doar la aplicarea sancțiunilor, dar presupune și luarea unor măsuri adecvate pentru prevenirea și curmarea faptelor contravenționale. Având în vedere că membrii comisiei sunt reprezentanți ai administrației publice locale, aleși de locuitorii unității administrativ-teritoriale, ei cunosc cel mai bine problemele localității și soluțiile care trebuie adoptate. Problema este alta, dacă avem nevoie de astfel de comisii prevăzute aparte în legea contravențională în lista sistemului autorităților? Desigur că nu! Ar fi suficient ca în cadrul consiliilor locale să fie create, pe interior, comisii pentru examinarea contravențiilor, asemenea altor comisii locale, precum comisia buget și finanțe, fără a fi nevoie de aprobat comisii peste comisii (ne referim la eficiența lor). Mai mult ca atât, art. 423¹⁰ Cod contravențional a fost dedicat competenței administrației publice locale, ceea ce este suficient în cazul nostru. Faptele constatate de reprezentanții autorităților locale ar putea fi examinate în cadrul comisiilor locale de specialitate, fără a fi inventate și aprobate tot felul de comisii noi.

Apoi, lista problemelor de competență funcțională poate fi completată cu înțelegerea eronată a noțiunii – examinare a contravențiilor, în sensul sancționării. Examinarea cauzei contravenționale nu este ultima fază a procesului contravențional, fiind urmată de faza soluționării cauzei, care constă în luarea unei decizii și, abia în acest moment, aplicarea sancțiunii contravenționale. Totuși, soluționarea cauzei poate fi încheiată inclusiv prin adoptarea unor decizii de încetare a procesului contravențional, fără a fi aplicată vreo

sanctiune contravențională. În context, considerăm că denumirea art. 447¹ Cod contravențional urmează a fi completată cu sintagma „și soluționarea”, în următoarea formulare: „Examinarea și soluționarea cauzei contravenționale de către autoritatea competentă”.

Pe același palier de cercetare, considerăm că examinarea de către comisia administrativă locală este o verigă de prisos în procesul de soluționare a cauzei contravenționale, în condițiile în care constatarea faptei este delegată organelor specializate ale administrației publice locale, iar aplicarea sancțiunii contravenționale ține de competența exclusivă a instanței de judecată. Bunăoară, art. 154 Cod contravențional reglementează contravenția de încălcare a regulilor de gestionare a deșeurilor, faptă care, din analiza conjugată a art. 398 alin. (1) și art. 423¹⁰ alin. (1) și (3) Cod contravențional, este constatată de către organele specializate ale administrației publice locale și remisă spre examinare comisiei administrative. Sancțiunea normei materiale de la art. 154 Cod contravențional prevede posibilitatea aplicării față de contravenient a muncii neremunerate în folosul comunității de până la 60 de ore, precum și privarea de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an, sancțiuni contravenționale care pot fi aplicate în exclusivitate de către instanța de judecată, conform art. 395 alin. (1) pct. 1) lit. c) Cod contravențional.

Prin urmare, ținând cont de faptul că, competența de constatare a faptei contravenționale și administrarea probelor ce dovedesc existența contravenției aparține organelor administrației publice locale, iar aplicarea sancțiunii contravenționale este nemijlocit de competența instanței de judecată, este lipsită de raționament faza examinării intermediare de către comisia administrativă locală, nefiind justificată esența și utilitatea activității acesteia în lipsa pârgurilor de intervenție.

Aspecte comparative

Referindu-ne la același subiect al cercetării, în România nu există așa model de comisii administrative aparte create pe lângă autoritățile locale. Ordonanța de urgență a Guvernului României privind regimul juridic al contravențiilor stabilește competența consiliilor locale la stabilirea și sancționarea contravențiilor. Potrivit art. 2 alin. (2) din Ordonanță, „Prin hotărâri ale autorităților administrației publice locale sau județene se stabilesc și se sancționează contravenții în toate domeniile de activitate pentru care acestora le sunt stabilite atribuții prin lege, în măsura în care în domeniile respective nu sunt stabilite contravenții prin legi, ordonanțe sau hotărâri ale Guvernului”. Alin. (3) al aceluiași articol este dedicat în exclusivitate competențelor consiliilor locale sectoriale din mun. București, „Consiliile locale ale sectoarelor municipiului București pot stabili și sancționa contravenții în următoarele domenii: salubritate; activitatea din piețe, curățenia și igienizarea acestora; întreținerea parcurilor și spațiilor verzi, a spațiilor și locurilor de joacă pentru copii; amenajarea și curățenia spațiilor din jurul blocurilor de locuințe, precum și a terenurilor virane; întreținerea bazelor și obiectivelor sportive aflate în administrarea lor; întreținerea străzilor și trotuarelor, a școlilor și altor instituții de educație și cultura, întreținerea clădirilor, imprejmuirilor și a altor construcții; depozitarea și colectarea gunoaielor și a resturilor menajere” [4, art. 2]. După cum observăm, legiuitorul reglementează la general competența autorităților locale printr-o normă de trimitere la alte acte normative speciale, iar faptele contravenționale sunt prevăzute în lege sau prin hotărâre a consiliului local al comunei, orașului, municipiului sau al sectorului municipiului București, a consiliului județean ori a Consiliului General al Municipiului București, aria de reglementare fiind mult mai largă decât în Republica Moldova. Comisiile locale sunt competente să constate și să sancționeze contravenții.

Concluzii

Reieșind din informația prezentată supra, deducem următoarele:

1. Comisia administrativă locală face parte din sistemul autorităților statului competente să examineze fapte ilicite cu un grad de pericol redus.

2. Valoarea aplicativă a comisiei administrative se manifestă inclusiv în prevenirea faptelor antisociale în raza administrativ – teritorială. Statul, în serviciul societății, are interesul coincident cu interesul general să intervină imediat și să sancționeze prompt abaterile de la imperativele legii, doar astfel probând eficiența și utilitatea mecanismelor de constrângere, cu care este înzestrat în exclusivitate, precum și de prevenire a ilicitului și corijare a făptuitorilor.

3. Se impune modificarea și completarea prevederilor din Capitolul III, Titlul I, Cartea a doua a Codului contravențional, pentru asigurarea unei reglementări clare și fără echivoc în ceea ce privește competența materială a comisiei administrative. În acest sens, legiuitorul trebuie să concretizeze expres pentru fiecare autoritate în parte competența privind constatarea, examinarea și soluționarea cauzelor contravenționale, pentru a elimina ambiguitățile și suprapunerile de competență.

4. Examinarea de către comisia administrativă locală este o verigă de prisos în procesul de soluționare a cauzei contravenționale, în condițiile în care constatarea faptei este delegată organelor specializate ale administrației publice locale, iar aplicarea sancțiunii contravenționale ține de competența exclusivă a instanței de judecată.

Referințe:

1. *Codul contravențional al Republicii Moldova din 24.10.2008*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 3-6/15 din 16.01.2009, republicat în *Monitorul Oficial* nr. 78-84 din 17.03.2017.
2. *Legea Republicii Moldova nr. 102 din 14.04.2022 pentru modificarea unor acte normative*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 115-117, art. 212 din 20.04.2022.
3. *Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 55 din 25.03.2010 privind aprobarea Regulamentului comisiei administrative*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78-80, art. 225 din 21.05.2010.
4. *Ordonanța Guvernului României nr.2 din 12.07.2001 privind regimul juridic al contravențiilor, cu modificările și completările ulterioare*. În: *Monitorul Oficial al României* nr. 410 din 25.07.2001.

Notă: Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).

Date despre autor:

Oleg PANTEA, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: panteaoleg@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8790-5472

Prezentat la 13.10.2023

CZU: 342.34:34.04

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_08](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_08)

INTEGRITATEA - RAȚIUNEA DE „A FI” ȘI NECESITATE DE MODERNIZARE

Rodica CIOBANU,*Universitatea de Stat din Moldova*

Pe fundalul aspirațiilor europene ale Republicii Moldova se înregistrează priorități care necesită a fi evaluate, prezentate și trecute printr-o abordare critică care să identifice aspecte specifice prin prisma unor dimensiuni (sociale, etice și juridice), care definesc probleme și impedimente, dar și prioritățile în spiritul solidarității și consensului social, a încrederii într-un viitor prosper și o societate care creează oportunități cetățenilor săi pentru dezvoltare.

În acest conținut, în temeiul principiului rațiunii suficiente se dezvoltă subiectul integrității în cheia unei premise suficiente și necesare pentru dezvoltarea Republicii Moldova și aderarea la comunitatea țărilor europene. Se pune problematica integrității prin prisma necesității de modernizare a activității instituțiilor de drept, pentru asigurarea unei ordini juridice în care drepturile omului sunt protejate.

Cuvinte-cheie: integritate, strategie, democratizare, drepturi, profesionalism, schimbare, modernizare.

INTEGRITY - THE REASON „TO BE” AND THE NEED FOR MODERNISATION

In the context of Moldova's European aspirations, a number of priorities should be assessed, outlined, and critically reviewed in order to identify certain dimensions (social, ethical, and legal) that highlight specific problems and barriers, as well as issues requiring priority considering solidarity and social consensus, trust in a prosperous future, and a society that creates opportunities for its citizens to develop.

In this framework, based on the principle of reasonable reason, the subject of integrity is discussed in terms of an adequate and necessary prerequisite for the development of the Republic of Moldova and its integration into the community of European states. The issue of integrity is approached through the prism of the need to modernise the activity of legal institutions to ensure a legal order and safeguard the human rights.

Keywords: integrity, strategy, democratization, rights, professionalism, change, modernization.

**„Nimic nu e mai periculos pentru conștiința unui popor
decât priveriștea corupției și a nulității recompensate”**

Mihai Eminescu

Dezvoltarea este un proces complex pe care îl parcurg statele prin schimbări consecvente operate în vederea modernizării, reformării instituțiilor/autorităților sale. În același timp, înțelegerea proceselor dintr-o societate în cheia conceptului „dezvoltare” se plasează în contextul explicațiilor ce se referă la modernizare, reformare, democratizare ș.a. Din aceste considerente asumarea de răspundere și consecvența deciziilor și acțiunilor guvernării centrate prioritar pe interesul superior al țării, sunt indispensabile în tratarea activității instituțiilor și autorităților ce și-au asumat actul de guvernare. În mare, este vorba despre voință politică de a acționa în interesul cetățenilor pentru a justifica votul de încredere acordat și de a crea instituții de drept capabile de a combate corupția și a proteja interesele persoanei. Însă, printre cele mai mari obstacole pe care le-a înregistrat Republica Moldova în dezvoltarea sa ca stat se remarcă problema guvernărilor slabe și a corupției. De aceea, evaluarea parcursului Republicii Moldova spre o societate democratică, un stat în care drepturile și libertățile cetățenilor sunt protejate trebuie plasată în contextul amplelor procese de modernizare a guvernării declanșate și a modalității în care integritatea, este un criteriu definitoriu și un aspect cu semnificații aparte pentru contextul actual de reformare a instituțiilor de drept, și nu numai.

În particular, evenimentele care s-au înregistrat în ultimii ani au adus după sine intervenții și remanieri în raport cu activitatea de guvernare în Republica Moldova, materializată prin activitatea instituțiilor și autorităților statului centrată pe obiective prioritare în dezvoltarea țării. Ca rezultat al cererii depuse de Republica Moldova, Comisia Europeană a înaintat cerințe care impuneau identificarea măsurilor capabile

să permită avansarea spre comunitatea țărilor europene. Condiționalitățile incluse în *Avizul Comisiei Europene* [1] se referă la domenii precum: reforma justiției, remedierea deficiențelor din legislația electorală, combaterea corupției, de-oligarhizarea și reducerea intereselor private; consolidarea luptei împotriva crimei organizate și recuperarea activelor; reforma administrației publice și creșterea calității serviciilor; implicarea societății civile în procesul decizional; consolidarea capacităților administrației publice și gestionarea finanțelor publice; protecția drepturilor omului și combaterea violenței de gen. Ca răspuns la aceste condiționalități a fost elaborat *Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană* [2], care prezintă în mod punctual acțiunile care urmează a fi implementate, indicatorii de monitorizare, structuri și autorități responsabile și termeni. Analiza acestui document indică acțiuni diversificate, cu pronunțat accent pe îmbunătățirea (ajustarea, modificarea, elaborarea) reglementărilor, pe punerea în aplicare a unor mecanisme și proceduri mai eficiente, precum și pe consolidarea capacităților și responsabilităților instituționale, analiza experienței internaționale și a practicilor eficiente existente în lume.

Prioritatea alinierii la statele democratice a setat cu claritate obiectivele care urmează a fi materializate în activitatea de guvernare. *Programul de activitate al Guvernului aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 28 din 16 februarie 2023* anunță că în vederea atingerii obiectivelor asumate va fi asigurată „o guvernare eficientă: autorități centrale și locale capabile, funcționari profesioniști și bine plătiți, procese modernizate și transparente, consultări cu societatea civilă, mediul de afaceri și cel academic. [Guvernarea se va] ... concentra pe eficiența și calitatea serviciului public pentru a putea răspunde provocărilor actuale (...), implementa schimbările structurale necesare pentru *modernizarea statului* și pentru integrarea europeană. (...) Guvernul va institui mecanisme de disciplină instituțională și de monitorizare continuă a executării hotărârilor aprobate. [Vor fi create] ... premisele pentru o justiție echitabilă și independentă” [3]. Astfel, desprindem prezența conceptului de modernizare în contextul acestor documente cu accent major pe rolul important al autorităților și instituțiilor de drept, pe eficiența acestora, pe competențe profesionale, pe realizarea consecventă a obiectivelor asumate ca țară candidat.

Astfel, tendința Republicii Moldova de intrare în structuri policentrice este însoțită de necesitatea de modificare a modurilor de guvernare, ceea ce a înaintat noi standarde de acțiune și de responsabilitate publică, precum și valorificarea noilor modele de intervenție publică ș.a. Mai ales în cazul în care s-a asistat și la situații în care „cercurile politice conducătoare (...) s-au considerat chiar deasupra legilor edictate de ele” [4, p. 156]. Mai mult, au fost sesizate alianțe (în unele cazuri justificate, în altele nu) dintre reprezentanți ai profesiilor juridice, în special printre cei dezamăgiți de acțiunile guvernamentale orientate spre evaluarea integrității angajaților instituțiilor de drept, și politicieni cu probleme de integritate.

Ca atare, problema integrității instituționale și profesionale a fost pusă în centrul preocupărilor guvernanților și își găsește reflectare în conținutul reglementărilor, politicilor și strategiilor naționale. Integritatea (corespunzător fenomenul corupției) în procesul de aderare la UE, rămâne a fi percepută ca unul dintre cele mai serioase impedimente.

La capitolul legislație anticorupție, Republica Moldova a înregistrat progrese semnificative în perioada 2011-2013 în contextul *Planului de acțiuni privind liberalizarea vizelor UE*. Cu o anumită periodicitate, subiectul integrității a revenit pe agenda guvernărilor ulterioare. O formulă coerentă de abordare a integrității se regăsește în conținutul *Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție* adoptată la 30 martie 2017. O revigorare a fost sesizată după Declarația Parlamentului RM din iunie 2019, privind statul capturat [5], în care se menționează că „toți cetățenii acestei țări sunt sufocați de corupția endemică, de furturi și (...) controlul total asupra sistemului judecătoresc, exercitat de oligarhie și de numeroasele atacuri asupra drepturilor și libertăților cetățenești”.

Opinia experților este că în RM a fost o perioadă de regres a democrației, perioadă care a evidențiat unul din obstacolele fundamentale pentru dezvoltarea democratică a țării, rămâne a fi lipsa de responsabilizare a sistemului de guvernare, „ (...) care afectează încrederea cetățenilor în procesele politice, subminează supremația dreptului, (...) facilitează înflorirea corupției. (...) cât de periculos este modul în care operează structurile statale și cât de gravă este influența politică asupra procesului luării de decizii și vulnerabilitatea sistemului judiciar” [6, p. 12].

În particular, din 2019 în vederea realizării procesului de modernizare instituțională au fost derulate un șir de acțiuni orientate spre creșterea profesionalismului și a integrității angajaților din sectorul public. Dacă facem o radiografiere a cadrului legal atunci vom identifica suficiente prevederi care sunt orientate spre a asigura integritatea instituțională și profesională. În acest sens, Legea nr. 325 privind evaluarea integrității instituționale operează cu un șir de noțiuni care explică mecanismul de evaluare a integrității și subiecții, dar și modul în care poate fi definită integritatea. Astfel, art.4 indică că prin: integritate instituțională se înțelege „integritatea profesională a tuturor agenților publici din cadrul entității publice, cultivată, controlată și consolidată de către conducător, precum și toleranța zero la incidentele de integritate admise de agenții publici”, iar prin „integritate profesională – capacitate a agentului public de a-și desfășura activitatea profesională în mod etic, liber de influență necorespunzătoare și manifestări de corupție, cu respectarea interesului public, a supremației Constituției Republicii Moldova și a legii” [7].

În aceeași cheie de înțelegere a integrității sunt și prevederile *Legii nr. 82 din 25.05.2017* care are ca domenii de reglementare integritatea „în sectorul public la nivel *politic, instituțional și profesional*, responsabilitățile entităților publice, ale autorităților anticorupție și ale altor autorități competente pentru cultivarea, consolidarea și controlul integrității în sectorul public, domeniile importante pentru cultivarea integrității în sectorul privat în procesul de interacțiune cu sectorul public și pentru sancționarea lipsei de integritate în sectoarele public și privat” [8].

Raportul privind integritatea publică în RM pentru perioada 2017-2019, prezentat la cea de-a cincea reuniune de la Bruxelles, face referință la mai multe studii realizate și în temeiul acestora indică că necătând la măsurile adoptate de Guvern pe calea aderării la standardele europene și internaționale, totuși se reiterează faptul că problema integrității rămâne a fi pe ordinea de zi și un subiect deschis dezbaterilor. Datele prezentate fac referință la „blocaje instituționale (...) ale acțiunilor politice și legislative cu un impact pozitiv asupra condițiilor de care depinde asigurarea integrității publice” [9].

Problematica integrității și a combaterii corupției se prezintă ca prioritate și în *Programul de activitate al Guvernului din 2021* [10], care anunță printre obiectivele prioritare creșterea calității actului de guvernare și demararea reformei justiției și pachetul anti-corupție: scoate în evidență necesitatea îmbunătățirii eficienței procuraturilor și a instanțelor de judecată; începerea urmăririi penale împotriva persoanelor care au comis ilegalități majore; activarea mecanismului de confiscare extinsă; adoptarea legislației pentru a pune capăt abuzurilor procedurale, cum ar fi întârzierile nejustificate în examinarea cauzelor de corupție; reformarea PA prin limitarea mandatului său la corupția la nivel înalt; și restructurarea Centrului Național Anticorupție (CNA). A fost îmbunătățit cadrul juridic pentru verificarea declarațiilor de avere, a intereselor personale și a conflictului de interese

Suplimentar ar putea fi făcută referință și la mult discutata *Lege nr. 26 din 10.03.2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor*, adoptată pentru a spori integritatea viitorilor membri ai CSM și CSP, cât și a încrederii societății în sistemul de justiție prin evaluarea integrității etice și financiare [11] considerându-se, pe bună de dreptate, că de integritatea și profesionalismul membrilor CSM și CSP depinde succesul reformei. Art. 1 al Legii indică că aceasta „reglementează raporturile juridice aferente procedurii de evaluare a integrității candidaților la funcția de membru al Consiliului Superior al Magistraturii, al Consiliului Superior al Procurorilor, precum și a candidaților la funcția de membru în organele specializate ale acestora, ca etapă obligatorie a procesului de selectare a candidaților și de alegere sau numire a acestora în funcțiile respective” [11]. În opinia unor experți, „Implementarea corectă a procedurii de pre-vetting a candidaților la funcția de membru în CSM și CSP și ulterior procedurii de vetting al tuturor judecătorilor și procurorilor ar putea contribui considerabil la ameliorarea și chiar depășirea problemelor deja cornice din sectorul justiției, cauzate în mare parte de lipsa de integritate, independență, dar și profesionalism a unor actori ai sistemului” [12], dar în același timp aceștia atenționează asupra faptului că abordarea sectorială nu este suficientă pentru a soluționa pe deplin problemele existente, fiind necesare abordări sistemice pentru a consolida întreg sistemul administrației publice, sistemul de control și asigurarea unei independențe durabile a organelor de drept. Aceeași poziție a fost susținută și de noi în conținutul altor publicații științifice în care s-a menționat necesitatea unor abordări de ansamblu și a unor acțiuni complexe în vederea realizării progreselor.

Raportul Comitetului Consultativ Independent Anticorupție [13] analizează problemele sistemice și face o evaluare a situației din Republica Moldova și accentuează rolul major și activ al organelor de drept în configurația actuală a realizării obiectivelor strategice ale Republicii Moldova. Având ca teme mai multe date (statistici, percepții, experiențe etc.) care au fost analizate, raportul indică că tăcerea, inacțiunea instituțiilor statului, create pentru a proteja țara de ilegalități au determinat eșecuri sistemice în activitatea organelor/instituțiilor de drept, de aceea se accentuează necesitatea acțiunilor *sistemice, coordonate și cooperante*.

Strategia națională de integritate și anticorupție pentru perioada 2017-2020, extinsă ca perioadă de implementare până în 2023, pune în atenție locul central al autorităților și instituțiilor în realizarea progreselor în domeniul integrității. „Sistemul național de integritate se sprijină pe instituții piloni și sectoare ce se ridică de pe temelia societății. Disfuncționalitățile instituțiilor și sectoarelor compromit acest sistem și statul de drept în general, afectând bunăstarea socială” [14]. Strategia astfel indică ca necesară o abordare complexă a activității instituțiilor autorităților (parlament, guvern, justiție, societate civilă, mass-media etc.) de care depinde eficiența acțiunilor și progresele la nivel de țară. Importantă, se prezintă a fi și evaluarea impedimentelor de eficiență în realizarea precedentei strategii, făcându-se referință la faptul că nu a dat rezultatele scontate din mai multe considerente, printre care se indică: - lipsa de voință politică; - lipsa unui proces de implementare eficientă și asumată, mai degrabă fiind a abordare formalistă și declarativă; - lipsa de flexibilitate în abordare și de acoperire financiară; - lipsa acțiunilor coordonate de reformare din diferite sectoare (ceea ce a determinat dublări necorelate) ș.a. Astfel, premisele realizării cu succes a strategiei actuale indică: necesitatea de stabilitate și voință politică; asigurare financiară; responsabilitate asumată a instituțiilor – pilon; controlul public; monitorizarea independentă și imparțială; abordări complementare și evitarea dublărilor;

În consecință, atunci când se pune problema integrității în sectorul public este vorba despre un număr extins de subiecți, care sunt vizați și care pot contribui la schimbări pozitive atât la nivel sectorial, cât și socio-statal. Conform *Recomandărilor consiliului OCDE privind integritatea publică*, sectorul public include „organele legislative, executive, administrative și judiciare, precum și funcționarii publici ai acestora, fie că sunt numiți sau aleși, remunerați sau neremunerați, într-o funcție permanentă sau temporară la nivelurile centrale și subnaționale de guvernare”, ceea ce ar însemna că pentru realizarea practică a proceselor inițiate prin documente de politici este necesară implicarea activă a tuturor acestor subiecți. Potrivit aceluiași document, integritatea publică se referă la conformarea și respectarea deplină a unui ansamblu de valori, principii și norme etice comune în vederea *apărării și prioritizării interesului public în raport cu interesele private, în sectorul public* [15].

Rezultă că mecanismele de asigurare a integrității, subiect plasat în centrul proceselor actuale de reformare a instituțiilor de drept, este unul care trebuie plasat în cheia priorităților pentru toate sectoarele de activitate ce vizează sectorul public. Or, reformarea instituțiilor de drept, care a devenit subiectul cel mai mult supus criticilor, trebuie să fie corelat cu procesele ample de reformare a întregului sector public.

Concomitent, se impune creșterea capacităților instituționale de luptă cu corupția și mecanisme eficiente de asigurare a reparării prejudiciului adus statului, respectiv și societății din considerente de lipsă de integritate. Suplimentar, un rol important îl au și organismele internaționale în menținerea parcursului țărilor spre democratizare, stat de drept, bună guvernare și implementarea reformelor.

Astfel, nu mai este valabilă credința că relația de subordonare dintre politic și juridic ar duce la un progres continuu al respectului legilor și de dezvoltare a societății. În acest sens, este relevantă analiza situației realizate de experți în contextul României în perioadele anterioare de reformare a instituțiilor de drept, dar care se prezintă cu mare similitudine contextului și proceselor actuale din Republica Moldova. „Realizarea unui echilibru al puterilor, independența juridică și o protecție mai eficientă a drepturilor alcătuiesc un obiectiv comun al democrațiilor contemporane. Am fost în ultimii ani martorii unor eforturi vădite de consolidare a acestui principiu în țări în tranziția către democrație. Sarcina aceasta, ... nu a fost mereu ușoară” [16, p. XI], dar nu și imposibilă.

În același timp, dilemele cu care s-au confruntat țările în procesele de tranziție sunt pe alocuri similare

cu cele care sunt parcurse de Republica Moldova. În prezent asistăm la efortul de a elimina corupția din sectorul public, cu un accent substanțial pe asigurarea integrității personalului instituțiilor de drept, fapt ce reiterează rolul substanțial/major al juriștilor în promovarea valorilor și realizarea progreselor către standarde europene de drept. În special, se accentuează rolul autorităților judiciare, deoarece „sistemul judiciar este o instituție socială care marchează viața cetățenilor” [16, p. XI] și are un rol „esențial în realizarea unor procese judiciare corecte și păstrarea altor valori judiciare, precum imparțialitatea, obiectivitatea și încrederea publicului în procesul decizional juridic” [16, p. XI].

Studiul „Evaluarea integrității judecătorilor: fără drept de apel?” [17], elaborat sub egida Fundației Friedrich Ebert Moldova constată că percepția negativă a societății cu referire la fenomenul corupției în sistemul judecătoresc este determinată nu doar de existența fenomenului în sine, dar și de lipsa de reacție a judecătorilor vizați de investigații jurnalistice, de neluarea atitudinii de către Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) când este lezată imaginea justiției, dar și de lipsa comunicării publice a asociațiilor profesionale ale judecătorilor privind problemele de integritate. Autorii studiului mai menționează caracterul plauzibil al încercării de includere a criteriilor de integritate pentru alegerea persoanelor în funcții de conducere, dar în același timp lipsa unei metodologii clare de evaluare aplicabilă în acest exercițiu dificil. În această cheie, se justifică contribuțiile științifice pe dimensiunea elaborării și aplicării mecanismelor de evaluare, în temeiul unor metodologii eficiente, care aduc clarificare asupra modului în care sunt formulate criteriile și sunt aplicate în procesul de evaluare, fiind ușor cuantificabile.

La moment în Republica Moldova, pe anumite subiecte sensibile, cum este cel al integrității, există divergențe majore de înțelegere a priorităților, și o lipsă de consens dintre prioritățile declarate la nivel politici cu cele ale mediului profesional. Mai mult, au fost remarcate, înregistrate în spațiul public tensiuni dintre persoane cu funcții de conducere a unor instituții cheie, au fost prezente conflicte vizibile sesizate dintre unele instituții de drept, dintre acestea și politic ori decizii pătinoare luate de unele instituții de drept ș.a. Toate acestea arată caracterul imperios al necesității dreptului de a rămâne *fidel misiunii sale sociale și a implementa inovațiile științifice pentru a evita pe cât este posibil ambiguitățile, erorile și influențele, dar și pentru a fi un mediator de încredere în dezbaterile politice, în dezbaterile dintre guvernare și cetățeni. Dreptul trebuie să se regăsească în calitate de constantă a acțiunilor mai ales în condiții de incertitudine și de crize.* Pentru aceasta principiul integrității este o condiție apriori ce validează și legitimează dreptul, și activitatea instituțiilor de drept, altfel nu va putea fi depășită starea de neîncredere continuă și de suspiciune ce planează de la un timp încoace.

Referințe:

1. *Avizul Comisiei Europene*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-moldovas-application-membership-european-union_en
2. *Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://presedinte.md/app/webroot/uploaded/plan_cnie_04.08.2022.pdf
3. *Programul de activitate al Guvernului aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 28 din 16 februarie 2023*. [Accesat 12.07.2022]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/program_de_guv-final_ro.pdf
4. COMMAILLE, J., et al. *Juridicizarea politicului*. Iași: Institutul European, 2012.
5. *Hotărârea Parlamentului nr. 39 din 8 iunie 2019*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=114796&lang=ro.
6. *Republica Moldova. Guvernarea Deschisă la Nivel Local și Etica Publică. Ghid practic*. Consiliul Europei, 2022.
7. *Legea nr. 325 din 23.12.2013 privind evaluarea integrității instituționale*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 277-287, 26.08.2016. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106168&lang=ro
8. *Legea nr. 82 din 25.05.2017*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=120706&lang=roart.1

9. *Raportul privind integritatea publică în RM în perioada 2017-2019*. [Accesat 12.07.2022]. Disponibil: https://www.google.com/search?q=Raportul+privind+integritatea+public%C4%83+%C3%AEn+RM+%C3%AEn+perioada+2017-2019&rlz=1C1CHBF_enMD853MD853&oq=Raportul+privind+integritatea+public%C4%83+%C3%AEn+RM+%C3%AEn+perioada+2017-2019&aqs=chrome..69i57.1482j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8
10. *Programul de activitate al Guvernului 2021-2022*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/programul_de_activitate_al_guvernului_moldova_vremurilor_bune.pdf
11. *Legea nr. 26 din 10.03.2022*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 16.03.2022, nr. 72. [Accesat 12.07.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131114&lang=ro
12. *Opinia experților IPR expusă în cadrul Programului Cooperarea în cadrul Parteneriatului Estic pentru o democrație mai puternică: Georgia, Moldova și Armenia*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: <https://ipre.md/2022/03/07/pre-vetting-prima-etapa-in-resetarea-sistemului-justitiei-din-republica-moldova/>
13. *Raport nr. 2 Ruperea cercului vicios: regândirea cadrului instituțional anticorupție în RM*. Chișinău, 2022. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://procuratura.md/anticoruptie/sites/procuratura.md.anticoruptie/files/2023-03/CCIA_Ruperea%20Cercului%20Vicios.pdf
14. *Strategia națională de integritate și anticorupție. Hotărârea Parlamentului nr. 241 din 24.12.2021 privind modificarea hotărârii Parlamentului nr. 56/2017*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99502&lang=ro
15. *Recomandarea privind Integritatea Publică. Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), 2017*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: <https://www.oecd.org/gov/ethics/RecommendationROU-WEB.pdf>
16. *900 de zile de asediu neîntrerupt asupra magistraturii române. Ghid de supraviețuire* (coord. Cragoș Calin) București: C.H. Beck, 2020.
17. *Studiu. Evaluarea integrității judecătorilor, 2021*. [Accesat 12.07.2022] Disponibil: https://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2021/Publications/Criterii_de_integritate_judecatori_final_RO_1.pdf?fbclid=IwAR3iqeCz4H3zNXSK8GE2Ye4oI17n3GwTtKIBGlygXZA9thxTiVan6Z0TatE

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:

Rodica CIOBANU, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: rodica.ciobanu@usm.md

ORCID: 0000-0001-6071-8178

Prezentat la 13.10.2023

CZU: 342.721

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_09](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_09)

DREPTURILE SOMATICE. CONCEPTE FUNDAMENTALE

*Ion GUCEAC,**Universitatea de Stat din Moldova*

Necesitatea abordării acestui subiect este determinată, în mare măsură, de interesul modest al oamenilor de știință moldoveni pentru drepturile somatice. O dificultate este și absența prevederilor dedicate acestor drepturi în conținutul legislației naționale. În aceste împrejurări, noutatea subiectului abordat este evidentă, mai ales pentru spațiul local de cercetare în domeniul științelor juridice. În acest context, relevăm necesitatea succesiunii de la studiul fragmentar la o analiză cuprinzătoare și fundamentală a problematicii drepturilor somatice, pentru identificarea nu numai a soluțiilor științifice, ci și a celor normative.

Cuvinte-cheie: *drepturi fundamentale, drepturi subiective, drepturi somatice, corp uman, obiecte biologice, drepturi individuale, identitatea ființei umane, dreptul de a dispune de propriul corp, drepturi reproductive, somatologie juridică.*

SOMATIC RIGHTS. FUNDAMENTAL CONCEPTS

The need to approach this subject is largely determined by the modest interest of Moldovan scientists in somatic rights. A difficulty is also the absence in the content of national legislation of provisions dedicated to these rights. In these circumstances, the novelty of the approached subject is evident, especially for the local research space in the field of legal sciences. In this context, we reveal the need for succession from the fragmentary study to a comprehensive and fundamental analysis of the issue of somatic rights, to identify not only scientific solutions, but also normative ones.

Keywords: *fundamental rights, subjective rights, somatic rights, human body, biological objects, individual rights, the identity of the human being, the right to dispose of one's own body, reproductive rights, legal somatology.*

În literatura juridică drepturile și libertățile somatice ca un ansamblu distinct de drepturi și libertăți au început să fie reliefate în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Termenul somatic (din greaca veche „soma” - corp) în forma sa cea mai generală înseamnă asociat cu corpul, corporal, fiind folosit în primul rând în științele biologice și medicale.

Se constată că acest termen a fost introdus în circulația științifică de zoologul german A. Weismann în secolul al XIX-lea, care se referea la corpul unui organism [1, p. 562]. Ulterior, prin drepturi somatice în sens juridic restrâns, s-a încetățenit ideea că acestea reprezintă posibilitatea unui anumit comportament al individului recunoscut de societate și de stat, exprimat în dispunerea propriului corp.

O parte din autori consideră că în cazul drepturilor somatice este vorba, mai întâi de toate, despre dreptul de a manipula cu substanța corporală, în legătură cu care putem vorbi despre o problemă cu caracter juridic și antropologic [2, p. 467].

Până în prezent mai multe drepturi somatice nu au dobândit încă statutul de drepturi general recunoscute, cu toate acestea, cooperarea internațională în acest domeniu al relațiilor publice se extinde tot mai mult. În calitate de exemplu putem face trimitere la Declarația universală privind genomul uman și drepturile omului din 1997, [3] sau la Declarația privind informația genetică a omului din 2003 [4].

Pornind de la intenția consolidării protecției drepturilor fundamentale în spiritul evoluției societății, a progresului social și a dezvoltărilor științifice și tehnologice, proiectul de Constituție al Uniunii Europene, care nu așa și nu a fost adoptat, fixa ca probleme fundamentale, de bază ale Uniunii Europene aspecte importante referitoare la organele și țesuturile omului [5]. Astfel consacrand inviolabilitatea demnității umane, proiectul prevedea: respectarea în cadrul medicinei și biologiei a consimțământului liber și în cunoștință de cauză al persoanei interesate, conform modalităților definite de lege; interzicerea practicilor de eugenie, în special a celor care au drept scop selecția persoanelor; interzicerea utilizării corpului uman și a părților sale, ca atare, ca sursă de profit; interzicerea clonării ființelor umane în scopul reproducerii.

În ceea ce privește nivelul constituțional național, drepturile somatice ale omului în calitate de drepturi subiective deocamdată nu sunt fixate în detaliu, totuși în constituțiile unor state pot fi întâlnite prevederi referitoare la acestea. Astfel, o parte din constituții consacră dreptul la respectul vieții private. De exemplu, Constituția Andorei (art. 14) consacră dreptul oricărei persoane la respectarea intimității (Toute personne a droit au respect de son intimité) [6]. Constituția Belgiei dispune dreptul oricărei persoane la respectarea vieții private și de familie, cu excepția situațiilor și în condițiile prevăzute de lege [7].

După cum am mai menționat, problema drepturilor somatice ale omului capătă tot mai multă relevanță. Aceasta se datorează și faptului că lipsa acestor drepturi în textele legislative duce la o încălcare a altor drepturi prevăzute în mod expres de constituții. Cu atât mai mult că dezvoltarea cercetărilor în raport cu omul nu se vor opri niciodată, prin urmare, vor apărea noi și noi modalități de reconstrucție medico-agregată a corpului uman, noi metode de transplant de obiecte biologice etc., ceea ce înseamnă că nevoia oamenilor de reglementare legislativă a acestor tipuri de relații sociale nu va dispărea niciodată.

Constituția Republicii Moldova conține unele dispoziții apropiate drepturilor somatice, cum ar fi, de exemplu, articolele 24 (Dreptul la viață și la integritate fizică și psihică); articolul 28 (Viața intimă, familială și privată), articolul 36 (Dreptul la ocrotirea sănătății) [8].

În același timp, există și unele acte normative, conținutul cărora include dispoziții referitoare la unele aspecte ale drepturilor somatice (Legea ocrotirii sănătății [9]; Legea privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane [10]; Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului; [11] Legea cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială [12]; Legea privind sănătatea mentală [13]; Codul penal [14]). De exemplu, în conformitate cu Legea sănătății, în scopul păstrării fondului genetic al țării pot fi luate măsuri de profilaxie și de tratament pentru persoanele cu anomalii congenitale de dezvoltare și patologii și se prognozează tendințele de schimbare a tipului genetic al omului. Legea (art. 30) dispune că prelevarea și transplantul de organe, țesuturi și celule umane se efectuează, în scopul îmbunătățirii calității vieții primitorului, în cazul în care nu pot fi aplicate metode terapeutice cu eficiență comparabilă, în instituții medico-sanitare autorizate. În conformitate cu Legea (art. 31) sterilizarea chirurgicală voluntară la femei și la bărbați poate fi efectuată doar la dorința lor sau la indicația medicului cu consimțământul scris al persoanei în instituții medico-sanitare. Legea conține și dispoziții privitor la operația de întrerupere a cursului sarcinii, care poate fi efectuată până la sfârșitul primelor 12 săptămâni de sarcină în instituții medico-sanitare publice și private, precum și dreptul la reproducere umană asistată medical. Deși nu folosește cuvântul „eutanasie”, Legea sănătății dispune că rugămintea pacientului de a i se scurta viața prin mijloace medicale (eutanasie) nu poate fi satisfăcută. Astfel, din conținutul legislației ramurale constatăm că în Republica Moldova drepturile somatice sunt reglementate destul de lapidar.

În viziunea noastră, absența în conținutul legislației naționale a unor prevederi extinse ale drepturilor somatice este determinat și de interesul modest al oamenilor de știință vizavi de această categorie de drepturi. În același timp, lipsa în spațiul autohton a unor lucrări științifice consacrate acestui domeniu poate fi explicată prin noutatea acestui subiect pentru reprezentanții științelor juridice. În schimb, în doctrina juridică de peste hotare problematica drepturilor somatice constituie un subiect de cercetare încă de la începutul secolului al XXI-lea. În una din primele lucrări în acest domeniu semnată de profesorul V. I. Kruss, considerat pionerul diferențierii drepturilor somatice într-o categorie separată, acesta menționa că printre pretențiile juridice ale individului care reprezintă omenirea la începutul mileniului al treilea de la nașterea lui Hristos, este posibil să se distingă un grup de drepturi, care se bazează pe o viziune fundamentală asupra lumii în dreptul unei persoane de a dispune în mod independent de corpul său, la „modernizarea”, restaurarea și chiar reconstrucția funcțională fundamentală a acestuia, schimbarea capacităților fundamentale ale corpului și extinderea lor prin intermediul mijloacelor tehnice sau produselor medicamentoase [15]. În categoria acestor drepturi V. I. Kruss a inclus dreptul la moarte, schimbarea sexului, contactele homosexuale, transplantul de organe, utilizarea de droguri sau medicamente psihotrope, dreptul la reproducere artificială, sterilizarea, avortul, clonarea, modelarea virtuală.

Poziția potrivit căreia drepturile somatice nu se încadrează în clasificarea tradițională a drepturilor și libertăților fundamentale, care datorită specificului acestora, acestea nu pot fi puse pe picior de egalitate cu alte drepturi fundamentale poate fi acceptată. În același timp trebuie să ținem cont că, pe lângă faptul că

aceste drepturi vizează protecția integrității fizice și psihice ale persoanei, ele, în cea mai mare parte, sunt susceptibile de a avea un caracter personificat.

Într-o definiție, drepturile somatice sunt prezentate ca o diversitate a drepturilor individuale [2, p. 427]. Cu siguranță, o astfel de abordare este una acceptabilă, deoarece drepturile somatice într-adevăr sunt direct legate de om ca substanță (corporală și spirituală).

În literatura de specialitate este promovată și ideea precum că expresia „drepturi individuale” este nepotrivită deoarece „toate drepturile (civile, politice, sociale, economice etc.) aparțin unei persoane, adică omului (individului). În acest context se opinează că termenul „drepturi individuale” nu reflectă diferențele dintre dreptul de a dispune de propriul corp față de alte grupuri de drepturi ale omului, deci este mai potrivit și mai corect să se utilizeze termenul „drepturi somatice” [16].

Totuși, în opinia noastră, termenul „drepturi individuale” este unul potrivit, acesta indicând legătura organică cu drepturile individului și, în același timp, se axează pe o secțiune transversală a drepturilor care își au originea în natura umană. În această ordine de idei pare a fi mai potrivită opinia privitor la caracterul dual al drepturilor somatice, examinarea acestora relevând cu claritate legătura dintre drepturile somatice și drepturile socio-economice și culturale. Astfel, drepturile în domeniul operațiilor de transplant de organe și țesuturi sau schimbarea sexului derivă din dreptul la protecția sănătății, drepturile reproductive sunt legate de dispozițiile Constituției potrivit cărora maternitatea, copilăria și familia se află sub protecția statului [17]. În consecință, termenul „drepturi somatice” este interpretat ca fiind o noțiune „polisemantică” acest concept fiind bun: de utilizat în discuțiile despre caracterul trupesc al ființei umane din perspectiva drepturilor omului; pentru a determina pretențiile unei persoane față de societate pentru a dispune în mod independent de propriul său corp; ca posibilitatea unei persoane, recunoscută de stat în sens pur juridic, de a dispune de propriul corp.

În ce ne privește, considerăm necesară o abordare mai largă a noțiunii de drepturi somatice, având drept punct de plecare originea constituțională a acestora. Astfel, potrivit Constituției Republicii Moldova, demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane reprezintă valori supreme și sunt garantate. Statul garantează fiecărui om dreptul la viață și la integritate fizică și psihică (art. 1). Conform Constituției nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante (art. 24).

Dacă revenim la ideea că drepturile somatice reprezintă o nouă categorie de drepturi, trebuie să reiterăm că apariția oricărei generații noi de drepturi ale omului este determinată de unele transformări profunde resimțite în societate, însoțite de schimbarea viziunii asupra lumii. Dacă alte categorii de drepturi ale omului au apărut împreună cu alte generații ale acestora, care s-au cristalizat mai devreme, drepturile somatice s-au desprins din drepturile individuale în rezultatul progresului științific și tehnologic, inclusiv datorită realizărilor noi înregistrate în medicină, psihologie socială, schimbării standardelor morale și etice.

În perspectiva recunoașterii și promovării drepturilor somatice este nevoie, mai întâi de toate, de a pregăti „terenul” prin consacrară constituțională a acestor drepturi, însoțită de perceperea filosofică și juridică a acestora, precum și asigurarea unui consens principial între științele juridice, filosofie și religie. Raționalitatea acestei abordări pare rezonabilă, mai ales că fizicul uman se află în strânsă legătură cu spiritualitatea. Nu trebuie să uităm și de faptul că la o anumită fază, evoluția drepturilor somatice umanitatea poate fi afectată de un pericol grav: „deteriorarea” a însuși omului. În această ordine de idei nu poate fi susținută poziția celor care mizează pe faptul că, prin promovarea drepturilor somatice omul ar dobândi oportunitatea reală de a „îmbunătăți lumea” din jur și de a schimba întreaga rasă umană în funcție de nevoile societății.

Cu siguranță, în condițiile zilei de azi, nu credem că este necesar să intervenim în natura omului într-o asemenea măsură, încât să schimbăm întreaga specie umană. Din aceste considerente, conștientizând rezistența care ar putea fi exercitată de unii, suntem pentru limitarea (restrângerea) rezonabilă, în conformitate cu principiile și normele constituționale, a drepturilor somatice. Nu întâmplător există o aversiune apreciată ca fiind tradițională față de „intervensiunile chirurgicale care modifică dispozițiile sexuale sau expresiile anatomice ale sexualității” [18].

Deși anterior menționam despre apariția recentă a drepturilor somatice ca o nouă categorie de drepturi fundamentale, trebuie să recunoaștem că aceste drepturi au provocat interesul societății cu mult timp în urmă, gândirea umană în acest domeniu evoluând de-a lungul timpului. Concludente în acest aspect sunt izvoarele de drept din antichitate și epocile următoare, în conținutul cărora se menționa și despre pedeapsa corporală. Astfel, Codul lui Hamurapi (& 207) stabilea că cineva murea din cauza bățăilor, atunci vinovații trebuiau să plătească cu 1/2 mină de argint [19, p. 22]. Cartea românească de învățătură stabilea că „cela ce va svătuși să ucidă pe vreun dregătoriu de la un târg și de nju va fi apucat să facă moarte ... să i se taie capul...” [20]. În Legiuirea Caragea (Cap. I) era prevăzut că cel care omora „cu nebăgare de seamă” pe cineva era obligat să răscumpere cu bani omorul de la rudele celui omorât. Cel care omora „din beție” și era bogat trebuia să răscumpere cu bani omorul de la rudele omorâtului [21, p. 177]. Unele izvoare de drept din perioada medievală determinau valoarea unor anumite părți ale corpului. Așa Legea Salică cunoscută la franci (§ 3) prevedea pedeapsa cu 1200 denarii pentru cel care lovea pe altul în cap într-un mod care dezvelea creierul și provocau căderea a 3 oase situate pe partea de sus a creierului. Cu aceeași sumă era sancționat și cel care rănea pe cineva între coaste sau în abdomen, rana pătrunzând în interior [19, 75].

Datorită noilor realizări ale medicinei, biologiei și altor științe, posibilitățile de intervenție în natura umană s-au extins, ceea ce dă naștere necesității de a rezolva o serie de probleme etice și juridice. În același timp, apar o serie de complicații legate de determinarea începutului vieții umane și a sfârșitului acesteia, inclusiv statutul pacienților în stare de comă, embrionul uman și experimentele cu acesta, gradul de intervenție în genetica umană, etc., a căror soluționare devine tot mai imperioasă.

În procesul de definire a drepturilor somatice trebuie să ținem cont de faptul că unele dintre aceste drepturi se bucură de consacrare normativă, pe când altele nu necesită o astfel de ajustare (de exemplu, tatuarea pe corp, unele drepturi sexuale etc.). În acest caz, drepturile somatice pot fi interpretate ca fiind posibilitatea individului care decurge din lege de a dispune de propriul corp.

Ca și alte categorii de drepturi ale omului, drepturile somatice dispun de o serie de semne distinctive ale drepturilor somatice, ceea ce demonstrează încă o dată apariția unei categorii noi, relativ independente de drepturi ale omului. Într-o formă lapidară în categoria unor astfel de semne pot fi menționate: caracterul special al obiectului de reglementare a acestor drepturi - corpul uman; dependența realizării acestor drepturi de cunoașterea biologiei, geneticii, medicinei, tehnicii; grade diferite de expresivitate, în funcție de tipul rezultatului protejat al dispunerii de corp sau de viață; atitudinea ambiguă a moralei, religiei, politicii, eticii față de aceste drepturi; legătura inseparabilă cu drepturile fundamentale ale omului și legătura specială cu drepturile naturale (civile); exclusivitatea consecințelor juridice ale punerii lor în aplicare; neadmiterea oricărei interpretări de ordin social sau politic a drepturilor somatice, care ar periclita recunoașterea demnității, proprii tuturor membrilor familiei umane, și a drepturilor indispensabile ale lor.

Un semn distinctiv aparține de faptul că prin esența sa drepturile somatice predetermină analiza unor probleme complexe legate de implementarea și protecția drepturilor omului în unitatea lor. Drept rezultat, ansamblul problemelor asociate cu reglementarea juridică a drepturilor somatice este prezentat ca o nouă direcție în doctrina juridică numită somatologie juridică. Considerăm această opinie ca fiind una judicioasă deoarece, în primul rând, deși o serie de aspecte au fost deja reflectate în conținutul unor acte normative, totuși știința în acest domeniu se dezvoltă rapid, iar dreptul nu ține întotdeauna pasul cu noile realizări, cu noile procese din societate, pe de altă parte, se acumulează o anumită experiență în procesul de aplicare a legislației, inclusiv în practica judiciară, ceea ce ar trebui să constituie, de asemenea, obiectul cercetării științifice.

În calitate de semn distinctiv al drepturilor somatice poate fi invocată și consacrarea acestora în conținutul unor instrumente juridice internaționale. Acest fapt oferă un prilej de a compara dreptul național și internațional în domeniul drepturilor somatice din perspectiva compatibilizării acestora.

Este important ca în perspectiva promovării drepturilor somatice, atât în procesul de elaborare și adoptare a legislației în acest domeniu, cât și în procesul de aplicare a normelor juridice respective să se țină cont de anumite principii de reglementare normativă. În acest context pot fi menționate următoarele principii: umanismului; inadmisibilitatea comercializării corpului uman, astfel încât corpul uman și părțile sale nu ar trebui, ca atare, să devină o sursă de profit; constituționalității; caracterul adecvat al limitărilor natu-

rii umane; recunoașterii și respectării demnității umane; publicității etc. În perspectiva fundamentării științifice și promovării drepturilor somatice în plan normativ trebuie să ținem cont de faptul că unele aspecte ce țin de aceste drepturi urmează a fi elucidate prin aportul mai multor științe (medicina, bioetica, microbiologia, genetica etc.). Un astfel de exemplu este chiar problema definirii organelor corpului uman ceea ce ne poate ajuta să răspundem la întrebarea dacă în acest concept pot fi incluse celulele, țesuturile, sângele etc.

După cum am mai menționat, la nivel internațional sunt adoptate mai multe documente referitoare la drepturile somatice. Astfel, Declarația ONU privind clonarea omului [22] confirmă faptul că implementarea realizărilor științelor biologice trebuie să servească alinării suferințelor și fortificării sănătății persoanei și a omenirii în general. În același timp, ținând cont de pericolele medicale, fizice, psihice și sociale, pe care le poate prezenta clonarea omului pentru persoanele respective, de necesitatea prevenirii pericolelor potențiale ale clonării omului pentru demnitatea umana, Declarația cheamă statele-membre:

- să întreprindă toate acțiunile, necesare pentru protecția respectivă a vieții umane în procesul aplicării științelor biologice;
- să interzică toate formele de clonare ale oamenilor în acea măsură, în care ele sunt incompatibile cu demnitatea umană și protecția vieții omului;
- să întreprindă acțiuni, necesare pentru interzicerea utilizării metodelor ingineriei genetice care ar putea contraveni demnității umane;
- să adopte acțiuni privind prevenirea exploatării femeilor în procesul aplicării științelor biologice;
- să adopte și să implementeze neîntârziat legi naționale pentru asigurarea îndeplinirii obiectivelor menționate supra.

Merită atenție Declarația generală UNESCO cu privire la genomul omului și drepturile omului [23], în care se recunoaște că cercetările științifice privind genomul omului și aplicarea în practică a rezultatelor deschid perspective nelimitate pentru ameliorarea stării sănătății unor oameni și a omenirii întregi. Totuși, Declarația menționează că astfel de cercetări trebuie să se bazeze pe respectul total al demnității, libertăților și drepturilor omului, precum și pe interzicerea oricărei forme de discriminare privind caracteristicile genetice. Toate cercetările, inclusiv tratamentul ce ține de genomul omului, trebuie să fie precedate de o evaluare minuțioasă a pericolelor și beneficiilor legate de ele și respectarea legislației naționale.

Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, adoptată de Consiliul Europei în 1997 [24] și ratificată de Republica Moldova în anul 2002 [25], stabilește principalele orientări în domeniul biotehnologiei, una dintre care este recunoașterea faptului că, interesul și binele ființei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societății sau al științei. Statele – părți la această Convenție se angajează să protejeze demnitatea și identitatea ființei umane și să garanteze oricărei persoane, fără discriminare, respectul integrității sale și al celorlalte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei.

Semnificația Convenției este determinată și prin prevederile care determină că o intervenție în domeniul sănătății nu se poate efectua decât după ce persoana vizată și-a dat consimțământul liber și în cunoștință de cauză. Această persoană trebuie să primească în prealabil informații adecvate în privința scopului și naturii intervenției, precum și în privința consecințelor și riscurilor, fiind îndreptățită ca în orice moment să își retragă în mod liber consimțământul (art. 5). Convenția asigură și protecția persoanelor lipsite de capacitatea de a consimți (minorii), precum și a persoanelor care suferă de o tulburare mintală. În același timp, sunt reglementate și acțiunile personalului medical care, atunci când datorită unei situații de urgență, nu se poate obține consimțământul adecvat, va putea proceda imediat la orice intervenție indispensabilă din punct de vedere medical în folosul sănătății persoanei vizate. Articolele 11-13 din Convenție identifică unele măsuri de protecție a vieții private și a dreptului la informare (despre starea de sănătate, testarea genetică, interzicerea interferențelor în genomul uman). Astfel, o intervenție destinată să modifice genomul uman poate fi făcută doar din motive preventive, diagnostice sau terapeutice și numai dacă nu are drept scop introducerea unei modificări în genomul descendenților. Convenția (art. 14) interzice utilizarea tehnicilor de procreație asistată medical pentru alegerea sexului viitorului copil, cu excepția necesității evitării unei boli ereditare grave legate de sex.

Este important să reținem că, Convenția nu lasă în afara atenției nici statele care nu au calitatea de membru al Uniunii Europene. Astfel, conform articolului 34 din Convenție, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei poate, după consultarea părților, să invite orice stat nemembru al Consiliului Europei să adere la această convenție printr-o decizie luată cu majoritatea prevăzută în Statutul Consiliului Europei și prin votul unanim al reprezentanților statelor contractante cu drept de reprezentare în Comitetul de Miniștri.

Din publicațiile științifice consacrate drepturilor somatice constatăm că, în mare parte, atenția este acordată identificării unei liste a acestor drepturi, dar în lipsa unor criterii clare care ar sta la baza acestei clasificări. În una din lucrările consacrate acestui subiect [17], drepturile somatice sunt clasificate în:

- dreptul la moarte;
- drepturile omului asupra organelor și țesuturilor sale;
- drepturile sexuale ale omului;
- drepturile reproductive ale omului, care se manifestă în două planuri: drepturi reproductive pozitive (înseminarea artificială) și drepturi reproductive cu caracter negativ (avort, sterilizare, contracepția);
- dreptul de a schimba sexul, adică schimbarea sexului din feminin în masculin și din masculin în feminin.

Observăm că, clasificarea descrisă reprezintă rezultatul sistematizării nu atât a normelor dreptului pozitiv cât a drepturilor naturale ale omului. Deși categoriile de drepturi somatice evidențiate se bazează pe divizarea drepturilor omului în generații, această clasificare nu poate fi considerată ca fiind una completă, deoarece nu conține drepturi de natură explicit somatică în virtutea faptului că acestea sunt deja atribuite primei generații de drepturi ale omului, în special dreptului la viață. Clasificarea prezentată mai sus nu include unele drepturi care pot fi considerate somatice, cum ar fi, de exemplu, dreptul unei persoane la integritate fizică și psihică, recunoscut în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (art. 3) [27]. Un alt drept care ar putea fi inclus în categoria drepturilor somatice este și dreptul omului de a-și schimba înfățișarea. Astfel, printre măsurile de protecție care pot fi aplicate în cadrul procesului penal în privința persoanei protejate legislația Republicii Moldova include și schimbarea înfățișării [28].

Pe lângă cele menționate clasificarea preluată conține și alte dezavantaje. Astfel, „dreptul la moarte” este imposibil de dedus din dreptul la viață, deoarece moartea este negarea vieții; moartea ca fenomen inevitabil în sine nu are nevoie de reglementare normativă, cu atât mai puțin de protecție juridică. În acest context, ar fi mai corect să vorbim nu despre dreptul la moarte, ci despre dreptul de a pune capăt vieții fără suferință și durere prin eutanasiu.

În unele state există prevederi care admit utilizarea drogurilor și a substanțelor psihotrope ca drept somatic. În ce ne privește nu recunoaștem că utilizarea drogurilor și a substanțelor psihotrope ar putea fi considerat ca și un drept al omului. Nu întâmplător pe teritoriul Republicii Moldova se stabilesc restricții asupra circulației substanțelor stupefiante și psihotrope și a precursorilor. În conformitate cu legislația în vigoare se interzice circulația analogilor substanțelor stupefiante și psihotrope și a produselor etnobotanice în alte scopuri decât cele științifice și/sau de expertiză [26]. Substanțele stupefiante și psihotrope pentru consum individual se eliberează numai cu rețete medicale speciale, iar în instituțiile medicale de tratament staționar substanțele stupefiante și psihotrope se eliberează și se utilizează la prescripția făcută de medicul instituției.

În viziunea noastră, dificultățile care însoțesc procesul de clasificare a drepturilor somatice sunt determinate și de polivalența termenului „drepturi somatice”. Astfel, termenul indicat poate fi utilizat în mai multe sensuri:

- termenul drepturi somatice ale omului poate fi utilizat în sensul cel mai larg, pentru a desemna orice discuții privind fizicitatea unei persoane din punctul de vedere al drepturilor omului, deoarece este destul de dificil să se facă distincție între aspectele de natură biologică și culturală ale individului. O astfel de situație poate apărea în filosofie, antropologie, antropologia dreptului, în alte științe ale naturii sau sociale;

- noțiunea de drepturi somatice ale omului poate fi invocată în legătură cu diverse pretenții de natură juridică ale unei persoane față de societate, în ceea ce privește gestionarea independentă a fizicității sale. Astfel, în viitor pot să apară noi și noi revendicări de natură somatică, care s-ar putea încadra într-un fel de acumulator, în cazul în care posibilitatea uneia sau altei forme a dreptului unei persoane de a dispune de corpul său va fi supusă expertizei juridice internaționale, constituționale, etice, medicale, antropologică, și, ca urmare, această revendicare să fie recunoscută în calitate de drept subiectiv cu toate consecințele care

decurg din aceasta;

- într-un sens juridic îngust drepturile somatice ar trebui înțelese ca fiind eventualitatea unui anumit comportament recunoscut de societate și de stat, exprimat în aptitudinea unei persoane de a dispune de corpul său.

Pornind de la cele expuse, constatăm că drepturile somatice pot fi considerate ca o categorie deosebită de drepturi ale omului de a dispune de corpul său ținând cont de realizările medicinei, geneticii, biologiei, în limitele admise de lege. În ceea ce privește clasificarea drepturilor somatice, considerăm că aceasta poate fi efectuată în funcție de mai multe criterii: după scopul propus (reproducere, eutanasiere, schimbare de sex etc.); după subiectul realizării, după momentul realizării (în timpul vieții unei persoane sau după moartea acesteia), în funcție de gradul de influență juridică din partea statului (drepturi somatice absolute și limitate).

Pentru procesul de conceptualizare a drepturilor somatice este absolut necesar să ținem cont și de faptul că istoria dezvoltării drepturilor somatice a parcurs un drum lung. Astfel până la apariția termenului în sine, timp de secole, problemele de natură juridică în domeniul drepturilor omului au apărut ca și categorii filosofice sau spirituale generând complexități și dezbateri. Respectiv, procesul de evoluție a drepturilor somatice poate fi prezentat în câteva etape:

1. Etapa incipientă, în cadrul căreia au apărut primele premise ale acestor drepturi. Începutul dezvoltării ramurilor științei și tehnicii, în cadrul cărora a devenit mai târziu posibilă punerea în aplicare a drepturilor somatice, nu este momentul recunoașterii acestora. De exemplu, chirurgia plastică este cunoscută de mult timp. Deja în secolul al XVIII-lea î. Hr. Codul lui Hammurabi prevedea ca medicul care făcea unei persoane o operație dificilă cu un cuțit de bronz și vindeca omul sau elimina albeața (leucoma) de pe ochi cu un cuțit de bronz și vindeca ochiul să primească 10 șekeli de argint [19, p. 23];

2. A doua etapă de evoluție a drepturilor somatice și momentul propriu zis de apariție a acestora își are începutul în intervalul anilor 1950-1990, perioadă caracterizată prin reglementarea juridică a procedurilor soldate cu modificarea de către o persoană a corpului său, care actualmente sunt practicate pe scară largă în întreaga lume (avort, diagnostic prenatal, sterilizare, eutanasiere etc);

3. Etapa a treia, care își are începutul în anii '90 ai secolului precedent și până în prezent, și pentru care este caracteristică descoperirea codului genetic, recunoașterea conceptului de terapie genică și apariția medicinei genomice. Posibilitatea schimbării de sex, clonării, schimbării viitorilor descendenți prin intervenții realizate la nivel genetic, transplantul de organe și țesuturi a generat multiple relații sociale reglementate din punct de vedere normativ.

Odată cu apariția descoperirilor științifice în domeniul geneticii însoțită de introducerea rezultatelor acestor descoperiri în domeniul embriologiei și ginecologiei, care au condus la posibilitatea fertilității artificiale, știința medicală a intrat într-o nouă etapă, a cărei dezvoltare nu este atât de ușor de prevăzut și care, deseori, duce lipsă de reglementările necesare în domeniul legislației.

În pofida faptului că drepturile somatice sunt în mod inerent drepturi inalienabile ale omului, nu toate drepturile din această categorie fac parte din categoria drepturilor absolute și, prin urmare, pot fi limitate.

Restrângerea însă trebuie să se bazeze pe principii democratice general acceptate: necesitatea obiectivă a aplicării restricțiilor; respectarea tratatelor internaționale în domeniul protecției drepturilor și libertăților; inadmisibilitatea discriminării pe orice motiv; inadmisibilitatea restrângerii drepturilor și libertăților absolute; respectarea principiului proporționalității restrângerii cu obiectivele consacrate în legislație.

Constituția Republicii Moldova (art. 54) stabilește că exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în scopul protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane.

Dispozițiile din Constituție nu oferă soluții complete în ce privește restrângerea drepturilor somatice. Pentru mai multă claritate în acest sens trebuie să se țină cont de faptul că pretențiile de natură somatică se datorează fiziologiei unei persoane, nevoilor corpului său.

Prin urmare este nevoie urgentă de succederea de la studiul fragmentar la o analiză cuprinzătoare și fundamentală a problematicii drepturilor somatice pentru a identifica nu numai soluții științifice, ci și de ordin normativ. Importanța cercetării acestei categorii de drepturi constă și în rezolvarea unor probleme morale, filosofice, juridice, economice din perspectiva asigurării securității demografice.

Referințe:

1. БАЙСКИЙ, Е. Б. at. al. *История биологии. С древнейших времен до начала XX века*, Москва, Наука, 1972, 564 p.
2. КОВЛЕР, А.И. *Антропология права*. Москва, Норма, 2002, 480 p. ISBN 978-5-91768-555-7.
3. *La Déclaration universelle sur le génome humain et les droits de l'homme: des principes à la pratique*. [Accesat: 12.06.2022] Disponibil: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000122990_fre
4. *Declarația internațională privind informația genetică a omului*. [Accesat: 12.06.2022] Disponibil: http://bioethicsmd.narod.ru/consult4_ro.html
5. *Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa*. București. Institutul European din România, 2004, 391 p. ISBN 973-7736-24-9.
6. *Constitution de la Principauté d'Andorre*. [Accesat: 12.06.2022] Disponibil: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/ad001fr.pdf>
7. *Constituția Regatului Belgiei Codex constituțional*. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene, vol. I, București, Monitorul Oficial R. A., 2015, 801 p., ISBN 978-973-567-901-9.
8. *Constituția Republicii Moldova*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78 din 29.03.2016.
9. *Legea ocrotirii sănătății nr. 411-XIII din 28.03.95*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 34/373 din 22.06.1995.
10. *Lege nr. 42 din 06.03.2008 privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 81 din 25.04.2008.
11. *Lege nr. 263 din 27.10.2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 176-181 din 30.12.2005.
12. *Lege nr. 185 din 24.05.2001 cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială*. Monitorul Oficial nr. 90-91 din 02.08.2001.
13. *Lege nr. 1402 din 16.12.1997 privind sănătatea mentală*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 44-46 din 21.05.1998.
14. *Cod nr. 985 din 18-04-2002 Codul penal al Republicii Moldova*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74 din 14-04-2009.
15. КРУСС, В. И. *Личностные (соматические) права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы*. Государство и право, 2000, nr. 10, pp. 43-50. ISSN 0132-0769.
16. ЗАВАЛИНЮК, В. *Антропологический подход к исследованию соматических прав человека*. [Accesat: 12.05.2022] Disponibil: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2014/2014-1-4/13.pdf>
17. ЛАВРИК, М. А. *К теории соматических прав человека*. Сибирский юридический вестник, 2005, nr. 3, p. 19-25. ISSN 2071-8144 (online).
18. *Operatiile de schimbare de sex*. [Accesat: 15.06.2022] Disponibil: <https://www.crestinortodox.ro/morala/operatiile-schimbare-70868.html>
19. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*. Москва, Юридическая литература, 1984, 472 p.
20. *Cartea românească de învățătură. Ediție critică*. Editura Academiei Republicii Populare Române. [Accesat: 15.06.2022] Disponibil: <https://tiparituriromanesti.files.wordpress.com/2011/10/carte-romaneasca-de-invataura>
21. *Legiuirea Caragea (după ediția de la 1818)*. Craiova, Tipografia Fane Constantinescu, 1905. [Accesat: 15.06.2022]. Disponibil: https://bcub.ro/lib2life/Legiuirea%20Caragea_Stoenescu%20Dem_Craiova_1905.pdf
22. *Declarația ONU privind clonarea omului. Adoptată de rezoluția 59/280 a Adunării Generale din 8 martie 2005*. [Accesat: 18.06.2022] Disponibil: http://bioethicsmd.narod.ru/consult2_ro.html
23. *Declarația generală UNESCO cu privire la genomul omului și drepturile omului adoptată la 11 noiembrie 1997*. [Accesat: 12.06.2022]. Disponibil: http://bioethicsmd.narod.ru/consult1_ro.html
24. *Convenția privind protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, semnată la Oviedo, 4 aprilie 1997*. Tratatul internațional 38/295, 2006.
25. *Lege nr. 1256 din 19-07-2002 privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei și a Protocolului adițional la Convenție referitor la interzicerea clonării ființelor umane*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 110-112 din 01-08-2002.

26. *Lege nr. 382 din 06-05-1999 cu privire la circulația substanțelor stupefiante, psihotrope și a precursorilor. Monitorul Oficial nr. 73-77 din 15.07.1999.*
27. *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene.* [Accesat: 18.06.2022] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=DE>
28. *Lege nr. 105 din 16-05-2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 112-114 din 26.07.2008.*

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:

Ion GUCEAC, academician, doctor habilitat în drept, profesor universitar, facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: guceacion@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9497-4628

Prezentat la 02.11.2023

CZU: 347.628.4(438)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_10](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_10)

EPECTELE JURIDICE ÎN TIMPUL RELAȚIILOR DE FACTO ÎN POLONIA

Arkadiusz WUDARSKI,

*Universitatea din Szczecin (Polonia),
Universitatea Europeană Viadrina din Frankfurt/Oder (Germania)*

Prezentul articol este al doilea dintr-o serie de articole¹ consacrate relațiilor de facto, i.e. concubinajului, în Polonia. Articolul reprezintă un studiu complex al legislației, jurisprudenței și doctrinei poloneze privind efectele juridice ale acestor relații pe parcursul existenței lor, în special, în domeniile relațiilor legate de proprietate, de dreptul contractelor, dreptul delictual, dreptul familiei, dreptul procedural, dreptul muncii, dreptul medical, dreptul fiscal, dreptul execuțional penal, legislația locativă, a migrației etc. Este subliniată importanța standardizării jurisprudenței, în ceea ce privește soluționarea disputelor ce apar, atât pe durata existenței relațiilor *de facto*, cât și după încetarea lor.

Cuvinte-cheie: *relații de facto, concubinaj, concubini, divorț, dreptul familiei, dreptul contractelor, dreptul delictual, dreptul medical, jurisprudență.*

LEGAL EFFECTS OF THE DE FACTO RELATIONSHIP IN POLAND

This article is the second in a series of articles dedicated to de facto relationships, i.e. cohabitation, in Poland. The article represents a complex study of Polish legislation, jurisprudence and doctrine regarding the legal effects of these relationships throughout their existence, in particular, in fields of relationships related to property, contract law, tort law, family law, procedural law, labour law, medical law, tax law, executive penal law, housing law, migration law, etc. The importance of jurisprudence standardization is emphasized, in terms of resolving disputes that arise, both during the existence of de facto relationships and after their termination.

Keywords: *de facto relationships, cohabitation, cohabitants, divorce, family law, contract law, tort law, medical law, jurisprudence.*

1. Proprietatea

La încheierea căsătoriei, dacă soții nu au încheiat un contract de căsătorie, se stabilește o stare legală de proprietate comună. Toate bunurile dobândite de soți în comun sau individual în timpul regimului proprietății comune sunt astfel bunuri comune, iar orice bun care nu este definit legal drept bun comun este proprietatea separată a fiecăruia dintre soți.² Spre deosebire de căsătorie, concubinajul nu schimbă relația de proprietate. În special, nu declanșează un regim de relații de proprietate specific și nu există prezumții privind deținerea sau dobândirea proprietății în timpul relației. Regulile generale de drept civil se aplică raporturilor de proprietate dintre partenerii concubini [1§ 57 note no. 91].

Deși concubinajul este tratat în legislația poloneză doar ca o stare *de facto* fără nici definiție legală, nici reglementare compactă, el are efecte juridice. Drepturile și îndatoririle care rezultă din relațiile de concubinaj pot fi găsite în diferite ramuri din sistemul juridic polonez. Astfel, următoarea discuție (din păcate, cu detalii limitate din cauza considerentelor de spațiu) va avea o abordare juridică destul de largă. Vom observa în special că, deși termenul „concubinaj” nu este utilizat în mod explicit în actele juridice poloneze, noțiunea de „o persoană în relație strânsă” este de mare importanță în acest context.

¹ Articolele se bazează pe o parte a versiunii în limba engleză a capitolului publicat în culegerea Intersentia 2023 ca parte a proiectului internațional „The Legal Status of De Facto Relationships” organizat de Jens Scherpe (Universitatea din Cambridge) și Andy Hayward (Universitatea din Durham). Autorul aduce mulțumiri dlui prof. dr. hab. Aurel Băieșu pentru traducerea acestor articole.

² Art. 31 § 1 the Act of 25 February 1964 — Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Codul Familiei și Tuteliei, în continuare — CFT), Dz.U. 1964 no. 9, item 59; text consolidat: Dz. U. 2020, item 1359 (pentru traducerea engleză, a se vedea: Centrum Tłumaczeń PWN.PL, updated as of 2015 Centrum Tłumaczeń i Obsługi Konferencji, LEX 2021).

2. Dreptul contractelor

Relațiile de concubinaj pot avea un impact în dreptul contractual polonez, afectând valabilitatea și eficacitatea relațiilor contractuale. Acest lucru este evident, de exemplu, în forma modernă poloneză a *Actio Pauliana*, o instituție din dreptul roman care urmărește să protejeze creditorii de tranzacțiile juridice frauduloase, în special atunci când un debitor devine insolubil după ce și-a transferat bunurile către terți cu rea-credință. Dacă un debitor efectuează un act juridic în detrimentul unui creditor, iar o persoană aflată în strânsă legătură cu debitorul obține un beneficiu patrimonial în urma acestui act, se presupune că această persoană știa că debitorul a acționat având cunoștință de prejudiciul creditorului.³ În acest context, un concubin este considerat o persoană în strânsă relație cu debitorul [2, p. 27]. Într-o astfel de situație, fiecare creditor poate cere ca actul debitorului să fie considerat ineficient față de acesta.⁴ Pe de altă parte, concubinajul poate fi uneori benefic în relațiile contractuale, de exemplu în ceea ce privește libertatea contractuală, când vine vorba de reglementarea preempțiunii. Legea poloneză oferă municipalităților un drept de preempțiune de a cumpăra anumite proprietăți.⁵ Acest drept nu se aplică însă în cazul în care imobilul sau dreptul de uzufruct perpetuu a fost vândut unor persoane aflate în strânsă legătură cu vânzătorul⁶, care include și partenerii concubini [2, p. 24].

3. Dreptul delictual

La 19 septembrie 2021, în Polonia a intrat în vigoare o nouă prevedere care reglementează compensarea pecuniară pentru distrugerea legăturilor de familie.⁷ Acesta a fost un răspuns la o divergență între jurisprudența instanțelor comune și cea a Curții Supreme și are ca scop clarificarea situației juridice cu privire la această problemă [3]. Potrivit acestei prevederi, în cazul unei vătămări corporale grave și permanente sau a unei tulburări medicale care are ca rezultat incapacitatea de a stabili sau de a continua legăturile de familie, instanța poate acorda celor mai apropiați membri de familie ai persoanei vătămate o sumă corespunzătoare drept compensație financiară pentru prejudiciul suferit. De exemplu, o astfel de situație poate apărea atunci când victima este în comă sau stare vegetativă și nu poate comunica cu membrii familiei. Un partener de concubinaj va putea beneficia de noua reglementare în cazul în care se stabilește că este cel mai apropiat membru al familiei victimei și Curtea Supremă [4], într-un caz care implică decesul unei persoane vătămate, a hotărât că o astfel de determinare este posibilă. Indiferent de direcția în care se dezvoltă jurisprudența, se pare că nu există niciun motiv pentru a trata un concubin în suferință diferit de un soț.

4. Dreptul medical

Din perspectiva legislației medicale poloneze, un concubin se califică ca persoană în relație strânsă cu un pacient.⁸ Prin urmare, la cererea pacientului, un concubin poate fi prezent atunci când sunt furnizate servicii de asistență medicală, cu excepția cazului în care aceasta prezintă un risc de transmitere a unei boli infecțioase sau orice altă amenințare la adresa sănătății și siguranței pacientului.⁹ Cu acordul pacientului sau al reprezentantului său legal, un medic poate oferi și informații despre starea de sănătate a pacientului unui concubin.¹⁰ De fapt, chiar dacă pacientul este inconștient sau incapabil să înțeleagă sensul informațiilor,

³ Art. 527 § 3 of the Act of 23 April 1964 — Kodeks cywilny (Cod Civil, în continuare — CC), Dz.U. 1964 no. 16, item 93; text consolidat: Dz.U. 2020, item 1740 (pentru traducerea în engleză, a se vedea: Kancelaria ‘Kuczek-Maruta’, LEX 2021).

⁴ Art. 527 § 1 CC.

⁵ Art. 109(1) of the Act of 21 August 1997 — Ustawa o gospodarce nieruchomościami (Legea managementului imobiliar), Dz.U. 1997 no. 115, item 741; text consolidat: Dz.U. 2020, item 1990.

⁶ Art. 109(3)(1) din Legea managementului imobiliar.

⁷ Art. 4462 CC.

⁸ Art. 3(1)(2) of the Act of 6 November 2008 — Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Legea privind drepturile pacienților și Ombudsmanul pentru drepturile pacienților), Dz.U. 2009 no. 52, item 417; text consolidat: Dz.U. 2020, item 849.

⁹ Art. 21 din Legea privind drepturile pacienților și Ombudsmanul pentru drepturile pacienților.

¹⁰ Art. 9(3) din Legea privind drepturile pacienților și Ombudsmanul pentru drepturile pacienților și Art. 31(2) of the Act of 5 December 1996 — Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry (Legea privind profesiile de medic și stomatolog), Dz.U. 1997 no. 28, item 152; text consolidat: Dz.U. 2021, item 790.

un concubin, ca persoană aflată în relație strânsă în condițiile legii, are totuși dreptul de a fi informat despre starea de sănătate a pacientului. Sfera de aplicare a datelor care pot fi transmise este largă și include informații despre diagnostic, metode de diagnostic și tratament propuse și posibile, consecințele previzibile ale utilizării sau omisiunilor lor, rezultatele tratamentului și prognostic.¹¹ Medicul trebuie să se asigure, totuși, că concubinul acționează cu bună-credință înainte de a furniza aceste informații. Aceasta reiese din Codul de etică medicală [5], care prevede că în cazul unui pacient inconștient, un medic poate furniza, spre binele pacientului, informațiile necesare unei persoane despre care este convins că acționează în interesul pacientului.

Statutul juridic al unui concubin este diferit atunci când vine vorba de luarea unor decizii medicale efective în numele pacientului. Un concubin nu are dreptul de a consimți la tratamentul care este propus pacientului și nici nu poate fi autorizat să facă acest lucru. Consimțământul poate fi dat numai de un pacient adult sau, dacă pacientul este minor sau incapabil să-și dea consimțământul, este necesar acordul reprezentantului său legal. În cazul în care pacientul nu are un reprezentant legal sau este imposibil să comunice cu acesta, consimțământul trebuie dat de instanța de tutelă.¹² Cu toate acestea, într-o situație în care un pacient necesită asistență medicală imediată din cauza unei amenințări iminente la adresa vieții sau a sănătății, un medic poate acționa fără acordul pacientului.¹³

5. Dreptul familiei

Concubinii din Polonia nu sunt obligați să se întrețină financiar reciproc și nu au obligația legală de a contribui la gospodăria lor comună. În mod similar, nu există reglementări specifice privind locuința familiei sau bunurile de uz casnic care să fie opozabile față de/de către terți. Cu toate acestea, relațiile de concubinaj pot fi importante în executarea plăților de întreținere. Dacă, de exemplu, un debitor, a cărui remunerație pentru muncă a fost poprită pentru a satisface creanțele de întreținere, este angajat de o persoană aflată în relație apropiată (de exemplu, un concubin), această persoană nu poate pretinde că a plătit remunerația debitorului în avans. De asemenea, această persoană nu poate pretinde că debitorul lucrează fără remunerație sau cu o remunerație mai mică decât media, sau că are creanțe față de debitor care pot fi deduse din remunerația debitorului.¹⁴

Concubinii au recunoaștere implicită și în legile privind determinarea tutorelui minorului. Conform legislației poloneze a familiei, un tutore trebuie desemnat dintre rudele sau alte persoane apropiate părinților acestuia, dacă tatăl sau mama nu a propus sau nu poate propune o astfel de persoană.¹⁵ Această reglementare face posibil ca partenerul de concubinaj al părintelui copilului să devină tutorele copilului. Acest lucru este considerat a fi justificat în special dacă concubinul și-a asumat de facto responsabilitatea comună pentru copil pe parcursul relației informale și, împreună cu părintele, a participat activ la creșterea copilului. Concubinul este astfel recunoscut legal că a devenit apropiat de copil, chiar și fără adopție formală [2, p. 29].

Un alt exemplu de recunoaștere implicită a concubinilor se referă la cazurile în care o persoană este numită ca consilier temporar al unei persoane adulte incapabile. Legea poloneză indică faptul că, de preferință, consilierul ar trebui să fie un soț, o rudă sau o altă persoană aflată în relație strânsă cu persoana incapabilă (de exemplu, un concubin), dacă acest lucru nu este contrar bunăstării persoanei a cărei incapacitate legală este solicitată.¹⁶ Din același motiv, concubinul are dreptul de a fi audiat de instanță înainte de emiterea unei hotărâri prin care se declară decedat partenerul său dispărut.¹⁷

¹¹ Art. 31(6) din Legea privind profesiile de medic si stomatolog.

¹² Art. 32(2) Legea privind profesiile de medic si stomatolog.

¹³ Art. 33 Legea privind profesiile de medic si stomatolog.

¹⁴ Art. 1087 of the Act of 17 November 1964 — Kodeks postępowania cywilnego (Codul de Procedură Civilă, în continuare — CPC), Dz.U. 1964 no. 43, item 296; text consolidat: Dz.U. 2021, item 1805 (pentru traducerea în engleză, a se vedea: Centrum Tłumaczeń PWN.PL, actualizat către 2015 Centrum Tłumaczeń i Obsługi Konferencji LIDEX, LEX 2021).

¹⁵ Art. 149 § 2 CFT.

¹⁶ Art. 548 § 3 CPC.

¹⁷ Art. 533 CPC.

6. Legislația locativă

Cuplurile care conviețuiesc pot beneficia de legi menite să sprijine cetățenii în obținerea de locuințe. De exemplu, în perioada în care o persoană economisește bani în scopuri de a achiziționa locuință, este posibil să se transfere drepturile și obligațiile titularului unui cont de economii și credit unei persoane aflate în relație apropiată care nu deține un astfel de cont.¹⁸ Aceasta include o persoană care se află în prezent într-o concubinaj conjugală de facto cu titularul contului.¹⁹ Pentru ca transferul de drepturi și obligații să fie efectiv, este suficient ca titularul de cont și concubinul acestuia să facă declarații în prezența unui reprezentant al băncii sau să pună la dispoziție băncii semnături legalizate notarial.²⁰

7. Renta viageră

Un concubin poate beneficia și de un contract de rentă viageră²¹ care are o funcție de întreținere. Un astfel de contract constă în transferul dreptului de proprietate asupra bunurilor imobile în schimbul întreținerii pe viață a vânzătorului (partea care înstrăinează), acordată de cumpărător. Cumpărătorul trebuie, în lipsa unui alt contract diferit, să accepte partea care înstrăinează ca membru al gospodăriei cumpărătorului, furnizându-i hrană, îmbrăcăminte, cazare, energie electrică și combustibil, precum și ajutor și îngrijire corespunzătoare în timpul bolii și o înmormântare corespunzătoare obiceiurilor locale pe cheltuiala cumpărătorului. O rentă viageră poate fi contractată și în beneficiul unei persoane aflate în relație strânsă cu partea care înstrăinează, care ar include și concubinul acesteia [1, § 52 note no. 43].

8. Dreptul muncii

În Codul Muncii polonez nu există prevederi dedicate conviețuirii. Există, totuși, anumite restricții privind relațiile de muncă care pot afecta partenerii de concubinaj. De exemplu, într-o universitate, este interzisă o relație de subordonare profesională directă între soți sau persoane care duc o gospodărie comună.²² În practică, disputele care decurg din existența raporturilor de muncă între concubini sunt obișnuite, deși ele apar de obicei după ruperea unui concubinaj. În astfel de cazuri se aplică regulile generale ale dreptului muncii [2, p. 192–199].

9. Drept procedural

Poziția juridică a unui concubin cu privire la dreptul de a păstra tăcerea în instanța de judecată în procedurile împotriva partenerului său este diferită în procedurile civile, administrative și penale. În dreptul penal, definiția legală a persoanei aflate în cea mai strânsă relație cu acuzatul (*osoba najbliższa*) include și concubinul²³ și o astfel de persoană are dreptul de a refuza să depună mărturie în cadrul procedurilor penale.²⁴ În procesul civil, însă, concubinul nu are acest drept. Dreptul de a refuza să depună mărturie în calitate de martor se acordă numai anumitor persoane desemnate de lege, adică soțului/soției, ascendenților, descendenților și fraților unei părți, rudelor de afinitate din aceeași linie sau grad și persoanelor înrudite cu acestea prin adopție.²⁵ Lista celor care pot refuza să răspundă la o anumită întrebare este definită în același

¹⁸ Art. 15(2) sentence 1 of the Act of 26 October 1995 — Ustawa o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego (Legea asupra anumitor forme de sprijinire a construcției de locuințe), Dz.U. 1995 no. 133, item 654; text consolidat: Dz.U. 2019, item 2195.

¹⁹ Art. 15(3) din Legea asupra anumitor forme de sprijinire a construcției de locuințe.

²⁰ Art. 15(2) propoziția 2 din Legea asupra anumitor forme de sprijinire a construcției de locuințe.

²¹ Art. 908 CC.

²² Art. 118(1)(2) of the Act of 20 July 2018 — Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Legea privind învățământul superior și știința), Dz.U. 2018, item 1668; text consolidat: Dz.U. 2021, item 478.

²³ Art. 115 § 11 Cod Penal.

²⁴ Art. 182 § 1 of the Act of 6 June 1997 — Kodeks postępowania karnego (Codul de Procedură Penală — CPP), Dz.U. 1997 no. 89, item 555; text consolidat: Dz.U. 2021, item 534 (pentru traducerea engleză a se vedea: Centrum Tłumaczeń i Obsługi Konferencji LIDEX, LEX 2021).

²⁵ Art. 261 § 1 CPP.

mod și, de asemenea, nu include concubinii.²⁶ În ceea ce privește procedurile administrative, situația juridică a concubinilor este aceeași ca și în procesul civil.²⁷ Astfel, doar în cadrul procesului penal un concubin își poate exercita dreptul de a refuza să depună mărturie.

Dacă judecătorul conviețuiește cu una dintre părțile unui proces penal, acesta este exclus prin efectul legii.²⁸ Motivele de excludere continuă chiar dacă concubinajul încetează.²⁹ Într-o procedură civilă, regulile nu sunt atât de explicite, dar cu toate acestea se așteaptă pe deplin ca un judecător să se recuze într-un caz în care una dintre părți este concubinul său din cauza conflictului de interese evident. În acest context, prin analogie, poate fi luată în considerare aplicarea unor dispoziții referitoare la soții judecătorilor³⁰ sau care stipulează că judecătorul este exclus de drept din cauzele în care acesta este parte. În mod similar, aceste prevederi exclud judecătorii care rămân într-un raport juridic cu una dintre părți, astfel încât rezultatul cauzei le afectează drepturile și obligațiile.³¹

În cele din urmă, putem observa că un notar din Polonia nu are voie să efectueze acte notariale care privesc persoane care se află într-o relație strânsă cu el sau ea.³² Deși nu este menționat în mod explicit în reglementare,³³ trebuie să presupunem că această restricție continuă și după încetarea unui concubinaj.³⁴

10. Drept execuțional penal

Dacă ne referim la statutul concubinilor în dreptul execuțional penal polonez, vedem că legea le acordă din nou recunoaștere implicită pe motiv că un concubin se califică drept persoană în strânsă relație cu partenerul său. Un concubin al unui deținut condamnat este astfel tratat pe picior de egalitate cu membrii familiei partenerului condamnat. Cele mai importante drepturi ale unui deținut includ dreptul de a menține legături cu familia sa și cu alte persoane aflate în relații strânse.³⁵ Acest drept poate fi exercitat prin vizite, corespondență, apeluri telefonice, colete și transferuri de bani, iar în cazuri justificate (cu acordul directorului penitenciarului), prin alte mijloace de comunicare.³⁶ Mai mult decât atât, întrucât o persoană condamnată are dreptul de a avea fotografii ale membrilor familiei, acest drept se extinde și asupra fotografiilor cu concubinii.³⁷

11. Legislația fiscală

Concubinajul, în general, nu este o chestiune de interes pentru legislația fiscală poloneză. Spre deosebire de soți, concubinii nu beneficiază de nicio scutire fiscală; în special, aceștia nu pot depune împreună declarații anuale de impozit pe venit cu partenerii lor. Acest lucru se aplică și impozitelor pe donații, dar în mod excepțional, o persoană care are o relație de căsătorie de facto cu titularul unui cont de economii și credit într-un fond de locuințe este scutită de impozit pentru dobândirea prin donație a drepturilor la un cont de economii și credit, cu condiția ca fondurile acumulate în cont să fie folosite în scopuri locative.³⁸

²⁶ Art. 261 § 2 CPP.

²⁷ Art. 83 § 1–2 of the Act of 14 June 1960 — Kodeks postępowania administracyjnego (Codul de Procedură Administrativă — CPA), Dz.U. 1960 no. 30, item 168; text consolidat: Dz.U. 2021, item 735.

²⁸ Art. 40 § 1(2) CPP.

²⁹ Art. 40 § 2 CPP.

³⁰ Art. 48 § 1(2) CPP.

³¹ Art. 48 § 1(1) CPP.

³² Art. 84 § 1(4) of the Act of 14 February 1991 — Prawo o notariacie (Legea notariatului), Dz.U. 1991 no. 22 item 91; text consolidat: Dz.U. 2020, item 1192.

³³ Art. 48 CPP.

³⁴ Art. 84 § 3 din Legea notariatului.

³⁵ Art. 102(2) of the Act of 6 June 1997 — Kodeks karny wykonawczy (Codul Execuțional Penal - CEP), Dz. U. 1997 no. 90, item 55; text consolidat: Dz.U. 2021, item 53.

³⁶ Art. 105 § 1 CEP.

³⁷ Art. 110a § 1 CEP.

³⁸ Art. 4(1)(6) of the Act of 28 July 1983 — Ustawa o podatku od spadków i darowizn (Legea cu privire la moștenire și donație), Dz.U. 1983 no. 45, item 207; text consolidat: Dz.U. 2021, item 1043.

Această excepție există în scopul specific de a ajuta oamenii să își satisfacă nevoile de bază de locuință. În general, totuși, legislația fiscală poloneză împărtășește aceeași înțelegere a căsătoriei ca cea în dreptul familiei [5]. Trebuie remarcat faptul că un concubin este tratat ca membru al familiei unui contribuabil atunci când vine vorba de obligația fiscală a unui membru de familie. Legislația fiscală poloneză prevede că membrii familiei unui contribuabil includ toți descendenții, ascendenții, frații, soții descendenților, persoanele înrudite prin adopție și persoanele aflate în relație de facto.³⁹ În consecință, un concubin este responsabil solidar cu întreaga sa proprietate pentru restanțele fiscale ale unui contribuabil care desfășoară activități economice, în special, orice restanțe care decurg din acele activități și acumulate în perioada în care acesta a cooperat cu contribuabilul în mod regulat în scopul desfășurării acelor activități și a obținut profituri din acestea.⁴⁰ Cu toate acestea, responsabilitatea concubinului este limitată la valoarea prestațiilor pe care le-a primit personal.⁴¹

12. Legislația migrației

Concubinajul este nereglementat în legislația poloneză privind migrația și rămâne indiferentă din punct de vedere juridic. A fi concubin nu oferă unei persoane niciun beneficiu atunci când solicită un sejur în Polonia.

13. Înrudire

În Polonia, un concubinaj nu stabilește o rudenie legală cu membrii familiei celuilalt partener. Concubinajul este o stare de fapt care nu aduce schimbări în relațiile de familie.

14. Contracte

Conform principiului libertății contractuale, concubinii pot desigur să efectueze acte juridice, inclusiv contracte care le vor modela regimul de proprietate. În practică, concubinii încheie, de obicei, între ei, acorduri implicite, informale, pentru a asigura buna funcționare a conviețuirii și pentru a se ocupa de probleme de zi cu zi, cum ar fi împărțirea cheltuielilor sau responsabilitățile de creștere a copiilor. Cu toate acestea, astfel de acorduri nu constituie un temei legal pentru pretenții privind prestații speciale sau o obligație de a încheia contracte executorii [1, § 57 note no. 101].

Aceste contracte informale încheiate între concubini sunt de obicei de natură mixtă și, datorită specificului lor, aparțin categoriei contractelor nenumite. Scopul lor este de a satisface nevoile obișnuite ale cuplului care conviețuiește pe o bază voluntară și continuă. Cu toate acestea, beneficiile prevăzute în cadrul acestor acorduri nu sunt cadouri sau donații, deoarece sunt oferite într-un scop destinat. Dar, în același timp, acestea nu sunt acțiuni legale care creează pretenții acționabile și executorii. Dacă scopul preconizat al prestației nu este atins, prestația nu este datorată și este supusă restituirii pe bază de îmbogățire fără justă cauză (*conditio ob rem*)⁴² [1, § 57 note nos. 102, 110]. Pentru tipurile de contracte formale și obligatorii din punct de vedere juridic, se aplică prevederile relevante ale dreptului civil.

Ideea elaborării unui concept de acorduri de concubinaj cuprinzătoare în scopul reglementării situației juridice a partenerilor de concubinaj, în doctrina juridică poloneză [6, p. 65–72, 105] a fost primită sceptic [1, § 57 note nos. 106–108]. S-au ridicat îndoieli, în primul rând, cu privire la ideea de a transfera reglementările privind relațiile conjugale în relațiile de concubinaj. De exemplu, s-au pus întrebări dacă concubinii, ca și cuplurile căsătorite, ar trebui să încheie un acord prin care toate proprietățile și drepturile dobândite pe parcursul relației devin proprietate comună. În prezent, însă, nu există o jurisprudență în acest sens, care să indice că astfel de acorduri nu sunt încheiate în practică.

³⁹ Art. 111 § 3 of the Act of 29 August 1997 — Ordynacja podatkowa (Legea cu privire la taxe) Dz. U. 1997 no. 137, item 926; text consolidat: Dz.U. 2021, item 1540 (pentru traducerea engleză, a se vedea: Centrum Tłumaczeń PWN.PL, actualizat la situația din 2015, Centrum Tłumaczeń i Obsługi Konferencji LIDEX, LEX 2021).

⁴⁰ Art. 111 § 1 din Legea cu privire la taxe.

⁴¹ Art. 111 § 5 no. 1 din Legea cu privire la taxe.

⁴² Art. 410 § 2 CC.

Concluzii

În condițiile în care concubinajul este doar parțial integrat în sistemul juridic polonez, reglementările în materia dată având un caracter necoordonat și dispersat, este de o importanță crucială dezvoltarea unei linii stabile de jurisprudență, în ceea ce privește soluționarea disputelor ce apar, atât pe durata existenței relațiilor *de facto*, cât și după încetarea lor. În special, merită luată în considerare introducerea unor reglementări privind soluționarea pretențiilor legate de relațiile de proprietate în cazul încetării concubinajului. La urma urmei, concubinajul diferă semnificativ de relațiile altor persoane care desfășoară activități de proprietate comună. Astfel de reglementări ar putea ajuta la clarificarea chestiunilor legate de proprietate, la standardizarea jurisprudenței și, în același timp, la îmbunătățirea transparenței și a securității juridice.

Referințe:

1. NAZAR, M. 'Rozdział XI. Konkubinat; związek partnerski'. În: SMYCZYŃSKI, T. (ed.), *System Prawa Prywatnego. Tom 11 — Prawo rodzinne i opiekuńcze*, C.H. Beck, Warszawa, 2014.
2. KAZIMIERCZAK, K. *Konkubinat. Rozliczenia majątkowe*, C.H. Beck, Warszawa, 2019.
3. *Explanatory Memorandum to the Bill, Parliamentary Document of 21 April 2021 no. 1125*. [Accesat: 30.11.2021] Disponibil: <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/E5D8F375031C31B8C12586C70023C0ED/%24File/1125.pdf> Judgment of the Supreme Court of 2 December 1970, II CR 541/70, LEX no. 6831.
4. *Judgment of the Supreme Administrative Court of 23 April 2008, II FSK 373/07, LEX no. 485167; Judgment of the Supreme Administrative Court of 28 October 2016, II FSK 2835/14, LEX no. 2158173*.
5. A. SZLĘZAK, *Stosunki majątkowe między konkubentami. Zagadnienia wybrane*, Seria Prawo no. 147, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1992.

Date despre autor:

Arkadiusz WUDARSKI, doctor în drept, profesor de drept civil la Universitatea din Szczecin (Polonia), șeful catedrei de drept privat polonez și european și drept comparat la Universitatea Europeană Viadrina din Frankfurt/Oder (Germania).

E-mail: arkadiusz.wudarski@gmx.de

ORCID: 0000-0001-5227-2671

Prezentat la 07.09.2023

CZU: 342.537

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_11](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_11)

КАТЕГОРИЯ «ДОВЕРИЕ» В КОНСТИТУЦИОННОМ ПРАВЕ: НЕКОТОРЫЕ ОЦЕНКИ

*Игорь СКОРОХОД,**Белорусский государственный экономический университет*

В статье представлен анализ категории «доверие» в конституционном праве. Отмечается, что категория «доверие» содержится во всех институтах конституционного права. Рассматриваются некоторые теоретические положения о понятии «доверие».

Дается оценка доверия граждан к Президенту Республики Беларусь, на основании чего делается вывод о том, что между гражданами и Президентом нет доверия, поскольку отношения между ними не являются равными по вручаемой и получаемой силе.

Автором подчеркивается, что предназначение власти – обеспечение комфортной жизни народа и самой власти. Поэтому власть должна быть заинтересована в свободных, честных и справедливых выборах. Однако выборы в Беларуси конструируются государством не на взаимном доверии граждан и государства, а на известных только власти формальных предписаниях. Как результат – власть от выборов до выборов тиражирует сама себя.

В заключение высказывается мысль о необходимости формирования в стране «идеологии доверия».

Ключевые слова: доверие, недоверие, конституция, доверие к Президенту, граждане, государство, власть.

CATEGORY „TRUST” IN CONSTITUTIONAL LAW: SOME ESTIMATES

The article provides an analysis of the category „trust” in constitutional law. It is noted that the category „trust” is contained in all institutions of constitutional law. Some theoretical provisions on the concept of „trust” are considered.

An assessment of the confidence of citizens in the President of the Republic of Belarus is given, on the basis of which it is concluded that there is no trust between citizens and the President, since relations between them are not equal in terms of the strength awarded and received.

The author emphasizes that the purpose of the authorities - is to ensure the comfortable life of the people and the authorities themselves. Therefore, the authorities should be interested in free, fair and fair elections. However, elections in Belarus are designed by the state not on the mutual trust of citizens and the state, but on formal prescriptions known only to the authorities. As a result, power from elections to elections replicates itself.

In conclusion, the idea is expressed about the need to form an „ideology of trust” in the country.

Keywords: trust, mistrust; constitution, trust in the President, citizens, the state, power.

Введение

Категория «доверие», с точки зрения происхождения, явление не конституционно-правовое. Доверие многогранно и в своей экзистенциальной ценности носит психологическую, социологическую, нравственную и философскую природу. Поэтому научный интерес к доверию как правовой категории в Республике Беларусь практически не проявлялся, соответственно тому, данный феномен, в этом смысле, не изучен. При том что наряду с фундаментальными конституционно-правовыми понятиями и явлениями (основы конституционного строя, правовой статус человека и гражданина, правовое государство, верховенство права, разделение государственной власти, выборы и др.) такие категории как долг, справедливость, воля, интересы, честь, достоинство, а также и доверие, тесно вплетены в конституционное право, оказывают на него влияние, реформируют, обогащают и расширяют. Тем самым доверие внутренне и всецело содержится в институтах конституционного права (институт избирательного права, парламентаризма, исполнительной власти, президентства и др.).

Так в ст. 106 Основного Закона прямо закреплена норма о том, что Премьер-министр может поставить перед Палатой представителей вопрос о доверии Правительству по представленной программе или по конкретному поводу. Помимо прочего категория «доверие» вполне определенно презюмиру-

ется в Преамбуле, а также в ст. 1–4, 7, 8, 10, 21–23, 59 и 72 Конституции Республики Беларусь. Вообще категорию «доверие» в конституционном праве можно рассматривать в различных направлениях и оценках (например, доверие как конституционный принцип; доверие граждан к государству и его действиям; доверие парламента к правительству; доверие граждан к закону; доверие государства и граждан к политическим партиям; доверие граждан к выборам; доверие граждан к правосудию; общественное доверие, его основание, источники и признаки; механизм защиты доверия; доверие социальных общностей к государству; отзыв депутатов утративших доверие избирателей; и др.). Можно сказать, что категория «доверие» в конституционном праве авторитетна и престижна: его выражают, поддерживают, завоёвывают, оказывают, утрачивают, о его наличии ставят вопрос, наконец, создают условия для взаимного доверия государства и граждан и т.д. Единственное чего, пожалуй, нельзя, так это получить доверие «кулачным правом». Доверие исключительно связано с позитивной, честной, справедливой и созидательной деятельностью. Поэтому юридизация «доверия» очевидна, и обойти его вниманием наука конституционного права просто не должна. Кроме всего прочего представляется необходимым все институты, а также явления и феномены конституционного права рассматривать с позиции доверия.

Изучение категории «доверия» в рамках конституционного права – это формирование новых взглядов на «синкретизм продвижения» конституционного права; это практический ресурс для реализации Конституции Республики Беларусь, матрица которой имеет человекоцентристскую сущность, на основе которой выстраиваются отношения между государством и гражданами Республики Беларусь. В этой связи представляется необходимым и полезным исследование некоторых аспектов категории «доверие» для науки и практики конституционного права как принципа (стандарта). Это и есть цель нашей статьи.

О доверии в общем

Термин доверие происходит от слова «вера». Доверие – то, что имеет место до веры. Предлог «до» обозначает явление не просто предшествующее вере, но и непосредственно к ней ведущее. Тут доверие располагается в одном ряду со словами «доказательство», «дознание», «достоинство», «достижение». Можно сказать, что доверие – врата веры [1, с. 9]. Верить – означает знать и не сомневаться. Толковый словарь С. И. Ожегова определяет доверие как уверенность в чьей-нибудь добросовестности, искренности, в правильности чего-нибудь [2].

Фундаментальный труд по данной тематике представил в 1995 г. американский философ и политический экономист Фрэнсис Фукуяма в книге «Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию». Ф. Фукуяма определяет доверие как «возникающее у членов сообщества ожидание того, что другие его члены будут вести себя более или менее предсказуемо, честно и с вниманием к нуждам окружающих, в согласии с некоторыми общими нормами» [3, с. 22, 596].

Раскрывая роль доверия как фундаментального аспекта общественной жизни и демократического условия в политическом устройстве государства известный польский социолог Петр Штомпка указывает, что за всей мишурой разномастных представлений о доверии, обремененных традициями и мифами, проступает парадигмальная триада. Доверие – это: а) ваше ожидание добросовестного и договорного поведения других людей по отношению к вам; б) ваше обязательство не нарушать ожидания других в отношении ваших действий; в) ограничение своих интересов в пользу тех, кому вы доверяете, т.е. солидарность [4, с. 80–85]. Доверие как форму интереса, но только «скрытого интереса» (encapsulated interest), рассматривает американский политолог Рассел Хардин: «Я доверяю тебе, потому что твой интерес включает (encapsulates) и мой, то есть твоим интересом является поддержание и оправдание моего доверия» [5, с. 1–24].

Среди правоведов, исследовавших категорию «доверие» можно назвать российских ученых Н. А. Арапова (доверие – уверенное и одновременно рискованное ожидание граждан, что конституционное государство будет действовать согласно отличающим его природу качествам [6, с. 8] и А. Н. Кокотова (доверие – социально-психологическое явление, задаваемое всей правовой системой) [1, с. 17, 42–61]. Белорусский ученый А. А. Пилипенко рассматривает принципы поддержания доверия

граждан к закону и действиям государства в налоговой сфере [7, с. 71]. А. М. Боголейко исследует доверие выборных органов и должностных лиц в рамках конституционных деликтов [8, с. 39].

Конституционный Суд Республики Беларусь в своих правовых позициях также последовательно обращается к категории «доверие». Например, в решении Конституционного Суда Республики Беларусь от 4 ноября 2017 г. № Р-1102/2017 изложена правовая позиция, согласно которой «Ясное и четкое правовое регулирование создает основу для решения на практике вопросов, касающихся субъективных прав и обязанностей граждан, на основании правовых норм, а не усмотрения должностных лиц, для применения правовых норм с учетом принципов равенства перед законом и справедливости, правовой защиты от произвола, поддержания доверия граждан к государству» [9]. Следующая правовая позиция относительно категории «доверия» изложенная в послании Конституционного Суда «О состоянии конституционной законности в Республике Беларусь в 2018 году» звучит куда более категорично: «Для реализации конституционных целей и ценностей необходима система мер общегосударственной, общенациональной, общегражданской поддержки, основанной на принципе взаимного доверия власти и народа» [10]. О доверии граждан к правосудию и действиям государства говорится в послании Конституционного Суда «О состоянии конституционной законности в Республике Беларусь в 2019 году» [11]. В послании «О состоянии конституционной законности в Республике Беларусь в 2020 году» от 11 марта 2021 г. Конституционный Суд также отмечает, что «своевременное и полное исполнение его решений способствует эффективному правовому регулированию общественных отношений на основе положений Конституции, повышению доверия граждан к органам государственной власти» [12].

Современный мир хоть и не средневековый абсолютизм со свойственным ему правом силы, однако, если сегодня посмотреть на происходящее как внутри Беларуси, так и вокруг с позиции доверия, то веры людей в мирное и благополучное человеческое бытие почти нет. Поведение ряда власть имущих субъектов и институтов приводит к дефициту общественного доверия к принципам и нормам международного права, к действиям международных и межгосударственных организаций, к отдельным государствам и их парламентам, к президентам, правительствам, правосудию, местному самоуправлению, выборам и др. Как говорится: у каждого века есть свое средневековье.

В современной Республике Беларусь человек не чувствует себя полностью защищённым как это было, например, в советское время, где для защиты своего нарушенного права иногда было достаточно сходить с жалобой в местный райком партии. И этого хватало. Все решалось быстро и в одном месте. Не надо было как часто происходит сейчас обращаться во всевозможные властные инстанции, суды и Президенту. Как верно отметил Л. Москвин: доверие к власти – это результат его деятельности [13, с. 8].

За годы нашей независимости у граждан было много оснований для сомнений и разочарований в деятельности институтов власти в том, в чьих интересах они действуют и можно ли им доверять вообще.

Думаю, что многие в нашей стране помнят как в конце 2016 г. на сайте Верховного Суда Республики Беларусь на вопрос «Доверяете ли вы белорусской системе правосудия» 96% участников ответили, что не доверяют. В архиве интернет-опросов Верховного Суда Республики Беларусь можно посмотреть статистические данные по вопросу: «В случае нарушения Ваших прав и законных интересов за их защитой Вы обратитесь». Так вот, только 8,3 % ответили, что доверяют правосудию и обратятся исключительно в суд. 5,42 % намерены разрешить спор (конфликт) в добровольном порядке, не доводя дело до суда. Выберут альтернативный способ разрешения спора (примирительную процедуру, помощь медиатора, третейский суд) – 5,78 %. Обратиться в суд намерены, если не будет возможности урегулировать спор (конфликт) в добровольном порядке, – 44,77 %. Не доверяют правосудию и не станут обращаться в суд – 35,74% опрошенных [14].

В Республике Беларусь неуклонно растет число людей, желающих выехать на учебу или работу за границу. Например, по данным Центра обработки информации Национального исследовательского института Польши только в этой стране в 2020 г. из 86 тысяч иностранцев выехали на обучение 11 076 граждан Беларуси. И это второе место. На первом месте – граждане Украины (более 36 тысяч)

[15]. Для сравнения, в Беларуси в 2020 г. в учреждения высшего образования было принято 58,3 тысяч студентов [16].

На этих примерах можно увидеть, что наше общество не в полной мере доверяет властным публичным институтам в отношении различных аспектов жизни. Приходит разочарование и крушение надежд многих граждан по поводу сложившегося положения, в особенности – статуса Президента Республики Беларусь.

Доверие или ожидание веры к Президенту

Как показывает история и практика нашего суверенного государства, граждане Республики Беларусь не стали центром политики. На все первые места выдвинулся Президент с его доминирующей ролью в жизни общества, патерналистским характером властных отношений и сакрализацией власти. Не человек, а Президент стал центром белорусского общества и конечной целью пространства и времени. При этом развитие правовых институтов сопровождается без их конституционного оплодотворения демократией, правами человека, многопартийностью, самостоятельностью местного управления и самоуправления, а на основе других субстанций: новая социальная структура общества («мы» – «они»); преимущество юридической формы перед содержанием (не правосудие, а «законосудие», «указа – или декретосудие»); отношения между людьми заменяются правоотношениями субъектов; в сознание граждан внедряются массовые правовые стереотипы (чем суровее закон, тем меньше совершается преступлений); оценка легитимности власти Президента только по формально-юридическим критериям, а не на добровольном и искреннем признании в согласии со своим внутренним, эмоционально-аффективным убеждением. Президент стал источником правового регулирования: самоопределение Президента – это условие самоопределения права. Подтверждением тому является, например, Декрет Президента Республики Беларусь «О защите суверенитета и конституционного строя» от 9 мая 2021 г. № 2. Данный документ показывает, что за годы нашей независимости не созданы полноценные ответственные государственные институты, не работает конституционный принцип разделения государственной власти. Работа всего государственного механизма сконструирована по монархическому принципу.

Представляется, что такая модель президентства в Республике Беларусь связана со стремлением государственной власти создать контролируемый и непротиворечивый макет человека, который будет отражать доминирующие в политике и обществе государственные потребности и интересы.

В связи с этим не стало настоящим воздействием на разум граждан с помощью идей. За годы нашей независимости в общественном сознании так и не родилась силообразующая, признанная каждым и объединяющая всех мысль о том какое же общество мы хотим построить, кто им будет управлять. Мы даже не знаем где её искать: то ли в демократии, то ли в Президенте, то ли в национальной самобытности, то ли еще где-нибудь.

При этом сложилась парадоксальная ситуация: гражданам предлагается идеология белорусского государства (преподается в учреждениях образования, для этого написаны и изданы учебники, практически везде учреждены специальные идеологические должности), а идеи как не было, так и нет. Вместо этого государство манипулирует потребностями граждан через то, через что можно управлять человеком (жилье, занятость, социальная помощь, медицинское обслуживание, образование, продукты питания и др.). Так для граждан Беларуси происходит замена просвещенческого убеждения, с характерным для него сомнением, на новобелорусский дискурс повторения и внушения [17, с. 19–27].

Поскольку национальной идеи нет, то и власть Президента не находится под её началом. Стало быть, власть Президента является верховной (выше её ничего нет).

В итоге государственная власть и Президент приобретают своеобразные религиозные функции и поэтому больше не нуждаются в опоре на избирателя [18, с. 83]. Место, на которое может опереться Президент – это не избиратель, а выборы, которые конструируются государством не на взаимном доверии граждан и государства, а на известных только власти формальных предписаниях.

Таким образом возникающее у граждан ожидание того, что государственная власть и Президент будут вести себя предсказуемо, честно и с вниманием относиться к нуждам окружающих, в согласии

с нормами Основного Закона, не оправдывается. Всё сотрудничество между гражданами и Президентом построено на одностороннем движении: вручение и получение власти не является равным. Также как и общение Президента с гражданами, которое свелось к формальной коммуникации через акты Президента (декреты, указы, распоряжения) в целях бесконечного регулирования, совершенствования, упорядочивания, приведения в соответствия, постоянной оптимизации, системного развития, решения вопросов и т.д., где притязания тех же граждан недопустимы. Из такой господствующей реструктуризации Президента сформировалась новая и необычная, становящаяся нормой властность – бессубъектный республиканский монарх.

В подобном символизме власти Президента на первое место выдвинулся язык и методы герменевтики. С их помощью разрушается представительный от народа характер власти Президента, отчуждаются различные формы его обратной связи с гражданами (прежде всего выборы и социологические опросы), сводятся на нет любые правовые формы диалога гражданского общества с Президентом.

В публичном политико-правовом дискурсе гражданам внушается осознание значимости и метафорической сверхбрутальности Президента, его сверхвозможностей выражать природу общественных отношений и одновременно быть их регулятором, незаменимости во всех сферах жизни общества и государства. Единственной формой речи Президента, по большому счету обращенной к самому себе, не рассчитанной на словесную реакцию другого лица и характеризующейся стремлением широко охватить тематическое содержание, является монолог. Как можно заметить в Республике Беларусь на практике сложился обычай, когда даже высшим чиновникам в разговоре с Президентом запрещается проявлять инициативу (как и у японского императора Хирохито нужно только отвечать на его вопросы) [17, с. 22].

Об авторитете выборов

Безусловно, доверие – это не вещь сама в себе. Оно не пребывает в статике, а лишь в постоянной динамике. В результате чего доверие подвержено различного рода тестам и испытаниям. Поэтому доверие в конституционном праве может быть частью выработанного на протяжении определенного времени (например, за время независимости Республики Беларусь) внутреннего состояния белорусского общества. Такое состояние демонстрируется в настроениях социума, обнаруживается в социальном капитале или проявляется в «вынужденном доверии», которое по Дж. Хоскингу обращено в общественные и властные институты и структуры [19, с. 39]. Методологически все это допустимо использовать и при рассмотрении вопроса о доверии граждан, к проводимым в Республике Беларусь выборам.

Человеческое общество, соответственно и публичная власть, всегда стремились к совершенствованию. Для этого использовался различный набор инструментов: интеллект, воля, сила, компетенции, гуманизм, долг, ответственность, подбор и наконец – выборы как определенный кастинг, позволяющий гражданам воздействовать на власть и вести с ней полноценный диалог на равных условиях. Выборы – это демонстрация коллективного усмотрения и рассудительности, а в конечном итоге, – проявление народной мудрости. При этом поклажа, выбираемая народом (власть) – это не более как исполнитель воли народа, предназначенный для обеспечения более удобной жизни как народа, так и самой власти. Исходя из подобной конструкции и обоюдного совпадения интересов, власть должна быть естественным образом заинтересована в свободных, честных и справедливых выборах.

Выборы – это очень деликатный, но при этом многоаспектный материал: колоссальная ответственность; неприязнь малейшего шулерства (даже если обещать все участки для голосования видеокамерами, установить прозрачные урны, то доверие к техническим средствам – не есть аналог доверия к выборам); отвержение «управляемой демократии»; зависимость результата от любой стадии процесса выборов; невозможность выбора без свободы и, наоборот; осознание избирателем связи между собственным выбором и своим желанным будущим; наконец, ошибочный выбор обходится всем на много дороже, чем сами выборы. По этим простым причинам доверие – это неотъ-

емлемый обоюдный (между обществом и властью) элемент выборов. Таково условие выборов. Без взаимного доверия, основанного на взаимоуважении, общности интересов, сопричастности каждого члена общества к государственным делам (когда избиратели на манер викингов могут заявить: «Мы все – короли»¹) [20, с. 38] выборов не будет. Налицо явится «демократическая диктатура» с её всевозможными «грязными» технологиями.

Различного рода по форме и содержанию испытания проверяют доверие на прочность (реформы и модернизации, политико-правовой режим, порядок формирования и деятельность государственных органов и их должностных лиц, осуществление правосудия и др.). Такое положение вещей характерно и для электоральных процессов в белорусском государстве. При этом государство с постоянным упорством создает свои заменители выборов, которые формируют неординарное доверие граждан к такой селекции: атомизация личности (когда каждый сам за себя, а доверие индивидуума лимитируется его мировоззрением и мироощущением); формализация всех сфер жизни общества, при которой власть требует доверия и не понимает того, что предписаниями и домогательствами доверие не получишь: его можно лишь заслужить; правовой патернализм, когда синергия между людьми осуществляется в рамках государственных правил и регламентаций, а выборы конструируются как законодательные, судебные, процедурные и иные формальные правила; замена отношений между людьми правоотношениями субъектов; выстраивание государственного управления по незамысловатой схеме (властная вертикаль); создание посредством закона «государственного (не) гражданского общества»; генерация «ручных» политических партий и общественных объединений и др. Какое-то время такие механизмы вполне успешно могут работать. Государство пользуется атомизированным доверием граждан как своего рода слабостью гражданского общества, в результате чего для власти доступны различного рода манипуляции, в том числе и выборные. Конечно, речь здесь идет не о доверии (хотя оно минимально и присутствует), а об известных только государству правилах, при которых межчеловеческие связи формализуются и огосударвляются. Естественно, что подобного рода выборы, при которых государственный юридический аппарат заменил сами выборы, долго продолжаться не могли и белорусское общество в 2020 г. переориентировало свое доверие от государства к представителям от общества.

Недоверие граждан к государству и его действиям в электоральном процессе – это отсутствие санкции от граждан выступать кому-либо от их имени. Отсутствие доверия позволяет гражданам публично поставить вопрос о праве выборных представительных государственных органов и соответствующих должностных лиц иметь мандат от граждан (например, инициировать смещение с должности Президента, отозвать депутата Палаты представителей). В итоге при кризисе доверия к выборам они утрачивают свою воспитательную ценность для общества в целом. В этом случае избиратели (граждане) не совершенствуются в отборе соискателей на выборные публичные должности, поскольку отношение к такому подбору по большому счету становится безответственным за настоящее и будущее. Следовательно, и государственная власть обществом также не модернизируется.

При выборах всегда встает вопрос: кто же будет осуществлять такой отбор, как в своё время интересовался Платон [21, с. 751]? Если посмотреть Конституцию Республики Беларусь, то ответ очевиден: выборы депутатов и других лиц осуществляются народом, а точнее гражданами, обладающими избирательными правами (избирателями). Т.е. граждане посредством выборов решают, кто будет управлять государством от их имени. Однако анализ избирательного законодательства и практика проведения выборов в Республике Беларусь показывает, что организует и проводит выборы, а также осуществляет отбор соискателей на выборные публичные должности, по большому счету, – государство. Начиная от назначения выборов, образования избирательных округов, избирательных участков и т.д. до установления итогов и опубликования результатов выборов – все отдано на откуп властным структурам (Центральной избирательной комиссии, Президенту, исполнительным и рас-

¹ В литературе часто приводится следующий пример доверия и социальной сплоченности людей: когда в 800-х годах викинги подошли к Парижу, навстречу им вышел парижанин с белым флагом и просьбой поговорить с их королем. В ответ викинги посмеялись: «Мы все – короли». Все – короли, значит, все – хозяева [см. Гасанов, И. Б.].

порядительным органам, местным Советам депутатов и др.). Граждане в этих процессах едва ли участвуют. Они оказываются в безвыходном положении: власть приглашает граждан к волеизъявлению, но параметры их пожеланий строго установлены и контролируются государством. Помимо того государство и вовсе может отнять у своих граждан конституционное право участвовать в жизни общества и государства. Например, Избирательный кодекс Республики Беларусь не предусматривает образование избирательных участков для голосования граждан страны за рубежом. При этом представители от власти заявляют, что этот кодекс «максимально эффективный инструмент одной из важнейших демократических процедур» [22]. При таких обстоятельствах властные структуры выступают как миссионеры, задача которых – обратить всех в свою религию. В подтверждение тому ст. 4 Конституции Беларуси, где говорится, что демократия в нашей стране осуществляется на основе идеологии белорусского государства.

Вместе с тем государство способно позволить себе и не придерживаться, определенных им же правил выбора, поскольку общественный контроль практически выведен властью за рамки отбора. В таких условиях гражданину, припертому к выборной стенке, власть подсовывает избирательный бюллетень, с заранее определенным в списке кандидатом. Таким образом граждане выступают не избирателями, а выполняют роль статистов, тем самым предоставляя власти проверенный и солидный залог для обеспечения легальности присутствия правящих политических актёров. Происходит оформление выборной имитации общественного благополучия как неотъемлемого элемента недоверия граждан к выборам. Иначе говоря: где нет доверия к выборам, там парадность свободы, представленная «эффективностью выборов». Как результат – власть имущие педантично тиражируют сами себя и своё бытие.

Но уже давно всем известно, что выборы могут быть только свободными – это аксиома, по-другому – никак. А возможность альтернативы (выборов) – это и есть основа демократии. Без свободного и ответственного выбора (когда выбор гражданина происходит не в момент нахождения в кабине для голосования, а заранее, в течение продолжительного времени) демократии нет и быть не может.

В конечном итоге доверие к выборам в системе публичного представительства – это доверие в отношениях власти и общества, общества и власти.

Заключение

Доверие во всей полноте содержится в институтах конституционного права. Оно авторитетно и престижно. Его выражают, поддерживают, завоёвывают, оказывают, утрачивают, о его наличии ставят вопрос, создают условия для взаимного доверия государства и граждан и т.д.

За годы независимости Республики Беларусь у граждан было много оснований для сомнений и разочарований в деятельности институтов власти в том, в чьих интересах они действуют и можно ли им доверять вообще.

Отношения между гражданами и Президентом не являются равными по вручаемой и получаемой силе. Власть Президента стала верховной и безграничной, а притязания граждан на власть недопустимы. Отсюда взаимное недоверие.

Формой выражения доверия граждан к государству и его действиям является ключевая конституционная презумпция о неотъемлемости прав и свобод человека и гражданина. Целью правового регулирования государством прав и свобод является их обеспечение, гарантирование и защита. Однако, если реализация права на свободу, в том числе, и манифестаций, зависима от каких-либо разрешений, то доверия граждан к государству и его действиям не будет. Чрезмерная регламентация публичного выражения личностью своей позиции образует между этим конституционным правом и фактическим его осуществлением непреступную формализованную властную крепость, что не добавляет доверия.

Выборы – это проявление коллективного народного благоразумия. Власть, выбираемая народом, – это исполнитель воли народа. Предназначение власти – обеспечение комфортной жизни народа и самой власти. Соответственно власть, естественным образом, должна быть заинтересована в сво-

бодных, честных и справедливых выборах. Отсюда следует доверие как неотъемлемый обоюдный (между обществом и властью) элемент выборов, без которого выборы невозможны.

Между тем выборы в Республике Беларусь конструируются не на взаимном доверии граждан и государства, а на известных только власти законодательных, судебных, процедурных и иных формальных предписаниях («казарменных выборах»). В свою очередь государство осуществляет и отбор при выборах. Начиная от назначения до установления итогов и опубликования результатов выборов – все в руках государства. Граждане в этих процессах практически не участвуют. Как результат – власть от выборов до выборов тиражирует сама себя.

В заключение также отметим, что сегодня в нашей стране как никогда необходимо формирование «идеологии доверия», которое будет выступать определяющим и центральным потенциалом построения в Республике Беларусь правового, демократического государства.

В этой связи к доверию в конституционном праве необходимо относиться не просто как к конституционному принципу. Этого сегодня недостаточно. Доверие – это стандарт всей жизни общества и государства. На нём всецело покоится конституционализация национального правопорядка.

Библиография:

1. Кокотов, А. Н. Доверие. *Недоверие*. Право: монография / А. Н. Кокотов. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2020, 192 с.
2. *Толковый словарь Ожегова*. Режим доступа: <https://slovarozhegova.ru>.
3. Фукуяма, Ф. *Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию*: пер. с англ. Д. Павлова, В. Кирющенко, М. Колопотин / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Изд-во АСТ» : ЗАО НПП «Ермак», 2004, 730 с.
4. Штомпка, П. *Доверие – основа общества* / Петр Штомпка: пер. с пол. Н. В. Морозовой. – М.: Логос, 2012, 445 с.
5. Хардин, Р. *Доверие и надежность* / Р. Хардин. Нью-Йорк: Фонд Рассела Сейджа, 2002, 234 с.
6. Арапов, Н. А. *Принцип поддержания доверия граждан к закону и действиям государства в российском конституционном праве и правосудии*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Н. А. Арапов; ФГБОУ ВПО Санкт-Петербург. гос. ун-т. – СПб, 2015, 28 с.
7. Пилипенко, А. А. Налоговые аспекты принципа поддержания доверия граждан к закону и действиям государства / А. А. Пилипенко // ПРАВО.бу, 2019, № 5, с. 71–75.
8. Боголейко, А. М. *Конституционные деликты, предусмотренные законодательством Республики Беларусь: их виды и характеристика* / А. М. Боголейко // *Право и демократия*: сб. науч. тр. / Белорус. гос. ун-т; редкол.: В. Н. Бибилко (гл. ред) [и др.]. – Минск, 2014, вып. 25, с. 35–53.
9. *О соответствии Конституции Республики Беларусь Закона Республики Беларусь «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Беларусь «О ветеранах»*: Решение Конституц. Суда Респ. Беларусь, 4 нояб. 2017 г., № Р-1102/2017 // *Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь*, 09.1.2017, 6/1618.
10. *О состоянии конституционной законности в Республике Беларусь в 2018 году*: Послание Конституц. Суда Респ. Беларусь, 14 мар. 2019 г., № Р-1166/2019 // *Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь*, 22.03.2019, 6/1688.
11. *О состоянии конституционной законности в Республике Беларусь в 2019 году*: Послание Конституц. Суда Респ. Беларусь, 11 мар. 2020 г., № Р-1211/2020 // *Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь*, 18.03.2020, 6/1737.
12. *О состоянии конституционной законности в Республике Беларусь в 2020 году*: Послание Конституц. Суда Респ. Беларусь, 11 мар. 2021 г., № Р-1256/2021 // *Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь*, 18.03.2021, 6/1782.
13. Москвин, Л. Б. *Власть и общество: проблема доверия* / Л. Б. Москвин // *Власть*, 2011, № 9, с. 7–10.
14. *Архив интернет-опросов. Верховный Суд Республики Беларусь. Интернет-портал судов общей юрисдикции Республики Беларусь*. Режим доступа: https://court.gov.by/justice/press_office/vote/
15. *RAD-op: отчеты, анализ, данные. Центр обработки информации Национального исследовательского института Польши*. Режим доступа: https://radon.nauka.gov.pl/raporty/studenci_cudzoziemcy_mapa_2021?fbclid=iwar2kccgacjvo0tt9pccgueto3j-ydlu9xi4g4ttrla_fbujpvr8-dzv2hww

16. *Образование в Республике Беларусь. Национальный статистический комитет Республики Беларусь.* Режим доступа: <https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/5d6/5d62c11490270d88d396c8788f28b95d.pdf>
17. Скороход, И. Г. *Монархизированное президентство как режим государственного управления* / И. Г. Скороход // *Вестн. Акад. Юстиции*, 2022, № 2 (8), с. 17–40.
18. Мартъянов, М. С. *Человек политический: модели оправдания власти* / М. С. Мартъянов // *Человек*, 2009, № 4, с. 82–90.
19. Хоскинг, Дж. *Доверие: история* / Дж. Хоскинг; пер с англ. П. С. Бавина [и др.]. – М.: *Полит. энциклопедия*, 2016, 294 с.
20. Гасанов, И. Б. *О доверии вообще и к выборам в частности* / И. Б. Гасанов // *Гражданин. Выборы. Власть*, 2017, № 4, с. 5–38.
21. *Законы. Книга VI. Платоновское философское общество.* Режим доступа: <https://www.plato.spbu.ru>
22. *Новации Избирательного кодекса: кратко о главном. СБ БЕЛАРУСЬ СЕГОДНЯ.* Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/vzveshennyu-vybor-istinnoy-demokratii.html>

Данные об авторе:

Игорь СКОРОХОД, доцент кафедры теории и истории права, Белорусский государственный экономический университет, кандидат юридических наук, доцент.

E-mail: skorohod.igor@mail.ru

ORCID: 0000-0001-6900-4593

Представлено 04.09.2023

CZU: 342.13:343.236

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_12](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_12)

PARTICULARITĂȚILE ȘI PROBLEMELE PROCEDURII DE URMĂRIRE ȘI JUDECARE A UNOR INFRAȚIUNI FLAGRANTE

Dumitru ROMAN,*Universitatea de Stat din Moldova*

În cazul unor infracțiuni flagrante poate fi aplicată procedura specială, care prevede anumite derogări de la procedura generală. Această procedură specială este una sumară și urgentă. În practică procedura specială de urmărire și judecare a infracțiunilor flagrante se aplică la discreția organului de urmărire penală și a procurorului. Astfel, procedura specială în cazul infracțiunilor flagrante este facultativă. Pentru aplicarea frecventă a procedurii speciale propunem obligația procurorului să dispună prin ordonanță efectuarea urmăririi penale în termen redus și aplicarea dispozițiilor legii privind procedura sumară, dacă la începerea urmăririi penale nu s-a întocmit proces – verbal în condițiile art. 515 C.proc.pen.

Cuvinte-cheie: *infracțiune flagrantă, procedură specială sumară, termen rezonabil redus, proces – verbal de constatare, ordonanță de punere sub învinuire și trimitere a cauzei în judecată.*

THE PARTICULARITIES AND PROBLEMS OF THE PROCEDURE FOR THE PROSECUTION AND TRIAL OF FLAGRANTE DELICTO OFFENCES

In the case of flagrant offences, a special procedure may be applied, which provides for certain derogations from the general procedure. This special procedure is summary and urgent. In practice, the special procedure for the prosecution and trial of flagrant delicto is at the discretion of the prosecuting authority and the prosecutor. Thus the special procedure for flagrant delicto is optional. For the frequent application of the special procedure, we propose that the prosecutor be obliged to order the prosecution to be carried out within a reduced time limit and to apply the provisions of the law on summary procedure, if at the beginning of the criminal prosecution no report has been drawn up in accordance with Article 515 of the Criminal Procedure Code.

Keywords: *flagrant delicto, special summary procedure, reduced reasonable time limit, minute of finding, order of indictment and committal for trial.*

1. Generalități privind procedura specială de urmărire și judecare a unor infracțiuni flagrante

Săvârșirea infracțiunilor în condiții de flagranță justifică necesitatea unei reglementări speciale a urmăririi și judecării acestora. Regulile obișnuite de procedură trebuie înlocuite în scopul efectuării imediate a constatării și a strângerii neîntârziate a probelor care ulterior ar putea dispărea. Condițiile manifeste în care a avut loc infracțiunea fac mai ușoară probațiunea excluzând aproape cu desăvârșire posibilitatea oricăror erori judiciare. Cunoștințele despre infracțiune se dobândesc cel mai direct și convingător prin asistarea la săvârșirea aceluși fapt sau la cel al consecințelor ori reacțiilor imediat produse. De asemenea, datorită împrejurării că infracțiunile flagrante provoacă o evidentă și imediată tulburare a ordinii de drept la care opinia publică reacționează de îndată, promptitudinea tragerii la răspundere penală se impune cu atât mai mult. Aceste argumente – și încă multe altele – determină ca trăsătură esențială a procedurii speciale aplicabile infracțiunii flagrante să fie urgența [1, p. 444-445]. Se apreciază că această procedură este una **sumară**, considerându-se însă că prin derogările existente nu se aduce atingere minimului de garanții necesare pentru justa soluționare a infracțiunilor flagrante [2, p. 13].

Codul de procedură penală în vigoare al României nu mai prevede o asemenea procedură specială. Astfel, în doctrină s-a menționat „Notăm opțiunea legiuitorului de a renunța la reglementarea unei proceduri distincte care să se aplice în cazul infracțiunilor flagrante. Apreciem acest demers ca fiind judicios, deoarece, din experiența aplicării Codului de procedură penală anterior, s-a desprins concluzia unei incidențe reduse a acestei proceduri speciale de către organele de urmărire penală, dar mai ales de către instanțele de judecată. În aceste circumstanțe, în actualul Cod de procedură penală, cu referire la infracțiunile flagrante, se regăsesc reguli procedurale distincte, care nu formează o procedură specială propriu-zisă și care se aplică în activitatea organelor de constatare sau a organelor de urmărire penală în asemenea cauze” [3, p. 522].

Referitor la infracțiunile flagrante Codul de procedură penală al României, art. 293 alin. (3) prevede „În cazul infracțiunii flagrante, organele de ordine publică și siguranță națională întocmesc un proces-verbal, în care consemnează toate aspectele constatate și activitățile desfășurate, pe care îl înaintează de îndată organului de urmărire penală” [4], fiind o modalitate de **sesizare din oficiu**.

2. Procedura specială de urmărire și judecare a unor infracțiuni evidente în baza Codului de procedură penală din 1961

Procesul penal, în perioada 1966 – 1985, presupunea desfășurarea unei forme simplificate protocolare pentru infracțiuni de huliganism fără consecințe agravante și furtul în proporții mici din proprietatea de stat și obștească. Excluderea acestor categorii de cauze din procedura generală a fost condiționată de caracterul evident al acestor infracțiuni și de constatarea fără dificultăți a circumstanțelor necesare, precum și de voința legiuitorului să micșoreze intervalul de timp dintre momentul săvârșirii infracțiunii și aplicarea pedepsei penale [5, p. 515].

În 1985 procedura dată este modificată, fiind denumită „Forma protocolară de pregătire prejudiciară a materialelor”, care s-a extins și asupra altor categorii de cauze. Pentru pregătirea prejudiciară și pentru examinarea cauzei în instanța de judecată erau prevăzute câte 10 zile. Organul de cercetare penală lua un angajament în scris de la cel bănuit, de a se prezenta la citația organelor de cercetare penală și de anchetă și de a le pune la curent în caz de schimbare a domiciliului [6, p. 736]. Reținerea persoanei și aplicarea măsurilor preventive până la trimiterea cauzei procurorului era **inadmisibilă** [7, p. 19]. Dacă făptuitorul era reținut, atunci organul de cercetare penală era obligat să declanșeze procedura penală în condiții generale.

În perioada 1994 – 2003, procedura protocolară se extinde în continuare pentru alte categorii de cauze penale, depășind circa 70 de infracțiuni flagrante. Ca rezultat al acestor modificări și completări, procedura protocolară avea următoarele particularități:

- a) organul de cercetare penală stabilea faptul săvârșirii infracțiunii și vinovăția făptuitorului în decurs de 10 zile fără a intenta proces penal și **fără a efectua actele de urmărire penală**;
- b) în cazul primirii materialelor de la organul de cercetare penală, declanșarea procesului se dispunea de către procuror, care punea persoana sub învinuire prin ordonanță și expedia cauza în judecată cu acest act fără a întocmi rechizitoriu;
- c) măsurile preventive puteau fi aplicate doar de procuror la primirea materialelor cauzei de la organul de cercetare penală, până atunci făptuitorului i se lua obligația de prezentare la citație și înștiințare despre schimbarea domiciliului;
- d) examinarea cauzei în judecată se efectua în condiții generale, dar în termen de cel mult 10 zile de la data intrării cauzei penale în instanța de judecată.

Extinderea acestei proceduri asupra unor infracțiuni flagrante, care erau sancționate cu privațiune de libertate (în unele cazuri – până la 15 ani), imposibilitatea efectuării actelor de urmărire penală, precum și inadmisibilitatea aplicării măsurilor procesuale de constrângere respective (reținerea și măsurile preventive) au dus la faptul că procedura dată devenise ineficientă și nu se aplica decât ca excepție pentru unele infracțiuni [6, p. 736-737].

3. Cauzele și condițiile de aplicare a procedurii speciale de urmărire și judecare a unor infracțiuni flagrante

Pentru aplicarea unei proceduri speciale sunt prevăzute de legislație o serie de condiții:

- a) infracțiunea să fie flagrantă;
- b) infracțiunea să fie ușoară, mai puțin gravă sau gravă;
- c) organul de urmărire penală să întocmească un proces - verbal în condițiile art. 515 C.proc.pen.;
- d) procurorul să pună bănuitul sub învinuire în condițiile art. 516 alin. (1) C.proc.pen.

Procedura specială analizată nu se aplică în cazul infracțiunilor săvârșite de minori, precum și în cazul concursului de infracțiuni, dacă una sau mai multe infracțiuni săvârșite de aceeași persoană nu sunt flagrante.

De exemplu, în dosarul nr. 1-787/2021, S.A. este învinuit de comiterea infracțiunilor prevăzute de art. 27, 187 alin. (2) lit. f) și art. 186 alin. (2) lit. d) din Codul penal, prima fiind flagrantă, unde bănuitul este

urmărit de vânzătorul de telefoane mobile „Ca urmare, a alergat din urma acestuia și cu ajutorul unor persoane din piață l-a reținut cu telefonul în mână. După ce l-a oprit, a luat telefonul din mâna acestuia și a apelat serviciul 112. Ulterior s-a apropiat un echipaj de poliție și au preluat persoana pentru a o escorta la sediul inspectoratului de poliție (f.d. 21-22)” [8].

Astfel, potrivit alin. (1) din art. 513 din C.proc.pen., se consideră flagrantă infracțiunea descoperită în momentul săvârșirii ei. Pct. 10) al art. 6 din C.proc.pen. definește **delictul flagrant ca infracțiune descoperită în momentul săvârșirii ei sau înainte ca efectele ei să se fi consumat**. Ultima definiție include și situația unei tentative neconsumate. Conform alin. (2) din art. 513 din C.proc.pen. este, de asemenea, flagrantă și infracțiunea al cărei făptuitor, imediat după săvârșire, este urmărit de victimă, de martori oculari sau de alte persoane ori este surprins aproape de locul comiterii infracțiunii cu arme, instrumente sau orice alte obiecte care ar da temei de a-l presupune participant la infracțiune. În doctrină aceste două situații prevăzute de alin. (2) al art. 513 din C.proc.pen. sunt menționate ca stare de **cvasiflagranță** sau **flagranță recentă** [1, p. 446].

La toate cele trei situații prevăzute de art. 513 din C.proc.pen., care determină caracterul flagrant al infracțiunii, se prezumă că autorul este prins „în focul” acțiunii sale sau imediat după aceea [9, p. 697].

Astfel, infracțiunea flagrantă este o infracțiune evidentă, vizibilă, vădită prin faptul că toate elementele unei infracțiuni sunt cunoscute și făptuitorul este prins, oprit (reținut de organele de stat competente sau de victimă, de martor ori de alte persoane). Starea de flagranță poate avea loc și în cazul prinderii numai a unui participant (autor, organizator, instigator, complice), iar dacă în timpul stabilit de procuror nu vor fi identificați și reținuți ceilalți coparticipanți, procedura se va desfășura în ordinea generală [6, p. 738].

Deci, din toate condițiile menționate *supra*, cele indicate la lit. c) și d) sunt procesuale, aplicate la **discreția** organului de urmărire penală și a procurorului. Ele presupun ca această procedură specială să fie una **alternativă și neobligatorie**. Din aceste considerente, în practică, procedura specială, prevăzută la art. 513-519 C.proc.pen., se aplică foarte rar.

4. Analiza datelor statistice și a practicii documentării și judecării cauzelor penale privind infracțiunile flagrante

4.1 Date statistice

Potrivit datelor publicate de Procuratura Generală, în procedură flagrantă au fost gestionate (exercitată urmărirea penală și trimise în judecată):

- 4 cauze – în 2022;
- 5 cauze – în 2021;
- 25 cauze – în 2020 [10];
- 3 cauze – în 2019;
- 35 de cauze – în 2018 [11].

Deci, în ultimii 5 ani, organele de urmărire penală și procuratura au aplicat procedura specială în cazul unor infracțiuni flagrante doar în 72 de cauze penale.

4.2 Genuri de infracțiuni flagrante și locul gestionării în procedură specială

Conform datelor procuraturii, în perioada 2018 – 2022 [12], procedura specială flagrantă s-a aplicat pentru următoarele genuri de infracțiuni:

- art. 173 C.pen., hărțuirea sexuală – o cauză penală;
- art.186 C.pen., furtul – 2 cauze;
- art.187 C.pen., jaful – o cauză penală;
- art. 188 C.pen., tâlhăria – o cauză penală;
- art. 192¹ C.pen., răpirea mijlocului de transport – 3 cauze;
- art. 201¹ C.pen., violența în familie – o cauză penală;
- art. 264¹ C.pen., conducerea mijlocului de transport în stare de ebrietate alcoolică cu grad avansat sau în stare de ebrietate produsă de alte substanțe – 38 de cauze;
- art. 320¹ C.pen., neexecutarea măsurilor din ordonanța de protecție a victimei violenței în familie – 15 cauze;
- art. 349 C.pen., amenințarea sau violența săvârșită asupra unei persoane cu funcție de răspundere sau a unei persoane care își îndeplinește datoria obștească – 4 cauze.

Din punct de vedere geografic: 62 de dosare sunt gestionate de organul de urmărire penală din Cahul, iar 4 dosare de organele de urmărire penală din Chișinău.

În realitate, în practică sunt mult mai multe genuri de infracțiuni care au caracter flagrant, de exemplu: art. 27, 362 alin. (1) Cod penal, – „tentativa de trecere ilegală a frontierei de stat a Republicii Moldova, eludându-se controlul de frontieră, adică acțiunea intenționată îndreptată nemijlocit spre săvârșirea unei infracțiuni dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, aceasta nu și-a produs efectul” [13]; art. 42 alin. (5), 361 alin. (2) lit. b) Cod penal, - „complicitate la confecționarea și deținerea documentelor oficiale false, care acordă drepturi sau eliberează de obligații, săvârșită de două sau mai multe persoane” [14]; art. 287, alin. (3) Cod penal, huliganismul agravat, unde făptuitorul este imobilizat de poliție [15].

4.3 Soluții date de procuror la urmărirea penală

În majoritatea absolută a dosarelor, soluția dată de procuror este „2 02 - art. 297, al. 1 cauza se trimite în judecată de către procurorul care a întocmit rechizitoriul”. Prin urmare, procedura specială în practică este aplicată parțial, datorită faptului că potrivit art. 516 alin. (1) C.proc.pen., nu se întocmește rechizitoriu, dar cauza se trimite în judecată prin **ordonanța de punere sub învinuire și trimitere în judecată**. Într-un singur caz, gestionat în 2023, procurorul a dispus „37 37 - art. 259, al. 4 prelungirea termenului de urmărire penală” [12].

4.4 Acte procedurale prin care se constată caracterul flagrant al infracțiunii

Infracțiunile flagrante sunt depistate și documentate în faza inițială, de regulă, de organele de constatare. Urmare a analizei unor sentințe privind judecarea infracțiunilor flagrante din judecătoriile Cahul și Chișinău s-a stabilit următoarele acte procedurale:

1) „proces-verbal privind depistarea infracțiunii ori constatarea bănuielii rezonabile privitor la o infracțiune din 12.08.2021 (f.d.6); proces-verbal privind constatarea faptului de conducere a mijlocului de transport în stare de ebrietate alcoolică din 09.08.2021, potrivit căruia V. I. avea în aerul expirat concentrația de alcool de 0,85 mg/l, ceea ce conform art. 134/12 din Codul Penal, reprezintă stare de ebrietate alcoolică cu grad avansat (f.d.8)” [16];

2) „proces-verbal privind depistarea infracțiunii ori constatarea bănuielii rezonabile privitor la o infracțiune comisă la 27 aprilie 2022 (f.d.03) – pe faptul că la data de 22 aprilie 2022 pe la orele 11.00 T. A. a încălcat ordonanța de protecție din 25.02.2022” [17];

3) „proces-verbal de autosesizare a organului de urmărire penală al SUP al IP Cahul, din 01.03.2023”, privind săvârșirea infracțiunii prevăzute de art. 349 alin.(1¹) C. pen., aplicarea violenței nepericuloase pentru viață sau sănătate față de persoana cu funcție de răspundere ori a rudelor ei apropiate, fie nimicirea bunurilor acestora în scopul sistării activității lor de serviciu ori schimbării caracterului ei în interesul celui care aplică violența sau al altei persoane, precum și aceleași acțiuni aplicate împotriva persoanei care își îndeplinește datoria obștească sau a rudelor ei apropiate în legătură cu participarea acestei persoane la prevenirea ori curmarea unei infracțiuni sau a unei fapte antisociale [18];

4) „raport de autosesizare din 08.11.2019, prin care organul de urmărire penală al IP Cantemir a fost sesizat despre faptul că la 08.11.2019, D. A., a răpit autobuzul de model „Opel Movano” și, fiind oprit de colaboratorul de poliție A. I., a aplicat violența nepericuloasă asupra acestuia și l-a amenințat cu răfuială fizică atât pe el cât și pe membrii familiei sale, iar ulterior s-a constatat că în aerul expirat de cet. D. A. s-a stabilit concentrația vaporilor de alcool de 0,51 mg/l (f.d.5)” [19];

5) „proces-verbal de cercetare la fața locului din 21 ianuarie 2021 și planșa fotografică, acțiune procesuală efectuată pe str. Florilor 12/4 din mun. *****, prin care s-a stabilit că lipsesc patru grile de fontă și un capac de canalizare de fier (f.d. 22-25)”, în cazul infracțiunii prevăzute de art. 27, 186 alin. (2), lit. d) din C.pen. [20];

6) „proces-verbal de examinare a obiectului din 3 martie 2017, și anume a fost examinat telefonul mobil de model Samsung Win cu nr. IMEI-358198050271253 (f.d. 23-24)”, în cazul infracțiunii prevăzute de art. 27, 186 alin. (2), lit. c), d) din C.pen. [21];

7) „proces-verbal privind constatarea infracțiunii flagrante din 28.07.2020”, în cazul infracțiunii prevăzute de art. 192¹ alin. (1) din C.pen. [22];

Din cele menționate supra concluzionăm faptul stabilirii caracterului flagrant al infracțiunii prin actele organelor de constatare prin care sesizează organul de urmărire penală, cu excepția procesului - verbal de cercetare la fața locului (de examinare a obiectului), întocmit de organul de urmărire penală/organ de constatare.

În cazul întocmirii **procesului-verbal privind constatarea infracțiunii flagrante** de către organul de constatare (dosarul nr. 1-475/20), acesta n-a fost perfectat în condițiile art. 515 alin. (1) C.proc.pen., datorită faptului anexării la acesta următoarelor mijloace de probă: 1) *procesul-verbal de cercetare la fața locului comiterii infracțiunii din 28.07.2020*; 2) *proces-verbal de cercetare la fața locului a automobilului din 28.07.2020*; 3) *proces-verbal de reținere a mijlocului de transport din 28.07.2020*; 4) *proces-verbal de examinare din 28.07.2020* [22].

Toate actele organelor de constatare, menționate *supra* privind anumite infracțiuni flagrante sunt întocmite în corespundere cu art. 265 alin. (3) și 273 alin. (6) C.proc.pen., fiind **acte de sesizare**. În doctrina națională s-a menționat „În acest sens, nu se poate de confundat constatarea prevăzută de art. 515 cu cea efectuată de organele de constatare, prevăzute în art. 273” [23, p. 1280].

Prin urmare în practică organul de urmărire penală **nu întocmește proces-verbal de constatare a infracțiunii flagrante** în corespundere cu art. 515 alin.(1) C.proc.pen., dar procedează la documentarea infracțiunii în procedură generală, chiar dacă organul de constatare în actul de sesizare indică caracterul flagrant al infracțiunii depistate.

4.5 Durata urmăririi penale și judecării cauzelor penale privind unele infracțiuni flagrante

Scopul procedurii speciale analizate este desfășurarea urmăririi și judecării cauzei în termene reduse. Urmare analizei, în mod aleatoriu, a circa 21 de sentințe privind diferite genuri de infracțiuni flagrante, constatăm: a) durata medie a urmăririi penale este de 54 de zile. Doar în 3 cazuri urmărirea penală s-a desfășurat în termen redus (dosarul nr. 1-475/20 [22], privind comiterea infracțiunii prevăzute de art. 192¹ alin. (1) Cod Penal – o zi; dosarul nr. 1-302/2021 [13], privind tentativa comiterii infracțiunii prevăzute de art. 27, 362 alin. (1) Cod penal – 2 zile; dosarul nr. 1- 149 /2019, privind tentativa comiterii infracțiunii prevăzute de art. 27, 362 alin.(1) Cod penal – 8 zile.); b) durata medie a judecării unei cauze penale este de 253 de zile. În termen redus s-au soluționat 3 cauze penale (dosarul nr. 1-475/20 – o zi; dosarul nr. 1-302/2021– o zi; dosarul nr. 1-27/2023[25], privind comiterea infracțiunii prevăzute de art. 320¹ Cod penal – 12 zile). Numai în dosarul nr. 1-475/20, instanța de judecată a indicat în sentință faptul **examinării cauzei în procedură specială, făcând trimitere la art. 517-518 C.proc.pen.**

5. Sesizarea organului de urmărire penală privind infracțiunile flagrante

În cazul unei infracțiuni flagrante, organul de urmărire penală poate fi sesizat prin următoarele modalități prevăzute de art. 262 alin. (1) C.proc.pen.:

- a) plângere (cerere), în cazul când victima fie reține infractorul, fie înștiințează poliția prin telefon la numărul 112 ori în alt mod și făptuitorul este prins în flagrant delict;
- b) denunț, atunci când oricare persoană fizică sau juridică înștiințează organul de constatare despre o infracțiune flagrantă, iar denunțatorul este identificat și confirmă înștiințarea în formă scrisă;
- c) proces-verbal cu privire la constatarea infracțiunii, întocmit de organele de constatare prevăzute la art. 273 alin. (1) C.proc.pen.

În practica analizată predomină actul de sesizare întocmit de organul de constatare, chiar și în cazul când victima personal reține în flagrant făptuitorul. Astfel în dosarul nr. 1-617/2022, privind infracțiunea de pungășie „...a încercat să se eschiveze de la locul infracțiunii cu telefonul sustras, însă a fost observat și reținut de către partea vătămată B. C.” de către organul de poliție este întocmit „f.d.3-proces-verbal cu privire la constatarea infracțiunii din 23.05.2022” [26]. În dosarul nr. 1-27/2023, privind încălcarea ordonanței de protecție (art. 320¹ Cod penal) figurează atât „plângerea lui C.T. din 24.10.2022” cât și „procesul-verbal cu privire la constatarea infracțiunii, întocmit de ofițerul superior de poliție D. D.” [25]. În dosarul nr. 1- 149 /2019, privind tentativa de trecere ilegală a frontierei de stat a R.Moldova prin eschivare de la controlul de frontieră (art. 27, 362 alin. (1) Cod penal) s-au întocmit „proces-verbal de de sesizare a circumstanțelor constatate din 11.12.2019 (f.d. 4)” și „proces-verbal privind actele de constatare din 11.12.2019 (f.d. 7-8)” [24].

În toate cazurile de comitere a infracțiunii prevăzute de art. 349 alin. (1¹) din Codul penal, când făptuitorul este reținut, imobilizat și transportat la organul de poliție, iar victima este un angajat al acestui organ, **nu se întocmește act de sesizare procesul – verbal de constatare** al infracțiunii, dar se sesizează prin **plângere**. Astfel, în dosarele: nr. 1-670/2022 [27] organul de urmărire penală a fost sesizat prin „procesul-verbal de consemnare a plângerii orale din data de 03.07.2022 (f.d.4)”; nr. 1-2566/2021 [28] prin „plângere din 9 februarie 2021, cu anexa unui DVD-R „maxwell” cu înregistrări video, prin care T. I. solicită pornirea urmăririi penale în privința lui V. E. în baza art. 349 alin. (1¹) din Codul penal (f.d.6-7)”.

6. Începerea urmăririi penale

În doctrina autohtonă s-a notat „Procesul- verbal de constatare a infracțiunii flagrante îndeplinește o dublă funcționalitate, el constituie, în primul rând, actul **de începere a urmăririi penale** pentru infracțiunea constatată și necesită a fi confirmat de către procuror...” [29, p. 692]. Această interpretare a fost judicioasă, reieșind din art. 274 alin. (2) C.proc.pen.(red.2003-2006) „În cazul în care organul de urmărire penală se autosesizează în privința începerii urmăririi penale, el întocmește un *proces-verbal care constituie actul de începere a urmăririi penale*”. Evident, nu era logic să fie întocmite două procese verbale: 1) de începere a urmăririi penale; 2) de constatare a infracțiunii. Din considerente de simplificare a procedurii speciale actul procedural a fost intitulat „**proces-verbal de constatare a infracțiunii flagrante și de pornire a urmăririi penale**” [30, p. 163]. Precizăm, actul de începere a urmăririi penale în cazul unei infracțiuni flagrante n-a fost și nu este expres reglementat de dispozițiile speciale, art. 513-519 C.proc.pen., dar se aplică normele procedurii generale, art. 274 C.proc.pen. Ulterior, prin Legea nr. 264 din 28.07.2006, „*rezoluția și procesul-verbal*” au fost excluse ca acte de începere a urmăririi penale, fiind înlocuite cu termenul „*ordonanță*”. Deci în procedura specială analizată, începerea urmăririi penale se dispune prin **ordonanță** de către organul de urmărire penală.

7. Constatarea infracțiunii (probele și mijloacele de probă)

7.1 Generalități. Organul de urmărire penală, conform art. 515 alin. (1) C.proc.pen., în procesul- verbal de constatare a infracțiunii flagrante, după descrierea faptei și calificării juridice, după caz, poate fixa probele următoarelor procedee probatorii: a) audierea martorilor și a victimei; b) audierea bănuțului; c) anexarea proceselor verbale ale altor procedee probatorii precum și a documentelor [30, p. 163-167]. În dependență de genul infracțiunii flagrante și circumstanțele cauzei pot fi incluse în procesul verbal rezultatele: a) percheziției corporale a bănuțului; b) cercetării la fața locului; c) ridicării de obiecte.

Prin urmare, procesul-verbal include constatările personale ale organului de urmărire penală, dar anexa acestuia se va constitui din: a) alte procese -verbale, întocmite separat; b) actele de constatare cu caracter probatoriu, întocmite conform art. 273 C.proc.pen.; c) raportul de constatare tehnico- științific sau medico-legal, de expertiză; d) corpuri delictive; e) documente.

7.2 Structura probatoriului privind anumite genuri de infracțiuni flagrante

7.2.1. Răpirea mijlocului de transport (art. 192¹ C.pen.), dosarul nr. 1-475/20: 1) declarațiile părții vătămate P. A.; 2) declarațiile martorului P. L.; 3) corpul delict (automobil de model xxx cu n/î yy3, care se păstrează la parcarea specializată a IP Cahul); 4) declarațiile de recunoaștere integrală a vinovăției de către inculpatul J.T.; 5) procesul- verbal de cercetare la fața locului comiterii infracțiunii din 28.07.2020; 6) procesul-verbal de cercetare la fața locului a automobilului din 28.07.2020; 7) procesul- verbal de reținere a mijlocului de transport din 28.07.2020; 8) proces-verbal de examinare din 28.07.2020; 9) **procesul-verbal privind constatarea infracțiunii flagrante** din 28.07.2020; 10) fișa de evidență a soldatului, certificatul de naștere a lui J. T., și alte documente [22].

7.2.2. Conducerea mijlocului de transport de către o persoană care se află în stare de ebrietate alcoolică cu grad avansat, (art. 264¹ alin. (1) C. pen.), dosarul nr. 1-77/18: 1) declarațiile martorului X.X., ofițer al serviciului de patrulare BP „Sud” al INP; 2) declarațiile de recunoaștere integrală a vinovăției de către inculpatul N. G.; 3) raportul ofițerului de patrulare BP „Sud” G. O., din 02.03.2018; 4) procesul-verbal cu privire la constatarea conducerii mijlocului de transport în stare de ebrietate din 02.03.2018; 5) rezultatul alcooltestului „Drager” prin care se constată că în aerul expirat al cet. N. G., la data de 02.03.2018, s-a

stabilit concentrația de alcool de 0,83 mg/l; 6) **procesul-verbal privind constatarea infracțiunii flagrante** din 02.03.2018; 7) caracteristica, cazierul judiciar și alte documente [32].

7.2.3. Tentativa de trecere ilegală a frontierei de stat a Republicii Moldova, eludându-se controlul de frontieră, (art. 27, 362 alin. (1) C.pen.), dosarul nr. 1-302/2021: 1) declarațiile martorului M. M., procesul-verbal de audiere a martorului M. M. din 17.09.2021; 2) declarațiile de recunoaștere integrală a vinovăției de către inculpatul A. S.; 3) procesul-verbal de audiere a bănuțului A. S., din 17.09.2021; 4) procesul-verbal de reținere a lui A. S., la 17.09.2021, ora 08:35; 5) corpul delict (cleștele de tăiat fire de fier, ridicat de la A. S.); 6) ordonanța de recunoaștere a obiectului drept corp delict și anexare lui la cauza penală din 17.09.2021; 7) procesul-verbal de cercetare la fața locului cu anexă „Planșa fotografică” din 17.09.2021; 8) procesul-verbal cu privire la constatarea infracțiunii din 17.09.2021 (f.d. 4); 9) raportul ofițerului de investigație din 17.09.2021; 10) revendicarea pe numele lui A. S., alte documente [13].

7.2.4. Aplicarea violenței nepericuloase pentru viață și sănătate față de persoana cu funcție de răspundere în scopul sistării activității ei de serviciu, (art. 349 alin. (1) C.pen.), dosarul nr. 1-117/2018: 1) declarațiile părții vătămate N. P.; 2) declarațiile martorilor C. P. și N. A.; 3) declarațiile inculpatului T. V., prin care **nu recunoaște vinovăția**; 4) procesul-verbal de cercetare la fața locului din 19.02.2018; 5) raport de expertiză medico-legală nr. 201811PO114 din 20.02.2018; 6) raport de expertiză medico-legală nr. 201811PO115 din 20.02.2018; 7) proba „Alcotest Drager” 8510 RO nr. 4955 din 19.02.2018, ora 18:06 conform căreia concentrația vaporilor de alcool în aerul expirat de către T. V., constituie 1,17 mg/l.; 8) corpul delict (cuțitul, ridicat în cadrul cercetării la fața locului); 9) procesul verbal de examinare a obiectului din 20.02.2018; 10) revendicarea pe numele lui T. V., alte documente [33].

8. Terminarea urmăririi penale și verificarea materialelor de către procuror

Raportul întocmit potrivit art. 289 din C.proc.pen. (privind punerea sub învinuire și terminarea urmăririi penale), procesul-verbal de constatare a infracțiunii flagrante și alte mijloace de probă se transmit procurorului imediat, dar nu mai târziu de 24 ore de la momentul întocmirii. Legiuitorul nu limitează în timp termenul de întocmire a procesului-verbal de constatare a infracțiunii flagrante, precum și a efectuării tuturor acțiunilor de urmărire penală. Aceasta va depinde de circumstanțele cauzei și de faptul dacă persoana bănuțită a fost reținută și urmează a fi arestată preventiv. Dacă persoana reținută în flagrant urmează a fi arestată, punerea sub învinuire este necesară în termen de 48 de ore, reieșind din art. 308 alin. (3) C.proc.pen. Dacă persoana a fost pusă sub învinuire în condiții generale, nu există vreun impediment pentru desfășurarea urmăririi penale în procedură specială.

Procurorul, primind materialele de urmărire penală, verifică corespunderea lor prevederilor legale și, dacă sunt probe suficiente, pune, conform dispozițiilor art. 281, 282 din C.proc.pen., făptuitorul sub învinuire, fără întocmirea rechizitoriului și dispune trimiterea cauzei în judecată, potrivit alin. (1) al art. 516 din C.proc.pen., prin **ordonanță de punere sub învinuire și trimitere a cauzei în judecată**.

În cazul în care procurorul consideră că nu sunt suficiente probe de a pune bănuțitul sub învinuire și nici temeiuri de a înceta procesul penal, el, printr-o ordonanță dispune continuarea urmăririi penale conform alin. (2) al art. 516 din C.proc.pen. Totodată indică ce acțiuni de urmărire penală urmează să fie efectuate și fixează termene reduse necesare pentru aceasta, care nu vor depăși 10 zile, cu excepția cazurilor în care efectuarea actelor de urmărire penală necesită un termen de executare mai mare. În această privință ne vedem poziția exprimată în anul 2005, că „termenul de 10 zile se calculează din momentul recunoașterii în calitate de bănuțit” [29, p. 694]. În acest sens, precizăm:

- a) termenul urmăririi penale, inclusiv, întocmirea procesului-verbal de constatare a infracțiunii flagrante, nu este prevăzut de lege și este unul **rezonabil, dar redus**;
- b) termenul de 10 zile, pentru efectuarea acțiunilor suplimentare de urmărire penală, este cu titlu de recomandare;
- c) stabilirea unui termen mai mare de 10 zile de către procuror nu împiedică desfășurarea procedurii speciale.

În ordonanța de punere sub învinuire și trimitere a cauzei în judecată sunt expuse circumstanțele faptei săvârșite și vinovăția inculpatului, dar fără analiza probelor. În procedura specială nu este necesară analiza probelor, infracțiunea fiind flagrantă, deci evidentă, inclusiv și pentru partea apărării. În acest caz este suficient de anexat la ordonanță lista mijloacelor de probă. Trimiterea cauzei în judecată se face potrivit art. 297 din C.proc.pen. Cauza penală trimisă în judecată în condițiile alin. (1) al art. 516 din C.proc.pen., va avea mențiunea necesară pentru a evidenția că este cazul unei proceduri speciale. Prin urmare, procurorul decide să întocmească *ordonanță de punere sub învinuire și trimitere a cauzei în judecată* sau rechizitoriu, în dependență de starea de flagranță a infracțiunii documentate, **dar nu de durata urmăririi penale.**

9 Judecarea cauzelor în procedură urgentă

Judecarea cauzei în prima instanță se face cu prioritate și în termen redus. Potrivit art. 345 alin. (1), 517 alin. (1) C.proc.pen., ședința preliminară se fixează în termen de cel mult 5 zile. Dacă în cadrul ședinței preliminare se decide aplicarea altor proceduri speciale simplificate, de exemplu, conform art. 364¹ sau art. 504-509 C.proc.pen., examinarea cauzei în fond poate avea loc în aceeași zi. În practica examinată [34] privind infracțiunile flagrante, în majoritatea cazurilor circa 72% – dintre inculpați recunosc vina (59% – solicită aplicarea art. 364¹ C.proc.pen., 13% – recunosc vina și solicită împăcarea sau o pedeapsă mai blândă). Deși infracțiunea este flagrantă, circa 9% din inculpați nu recunosc vina, iar circa 19% nu se prezintă la judecată, fiind examinate cauzele în lipsa acestora conform art. 321 alin. (2) C.proc.pen.

Concluzii și recomandări

1. Procedura specială în cazul unor infracțiuni flagrante contribuie la desfășurarea în termen rezonabil atât a urmăririi penale, cât și a judecării cauzei în fond;
2. Responsabilitatea de aplicare a procedurii speciale este pe seama procurorului;
3. Pornirea urmăririi penale în cazul infracțiunii flagrante se face prin ordonanță;
4. În cazul constatării unei infracțiuni flagrante de către organul de constatare în procesul-verbal se va menționa obligatoriu starea de flagranță;
5. În cazul când infracțiunea este flagrantă, dar organul de urmărire penală n-a întocmit proces-verbal de constatare a infracțiunii, conform art. 515 C.proc.pen., procurorul prin ordonanță dispune efectuarea urmăririi penale în termen redus și aplicarea dispozițiilor legii privind procedura specială;
6. La primirea raportului cu propunerea de punere sub învinuire și de terminare a urmăririi penale privind infracțiunile flagrante, procurorul va întocmi ordonanță de punere sub învinuire și trimitere a cauzei în judecată, chiar dacă termenul urmăririi penale depășește 10 zile.

Referințe:

1. Volonciu, N. *Tratat de procedură penală*. Partea specială. Vol. II, București, Paideia, 1996.
2. Crișu, A. *Drept procesual penal. Proceduri speciale*. Tipo-Aktis S. A.
3. Neagu, I., Damaschin, M. *Tratat de procedură penală*. Partea specială. Ediția a III-a, revizuită și adăugită. București: Universul Juridic, 2021.
4. *Codul de procedură penală al României din 1 iulie 2010*. Disponibil: COD PR. PENALA 01/07/2010 - Portal Legislativ (just.ro).
5. Карнеева, Л. М., Лупинская, П. А., Тыричев, И. В. *Советский уголовный процесс*. Учебник, Москва: Юридическая литература, 1980.
6. Dolea, I., Roman, D., Sedlețchi, I. [et al.]. *Drept procesual penal*. Ed. a 3-a, rev. și completată. Chișinău: S.n., 2009.
7. Roman, D. *Sistemul măsurilor de prevenție procesual penale reglementate în România și Republica Moldova*. Rezumatul tezei de doctorat, Chișinău, 1997.
8. *Dosarul nr. 1-787/2021, Sentința din 13 ianuarie 2023, Judecătoria Chișinău (sediul Buiucani)*. Disponibil: b9e693e0-69b3-4ad4-a0ed-4b1386c84a81 (justice.md).
9. Neagu, I. *Tratat de procedură penală*. București, Pro, 1997.
10. *Raport privind activitatea procuraturii pentru anul 2022*. Chișinău 2023, p. 38. Disponibil: <https://procuratura.md/sites/default/files/2023-03/RAPORT%20DE%20ACTIVITATE%202022.pdf>

11. *Raport privind activitatea procuraturii pentru anul 2020*. Chișinău 2021, p. 34. Disponibil: <https://www.procuratura.md/sites/default/files/2023-04/Raport%20de%20activitate%20a%20Procuraturii%20Republicii%20Moldova%20pentru%20anul%202020.pdf>
12. *Tabelul dosarelor în procedură flagrantă (2018-2022)*. Informație nepublicată.
13. *Dosarul nr. 1-302/2021. Sentința din 20 septembrie 2021, Judecătoria Hîncești, sediul Central*. Disponibil: https://jhn.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/e8af2adf-4119-41e0-abc7-9833793052de
14. *Dosarul nr. 1-139/2023. Sentința din 15 mai 2023, Judecătoria Ungheni*. Disponibil: https://jun.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/114f5f9a-d2a4-48a1-bd6a-6771d54d19d6
15. *Dosar nr. 1-2903/2022. Sentința din 21 iunie 2023, Judecătoria Chișinău (sediul Buiucani)*. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/1d680073-79c1-45a5-8218-5b55640ee7f0
16. *Dosarul nr. 1-195/2021. Sentința din 15 iunie 2023, Judecătoria Cahul (sediul Cantemir)*. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/cb25ecbe-0e75-4530-be61-13be47b2415a
17. *Dosarul nr. 1-209/2022. Sentința din 17 octombrie 2022, Judecătoria Cahul, sediul central*. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/44c2013f-8c88-4a90-83f9-77e76e082a01
18. *Dosarul nr. 1-161/2023. Sentința din 06 iunie 2023. Judecătoria Cahul, sediul central*. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/c0ed95ff-7249-435f-a691-26e077195a19
19. *Dosarul nr. 1-8/2020. Sentința din 16 martie 2020. Judecătoria Cahul sediul Cantemir*. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/1f8cb6ca-7f5b-43e4-8609-4ada332ae8f0
20. *Dosarul nr. 1-1330/2021. Sentința din 09 februarie 2023. Judecătoria Chișinău (sediul Buiucani)*. Disponibil: 5752ec36-970d-4bf6-8e6f-ae1423aae993 (justice.md).
21. *Dosarul nr. 1-247/2017. Sentința din 30 iulie 2021. Judecătoria Chișinău (sediul Buiucani)*. Disponibil: 8d62ad3c-3f19-4582-983c-2d5826cdc311 (justice.md).
22. *Dosarul nr. 1-475/20. Sentința din 30 iulie 2020. Judecătoria Cahul, sediul Central*. Disponibil: 12edf416-492c-4e83-8fce-1120ba989cdd (justice.md)
23. Dolea, I. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova: (comentariu aplicativ): Textul cu modificările legislative operate până la 1 mai 2020*. Ediția a a 2-a. Chișinău: Cartea Juridică, 2020 (Tipogr. „Bons Offices”).
24. *Dosarul nr. 1-149 /2019. Sentința din 04 noiembrie 2020, Judecătoria Hîncești, sediul Central*. Disponibil: https://jhn.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/0921c75c-1a44-43b0-be04-42bc2bedb412
25. *Dosarul nr. 1-27/2023. Sentința din 09 februarie 2023, Judecătoria Cahul, sediul Taraclia*. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/74d03c69-1664-4ffc-8ace-f262e497fdfa
26. *Dosarul penal nr. 1-617/2022. Sentința din 27 octombrie 2022, Judecătoria Bălți, sediul Central*.
27. *Dosarul nr. 1-670/2022. Sentința din 12 iulie 2023, Judecătoria Bălți (sediul Central)*. Disponibil: https://jbl.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/a211f79a-81b8-4d56-b694-499196d6532c
28. *Dosarul nr. 1-2566/2021. Sentința din 16 martie 2023, Judecătoria Chișinău, sediul Buiucani*. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/f9e53c95-f579-4575-9106-5e0216c8f712
29. Dolea, I., Roman, D., Vizdoagă, T. [et.al.] *Codul de procedură penală*. Comentariu. Ediția a II-a, Chișinău: Cartier juridic, 2005.
30. Veaceslav Didâc, V., Dolea, I., Sebinov, I. [et.al.] *Modele de acte procedurale penale*, vol. I, Chișinău: S.n., 2007.
31. *Monitorul Oficial nr. 170-173 art. 781 din 03.11.2006*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=25975&lang=ro
32. *Dosarul nr. 1-77/18. Sentința din 12 iunie 2018, Judecătoria Cahul, sediul Central*. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/540f1353-fb7d-e811-80d5-0050568b44c1
33. *Dosarul nr. 1-117/2018. Sentința din 01 aprilie 2019, Judecătoria Cahul, sediul Central*. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/a1723aac-3265-4835-9aa1-e98c76817cca
34. *Dosarul nr. 1-722/2020. Sentința din 12 aprilie 2021, Judecătoria Cahul, sediul Central*. Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/528EA0DF-F333-41E9-964FD7450B583A25
Dosarul nr. 1-400/2021. Sentința din 05 octombrie 2021, Judecătoria Cahul, sediul Central. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/42322e02-27c5-4729-9af8-0259afcfb884
Dosarul nr. 1-58/2020. Sentința din 22 septembrie 2021, Judecătoria Cahul, sediul Central. Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/6580a007-dcdc-4854-b0b7-30645c3fb4db

- Dosarul nr. 1-54/2022. Sentința din 05 iulie 2022, Judecătoria Cahul, sediul Cantemir.* Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/28f78bb2-2bf5-4587-aaaa-6a9b898da51d
- Dosarul nr. 1-557/2021. Sentința din 6 iunie 2023, Judecătoria Cahul, sediul Central.* Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/17eb203c-d62c-4390-b9cb-f7d918c4377b
- Dosar nr. 1-433/2022. Sentința din 03 martie 2023, Judecătoria Cahul, sediul Central.* Disponibil: https://jch.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/8017c88c-ca7e-4389-8560-352b039f5ab0
- Dosarul nr. 1-279/19. Sentința din 31 martie 2021, Judecătoria Soroca (sediul Central).* Disponibil: https://jsr.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/3531b776-79ae-48df-94f2-668322096b50
- Dosarul nr. 1-206/2021. Sentința din 27 decembrie 2022, Judecătoria Comrat (sediul Central).* Disponibil: https://jco.instante.justice.md/pigd_integration/pdf/aa1e59f0-90c2-44f1-a488-a0e1a9b8ed30
- Dosarul nr. 1-178/2019. Sentința din 02 noiembrie 2020, Judecătoria Comrat (sediul Central).* Disponibil: https://jco.instante.justice.md/pigd_integration/pdf/54c6be2e-5366-4603-860a-5b4d7321b400
- Dosarul nr. 1-424/2022. Sentința din 10 iulie 2023, Judecătoria Ungheni.* Disponibil: https://jun.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/a6b53ffb-5ad6-4720-ab9a-65f1b8b0b978
- Dosarul nr. 1-308/2021. Sentința din 31 martie 2022, Judecătoria Ungheni.* Disponibil: https://jun.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/63e01f6b-2773-44bd-84d5-50329b5f7a23
- Dosarul nr. 1-639/2022. Sentința din 27 ianuarie 2023, Judecătoria Bălți (sediul Central).* Disponibil: https://jbl.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/c522c890-a2c6-457c-b4ac-8b3f84284801
- Dosarul nr. 1-127/2021. Sentința din 30 iunie 2023, Judecătoria Soroca (sediul Florești).* Disponibil: https://jsr.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/75db203f-3d91-422d-aac0-689595acec46

Date despre autor:

Dumitru ROMAN, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: roman1dumitru@gmail.com

Tel.: 069246550

ORCID: 0000-0001-5322-8066

Prezentat la 08.10.2023

ZERO CREATIVITY

Natalia CRECIUN, Cristina POPOVICI,

Moldova State University

Creativity seems to have become a real trend for our generation, educational centres for children and young people, research centres, entrepreneurs, employers seeking creative personalities to change reality and mindset. To shape creative professionals is also a scope framed in the mission of higher education, at all the stages of implementation of the Mission Declaration. And everything is nice until we realize that creativity is lacking or creativity is capitalized in the wrong directions. The purpose of the paper is to find motivations for exploring and exploiting creative skills even in cases of „zero creativity”, as well as to find solutions for preventing the phenomenon of malevolent creativity. As a conclusion, the examined subject has generated more questions than answers, being a matter of courage, of conscience or whatever, if we dare to be vocal in demonstrating positive creative skills in times or contexts of crossroads.

Keywords: *creativity, creative skills, positive creativity, malevolent creativity, silence, voice.*

ZERO CREATIVITATE

Creativitatea pare să fi devenit o adevărată tendință pentru generația noastră, centrele educaționale pentru copii și tineri, centrele de cercetare, antreprenorii, angajatorii căutând personalități creative pentru a schimba realitatea și mentalitatea. Formarea profesioniștilor creativi este și un domeniu încadrat în misiunea învățământului superior, la toate etapele de implementare a Declarației de misiune. Și, totul este bine, până când ne dăm seama că este lipsă de creativitate sau creativitatea este valorificată în direcții greșite. Scopul lucrării este de a găsi motivații pentru explorarea și exploatarea abilităților creative, chiar și în cazuri de „zero creativitate”, precum și de a găsi soluții pentru prevenirea fenomenului de creativitate negativă (răuvoitoare). În concluzie, subiectul examinat a generat mai multe întrebări decât răspunsuri, fiind o chestiune de curaj, de conștiință sau de orice altceva, dacă îndrăznim să fim vocali în demonstrarea unor abilități creative pozitive în vremuri și contexte de răscruce.

Cuvinte-cheie: *creativitate, competențe creative, creativitate pozitivă, creativitate negativă, tăcere, voce.*

Introduction. Creativity as a trend?

Creativity seems to have become a real trend for our generation, educational centres for children and young people, research centres, entrepreneurs, employers seeking creative personalities to change reality and mindset. The doctrine has „attributed [...] the ignition of the creativity research explosion [...] [to] the 1950s and 1960s” [1], so that, at present, one of the basic skills emphasized, directly or indirectly, through the concept of lifelong learning is creativity [2]. In the context of Bloom’s taxonomy regarding the different levels of competences, *to create* would be included at the third level, next to such skills as *to argue*, *to appreciate*, *to evaluate*, *to design*, *to predict* etc.

To shape creative professionals is also a scope framed in the mission of higher education, at all the stages of implementation of the Mission Declaration. In the teaching activity, creativity is demanded both from the teacher (especially through identification of the most appropriate teaching methods) and the learner (during the process of skill learning). In the research activity, research itself means creativity: the researcher begins with analysing a complex information, continues with new investigations and ends with certain conclusions, recommendations, future steps to implement, questions to clarify, further investigation to make. In the context of the third mission of outreach or societal impact, the graduate must show creativity and courage to be able to join the labour market and prove that he/she is better than his/her competitors.

Purpose and objectives of the paper: what to do in case of zero creativity?

Probably, many will say that creativity is in close connection with inspiration and art. Simultaneously, „the creative process occurs in a specific context (environment)” [3]. What do we do if inspiration is lacking? How do we get involved in building a better world in such situations? A poet without inspiration does not write poems; a painter does not paint; the artist is suffering.

From another viewpoint, certain authors argue that „the age-old belief that the arts have a special claim to creativity is unfounded [...] [and] creativity should be taken out of the art room and put into homeroom” [4, p. 3, 4]. Creativity and `creative thinking skills` are sought in the fashion area [5], culinary area [6], marketing [7] etc.

Scientific research is also interconnected with inspiration. Different in manifestation and form, art and research are very close to each other [8]. A researcher is also suffering when he/she cannot create.

And how does creativity manifest itself in the case of legal professionals? Or in the case of subjects directly involved in achieving governance – in the hope of achieving good governance?

Maybe someone will say, like prof. Carrie Menkel-Meadow remarks, that „legal creativity” is just „an oxymoron” [9]. On the other hand: problem-solving is a process of creation; interpretation of the law is a process of creation; argumentation of legal acts is a process of creation; changing the judicial practice is a process of creation etc. All these are part of the everyday activity of the legal professional. For a lawyer, the ability to be creative may be a key to another level of professional success. In this context, prof. Raymond Brescia advances the perspective of „creative lawyers” (instead of „traditional lawyers”), who „are trying to change the status quo and alter the legal infrastructure that governs behavior within that status quo”, through „creativity in funding solutions” [10].

Moreover, creativity must be part of the everyday life. And when we are in a crisis of creativity, we must still be creative. That is why in the last years we talk so much about mindfulness (which is so close to creativity [11], lifelong learning, open mindedness. And, just as important as acquiring knowledge and developing skills, seems to be the capacity to naturally manage affectivity and emotions. It is not enough to have knowledge. Today’s man must learn to allow change to come into his life, being equally significant such skills as „creativity („come up with new ideas and solutions”) and critical thinking (the „willingness to question ideas”)” [12, p. 49]. Creativity can be achieved only through consistent effort and perseverance [13, p. 161].

When does the development of creativity begin?

Creativity development must begin in early childhood. Children are a concentrate of energy and creativity. Adults only have to observe and support them; and love; and let them fly. „The field of early childhood education has potential to become the epicenter of *creativity justice*” [14, p. 3]. As we talk preponderantly about the need of creativity in the legal field, it does not mean that creativity development in childhood should be based on learning the legal aspects of life. Not all the children are future lawyers. But it’d be nice if all of them become able to distinguish discipline from violence, restrictions from prohibitions, discrimination from differentiated approach based on objective criteria, encouraging care and love from obsessive care and love. For this, they need positive models; they need examples, explanations, socialization. And they need space: space for understanding the world, for the perceptions formation, for weighing; space for creativity. Children should sometimes be allowed or even encouraged to step out of the outline when colouring, and choose their own colours for shaping their lives. We should be aware of what James L. Adams calls „block in mind”, a kind of constraints and limitations that do not allow us to be creative. The example with the puzzle with nine dots, which must be joined with 4 lines, but may be joined as well with 3 lines or even with one line is really miraculous [15].

Negative creativity versus positive creativity

Usually, when creativity is at the forefront, the accents are largely positive. At least, in our subjective appreciation, it could be revealed from the „12 distinctive clusters” of trends detected as a result of „exploring [by Mejia C., D’Ippolito B., Kajikawa Y.] 98 years of creativity research [1922-2020] covering more than 38,000 academic articles on the topic” [16].

There are also scales of measuring creativity and innovation, which reveal curiosities about our country in these aspects. According to the *Global Creativity Index*, which „is a broad-based measure for advanced economic growth and sustainable prosperity based on the 3Ts of economic development—talent, technology, and tolerance [and] [...] rates and ranks 139 nations worldwide [...], Moldova ranks 105th (including `technology index` - 85, „talent index” - 57, „tolerance index” - 128) [17, p. 6, 56]. Consistently, according to the *Global Innovation Index*, Moldova is ranking 64 of 132 Economies [18, p. 4].

But reality shows that there are other facets of creativity too. It is also the case of „malevolent creativity” [19; 20, p. 1039-1040]). Humanity has also been very creative in inventing methods of torture. A simple search on google shows whole lists of (psychological and physical) torture methods and instruments of torture, of great variety [21], which is far too different from the existence of lists of methods of gaining happiness, for instance, the sources being much more reserved and abstract in this sense. What is really alarming many of the methods of torture are used equally in times of war and peace; the world of movies and online games is full of violence; violence is everywhere, it is evolving, acquires new shapes, new approaches. People are creative in offering alternatives: psychological, sexual, economic violence, instead of physical violence; economic, cyber, information attacks, instead of armed attacks; disinformation and disorientation, instead of directed training and control over the information provided; white torture instead of physical methods of torture. Democracy has been just as inventive in elaborating, within interdisciplinary professional teams (including military and intelligence staff, psychologists) a „broad spectrum of creative innovations”, in developing a „system of innovative interrogation techniques” - „clean torture, no-touch torture, stealth torture, white torture or psychological torture” [22].

And silence is very often next to violence, to stagnation, being able to stimulate and indirectly support negative creativity and negative creative alternatives.

About silence. As a brake for creativity and change

Silence is in families: domestic violence is an example; in many communities it seems abnormal to denounce it.

Silence is in organizations, i.e. *organizational silence*. It is not the case of data or internal practices, deployed within the limits of the law, but that of illegal practices that have become commonplace at work and no one wants to talk about them. The reasons are diverse, from lack of evidence, to fear or worry of losing the job or even acceptance of the state of affairs and becoming part of these practices.

Silence is in classrooms: it is a common phenomenon, known to all the teachers and the learners. There are different reasons that force students to be silent (factors with reference to the level of knowledge, psychological and emotional factors, cultural and ideological background, communication barriers, the manner of teaching and communication (authoritarian, democratic, friendly, subjective, discriminatory, differentiated etc.). This kind of silence is not a stimulus for progress or, as Nguyen Thu Hanh suggests, silence is not always gold [23]. To make a change, students need to be supported by boosting confidence in their capacity to influence this process, to be involved in building a world in which they would like to live and create.

Silence, in such situations, may be a real brake for change and (positive) creativity. Not, of course, it is not only silence, there are always more factors that are interconnected and influence the course of events. For thinking, in the context of the topicality of the subject, Zorica Mrsevic proposes „an interesting question [...]”: Did the civil war in the former Yugoslavia cause an increase in domestic violence, or did domestic violence cause the war?“. „The query [...] looks similar to the famous chicken and egg question” [24, p. 43-44].

Silence, violence, illegality, inefficiency. And creativity

To keep quiet about violence, illegality is a method of maintaining an abnormal environment for civilized life, an obstacle for shaping strong personalities and for achieving good governance. Silence or voice – is a choice that should be made through examinations of conscience, the results (the impact) of such examinations being genuine in relation with those who keep and prove morality and integrity even when they are alone.

For this kind of exercises, would be helpful reading in front of the mirror „The story of M.”:

„I’ve always been angry with my grandparents. They knew how abusive my father was. They saw my mom’s face all cut and bruised and swollen. They saw the bruises on my legs with cuts down the middle from the special belt buckle my father had made to beat us with. She also told me that she saw him beating on me as early as just a few months. And yet I had to live through fourteen years of it. I’m still so angry that no one helped us even when they all knew and didn’t live that far away” [25, p. 43-44].

Silence (voluntary silence) as a choice demands much less creativity than to be sound. The second option is true art.

Those responsible for achieving good governance can only be vocal and creative. The judiciary, as part of the state mechanism directly involved in this process, has a legal and a moral duty to significantly contribute to ensuring the citizens' confidence in the reality of the legal order in the society through protecting and guaranteeing fundamental human rights. State authorities should adopt and implement policies and strategies focused on preserving human capital, which is the foundation of creativity, innovation, voice, courage. Even if the level of economic development of the country is not a high one, talent and positive creativity are able to brake patterns and energize processes. The example of Moldova, along with India, Kenya and Vietnam, that „hold the record for overperforming on innovation relative to their level of development for the 11th year in a row” [26, p. 7] is a relevant one. It is enough to have a glance on „European states ranking in the first positions” within the European Creativity Index, to find that „the ability of states to attract, retain and develop creative human capital and to exploit creative capabilities tends to become, to a significant extent, the key to global competitiveness” [27, p. 892].

Conclusion

Finally, creativity seems to have kept its trend attribute for our generation. In such conditions, the economic, political, social, cultural, ideological, psychological environment, at different levels – individual, community, national, global – may play a crucial role in building even unpredictable paths for creativity. „Individuals scoring higher in conventional creativity tests may also achieve higher scores in tests for malevolent creativity, because they can apply their general divergent thinking faculties across different contexts. This may indicate a cognitive route to malevolent creativity” [28, p. 719].

So, dare we:

Be creative in times of crisis, in times of silence?

Creative for making our voice be heard, seen and felt?

Creative in the right direction? Creative for change and peace?

Why `Zero Creativity`?

This paper is a product of a lack of inspiration period. That is what we were able to produce from zero creativity.

References:

1. BEGHETTO, R. A., at.al. *Who Studies Creativity and How Do We Know?* In: *Creativity Research Journal*, 2001, vol. 13, no. 3-4, pp. 351-357. ISSN 1040-0419 (Print). ISSN 1532-6934 (Online). DOI: 10.1207/S15326934CRJ1334_12
2. LUCAS, B., VENCKUTE, M. *Creativity – a transversal skill for lifelong learning. An overview of existing concepts and practices*. JRC Technical Report: Literature review report. Kamyli P., Cachia R. (Eds.). *European Commission, Joint Research Centre*, 2020, 57 p. ISBN 978-92-76-23323-7. ISSN 1831-9424. DOI:10.2760/557196
3. WALIA, C. *A Dynamic Definition of Creativity*. In: *Creativity Research Journal*, 2019, vol. 31, issue 3, pp. 237-247. DOI: 10.1080/10400419.2019.1641787
4. BRONSON, P., MERRYMAN, A. *The creativity crisis*. In: *Newsweek*, 2010, pp. 1-6. ISSN 0028-9604. [Accessed 12.09.2022] Available: <https://imagine.report/wp-content/uploads/2022/02/The-Creativity-Crisis-Newsweek.pdf>
5. REHAB, R. M. H. *A proposed approach to training fashion students on creativity factors: ribbons fashion trend as a model*. In: *IJAEDU- International E-Journal of Advances in Education*, 2022, vol. VIII, issue 22, pp. 30-40. ISSN 2411-1821. [Accessed 12.09.2022] Available: <http://ijaedu.ocerintjournals.org/en/download/article-file/2247291>
6. ENGLISH, P. *Recipes and Culinary Creativity*. In: *HUMANA.MENTE Journal of Philosophical Studies*, 2020, vol. 13(38), pp. 61-82. ISSN: 1972-1293. [Accessed 12.09.2022] Available: <https://www.humanamente.eu/index.php/HM/article/view/331>

7. AMEEN, N., et al. *Toward advancing theory on creativity in marketing and artificial intelligence*. In: *Psychology & Marketing*, 2022, pp. 1-24. ISSN 1520-6793. <https://doi.org/10.1002/mar.21699>
8. SIVENIUS, A., FRIMAN, I. *Can I? Dare I?* In: *International Journal of Education & the Arts*, 2020, vol. 21(8). <http://doi.org/10.26209/ijea21n8>
9. MENKEL-MEADOW, C. *Aha? Is Creativity Possible in Legal Problem Solving and Teachable in Legal Education?* In: *Harvard Negotiation Law Review*, 2001, vol. 6, pp. 97-144. ISSN 1556-0546. [Accessed 12.09.2022] Available: <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/177/>
10. BRESCIA, R. *Creative Lawyering for Social Change*. In: *Georgia State University Law Review*, 2009, vol. 35, art. 1, pp. 527- 604. ISSN 8755-6847. [Accessed 12.09.2022] Available: https://www.researchgate.net/profile/Raymond-Brescia/publication/348379534_Creative_Lawyering_for_Social_Change/links/5fbb0eb299bf14088885e28/Creative-Lawyering-for-Social-Change.pdf?_sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail
11. GEORGE, S. J. *The Cure for the Distracted Mind: Why Law Schools Should Teach Mindfulness*. In: *Duquesne Law Review*, 2015, vol. 53, no. 1, pp. 214-244. ISSN 0093-3058. [Accessed 12.09.2022] Available: <https://dsc.duq.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1603&context=dlr>
12. VINCENT-LANCRIN, S. et al. *Fostering Students` Creativity and Critical Thinking: What it means in School*. Educational Research and Innovation. *OECD Publishing*. Paris, 2019, 360 p. ISBN 978-92-64-68400-3. <https://doi.org/10.1787/62212c37-en>
13. MACLAREN, I. *The contradictions of policy and practice: creativity in higher education*. In: *London Review of Education*, 2012, vol. 10, no. 2, pp. 159-172. ISSN 1474-8460. DOI: 10.1080/14748460.2012.691281
14. STREKALOVA-HUGES, E., ISMAIL, S. *Toward Creativity Justice: Interrogating the Promise of `Universal` Creativity in Early Childhood Teacher Preparation*. In: *Perspectives and Provocations*, 2019, vol. 8, no. 3. ISBN-10 1623968984. ISBN-13 978-1623968984. [Accessed 12.09.2022] Available: https://www.researchgate.net/profile/Ekaterina-Strekalova-Hughes/publication/337925918_Toward_Creativity_Justice_Interrogating_the_Promise_of_'Universal'_Creativity_in_Early_Childhood_Teacher_Preparation/links/5df3d333299bf10bc35993a5/Toward-Creativity-Justice-Interrogating-the-Promise-of-Universal-Creativity-in-Early-Childhood-Teacher-Preparation.pdf
15. ADAMS, J. L. *Conceptual blockbusting*. Fourth Edition. Perseus Publishing: Cambridge, Massachusetts, 220 p. ISBN 0-7382-0537-0. [Accessed 12.09.2022] Available: <https://muqithfiles.files.wordpress.com/2020/07/conceptual-blockbusting-a-guide-to-better-ideas-by-james-l.-adams.pdf>
16. MEJIA, C., et al. *Major and recent trends in creativity research: An overview of the field with the aid of computational methods*. In: *Creativity and Innovation Management*, 2021, vol. 30, issue 3, pp. 475-497. ISSN 1467-8691. <https://doi.org/10.1111/caim.12453>
17. FLORIDA, R., et al. *Global Creativity Index*, Martin Prosperity Institute, 2015, 68 p. ISBN 978-1-928162-02-5. [Accessed 12.09.2022] Available: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/31_-most_creative_countries_-_global_creativity_index_2015_-_canadian_mgt_school.pdf
18. WIPO (2021). *Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis*. Geneva: *World Intellectual Property Organization*, 206 p. ISBN (print): 978-92-805-3249-4 ISBN (online): 978-92-805-3307-1. DOI: 10.34667/tind.44315
19. MEJIA, C., et al. *Major and recent trends in creativity research: An overview of the field with the aid of computational methods*. In: *Creativity and Innovation Management*, 2021, vol. 30, issue 3, pp. 475-497. ISSN 1467-8691. <https://doi.org/10.1111/caim.12453>
20. GAUT, B. *The Philosophy of Creativity*. In: *Philosophy Compass*, 2010, vol. 5, no. 12, pp. 1034-1046. <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2010.00351.x>
21. *List of methods of torture*. [Accessed 12.09.2022] Available: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_methods_of_torture
22. MAUSFELD, R. *Psychology, „white torture” and the responsibility of scientists*. In: *Psychologische Rundschau*, 2009, vol. 60, pp. 229–240. ISSN 2190-6238 (online). English translation by Vebjörn Ekrol. [Accessed 12.09.2022] Available: http://www.uni-kiel.de/psychologie/psychophysik/mausfeld/Mausfeld_Psychology%20'white%20torture'%20and%20the%20responsibility%20of%20scientists_2009.pdf

23. NGUYEN, T. H. *Silence is Gold?: A Study on Students' Silence in EFL Classrooms*. In: *International Journal of Higher Education*, 2020, vol. 9, no. 4, pp. 153-160. ISSN-1927-6044. [Accessed 12.09.2022] Available: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1258946.pdf>
24. MRSEVIC, Z. *The Opposite of War is Not Peace – It Is Creativity*. In: *Frontline Feminism: Women, War, and Resistance*. (Eds.) Waller Marguerite R., Rycenga J. Routledge. New York, 2001, pp. 43-57. ISBN 0-8153-3442-7 (alk. paper). ISBN 0-415-93239-4 (pbk.). [Accessed 12.09.2022] Available: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/47512859/Frontline-Feminisms-Women-War-and-Resistance-Gender-Culture-and-Global-Politics-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1656936687&Signature=c8eCYhsV8KHj-UNjdtuksqPF2VSOblti7uToenj0FdBBExaXdqFTsEfrE97FXqLVSD-r45pEsT1rdjqxHE6EGNeXvyHD DSe85YRyvrVcgUuExcgS7hecVnnNTdFDnwXepqh4HLdErChTTWovFZxH8KTGSTesXKYQbgu0x-ToA66jrXJY6kiNq6FTDm9k8KCylIV-X3UJdAOZhKfPEcDPb9eE2n9aNXLQi~B2WQuYvgSO4Hv7UbmN-4G1s8q7f46vFORZf0d8G1ACY15WrRceyX19fjPIShd6GkN6G4sNvGtFXbs-xCvI2d2FyeIi8ig-9DHauWhQg9jVN~scgC0fSw__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA#page=78
25. MRSEVIC, Z. *The Opposite of War is Not Peace – It Is Creativity*. In: *Frontline Feminism: Women, War, and Resistance*. (Eds.) Waller Marguerite R., Rycenga J. Routledge. New York, 2001, pp. 43-57. ISBN 0-8153-3442-7 (alk. paper). ISBN 0-415-93239-4 (pbk.). [Accessed 12.09.2022] Available: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/47512859/Frontline-Feminisms-Women-War-and-Resistance-Gender-Culture-and-Global-Politics-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1656936687&Signature=c8eCYhsV8KHj-UNjdtuksqPF2VSOblti7uToenj0FdBBExaXdqFTsEfrE97FXqLVSD-r45pEsT1rdjqxHE6EGNeXvyHD DSe85YRyvrVcgUuExcgS7hecVnnNTdFDnwXepqh4HLdErChTTWovFZxH8KTGSTesXKYQbgu0x-ToA66jrXJY6kiNq6FTDm9k8KCylIV-X3UJdAOZhKfPEcDPb9eE2n9aNXLQi~B2WQuYvgSO4Hv7UbmN-4G1s8q7f46vFORZf0d8G1ACY15WrRceyX19fjPIShd6GkN6G4sNvGtFXbs-xCvI2d2FyeIi8ig-9DHauWhQg9jVN~scgC0fSw__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA#page=78
26. WIPO (2021). *Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis*. Geneva: *World Intellectual Property Organization*, 206 p. ISBN (print): 978-92-805-3249-4 ISBN (online): 978-92-805-3307-1. DOI: 10.34667/tind.44315
27. BOBIRCA, A., DRAGHICI, A. *Creativity and Economic Development*. In: *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 2011, no. 59, pp. 887-892. ISSN 1307-6892. [Accessed 12.09.2022] Available: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.222.4797&rep=rep1&type=pdf>
28. PERCHTOLD-STEFAN, C. M., at al. *Creative, Antagonistic, and Angry? Exploring the Roots of Malevolent Creativity with a Real-World Idea Generation Task*. In: *Journal of Creative Behavior*, vol. 55, issue 3, 2020, pp. 710 -722, pp. 719. ISSN 0022-0175 (print). ISSN 2162-6057 (web). [Accessed 12.09.2022] Available: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/jocb.484>

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autori:

Natalia CRECIUN, doctor în drept, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: natalia.creciun@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1936-9137

Cristina POPOVICI, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: boclinca83@mail.ru

ORCID: 0000-0003-3743-151X

Prezentat la 13.10.2023

CZU: 343.352:342.7

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_14](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_14)

CORUPȚIA CA FACTOR DETERMINANT AL ÎNCĂLCĂRII DREPTURILOR OMULUI

Stela BOTNARU,

Universitatea de Stat din Moldova

Veronica POZNEACOVA,

Consiliul pentru egalitate

Corupția reprezintă un fenomen negativ prezent în mai multe sfere ale vieții sociale a Republicii Moldova. În conformitate cu datele statistice prezentate de către CNA, printre cele mai afectate domenii se numără în special sistemul judecătoresc și organele de drept, instituțiile publice centrale și locale, precum și sfera educației și sănătății publice. Prezența sistematică a actelor de corupție afectează direct respectarea drepturilor fundamentale ale omului, precum accesul liber la justiție, dreptul la sănătate și dreptul la educație. În cadrul studiului dat ne propunem să analizăm statutul subiecților care comit acte de corupție, instituțiile în care este prezent acest fenomen, percepția cetățenilor cu privire la impactul actelor de corupție asupra respectării drepturilor omului. Scopul cercetării se rezumă la stabilirea impactului actului de corupție asupra gradului de respectare a drepturilor omului în Republica Moldova prin analiza datelor statistice prezentate de către CNA, Oficiul Avocatului Poporului și ONG.

Cuvintele-cheie: *corupție, drepturile omului, infracțiune, subiect, autoritate publică, educație.*

CORRUPTION AS A CRUCIAL FACTOR OF HUMAN RIGHTS' VIOLATIONS

Corruption is a negative phenomenon present in several spheres of social life of the Republic of Moldova. According to the statistical data presented by the National Anticorruption Center, the most affected areas include the activity of law enforcement bodies, central and local public bodies, as well as the sphere of education and public health. The systematic presence of acts of corruption directly affects respect for fundamental human rights, such as free access to justice, the right to health protection and the right to education. In this study we analyze the status of the subjects, who commit acts of corruption, the institution, in which this phenomenon is present, the citizens' perception of the impact of acts of corruption on the respect for human rights. The purpose of the research is to establish the impact of the corruption on the respect for human rights in the Republic of Moldova, by analyzing the statistical data presented by the National Anticorruption Center, the Ombudsman Office, and the NGO.

Keywords: *corruption, human rights, crime, subject, public authority, education.*

Introducere

Corupția reprezintă un fenomen complex, legat nemijlocit de putere și de guvernare, fiind considerată de cercetători precum Bouhris R. V., Leyens J. tot atât de veche ca și organizațiile politice [1, p. 57]. În gândirea politologică ea a primit un tratament controversat [2, p. 112], variind de la o etapă la alta, în funcție, mai ales, de scopul urmărit și de efectele pe care le-a produs comunitatea respectivă. În literatura politologică modernă, fenomenul este privit aproape în unanimitate cu îngrijorare, fiind considerat un factor destabilizator pentru structurile de putere și chiar pentru întreaga societate [3, pp. 264-270].

Doctrinarul Solomon C., pornind de la aria largă de răspândire și de manifestare a acestui fenomen, a evidențiat trei tipuri de corupție: *centrată pe funcționarul public, centrată pe piață și centrată pe interesul general*. Tipul de corupție centrată pe funcționarul public constă într-un comportament al acestuia care se îndepărtează vizibil de obligațiile formale inerente funcției publice în scopul obținerii de avantaje personale sub formă bănească, obiecte, contraservicii etc., sau care încalcă regulile ce interzic exercitarea anumitor genuri de influență cu caracter privat. Este vorba în acest caz, de funcționarii publici din structurile administrative, adică de personalul ce execută și pune în aplicare legile și deciziile politice [3, pp. 264-270]. Specificul acestui tip de corupție se rezumă prin abuzul de drept al funcționarului public din interes fi-

nanciar, social sau de altă natură. Ca urmare a obținerii beneficiului financiar funcționarul poate să emită actul administrativ individual nerespectând procedura, să emită o decizie ilegală, să depășească atribuțiile de serviciu etc. Prin aceste acte, în dependență de domeniul de activitate al funcționarului public poate fi periclitată activitatea persoanei juridice de drept privat, poate fi încălcat dreptul persoanei la petiționare și examinare imparțială a plângerii sau poate fi încălcată legislația în vigoare în domeniul de activitate a instituției publice.

Corupția centrată pe piață, la rândul ei, este caracteristică acelor tipuri de funcționari publici, care au o legătură directă cu mecanismul producției și distribuției bunurilor și serviciilor în societate. În asemenea situații, funcționarul public ajunge să considere funcția și atribuțiile încredințate ca pe un act de comerț, din care încearcă să obțină maxim profit. Funcția publică constituie pentru el o circumstanță economică de mărirea venitului personal, iar valoarea acestor venituri depinde și de conjunctura pieței și de priceperea acestuia de a exploata cât mai bine solicitările publice. În anumite cazuri, funcționarii pot crea, cu premeditare, un monopol al ofertei de favoruri, prin provocarea intenționată a unor întârzieri și false situații de criză pentru anumite categorii de bunuri, licențe, servicii etc., cu scopul de a forța o creștere a prețului puterii lor [3, pp. 264-270]. În acest caz, este evidentă exercitarea atribuțiilor funcționale cu rea-credință, care sunt percepute ca un mijloc de obținere a influenței și venitului suplimentar. În aceste cazuri, funcționarul public urmărește să lărgască numărul de persoane fizice și juridice, care potențial pot fi interesate de serviciile lui, activitatea fiind exercitată în detrimentul funcției publice deținute.

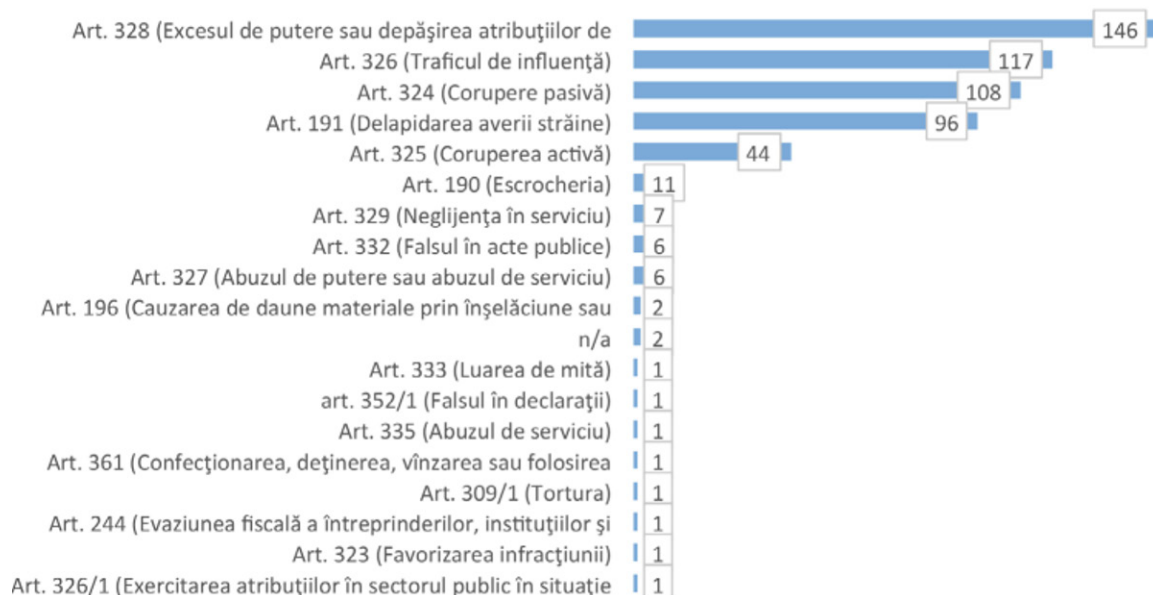
Cea de a treia accepțiune a corupției, care se centrează pe noțiunea de interes general, privește atât natura fenomenului, cât și consecințele sale sociale, politice, juridice, morale etc. Din acest punct de vedere, se poate vorbi de corupție atunci când titularul unei demnități publice, însărcinat cu reglementarea anumitor lucruri și cu responsabilități de interes general, este incitat prin gratificații bănești sau de altă natură, neprevăzute de lege, să ia unele măsuri în avantajul celui care îi furnizează acele gratificații, dar în dauna și prejudiciul comunității. Aceste acte de corupție afectează zonele de mare responsabilitate publică și chiar pot bloca activitatea unor instituții [3, pp. 264-270]. Ca un exemplu de aceste acte de corupție poate fi invocată privatizarea instituțiilor de utilitate publică precum grădinițe sau acordarea terenurilor destinate pentru construcția instituțiilor sociale persoanelor juridice, care le utilizează pentru construcția centrelor comerciale. În acest caz, decizia determinată de influență a factorului de corupție afectează întreaga comunitate, fiind luată în detrimentul acesteia.

Statisticile în domeniul infracțiunilor de corupție

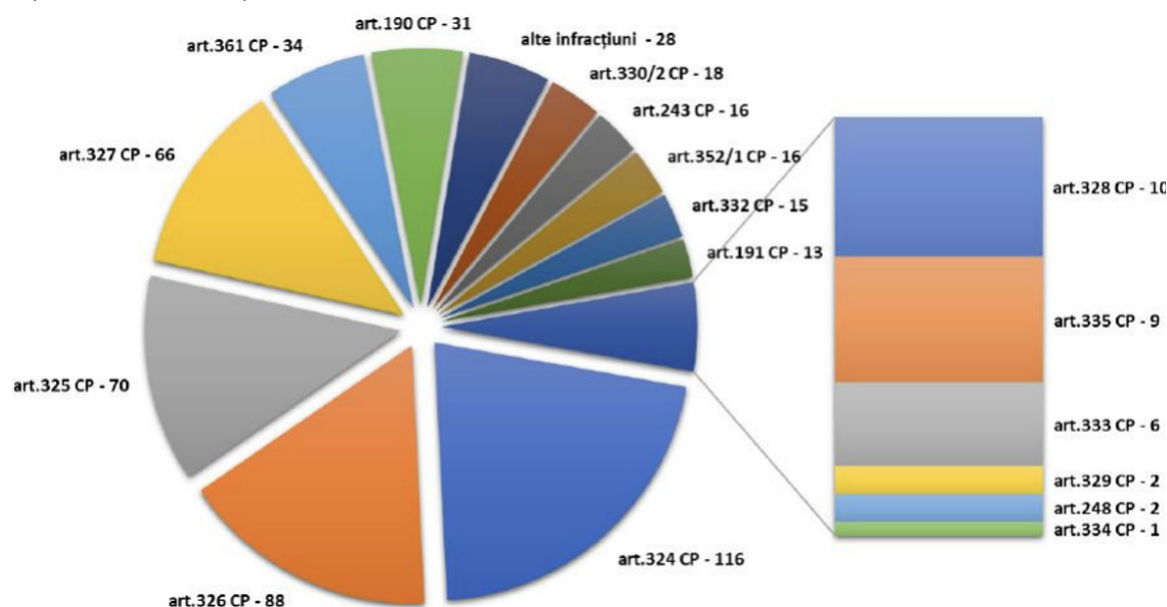
Centrul de Resurse Juridice din Moldova a publicat un document analitic „Judecarea și sancționarea corupției – analiza practicii judecătorești”, în care au fost analizate peste 400 de hotărâri judecătorești în cauzele de corupție emise în perioada ianuarie 2017 – decembrie 2020 de către Curtea Supremă de Justiție. Majoritatea a cazurilor de corupție analizate în perioada de referință (84%) se referă la patru componente de infracțiune: art. 328 (Excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu – 146 persoane sau 26%; art. 326 (Traficul de influență) – 117 persoane sau 21%; art. 324 (Corupere pasivă) – 108 persoane sau 20% și art. 191 (Delapidarea averii străine) – 96 persoane sau 17% [4, p. 20].

Aceste date trebuie să fie coroborate cu datele statistice prezentate de către Centrul Național Anticorupție (în continuare, CNA). În anul 2022, ofițerii de investigații din cadrul CNA au depistat 539 de infracțiuni, dintre acestea – 401 fiind infracțiuni de corupție și conexe corupției, iar – 140 de alte categorii, fiind descoperite 269 de infracțiuni ca urmare a prelucrării informațiilor operative, recepționate de ofițerii de investigații. De asemenea, în perioada de raport, urmare a măsurilor speciale de investigații și de urmărire penală au fost realizate 54 de rețineri în flagrant delict a făptuitorului [5, p. 25].

Prin urmare, cele mai des comise infracțiuni sunt corupere pasivă (116), traficul de influență (88), corupere activă, abuzul de putere sau abuzul de serviciu (66), confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor oficiale, a imprimatelor, ștampilelor sau sigiliilor false (34), escrocherie (31). Mai mult ca atât, infracțiunile precum excesul de putere, trafic de influență, coruperea pasivă, delapidarea averii străine, coruperea activă sunt cel mai des înscrinate subiectului infracțiunii de către CSJ în perioada 2017-2020.

Fig. 1. Articolul de bază încriminat subiectului infracțiunii.

Sursa: Document analitic „Judecarea și sancționarea corupției – analiza practicii judecătorești” p. 20.

Fig. 2. Activitatea de combatere a corupției. Linia națională anticorupție. Categoriile actelor de corupție și conexe corupției.

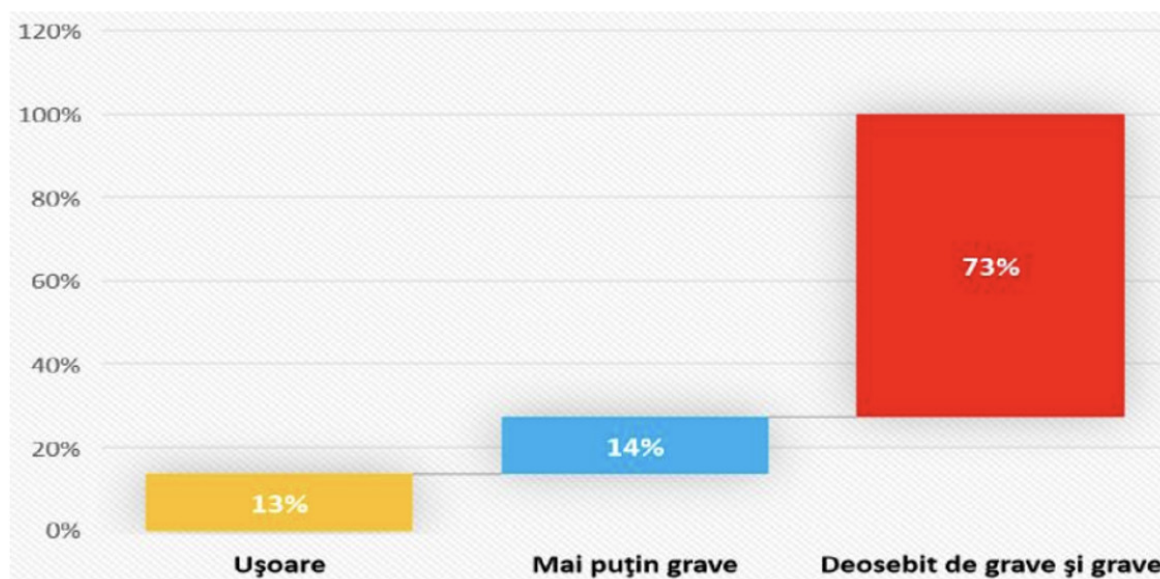
Sursa: CNA Raport de activitate anul 2022

În ultima perioadă observăm creșterea numărului cazurilor de corupție pasivă și traficul de influență, care sunt cel mai des depistate de CNA în anul 2022. Cu toate acestea, numărul cazurilor de exces de putere s-a diminuat în anul 2022. Aceste infracțiuni se manifestă atât prin propunerea și darea de mită, cât și prin traficul de influență, care se rezumă la exercitarea atribuțiilor funcției cu rea-credință, prejudicierea imaginii și reputației instituției și încălcarea standardelor eticii profesionale.

Mai mult ca atât, majoritatea infracțiunilor reprezintă infracțiuni grave, ceea ce atestă un grad prejudiciabil sporit al acestora. În funcție de caracterul și gradul prejudiciabil, infracțiunile depistate sunt: 21 – deosebit de grave, 372 – grave, 75 – mai puțin grave și 73 – ușoare [5, p. 25]. Gravitatea infracțiunilor depistate arată, pe de o parte, pericolul social al faptelor de corupție, iar, pe de altă parte, subliniază fenomene-

nul infraționalității latente, care se manifestă prin raportarea de către cetățeni doar a cazurilor de corupție grave și tolerarea celor neînsemnate. Numărul total al infracțiunilor incriminate nu trebuie să fie egalat cu numărul infracțiunilor comise, deoarece nu toate cazurile de corupție pasivă și abuz de serviciu sunt raportate și formează o criminalitate latentă.

Fig. 3. Activitatea de combatere a corupției. Linia națională anticorupție. Gravitatea infracțiunilor depistate.

Sursa: CNA Raport de activitate anul 2022

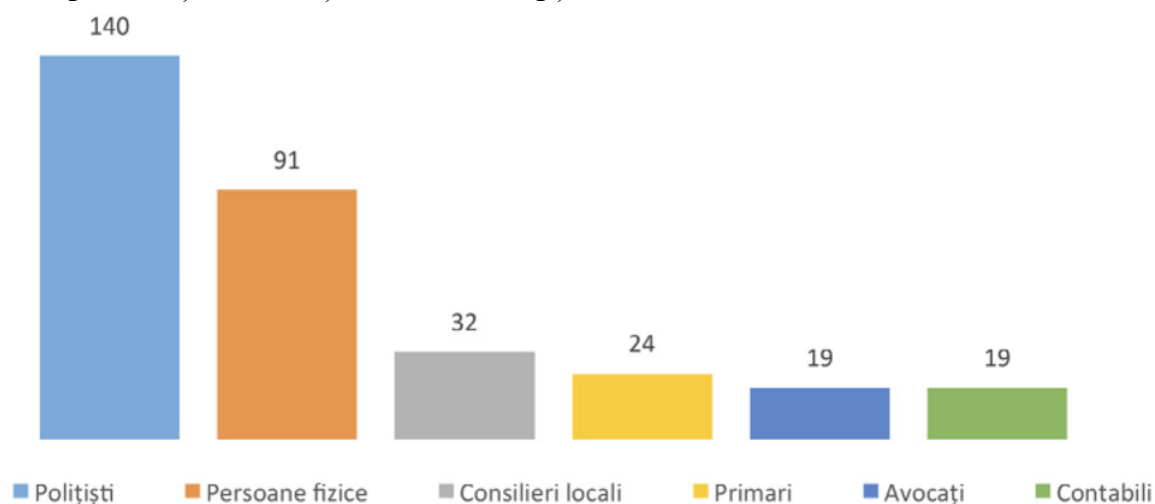
Fenomenul corupției este unul complex și afectează majoritatea instituțiilor publice-cheie, care sunt deosebit de importante pentru funcționarea unui stat de drept. Raportându-ne la infracțiunile depistate, entitățile afectate de corupție sunt: autoritățile publice locale, primăriile, întreprinderile comerciale, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Sănătății, Întreprinderile de Stat, Agenția Servicii Publice, Serviciul Vamal, Agenția Națională pentru Siguranța Alimentelor, Ministerul Educației și Cercetării etc. [5, p. 25]. Pornind de la cele expuse mai sus constatăm că cele mai afectate de corupție domenii sunt în special sistemul justiției, domeniul sănătății, educației, administrației publice locale.

Mai mult ca atât, cele mai multe acte de corupție au avut loc în sistemul administrației publice centrale, și anume în primării, care sunt responsabile de domenii vitale, care afectează viața întregii societăți, precum elaborarea strategiilor de urbanizare, emiterea autorizațiilor de construcții, gestionarea serviciilor de transport public, a achizițiilor publice, emiterea autorizațiilor de comerț și aprobarea locurilor de desfășurare a acestuia. Activitatea unei primării afectează direct nivelul de trai al locuitorilor unității administrative respective, iar prezența actelor de corupție la acest nivel afectează toate categoriile sociale, începând de la copii și finalizând cu persoanele în etate.

În documentul analitic „Judecarea și sancționarea corupției – analiza practicii judecătorești” s-a constatat faptul că un sfert (25%) din hotărârile CSJ pronunțate în perioada 2017-2020 se referă la sancționarea (după caz achitarea) polițiștilor. Infracțiunile pentru care sunt sancționați ultimii sunt diverse și se referă în particular la aspecte legate de activitatea profesională pe care o desfășoară aceștia (determinarea de a deschide sau clasa dosare contravenționale, promisiunea de a nu sancționa persoana sau de a-i aplica o sancțiune mai blândă etc.). Numărul relativ „mare” de reprezentanți ai poliției se explică și prin faptul că, de regulă, aceștia acționează în comun (echipa de patrulare, grup de investigații), dar și de numărul mare al polițiștilor care interacționează cu populația aflată în situații delicate. Această categorie este urmată de către persoanele fizice (16%), care comit de cele mai multe ori infracțiuni de trafic de influență (pretind sau declară că au influență asupra unor funcționari publici, acordă „favoruri” sau promisiuni de realizare a unor servicii publice sau eliberarea diverselor documente permissive (autorizații, permise de conducere etc.). Cir-

ca 6% din numărul persoanelor investigate pentru fapte de corupție în perioada de referință sunt consilierii locali. La fel ca și primarii (următorii în clasament, aproximativ 4%), aceștia sunt cel mai des acuzați de depășirea atribuțiilor de serviciu (alocarea terenurilor sau vânzarea bunurilor ce aparțin autorității publice locale cu încălcarea legii). Clasamentul celor mai „frecvente” profesii este închis la egalitate de către avocați și contabili (câte 3%), urmați de către inspectorii vamali (2% din cauzele examinate) [4, p. 20].

Fig. 4. Top subiecți ai infracțiunilor de corupție.

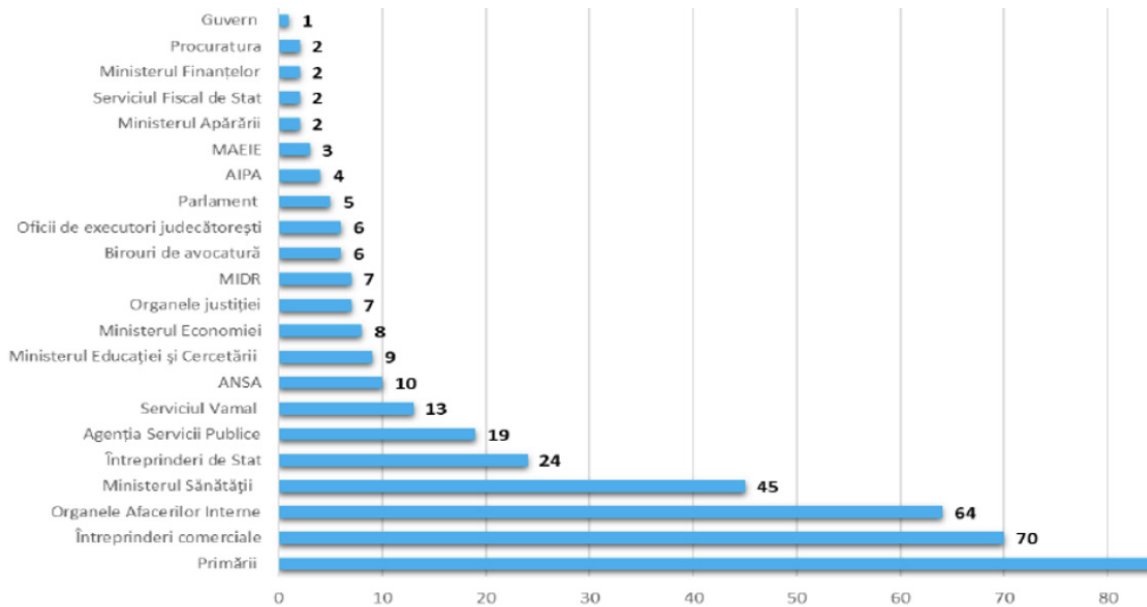
Sursa: Document analitic „Judecarea și sancționarea corupției – analiza practicii judecătorești” p. 20.

Remarcăm că cel mai des cetățenii se confruntă cu necesitatea acută de acordare a serviciilor calitative anume în domeniile cele mai afectate de corupție, în consecință fiindu-le încălcate drepturile precum accesul la justiție și remediul efectiv, dreptul la protecția sănătății, dreptul la educație, dreptul la petiționare și dreptul de examinare a plângerii de către autoritatea publică în termen rezonabil. Mai mult ca atât, în perioada 2017-2020, cel mai des a fost constatată comiterea infracțiunilor de corupție de către polițiști la constatarea cauzelor contravenționale, ceea ce reprezintă o încălcare a principiului egalității, legalității, drepturilor contravenientului și a victimei, cât și reglementărilor legislației în vigoare.

Necesitatea serviciilor publice și importanța activității colaboratorilor organelor de drept determină creșterea riscului abuzului funcționarilor publici, care sunt conștienți de necesitățile sociale ale cetățenilor și importanța actelor individuale emise, impactul atribuțiilor lor în cadrul procesului contravențional, ceea ce face posibilă dezvoltarea fenomenului corupției, crearea percepției eronate a populației referitor la necesitatea acordării funcționarului a unor stimulente pentru a determina emiterea actului individual favorabil în termen rezonabil și fără respectarea tuturor cerințelor birocratice. În acest caz, cetățenii recurg la acte de corupție, pe de o parte, fiind determinați de funcționari, iar pe de altă parte, cunoscând „practici uzuale” aplicate într-un domeniu de către o instituție, la care aceștia se adresează. Această stare de fapt determină neraportarea infracțiunilor de corupție și tolerarea acestora de către cercurile largi ale populației.

În plus, evidențierea domeniilor precum cel al justiției în sens larg, sănătății și educației ca cele mai afectate de corupție subliniază și profilul celor, care comit aceste infracțiuni. Centrul Național Anticorupție a identificat și cercetat penal subiecți precum: inspectori de poliție, funcționari din domeniul sănătății, șefi de instituții autonome din cadrul autorităților, primari și vice-primari, directori-adjuncți de întreprinderi de stat, inspectori ai Agenției Servicii Publice, președinți de raion, angajați ai primăriilor, inspectori vamali, șefi-adjuncți ai departamentelor din cadrul autorităților, consilieri din cadrul consiliilor, angajați ai autorităților supreme de stat, funcționari ai consiliilor raionale, miniștri, secretari de stat, inspectori fiscali, judecători, inspectori ANSA, procurori, ofițeri de urmărire penală, conducători de partid etc. În sectorul privat și liber profesionist au fost vizate 258 de persoane, inclusiv: 80 % persoane fizice, 15 % directori de întreprinderi și organizații private, 3 % executori judecătorești, 2 % avocați [5, p. 26].

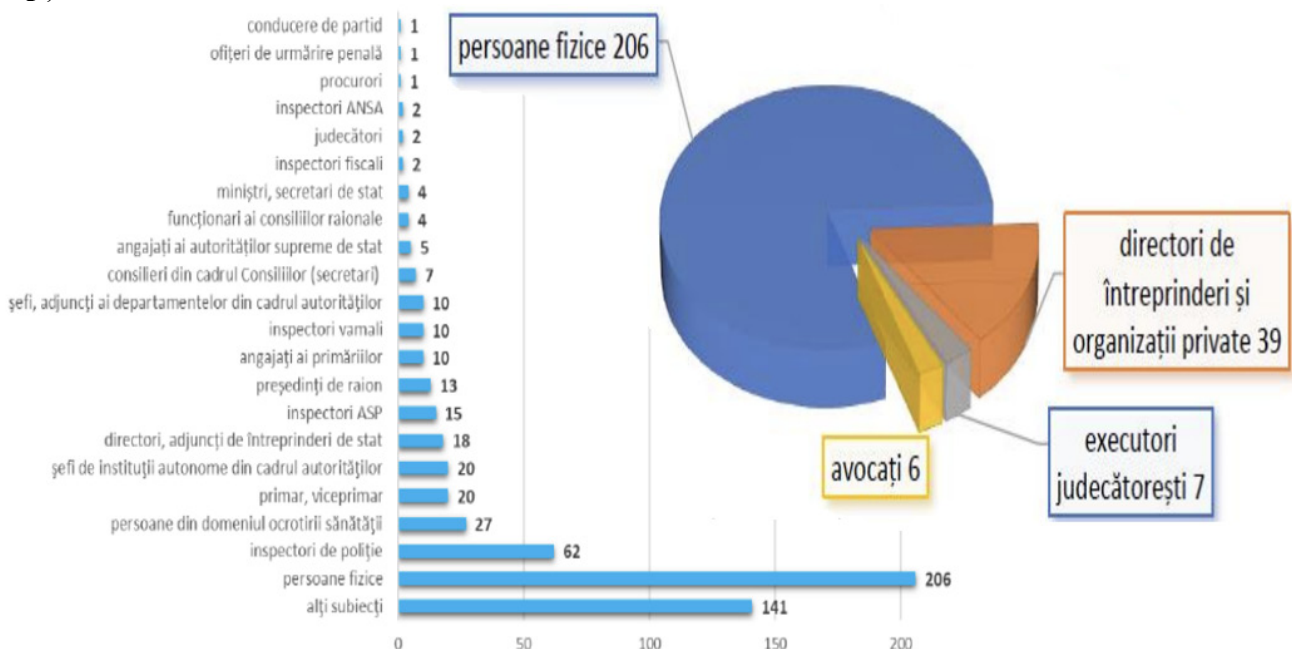
Fig. 5. Activitatea de combatere a corupției. Linia națională anticorupție. Entități afectate de corupție.

Sursa: CNA Raport de activitate anul 2022

Observăm că fenomenul corupției este foarte răspândit fără careva distincții de genul statut, funcție deținută sau salariul funcționarului public. Corupția este prezentă la toate nivelele ierarhiei începând de la primari și vice-primari și terminând cu angajații de rând. Mai mult ca atât, actele de corupție pot fi comise de șefi, care emit ordine ilegale, pe care trebuie să le execute angajații din cauza raporturilor de serviciu. Aceasta o demonstrează tendința cetățenilor de a se adresa la funcționarii cu cea mai înaltă putere decizională, care au o influență mai mare necesară pentru îndeplinirea solicitării subiectului corupției active. De aici reiese faptul că odată cu creșterea puterii decizionale, crește și riscul coruperii funcționarului sau demnitarului public, crescând și riscul comiterii abuzului de serviciu.

Fig. 6. Activitatea de combatere a corupției. Linia națională anticorupție. Subiecții infracțiunilor de corupție.

Sursa: CNA Raport de activitate anul 2022

Indicele încălcării drepturilor omului

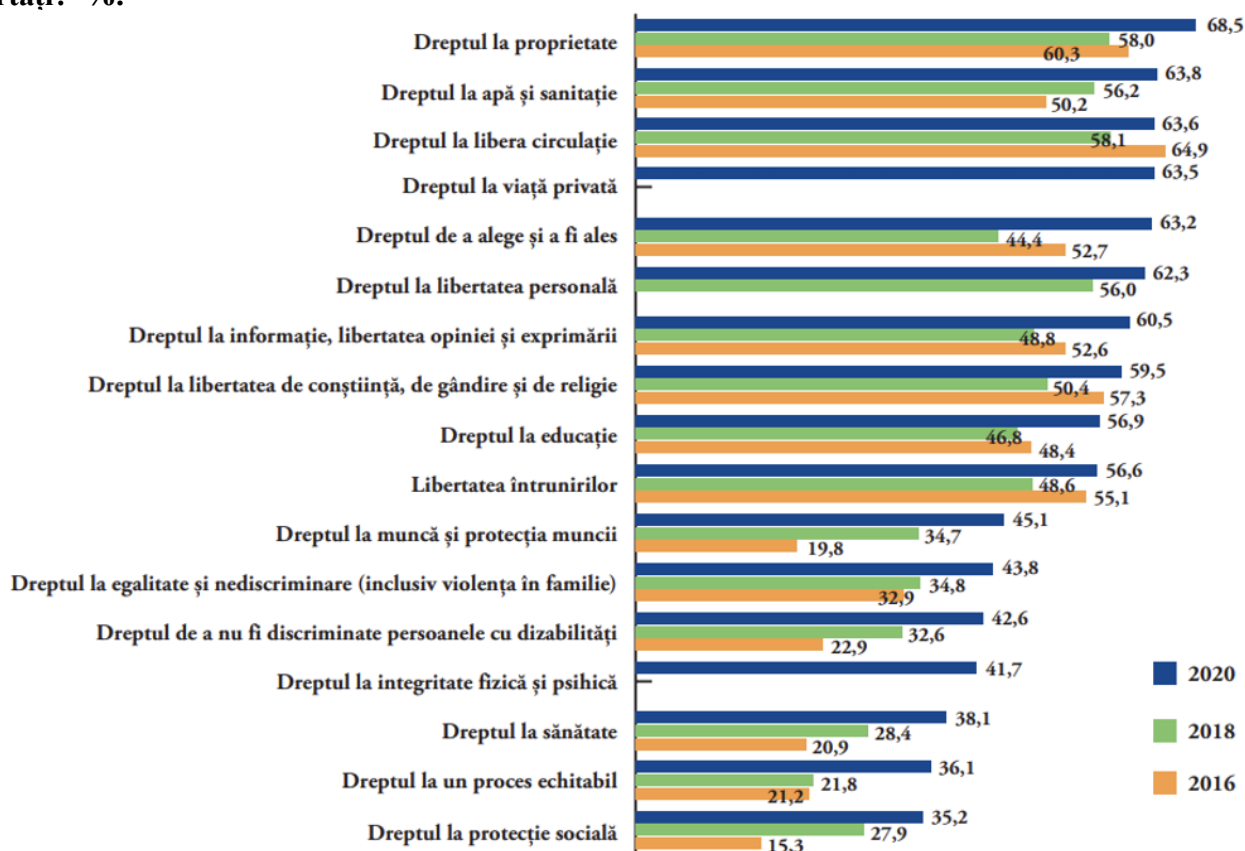
În anul 2021, Oficiul Avocatului Poporului a desfășurat un studiu asupra percepției drepturilor omului în Republica Moldova, care și-a pus drept scop determinarea celor mai respectate și încălcate drepturi în viziunea populației, inclusiv prin determinarea domeniilor-cheie, care necesită intervenția autorităților. În studiile realizate (anii 2020, 2018, 2016) *Dreptul la sănătate, la educație și la protecție socială* sunt considerate ca fiind printre principalele trei cele mai actuale și importante drepturi, care necesită o atenție sporită din partea societății în Republica Moldova. În studiul curent această opinie este împărtășită de circa 71,6% respondenți, care au menționat dreptul la sănătate ca fiind cel mai important, urmat de dreptul la educație – 33,2%, și dreptul la protecție socială, cu 33,1% răspunsuri afirmative. Acestea sunt urmate, după ponderea răspunsurilor acumulate, de dreptul la muncă și protecția muncii – 30,1%, dreptul la un proces echitabil – 24,8%, dreptul la informație, libertatea opiniei și exprimării – 10,3%. Alte drepturi și libertăți menționate în studiu au acumulat mai puțin de 10% răspunsuri afirmative. Aceste tendințe sunt înregistrate în toate cele trei studii realizate [7, p. 21-23].

Cu toate acestea, fiind rugați să determine cele mai nerespectate drepturi, cetățenii au indicat dreptul la protecție socială, dreptul la sănătate, dreptul la educație, dreptul la integritate fizică și psihică, dreptul la nediscriminare a persoanelor cu dizabilități și a altor categorii de populație și dreptul la protecția muncii [7, p. 21-23]. Observăm două legități:

1. Cele mai importante drepturi sunt și cele mai des încălcate;

2. Cele mai des încălcate drepturi corespund cu domeniile cele mai profund afectate de corupție, în special, dreptul la sănătate, educație și justiție echitabilă au fost apreciate de către cetățeni ca cele mai importante în raport cu alte drepturi economice, politice, sociale și culturale. Cu toate acestea, cetățenii au remarcat prezența celor mai multe încălcări ale acestor drepturi fundamentale, fapt ce subliniază percepția cercurilor largi ale populației că cele mai importante drepturi nu sunt respectate.

Fig. 7. În ce măsură, la general, în Republica Moldova sunt respectate următoarele drepturi și libertăți? %.

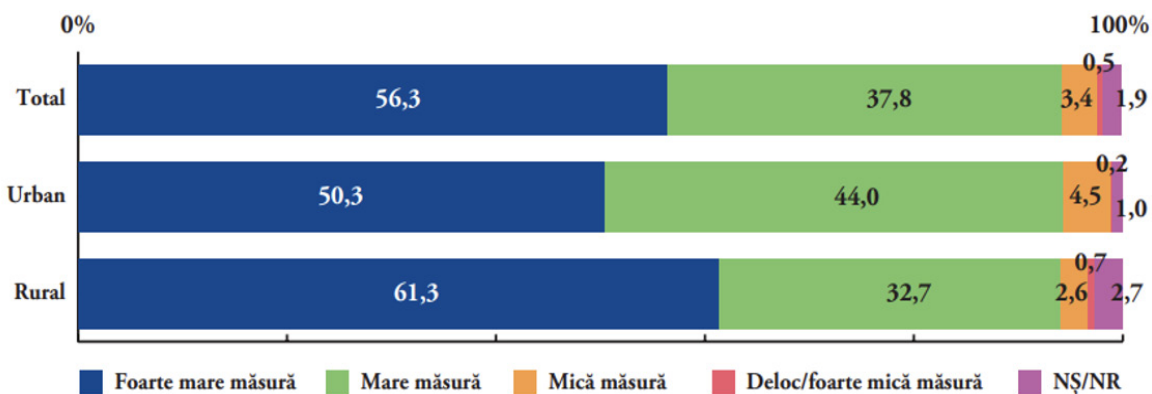

Sursa: Studiu percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova, Chișinău, 2021, p. 21.

În plus, cetățenii au fost rugați să aprecieze impactul corupției asupra gradului de respectare a drepturilor lor. În opinia respondenților, respectarea drepturilor omului în Republica Moldova este substanțial afectată de corupție. Circa 94% respondenți au susținut această afirmație, dintre care 56,3% au oferit răspunsul în foarte mare măsură. În special, printre respondenții din mediul rural este perceput acest lucru mai acut, cu circa 61,3% răspunsuri în foarte mare măsură în raport cu 50,3%, înregistrate printre respondenții din orașe. Nu se observă discrepante majore în aprecierea nivelului de respectare a drepturilor omului în țară în funcție de grupuri socio-demografice ale populației, în toate grupurile peste 90% au acumulat răspunsurile în foarte mare măsură/ mare măsură. Totuși, opinii mai pronunțate în acest aspect sunt observate printre respondenții cu nivel de studii și de bunăstare mai înalt, cu ponderi de peste 60% afirmații, precum că corupția poate afecta în foarte mare măsură drepturile omului în Republica Moldova. Studiul calitativ a confirmat această tendință privind percepțiile cetățenilor că corupția afectează semnificativ respectarea drepturilor omului. Cel mai frecvent s-a făcut referință la încălcarea dreptului la un proces echitabil – „*chiar dacă legea nu e de partea lor, dacă au portmoneul plin, li se face dreptate*”; „*la noi cine are bani, are și dreptate*” [7, p. 21-23].

Prin urmare, majoritatea cetățenilor poziționează corupția ca factorul principal, care determină încălcarea drepturilor lor de către autorități, funcționari publici și alți bugetari. În special, s-a remarcat prezența unui grad ridicat de corupție în sistemul justiției, ceea ce corespunde cu datele CNA privind entitățile afectate de corupție și subiecții, care comit acte de corupție. Mai mult ca atât, doar 3,4% de populație consideră că corupția afectează drepturile omului într-o măsură mică, majoritatea susținând că impactul acesteia este unul foarte mare și mare. Cetățenii percep fenomenul corupției în strânsă legătură cu încălcările drepturilor omului, în acest caz corupția fiind poziționată drept cauză a încălcării drepturilor fundamentale.

Fig. 8. În ce măsură, credeți că corupția poate afecta respectarea drepturilor omului în Republica Moldova? %.

Sursa: Studiu percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova, Chișinău, 2021, p. 21.

La rezultate apropiate ajungem analizând constatările Curții Europene a Drepturilor Omului și numărul condamnărilor Republicii Moldova pentru încălcarea drepturilor omului reglementate de CEDO. Cele mai des încălcate drepturi în Republica Moldova sunt: 1. dreptul la un proces echitabil (Art.6 CEDO) - 239 de violări (31,3%); 2. interzicerea torturii (Art.3 CEDO) - 180 de violări (23,6%); 3. dreptul la libertate și siguranță (Art. 5 CEDO) - 113 de violări (14,8%); 4. dreptul la un recurs efectiv (Art. 13 CEDO) - 65 de violări (8,5%); 5. dreptul la respectarea vieții private și de familie (Art. 8 CEDO) - 47 de violări (6,2%); 6. dreptul la viață (Art. 2 CEDO) - 22 violări (2,9%) [8]. Subliniem faptul că exercitarea majorității drepturilor menționate supra depinde în mare parte de activitatea organelor de drept, în cadrul cărora cu regret se face prezent fenomenul corupției.

Concluzii

Analizând surse diverse precum rapoartele CNA, indexul privind percepțiile asupra drepturilor omului în Republica Moldova, jurisprudența CtEDO putem să concluzionăm că în domeniile cele mai afectate de fenomenul corupției sunt prezente cele mai multe încălcări ale drepturilor omului printre care dreptul la

educație, sănătate, accesul liber la justiție, dreptul la un remediu efectiv și dreptul la libertate și siguranță. Din păcate, cele mai încălcate drepturi au o conotație socială deosebită pentru toți cetățenii statului, care sunt nevoiți să recurgă la „practici acceptate” pentru primirea actului administrativ individual favorabil, rezolvarea problemelor zilnice sau primirea serviciilor calificate. În același timp, cetățenii, care nu comit acte de corupție rămân defavorizați de către autorități și drepturile acestora sunt încălcate.

Prin urmare, concluzionăm că fenomenul corupției reprezintă un factor, care determină încălcarea majoră a drepturilor omului în domenii precum cel al sănătății, educației și justiției, determinat de către abuzul funcționarilor, colaboratorilor, bugetarilor, cât și a persoanelor cu funcții de răspundere. Îmbunătățirea gradului de respectare a drepturilor omului determină necesitatea eradicării complete a fenomenului torturii din domeniile-cheie a serviciilor publice, ceea ce va avea un impact pozitiv asupra percepției gradului de respectare a drepturilor omului de către cetățeni, eficienței instituțiilor publice și realizarea practică a principiilor statului de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sînt garantate” [9].

Referințe:

1. Bouhris R.V., Leyens J. *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*. Iași, 1997, p. 57.
2. Negrea R. *Banii și puterea*. București, 1990, p. 112.
3. Solomon, C. *Aspecte ale fenomenului corupție în Republica Moldova*. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2007, nr. 6, pp. 264-270. ISSN 1814-3199.
4. Chirtoacă I., Gribincea V., Brighidin O., Goinic D., *Document analitic „Judecarea și sancționarea corupției – analiza practicii judecătorești”*, p. 20. Disponibil: *Judecarea și sancționarea corupției – analiza practicii judecătorești* (crjm.org)
5. *CNA Raport de activitate anul 2022*, 28 februarie 2023, Chișinău, p. 25. Disponibil: *RAPORT_CNA_2022.pdf*
6. *CNA Raport de activitate anul 2022*. Disponibil: *Raport_CNA_2022_in_diagrame.pdf*
7. Oficiul Avocatului Poporului. *Studiu percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova*, Chișinău, 2021, p. 21-23. Disponibil: *Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf* (ombudsman.md)
8. Goinic D., Gribincea V., *Violările admise de Republica Moldova și constatate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului timp de 26 de ani 12 septembrie 1997 - 11 septembrie 2023*. Disponibil: *Violările drepturilor omului admise de Moldova în ultimii 26 de ani* (crjm.org)
9. *Constituția Republicii Moldova din 29-07-1994*. Publicat 29-03-2016 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78 art. 140 modificat LP52 din 16.03.23, MO97-99/24.03.23 art. 150, în vigoare 24.03.23. Disponibil: *CRM1/1994* (legis.md)

Date despre autori:

Stela BOTNARU, doctor în drept, conferențiar universitar, facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-9739-4338

E-mail: stela.botnaru@usm.md

Veronica POZNEACOVA, consultant principal, Direcția monitorizare, Consiliul pentru egalitate.

ORCID: 0000-0003-0762-5049

E-mail: veronicapozneacova@gmail.com

Prezentat la 05.10.2023

CZU: 343.222:343.163:343(478)(094.4)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_15](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_15)

RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU IMIXTIUNEA ÎN ACTIVITATEA AVOCATULUI

Mihaela BOTNARENCO, Ion COJOCARI,

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul articol realizează o analiză exhaustivă a termenilor subtili „apărător al drepturilor omului” și „avocat”, termeni incluși în cadrul standardelor internaționale care guvernează protejarea, promovarea și respectarea drepturilor fundamentale ale omului. Un aspect semnificativ se concentrează pe propunerea de a incrimina actul de imixtiune ilegală în activitatea profesională a avocatului, o măsură care are potențialul de a întări nu numai drepturile avocatului în sine, ci și de a se extinde pentru a cuprinde drepturile clienților săi. Articolul pătrunde într-o analiză cuprinzătoare a provocării complexe legate de prevenirea înainte de timp a cazurilor marcate de intruziuni nejustificate din partea autorităților și, în același timp, protejarea interesului public. Această latură se dovedește a fi esențială pentru asigurarea unui proces judiciar echitabil. O astfel de explorare este vitală în cultivarea unui mediu în care principiile justiției sunt menținute cu cea mai mare rigurozitate, contribuind astfel la dezvoltarea unui cadru solid pentru protejarea și menținerea drepturilor omului.

Cuvânte-cheie: *apărător, apărător al drepturilor omului, avocat, imixtiune, răspundere penală, standarde internaționale, protecție.*

CRIMINAL LIABILITY FOR INTERFERENCE WITH THE LAWYER'S WORK

The current article undertakes a comprehensive analysis of the nuanced terms „human rights defender” and „lawyer,” which are encompassed within international standards governing the protection, promotion, and preservation of fundamental human rights. A significant aspect focuses on the proposal to criminalize the act of unlawful interference in a lawyer’s professional activities, a measure that holds the potential not only to strengthen the rights of the lawyer per se but also extends to encompass the rights of their clients. The article delves into a thorough analysis of the complex challenge related to the proactive prevention of cases marked by unwarranted intrusions by authorities, while simultaneously safeguarding the public interest. This facet proves to be essential in ensuring an equitable judicial process. Such exploration is pivotal in cultivating an environment where principles of justice are upheld with the utmost rigor, thereby contributing to the development of a robust framework for the protection and preservation of human rights.

Keywords: *defender, human rights defender, lawyer, interference, criminal liability, international standards, protection.*

Introducere

Actualitatea temei se referă la atribuțiile îndeplinite de un avocat în exercitarea activității sale profesionale, necesitând garanții semnificative pentru asigurarea independenței și excluderea influențelor asupra activității sale. Prin urmare, avocatul trebuie să evite încălcări ale propriei independențe și să respecte principiile și îndatoririle sale profesionale. Urmărirea penală a avocaților, în special a celor care se implică în protecția drepturilor omului în Republica Moldova, dezvăluie un model discernibil de conduită arbitrară din partea statului și impunitatea celor care interferează cu activitățile avocaților.

Astfel, necesitatea acestei cercetări este legată de situația actuală a avocaților, în special cazurile de presiune induse de autorități. Adoptarea unei dispoziții penale care descurajează intervențiile arbitrare în activitățile avocaților va reprezenta o măsură necesară și asigurătoare într-o societate democratică, menținând angajamentele asumate de Republica Moldova cu privire la protecția drepturilor omului.

Metoda de cercetare implică analiza comparativă a standardelor internaționale de protecție a drepturilor omului. Se utilizează studii de caz și analiză juridică pentru a evalua incriminarea imixtiunii ilegale în activitatea avocaților. Materialele aplicate includ convenții internaționale și decizii judiciare relevante.

Rezultate obținute și discuții

În Codul Penal al Republicii Moldova (în continuare - CP RM), nu se găsește o dispoziție penală ce ar sancționa fapta prejudiciabilă a imixtiunii în activitatea avocatului. Această infracțiune, ce ar incrimina intervenția în exercitarea avocaților, nu se bucură de o popularitate globală, motivată de diverse considerente. Pe de altă parte, pe măsură ce infracționalitatea organizată și tehnologiile informaționale avansează, profesia de avocat necesită garanții suplimentare pentru protejarea împotriva riscurilor ce amenință confidențialitatea datelor, comunicarea confidențială dintre avocat și client, și independența avocatului. Deși CP RM instituie norme penale ce pedepsesc încălcări ale datelor personale și accesului legal la informații computerizate, acestea vizează mai degrabă protecția datelor și secretului corespondenței. Acest context nu are în prim-plan activitatea profesională a avocatului. În consecință, sunt necesare garanții adiționale pentru avocați. În absența asigurării drepturilor profesionale ale avocaților, nivelul de protecție a drepturilor omului ar putea fi compromis. Prin urmare, adoptarea unei astfel de norme ar preveni defectele de fond ale potențialelor atingeri asupra drepturilor individuale și ar promova o judecată mai echitabilă.

În doctrină, deseori se confundă termenii de „apărător”, „apărător al drepturilor omului” și „avocat”. De fapt, termenul de „apărător” este un termen procesual, care este compatibil cu activitatea avocatului, diferit de cel de jurist. Termenul „jurist” provine din latină ca „jus-law”, adică o persoană care practică dreptul. În schimb, termenul „avocat” derivat din latină ca „advocatus - advoco - chem, invit” este un profesionist care oferă asistență juridică calificată persoanelor fizice și juridice [1, pag. 52].

Semnificația sintagmei „apărător al drepturilor omului” este descrisă în Declarația privind apărării drepturilor omului. Aceasta prevede că „apărător al drepturilor omului este orice persoană care lucrează pentru promovarea și protecția drepturilor omului” [2]. Această declarație nu a fost adoptată exclusiv în beneficiul statelor și al apărătorilor drepturilor omului, ci în beneficiul întregii comunități globale. Acest act comunică faptul că fiecare individ are o responsabilitate în a acționa ca apărător al drepturilor omului și subliniază existența unei mișcări globale dedicate drepturilor omului, care ne implică pe toți în mod egal. În contextul Declarației, se consfințește un angajament semnificativ din partea statelor de a implementa aceste principii.

Cu scopul de a impulsiiona și proteja drepturile omului, în Declarația privind drepturile omului s-a intensificat înțelegerea și asumarea responsabilităților statale, stabilindu-se următoarele prerogative: libertatea de asociere, dreptul la adunare pașnică, libertatea de exprimare și opinie, dreptul de a accesa informații, prevederi privind asistența juridică, promovarea generală a ideilor pentru avansarea domeniului drepturilor omului, etapele de implementare ale Declarației privind apărării drepturilor omului, precum și obligația autorităților de a se abține de la acțiuni ce ar putea restricționa activitatea apărătorilor [3].

De asemenea, mișcările de apărare a drepturilor omului, în care suntem cu toții implicați, au rădăcini în articolul 1 al Declarației privind drepturile și responsabilitatea indivizilor, grupurilor și instituțiilor sociale de a promova și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale universal recunoscute. Conform acestui articol, „orice individ are dreptul, fie individual, fie în asociere cu alții, să promoveze și să se angajeze în protejarea și realizarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale la nivel național și internațional” [3]. Declarația apărătorului drepturilor omului nu face nicio distincție de sens între bărbați și femei.[4] În plus, această prevedere face referire la faptul că articolul 7, litera (c) din Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor stipulează că statele părți adoptă toate măsurile corespunzătoare pentru a elimina discriminarea împotriva femeilor în cadrul vieții politice și publice a țării.

Conform art. 6 din Principiile de bază privind rolul avocaților „orice astfel de persoană care nu are un avocat are dreptul, în toate cazurile în care interesele justiției o cer, să beneficieze de un avocat cu o experiență și o competență corespunzătoare naturii infracțiunii care i-a fost încredințată, pentru a-i acorda o asistență juridică efectivă, fără plată din partea sa, dacă nu dispune de mijloace suficiente pentru a plăti aceste servicii” [5]. Totodată, art. 14 stipulează că „avocații, în protejarea drepturilor clienților lor și în promovarea cauzei justiției, vor căuta să susțină drepturile omului și libertățile fundamentale recunoscute de dreptul național și internațional și vor acționa în orice moment în mod liber și cu diligență, cu respectarea normelor recunoscute de lege și a eticii profesiei de avocat” [3]. Aceasta înseamnă că ideea principală a legii este promovarea și protecția drepturilor omului. Prin urmare, activitățile avocatului joacă un rol decisiv în domeniul promovării și protecției drepturilor omului.

Rezoluția (78)8 privind asistența și consilierea juridică prevede condițiile de bază pentru a fi avocat. Asistența unei persoane presupune că aceasta este calificată profesional pentru a practica avocatura în conformitate cu dreptul intern [6]. Aceasta înseamnă că sintagma „avocat specializat în drepturile omului” este strâns legată de legislația națională a statului.

Așadar, activitățile desfășurate de avocat sunt reglementate de anumite principii după cum urmează:

- Accesul la materialele cauzei

În conformitate cu articolul 21 din Principiile de bază privind rolul avocaților (adoptate de cel de-al optulea Congres al Organizației Națiunilor Unite pentru prevenirea criminalității și tratamentul infractorilor de la Havana, Cuba, 27 august - 7 septembrie 1990), este de datoria autorităților competente să asigure avocaților accesul la informațiile, dosarele și documentele corespunzătoare aflate în posesia sau sub controlul lor, în timp util pentru a le permite avocaților să acorde asistență juridică efectivă clienților lor [5]. Un astfel de acces ar trebui să fie asigurat cât mai curând posibil. Articolul 13 din Declarația privind dreptul și responsabilitatea indivizilor, grupurilor și organelor societății de a promova și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale universal recunoscute, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale din 9 decembrie 1998, prevede că: „orice persoană are dreptul, individual și în asociere cu alții, de a solicita, primi și utiliza resurse în scopul expres de a promova și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale prin mijloace pașnice, în conformitate cu articolul 3 din prezenta declarație”. Alineatul (a) al articolului 6 din Declarația menționată precizează: „...orice persoană are dreptul, individual și în asociere cu alte persoane, de a cunoaște, de a căuta, de a obține, de a primi și de a deține informații cu privire la toate drepturile omului și libertățile fundamentale, inclusiv de a avea acces la informații privind modul în care aceste drepturi și libertăți sunt puse în aplicare în sistemele legislative, judiciare sau administrative interne...” [3].

- Accesul la un avocat

Principalele documente ce guvernează accesul la asistență juridică și furnizează garanții pentru consultanță legală, inclusiv pentru cei care nu sunt avocați, includ: Declarația Universală a Drepturilor Omului (AG ONU, 10.12.1948), Convenția Europeană pentru Drepturile Omului și Libertăți Fundamentale (Roma, 4.11.1950), Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice (adoptat prin Rezoluția 2200 A (XXI) a AG ONU la 16.12.1966) și Principiile de Bază privind Rolul Avocaților (Congresul Națiunilor Unite privind Prevenirea și Tratatul Infractorilor, Havana, Cuba, 27.08 - 7.09.1990). Aceste documente nu cer în mod specific calitatea de avocat pentru a furniza asistență legală. Mai mult, articolul 19 din Principiile de Bază privind Rolul Avocaților afirmă: „nicio instanță sau autoritate de stat care recunoaște dreptul la asistență juridică nu poate refuza dreptul avocatului de a reprezenta clientul său, cu excepția cazului în care avocatul este descalificat în conformitate cu legislația și practica națională, precum și cu aceste principii” [5]. De asemenea, se precizează că „avocații trebuie să beneficieze de dreptul de a interacționa cu clienții lor, cu un accent deosebit asupra celor privatizați de libertate, pentru a permite consultanță confidențială și reprezentare în conformitate cu standardele profesionale prevăzute” [5].

- Principiul confidențialității

Conform pct. 8, 22 din Principiile de bază privind rolul avocaților (adoptate de cel de-al optulea Congres al Națiunilor Unite pentru prevenirea criminalității și tratamentul infractorilor de la Havana și Cuba, 27 august - 7 septembrie 1990), toate persoanele arestate, reținute sau deținute, beneficiază de facilitățile, timpul și condițiile adecvate pentru a se prezenta la avocat, pentru a comunica și a se consulta cu acesta fără întârzieri, interferențe sau cenzură și în condiții de deplină confidențialitate. Aceste consultări se pot desfășura în prezența agenților de aplicare a legii, dar fără posibilitatea de a fi ascultați de aceștia. Guvernele recunosc și asigură confidențialitatea oricărei comunicări și consultări între avocați și clienții lor ca parte a relațiilor lor profesionale. Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind libertatea de exercitare a profesiei de avocat, din 25 octombrie 2000, ca principiu I punctul 6, prevede: „ar trebui luate toate măsurile necesare pentru a asigura respectarea confidențialității relațiilor avocat-client. Excepțiile de la acest principiu ar trebui să fie permise numai dacă nu contravin normelor legale” [7]. Standardele profesiei juridice independente ale Asociației Internaționale a Barourilor, adoptate la 7 septembrie 1990 la New York, la punctul 13 recomandă: „avocații ar trebui să dispună de toate facilitățile și privilegiile care sunt necesare pentru îndeplinirea sarcinilor lor profesionale într-un mod eficient, inclusiv: a) confidențialitatea relațiilor

dintre avocat și client, inclusiv protecția dosarului și a documentelor avocatului împotriva confiscării sau inspecției și protecția împotriva interceptării comunicațiilor electronice ale avocatului” [8].

- Principiul independenței

Conform paragrafului 16 (a) din Principiile de bază privind rolul avocaților, adoptate de cel de-al VIII-lea Congres al Națiunilor Unite pentru prevenirea criminalității și tratamentul infractorilor (Havana, Cuba, 27 august - 7 septembrie 1990), guvernele se asigură că avocații își pot îndeplini toate îndatoririle profesionale într-un mediu lipsit de amenințări, obstacole, intimidări sau interferențe nejustificate. Conform clauzei 17 din aceleași principii, în cazurile în care există o amenințare la adresa securității avocaților ca urmare a exercitării activității lor, autoritățile le asigură acestora o protecție adecvată. Eșecul statului de a aborda amenințările la adresa avocaților poate echivala cu încălcarea dreptului la protecție în conformitate cu dreptul internațional (punctul 34 din Raportul interimar al Raportorului special privind independența judecătorilor și avocaților către Adunarea Generală a ONU din 10 august 2010). În conformitate cu punctul 1-2 din Declarația privind dreptul și responsabilitatea indivizilor, grupurilor și organelor societății de a promova și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale universal recunoscute, adoptată prin Rezoluția 53/144 a Adunării Generale din 9 decembrie 1998, fiecare persoană are dreptul, individual și împreună cu alte persoane, de a participa la activități pașnice îndreptate împotriva încălcărilor drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Iar statul ia toate măsurile necesare pentru a asigura protecția, cu ajutorul autorităților competente, a oricărei persoane care acționează individual și în asociere cu alte persoane, împotriva oricărei violențe, amenințări, represalii, discriminări negative de facto sau de jure, presiuni sau orice alte acțiuni arbitrare în legătură cu exercitarea legală a drepturilor sale menționate în prezenta declarație. Avocații nu ar trebui să sufere consecințe sau să fie expuși riscului de a fi supuși vreunei sancțiuni sau presiuni atunci când acționează în conformitate cu standardele lor profesionale (paragraful 4 din Principiul I al Recomandării celui de-al 21-lea Comitet al Miniștrilor al Consiliului European „Cu privire la libertatea de exercitare a profesiei de avocat”, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului European la cea de-a 727-a reuniune la nivel de miniștri adjuncți, la 25 octombrie 2000).

- Responsabilitățile statului

La 6 februarie 2008, Comitetul de Miniștri al Consiliului European a adoptat Declarația Comitetului de Miniștri privind acțiunile Consiliului European pentru îmbunătățirea protecției apărătorilor drepturilor omului și promovarea activităților acestora. Conform Declarației, statele trebuie să „creeze un mediu favorabil activității apărătorilor drepturilor omului, permițând persoanelor, grupurilor și asociațiilor să desfășoare liber activități, pe o bază legală, în conformitate cu standardele internaționale, pentru a promova și a lupta pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale, fără alte restricții decât cele autorizate de Convenția Europeană a Drepturilor Omului” [9].

a. *Obligațiile negative și pozitive ale statului* - Responsabilitatea statului este definită atât prin obligații negative, cât și pozitive. Statele trebuie să se abțină de la orice acte care încalcă drepturile apărătorilor drepturilor omului din cauza activității lor în domeniul drepturilor omului; să protejeze apărătorii drepturilor omului împotriva abuzurilor comise de terți din cauza activității lor în domeniul drepturilor omului și să dea dovadă de diligență în acest sens; să ia măsuri pro-active pentru a promova realizarea deplină a drepturilor apărătorilor drepturilor omului, inclusiv a dreptului acestora de a apăra drepturile omului [10].

b. *Responsabilitatea de a respecta principiul independenței avocaților* - În baza paragrafelor 16 din Principiile de bază privind rolul avocaților, „guvernele trebuie să se asigure că avocații: sunt în măsură să își îndeplinească toate funcțiile profesionale fără intimidare, împiedicare, hărțuire sau interferențe necorespunzătoare; sunt capabili să călătorească și să se consulte liber cu clienții lor, atât în propria țară, cât și în străinătate; nu vor suferi sau nu vor fi amenințați cu urmărirea penală sau cu sancțiuni contravenționale, economice sau de altă natură pentru orice acțiune întreprinsă în conformitate cu îndatoririle, standardele și etica profesională recunoscute” [5].

c. *Responsabilitatea de a asigura accesul avocaților la informații corespunzătoare* - Pe baza paragrafelor 21 din Principiile de bază privind rolul avocaților, este de datoria autorităților competente să asigure accesul avocaților la informații, dosare și documente corespunzătoare aflate în posesia sau sub controlul lor, în timp util pentru a le permite avocaților să ofere asistență juridică efectivă clienților lor. Un astfel de acces ar trebui să fie acordat cât mai curând posibil, în timp rezonabil.

În viziunea noastră, trebuie remarcat faptul că responsabilitățile statelor se bazează pe dreptul național (intern). Inițial, sensul de „apărător al drepturilor omului” este foarte larg pentru a fi reflectat foarte clar. De asemenea, statul trebuie să creeze dispoziții interne care să poată acoperi toate sensurile activităților apărătorului drepturilor omului. Cu toate acestea, statele fac o distincție de sens între activitatea de avocat și cea de apărător al drepturilor omului. De ce? Ar trebui să recunoaștem că nu toate activitățile avocatului au ca scop promovarea și protejarea drepturilor omului. Profesia de avocat este mai degrabă un sprijin pentru protejarea intereselor clientului decât a intereselor drepturilor omului. În articol utilizăm sintagma: „avocat specializat în drepturile omului” pentru a cuprinde toate instrumentele eficiente ale sensului de protecție și promovare a drepturilor omului.

Prin urmare, statul poate face o distincție între apărătorii drepturilor omului și avocați, care constă în activitățile lor diferite și în interesul legii. Cu toate acestea, în unele cazuri, activitatea lor pot fi combinate în cazul în care avocatul își desfășoară activitatea ca apărător al drepturilor omului. Când ar putea fi așa ceva? Aceasta ar putea avea loc numai în cazul în care dispozițiile țărilor prevăd reglementarea activităților avocaților de protecție și ale apărătorilor drepturilor omului. De aceea, este necesar ca avocatul să aibă o activitate permanentă ca apărător al drepturilor omului. De ce? În sens larg, orice avocat poate lucra în domeniul drepturilor omului fără a fi înregistrată o astfel de activitate. Cu toate acestea, în sens restrâns, statele pot stabili anumite reglementări naționale pentru protecția și respectarea apărătorilor drepturilor omului, cu condiția înregistrării unei astfel de activități (de exemplu: înființarea unui ONG). În cazul în care avocatul nu a înregistrat o astfel de organizație, este posibil ca activitatea sa temporară ca apărător al drepturilor omului să nu fie protejată de legislația națională. Ar trebui remarcat faptul că dispozițiile internaționale nu prevăd în mod clar imunități și garanții pentru avocații specializați în drepturile omului, care trebuie să fie stabilite de legislația națională. Prin urmare, responsabilitatea statului este de a pune în aplicare condițiile necesare pentru a apăra activitatea avocatului, pe de o parte, și activitatea apărătorului drepturilor omului, pe de altă parte.

În viziunea noastră, toate formele de avocați, dacă activitatea lor este îndreptată spre promovarea și protejarea drepturilor și libertăților omului, sunt avocați pentru drepturile omului și trebuie protejați de o lege penală care va preveni implicarea în profesia de avocat.

Desfășurarea profesiei de avocat în Republica Moldova este reglementată de Legea cu privire la avocatură, adoptată la 19.07.2002, intrată în vigoare la 13.12.2002, și de Statutul profesiei de avocat, adoptat de Baroul Avocaților din Republica Moldova [11] [12]. Totodată, ținând cont de faptul, că activitatea este reglementată de lege, care a stabilit că principiile activității avocatului sunt stipulate în articolul 3, articolul 52 „Garantarea independenței” și articolul 53 „Drepturile avocatului”, Codul de procedură penală (în continuare- CPP RM) nu asigură prevederile legii în măsura potrivită. Astfel, articolul 2 (4) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova prevede că normele juridice de natură procedurală cuprinse în alte legi naționale pot fi aplicate numai dacă sunt incluse în Codul de procedură penală [13]. Principiul independenței profesiei de avocat, proclamat de legislația Republicii Moldova, nu permite ingerințe în activitatea avocaților. Cu toate acestea, indirect, este posibil luând în considerație numărul impunător de avocați persecutați pentru desfășurarea activităților sale profesionale.

În cauza *Leva versus Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare- CtEDO) a stabilit că autoritățile moldovenești au încălcat art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare- CEDO), pentru lipsa posibilităților de consultare cu un avocat „întâlnirile de la Centrul Național Anticorupție (în continuare în text-CNA) cu avocatul ales de acesta se desfășurau în sala avocat-client, unde erau separați de un perete de sticlă și se presupune că trebuiau să strige pentru a se auzi unul pe celălalt. În sala de întâlniri avocat-client din centrul de detenție CNA, spațiul destinat deținuților este separat de restul camerei printr-o ușă și o fereastră. Fereastra este formată din două plăci de sticlă. Ambele plăci au găuri mici perforate cu un burghiu; cu toate acestea, găurile nu coincid, astfel încât nu se poate trece nimic prin fereastră. În plus, între plăcile de sticlă se află o plasă densă de culoare verde, realizată fie din sârmă subțire, fie din plastic, care acoperă zona găurită a ferestrei. Nu există spațiu pentru trecerea documentelor între avocat și clientul său. Avocatul nu ar fi putut lucra cu documentele în mod corespunzător și a simțit că există riscul de a fi auzit de către ofițerii CNA (Centrul Național Anticorupție)” [14].

În legislația Republicii Moldova nu există garanții clare împotriva amenințării cu obstrucționarea și imixtiunea în activitatea avocaților. Motivele pot fi diferite, de exemplu, aceștia pot avea relații cu regiunea transnistreană, deoarece exercitarea controlului asupra activităților avocaților pe acest teritoriu este o sarcină imposibilă pentru stat. Un alt motiv este lipsa de dorință de a efectua reformele necesare.

În Republica Moldova lipsesc prevederi legale clare de implementare a standardelor internaționale pentru toți avocații care protejează drepturile omului. Prin urmare, este necesar de a introduce prevederi de garanție în codul penal și administrativ sub forma unor pedepse stricte pentru obstrucționarea și interferența în activitatea avocatului. De asemenea, avocații ar trebui să beneficieze de garanții mai mari în ceea ce privește interferența și să li se ofere posibilitatea legală de a avea acces la informații și acte echivalente cu cele ale organului de urmărire penală. Art. 52 din Legea profesiei de avocat prevede că insulta, defăimarea avocatului, amenințările la adresa acestuia, actele de violență comise împotriva sa în exercitarea atribuțiilor profesionale și în legătură cu acestea se pedepsesc în conformitate cu legea. Nu există o lege specială care ar prevedea răspunderea pentru acțiunile ilegale de mai sus împotriva avocaților, ca în cazul funcționarilor de stat. Sau, exercitarea de presiuni asupra persoanelor aflate în centrele de detenție sau în închisori pentru a le determina să renunțe la dreptul la asistență „În unele cazuri, ofițerul de urmărire penală, grăbit să finalizeze cazul, poate impune inculpatului un anumit avocat sau îi oferă acestuia să renunțe la un avocat. Pentru a avea acces la centrele de detenție și la închisori, avocaților poate să li se ceară să prezinte aprobarea de către organul de urmărire penală sau alte documente care nu sunt menționate în legislația națională. La fel, un avocat nu poate investiga cauza în paralel cu procurorul, pentru a nu se implica în urmărirea penală. Prin urmare, aceste circumstanțe pot descuraja partea apărării la etapa inițială privind obținerea probelor. Competențele avocatului de a obține informații trebuie să fie egalizate cu solicitarea reprezentanților organelor de urmărire penală, de investigație, a procuraturii și a instanței de judecată, numai în acest caz se va realiza echilibrul adecvat și egalitatea părților în colectarea probelor. Or, în lipsa unei astfel de norme penale care ar incrimina imixtiunea, avocații pot fi supuși riscului și intimidăți pentru implicarea în activitatea urmăririi penale.

În conformitate cu dispozițiile alineatelor 5-7 din Principiile de bază privind rolul avocaților, „orice persoană care nu are un avocat are dreptul, să i se atribuiască un avocat cu experiență și competență corespunzătoare naturii infracțiunii, pentru a acorda o asistență juridică efectivă, fără plată, dacă nu dispune de mijloace suficiente pentru a plăti astfel de servicii” [1]. În plus, statele se vor asigura, de asemenea, că toate persoanele arestate sau reținute, cu sau fără acuzație penală, vor avea acces prompt la un avocat și, în orice caz, nu mai târziu de patruzeci și opt de ore de la momentul arestării sau reținerii. Confidențialitatea dintre un avocat și client este o datorie profesională și, în același timp, o garanție fundamentală pentru protecția efectivă a drepturilor omului. Secretul profesional este o condiție prealabilă pentru punerea în aplicare a profesiei de avocat și unul dintre primele principii ale profesiei. Acesta permite clientului să aibă încredere în avocat; în caz contrar, apărarea nu poate fi pusă în aplicare în mod eficient. Secretul profesional asigură un echilibru între protejarea drepturilor și intereselor individului și, de asemenea, protejarea intereselor societății. Aceasta este o componentă cheie a justiției moderne, care poate rămâne o garanție virtuală dacă nu se asigură garanții specifice și precise în legislația națională.

În Republica Moldova, este posibilă încălcarea secretului profesional al avocatului și a comunicării confidențiale cu clientul. Acest lucru se datorează faptului că avocatul la intrarea în penitenciar este supus unui control personal: verificarea documentelor, a genților, verificarea corporală și, de asemenea, telefonul este luat de gardian și ținut pe masa acestuia pe toată durata vizitei, iar acesta poate purta secretul avocatului. În schimb, procurorul se bucură de toate privilegiile. Mai mult decât atât, la CNA, acesta dă indicații pentru gardieni și primește cereri din partea avocaților, pentru a i se permite sau nu accesul la clientul său. Uneori, avocații sunt nevoiți să aștepte ore în șir. De asemenea, se întâmplă ca o întâlnire confidențială între un avocat și clientul său să fie însoțită în prezența camerelor video sau de supraveghere. Astfel, aceste probleme sunt următoarele: nerespectarea de către state a obligațiilor pozitive de a asigura principiul confidențialității comunicării client-avocat; lipsa de responsabilitate pentru încălcarea principiului confidențialității comunicării client-avocat și a privilegiului client-avocat [1]. Formal, în Republica Moldova este interzisă ingerința nejustificată în drepturile și îndatoririle avocatului. La fel, Legea cu privire

la avocatură asigură garanții împotriva ingerințelor în activitățile avocatului, dar în procesul penal astfel de garanții nu sunt efective, deoarece, în conformitate cu Codul de procedură penală al Republicii Moldova, normele juridice procedurale conținute în alte legi naționale aplicabile doar dacă sunt incluse în Codul de procedură penală. Datorită acestui fapt, garanțiile de securitate ale unui avocat nu sunt prevăzute în Codul de procedură penală. Prin urmare, Legea privind avocatura nu poate fi aplicată corespunzător atunci când avocatul își exercită atribuțiile în cadrul procedurilor penale.

Lipsa posibilității ca un avocat să ofere asistența juridică calificată necesară cetățenilor care o solicită fără restricții, în timp rezonabil și în quantum corespunzător, duce la o încălcare efectivă a dreptului de acces la justiție, care include accesul la persoana reținută și posibilitatea de a prezenta probe cu importanță semnificativă pentru cauză, precum și dreptul de a respecta cerința de egalitate a părților, precum și respectarea cerințelor privind procedurile judiciare etc. De asemenea, trebuie remarcat faptul că garanțiile avocaților în Republica Moldova nu sunt deloc eficiente. Un avocat poate fi insultat, calomniat, amenințat, astfel persoana care îl invadează va fi trasă la răspundere în conformitate cu normele generale. În Republica Moldova nu există o răspundere contravențională sau penală pentru orice acțiune ilegală împotriva unui avocat.

Conform articolului 52 din Legea privind avocatură, este interzisă intervenția în activitățile profesionale ale unui avocat. Cu toate acestea, în practică, acest lucru este exact invers. Avocatul, având în vedere lipsa unei garanții clare, în conformitate cu CPP RM, este foarte vulnerabil. Prin urmare, poate să i se interzică să își vadă clientul pe motiv că procurorul este în prezent ocupat sau în vacanță. Prin urmare, se creează o procedură complicată de admitere a unui avocat la clientul său. Uneori, acesta trebuie să aștepte ore întregi pentru a i se permite să își vadă clientul. Astfel, acesta poate fi supus controlului atunci când intră într-o instituție penitenciară sau i se interzice să ia cu el chiar și un telefon stins. În ceea ce-l privește pe procuror, acesta nu este supus unor astfel de controlări. Prin urmare, avocatul are un acces limitat la informațiile privind încălcările grave ale drepturilor omului. Adesea, avocații trebuie să solicite informații de la autorități prin intermediul instanței de judecată sau al procuraturii, deoarece avocații fac interpelări cu privire la informațiile necesare în cauzele penale sau contravenționale conform regulilor generale.

Recomandări și concluzii

a) Recomandări pentru autorități

Asigurarea accesului liber și necondiționat la serviciile unui avocat: Interferența în activitatea avocaților constituie un obstacol pentru exercitarea activităților juridice. Este necesar să se extindă conceptul de interferență și obstacole în activitatea avocaților: cerința de furnizare a documentelor suplimentare pentru confirmarea competențelor, în cazuri care nu sunt prevăzute de lege și care pot include informații confidențiale; gestionarea, dezvăluirea, recuperarea sau confiscarea documentelor și corespondenței electronice legate de activitatea avocaților; amenințarea vieții, sănătății, onoarei și demnității avocaților și familiilor lor; încercarea de a implica avocații în acțiuni confidențiale de cooperare sau investigații; interferarea cu poziția juridică a avocaților; împiedicarea convorbirilor confidențiale dintre avocați și clienți; asigurarea accesului avocaților la clienții aflați în detenție, instituții medicale închise, inclusiv unități psihiatrice; amenințarea cu sancțiuni contravenționale sau penale împotriva avocaților în legătură cu activitatea lor profesională; sancționarea avocaților pentru declarații ce reflectă opinia clienților în mass-media sau rețelele sociale.

Interzicerea amestecului în activitățile unui avocat: Încălcarea garanțiilor avocaților lipsește reacții eficiente din partea autorităților, organizațiilor neguvernamentale și Uniunii Avocaților. În Republica Moldova, persecuțiile se bazează adesea pe ingerințe nejustificate în activitatea judiciară a avocaților. Propunem: introducerea garanțiilor și imunităților profesionale; stabilirea sancțiunilor pentru ingerințele nejustificate; alienarea actelor legislative ce permit intervenția cu o lege specială; restricționarea accesului prin hotărâre judecătorească și aprobare a organului avocaților; reglementarea acțiunilor de investigație cu participarea organului avocaților în toate cazurile; extinderea imunității la stagiarii avocaților; inadmisibilitatea mărturiilor obținute prin interogarea avocaților; înregistrarea audio și video a procedurilor pentru avocați; asigurarea proceselor-verbale și a înregistrărilor audio- video în procedurile pornite împotriva avocaților.

b) Recomandări pentru organizațiile neguvernamentale

Activitatea organizațiilor neguvernamentale joacă un rol decisiv în protecția drepturilor omului, de aceea propunem următoarele recomandări: realizarea monitorizării regulate pentru detectarea încălcărilor dreptului de acces la avocați și servicii juridice; acordarea asistenței victimelor cărora li s-a încălcat drepturile și colaborarea totală în investigarea acestor cazuri și aducerea vinovaților în fața răspunderii; informarea cetățenilor, autorităților de aplicare a legii și sistemului penitenciar în scop educativ, prezentarea problemelor identificate și propunerea soluțiilor adecvate; utilizarea normelor de drept internațional și hotărârilor organismelor precum CEDO și Comitetul pentru Drepturile Omului în soluționarea problemelor naționale privind accesul la avocat și servicii juridice; comunicarea situației privind încălcarea dreptului de acces la avocat și servicii juridice organismelor internaționale de protecție a drepturilor omului și a apărătorilor drepturilor omului; verificarea implementării angajamentelor de stat și a recomandărilor internaționale într-un mod continuu.

c) Recomandări pentru Uniunea Avocaților

În Republica Moldova, procedurile disciplinare se inițiază și pe baza sesizărilor parvenite din partea autorităților și pot fi contestate. Îngrijorările cu privire la interferența în activitatea avocaților sunt în special legate de legislația sub nivelul standardelor internaționale. Normele de protecție trebuie definite clar și aliniate la standardele europene. Legea cu privire la avocatură ar trebui îmbunătățită și să includă criterii transparente pentru selecția membrilor comisiei disciplinare. Pentru viitor, se recomandă: extinderea măsurilor de protecție pentru avocați în procedurile disciplinare, conform standardelor internaționale; modificarea legii privind activitatea avocaților pentru a asigura obiectivitate și transparență în soluționarea plângerilor disciplinare: participarea avocaților în proceduri, accesul la materialele cauzei, explicarea scrisă a plângerii, contestarea deciziilor conform Principiilor de bază privind rolul avocaților, contestarea alegerii membrilor comisiei disciplinare, în anumite cazuri, înregistrarea ședințelor și notificarea timpurie a avocaților; examinarea plângerilor exclusiv de o comisie disciplinară independentă pentru a asigura conformitatea cu standardele internaționale și eliminarea îndoielilor privind legalitatea deciziilor luate asupra avocaților și statului.

În concluzie, studiul analizează legislația internațională și națională privind imunitățile și garanțiile avocaților. Rezultatul relevă că implementarea standardelor internaționale este un proces îndelungat, necesitând un set eficient de instrumente pentru a proteja drepturile omului într-un stat democratic. Republica Moldova are responsabilitatea de a se abține de la încălcări ale drepturilor avocaților și de a proteja apărătorii drepturilor omului. Sunt necesare îmbunătățiri: extinderea garanțiilor către grupuri specifice și crearea unei instituții de ombudsman pentru protejarea drepturilor apărătorilor drepturilor omului; îmbunătățirea procesului de alegere a unui ombudsman prin transparență și eficiență; stabilirea răspunderii pentru încălcarea drepturilor apărătorilor drepturilor omului; implementarea restricțiilor privind interferența în activitățile avocaților și crearea unei baze judiciare pentru restricționarea accesului la activitatea profesională.

În final, implementarea independenței profesiei juridice necesită legi promovând dezvoltarea drepturilor omului, iar autoritățile ar trebui să adopte norme pentru răspunderea penală a implicării în activitatea avocaților.

Referințe:

1. *Human Rights Lawyers, Making the Case for Protection of Legal Professionals in Azerbaijan, Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine*. Disponibil: <https://humanrightshouse.org/noop-media/documents/21177.pdf>
2. *The Declaration on human rights defenders adopted by General Assembly Resolution A/RES/53/144 in 1998*. Disponibil: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/SRHRDefenders/Pages/Declaration.aspx>
3. *Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms Adopted by General Assembly resolution 53/144 of 9 December 1998*. Disponibil: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RightAndResponsibility.aspx>
4. *The Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, Margaret Sekaggya*. Disponibil: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/16session/A-HRC-16-44.pdf>

5. *Basic Principles on the Role of Lawyers Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba 27 August to 7 September 1990*. Disponibil: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>
6. *Resolution (78)8 on Legal aid and Advice Adopted by the Committee of Ministers on 2 March 1978 at the 284th meeting of the Ministers' Deputies*. Disponibil: [http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090128115013_res\(78\)8eCoE.pdf](http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090128115013_res(78)8eCoE.pdf)
7. *Recommendation Rec(2000)... of the Committee of Ministers to member states on the freedom of exercise of the profession of lawyer*. Disponibil: <https://rm.coe.int/1680502fe8>
8. *IBA Standards for the independence of the legal profession (Adopted 1990)*. Disponibil: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7>
9. *Declaration of the Committee of Ministers on Council of Europe action to improve the protection of human rights defenders and promote their activities*. Disponibil: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3e52
10. *The guidelines on the protection of human rights defenders OSCE*. Disponibil: <http://www.osce.org/odihr/119633>
11. *Lege nr. 1260, din 19-07-2002 cu privire la avocatură*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126609&lang=ro
12. *Statutul Profesiei de Avocat, nr. 0 din 29-01-2011*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=86850&lang=ro
13. *Cod de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003, publicat la 05-11-2013 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 248-251 art. 69. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136769&lang=ro#
14. *The case of Leva versus Republic of Moldova (Application no. 12444/05). Strasbourg, 15.12.2009, final decision at 15.03.2010*. Disponibil: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{,fulltext":\[,,leva"\],"documentcollectionid2":\[,,GRANDCHAMBER",,CHAMBER"\],"itemid":\[,,001-96177"\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{,fulltext)
15. *Human Rights Lawyers, Making the Case for Protection of Legal Professionals in Azerbaijan, Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine*. Disponibil: <https://humanrightshouse.org/noop-media/documents/21177.pdf>

Date despre autori:

Mihaela BOTNARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

Email: mihaelabotnarenco@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3243-4834

Ion COJOCARI, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: cojocari_ion_mihail@berkeley.edu

ORCID: 0000-0002-6852-2660

Prezentat la 26.09.2023

CZU: 343.146:351.753.3:343(094.4)(478)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_16](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_16)

**О ПРЕДМЕТЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПРЕДУСМОТРЕННЫХ
СТ. 290, СТ. 291, СТ. 292 УК РМ:
УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ, ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ**

Лилия ГЫРЛА,

Молдавский Государственный Университет

This scientific article is devoted to the criminal law analysis of firearms, their components, explosive devices and explosives from the point of view of their consideration as material objects of crimes committed in the field of their illicit trafficking (Art. 290, Art. 291, Art. 292 of the Criminal Code of the Republic of Moldova) . It has been proven that the main parts of firearms fall out of the legislator's field of vision, and the structure of Articles 290 and 292 of the Criminal Code of the Republic of Moldova should be revised in terms of systematizing the material objects of crimes.

In modern conditions, illicit trafficking in weapons, their components, explosive devices and explosives is an international crime, and, obeying the principle of universality in criminal law, the states parties to international conventions in the designated area are obliged to prosecute and punish all persons (organizers, instigators, authors and accomplices) at all stages (preparation, attempt, completed crime) of the commission of any crime in the sphere of illegal circulation of these items.

In turn, we analyzed the legislative experience of some countries of the Anglo-Saxon system of law (USA and India) in order to clarify and identify the features of the criminalization of illicit trafficking in weapons, their components, explosive devices and explosives in these states.

Keywords: *weapons, firearms, components of firearms, explosive devices, explosives, illicit trafficking.*

**ON THE MATERIAL OBJECT OF THE CRIMINAL OFFENCES
PROVIDED BY ART. 290, ART. 291, ART. 292 CC RM:
PENAL ANALYSIS, CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS**

Acest articol științific este consacrat analizei juridico-penale a armelor de foc, a componentelor acestora, a dispozitivelor explozive și a substanțelor explozive din punctul de vedere al recunoașterii acestora în calitate de obiect material al infracțiunilor săvârșite în domeniul traficului ilicit al acestora (art. 290, art. 291, art.292 din Codul penal al Republicii Moldova). S-a demonstrat că părțile principale ale armelor de foc nu se încadrează în câmpul vizual al legiuitorului, iar structura articolelor 290 și 292 din Codul penal al Republicii Moldova ar trebui revizuită în ceea ce privește sistematizarea subiecților infracțiunilor.

În condițiile contemporane, traficul ilicit de arme, componente ale acestora, dispozitive explozive și substanțe explozive constituie o infracțiune cu caracter internațional, iar, respectând principiul universalității în dreptul penal, statele părți la convențiile internaționale din zona desemnată sunt obligate să urmărească și să pedepsească toate persoanele (organizatori, instigatori, făptuitori și complici) în toate etapele (pregătirea, tentativa, infracțiunea finalizată) ale săvârșirii oricărei infracțiuni din sfera circulației ilegale a acestor bunuri.

Cu toate acestea, am analizat experiența legislativă a unor țări din sistemul de drept anglo-saxon (SUA și India) pentru a clarifica și identifica trăsăturile incriminării traficului ilicit de arme, componente ale acestora, dispozitive explozive și explozivi în aceste state.

Cuvinte-cheie: *arme, arme de foc, componente ale armelor de foc, dispozitive explozive, substanțe explozive, trafic ilicit.*

Введение

Данная научная статья посвящена уголовно-правовому анализу огнестрельного оружия, его составных частей, взрывных устройств и взрывчатых веществ с точки зрения их рассмотрения в качестве предметов преступлений, совершаемых в сфере их незаконного оборота (ст. 290, ст. 291 ст. 292 УК РМ). Доказано, что основные части огнестрельного оружия выпадают из поля зрения за-

конодателя, а структура ст. 290 и ст. 292 УК РМ должна быть пересмотрена в части систематизации предметов преступлений.

В условиях современности незаконный оборот оружия, его составных частей, взрывных устройств и взрывчатых веществ является преступлением международного характера, и, подчиняясь принципу универсальности в уголовном праве, государства-участники международных конвенций в обозначенной сфере обязаны подвергать уголовному преследованию и уголовному наказанию всех лиц (организаторов, подстрекателей, исполнителей и пособников) на всех стадиях (приготовление, покушение, оконченное преступление) совершения любого преступления в сфере незаконного оборота указанных предметов.

В свою очередь, нами проанализирован законодательный опыт некоторых стран англо-саксонской системы права (США и Индия) в целях уяснения и выявления особенностей криминализации незаконного оборота оружия, его составных частей, взрывных устройств и взрывчатых веществ в этих государствах.

Дискуссии и полученные результаты

В рамках нашего исследования мы подвергли семантическому анализу понятия «оружие»; «огнестрельное оружие»; «основные составные части огнестрельного оружия»; «боеприпасы»; «взрывное устройство»; «взрывчатое вещество» в целях выработки единого понятийного аппарата, который бы в полной мере соответствовал бы содержанию уголовно-правовых запретов, содержащихся в Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова в сфере незаконного оборота огнестрельного оружия, основных составных частей, боеприпасов, взрывных устройств и взрывчатых веществ.

Возьмем за основу определение оружия, содержащееся в ч. (1) ст. 129 УК РМ, согласно которому под оружием понимаются орудия, части или устройства, определенные как таковые положениями закона. Вместе с тем, в ч. (2) ст. 129 УК РМ уточняется, что к оружию приравниваются предметы иного рода, которые могут быть использованы или были использованы для нападения. Учитывая то обстоятельство, что норма предусмотренная ч. (1) ст. 129 УК РМ, бланкетная, нам необходимо обратиться к действующему законодательству в указанной сфере, которое сформировано из нескольких законов и подзаконных нормативно-правовых актов:

- Закон Республики Молдова № LP147/2017 от 14.07.2017 о режиме обычного вооружения и боеприпасов, специальных средств и военных устройств, принадлежащих Национальной армии и иностранным военным силам, законно находящимся на территории Республики Молдова. В: *Официальный Монитор Республики Молдова*, 2017, № 277-278.

- Закон Республики Молдова № LP130/2012 от 08.06.2012 о режиме оружия и боеприпасов гражданского назначения. В: *Официальный монитор Республики Молдова*, 2012, №222-227.

- Постановление Правительства Республики Молдова № HG105/2019 от 27.02.2019 о применении гладкоствольного оружия на охраняемых государством природных территориях. В: *Официальный монитор Республики Молдова*, 2019, № 76-85.

- Приказ Министерства Внутренних Дел Республики Молдова № OMAI97/2007 от 27.04.2007 об утверждении Инструкции по приему, техническому осмотру, баллистическому исследованию и легализации незаконно хранящегося и добровольно сданного оружия и боеприпасов. В: *Официальный монитор Республики Молдова*, 2007, №64.

Категория «оружие». В соответствии с Законом Республики Молдова № LP130/2012 от 08.06.2012 о режиме оружия и боеприпасов гражданского назначения, оружием признается предусмотренные в категориях приложения 1 предмет или устройство, изготовленные или приспособленные, из которых дробь, пули или иные снаряды либо поражающие вещества независимо от их агрегатного состояния могут быть выпущены с помощью взрывного, газового или атмосферного давления либо других источников энергии [1].

В сравнительном контексте, в законодательстве Индии «оружие» обозначает изделия любого описания, разработанные или приспособленные в качестве оружия для нападения или обороны, и включают огнестрельное оружие, холодное и другое смертоносное оружие, а также части и оборуду-

дование для производства оружия, но не включает предметы, предназначенные исключительно для бытового или сельскохозяйственного использования, и оружие, которое является игрушечным, но которое можно превратить в исправное оружие [2]. В принципе, определение, предложенное индийским законодателем, юридически жизнеспособно и корректно с точки зрения законодательной техники. Более того, развернутая формулировка оружия, предложенная индийским законодателем, с точки зрения его целевого назначения (нападение или оборона), а также его перечня, представляется, актуальнее, в сравнении с нашим законодателем. В частности, о правовом режиме оружий-игрушек ничего не говорится в действующем законодательстве Республики Молдова, а наш законодатель умалчивает ситуации, когда игрушечное оружие будет или нет признаваться оружием. Единственное упоминание мы встречаем об имитации оружия, используемое в Постановлении Пленума Высшей Судебной Палаты о судебной практике по уголовным делам о хищениях №23 от 28.06.2004, согласно которому, если виновный демонстрирует только оружие (предмет) или заведомо угрожает незаряженным оружием, либо с имитацией оружия (револьвер-мачете, или кинжал и т.п.), не намереваясь использовать их для причинения опасного вреда жизни и здоровью, действия будут квалифицированы (в при отсутствии иных отягчающих обстоятельств), по всем обстоятельствам дела, как разбой на основании ч. (1) ст. 188 УК РМ, либо как шантаж на основании п.с) ч. (2) ст. 189 УК РМ, либо как грабеж (ст. 187 УК РМ), если потерпевший осознавал, что ему угрожали незаряженным оружием или имитационным оружием [3].

Правовед Л. Ф. Рогатых указывает, что «Целевое назначение всякого оружия – поражение живого организма, разрушение предметов материального мира. В общеупотребительном смысле под оружием понимается предмет, при помощи которого значительно усиливаются физические, мускульные возможности человека, стремящегося нанести поражение при нападении или обороне» [4, с. 13].

Оружие – это предмет, полностью либо частично изъятый из гражданского оборота. Это значит, что существует определенный официальный порядок оформления права на его приобретение, хранение, ношение, изготовление, сбыт и т.п. Объективное свойство – способность уничтожения, повреждения, разрушения, обладание поражающим эффектом заложено в самих предметах, неотделимо от них, обусловлено их внутренней природой, структурой и, как правило, придается этим предметам при их изготовлении [5, с. 32-33].

Найманбаев М. Ж. утверждает, что оружие должно быть пригодно для уничтожения тех или иных объектов, должно быть способно либо поражать живую цель, причинять смерть или вред здоровью. Пригодными данные предметы будут и в том случае, если они могут быть приведены в такое надлежащее состояние (например, путем ремонта, доделок) для соответствующего их использования [5, с. 33].

Солидаризируясь с цитируемым автором, подчеркнем, что неисправное или учебное огнестрельное оружие лишь тогда может признаваться предметом уголовного преступления, когда виновный имел намерение и реальную возможность привести его в пригодное для стрельбы состояние или содержало пригодные для использования комплектующие детали, специальное назначение (функциональный признак) связано с фактическими и возможными функциями предмета рассматриваемого преступления, с его целевым назначением, значимостью для удовлетворения определенных потребностей [5, с. 33].

Итак, уголовно-правовое понятие оружия складывается из совокупности следующих признаков: оружие — это предмет, предназначенный (изготовленный) исключительно для поражения живой или иной цели; возможность использования указанного предмета в хозяйственно-бытовых целях является не главным, а сопутствующим назначением; приобретение, ношение, хранение оружия возможно лишь при соответствующем документальном оформлении этого права компетентными органами.

Категория «огнестрельное оружие». Согласно Протоколу против незаконного изготовления и оборота огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности, огнестрельным оружием является носимое ствольное оружие, которое производит выстрел пули или снаряда за счет энергии взрывчатого вещества. Большинство ответивших на вопросник государств сообщили, что их национальное законодательство содержит определение огнестрельного оружия, которое соответствует определению, данному в Протоколе [6].

Положения Протокола не применяются в отношении *«старинного огнестрельного оружия»*, изготовленного до 1899 года включительно. В почти всех приславших свои ответы государствах, в законодательстве которых имеются положения о старинном огнестрельном оружии, установлен более ранний временной предел, чем 1899 год, или же помимо даты изготовления указаны конкретные технические характеристики огнестрельного оружия, например, оружие на черном порохе и дульнозарядное оружие [6].

Из определения огнестрельного оружия согласно Протоколу также исключены модели старинного огнестрельного оружия, однако следует отметить, что учитывать необходимо только функционирующие модели, на которых установлены современные стрелковые механизмы, в то время как нестреляющие модели должны учитываться только в тех случаях, если их можно легко приспособить для стрельбы [6].

Правовед Л. Ф. Рогатых уточняет, что впервые понятие «военная контрабанда» было сформулировано в Декларации о праве морской войны от 13 февраля 1909: «В число предметов военной контрабанды были включены не только материалы и оборудование, которые могут служить военным целям, но и такие материалы и оборудование, которые сами по себе могут одинаково служить как для мирных, так и военных целей, если в каждом отдельном случае может быть указано, что эти предметы и материалы непосредственно или после предварительной обработки предназначены служить целям нападения или обороны» [4, с. 13-14].

Так, в соответствии со ст. 22 Лондонской Декларации о праве морской войны [7, с. 18], к предметам военной контрабанды были отнесены: 1) Всякого рода оружие, включая и охотничье, а также и отдельные принадлежащие к нему части; 2) Снаряды, заряды и патроны всякого рода и отдельные принадлежащие к ним части; 3) Порох и взрывчатые вещества, специально употребляемые на войне; 4) Пушечные станки, ящики, передки, фургоны, полевые кузницы и отдельные принадлежащие к ним части; 5) Предметы, специально относящиеся к военному обмундированию и снаряжению; 6) Специальная военная упряжь всякого рода; 7) Верховые, обозные и вьючные животные, могущие служить для войны; 8) Предметы лагерного снаряжения и отдельные принадлежащие к ним части; 9) Брони; 10) Военные суда, шлюпки и отдельные части, по своим особенностям не могущие быть использованы иначе как на военном судне; 11) Инструменты и приборы, исключительно предназначенные для изготовления боевых припасов, для выделки и починки оружия и предметов военного снаряжения, сухопутного или морского [7, с. 18].

В свою очередь, огнестрельное оружие по смыслу Законом Республики Молдова № LP130/2012 от 08.06.2012 о режиме оружия и боеприпасов гражданского назначения, означает любое оружие со стволом, которое можно носить, предназначенное для производства выброса или могущее быть преобразовано для производства выброса дроби, пули или снаряда в результате сгорания метательного заряда; считается, что предмет может быть преобразован для производства выброса дроби, пули или снаряда в результате сгорания метательного заряда, если он имеет вид огнестрельного оружия и вследствие своей конструкции или материала, из которого был изготовлен, может быть преобразован для указанных целей; в целях настоящего закона не включается в определение огнестрельного оружия оружие, предусмотренное в категориях С и D приложения 1 [1];

В дополнении отметим, что согласно ст. 4 Закона Республики Молдова № LP147/2017 от 14.07.2017 о режиме обычного вооружения и боеприпасов, специальных средств и военных устройств, принадлежащих Национальной армии и иностранным военным силам, законно находящимся на территории Республики Молдова, обычное вооружение (обычное оружие) – изготовленный или приспособленный предмет или устройство, из которого могут быть выпущены свинец, пуля или иной снаряд либо поражающее вещество в газовом, жидком или ином состоянии с помощью взрывного, газового или атмосферного давления либо посредством других источников создания давления [8].

Отметим, что ответственность на основании ч. (1) ст. 290 УК РМ как оконченное преступление наступает не только в случаях, когда предметом преступления является годное к функциональному использованию оружие, но и «при совершении соответствующих действий в отношении неисправного либо учебного оружия, если виновный имел намерение и реальную возможность привести его в пригодное состояние» [4, с. 15-16].

В соответствии с Положением о режиме оружия и боеприпасов гражданского назначения, утвержденным Приложением № 1 к Постановлению Правительства Республики Молдова № 293 от 23 апреля 2014 г. [9], в Главе XXXV предусмотрен порядок регистрации наградного оружия и боеприпасов к нему». Следует отметить, что основной уголовно-правовой и криминологической проблемой контроля и учета наградного оружия, по мнению правоведа А. И. Ширкина, является «небрежное хранение наградного оружия приводит к трагедиям, совершению преступлений, нередко случаи самоубийства с использованием такого оружия, а также убийство других лиц вследствие неосторожного обращения с наградным оружием» [10, с. 21].

Цитируемый автор предлагает принять и реализовать комплекс мер, среди которых: ограничение перечня лиц, которые могут быть награждены оружием, оставив в нем только военнослужащих и сотрудников правоохранительных, государственных военизированных организаций; его вручение вручать только за совершение воинского подвига или за участие в борьбе с преступностью [10, с. 21].

С точки зрения сравнительного правоведения, в действующем законодательстве Соединенных Штатов Америки, для целей § 922 и § 924 нарушения 18 U.S.C. § 921(a)(3) определяется «огнестрельное оружие» как: любое оружие (включая стартовое ружье), которое будет или предназначено или может быть легко переоборудовано для выбрасывания снаряда под действием взрывчатого вещества; корпус или ствольная коробка любого такого оружия; любой глушитель огнестрельного оружия или глушитель огнестрельного оружия; или любое разрушительное устройство. Этот термин не включает старинное огнестрельное оружие [11].

В федеральном законодательстве Соединенных Штатов Америки дается исчерпывающее определение терминов «дробовик», «короткоствольное ружье», «винтовка»:

– Термин «дробовик» означает оружие, спроектированное или переработанное, изготовленное или переделанное, предназначенное для стрельбы с плеча и спроектированное или переработанное, изготовленное или переделанное для использования энергии взрывчатого вещества для стрельбы через гладкий ствол либо количество выстрелов шара или одного снаряда при каждом нажатии на спусковой крючок [11].

– Термин «короткоствольное ружье» означает ружье, имеющее один или несколько стволов длиной менее восемнадцати дюймов, и любое оружие, изготовленное из ружья (путем модификации, модификации или иным образом), если такое модифицированное оружие имеет общая длина менее двадцати шести дюймов [11].

– Термин «винтовка» означает оружие, спроектированное или переработанное, изготовленное или переделанное и предназначенное для стрельбы с плеча, а также спроектированное или переработанное и изготовленное или переделанное для использования энергии взрывчатого вещества для выстрела только одним снарядом через нарезной канал ствола для каждого нажатия на спусковой крючок [11].

– Термин «пистолет» означает – (А) огнестрельное оружие с коротким прикладом, предназначенное для удерживания и стрельбы одной рукой; и (В) любая комбинация частей, из которых может быть собрано огнестрельное оружие, описанное в подпункте (А) [11].

Итальянские правоведы E. U. Savona и M. Mancuso определяют огнестрельное оружие как «любое переносное ствольное оружие, которое выбрасывает, предназначено для выбрасывания или может быть переоборудовано для выбрасывания дроби, пули или снаряда под действием горючего метательного заряда. Таким образом, предмет считается трансформируемым, если он имеет вид огнестрельного оружия и благодаря своей конструкции или материалу, из которого он изготовлен, может быть преобразован таким образом» [12, с.].

Есть некоторые исключения из этого определения огнестрельного оружия: огнестрельное оружие, окончательно выведенное из строя в результате применения технических процедур (деактивации), гарантированных официальным органом или признанных таким органом; предназначены для сигнальной, сигнальной, спасательной, убийной или гарпунной ловли или для промышленных или технических целей при условии, что они могут быть использованы только по назначению; счи-

таются антикварным оружием или его репродукциями, если они не были включены в предыдущие категории и подпадают под действие национальных законов [12, с.].

Категория «составные части оружия». Согласно Протоколу против незаконного изготовления и оборота огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности «составные части и компоненты» означают элементы, специально предназначенные для огнестрельного оружия и необходимые для его функционирования, включая ствол, корпус или ствольную коробку, затвор или барабан, ось затвора или казенник [6]. Согласно подпункту (b) статьи 3 Протокола, к «составным частям и компонентам» также относятся любые устройства, предназначенные или адаптированные для уменьшения звука, производимого выстрелом из огнестрельного оружия (*глушители*) [6]. Согласно подпункту (c) статьи 3 Протокола, к «боеприпасам» относятся все изготовленные или собранные виды боеприпасов, а также их компоненты, если сами такие компоненты подпадают под систему разрешений. Большинство ответивших государств сообщили, что определения боеприпасов в их национальном законодательстве соответствуют определению, данному в Протоколе [6]. Уточним, что боеприпасами являются предметы вооружения и метаемое снаряжение, предназначенные для поражения цели и содержащие разрывной, метательный, пиротехнический или вышибной заряды либо их сочетание.

В соответствии с Законом Республики Молдова № LP130/2012 от 08.06.2012 о режиме оружия и боеприпасов гражданского назначения, основной узел огнестрельного оружия – запирающий механизм, патронник и/или ствол огнестрельного оружия, включенные каждый в отдельности в категорию огнестрельного оружия, на котором они установлены или предназначены для установки на него [1].

Также, в Законе Республики Молдова № LP147/2017 от 14.07.2017 о режиме обычного вооружения и боеприпасов, специальных средств и военных устройств, принадлежащих Национальной армии и иностранным военным силам, законно находящимся на территории Республики Молдова, боеприпасы определены как совокупность, состоящая из патрона, метательного заряда, капсюля-воспламенителя и, по обстоятельствам, снаряда [8]. Цитируемый закон дифференцирует обычные боеприпасы и определяет их составная часть вооружения, непосредственно предназначенная для уничтожения живой силы и техники, разрушения объектов (фортификационных сооружений) и выполнения специальных заданий (освещение, задымление, распространение агитационной литературы) [8];

Под деталью огнестрельного оружия Закон Республики Молдова № LP130/2012 от 08.06.2012 о режиме оружия и боеприпасов гражданского назначения понимает любую часть или запчасть, специально изготовленная для огнестрельного оружия и имеющая важное значение для его функционирования, а именно: ствол, возвратный механизм, подвижная муфта, кожух, затвор или ствольная коробка, ударник или затвор, а также любое устройство, изготовленное или приспособленное для глушения шума, вызванного стрельбой из оружия [1].

В федеральном законодательстве Соединенных Штатов Америки термины «глушитель огнестрельного оружия» означают любое устройство для глушения или ослабления звука переносного огнестрельного оружия, включая любую комбинацию частей, спроектированных или переработанных и предназначенных для использования при сборке или изготовлении огнестрельного оружия и любая часть, предназначенная только для использования в такой сборке или изготовлении [11].

С точки зрения сравнительного правоведения, в законодательстве Индии (Ак об оружии 1959) категория боеприпасов определена следующим образом – боеприпасы для любого огнестрельного оружия и включают: (i) ракеты, бомбы, гранаты, снаряды и другие ракеты; (ii) изделия, предназначенные для минирования подводных лодок; (iii) другие предметы, содержащие, предназначенные или приспособленные для наполнения взрывчатых веществ, взрывоопасных или расщепляющихся материалов, ядовитых жидкостей, газов или других подобных веществ, независимо от того, пригодны ли они для использования совместно с огнестрельным оружием или нет; (iv) составные части огнестрельного оружия и аксессуары для таких составных частей; (v) предохранители; (vi) части и оборудование для производства боеприпасов [2].

В законодательстве Индии выделяют «запрещенные боеприпасы», которые означают любые боеприпасы, содержащие или предназначенные или приспособленные для содержания любой ядовитой жидкости, газа или чего-либо подобного, и включают ракеты, бомбы, гранаты, снаряды, ракеты, изделия, предназначенные для обслуживания торпед и минирование подводных лодок и такие другие предметы, которые Центральное правительство может, путем уведомления в Официальном вестнике, определить как запрещенные боеприпасы [2].

В свою очередь, в федеральном законодательстве США термин «боеприпасы» означает боеприпасы или гильзы, капсюли, пули или порох, предназначенные для использования в любом огнестрельном оружии. Также, законодатель США оперирует термином «броневой боеприпас», который означает: (i) снаряд или сердечник снаряда, который может быть использован в ручном огнестрельном оружии и полностью изготовлен (исключая присутствие следов других веществ) из одного или комбинации вольфрамовых сплавов, стали, железа, латуни, бронзы, бериллиевой меди, или обедненный уран; или (ii) снаряд калибра более 22 с полной оболочкой, разработанный и предназначенный для использования в ручном огнестрельном оружии, вес оболочки которого превышает 25 процентов от общего веса снаряда [11].

К сожалению, замечаем, что наш законодатель упускает из виду в качестве предмета преступления, предусмотренного ст. 290 УК РМ, основные части огнестрельного оружия, оборот которых, безусловно, характеризуется существенной вредоносностью, а действия по незаконному обороту основных частей огнестрельного оружия должен быть криминализован. К основным частям огнестрельного оружия относятся ствол, затвор, барабан, корпус, ствольная коробка.

На сегодняшний день, учитывая недостатки законотворчества, в тех случаях, когда в целях завладения огнестрельным оружием или боеприпасами похищены их составные части либо детали в комплекте, достаточном для сборки пригодных к использованию оружия либо боеприпасов, квалифицировать содеянное как оконченное преступление невозможно.

По нашему мнению, было бы целесообразным также дифференцировать уголовную ответственность за действия по незаконному обороту огнестрельного оружия в отдельности, и **огнестрельного оружия совместно со специальными приспособлениями**. Так, правовед А. И. Ширкин относит сюда «специальные средства для бесшумной стрельбы, прицелами (прицельными комплексами), приборами ночного видения и т.д., за исключением прицелов для охоты» [10, с. 10].

Взрывчатые вещества и взрывные устройства. Согласно ст. 134⁴ УК РМ (Взрывное или иное смертоносное устройство), под взрывным или иным смертоносным устройством понимается: а) взрывное или зажигательное оружие или устройство, предназначенное или способное причинить смерть, тяжкое телесное повреждение или иной тяжкий вред здоровью либо существенный материальный ущерб; б) оружие или устройство, предназначенное или способное причинить смерть, тяжкое телесное повреждение или иной тяжкий вред здоровью либо существенный материальный ущерб посредством высвобождения, рассеивания или воздействия токсических химических веществ, биологических агентов или токсинов либо аналогичных веществ, радиации или радиоактивного материала.

В доктрине под взрывчатыми веществами следует понимать химические соединения или механические смеси веществ, способные к быстрому самораспространяющемуся превращению — взрыву. Это тротил, аммониты, пластиты, дымный и бездымный порох, твердое ракетное топливо и т.п. [13]

Правоведом И. И. Бикеевым предлагаются авторские определения взрывчатого вещества. Так, по мнению автора, взрывчатыми веществами рекомендуется признавать только «конденсированные (твердые и жидкие) вещества и смеси, способные к взрыву, без включения в их объем углеводородных и иных газов» [14, с. 6].

В современной науке уголовного права к взрывным устройствам относятся такие механизмы, которые предназначены для взрыва боеприпаса при определенном внешнем воздействии или в определенный момент. Взрывные устройства состоят из взрывчатого вещества и специального устройства, конструктивно предназначенного для производства взрыва [15]. Это мины, торпеды, динамитные шашки и т.п., изготовленные в заводских условиях и самодельные.

Автор И. И. Бикеев предлагает трактовать взрывные устройства как предметы, объединяющие в единое функциональное целое взрывчатые вещества и средства взрыва, с закреплением такого понимания их в специальном нормативном акте [14, с. 6].

Не признаются оружием изделия, сертифицированные в качестве изделий хозяйственно-бытового и производственного назначения, конструктивно сходные с оружием. В незаконном обороте может находиться как огнестрельное оружие заводского изготовления, так и самодельное [16]. Подчеркнем, что для отнесения того или иного предмета к оружию, основным его частям, боеприпасам, взрывчатым веществам и взрывным устройствам, следует использовать специальные познания и назначать соответствующую экспертизу.

Юрист И. И. Бикеев предлагает ввести уголовную ответственность за незаконный оборот средств взрыва, т.е. предметов и устройств, предназначенных для инициирования взрыва, воспламенения и детонирования взрывчатых веществ [14, с. 6].

Учитывая то обстоятельство, что категория «взрывчатые вещества» образуют предмет преступления, предусмотренного в ст. 292 УК РМ наряду с радиоактивными веществами, к группе преступлений в области незаконного оборота оружия, взрывных устройств, боеприпасов и взрывчатых веществ мы относим и ст. 292 УК РМ.

По нашему мнению, весьма актуальной представляется классификация, предложенная в своей диссертации И. И. Бикеевым [14, с. 8], где дифференцируются следующие группы преступлений, в которых оружие, боеприпасы, взрывчатые вещества и взрывные устройства предусмотрены в качестве конструктивного признака состава преступления:

1) преступления, где сама вооруженность является признаком состава (ст. 283 УК РМ Бандитизм; ст. 285. Массовые беспорядки (состав преступления с квалифицирующим признаком «с оказанием насильственного или вооруженного сопротивления представителям власти»); ст. 340 УК РМ Вооруженный мятеж).

2) преступления, в которых оружие, боеприпасы, взрывчатые вещества и взрывные устройства выступают в качестве предмета соответствующих составов (ст. 140¹. Использование, разработка, производство, приобретение иным образом, обработка, владение, накопление или сохранение, передача, прямая или косвенная, хранение, перевозка оружия массового уничтожения; ч. (6) ст. 248 УК РМ Контрабанда; ч. (1) ст. 290 УК РМ Незаконное ношение, хранение, приобретение, изготовление, ремонт или сбыт оружия и боеприпасов, их хищение; ст. 291 УК РМ Небрежное хранение огнестрельного оружия и боеприпасов; ст. 292 УК РМ Производство, приобретение, переработка, хранение, перевозка, использование или приведение в негодность взрывчатых веществ или радиоактивных материалов; ст. 373 УК РМ Нарушение правил обращения с оружием, а равно с веществами и предметами, представляющими повышенную опасность для окружающих; ст. 379 УК РМ Умышленное уничтожение или повреждение военного имущества; ст. 381 УК РМ Промотание или утрата военного имущества).

3) преступления, для которых указанные предметы являются орудиями их совершения [14, с. 8] (ст. 137² УК РМ Применение запрещенных средств ведения войны; п.г) ч. (1) ст. 164 УК РМ Похищение человека; п.г) ч. (2) ст. 165 УК РМ Торговля людьми; п.ф) ч. (2) ст. 166 УК РМ Незаконное лишение свободы; п.д) ч. (2) ст. 166¹ УК РМ Пытки, бесчеловечное или унижающее достоинство обращение; п.ф) ч. (2) ст. 171 УК РМ Изнасилование; п.е) ч. (2) ст. 172. Действия сексуального характера без согласия; п.а) ч.(2) ст.184 УК РМ Нарушение права на свободу собраний; п.е) ч. (2) ст. 188 УК РМ Разбой; п.б) ч. (3) ст. 189 УК РМ Шантаж; п.а) ч. (2) ст. 206 УК РМ Торговля детьми; п.с) ч. (2) ст. 278 УК РМ; ч. (1) ст. 285 Массовые беспорядки; ч. (3) ст. 287 УК РМ Хулиганство; п.с) ч. (2) ст. 289 УК РМ Пиратство; п.б) ч. (5) ст. 295 УК РМ Хищение, угроза совершения хищения или требование о передаче радиоактивных материалов или устройств либо ядерных установок; п.с) ч. (2) ст. 295² УК РМ Нападение на ядерную установку; п.д) ч. (2) ст. 317 УК РМ Побег из мест заключения; ч. (5) ст. 322 УК РМ Незаконная передача запрещенных предметов или веществ лицам, содержащимся в пенитенциарных учреждениях; п.б) ч. (2) ст. 328 УК РМ Превышение власти или служебных полномочий; п.б) ч. (4) ст. 340¹ УК РМ Сепаратизм; п.с) ч. (3) ст. 352 УК РМ Самоуправство; п.б) ч. (3) ст.

362 УК РМ Незаконный переход государственной границы; п.б) ч. (2) ст. 365 УК РМ Сопротивление начальнику или понуждение его к нарушению служебных обязанностей; п.б) ч. (2) ст. 368 УК РМ Насильственные действия в отношении военнослужащего; п.б) ч. (3) ст. 369 УК РМ; п.а) ч. (2) ст. 371 УК РМ Дезертирство).

В Кодексе Республики Молдова о правонарушениях, № СС218/2008 от 24.10.2008, следующие правовые нормы содержат правовые запреты в области незаконного оборота оружия:

- ч. (4) ст. 67 КоП РМ (Нарушение законодательства о собраниях) – участие в собрании с наличием при себе оружия;

- ч. (4¹) ст. 67 КоП РМ (Нарушение законодательства о собраниях) – участие в собрании с наличием при себе взрывчатых веществ, любых запрещенных веществ или предметов, могущих поставить под угрозу жизнь или здоровье людей [17];

- ч. (2) ст. 128 КоП РМ (Нарушение положений нормативных актов об использовании и охране охотничьего фонда) – охота без надлежащего разрешения (лицензии), без охотничьего билета или без разрешения на право хранения, ношения и использования охотничьего оружия, превышение установленных норм добычи, а также охота в запрещенных местах и в запрещенные сроки, использование запрещенных оружия, орудий и методов;

ст. 360 КоП РМ (Нарушение порядка торговли и/или отчуждения летального или нелетального оружия и/или боеприпасов к нему);

ст. 361 КоП РМ (Нарушение правил хранения, владения, перевозки, ношения и использования или применения летального и нелетального оружия и/или боеприпасов к нему, а также оружия, не подлежащего авторизации);

ст. 362 КоП РМ (Нарушение срока регистрации летального и нелетального оружия или визирования разрешения на оружие или разрешения на владение оружием);

- ч. (8) ст. 365³ КоП РМ (Нарушение правил поведения зрителей на официальных спортивных соревнованиях, проводимых в спортивных залах или на стадионах) – Вход в спортивные залы или на стадионы с оружием, боеприпасами, взрывчатыми веществами, другими запрещенными веществами или предметами, угрожающими жизни или здоровью людей.

Дополнительно укажем, что Особенная часть Уголовного кодекса Республики Молдова содержит две уголовно-правовые нормы, криминализирующие как действия по обучению, так и действия по самообучению работы с оружием и боеприпасам к нему в террористических целях:

- ч. (2) ст. 279¹ УК РМ (Вербовка, обучение, прохождение обучения или оказание иной поддержки в террористических целях) – Обучение в террористических целях, то есть проведение инструктажа по изготовлению или использованию взрывных устройств или взрывчатых веществ, оружия массового уничтожения, радиоактивных устройств или материалов, огнестрельного или другого оружия, отравляющих или опасных веществ либо по иным специальным методам или техникам с намерением, чтобы такой инструктаж содействовал, или при осознании, что такой инструктаж выполняется с целью содействия в совершении одного или нескольких преступлений террористического характера,

- ч. ((2¹)) ст. 279¹ УК РМ (Вербовка, обучение, прохождение обучения или оказание иной поддержки в террористических целях) – Самостоятельное обучение или прохождение обучения в террористических целях, то есть приобретение знаний или практических навыков по изготовлению или использованию взрывных устройств или взрывчатых веществ, оружия массового уничтожения, радиоактивных устройств или материалов, огнестрельного или другого оружия, отравляющих или опасных веществ либо по иным специальным методам или техникам, которые могут способствовать совершению одного или нескольких преступлений террористического характера,

- ч. (3) ст. 279¹ УК РМ (Вербовка, обучение, прохождение обучения или оказание иной поддержки в террористических целях) – Приобретение, хранение, изготовление, транспортировка или поставка оружия, боеприпасов, других разрушающих устройств или средств, биологического оружия, отравляющих или опасных веществ, оказание содействия при перемещении через государственную границу, предоставление приюта, облегчение вхождения в зону ограниченного доступа, сбор, хранение с целью передачи или предоставление информации об объектах-целях, а также оказание иной

помощи в любой форме с намерением, чтобы такие действия содействовали, или при осознании, что такие действия совершаются с целью содействия в совершении одного или нескольких преступлений террористического характера.

По нашему мнению, такие нормы в Особенной части Уголовного кодекса Республики Молдова представляются прогрессивными и необходимыми в части уголовной политики в области предупреждения и борьбы с преступлениями террористического характера. Помимо того, считаем, что для усиления противодействия феномену терроризма и организованной преступности требуется продолжить замысел законодателя и ввести несколько уголовно-правовых норм со специальным субъектом.

Так, по нашему мнению, будет оправданным введение отдельным квалифицирующим признаком дифференцированной уголовной ответственности за незаконный оборот оружия, его основных частей и специальных приспособлений, а также взрывных устройств и взрывчатых веществ в отношении: члена банды либо бандитского нападения (ст. 283 УК РМ); лица, обучающегося самостоятельно или под руководством других лиц в террористических целях (ч. (2¹) ст. 279¹ УК РМ); лица, организовавшего, руководящего незаконным военизированным формированием или участвующего в нем (ст. 282 УК РМ); лица, создавшего либо руководящего преступной организацией (ст. 284 УК РМ).

Условием применения предлагаемого квалифицирующего признака является наличие в действиях субъекта уголовной ответственности элементов составов преступлений, предусмотренных ч. (2¹) ст. 279¹; ст. 282; ст. 283; 284 УК РМ.

Результаты исследования

1. Рекомендуются расширить круг предметов преступлений, предусмотренных ч. (1) ст. 290 УК РМ, признав в качестве такового основные части огнестрельного оружия. Криминализация указанного предмета преступления представляется неизбежной и очевидной в силу повышенной вредности содеянного и потенциальной возможности сборки полноценного огнестрельного оружия из основных его частей.

2. Предлагаем также дифференцировать уголовную ответственность за действия по незаконному обороту огнестрельного оружия совместно со специальными приспособлениями (специальные средства для бесшумной стрельбы; прицелы и прицельные комплексы; приборы ночного видения и т.д.). Удачным представляется криминализация такого деяния в качестве квалифицирующего признака.

3. Оправдывается введение отдельным квалифицирующим признаком дифференцированной уголовной ответственности за анализируемое деяние в отношении: члена банды либо бандитского нападения (ст. 283 УК РМ); лица, обучающегося самостоятельно или под руководством других лиц в террористических целях (ч. (2¹) ст. 279¹ УК РМ); лица, организовавшего, руководящего незаконным военизированным формированием или участвующего в нем (ст. 282 УК РМ); лица, создавшего либо руководящего преступной организацией (ст. 284 УК РМ). Условием применения предлагаемого квалифицирующего признака является наличие в действиях субъекта уголовной ответственности элементов составов преступлений, предусмотренных ч. (2¹) ст. 279¹; ст. 282; ст. 283; 284 УК РМ.

4. Учитывая то обстоятельство, что вредоносность незаконного оборота взрывных устройств и взрывчатых веществ, по сравнению с незаконным оборотом огнестрельного оружия и боеприпасов, значительно выше, предлагается выделить незаконный оборот взрывчатых веществ и взрывных устройств в отдельный состав, таким образом, чтобы в ст. 290 УК РМ предметом преступления было бы только огнестрельное оружие, его основные части, специальные приспособления к нему и боеприпасы, а в ст. 292 УК РМ ввести в качестве предметов уголовно-правовой охраны только «взрывные устройства» и «взрывчатые вещества».

5. В свою очередь, уголовно-правовой запрет в части незаконного оборота «радиоактивных материалов» надлежит включить в диспозицию ст. 295¹ УК РМ («Владение, изготовление или использование радиоактивных материалов или устройств либо ядерных установок»), дополнив диспозицию ч. (1) ст. 295¹ УК РМ словами «Производство, приобретение, переработка, хранение, перевозка, использование, приведение в негодность без соответствующего разрешения или любое другое неза-

конное действие по обороту», а от нынешней законодательной формулировки «Владение, изготовление или использование» целесообразно будет отказаться, так как логично, что, являясь более емким выражением, «любое другое действие по обороту» поглощает их в себя.

6. В качестве государственных мер по предупреждению преступлений, совершаемых с применением оружия следует ужесточить политику выдачи и мониторинга наградного оружия (кем выдан? кому выдан? и за что выдан?)

Библиография:

1. Закон Республики Молдова № LP130/2012 от 08.06.2012 о режиме оружия и боеприпасов гражданского назначения. В: *Официальный монитор Республики Молдова*, 2012, №222-227.
2. THE ARMS ACT, 1959 —It extends to the whole of India. https://www.mha.gov.in/sites/default/files/ArmsAct1959_030913_0_0_0.pdf
3. HOTĂRÎREA PLENULUI CURȚII SUPREME DE JUSTIȚIE A REPUBLICII MOLDOVA Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor nr. 23 din 28.06.2004. *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2004, nr. 8, p. 5. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310
4. РОГАТЫХ Л. Ф. Незаконный оборот оружия: Серия *Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе* / Науч. редактор проф. Б. В. Волженкин. СПб., 1998, 40 с. ISBN 5–89094–063–5.
5. НАЙМАНБАЕВ М. Ж. *Профилактика правонарушений по незаконному обороту оружия: Учебное пособие*. - Актобе: Актобинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, 2017, 78 с. ISBN 978-601-7944-20-9.
6. *Осуществление Протокола против незаконного изготовления и оборота огнестрельного оружия, его составных частей и компонентов, а также боеприпасов к нему, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности: сводная информация, полученная от государств Доклад Секретариата. Конференция Участников Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Четвертая сессия Вена, 8-17 октября 2008 года.* https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/COP3/COP3_COP_2006_8_Rev_1_R_26_aug.pdf
7. *Лондонская декларация о праве морской войны, 13/26 февраля 1909 года.* Санкт-Петербург, 1911, 28 с.
8. Закон Республики Молдова № LP147/2017 от 14.07.2017 о режиме обычного вооружения и боеприпасов, специальных средств и военных устройств, принадлежащих Национальной армии и иностранным военным силам, законно находящимся на территории Республики Молдова. В: *Официальный Монитор Республики Молдова*, 2017, № 277-278.
9. *Официальный Монитор Республики Молдова*, 2014, № 104-109.
10. ШИРКИН А. И. *Уголовно-правовые и криминологические аспекты противодействия незаконному обороту оружия в Российской Федерации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность: 12.00.08 – уголовное право, криминология, уголовно-исполнительное право.* Казань, 2008, 24 с., с. 21.
11. *Summary of Federal Firearms Laws—September 2010. Office of the United States Attorney. district of Maine. September, 2010.* <https://www.justice.gov/sites/default/files/usao-me/legacy/2012/06/01/Summary%20of%20Federal%20Firearms%20Laws%20-%202010.pdf>
12. Savona Ernesto U. and Mancuso Marina (Eds.), 2017. *Fighting Illicit Firearms Trafficking Routes and Actors at European Level.* Milano: Transcrime – Università Cattolica del Sacro Cuore © 2017. ISBN: 978-88-99719-03-6.
13. <https://www.fireproject.eu>
14. ЛАУХИН В. Е. *Суцність і поняття оперативно-розшукового предупредження кримінальних вибухів // Юридическа наука і практика: Вестник Нижегородской академии МВД России*, 2014, №1 (25). <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-i-ponyatie-operativno-razysknogo-preduprezhdeniya-kriminalnyh-vzryvov>
15. БИКЕЕВ И. И. *Ответственность за незаконный оборот огнестрельного оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств.* Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08. - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Самара: 2000, 20 с., с. 6.

16. ВИШНЕВЕЦКИЙ К. В. *Основная характеристика взрывов и взрывных устройств*. В: *Общество и право*, 2011, № 3(35). <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnaya-harakteristika-vzryvov-i-vzryvnyh-ustroystv>
17. КУЗНЕЦОВА И. А. *Гражданское оружие как средство реализации конституционного права граждан на защиту*. В: *Вестник ЧелГУ*, 2002, № 2. <https://cyberleninka.ru/article/n/grazhdanskoe-oruzhie-kak-sredstvo-realizatsii-konstitutsionnogo-prava-grazhdan-na-zaschitu>
18. *Кодекс Республики Молдова о правонарушениях, № СС218/2008 от 24.10.2008*. В *Официальный Монитор Республики Молдова*, 2017, № 78-84.

Данные об авторе:

Лилия ГЫРЛА, доктор права, конференциар университар, юридический факультет Молдавского государственного университета.

E-mail: liliagyrla@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4979-3027

Представлено 20.08.2023

CZU: 343.54:004.77:343(094.4)(478)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_17](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_17)

STREAMING-UL ONLINE, CA EXPRESIE A SEXUALITĂȚII DIGITALE, ÎN VIZORUL LEGII PENALE A REPUBLICII MOLDOVA

Vitalie STATI, Daniel FURCULIȚĂ, Vasile GUZUN,

Universitatea de Stat din Moldova

Streaming-ul online, ca expresie a sexualității digitale, a intrat în vizorul Codului penal al Republicii Moldova în rezultatul adoptării art. 220¹. Mediul online reprezintă ambianța de săvârșire a infracțiunilor prevăzute de acest articol. Doar tehnologiile informaționale sau comunicațiile electronice pot să reprezinte mijlocul de comitere a infracțiunilor specificate în art. 220¹ din Codul penal al Republicii Moldova. Acest articol nu poate fi aplicat atunci când serviciile sexuale online sunt prestate de sine stătător, fără îndemnul, determinarea sau înlesnirea unei alte persoane. Doar o persoană adultă poate fi victimă a infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ din Codul penal al Republicii Moldova. În cazul victimei minore se aplică răspunderea pentru pornografia infantilă. Atât constrângerea victimei, cât și scopul de exploatare a acesteia sunt excluse în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ din Codul penal al Republicii Moldova. În astfel de ipoteze se aplică răspunderea pentru traficul de ființe umane.

Cuvinte-cheie: *streaming, servicii sexuale online, pornografie; indemn, determinare, înlesnire, traficul de ființe umane.*

ONLINE STREAMING AS AN EXPRESSION OF DIGITAL SEXUALITY UNDER THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Online streaming, as an expression of digital sexuality, came under the purview of the Criminal Code of the Republic of Moldova as a result of the adoption of art. 220¹. The online space represents the ambience for committing the offenses provided by this article. Only information technologies or electronic communications can represent the means of committing the crimes specified in art. 220¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova. This article cannot be applied when online sexual services are provided independently, without incitement, determination or facilitation of another person. Only an adult person can be a victim of the offenses provided by the art. 220¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova. In the case of the minor victim, liability must be applied for child pornography. Both the coercion of the victim and the purpose of exploiting her are excluded in the case of offenses provided by the art. 220¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova. In such cases, liability must be applied for human trafficking.

Keywords: *streaming, online sexual services, pornography, encouraging, inducing, facilitating, human trafficking.*

Introducere

Într-o publicație din anul 2017, N. McArthur și M. L. C. Twist folosesc noțiunea „sexualitate digitală” [1]. Se are în vedere utilizarea tehnologiilor digitale pentru obținerea de satisfacție sexuală.

Streaming-ul online (sau, altfel spus, streaming-ul live) este una dintre manifestările relativ recente ale tehnologiilor digitale. Streaming-ul online presupune „transmisia audio-video în timp real a unui eveniment prin Internet” [2]. Realizarea unui streaming online poate avea drept scop oferirea de satisfacție sexuală. În acest caz, utilizatorul urmărește modelul sau modelele care îi oferă satisfacție sexuală în schimbul unei recompense.

Streaming-ul online, ca expresie a sexualității digitale, a intrat în vizorul legii penale în rezultatul intrării în vigoare a Legii nr. 316 din 17.11.2022 pentru modificarea unor acte normative [3]. În Nota informativă la proiectul, care a stat la baza acestei legi, se menționează printre altele: „Produsul pornografic este susceptibil de difuzare online. Această regulă funcționează nu doar în cazul pornografiei infantile, ci și în cazul pornografiei adulte [...]. Pornografia online (i.e. serviciile sexuale online) nu este privită ca formă a prostituției, cele două noțiuni având câmp de aplicare diferit. Astfel, [...] se impune [...] completarea Codului penal cu articolul 220¹” [4] Ca urmare, în Codul penal al Republicii Moldova (în cele ce urmează – CP RM) a apărut art. 220¹ „Îndemnul, determinarea sau înlesnirea la prestarea serviciilor sexuale online”. Din

momentul intrării în vigoare a acestui articol a devenit penalmente condamnabilă obținerea veniturilor care provin din realizarea de streaming online, privit ca expresie a sexualității digitale.

Lipsei de oportunitate a adoptării art. 220¹ CP RM i-a fost dedicat un studiu aparte.¹ Odată ce acest articol a intrat în vigoare, a apărut necesitatea de a cunoaște esența juridică a faptelor pe care le incriminează. Iată de ce, în studiul de față ne vom axa pe interpretarea art. 220¹ CP RM, în vederea facilitării aplicării acestuia de către practicieni.

Rezultate obținute și discuții

În art. 220¹ CP RM, sub aceeași denumire marginală de îndemn, determinare sau înlesnire la prestarea serviciilor sexuale online, se reunesc trei variante-tip de infracțiuni și două variante agravate de infracțiuni.

Prima variantă-tip de infracțiune, specificată la alin. (1) art. 220¹ CP RM, se exprimă în îndemnul, determinarea sau înlesnirea prestării de către o altă persoană a serviciilor sexuale online constând în prezentarea persoanei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, în scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri, dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale pornografiei infantile.

La rândul său, prima variantă agravată de infracțiune, consemnată în alin. (2) art. 220¹ CP RM, presupune săvârșirea infracțiunii prevăzute la alineatul (1):

- asupra unei femei gravide (lit. a));
- de două sau mai multe persoane (lit. b));
- asupra a două sau mai multor persoane (lit. c)).

Cea de-a doua variantă-tip de infracțiune, prevăzută la alin. (3) art. 220¹ CP RM, constă în îndemnul, determinarea sau înlesnirea prestării de către o altă persoană a serviciilor sexuale online constând în prezentarea persoanei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale pornografiei infantile, soldată cu obținerea unui profit în proporții mari.

Cea de-a treia variantă-tip de infracțiune, prevăzută la alin. (4) art. 220¹ CP RM, rezidă în îndemnul, determinarea sau înlesnirea prestării de către o altă persoană a serviciilor sexuale online constând în prezentarea persoanei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale pornografiei infantile, soldată cu obținerea unui profit în proporții deosebit de mari.

În sfârșit, cea de-a doua variantă agravată de infracțiune, specificată la alin. (5) art. 220¹ CP RM, presupune săvârșirea infracțiunii prevăzute la alineatul (1) ori (2) de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală.

Obiectul juridic generic al infracțiunilor, care sunt prevăzute de art. 220¹ CP RM (și al celorlalte infracțiuni specificate în Capitolul VIII al Părții Speciale a CP RM), îl formează relațiile sociale cu privire la sănătatea publică și conviețuirea socială.

Obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor, prevăzute de art. 220¹ CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la conviețuirea socială. Prin „conviețuire socială” trebuie de înțeles „acel mediu social care presupune contacte mai apropiate, directe, frecvente între oameni, a căror perturbare implică o suferință morală, cum sunt contactele care implică bună-cuviința și respectul reciproc, moralitatea publică și atitudinea grijulie față de patrimoniul natural și cultural. [...] Așadar, înțelesul noțiunii de conviețuire socială presupune bună-cuviință, politețe, curtoazie, alte asemenea atitudini prezente în viața de zi cu zi” [5, p. 1077].

¹ A se vedea în acest sens: STATI, V. Observații critice cu privire la inițiativa legislativă de incriminare a faptei de îndemn, determinare sau înlesnire a prestării serviciilor sexuale online. În: SSRN Electronic Journal. ISSN 1556-5068. [Accesat 23.04.2023] Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4135574

Obiectul juridic special al infracțiunilor, care sunt prevăzute la art. 220¹ CP RM, îl formează, în esență, relațiile sociale cu privire la moralitatea publică, percepută sub aspectul neadmiterii contribuției la prestarea de către o altă persoană a serviciilor sexuale online. La modul concret, acest obiect îl constituie relațiile sociale cu privire la moralitatea publică sub aspectul neadmiterii:

– îndemnului, determinării sau înlesnirii prestării de către o altă persoană a serviciilor sexuale online constând în prezentarea persoanei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, în scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri, dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale pornografiei infantile (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 220¹ CP RM);

– îndemnului, determinării sau înlesnirii prestării de către o altă persoană a serviciilor sexuale online constând în prezentarea persoanei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale pornografiei infantile, soldată cu obținerea unui profit în proporții mari (în ipoteza infracțiunii specificate la alin. (3) art. 220¹ CP RM);

– îndemnului, determinării sau înlesnirii prestării de către o altă persoană a serviciilor sexuale online constând în prezentarea persoanei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale pornografiei infantile, soldată cu obținerea unui profit în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (4) art. 220¹ CP RM).

Infracțiunile, prevăzute la art. 220¹ CP RM, pot avea *obiect material*. Atestăm această posibilitate atunci când infracțiunile în cauză implică o influențare nemijlocită infracțională asupra corpului victimei.²

Din dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM deducem că *victima* infracțiunilor analizate este persoana³ care prestează servicii sexuale online. Se are în vedere o altă persoană decât făptuitorul, care – în beneficiul utilizatorului de servicii sexuale online – fie se angajează în activități sexuale explicite, fie își etalează organele sexuale.

O parte din veniturile obținute de către victimă este direcționată către cei care îi organizează activitatea. Ne referim la achitarea serviciilor de: logistică; planificare; căutare și amenajare a spațiilor în care se realizează streaming-ul online; creare și activare a unui cont pentru streaming online; asigurare a pazei etc. Cealaltă parte a veniturilor, obținute de către victimă, reprezintă remunerația acesteia.

Sintagma „o altă persoană” din dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM denotă că acest articol nu poate fi aplicat atunci când serviciile sexuale online sunt prestate de sine stătător, fără îndemnul, determinarea sau înlesnirea unei alte persoane. Nu este posibil ca aceeași persoană să cumuleze calitățile de victimă și de subiect ai oricăreia dintre infracțiunile prevăzute la art. 220¹ CP RM.

În cazul în care serviciile sexuale online sunt prestate de sine stătător, fără îndemnul, determinarea sau înlesnirea unei alte persoane, se aplică art. 90 din Codul contravențional al Republicii Moldova (în continuare – CC RM). În această ipoteză, persoana, care prestează servicii sexuale online, răspunde pentru producerea și difuzarea de produse pornografice.

În alt context, de regulă, trăsăturile individualizante ale victimei nu prezintă relevanță în planul calificării faptei în baza art. 220¹ CP RM. Excepție constituie două cazuri:

1) femeia gravidă. În acest caz răspunderea se agravează în conformitate cu lit. a) alin. (2) art. 220¹ CP RM;

2) minorul. Sintagma „dacă fapta nu întrunește elementele [...] pornografiei infantile” din dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM relevă că victimă a infracțiunilor, prevăzute la art. 220¹ CP RM, poate fi doar persoana care în momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 18 ani. În consecință, trebuie să se aplice art. 208¹ CP RM în ipoteza de îndemn, determinare sau înlesnire a prestării de către o altă persoană, care este minoră, a serviciilor sexuale online constând în prezentarea persoanei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, în scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri.

² Accentuăm că influențarea nemijlocită infracțională (de exemplu, violența), care se exercită de către făptuitor asupra victimei, nu poate să implice constrângerea acesteia.

³ Ne referim la o persoană reală, nu la un avatar generat de inteligență artificială.

În altă ordine de idei, în dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM este utilizată, de asemenea, sintagma „dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane”. Această sintagmă trebuie avută în vedere pentru a deosebi victima infracțiunilor, prevăzute la art. 220¹ CP RM, de victima infracțiunilor specificate în art. 165 CP RM.

Astfel, în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ CP RM, victima consimte liber (fără a fi constrânsă, înșelată etc.) să presteze servicii sexuale online. În contrast, în ipoteza infracțiunilor specificate la art. 165 CP RM, „situația este de altă natură: se atestă o viciere a consimțământului și, uneori, chiar lipsa consimțământului victimei” [6]. În această ipoteză, consimțământul victimei nu este valabil, deoarece „este afectat de constrângere sau de modalități de captare non-agresivă, îmbrăcând una dintre formele prevăzute la lit. a)-[g]) alin. (1) și la lit. f), g) alin. (2) art. 165 CP RM” [6]. „Deloc întâmplător, în dispoziția de la alin. (1) art. 165 CP RM se utilizează expresia „cu sau fără consimțământul acesteia (adică al victimei – *n.a.*)” [7].

Consimțământul liber nu este un pretext pentru a nu considera victimă persoana care prestează serviciile sexuale online. Această persoană reprezintă o „sursă” de venituri ilegale și imorale pentru subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ CP RM.

Este adevărat că, în cazul acestor infracțiuni, persoana recrutată își dă acordul în mod nealterat, consimte nestingherit și întotdeauna în înțelegere cu persoana care o recrutează, în vederea prestării serviciilor sexuale online, cu scopul obținerii de avantaje reciproce. Însă, nu trebuie ignorat un alt aspect. Astfel, după ce este îndemnată, determinată sau ajutată să presteze serviciile sexuale online (care reprezintă o activitate ilegală și imorală), victima devine vulnerabilă în raport cu subiectul infracțiunii. Conștientizând că victima nu poate recurge la mijloace legale pentru a-și proteja interesele de „angajat”, subiectul infracțiunii o aservește. O aservește subtil, fără a o exploata și fără a risca să devină astfel pasibil de răspundere pentru traficul de ființe umane.

Considerăm că în toate situațiile infracțiunile, prevăzute la art. 220¹ CP RM, implică prezența unei victime, și anume – a persoanei care devine subiectul pasiv al raportului juridic penal de conflict, ca urmare a săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute de acest articol. În conflictul, care constituie obiectul acestui raport, subiectul pasiv și subiectul activ nu pot fi de aceeași parte. Aceștia se află în „tabere opuse”, întrucât subiectul infracțiunilor, prevăzute la art. 220¹ CP RM, aduce atingere relațiilor sociale la care participă victima acestor infracțiuni.

Latura obiectivă a infracțiunilor, specificate la art. 220¹ CP RM, constă în fapta prejudiciabilă care se exprimă în acțiune. Această acțiune presupune trei modalități normative care au un caracter alternativ:

- 1) îndemnul la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online;
- 2) determinarea la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online;
- 3) înlesnirea prestării de către victimă a serviciilor sexuale online.

Înainte de a trece la examinarea propriu-zisă a acestor modalități, este necesar să analizăm noțiunea care le vizează deopotrivă. Ne referim la noțiunea „servicii sexuale online”.

Această noțiune îmbină două caracteristici:

- a) caracterul online al serviciilor;
- b) natura sexuală a serviciilor.

Referitor la prima dintre aceste caracteristici, în dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM legiuitorul recurge la sintagma „transmise ca imagini video”. Această sintagmă este necesară, dar nu și suficientă pentru a reflecta caracterul online al serviciilor prestate de către victimă. Sintagma „servicii online” din aceeași dispoziție denotă că victima interacționează în timp real cu utilizatorul de servicii sexuale online. În alți termeni, informația video de natură sexuală este trimisă prin Internet utilizatorului, fără a fi în prealabil înregistrată și stocată. Este aproape simultană generarea informației de natură sexuală și recepționarea acesteia de către utilizatorul de servicii sexuale online.

Așadar, sintagma „servicii online” din dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM nu se referă la informația video de natură sexuală, care este trimisă prin Internet utilizatorului după înregistrarea și stocarea acesteia. Sintagma respectivă nu se referă nici la serviciile sexuale off-line, adică la informația video de natură sexuală, care este trimisă utilizatorului fără utilizarea rețelei de Internet (de exemplu, prin distribuirea acestei informații pe dispozitive de stocare).

Caracterul online al serviciilor, prestate de către victima infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ CP RM, presupune nu doar concomitența relativă dintre generarea informației de natură sexuală și recepționarea acesteia de către utilizatorul de servicii sexuale online.

Despre un alt aspect al acestei caracteristici a noțiunii „servicii sexuale online” relatează S. Brînza: „Prestarea de servicii sexuale online nu presupune practicarea de acte sexuale [și de acțiuni cu caracter sexual] cu persoanele care beneficiază de serviciile [victimei]. Prestarea unor asemenea servicii nu implică contactul direct al corpului [victimei] cu corpul celui care beneficiază de serviciile acesteia. Prestarea de servicii sexuale online poate presupune practicarea de către modelul de videochat a unor acte sexuale [ori a unor acțiuni cu caracter sexual] cu sine însăși (de exemplu, a automasturbației) sau cu alte modele de videochat” [8]. Același aspect este subliniat în pct. 37 din Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 36 din 19.04.2018 de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 173g/2017 și nr. 37g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 220 din Codul penal și a articolului 89 din Codul contravențional [9].

Așadar, lipsa unor atingeri directe, nemijlocite între victimă și utilizatorul de servicii sexuale online ține de esența infracțiunilor specificate la art. 220¹ CP RM.

Așa cum am menționat mai sus, natura sexuală a serviciilor constituie cea de-a doua caracteristică a noțiunii „servicii sexuale online”.

Definiția noțiunii „servicii sexuale” este formulată chiar în dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM: „prezentarea persoanei angajate în activități sexuale explicite sau [...] reprezentarea organelor sexuale”. Astfel, noțiunea „servicii sexuale” presupune două ipoteze alternative:

- 1) prezentarea victimei angajate în activități sexuale explicite;
- 2) reprezentarea organelor sexuale ale victimei.

Referitor la prima dintre aceste ipoteze, prin „activități sexuale” trebuie de înțeles nu doar actul sexual (în sensul alin. (1) art. 132² CP RM) și acțiunile cu caracter sexual (în sensul alin. (2) art. 132² CP RM). În asemenea cazuri atestăm cel puțin două victime. Prin „activități sexuale” se are în vedere, de asemenea, automasturbarea victimei sau alte asemenea activități care implică prezența unei singure victime.

Legea cere ca activitățile sexuale să fie explicite. Pot apărea dubii privind caracterul explicit al activităților sexuale în cazul în care acestea se rezumă la: dezbrăcarea modelului; striptease; flirt; alte asemenea acțiuni. Dacă astfel de dubii persistă, pentru a se exclude interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale, nu se aplică art. 220¹ CP RM.

Referitor la cea de-a doua ipoteză – reprezentarea organelor sexuale ale victimei – legiuitorul nu cere (așa cum o face în art. 208¹ CP RM) ca organele sexuale ale victimei să fie reprezentate de o manieră lascivă sau obscenă. Drept urmare, art. 220¹ CP RM este aplicabil chiar dacă organele sexuale ale victimei nu sunt reprezentate de o manieră lascivă sau obscenă.⁴

După ce am analizat noțiunea „servicii sexuale online”, vom examina cele trei modalități normative ale acțiunii prejudiciabile prevăzute de art. 220¹ CP RM.

Prin „îndemnul la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online” se are în vedere încurajarea, impulsivarea, stimularea interesului victimei pentru ca aceasta să presteze servicii sexuale online.⁵ „Îndemnul trebuie să se adreseze unei singure sau mai multor persoane concrete” [6]. Art. 220¹ CP RM nu poate fi aplicat în cazul în care solicitarea de prestare a serviciilor sexuale online este adresată unui cerc nedeterminat de persoane. În ipoteza de amplasare sau difuzare a publicității de servicii sexuale online, răspunderea poate fi aplicată în baza alin. (3) art. 364 CC RM.

Prin „determinarea la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online” se înțelege „întreprinderea unor eforturi de natură a influența o persoană” [6] să presteze servicii sexuale online. Pentru aplicarea art.

⁴ Aceasta vădește o carență a art. 220¹ CP RM. Afirmăm aceasta întrucât, în cazul pornografiei infantile, este obligatoriu ca organele sexuale ale victimei să fie reprezentate de o manieră lascivă sau obscenă. A fortiori ratione, o asemenea condiție ar trebui să fie stabilită în art. 220¹ CP RM. Or, victima infracțiunilor, prevăzute de acest articol, este o persoană adultă.

⁵ Îndemnul se exprimă în prezentarea de către făptuitor a avantajelor pe care le-ar asigura prestarea de servicii sexuale online: câștiguri mari; un program convenabil; lipsa unui contact nemijlocit cu utilizatorul de servicii sexuale online; călătorii frecvente, etc. În același timp, făptuitorul poate trece cu tăcerea caracterul ilegal al serviciilor pe care ar urma să le presteze victima.

220¹ CP RM nu este relevant dacă ideea de prestare a serviciilor sexuale online are la bază inițiativa victimei sau a unei alte persoane. Important este ca făptuitorul, prin contribuția sa, să convingă victima că ideea în cauză trebuie realizată.

Determinarea la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online poate presupune aplicarea violenței asupra victimei. Această violență se poate concretiza în vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății ori în violența de o intensitate mai redusă. În situația analizată nu este necesară aplicarea suplimentară a art. 152 CP RM sau a art. 78 CC RM.

Sintagma „dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane”, folosită în dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM, sugerează că determinarea la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online trebuie deosebită de constrângerea victimei să presteze asemenea servicii. În ipoteza de constrângere a victimei să presteze servicii sexuale online, aceasta nu-și poate dirija acțiunile, voința fiindu-i dominată de către făptuitor. În această ipoteză este aplicabil art. 165 CP RM.

Ultima modalitate normativă a acțiunii prejudiciabile, specificate în art. 220¹ CP RM – înlesnirea prestării de către victimă a serviciilor sexuale online – presupune facilitarea, sprijinirea, acordarea de ajutor victimei pentru ca aceasta să presteze servicii sexuale online. Ajutorul acordat se poate exprima în avantaje, facilități, privilegii, preferințe etc. de natură materială sau nematerială.

În continuare vom analiza semnele secundare ale laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ CP RM.

Ambianța de săvârșire a infracțiunilor în cauză este mediul online. În aceste condiții, nu este întâmplător că doar tehnologiile informaționale⁶ sau comunicațiile electronice⁷ pot să reprezinte mijlocul de săvârșire a infracțiunilor specificate în art. 220¹ CP RM.

Așa cum am menționat mai sus, serviciile sexuale, pe care urmează să le presteze victima, au un caracter online. Aceasta înseamnă că serviciile respective sunt prestate pe cale electronică. Conform alin. (1) art. 7 din Regulamentul de punere în aplicare (UE) nr. 282/2011 al Consiliului Uniunii Europene din 15.03.2011 de stabilire a măsurilor de punere în aplicare a Directivei 2006/112/CE privind sistemul comun al taxei pe valoarea adăugată, „serviciile prestate pe cale electronică [...] includ serviciile furnizate pe Internet sau printr-o rețea electronică a căror natură determină prestarea lor automată, care implică intervenție umană minimă, și imposibil de realizat în absența tehnologiei informației” [10]. Mijloacele electronice, prin intermediul cărora sunt prestate serviciile sexuale online, constau în: 1) instrumente software (cum ar fi Zoom, Google Meet, Skype, WhatsApp, Viber etc.) care nu sunt special concepute pentru interacțiune sexuală, dar sunt utilizate în acest scop; 2) platforme de streaming, special concepute pentru interacțiune sexuală (de exemplu: Stripchat; MyFreeCams; OnlyFans; Camster; Xcams; Camplace; Imlive etc.).

După A. Gillespie, „dacă două persoane au o conversație [sexualizată deviantă] față în față într-o reședință privată, atunci [...] este puțin probabilă necesitatea de a aplica răspunderea penală. Nu același lucru se poate afirma în cazul în care conversația de acest gen are loc prin mijloace electronice” [11]. Făcând o paralelă, se poate susține că nu este pasibilă de răspundere penală acea persoană care îndeamnă, determină sau ajută o altă persoană ca aceasta – fără a recurge la tehnologiile informaționale sau la comunicațiile electronice – să se angajeze în activități sexuale⁸ explicite sau să-și etaleze organele sexuale, în scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri, dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane sau ale pornografiei

⁶ „Prin „tehnologii informaționale” se înțelege tehnologiile de transmitere a informației cu ajutorul sistemelor informatice și al mijloacelor de telecomunicație. Rețeaua de comunicații electronice (Internetul, rețeaua mobilă terestră etc.) este unul dintre exemplele de tehnologii informaționale”.*

* STATI, V. Propaganda genocidului sau a infracțiunilor împotriva umanității: inovație în Codul penal al Republicii Moldova. În: SSRN Electronic Journal. ISSN 1556-5068. [Accesat 25.04.2023] Disponibil: <https://ssrn.com/abstract=4373762>

⁷ Noțiunile „rețea de comunicații electronice” și „serviciu de comunicații electronice” sunt definite în art. 2 al Legii nr. 241 din 15.11.2007 a comunicațiilor electronice.* Din analiza acestor definiții deducem că, prin „comunicații electronice”, trebuie de înțeles: telecomunicațiile; transmisia prin rețelele utilizate pentru difuzarea de programe audiovizuale; accesul la Internet.

* Legea nr. 241 din 15.11.2007 a comunicațiilor electronice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr. 51-54.

⁸ Ne referim la activitățile sexuale dintre victime, nu la activitățile sexuale dintre victimă și utilizatorul de servicii sexuale. În ultima situație, fapta celui care îndeamnă, determină sau înlesnește astfel de activități ar trebui calificată ca proxenetism.

infantile. Într-un asemenea caz, răspunderea poate fi aplicată eventual în baza art. 90 CC RM, pentru producerea de materiale pornografice.

Locul aflării victimei și locul aflării utilizatorului de servicii sexuale online nu au relevanță pentru calificarea faptei în baza art. 220¹ CP RM. În momentul săvârșirii infracțiunii, victima se poate afla într-un: studio amenajat în scopul găzduirii sesiunilor de videochat; apartament; loc public etc. Este posibil ca victima și utilizatorul de servicii sexuale online să se afle pe teritoriul unor state diferite.

Infracțiunile prevăzute la art. 220¹ CP RM sunt, după caz, infracțiuni formale sau materiale.

Astfel, infracțiunile, specificate la alin. (1), (2) și (5) art. 220¹ CP RM, sunt infracțiuni formale. Ele se consideră consumate din momentul săvârșirii acțiunii prejudiciabile. Mai precis, în modalitatea de îndemn la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online, infracțiunea se consideră consumată din momentul în care îndemnul a fost recepționat de către victimă, indiferent dacă aceasta s-a conformat respectivului îndemn sau nu. În modalitatea de determinare la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online, infracțiunea se consideră consumată din momentul luării de către victimă a deciziei de a presta serviciile sexuale online, indiferent dacă această decizie a fost îndeplinită sau nu. În sfârșit, în modalitatea de înlesnire a prestării de către victimă a serviciilor sexuale online, infracțiunea se consideră consumată dacă, datorită ajutorului acordat victimei de către făptuitor, a fost ușurată fie prestarea în calitate de novice a serviciilor sexuale online, fie continuarea prestării acestor servicii.

Infracțiunile, care sunt prevăzute la alin. (3) și (4) art. 220¹ CP RM, sunt infracțiuni materiale. Ele se consideră consumate din momentul obținerii de către făptuitor a unui profit⁹ în proporții mari sau, respectiv, în proporții deosebit de mari. Proporțiile mari sau deosebit de mari ale profitului, care a fost obținut de către făptuitor, sunt stabilite în corespundere cu alin. (1) sau (1¹) art. 126 CP RM.

Latura subiectivă a infracțiunilor, specificate la art. 220¹ CP RM, se caracterizează prin intenție directă. Motivele infracțiunii examinate se exprimă, în cele mai frecvente cazuri, în interesul material.

În cazul infracțiunilor analizate, scopul este special: scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri. Se are în vedere că făptuitorul urmărește ca, în schimbul prestării de către victimă a serviciilor sexuale online, să obțină anumite foloase patrimoniale de la victima infracțiunii sau de la utilizatorul de servicii sexuale online. De cele mai dese ori, aceste foloase patrimoniale se exprimă în bani sau în monede virtuale. Pentru calificarea faptei în baza art. 220¹ CP RM, nu contează dacă făptuitorul urmărește să obțină venituri personal sau prin mijlocitor, pentru sine sau pentru altcineva. În lipsa scopului de obținere directă sau indirectă a unor venituri, art. 220¹ CP RM nu poate fi reținut la calificare.

Pentru aplicarea alin. (1), (2) sau (5) art. 220¹ CP RM, nu este obligatoriu să-și găsească realizarea scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri. În cazul infracțiunilor prevăzute la alin. (3) sau (4) din același articol, acest scop se realizează sub formă de obținere a unui profit în proporții mari sau deosebit de mari.

Scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri constituie scopul special pe care legiuitorul îl relevă explicit. În afară de acest scop, atestăm un scop special implicit: scopul ca victima să ofere o satisfacție sexuală utilizatorului de servicii sexuale online. Prezența acestui scop implicit este condiționată de esența serviciilor sexuale online. Or, aceste servicii au menirea de a satisface necesitățile sexuale ale celui care le utilizează.

Sintagma „dacă fapta nu întrunește elementele traficului de ființe umane”, la care se recurge în dispoziția de la alin. (1) art. 220¹ CP RM, sugerează că exploatarea sexuală a victimei nu poate să constituie scopul infracțiunilor prevăzute de acest articol. În prezența scopului de exploatare sexuală a victimei, calificarea se face în baza art. 165 CP RM.

Noțiunea „exploatarea victimei care prestează servicii sexuale online” poate presupune două ipoteze: 1) în țările în care astfel de servicii sunt legalizate, exploatarea victimei implică impunerea acesteia să presteze serviciile sexuale online în condițiile în care se admite „încălcarea normelor legale privind condițiile de muncă, salarizare, sănătate și securitate” [6]; 2) în toate țările (inclusiv în Republica Moldova) exploatarea victimei presupune că veniturile obținute de către victimă sunt însușite – integral sau în proporție

⁹ Observăm că, în alin. (3) și (4) art. 220¹ CP RM, legiuitorul folosește termenul „profit”, nu „venit”, ca în alineatul (1) al acestui articol. Profitul reprezintă diferența dintre venitul, obținut de către făptuitor, și cheltuielile suportate de către acesta.

considerabilă – de către făptuitor. *Per a contrario*, se aplică art. 220¹ CP RM dacă victimei îi revine o parte acceptabilă din veniturile pe care le-a obținut.

Subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. De asemenea, subiect poate fi persoana juridică, cu excepția autorității publice.

Subiect al infracțiunilor analizate este persoana care îndeamnă, determină sau înlesnește prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online constând în prezentarea victimei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, în scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri.

Legea nu cere ca subiectul să posede o calitate specială. Este posibil ca acesta să fie furnizorul de servicii sexuale online. Se are în vedere persoana care administrează platforma de streaming, special concepută pentru interacțiune sexuală.¹⁰ De asemenea, ca autor al infracțiunii poate evolua managerul de recrutare a modelelor de videochat. În cazuri de altă natură, autor al infracțiunii este persoana care acționează din numele furnizorului de servicii sau al managerului, pe care i-am menționat mai sus.

În calitate de alți participanți (instigatori sau complici) pot apărea: instructorii modelelor de videochat; videografii; specialiștii IT, etc.

Din dispoziția art. 220¹ CP RM nu rezultă clar care este rolul juridic al celui care utilizează serviciile sexuale online. Sub acest aspect, considerăm oportun să reliefăm două ipostaze:

1) această ipostază presupune tragerea la răspundere penală a celui care utilizează serviciile sexuale online. Ipostaza analizată implică două situații:

a) utilizatorul de servicii sexuale online are rolul juridic de autor al uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 220¹ CP RM. Într-o asemenea situație, utilizatorul de servicii sexuale online interacționează cu victima infracțiunii. Această interacțiune se concretizează în îndemnul, determinarea sau înlesnirea prestării de către victimă a serviciilor sexuale online constând în prezentarea victimei angajate în activități sexuale explicite sau în reprezentarea organelor sexuale, transmise ca imagini video prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, în scopul obținerii directe sau indirecte a unor venituri;

b) utilizatorul de servicii sexuale online are rolul juridic de complice la una dintre infracțiunile prevăzute la art. 220¹ CP RM. Într-o astfel de situație, utilizatorul de servicii sexuale online interacționează cu autorul infracțiunii. Este posibilă o anumită interacțiune cu victima infracțiunii. Însă, această interacțiune nu se poate exprima în executarea laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ CP RM: utilizatorul de servicii sexuale online doar ajută autorul la săvârșirea acestor infracțiuni prin: sfaturi, indicații, prestare de informații; acordare de mijloace sau instrumente ori înlăturare de obstacole, etc.;

2) această ipostază presupune că cel, care utilizează serviciile sexuale online, nu este tras la răspundere în baza art. 220¹ CP RM. Într-un asemenea caz, utilizatorul de servicii sexuale online doar vizionează prestația online a victimei infracțiunii, fără a interacționa cu aceasta sau cu autorul infracțiunii. O astfel de lipsă de interacțiune se exprimă în aceea că utilizatorul de servicii sexuale online nici nu execută latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ CP RM, nici nu contribuie la executarea acesteia.

În altă ordine de idei, circumstanța agravantă, consemnată la lit. a) alin. (2) art. 220¹ CP RM, vizează femeia gravidă în calitate de victimă a infracțiunii. Graviditatea victimei cuprinde intervalul de timp din momentul conceperii până la începerea nașterii. Pentru calificarea faptei în conformitate cu lit. a) alin. (2) art. 220¹ CP RM, nu importă vârsta sarcinii, gradul de viabilitate a produsului concepției și alte asemenea aspecte. Este posibil ca făptuitorul să aibă o reprezentare greșită asupra calității speciale a victimei (și anume – să considere eronat că, în momentul de comitere a infracțiunii, victima era gravidă). Într-o astfel de situație, calificarea se face în baza art. 27 și lit. a) alin. (2) art. 220¹ CP RM.

Circumstanța agravantă, prevăzută la lit. b) alin. (2) art. 220¹ CP RM, se referă la pluralitatea de făptuitori. Această circumstanță presupune trei ipoteze alternative: 1) infracțiunea este comisă de doi sau mai mulți coautori; 2) infracțiunea este comisă de o persoană, care posedă semnele subiectului infracțiunii, împreună cu o altă persoană care nu posedă astfel de semne; 3) infracțiunea este comisă de o persoană, care

¹⁰ În alte cazuri, un asemenea furnizor de servicii este nu autor al infracțiunii, ci organizator al infracțiunii.

posedă semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei alte persoane care nu posedă astfel de semne.

Circumstanța agravantă, consemnată la lit. c) alin. (2) art. 220¹ CP RM, se referă la pluralitatea de victime. În acest caz este suficientă prezența a două victime. Numărul concret de victime poate fi luat în considerare la individualizarea pedepsei.

Circumstanța agravantă, prevăzută la alin. (5) art. 220¹ CP RM, presupune că una dintre infracțiunile, specificate la alin. (1) sau (2) din același articol, este comisă de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. Noțiunile „grup criminal organizat” și „organizație criminală” sunt definite în art. 46 și 47 CP RM. Aplicarea alin. (5) art. 220¹ CP RM exclude invocarea prevederii de la lit. c) alin. (1) art. 77 CP RM.

Concluzii

Obiectul juridic special al infracțiunilor, prevăzute la art. 220¹ CP RM, îl formează, în esență, relațiile sociale cu privire la moralitatea publică, percepută sub aspectul neadmiterii contribuirii la prestarea de către o altă persoană a serviciilor sexuale online. Infracțiunile analizate au obiect material atunci când implică o influențare nemijlocită infracțională asupra corpului victimei. Victimă a infracțiunilor, prevăzute la art. 220¹ CP RM, este persoana adultă care consimte liber (fără a fi constrânsă, înșelată etc.) să presteze servicii sexuale online.

Sintagma „servicii online” din dispoziția de la art. 220¹ CP RM denotă că victima interacționează în timp real cu utilizatorul de servicii sexuale online. Lipsa unor atingeri directe, nemijlocite între victimă și utilizatorul de servicii sexuale online ține de esența infracțiunilor specificate la art. 220¹ CP RM. Dacă persistă dubiile privind caracterul explicit al activităților sexuale în care este angajată victima, nu se aplică art. 220¹ CP RM. Art. 220¹ CP RM este aplicabil chiar dacă organele sexuale ale victimei nu sunt reprezentate de o manieră lascivă sau obscenă.

Cele trei modalități normative ale acțiunii prejudiciabile, specificate la art. 220¹ CP RM, sunt: 1) îndemnul la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online; 2) determinarea la prestarea de către victimă a serviciilor sexuale online; 3) înlesnirea prestării de către victimă a serviciilor sexuale online. În ipoteza de constrângere a victimei să presteze servicii sexuale online, este aplicabil art. 165 CP RM. Infracțiunile prevăzute la art. 220¹ CP RM se consideră consumate din momentul săvârșirii acțiunii prejudiciabile (alin. (1), (2) și (5)) ori din momentul obținerii de către făptuitor a unui profit în proporții mari sau în proporții deosebit de mari (alin. (3) sau (4)).

Scopul special explicit al infracțiunilor, prevăzute la art. 220¹ CP RM, este ca, în schimbul prestării de către victimă a serviciilor sexuale online, făptuitorul să obțină anumite foloase patrimoniale de la victima infracțiunii sau de la utilizatorul de servicii sexuale online. Scopul special implicit este ca victima să ofere o satisfacție sexuală utilizatorului de servicii sexuale online. În prezența scopului de exploatare sexuală a victimei, calificarea se face în baza art. 165 CP RM.

Subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 220¹ CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică, cu excepția autorității publice.

Utilizatorul de servicii sexuale online fie răspunde ca autor sau complice la una dintre infracțiunile prevăzute la art. 220¹ CP RM, fie nu răspunde deloc în baza acestui articol.

Referințe:

1. MCARTHUR, N., TWIST, M. L. C. *The Rise of Digisexuality: Therapeutic Challenges and Possibilities*. În: *Sexual and Relationship Therapy*, 2017, Vol. 32(3-4), p. 334-344.
2. CHEN, C. -C., LIN, Y. -C. *What drives live-stream usage intention? The perspectives of flow, entertainment, social interaction, and endorsement*. În: *Telematics and Informatics*, 2018, vol. 35, Is.1, 2018, p. 293-303. ISSN 0736-5853.
3. *Legea nr. 316 din 17.11.2022 pentru modificarea unor acte normative*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 394-400.
4. *Nota informativă la Proiectul de Lege pentru modificarea unor acte normative (asigurarea drepturilor victimelor în cazul infracțiunilor privind viața sexuală și violenței în familie)*. Disponibil: <https://cancelaria.gov.md/ro/content/privind-approbarea-proiectului-de-lege-pentru-modificarea-unor-acte-normative-asigurarea-0>

5. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
6. BRÎNZA, S., STATI, V. *Considerații teoretice și practice cu privire la infracțiunile care aduc atingere unor relații de conviețuire socială* (art. 220-222 CP RM). În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe Sociale*, 2015, nr. 11, p. 39-54. ISSN 1814-3199.
7. BRÎNZA, S., STATI, V. *Delimitarea traficului de ființe umane și a traficului de copii de infracțiunile conexe*. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 3, p. 2-10. ISSN 1811-0770.
8. BRÎNZA, S. *Reflecții cu privire la necesitatea definirii legislative a noțiunii de prostituție*. În: *Revista Națională de Drept*, 2015, nr. 8, p. 2-9. ISSN 1811-0770.
9. *Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 36 din 19.04.2018 de inadmisibilitate a sesizărilor nr. 173g/2017 și nr. 37g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 220 din Codul penal și a articolului 89 din Codul contravențional*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 195-209.
10. *Regulamentul de punere în aplicare (UE) nr. 282/2011 al Consiliului Uniunii Europene din 15.03.2011 de stabilire a măsurilor de punere în aplicare a Directivei 2006/112/CE privind sistemul comun al taxei pe valoarea adăugată*. [Accesat 25.04.2023] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R0282>
11. GILLESPIE, A. *Obscene conversations, the internet and the criminal law*. În: *Criminal Law Review*, 2014, Is. 1, p. 350-363. ISSN 0011-135X.

Date despre autori:

Vitalie STATI, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vitalie.stati@usm.md

ORCID: 0000-0003-1371-4961

Daniel FURCULIȚĂ, masterand, anul I, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: danfurculita99@gmail.com

ORCID: 0009-0004-2928-5705

Vasile GUZUN, student, anul III, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: guzunvasile06@gmail.com

ORCID: 0009-0001-1545-3470

Prezentat la 22.05.2023

CZU: 341.645:343.353(478)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_18](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_18)

ANALIZA HOTĂRĂRILOR CtEDO DE CONSTATARE A ÎNCĂLCĂRII ART. 3 DE CĂTRE REPUBLICA MOLDOVA PRIN APLICAREA FORȚEI EXCESIVE LA REȚINERE

*Veronica POZNEACOVA,**Universitatea de Stat din Moldova*

În conformitate cu prevederile Convenției Europene a Drepturilor Omului dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentului inuman și degradant reprezintă un drept absolut, care nu poate fi restrâns nici în cele mai dificile situații, ca lupta cu terorismul și criminalitatea organizată. În pofida interdicției absolute de aplicare a relelor tratamente, art. 3 din Convenție rămâne unul din cele mai des încălcate articole de către autoritățile Republicii Moldova. În perioada 2019-2022 Curtea a constatat încălcarea dreptului de a nu fi supus relelor tratamente prin aplicarea față de reclamant a forței excesive la reținere și percheziționare. CtEDO în jurisprudența sa a dezvoltat standardele, care se aplică la calificarea încălcării art. 3 prin abuzul de forță, printre care „proba dincolo de orice dubiu rezonabil”, prezumție de aplicare a relelor tratamente și proporționalitatea aplicării forței. În cadrul studiului dat, ne propunem să analizăm încălcările constatate de CtEDO în cauza Prepeleța c. Republicii Moldova cerere nr. 50799/14 din 23 iunie 2014, decizie din 3 decembrie 2019, cât și să analizăm problemele sistemice, care determina prezența abuzului de forță la reținere.

Cuvinte-cheie: forță, reținere, drepturile omului, rele tratamente.

THE ANALYSIS OF ECtHR DECISIONS CONDEMNING THE REPUBLIC OF MOLDOVA FOR THE VIOLATION OF THE ART. 3 THROUGH THE USE OF EXCESSIVE FORCE DURING ARREST

According to the provisions of the European Convention on Human Rights, the right not to be subjected to torture, inhuman and degrading treatment is an absolute right, which cannot be restricted even in the most difficult situations, such as the fight against terrorism and organized crime. Despite the absolute prohibition of application of ill-treatment, the art. 3 of the Convention remains one of the most frequently violated articles by the authorities of the Republic of Moldova. In the period 2019-2022 the court found violation of the right not to be subjected to ill-treatment by applying the excessive force during arrest. ECtHR developed the standards, which apply to the qualification of violation of art. 3 by abuse of force, including „evidence beyond reasonable doubt”, presumption of application of ill-treatment and proportionality of application of force. In this study, we analyze the violation of the art. 3 founded by the ECtHR in the case Prepeleța v. Republic of Moldova application no. 50799/14 of 23 June 2014, decision of 3 December 2019, and identification of the systemic problems, which determine the presence of abuse of force at arrest.

Keywords: force, detention, human rights, ill-treatment.

Introducere

Recurgerea abuzivă la forță reprezintă una dintre încălcările constatate de către CtEDO în hotărârile contra Republicii Moldova. În perioada 2019-2022, abuz de forță la reținere/efectuare a percheziției a fost constatat de Camera CtEDO în cazurile Prepeleța c. Republicii Moldova cerere nr. 50799/14 din 23 iunie 2014, decizie din 3 decembrie 2019 [1] în aspectul recurgerii la forță excesivă la reținere și Mîtu c. Republicii Moldova cerere nr. 23524/14 din 23 iunie 2014, decizie din 30 iunie 2020 [2] în aspectul recurgerii abuzive la forță la efectuarea percheziției. Importanța acestor hotărâri se manifestă prin sublinierea problemelor sistemice prezente în cadrul exercitării atribuțiilor organelor polițienești, care necesită elaborarea unui mecanism complex pentru prevenirea încălcărilor ulterioare. Analiza hotărârilor CtEDO de constatare a încălcării art. 3 prin abuz de forță la reținere și percheziționare este esențială, mai ales prin prisma aprecierii proporționalității forței aplicate față de persoana reținută sau percheziționată și a criteriilor aplicate de Curte pentru a constata încălcarea dreptului de a nu fi supus torturii, tratamentului inuman și degradant la reținere.

Circumstanțe de fapt

În cauza *Prepeleș c. Republicii Moldova* cerere nr. 50799/14 din 23 iunie 2014, decizie din 3 decembrie 2019 fața de reclamant a fost aplicată forța fizică excesivă în momentul reținerii. Acesta a fost împins și lovit de către polițiști, a căzut, însă a fost lovit în continuare, în timp ce se afla pe pământ. Unul dintre polițiști i-a răsucit brațul stâng la spate, moment în care reclamantul a simțit o durere acută. Un alt ofițer de poliție i-a ținut brațul drept și l-a lovit în regiunea coastelor. Ulterior reclamantul a fost dus la o secție de poliție unde se presupune că a fost în continuare maltratată. După eliberarea reclamantului, care a avut loc în ziua reținerii, acesta a fost examinat medical, fiind constatată prezența multiplelor zgârieturi și vânătăi pe frunte și față, vânătăi pe piept și în regiunea coastelor și o fractură a brațului stâng. Urmărirea penală pe baza maltratărilor a fost pornită și încetată de trei ori. Unul dintre martori a fost influențat de către ofițerul de urmărire penală să depună declarație că reclamantul nu a fost maltratată.

Principii generale

Curtea a reiterat că în procesul arestării unei persoane, orice recurgere la forța fizică, care nu a fost strict necesară și determinată de către conduita celui reținut înjosește demnitatea umană și este, în principiu, o încălcare a dreptului enunțat la articolul 3 din Convenție [1, § 33]. În conformitate cu prevederile art. 3 din Codul de conduită a oamenilor legii, forța poate fi aplicată numai atunci când este necesar, pentru a preveni comiterea unei infracțiuni sau pentru a facilita privarea de libertate a unei persoane; armele de foc pot fi folosite, numai dacă nu există alte mijloace, doar în cazul în care suspectul amenință viața altor persoane sau opune rezistență folosind el însuși arme de foc [3]. Forța aplicată în timpul reținerii trebuie să fie strict proporțională pericolului social determinat de comportamentul persoanei reținute. Aplicarea forței este justificată pentru a preveni comiterea infracțiunii, de exemplu, în cazul tentativei la comiterea unei infracțiuni, care atentează la viața și sănătatea persoanei sau pentru a reține și mobiliza făptuitorul după comiterea infracțiunii cu scopul de a-l transporta în secție de poliție. Cu toate acestea, este inadmisibilă aplicarea forței fizice față de o persoană mobilizată, ceea ce încalcă principiile proporționalității și necesității aplicării forței de către colaboratorii organelor de drept.

În această ordine de idei, în cazul în care persoana opune rezistență, reprezentanții statului au dreptul să aplice forța fizică, mijloace speciale, armă neletală și, în final, armă letală. Forța fizică și mijloace speciale trebuie să fie aplicate gradual, cu evaluarea strictă a pericolului social al persoanei, vârstei, sexului, rezistenței, agresivității, prezenței sau lipsei armei, forța aplicată fiind strict necesară pentru imobilizarea și reținerea persoanei. Depășirea limitelor aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale va determina analiza gradului de depășire a forței necesare la reținere și evaluare, dacă acest abuz de forță se încadrează sau nu în tratamentul inuman și degradant.

Înaltă Curte menționa că în cazul în care o persoană este vătămată în timpul detenției sau în timp ce se află sub controlul poliției, orice astfel de leziune corporală determină apariția prezumției puternice că persoana respectivă a fost supusă unor rele tratamente. Statul este obligat să ofere o explicație plauzibilă a modului în care au fost cauzate vătămări, în caz contrar poate fi constatată încălcarea articolului 3 din Convenție [1, § 34]. În timpul în care persoana se află în custodia poliției, statul este obligat să garanteze respectarea drepturilor acesteia, printre care, în special, dreptul la viață, dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentului inuman și degradant, dreptul la siguranță, cât și respectarea altor drepturi prevăzute de legislație, inclusiv prin asigurarea corespunzătoare a condițiilor materiale de detenție, accesului la asistență medicală și asistență juridică prevăzute de standardele universale și regionale și transpuse în legislația națională. În acest context, orice leziuni corporale ale persoanei private de libertate trebuie să fie documentate, fiind stabilită sursa de apariție a acestora. În cazul în care autoritățile nu pot prezenta probele suficiente și convingătoare a sursei vătămarilor persoanei deținute, ce nu poate fi incriminată statului, apare prezumția puternică a aplicării relelor tratamente. Această prezumție se bazează pe obligația statului de a respecta drepturile persoanelor reținute, de a documenta starea de sănătate a acestora, de a stabili sursa vătămarilor corporale, dacă acestea apar în timpul detenției și de a investiga cazurile de pretinsă aplicare a relelor tratamente de către reprezentanții statului sau alți cazurile de aplicare a violenței de către codeținuți. În plus, reprezentanții statului au acces la toată documentația, care permite probarea neaplicării relelor tratamente față de persoana în custodia statului.

În evaluarea probelor, Curtea aplică standardul probei „dincolo de orice dubiu rezonabil”. O astfel de probă poate rezulta din coexistența unor interferențe suficient de puternice, clare și concordante sau a unor prezumții de fapt incontestabile. Dacă evenimentele în cauză sunt în întregime sau în mare parte în competența exclusivă a autorităților, ca și în cazul persoanelor aflate în custodia statului sub controlul autorităților, vor apărea prezumții puternice de fapt cu privire la vătămările survenite în timpul unei astfel de rețineri. Într-adevăr, se poate considera că sarcina probei revine autorităților pentru a oferi o explicație satisfăcătoare și convingătoare [1, § 35] a originii vătămărilor respective. Prin urmare, CtEDO poate constata încălcarea articolului 3 în două cazuri și anume: în cazul în care din starea de fapt rezultă că vătămările suferite de către reclamant nu pot avea a altă origine, decât cea invocată de către victimă sau dacă există o prezumție de aplicare a torturii, tratamentului inuman și degradant, care nu poate fi răsturnată de către reprezentanții statului prin prezentarea probelor relevante. Aceste încălcări se încadrează în violarea articolului 3 sub aspect material, fiindcă statul nu respectă obligația negativă de a se abține de la aplicarea relexor tratamente față de persoanele reținute.

Curtea a reiterat că, în cazul afirmațiilor credibile a unei persoane, că aceasta a suferit din cauza tratamentului contrar art. 3 din partea poliției sau a altor agenți ai statului, această afirmație, coroborată cu datele generală a statului în temeiul articolului 1 din Convenție de a „asigura tuturor persoanelor în jurisdicția sa respectarea drepturilor și libertăților definite în ... [Convenția]”, impune implicit necesitatea existenței investigației oficiale eficiente. Ca și în cazul unei anchete în temeiul articolului 2, o astfel de anchetă trebuie să determine identificarea și pedepsirea celor responsabili. În caz contrar, interzicerea generală a torturii și a tratamentelor și pedepselor inumane și degradante ar fi, în pofida importanței fundamentale a acestea, una ineficientă în practică și ar face posibilă, în unele cazuri, existența abuzului din partea agenților statului de drepturile celor aflați sub controlul lor cu impunitate virtuală [1, § 36]. Obligația investigării plângerilor de aplicare a torturii, tratamentului inuman și degradant, reprezintă o obligație pozitivă de mijloc, ci nu de rezultat. Autoritățile statului sunt obligate să desfășoare o investigație eficientă pentru a stabili toate circumstanțele cauzei, originea vătămărilor corporale, dacă se constată prezența acestora, analiza tuturor probelor relevante, pentru a determina dacă a avut loc încălcarea articolului 3 din Convenție. Curtea analizează prin prisma observatorului independent acțiunile întreprinse de către autorități și eficiența acestora. Pentru ca statul să execute obligație de investigare a plângerilor de aplicare a torturii, tratamentului inuman și degradant trebuie să fie realizate toate procedeele probatorii relevante printre care: audierea martorilor, a colaboratorilor organelor de drept, efectuarea expertizei medicale și a celei psihologice, efectuarea confruntărilor, cât și efectuarea altor procedee probatorii prevăzute de legislația națională. Standardul aplicat de Curte nu implică neapărat imposibilitatea refuzului de pornire a urmăririi penale pe motivul lipsei componentei de infracțiune. Cu toate acestea, în jurisprudența sa Curtea examinează motivul și temeiul adoptării acestui refuz. În cazul în care probele acumulate determină un observator independent să concluzioneze că în cazul de față nu este prezentă o componentă de infracțiune, refuzul de pornire a urmăririi penale nu va fi calificat ca încălcarea articolului 3 din Convenție. Totuși, în situația în care acest refuz a fost dictat de preluarea versiunii colaboratorilor organelor de drept ca versiune de bază, neefectuarea acțiunilor procesuale și prezența impunității acestor colaboratori, Înalta Curte va constata încălcarea obligației procedurale, care reiese din prevederile articolului 3 din Convenție.

Încălcarea obligației de investigare a relexor tratamente duce la formarea impunității colaboratorilor organelor de drept, care vor fi tentați să aplice tortura, tratament inuman și degradant, cunoscând că nu sunt trași la răspunderea penală pentru faptele săvârșite. Impunitatea colaboratorilor organelor polițienești, pe de o parte, poate determina neîncrederea generală a populației în sistemul de justiție și sentimentul de neliniște, pornind de la faptul că persoanele nu sunt protejate de la abuzuri, iar, pe de altă parte, tentația colaboratorilor organelor de drept de a recurge abuziv la forța fizică și de a se autoafirma prin înjosirea persoanelor deținute. În plus, neinvestigarea plângerilor de aplicare a relexor tratamente duce la diminuarea calității generale a justiției, din cauza faptului că persoanele private de libertate sub presiune sunt impuse să depună declarații auto-încriminatoare.

Ancheta privind acuzațiile grave de rele tratamente trebuie să fie una amănunțită. Autoritățile întotdeauna trebuie să depună eforturi pentru elucidarea celor întâmplate și nu ar trebui să se bazeze pe concluzii

pripite sau nefondate pentru încheierea anchetei. Acestea trebuie să ia toate măsurile rezonabile de care dispun pentru a asigura examinarea probelor referitoare la incident, inclusiv declarațiile martorilor oculari și probele medico-legale. Orice deficiență a investigației care le subminează capacitatea de a stabili cauza vătămărilor sau identitatea persoanelor responsabile riscă să contravină acestui standard [1, § 37]. Prin urmare, este inadmisibilă argumentarea probatoriului doar pe declarațiile prezentate de către o parte în proces, și anume, reprezentanții statului, care au efectuat reținere. Investigația trebuie să fie una multilaterală, cu evaluarea tuturor probelor relevante, pentru stabilirea circumstanțelor de fapt și constatarea aplicării relexor tratamentelor. Ineficiența investigației determină constatarea încălcării articolului 3 sub aspect procedural și încălcarea obligației pozitive a statului de a investiga plângerile de aplicare a torturii, tratamentului inuman și degradant.

Aprecierea Curții

Curtea constată că reclamantul a suferit numeroase leziuni după coliziunea sa cu poliția. Din declarațiile reclamantului reiese că acesta a fost maltratat atât în timpul arestării, cât și după ce a fost escortat la secția de poliție. Curtea nu a făcut o distincție între vătămările cauzate în timpul reținerii și/sau la secția de poliție [1, § 38]. Observăm că Curtea nu a evidențiat diferite episoade în maltratarea reclamantului în dependență de momentul aplicării relexor tratamentelor și anume la reținere sau escortarea acestuia la secție de poliție. Abordarea respectivă se bazează pe calificarea maltratării ca una continue, pornind de la faptul că în toată această perioadă reclamantul a fost sub controlul reprezentanților statului, față de acesta fiind aplicată forța fizică excesivă, inclusiv după ce acesta a fost luat sub controlul organelor de drept. Vătămările survenite de reclamant nu deferă după natura sau originea lor, ceea ce determină adoptarea acestei abordări de către Înalta Curte.

În cazul respectiv, probele prezentate de către reclamant corespund standardului „dincolo de orice dubiu rezonabil”, fiind probat că reclamantul a fost reținut, iar după eliberarea acestuia în cadrul examinării medicale este constatată prezența vătămărilor corporale, în special fractura brațului stâng.

În versiunea evenimentelor prezentată de către Guvern, reclamantul și martorii există discrepanțe substanțiale. În schimb, vătămările corporale suferite de către reclamant par să fie mai coerente cu relatarea sa despre evenimente și cu cea a martorului I. R., mai degrabă decât cu relatarea ofițerilor de poliție și a celorlalți martori [1, § 38]. În acest caz, Curtea a analizat două versiuni diferite a originii vătămărilor corporale a reclamantului, cea a reprezentanților organelor de drept și cea a pretinsei victime. Prezența discrepanțelor între declarațiile victimei și a colaboratorilor organelor de drept arată tendința de mușamalizarea cauzei și încercarea de a minimiza vinovăția autorităților. Coroborând aceste declarații cu vătămările corporale a reclamantului și probele prezentate, CtEDO a constatat încălcarea obligației negative a statului de a se abține de la aplicarea relexor tratamentelor față de persoanele reținute.

La calificarea încălcării art. 3 Curtea aplică două praguri în evaluare a suferințelor reclamantului. Primul prag descrie depășirea unuia grad de suferințe minime aferente privării de libertate a persoanei. Depășirea acestui prag determină necesitatea analizei gradului de suferințe a reclamantului, fiind determinată aplicarea tratamentului inuman sau degradant. Suferințe fizice și psihice puternice ale victimei, care depășesc pragul tratamentului inuman sau degradant se încadrează în tortură, care include suferințe fizice și psihice puternice. În cazul *Prepeșița c. Republicii Moldova*, gradul de suferințe ale victimei a depășit pragul minim de incomodități aferente privațiunii de libertate, față de reclamant fiind aplicată forța fizică excesivă în timpul reținerii, care a determinat survenirea vătămărilor corporale ale victimei. În absența unei explicații plauzibile a originilor vătămărilor, CtEDO a constatat aplicarea relexor tratamentelor față de reclamant. Prin urmare, a avut loc încălcarea prevederilor Convenției sub aspect material [1, § 39]. În hotărârea respectivă Înalta Curte a operat cu termenul „relexor tratamente”, necalificând acestea ca tortură, tratament inuman sau degradant. Însă, pornind de la jurisprudența Curții Europene putem conchide că încălcările constatate se încadrează în conceptul tratamentului inuman, reclamantul suferind durere fizică, care a determinat suferințe psihice, ce nu ating pragul de gravitate a torturii. În plus, aceste suferințe au fost cauzate reclamantului fără un anumit scop, trăsătură caracteristică tratamentului inuman sau degradant.

Analizând investigația efectuată de către autorități, Curtea a remarcat prezența următoarelor încălcări: pornirea urmăririi penale peste 6 luni după depunerea plângerii de către reclamant, ignorarea plângerii, încercarea de influențare a declarațiilor martorului de către organul de urmărire penală, neîntreprinderea acțiunilor pentru coroborarea declarațiilor polițiștilor, care au efectuat reținere cu declarațiile martorilor, neefectuarea unei confruntări între reclamant și polițist, care l-au reținut. Bazându-se pe aceste argumente, CtEDO a constatat încălcarea art. 3 sub aspect procedural [1, § 41]. Prin urmare, a fost constatată ineficiența investigației, examinarea unilaterală a probelor, bazate pe versiunea reprezentanților organelor de drept, care au efectuat reținere. La examinarea plângerii privind aplicarea rețelor tratamente reprezentanții statului nu au întreprins toate acțiunile procedurale necesare pentru elucidarea circumstanțelor de fapt, stabilirea tuturor aspectelor esențiale ale cauzei, care ar permite constatarea prezenței sau lipsei aplicării rețelor tratamente față de reclamant. În acest caz statul nu a respectat obligația pozitivă de investigare efectivă a tuturor plângerilor de aplicarea rețelor tratamentul față de persoanele în custodia statului, nefiind efectuate acțiunile procesuale necesare. CtEDO a concluzionat că investigația desfășurată nu corespunde standardelor impuse de prevederile articolului 3 din Convenție, fiind prezentă încălcarea Convenției sub aspect procedural.

Executarea hotărârii

Cazul *Prepeșița v. Republica Moldova* a fost calificat de către Departamentul de Executare a Deciziilor CtEDO ca fiind un caz repetitiv, încălcări similare fiind constatate în cazurile printre care *Victor Savitchi v. Republica Moldova*, *Petru Rosca v. Republica Moldova*, *Cazanbaev v. Republica Moldova*, *Doroseva v. Republica Moldova*, *Caracet v. Republica Moldova*, *Sochichiu v. Republica Moldova*, *Gorea v. Republica Moldova*, *Parnov v. Republica Moldova*, *Mitu v. Republica Moldova*. În cazul *Prepeșița v. Republica Moldova* reclamantului i-a fost achitată satisfacția echitabilă, nefiind raportate măsuri legislative, administrative sau de altă natură implementate pentru a nu admite repetarea încălcărilor constatate. Pornind de la cele expuse mai sus, decizia în prezent este neexecutată [4].

Problemele sistemice subliniate de cauza *Prepeșița v. Republica Moldova*

Pe parcursul anilor 2012-2022 a fost adoptat un șir de acte legislative, normative și instituționale, care reglementează modul de aplicare a forței la reținere, în special: Legea nr. 218 din 19 octombrie 2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc [5], Ordinul cu privire la aprobarea ghidului de intervenție profesională în exercițiul funcției [6], Regulamentul cu privire la procedura de identificare, înregistrare și raportare a pretinselor cazuri de tortură, tratament inuman sau degradant [7], Hotărârea de Guvern nr.474 din 19.06.2014 cu privire la aprobarea Nomenclatorului mijloacelor speciale, al tipurilor de arme de foc și al munițiilor aferente, precum și a regulilor de aplicare a acestora [8], Procedurile Standard de Operare pentru Poliție – o abordare bazată pe drepturile omului [9].

Cu toate acestea, aplicarea forței excesive la reținere și neinvestigarea cazurilor de aplicare a rețelor tratamente în prezent rămâne o problemă sistemică. Această concluzie se bazează atât pe constatările CtEDO în cazurile, care se referă la aplicarea abuzivă a forței la reținerii, cât și pe datele statistice prezentate de către poliție. Pe parcursul a nouă luni ale anului 2021, în privința a 105 angajați ai poliției au fost pornite 72 cauze penale (față de 78 cauze penale în perioada anului 2020). Din numărul total, 17 cauze penale au fost trimise în judecată, iar 7 au fost clasate [10, p. 17]. În Raportul privind activitatea poliției (9 luni anul 2021) nu au fost menționate infracțiunile incriminate polițiștilor. Cu toate acestea, în Raportul de activitate a poliției pentru 6 luni ale anului 2022 a fost menționat numărul și componente de infracțiuni incriminate polițiștilor. În conformitate cu datele prezentate în Raport: „Pe parcursul perioadei a 6 luni ale anului 2022 în privința angajaților Poliției au fost pornite 65 cauze penale, comparativ cu 63 anul precedent, ce atestă creștere cu 3,1%. Din ele, au fost înregistrate 20 cazuri pe efectiv care cad sub incidența articolelor din Codul Penal al Republicii Moldova privind acte de corupție, 9 cazuri privind traficul de influență, 8 cazuri privind tortură, tratamentul inuman sau degradant, 8 cazuri privind încălcarea Regulamentului circulației rutiere (3 cazuri privind conducere mijlocului de transport în stare de ebrietate), 4 cazuri privind acte de huliganism, 2 cazuri privind abuzul de putere sau abuzul de serviciu, altele - 14” [10, p. 17].

În conformitate cu prevederile Codului de Procedura Penală [11] și Lege Nr. 320 din 27-12-2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului [12], în atribuțiile polițistului intră: asigurarea pazei și funcționării, în condițiile legii, a locurilor de reținere organizate în cadrul unităților de poliție (art. 21 alin. (1) lit. j); asigurarea deținerii persoanelor reținute în izolatoarele de detenție provizorie, precum și escortarea acestora (art. 21 alin. (1) lit. k); contribuirea la aducerea în autoritățile sau instituțiile publice respective, la solicitarea acestora, a persoanelor care se sustrag de la prezentarea obligatorie, în conformitate cu legislația (art. 21 alin. (1) lit. l); reținere și deținere în locuri special stabilite străinii care au intrat clandestin, se află ilegal și sînt supuși expulzării de pe teritoriul Republicii Moldova (art. 21 alin. (1) lit. p); a) executarea mandatelor și deciziilor instanțelor de judecată pentru punerea persoanelor în stare de arest preventiv, hotărârile instanțelor de judecată, ale procurorilor și ofițerilor de urmărire penală pentru aducerea silită a persoanelor care, fiind citate, se sustrag de la prezentarea în organele respective; (art. 22, lit. a), reținerea și identificarea făptuitorilor (art. 24 alin. (4)). Din cele expuse mai sus, constatăm că în cazurile de pornire a urmăririi penale de aplicare a rețelilor tratamente de către polițiști menționate în Raportul de activitate a poliției pentru 6 luni ale anului 2022 au avut loc la reținere și în perioada detenției inițiale a persoanei în Inspectoratul de Detenție Provizorie/ Preventivă (în continuare IDP) pe o perioadă scurtă de timp, dar nu mai mult de 72 de ore [11, Art. 165 alin. (1)].

Cu părere de rău constatăm că datele prezentate de poliție, nu arată numărul de cazuri de tortură sau alte acte de rele tratamente reale înregistrate la reținerea tuturor persoanelor, motiv din care este dificil de realizat o analiză exhaustivă. Totuși, în Registrele de evidență a recepționărilor și transmiterii plângerilor, declarațiilor sau altor informații despre pretinse fapte de tortură, tratament inuman sau degradant în cele 39 inspectorate teritoriale ale poliției au fost înregistrate 140 cazuri de tortură pe parcursul anului 2021. Toate cazurile sesizate au fost raportate procurorilor, care au constatat abateri doar în 2 cazuri [13, p. 180-181]. Observăm o discrepanță majoră între numărul de plângeri și numărul de dosare penale pornite, acestea fiind pornite doar în 1.43% de cauze.

În topul inspectoratelor de poliție cu cele mai multe sesizări de tortură se numără: Inspectoratul de Poliție Anenii Noi (24 cazuri); Inspectoratul de Poliție Hâncești (24 cazuri); Inspectoratul de Poliție Căușeni (20 cazuri); Inspectoratul de Poliție Telenești (18 cazuri); Inspectoratul de Poliție Rezina (10 cazuri); Inspectoratul de Poliție Edineț (9 cazuri); IP Dondușeni (7 cazuri), Inspectoratul de Poliție Comrat (5 cazuri). Menționăm că, în conformitate cu raportul Oficiului Avocatului Poporului pentru anul 2021, datele prezentate nu reprezintă cifra reală, deoarece în Registrul respectiv sunt notate cu precădere cazurile sesizate la 112 sau unitatea de gardă a inspectoratului teritorial de poliție [13, p. 180-181].

În același timp, au fost sesizate 661 de cazuri de aplicare a forței în exces la reținerea persoanelor în anul 2021. Pe nici una din cauzele sesizate organele procuraturii nu s-au expus, la momentul elaborării Raportului privind respectarea drepturilor omului în anul 2021 de către Oficiul Avocatului Poporului (în continuare OAP). În pofida celor 801 de situații, ce presupun alegerii de tortură și/sau abuz în exces la reținere, datele prezentate de Inspectoratul General de Poliție ne arată, că în perioada de referință au fost 14 sesizări privind tortura (166/1 Cod penal); inițiate 8 anchete de serviciu; pornite doar 7 cauze penale, dintre care 1 cauză a fost clasată, 1 remisă în judecată și pe alte 5 nu a fost luată vreo decizie. Analizând datele sus-menționate, în viziunea OAP, este evident, că există o confuzie referitor la înregistrarea, raportarea și informarea pe orizontală despre toate cazurile de abuz la reținere. În același timp, practica penală cunoaște puține cazuri când judecătorii de instrucție au emis încheieri interlocutorii pe faptele invocate de apărare sau bănuit privind tortura sau alte acte de rele tratamente admise la reținere. La fel, OAP menționează prezența unui decalaj extrem de mare dintre numărul de sesizări remise organelor procuraturii și numărul de cauze penale pornite. Investigația plângerilor de aplicare a torturii, tratamentului inuman și degradant trebuie să întrunească cinci criterii, precum caracterul adecvat, minuțiozitatea, imparțialitatea și independența, promptitudinea și controlul public [14] [13, p. 180-181].

Din cele expuse mai sus, putem constata că recurgerea la forța fizică excesivă în timpul reținerii reprezintă o încălcare des întâlnită în sistemul organelor polițienești ale Republicii Moldova. Această stare de fapt este determinată de nerespectarea principiului proporționalității la aplicarea forței fizice și evaluarea necorespunzătoare a rezistenței, pericolului social al persoanei reținute coroborat cu vârsta, sexul, agresi-

vitătea, prezența sau lipsa armelor, cât și aprecierea altor criterii esențiale pentru determinarea modului de aplicare a forței fizice proporțional cu comportamentul persoanei reținute. Remarcăm că orice nerespectare a principiului proporționalității încalcă demnitatea umană, obligație negativă a statului de a se abține de la aplicarea relexor tratamentelor și este contrară art. 3 din CEDO. În plus, recurgerea excesivă la forță la reținere este îmbinată cu impunitatea colaboratorilor organelor de drept. Numărul plângerilor adresate este disproporțional cu numărul proceselor penale pornite, ceea ce pune sub semnul întrebării calitatea investigației plângerilor de aplicare a relexor tratamentelor. Neinvestigarea determină lipsa unui remediu pe plan național, care ar duce la tragerea la răspundere disciplinară sau penală a colaboratorilor organelor de drept, ce aplică forța fizică și mijloace speciale abuziv.

În pofida reglementărilor din Codul de Procedura Penală (în continuare CPP), care oferă o protecție victimelor torturii, tratamentul inuman și degradant prin introducerea unor garanții suplimentare, în practică acestea nu sunt protejate, iar plângerile de aplicare a relexor tratamentelor rămân neinvestigate. În acest context, menționăm prevederile art. 10 alin. (3¹) din CPP, în conformitate cu care „*Sarcina probației neaplicării torturii și a altor tratamente sau pedepse crude, inumane sau degradante îi revine autorității în a cărei custodie se află persoana privată de libertate, plasată la dispoziția unui organ de stat sau la indicația acestuia, sau cu acordul ori consimțământul său tacit*” [11, art. 10 alin. (3¹)]. Această reglementare corespunde prezumției de aplicare a relexor tratamentelor, care s-a cristalizat în jurisprudența CtEDO. În special, remarcăm că față de autoritățile statului nu se operează prezumție de nevinovăție, acestea fiind obligate să probeze neaplicarea relexor tratamentelor față de persoanele, care se află în custodia statului. În caz contrar, orice vătămare suferită de persoană în timp ce aceasta era în custodia statului va fi calificată ca tortură, tratament inuman sau degradant în dependență de gravitatea suferințelor victimei.

În această ordine de idei, menționăm faptul că gradul de bănuială rezonabilă, care determină pornirea procesului penal este mult mai redus decât cel, care se aplică la pornirea urmăririi penale în cadrul altor infracțiuni. În plus, termenul rezonabil de pornire a urmăririi penale este micșorat în cazul plângerilor de aplicare a relexor tratamentelor, ceea ce determină necesitatea stabilirii circumstanțelor esențiale a cazului de pretinsă maltratare într-un termen restrâns. În conformitate cu prevederile art. 274 alin. (3¹) „În cazul în care din cuprinsul actului de sesizare sau de constatare rezultă bănuiala de săvârșire a unei infracțiuni prevăzute la art. 166¹ din Codul penal, procurorul urmează să decidă asupra acesteia corespunzător alin. (1) din prezentul articol, într-un termen ce nu va depăși 15 zile” [11, art. 274 alin. (3¹)].

Garanțiile suplimentare acordate victimei relexor tratamentelor sunt reglementate de următoarele prevederi din CPP, după cum urmează: art. 58 alin. (5¹) „*Victima actelor de tortură, a tratamentelor inumane sau degradante este supusă expertizei judiciare asupra stării psihice sau fizice*”, art. 60 alin. (1¹) „*Partea vătămată recunoscută în infracțiunile de tortură, tratamente inumane sau degradante este supusă expertizei judiciare asupra stării psihice sau fizice dacă nu a fost supusă expertizei judiciare în condițiile art. 58*”, art. 143 alin. (1) „*Expertiza se dispune și se efectuează, în mod obligatoriu, pentru constatarea: 3¹) stării psihice și fizice a persoanei în privința căreia se reclamă că s-au comis acte de tortură, tratamente inumane sau degradante*”, art. 147 alin. (1¹) „*În cazul torturii, efectuarea expertizei judiciare complexe, cu operarea examinării medico-legale, psihologice și, după caz, a altor forme de examinare, este obligatorie*” [11]. Aceste reglementări determină obligația colaboratorilor organelor de drept să colecteze multilateral probatoriu, bazându-se, în special, pe rezultatele expertizei judiciare asupra stării psihice sau fizice a victimei torturii, tratamentului inuman sau degradant. Importanța efectuării expertizei se manifestă, în special, prin posibilitatea constatării aplicării metodelor de tortură psihologică, iar rezultatele acestea reprezintă probe importante în cadrul dosarului penal pornit pe baza infracțiunii reglementate de art. 166¹ CP.

În temeiul art. 262 alin. (4¹) plângerile de aplicare a torturii, tratamentului inuman sau degradant sunt examinate de către procuror, ceea ce reprezintă garanție a imparțialității și independenței organului, care examinează plângerile de aplicare a relexor tratamentelor. În special, prin determinarea competenței speciale a procurorului de a investiga cazurile de aplicare a torturii, tratamentului inuman sau degradant, autoritățile au urmărit ca scop evitarea interdependenței dintre subiecții care aplică relexor tratamente și cei, care trebuie să investigheze cazurile de comitere a infracțiunii prevăzute la art. 166¹ CP.

În pofida șirului vast de garanții procesuale introduse pentru a asigura examinarea multilaterală, completă, obiectivă și sub toate aspectele a plângerilor de aplicare a rețelilor tratamente, acestea, în practică, rămân neinvestigate, concluzia, care se bazează pe numărul mare a plângerilor de aplicare a rețelilor tratamente și un număr mic de dosare, care sunt examinate în instanța de judecată.

În altă ordine de idei, problematica aplicării forței fizice la reținere se evidențiază prin analiza numărului de cazuri de reținere a persoanelor cu vătămări corporale. OAP a înregistrat (urmare a sintezelor operative din sistemul penitenciar) 208 cazuri de reținere a persoanelor cu leziuni cauzate înainte de reținere și **23 cazuri de leziuni** obținute în timpul reținerii. Datele respective reflectă doar informațiile privind persoanele plasate în izolatoarele de urmărire penală și nu pentru toate persoanele reținute. Urmare a unor demersuri, Avocatul Poporului a primit rapoarte incomplete de la angajații poliției privind circumstanțele leziunilor la persoanele reținute de aceștia, inclusiv asigurarea garanțiilor fundamentale la reținere [13, p. 180-181]. Într-un alt raport al OAP, era menționat despre înregistrarea a 23 de cazuri de leziuni provocate la reținere de către angajații poliției IP Cahul; IP Bălți, IP Strășeni, IP Anenii Noi și DP Chișinău [15].

Din cele expuse mai sus putem constata, că în prezent din datele statistice prezentate de către poliție, procuratura, Oficiul Avocatului Poporului este imposibilă determinarea numărului exact de persoane, care suferă vătămările corporale în timpul reținerii sau în perioada în care acestea se află în IDP. Nici un organ nu prezintă statistica tuturor cazurilor de aplicare a forței fizice la reținere, care se soldează cu vătămări corporale a persoanei reținute. În plus, nu există o statistică unică a plângerilor adresate pe motivul abuzului de forță la reținere. Diferiți subiecți oficial prezintă date statistice diferite, ceea ce creează o neclaritate în determinarea complexității problemei.

Concluzii

Aplicarea disproporționată a forței fizice la reținere și exortare a persoanei, nedocumentare corespunzătoare și lipsa datelor statistice a numărului de persoane, care au suferit vătămări corporale în timpul reținerii, impunitatea colaboratorilor organelor de drept, un număr extrem de mic de dosare penale pornite pe baza prezenței componentei de infracțiune prevăzute de art. 166¹ în raport cu numărul de plângeri înregistrate determină catalogarea problemei aplicării excesive a forței la reținere, ca fiind una sistemică.

Această problemă, coroborată cu impunitatea colaboratorilor organelor de drept și neinvestigarea promptă și multilaterală a plângerilor de aplicare a rețelilor tratamente, determină, pe de o parte, încălcarea obligației negative a statului de a se abține de la aplicarea torturii, tratamentului inuman și degradant, iar, pe de altă parte, încălcarea obligației pozitive de investigare a plângerilor de aplicare a rețelilor tratamente. Observăm prezența unei discrepanțe între cadrul legal existent, care reglementează condițiile și gradualitatea aplicării forței la reținere și practica aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale de către colaboratorii organelor de drept.

Înregistrarea mai multor plângeri din cauza abuzului de forță la reținere și prezența unui număr mic de dosare penale pornite pe baza acestor plângeri arată neinvestigarea multilaterală a plângerilor respective și lipsa aplicării graduale a forței fizice și a mijloacelor speciale de către colaboratorii organelor de drept. Nerespectarea standardului de investigare a cazurilor de aplicare a rețelilor tratamente impus de exigențele art. 3 din Convenție arată ineficiența garanțiilor procesuale prevăzute de CPP, care rămân inaplicabile în practică, în special în cazurile recurgerii la metode de tortură psihologică sau adresarea plângerilor de preținsă aplicare a unui tratament inuman sau degradant.

Propuneri:

Parlamentului:

1) Modificarea prevederilor art. art. 166¹ CP prin introducerea sintagmelor „pedeapsa inumană”, „pedeapsa degradantă”, care reprezintă încălcarea art. 3 în jurisprudența CtEDO, însă nu sunt incriminate de CP al Republicii Moldova.

Procuraturii Generale:

1) Instituirea unui control riguros din partea procurorului ierarhic superior, pentru verificarea refuzurilor de pornire a urmăririi penale pe baza plângerilor de aplicare a torturii, tratamentului inuman sau degradant, în general, a forței excesive la reținere, în particular.

2) Organizarea cursurilor specializate, pentru aprofundarea cunoștințelor procurorilor în calificarea faptelor infracționale ca fiind „tratament inuman” și „tratament degradant” în lumina jurisprudenței CtEDO, pentru a preveni încălcările ulterioare determinate de neinvestigarea plângerilor de aplicare a relexor tratamente.

3) Adoptarea unui Ghid intern cu descrierea standardelor de investigare a unei plângeri de aplicare a relexor tratamente în conformitate cu exigențele art. 3 care reies din jurisprudența CtEDO și standardele Protocolului de la Istanbul.

Ministerului Afacerilor Interne:

1) Modificarea fișei de post a lucrătorilor medicali, care efectuează examinarea medicală și acordă asistență medicală persoanelor reținute, prin includerea obligației de raportare a cazurilor de constatare a prezenței leziunilor corporale la persoanele reținute/deținute la procuror.

Inspectoratului General de Poliție:

1) Atenționarea colaboratorilor organelor de drept referitor la necesitatea respectării obligației de raportare a tuturor cazurilor de aplicare a forței fizice și a mijloacelor speciale la reținere.

2) Instituirea unui control special cu scopul verificării respectării obligației de raportare prin coraportarea corespunderii raportărilor respective cu plângerile de aplicare a forței excesive.

3) Atenționarea colaboratorilor organelor de drept referitor la necesitatea respectării garanțiilor procesuale privind neaplicarea torturii, în special, a dreptului la examinare medicală.

4) Atenționarea colaboratorilor organelor de drept, a lucrătorilor medicali, cât și a altor subiecți, care interacționează cu persoanele reținute referitor la necesitatea respectării obligației de raportare a cazurilor de tortură și relexor tratamente la procuror, ceea ce corespunde standardelor Protocolului de la Istanbul.

Referințe:

1. *Cauza Prepeleța c. Republicii Moldova cerere nr. 50799/14 din 23 iunie 2014, decizie din 3 decembrie 2019.* [Accesat 25.02.2022] Disponibil: PREPELEȚA v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA (coe.int)
2. *Mîțu c. Republicii Moldova cerere nr. 23524/14 din 23 iunie 2014, decizie din 30 iunie 2020.* [Accesat 25.02.2022] Disponibil: MÎȚU v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA (coe.int)
3. *Code of Conduct for Law Enforcement Officials Adopted by General Assembly resolution nr. 34/16917 at 17 December 1979.* [Accesat 25.02.2022] Disponibil: Code of Conduct for Law Enforcement Officials | OHCHR
4. *Repeleța v. the Republic of Moldova Repetitive Case 50799/14 Pending Standard Procedure Judgment date: 03/12/2019 Final judgment date: 03/12/2019.* [Accesat 25.02.2022] Disponibil: PREPELEȚA v. the Republic of Moldova (coe.int)
5. *Lege nr. 218 din 19-10-2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 14.12.2012, nr. 254-262. [Accesat 25.02.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110364&lang=ro
6. *Ordinul cu privire la aprobarea ghidului de intervenție profesională în exercițiul funcției din 11.01.2018.* [Accesat 25.02.2022] Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/ghid_privind_interventia_profesionala_in_exercitiul_funcției.pdf
7. *Procuratura Generală Ordin nr. 77 din 31-12-2013 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la procedura de identificare, înregistrare și raportare a pretinselor cazuri de tortură, tratament inuman sau degradant.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 06.06.2012, nr. 147-151. [Accesat 25.02.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=45990&lang=ro
8. *Hotărâre nr. 474 din 19-06-2014 cu privire la aprobarea Nomenclatorului mijloacelor speciale, al tipurilor de arme de foc și al munițiilor aferente, precum și a regulilor de aplicare a acestora.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 24.06.2014, nr. 167-168. [Accesat 25.02.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130943&lang=ro#
9. *Procedurile Standard de Operare pentru Poliție – o abordare bazată pe drepturile omului Chișinău 2020.* [Accesat 25.02.2022]. Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/procedurile_standard_ro.pdf
10. *Raportul privind activitatea poliției 9 luni anul 2021.* [Accesat 25.02.2022] Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/raport_cu_privire_la_activitatea_poliției_9_luni_2021.pdf

11. *Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova, nr. 122 din 14.03.2003*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 05.11.2013, nr. 248-251. [Accesat 25.02.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133060&lang=ro#
12. *Lege nr. 320 din 27-12-2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 01.03.2013, nr. 42-47.
13. *Raport privind Respectarea Drepturilor și Libertăților Omului în Republica Moldova în Anul 2021*. Accesat 25.02.2022] Disponibil: http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2022/03/AP_raport_2021.pdf
14. *Eradicating impunity for serious human rights violations Guidelines adopted by the Committee of Ministers on 30 March 2011 at the 1110th meeting of the Ministers' Deputies*. [Accesat 25.02.2022] Disponibil: [h-inf_2011_7en.book \(coe.int\)](http://h-inf_2011_7en.book(coe.int))
15. *Raport Periodic anul 2021 Siguranța la Poliție 01 Ianuarie - 31 Decembrie 2021*. [Accesat 25.02.2022] Disponibil: http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2022/01/Raport_anual_periodic_politie2021.pdf

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:

Veronica POZNEACOVA, doctorandă, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: veronicapozneacova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0762-5049

Prezentat la 13.10.2023

ОБНОВЛЕННЫЙ ДОКТРИНАЛЬНЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРИСЯГУ КАК ПРЕДПОСЫЛКУ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА ЛИЦА НА ГОСУДАРСТВЕННУЮ СЛУЖБУ

Дарья КРЕМОВА,

Запорожский национальный университет (Украина)

В условиях введения в Украине правового режима военного положения актуально формирование обновленной нормативной основы для использования ресурса всех без исключений правовых институтов для эффективного решения определенных задач особого периода существования государства, институт присяги не исключение. Так, для эффективного функционирования института присяги в служебном праве Украины следует выделять две модели его существования в зависимости от условий, в которых находится государство. Первая модель, «базовая», «основная», «традиционная», законодательно закреплённая, предусматривает ее существование в условиях, обычных для государства, вторая же, «особенная» представляет собой существование института присяги в служебном праве Украины в период действия особых правовых режимов, и с учетом введения и действия на данный период, в т.ч. и правового режима военного положения, с закреплением (внесением изменений в действующие акты служебного законодательства в виде отдельной статьи в условиях современного отечественного нормотворчества периода действия правового режима военного положения в Украине и в дальнейшей перспективе – выделением отдельной главы в отдельном разделе кодифицированного акта о публичной службе) основ упрощения проявления процедурного аспекта принесения присяги (в частности и для государственных служащих), модификации модели взаимоотношений субъектов «присяжных» правоотношений относительно гарантирования целевого направления присяги, усиления роли и значения охранных «присяжных» норм, в т.ч. и внедрением криминальной ответственности за нарушение публичным служащим (в частности государственным служащим) присяги в период действия правового режима военного положения и позволит не только учесть всю уникальность ресурса присяги в служебном праве, но и обеспечить использование ее ресурса для результативности публично-служебной деятельности в условиях особого режима существования государства.

Ключевые слова: *присяга, Присяга государственного служащего, право, публичная служба, государственный служащий, реализация прав, доктринальный анализ, законодательство.*

UPDATED DOCTRINAL VIEW OF THE OATH AS A PREREQUISITE FOR THE REALIZATION OF A PERSON'S RIGHT TO PUBLIC SERVICE

Under the conditions of introduction in Ukraine of the legal regime of martial law, the formation of an updated regulatory framework for the use of the resource of all without exception legal institutions for the effective solution of certain tasks of the special period of the country's existence, the institute of oath is no exception. Thus, for the effective functioning of the institution of oath in the official law of Ukraine, two models of its existence should be distinguished, depending on the conditions in which the state finds itself. The first model, „basic”, „basic”, „traditional”, legally enshrined, provides for its existence in conditions usual for the state, while the second, „special” represents the existence of the institute of oath in the official law of Ukraine during special legal regimes, and with the introduction and operation for this period, including the legal regime of martial law, with fixation (introduction of changes into the existing acts of official legislation as a separate article in the modern domestic rulemaking during the legal regime of martial law in Ukraine and in the future by allocating a separate chapter in a separate section of the codified act on public service) the basics of simplifying the procedural aspect of taking the oath (in particular for civil servants; while eliminating the mistaken identification with a pure formality), modification of the model of relations of subjects of „sworn” legal relations regarding the guarantee of target orientation, strengthening the role and importance of protective „sworn” rules including the introduction of criminal liability for violation by a public

servant (in particular public servants) of the oath during the legal regime and will not only take into account the uniqueness of the resource of the oath in official law, but also ensure the use of its resource for the effectiveness of public-service activity in the conditions of a special regime of the country.

Keywords: *oath, Oath of a civil servant, law, public service, civil servant, realization of rights, doctrinal analysis, legislation.*

Введение

Присяга в служебном праве Украины занимает важное место как институт подотрасли административного права и является уникальным правовым феноменом, сферой объективизации которого является публично-служебная деятельность, характерным для которого является особая связь лица, которое впервые вступает на должность публичной службы, впервые обретает особый правовой статус – правовой статус публичного служащего, с государством, связь, которая предполагает служение государству, служение публичным интересам, и такое служение в свою очередь должно быть верным, преданным, добросовестным, за нарушение которого государство гарантирует ответственность. Следует отметить, что в особенных условиях существования государства такая связь крепчает в разы, особенные условия требуют повышенной трепетности в связи публичных служащих с государством, и, как следствие, требуют от публичных служащих направленности их действий на интересы, цели государства в такой период существования его. Соблюдение «присяжных» норм как одна из форм реализации норм права требует обновления принципов регламентации, именно с акцентом на особенность условий такого соблюдения, а следовательно обновление норм как регулятивных, так и охранных, с обеспечением релевантности правовой основы использования ресурса всего института «присяжных» норм и сферы и условий их объективизации, а, следовательно, и «качества» такого использования не только в условиях «обычного», но и особого правового режима, в т.ч. и в условиях действия правового режима военного положения, что в условиях настоящего для Украины приобретает незаурядное практическое значение.

Цель работы – предложить модель нормативного закрепления основ использования ресурса присяги в служебном праве (на примере присяги как предпосылки реализации права лица на государственную службу) во время действия правового режима военного положения, на основании анализа имеющихся тематических источников и с учетом реальных вызовов времени, и, таким образом, обеспечить основу для существования такого феномена как в обычных условиях существования государства и публично-служебных отношений, так и в особенный период его существования – правовой режим военного положения, когда государству необходимо эффективное функционирование всех его ресурсов. Объект работы – общественные отношения, возникающие в процессе публично-служебной деятельности личности. Предмет – ресурс присяги в служебном праве в период действия правового режима военного положения (в т.ч. присяги как предпосылки реализации права лица на государственную службу).

Степень разработки вопроса. Работы В. Андреева, В. Цуркана А. Кравчука, М. Масковитой, и др. содержат в себе отраслевой анализ феномена присяги в разном проявлении степени детализации исследования: генезис присяги в праве, видовое ее разнообразие, отдельные аспекты ее ресурса. Стоит отметить, что все существующие тематические работы посвящены анализу «стандартной» модели присяги в служебном праве, что вполне логично с учетом имеющейся правовой основы использования ресурса присяги, и, как следствие, отсутствуют какие-либо работы, которые бы анализировали роль и значение присяги в условиях «нестандартного» правового режима – правового режима военного положения. Работы И. Соколовой, С. Кузниченко содержат результаты исследования «особых», «нестандартных» правовых режимов, среди которых и режим военного положения, но без привязки к ресурсу присяги, его проявления в служебном праве именно в условиях действия таких режимов. В условиях введения военного положения в Украине и актуализации в связи с этим нормотворческой деятельности для обеспечения релевантности правоприменения реальным вызовом времени, приобретает особой важности проблематика формирования «качественного» научного базиса для современного нормообразования и правоприменения в условиях действия правового режима военного положения для максимального использования уникального ресурса феномена присяги в служебном праве.

Методологическая основа для работы. Методологическую основу для работы составила совокупность как общенаучных, так и специальных методов научного исследования: диалектический метод (благодаря которому стало возможным проанализировать такое правовое явление в развитии), историко-правовой (ресурс присяги в зависимости от разновидности базового правового режима в определенное время в государстве), метод экспертных оценок, логический метод (сформирован понятийный аппарат), прогнозирования и моделирования (предложения по усовершенствованию унормирования «присяжных» норм в условиях введения правового режима военного положения).

Основная часть

I. Присяга в служебном праве в обычных условиях существования государства. Несмотря на разнообразие авторских определений присяги в праве в целом и в служебном праве в частности, все же реальный ресурс этого правового феномена следует рассматривать не упрощенно, а комплексно, с акцентом внимания на определенное его уникальность. Присяга как уникальное явление берет свои корни еще с древних времен, с чем и связано использование смежных правовых понятий при формировании понятия присяги, таких как «клятва», «торжественное обещание» и др. Одновременно со временем и со сменой исторических периодов и с увеличением количества норм права, регламентировавших основы использования ресурса присяги публично-служебной деятельности, выделением соответствующих однородных общественных отношений как непосредственного предмета регулирующего влияния, «наполнялся» и сам ресурс присяги благодаря сочетанию регулятивного и охранного элементов, материального и процедурного аспектов. Как следствие, следует выделять: а) субъективный аспект присяги, который фактически формируют: 1) лицо, которое приносит присягу, впервые вступает на публичную службу, обязуется соблюдать ее во время всей служебной карьеры; 2) субъект, на верность которому присяга состоит, - таков «моносубъект» - Украинский народ. Следует отметить, что действующие нормативные акты, фиксирующие тексты присяги в публично-правовой деятельности, непосредственно фиксируют указание на такого субъекта – или один раз или даже несколько раз; 3) опосредованные субъекты, способствующие реализации «присяжных» отношений (обеспечивают организационный аспект принесения лицом присяги, ее соблюдения и дисциплинарного производства в случае нарушения лицом такой присяги); б) содержательный аспект присяги, относительно определения которого в течение длительного времени в правовой доктрине идут дискуссии, правда при общем единодушии позиций ученых-юристов относительно его уникальности, своеобразия, что и влияет на ресурс присяги в целом [1]. Даже ввиду анализа положений исторических источников права, непосредственно посвященных проблематике присяги в публично-служебных (в любых проявлениях) отношениях, с указанием на субъекта, на верность которому лицо присягу составляло, на место принесения присяги, меры реагирования в случае ее нарушения, можно условно выделять в содержании присяги несколько составляющих (с разным их названием) и проследить генеза их доминирования. Так, в частности, в период истоков своего формирования соответствующая присяга была «преимущественно религиозной», лицо приносил присягу «на преданность Богу», «клятву верности Богу и перед своей совестью», «в церкви» и страхом «Божьей кары в случае ее нарушения». В последующие исторические периоды формирования украинской государственности содержание присяги приобретает и признаки правового явления, с указанием на нескольких субъектов, на верность которым присяга составляется («на верность Богу и князю», «на верность Богу и гетману», «верность Гетману пану и Богу» и т.п.), разнообразием места ее составления и внедрением мер государственно-правового, наряду с религиозным, принуждения в случае нарушения лицом присяги [1]. При этом можно даже утверждать, что две составляющие содержания не только сосуществуют, но и изменяется их соотношение, весомость, что находит свое нормирование в актах служебного законодательства. Происходит определенная трансформация присяги из чисто религиозного явления в правовое явление, с законодательным закреплением «присяжных норм», но которое даже пройдя через разные особенные исторические периоды, на которые имели влияние социальные, политические, демографические и иные факторы, сохранило в себе моральный аспект рядом с правовым. То есть, если в содержании присяги следует выделять две составляющие – право-

вую и моральную, то значит и правовые и моральные обязательства. Если первые предусматривают «ее составление, соблюдение, а в случае его нарушения и привлечения лица к юридической ответственности» [2, с. 143], тогда как другие – связаны с «нейролингвистическим кодом, образующим в сознании личности ... ценности – патриотизм, добродетель ... уважение к личности, к законам» [3, с. 148], связанные с престижем публичной службы, правового статуса публичного служащего... ощущением значимости выполняемых им функций...» [2, с. 143], со служением публичным интересам.

Так, особенность присяги в служебном праве как институционального правового явления, ресурс которого формируют регулятивные и охранные, материальные и процедурные «присяжные» нормы права с условным выделением в нем субъективного, содержательного и процедурного аспекта, которые в совокупности и формируют соответствующую уникальность.

II. Присяга как предпосылка реализации права на государственную службу в Украине. В «базовом» законе (Закон Украины «О государственной службе»), который регламентирует особенности вступления лица на должность государственного служащего, прохождения конкурса на занятие такой должности с детализацией этапов, содержит перечень документов для участия в конкурсе, факт обязанности лица, которое впервые вступает на должность государственного служащего принять Присягу государственного служащего, содержит текст такой Присяги и правила принятия ее, особенности ответственности такого лица в случае нарушения Присяги, расследования Дисциплинарной комиссией факта нарушения ее. Важно отметить, что именно с дня принятия Присяги лицом, которое претендует на занятие должности государственного служащего, оно обретает специальный, особенный правовой статус – правовой статус государственного служащего, и является таким, которое занимает должность государственного служащего, с этого момента берут начало служебные правоотношения. Так, лицу, победившему в конкурсе на занятие такой должности представитель уполномоченного органа (кадровая служба государственного органа, на должность в котором лицо претендует) назначает дату, время и место, с учетом которых лицо, претендующие на должность, обязано явиться. Так же законодатель предусматривает случаи, в которых лицо, претендующие на должность государственного служащего, может не явиться на процедуру принятия Присяги. В таком случае – если лицо, претендующие на должность, не явилось на прохождение процедуры принятия Присяги государственного служащего по уважительной причине, тогда дата (возможно, время и место) может меняться, о чем представители уполномоченного органа, который отвечает за организацию и проведение процедуры принятия Присяги государственного служащего, обязано сообщить вышеупомянутому лицу. Если же такая причина, по которой лицо, претендующее на должность государственного служащего, не является уважительной, тогда акт об назначении на должность отменяется, лицо считается таким, которое не вступило на должность, а государственный орган, на должность в котором был открыт конкурс либо рассматривает кандидатуру лица, которое было вторым в списке на победу в конкурсе, либо объявляет заново конкурс на занятие такой должности. Касаемо самой процедуры принятия Присяги государственного служащего, то можно условно выделить несколько этапов: публичное оглашение текста Присяги субъектом принесения; указание даты принесения такой Присяги; закрепление текста подписью, а также дополнительным правом лица, принявшего Присягу государственного служащего является потребовать занести сведения о принесении Присяги в его трудовую книжку. Также «базовый» закон закрепляет перечень обязательных субъектов, присутствие которых необходимо при процедуре принятия Присяги государственного служащего. Таким субъектом, в первую очередь, является лицо, которое принимает Присягу (условия неявки которого вышеупомянуты), также обязательными субъектами при процедуре являются государственные служащие государственного органа, на должность в котором лицо претендует, и представители службы управления персоналом соответствующего государственного органа, в обязанности которых входят (согласно Закону Украины «О государственной службе») обеспечение своего присутствия; обеспечение присутствия первой категории субъектов, а именно государственных служащих структурного подразделения, на должность в котором такое лицо назначено; обеспечение наличия заранее подготовленного для произнесения и подписи текста Присяги

и канцелярии для непосредственно подписания лицом этого текста; внесение в реестр застрахованных лиц Государственного реестра общеобязательного государственного социального страхования в порядке, установленном Пенсионным фондом Украины по согласованию с центральным органом исполнительной власти, обеспечивающим формирование государственной политики в сфере социальной защиты населения. Сведения о дате, месте и органе, в котором лицо приняло Присягу государственного служащего, заносятся в личное дело такого лица. Так же «базовый» Закон закрепляет, что видом ответственности за нарушение Присяги государственного служащего является именно дисциплинарная ответственность и закрепляет положение о том, что нарушение Присяги является именно дисциплинарным проступком наряду с нарушением правил нравственного поведения, несоблюдением правил внутреннего распорядка, действиями лица, которые могут повредить авторитету государственной службы, проявлением неуважения к государству, государственным символам. Украины, Украинского народа и т.д. И, как следствие, видом взыскания за нарушение Присяги государственного служащего законодатель определил освобождение от должности государственной службы как исключительный (жесткий) вид дисциплинарного взыскания, применяемого к государственным служащим за совершение отдельных дисциплинарных проступков [4]. Да, действительно, нарушение Присяги не случайно стоит наряду с вышеупомянутыми определенными Законом дисциплинарными проступками, ведь такие действия лица (нарушения Присяги) влекут нарушение авторитета государственной службы в целом, государственных служащих как представителей государственной службы, как представителей государства, «подрыв» авторитета государственного органа, должность в котором такое лицо занимает.

III. Особенная модель присяги в служебном праве во время действия правового режима военного положения. Правовой режим военного положения, внедрение которого в Украине регламентировано Указом Президента Украины от 24.02.2022 № 64/2022 «О введении военного положения в Украине», Указом Президента Украины «О продлении срока действия военного положения в Украине» от 14.03.2022 г. № 133/2022, Законом Украины от 15.03.2022 г. «Об утверждении Указа Президента Украины «О продлении срока действия военного положения в Украине», актуализировал вопрос возможной модификации ресурса присяги в служебном праве, с выделением нормированной модели, внедрение которой возможно именно в условиях введения правового режима военного положения. Особенность правового режима военного положения с необходимостью предполагает повышение роли и значения в период его действия в профессиональной публично-служебной деятельности присяги как «особой связи» такого лица с государством, роли и значения «преданного», «добросовестного», «честного», «ответственного» служения также личности публичным интересам. При внедрении такого режима профессиональная публично-служебная деятельность личности должна быть сконцентрирована в неразрывном сочетании правового и морального содержания присяги на служение интересам Украинского народа превыше всего. Это должно быть не просто образцовое выполнение своих служебных обязанностей, а именно «особое», «чрезвычайное» направление (с концентрацией всех без исключения усилий) публичного служения личности, с осознанием личности своей значимости для решения задач, определенных внедрением действия правового военного режима состояния.

В таких условиях представляется целесообразным обоснование возможности условного разделения правового режима присяги в служебном праве на две разновидности – присяга в служебном праве в условиях обычного («стандартного», «базового») правового режима, с «стандартной» моделью публично-служебной деятельности и присяги лица, которая уполномочена на реализацию и защиту публичных интересов, а также присяга в служебном праве в условиях военного положения, и выделения и других особых режимов (для присяги в служебном праве значение для выяснения целесообразности выделения именно дополнительной нормативной модели ее существования имеют реальные условия внедрения военного положения), с несколько модифицированным подходом законодателя к взгляду на признаки присяги в служебном праве и их проявление в условиях действия военного положения и осознания публичными служащими своей уникальности и значимости в их

«связи» с государством ю для обеспечения решения задач внедрения военного положения. Целесообразным представляется в аспекте сочетания субъективного, содержательного и процедурного аспектов ресурса присяги, а также институционального взгляда на присягу в служебном праве в системе национального права при нормировании модели присяги в служебном праве условиях действия правового режима военного состояния присяги лицом, впервые вступающим на публичную службу, именно в условиях действия правового статуса военного положения, правда, «упрощенный» не должен ассоциироваться или отождествляться с чисто формальной процедурой (организационные действия, временные границы, субъектное присутствие общественности и т.п.); б) внедрение особых моделей отношений между субъектами публично-служебной деятельности в период действия правового режима военного положения, в т. ч. с непосредственными руководителями относительно усиления гарантий «добросовестного, преданного, честного, ответственного служения личности Украинскому народу», организации публично -служебной деятельности, выполнения лицом приказов, распоряжений, поручений руководителей и присяги в публично-служебной деятельности; в) обеспечение корреляции правовой и нравственной составляющих содержания присяги в служебном праве в условиях действия правового режима военного положения, с релевантностью результативности публично-служебной деятельности лица в указанное время для решения задач внедрения соответствующего правового режима, авторитета публичной службы и правового статуса публичного служащего в условиях именно военного положения; г) усиление роли и значения охранных «присяжных» норм и внедрение уголовной ответственности лица за нарушение им присяги в период действия правового режима военного положения, с корреляцией их с содержанием соответствующих норм и содержания норм права за совершение публичным служащим смежных противоправных деяний (в частности, государственной измены) [1].

Специфика условий внедрения правового режима военного положения, его содержание и назначение требуют адекватного реагирования со стороны законодателя о создании реальной нормативной основы (дополнительно «особенной» для существования и эффективного функционирования в условиях действия особых правовых режимов) для максимального использования ресурса публично-служебной деятельности, присяги в служебном праве в особых условиях функционирования государства, обеспечение «особого», «уникального», «сверхнормированного (в понимании имеющихся у лица ресурсов)» служения публичного служащего Украинскому народу. И в этом контексте внесение соответствующих изменений (как проявление ближайшей во времени нормотворческой перспективы) в акты действующего служебного законодательства относительно выделения основ использования ресурса присяги в служебном праве (с корректировкой и согласованием их с положениями Закона Украины от 12.05.2015 «О правовом режиме военного») состояния и уголовного законодательства) в период действия правового режима военного положения (наряду с обычным режимом), а в дальнейшем выделение соответствующих основ в отдельных статьях отдельного раздела кодифицированного акта о публичной службе (как проявление дальнейшей перспективы нормотворческой деятельности) выглядит вполне логичным, своевременным акт современной отечественной нормотворческой деятельности, согласующийся с приоритетами общего отечественного ургентного нормотворчества военного периода, которая ориентирована на «перезагрузку» нормирования моделей взаимоотношений публично-служебной деятельности (в частности, законопроект № 7171 от 17.03.2022) [1]. А так же создания Единого государственного реестра принесенных присяг, с выделением в нем сведений о нарушении таких присяг, и, как результат, государство получило бы соответствующий «фильтр» на пути доступа лиц к государственной службе.

Выводы

Таким образом, для эффективного функционирования института присяги в служебном праве Украины следует выделять две модели существования в зависимости от условий, в которых находится государство. Так, первая модель, «базовая», «основная», «традиционная», законодательно закрепленная, предусматривает ее существование в условиях, обычных для государства, вторая же, «особенная» представляет собой существование института присяги в служебном праве Украины в

период действия особых правовых режимов, и с учетом внедрения и действия на данный период, в т.ч. и правового режима военного положения, с закреплением (внесением изменений в действующие акты служебного законодательства в виде отдельной статьи в условиях современного отечественного нормотворчества периода действия правового режима военного положения в Украине и в дальнейшей перспективе – выделением отдельной главы в отдельном разделе кодифицированного акта о публичной службе) основ упрощения проявления процедурного аспекта принесения присяги (в частности и для государственных служащих; при устранении ошибочного отождествления с чисто формальностью), модификации модели взаимоотношений субъектов «присяжных» правоотношений относительно гарантирования целевого направления присяги, усиления роли и значения охранных «присяжных» норм, в т.ч. и внедрением криминальной ответственности за нарушение публичным служащим (в частности государственным служащим) присяги в период действия правового режима военного положения и позволит не только учесть всю уникальность ресурса присяги в служебном праве, но и обеспечить использование ее ресурса для результативности публично-служебной деятельности в условиях особого режима существования государства.

Библиография

1. КОЛОМОЄЦЬ Т. О., КРЕМОВА Д. С. *Присяга у службовому праві України: оновлений погляд на ресурс під час дії правового режиму воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022, с. 29-33.
2. БИТЯК Ю. П. *Публічна служба: посібник для підготовки до іспиту* / Ю. П. Битяк, Н. П. Матюхіна, С. А. Федчишин; за заг. ред. Н. П. Матюхіної. Харків: Право, 2018, 260 с.
3. АНДРЕЄВ В. О. *Присяга державного службовця в механізмі проходження державної служби в Україні*: дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук. 25.00.03. – державна служба. Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2019, 240 с.
4. КРЕМОВА Д. С. *Відповідальність за порушення Присяги державного службовця в умовах дії правового режиму воєнного стану: чи доцільною є зміна діючої нормативної моделі? Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції*: матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу, м. Запоріжжя, 14-15 червня 2022 року / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2022, с. 46-47.

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:

Дарья КРЕМОВА, Запорожский национальный университет (Украина).

E-mail:

ORCID: 0000-0001-5334-8498

Prezentat la 17.10.2023

CZU: 342.7:26:37.011.3-051

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_20](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_20)

FORME DE APĂRARE A DREPTURILOR ȘI INTERESELOR CADRELOR DIDACTICE

Dorin JOSANU,

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol sunt analizate formele de apărare a drepturilor și intereselor salariaților, cu aplicare cadrelor didactice și posibilele mijloace de realizare în cadrul diferitor forme. Concomitent, se încearcă o determinare a rolului care îl joacă pentru cadrele didactice, și locul pe care îl ocupă formele alternative de apărare a drepturilor și intereselor – obștească, jurisdicțională nejudiciară ș.a., – în coraport cu formele de bază de apărare a drepturilor și intereselor – cea judiciară și cea administrativă. Drept exemplificare a drepturilor și înlesnirilor obținute de către cadrele didactice pe această cale este analizată convenția colectivă la nivel de ramură, în vigoare în prezent, dar și condițiile în care cadrul didactic va putea beneficia de aceste înlesniri. Metoda utilizată în cadrul cercetării include analiza cadrului normativ în vigoare, inclusiv a actelor parteneriatului social din domeniu și sinteza drepturilor și garanțiilor existente, rezultate în urma negocierilor colective.

Cuvinte-cheie: *cadru didactic, forme de apărare, negocieri colective, drepturi, interese legale, înlesniri, organizație sindicală, instanță de judecată, inspecția muncii.*

FORMS OF DEFENCE OF THE RIGHTS AND INTERESTS OF TEACHERS

In this article, are analyzed the forms of defense of the employees' rights and interests, with application to teachers, and the possible means of achievement within the various forms. At the same time, an attempt is made to determine the role played by teachers, and the place occupied by the alternative forms of protection of rights and interests – civic, jurisdictional non-judicial etc. – in relation to the basic forms of defense of rights and interests – judicial and administrative. As an example of the rights and facilities obtained by teachers in this way, is analyzed the acting collective bargaining agreement, as well as the conditions under which the teachers will be able to benefit from these facilities. The method used in the research includes the analysis of the normative framework in force, including the domain related social partnership acts and the synthesis of existing rights and guarantees, resulting from collective bargaining.

Keywords: *teaching staff, forms of defense, collective bargaining, rights, legal interests, facilities, trade union organization, court, labor inspection.*

Introducere

În mod evident, unul din scopurile de bază a legiuitorului este ca legea să fie aplicată în practică, iar drepturile ce vor fi recunoscute participanților la raporturile sociale să nu rămână declarative, ci să aibă o posibilitate reală de realizare a lor.

Realizarea practică a drepturilor prevăzute de lege pentru participanții la relațiile sociale de muncă poate avea loc fie prin impunerea respectării lor, fie prin preîntâmpinarea încălcării lor, fie și prin restabilirea celor deja încălcate.

Pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime, sistemul prevede diferite forme și metode, or, acestea, în măsură deplină sunt aplicabile și raporturilor juridice de muncă a cadrelor didactice. Cele mai răspândite, și, concomitent, considerate cele mai eficiente forme de apărare a drepturilor și intereselor legitime în cadrul relațiilor juridice de muncă sunt forma administrativă și forma judecătorească. Cu toate acestea, dreptul muncii cunoaște și alte forme de apărare a drepturilor și intereselor, de la autoapărarea lor și până la forme alternative, cum ar fi cea obștească, realizată în cadrul parteneriatului social: de către salariați – prin intermediul organizațiilor și centrelor sindicale sau alți reprezentanți aleși; și de către angajatori – prin intermediul organizațiilor patronale.

Material

Posibilitatea apărării drepturilor civile încălcate, or, în sens larg, drepturile de muncă pot fi incluse în cate-

goria acestor drepturi, în opinia autorilor Comentariului Codului civil al Republicii Moldova, constituie una din garanțiile realizării acestor drepturi [1, pag. 44]. Prevederile art.15 al Codului civil al Republicii Moldova instituie cele două forme de bază prin care persoana își poate apăra un drept, și anume – forma judiciară și forma administrativă [2]. Astfel, persoana care se consideră lezată într-un drept de-al său, se poate adresa pentru apărarea lui cu o cerere în instanța de judecată competentă, sau cu o plângere adresată unui organ administrativ, în cazul existenței acestuia. În condițiile depunerii unei cereri, petiții sau plângeri unui organ administrativ, hotărârea acestuia (precum și inacțiunea lui), oricum poate fi contestată în instanța de judecată, și nu doar de cel care a depus plângerea, ci și de persoana față de care s-a depus acea plângere (ori în cazul nostru, vorbim de doi subiecți egali în drepturi, în fața legii și în fața justiției – cadrul didactic, în calitate de salariat, și instituția de învățământ, în calitate de angajator) – fapt ce, în final, la fel ar presupune o posibilă apelare la forma judecătorească de apărare a dreptului. Mențiunea respectivă, directă, din prevederea art. 15 al Codului civil, conform căreia hotărârea emisă pe cale administrativă poate fi atacată în instanța de judecată, dă temei de a numi forma administrativă de apărare, și drept formă administrativ - judiciară de apărare a drepturilor și intereselor, utilizarea acestui termen fiind întâlnită în doctrină [3, pag. 31-32]. La general, doctrina la fel evidențiază aceste două forme de apărare a drepturilor și intereselor, din rândul tuturor formelor ce mai pot fi aplicate [4, p. 24]. Autorii manualului de Drept procesual civil, menționat mai sus, denumesc forma de apărare „un anumit mod de a acționa al titularului de drept și al organului jurisdicțional desfășurat în vederea restabilirii dreptului încălcat sau contestat, ori în vederea protecției interesului legitim” [4, p. 24].

Asigurarea dreptului fiecărui salariat la apărare drepturilor și libertăților sale de muncă constituie unul din principiile de bază în reglementarea raporturilor de muncă prevăzute de articolul 5 al Codului muncii al Republicii Moldova, legiuitorul, direct indicând că acest fapt poate avea loc, inclusiv prin sesizarea organelor de supraveghere și control și a organelor de jurisdicție a muncii, ceea ce și ar reflecta aplicabilitatea formelor administrativă și judiciară la apărarea drepturilor și intereselor de muncă [5].

Autorul Nicolae Sadovei menționează că pentru restabilirea în drepturile garantate de legislația muncii, salariatul, poate recurge la următoarele mecanisme juridice: apelarea la organele care efectuează supravegherea și controlul de stat asupra respectării legislației, inclusiv a legislației muncii; apelarea la organele de jurisdicție a muncii; apelarea la sindicate sau la alte organe reprezentative ale salariaților; apelarea, în cazuri excepționale, la mijloace legale de autoapărare [6, pag. 37]. Considerăm aceste mecanisme, pe deplin aplicabile și unui cadru didactic.

De departe, rezultând din prevederile art. 20 a Constituției Republicii Moldova [7], care instituie principiul accesului liber la justiție, considerăm forma judiciară drept cea mai eficientă formă de apărare a dreptului și intereselor de muncă. În primul rând, condiționăm această afirmație de posibilității de executare silită a hotărârilor emise de instanțele de judecată în cadrul acestei forme de apărare, ele fiind asigurate prin mecanismul coercitiv al statului. În al doilea rând, menționăm acele înlesniri și norme de procedură acordate de legiuitor salariaților, inclusiv, în mod evident și cadrului didactic, care fac accesibilă și înlesnește semnificativ alegerea acestei forme de apărare, și menționăm aici – scutirea de taxă de stat, posibilitatea apărării prin intermediul organizațiilor sindicale în calitate de reprezentant, operativitatea examinării cauzei, precum și executarea imediată a unor hotărâri de remediere a încălcărilor admise.

Formă administrativă, sau administrativ-judiciară de apărare a drepturilor și intereselor de muncă se realizează prin depunerea de către persoana care consideră că a fost lezată în drepturi a unei plângeri/ petiții la autoritatea publică competentă, în care aceasta va sesiza acțiunile sau inacțiunile, în opinia sa ilegale, admise de către cel față de care s-a depus plângerea. Conform prevederilor articolului 15 al Codului civil al RM [2], apărarea drepturilor și intereselor civile pe cale administrativă poate fi realizată doar în cazurile prevăzute de lege, și pentru situația noastră, menționăm că cadrul didactic dispune de această posibilitate. Astfel, legiuitorul, prin Legea nr. 140 din 10.05.2001 [8], instituie Inspectoratul de Stat al Muncii, în calitate de autoritate publică prin intermediul căreia orice salariat, inclusiv un cadru didactic, își poate apăra un drept, pretins a fi încălcat. Doctrinarii dreptului administrativ, menționează că legalitatea este o condiție necesară și importantă a statului de drept, și aceasta presupune respectarea strictă a prevederilor normelor de drept atât de către stat, cât și de toți membrii societății [9, pag. 209]. În același timp, forma respectivă de apărare se realizează prin intermediul controalelor exercitate de către organele administrației publice în cadrul cărora acestea pot

constata încălcări de drept și emite prescripții de înlăturare a acestora. Conform prevederilor articolului 8 legii privind Inspectoratul de Stat al Muncii, inspectorul de muncă este în drept să ceară de la angajator lichidarea imediată sau într-un anumit termen a abaterilor constatate de la dispozițiile actelor legale. Însăși controlul administrativ în opinia autorului Ion Creangă este numit drept un instrument de determinare a modului în care acționează cel chemat să realizeze prevederile actului administrativ, precum și corespunderea acestor acțiuni cu scopul legii întru executarea căreia a fost emis [10, pag. 249]. În virtutea atribuțiilor cu care este înzestrat Inspectoratul de Stat al Muncii și a drepturilor de care dispune un inspector de muncă, considerăm forma administrativă drept una eficientă la care poate apela un cadru didactic în cazul în care va considera că i-a fost lezat un drept al său.

La general, pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime de muncă sunt utilizate mai multe forme, și pe lângă cele analizate, ținem să mai numim: autoapărarea; medierea; forma jurisdicțională extrajudiciară (menționăm aici comisia de conciliere) și forma obștească (sindicatul și patronatele).

Rezultând din prevederile articolului 26 al Constituției Republicii Moldova [7], care instituie că fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale, autoapărarea reprezintă, în opinia noastră, cea mai rapidă și mai directă formă de apărare a dreptului și intereselor. Dorim să menționăm aici că legiuitorul atribuie, în articolul 16 al Codului civil [2], autoapărarea la metodele de apărare a dreptelor și intereselor civile. Considerăm totuși că după esența sa, autoapărarea reprezintă o formă de apărare, care la rândul său poate avea metodele ei de realizare. Dacă, la general, prevederile articolului 18 al Codului civil limitează autoapărarea la sustragerea, distrugerea sau deteriorarea unui bun, reținerea persoanei obligate ce ar putea să se ascundă, fie înlăturarea rezistenței celui obligat să tolereze acțiunea, menționăm că în cadrul relațiilor de muncă atât salariatul, cât și angajatorul dispun de ale sale metode de realizare a autoapărării. În mod evident, cu condiția respectării restricțiilor prevăzute de lege, inclusiv de articolul 18 al Codului civil, or, nu excludem pe deplin nici varianta aplicării acestei modalități de autoapărare, menționăm mai degrabă posibilitatea aplicării de către cadrul didactic a modalității de apărare a drepturilor și intereselor de muncă, exprimate prin renunțarea de a exercita munca, fie în mod individual, în condițiile stipulate de articolul 7 al Codului muncii, fie în mod colectiv – prin declanșarea unei greve.

O formă alternativă de apărare a drepturilor și intereselor, inclusiv a celor de muncă, chemată să evite declanșarea unui litigiu în instanța de judecată, sau să soluționeze amiabil litigiul deja declanșat, o reprezintă și medierea, care poate fi aplicată pentru anumite categorii de litigii de muncă. Astfel, potrivit art. 29 a Legii nr. 137 din 03.07.2015, cu privire la mediere, în cadrul acestei forme de apărare, pot fi aplanate așa categorii de litigii de muncă ca: a) litigiile individuale de muncă ce țin de plata despăgubirilor, în cazul neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor de către una dintre părțile contractului individual de muncă; b) litigiile individuale de muncă privind încheierea, executarea, modificarea, suspendarea, încetarea și nulitatea contractului individual de muncă; c) conflictele colective de muncă, în cazul în care părțile conflictului nu au ajuns la o înțelegere sau nu sunt de acord cu decizia comisiei de conciliere [11].

În pofida cercului larg de divergențe ce ar putea fi soluționate prin intermediul medierii, la moment, această formă, practic nu este utilizată în relațiile de muncă, atât la general, cât și în litigiile în care sunt implicate cadrele didactice. Conchidem că acest fapt se datorează, în primul rând accesibilității, și anume gratuității pentru salariat a formei judiciare de apărare a drepturilor și intereselor, lipsei unei culturi juridice necesare apelării la aceasta, dar și caracterului personal, psiho-emoțional ce însoțesc litigiile dintre angajatori și salariați.

În fine, cu referire la formele de apărare a drepturilor, și îndeosebi a intereselor legitime de muncă a salariaților, în general, dar și a cadrelor didactice, în particular, menționăm forma obștească de apărare a drepturilor și intereselor, care în relațiile de muncă își are caracterul și manifestarea specifică, reflectată în posibilitatea oferită de aderarea la o organizație sindicală, pentru salariat, și la o organizație patronală – pentru angajator.

Astfel, constatăm existența unor substanțiale posibilități de apărare a drepturilor, și mai ales a intereselor legale, pe care le oferă cadrelor didactice calitatea de membru a organizației sindicale și beneficierea de rezultatele negocierilor colective desfășurate de către aceste organizații cu angajatorii, în cadrul cărora pot fi obținute mai multe garanții pentru cadrele didactice în vederea îmbunătățirii condițiilor de muncă. Drept reprezentanți ai cadrelor didactice la nivel de unitate, vor fi, fie organizația sindicală primară din

cadrul instituției de învățământ, fie alți reprezentanți aleși ai salariaților. La nivele superioare a dialogului social, la negocierile colective, la încheierea, modificarea sau completarea convențiilor colective, precum și la soluționarea conflictelor colective de muncă ce țin de încheierea, modificarea sau completarea acestora, interesele cadrelor didactice, dar și a celui alt personal al instituției de învățământ – de centrele sindicale. În această ordine de idei, menționăm că cadrele didactice, la nivel național de ramură, sunt reprezentate de Federația Sindicală a Educației și Științei din Republica Moldova. Federația Sindicală a Educației și Științei din Republica Moldova este un centru sindical național-ramural, care întrunește, în baza liberului consimțământ, organizațiile sindicale din învățământ, știință și domenii conexe [12]. Conform statutului Federației, obiectivele acesteia constau în contribuția la apărarea drepturilor fundamentale ale membrilor săi: dreptul la muncă, la studii, la protecția social-economică etc., iar întru atingerea acestor obiective, Sindicatul: a) examinează și avizează proiecte de programe, de concepții și de strategii statale privind dezvoltarea social-economică a științei și învățământului, de acte legislative și normative ce reglementează raporturile de muncă, sociale, profesionale, de trai, sindicale; b) asigură coeziunea membrilor Sindicatului, realizarea dreptului la asociere, consolidarea și solidarizarea organizațiilor sindicale; c) solicită concursul organismelor internaționale: Organizația Internațională a Muncii (OIM), Internaționala Educației (IE), Confederația Internațională a Sindicatelor (CIS) etc., în cazul încălcării de către organele de stat a convențiilor, rezoluțiilor, a altor acte de drept internațional ratificate de Parlamentul Republicii Moldova. Negocierea, medierea și concilierea sunt menționate drept instrumente de influențare utilizate de către sindicat pentru realizarea obiectivelor sale.

Cadrele didactice din cadrul instituțiilor educaționale, științifice de toate nivelurile, indiferent de forma juridică de organizare și tipul de proprietate, care recunosc și respectă Statutul Sindicatului, achită în modul stabilit cotizația de membru pot deveni membri ai Sindicatului. În calitate de membru al Sindicatului, cadrul didactic poate dispune de mai multe drepturi, negociate suplimentar la cele statutare, printre care, menționăm dreptul de a beneficia de stimulare, susținere morală și materială, asistență gratuită și înlesniri oferite de Sindicat, precum și de alte drepturi și înlesniri, printre care, specificăm cele negociate și incluse în actele parteneriatului social, în particular – în convenția colectivă de ramură. Printre garanții suplimentare stipulate în convenția colectivă de ramură în vigoare (pentru anii 2021-2025), menționăm că: persoanele angajate pe o perioadă de terminată pe întregul an școlar, vor încheia contractul individual de muncă pentru întregul an școlar 01 septembrie – 31 august, or, acest fapt exclude încheierea contractului doar până la finele anului de studii, și are un impact benefic, inclusiv asupra îndemnizației de concediu ce urmează a fi primită de cadrul didactic; tinerilor specialiști nu li se va putea aplica perioada de probă, cu excepția angajării pentru predarea la o altă disciplină de studiu, decât cea certificată prin diplomă (anterior o normă analogică exista pentru tinerii specialiști, indiferent de ramură, și se conținea în cuprinsul Codului muncii al Republicii Moldova); acordarea unei îndemnizații în mărimea unui salariu mediu, în cazul survenirii unor situații, cum ar fi pensionarea, acumularea unui stagi de muncă în cadrul instituției – fidelitate etc.; acordarea zilei libere cu menținerea salariului, în ziua de 01 iunie, pentru angajații care au copil în vârstă de până la 12 ani etc. [13]. Sub incidența convenției colective cad cadrele didactice care sunt membri ai organizațiilor sindicale din domeniul public (semnatar al convenției din partea angajatorilor este Ministerul de resort), iar pentru cele din domeniul privat, angajatorii respectivi urmează să devină parte a convenției, sau să împuternicească Ministerul de resort negocierea și în numele lor. În altă ordine de idei, nu există un impediment pentru ca înlesnirile conținute în convenția colectivă, să fie negociate, și chiar și în măsură mai extinsă, și să fie incluse în contractele colective de muncă din cadrul unităților private de învățământ. Cadrele didactice care nu sunt membri ai organizațiilor sindicale, pot beneficia de garanțiile prevăzute în convenție, suplimentar la cele ce se conțin în actele normative statale, cu condiția că vor achita sindicatului o cotizație lunară de 1% din salariu, pentru perioada în care vor beneficia de aceste înlesniri.

Rezultate și discuții

Spectrul larg al posibilităților de apărare a drepturilor din sfera Muncii ne dă dreptul de a atribui apărarea drepturilor de muncă și la categoria principiilor de bază ce reglementează relațiile juridice de muncă, dar și la categoria trăsăturilor specifice ale metodei de reglementare a ramurii dreptului muncii. Autorii manualului de drept al muncii Eduard Boișteanu și Nicolae Romandaș, determină anume specificul apărării drepturilor

din sfera muncii și al garantării îndeplinirii obligațiilor de muncă, drept cea de a patra trăsătură a metodei de reglementare juridică a ramurii [14, pag. 28].

La nivel de aplicare practică, cu referire la metoda obștească, menționăm că aderarea la organizația sindicală oferă cadrului didactic posibilitatea de a se implica în negocierile colective și de a-și apăra, pe această cale, drepturile și interesele legitime.

Concluzii

Putem concluziona că un cadru didactic dispune de o gamă largă de posibilități acordate de legiuitor, în vederea apărării drepturilor și intereselor sale legale, fiind în drept singur să-și aleagă forma și metoda de apărare a dreptului său încălcat, de la întreprinderea unor acțiuni de sine stătător, până la adresarea în instanță de judecată.

În altă ordine de idei, posibilitățile ce le oferă negocierile colective care au loc între reprezentanții salariaților și ai angajatorului în domeniul educației oferă un dialog social în vederea îmbunătățirii domeniului.

Referințe:

1. ANTOHI, Leonid, BAIEȘ, Sergiu, BAIEȘU, Aurel, BLOȘENCO, Andrei, [et. al] *Comentariul Codului civil al Republicii Moldova*. Volumul I. Chișinău.: Arc, 2005 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”). Vol. I, 2005, 816 p. ISBN 9975-61-407-8.
2. *Codul civil al Republicii Moldova: nr. 1107 din 06.06.2002*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66-75.
3. MACOVEI, Gheorghe, BORȘ, Ana, JIMBEI, Ina, *Formele de apărare a drepturilor civile (Suport de curs)*. Chișinău: S. n., 2015 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 268 p. ISBN 978-9975-53-483-3.
4. BELEI, Elena, BORȘ, Ana, CHIFA, Felicia, COBAN, Igor, CREȚU, Vasile, JIMBEI, Ina, MACOVEI, Gheorghe, MUNTEANU, Alexandru, STRATULAT, Gheorghe, *Drept Procesual Civil*. Partea generală. Chișinău: S.n. (Tipografia „Lexon-Prim”), 2016, 464 p. ISBN: 978-9975-4072-9-8.
5. *Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154 din 28.03.2003*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162.
6. SADOVEI, Nicolae, *Modalități legale de apărare a drepturilor salariatului*. În: *Dreptul muncii* nr. 12, 2006, p. 37.
7. *Constituția Republicii Moldova nr. 1 din 29.07.1994*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 78.
8. *Legea privind Inspectoratul de Stat al Muncii nr. 140 din 10.05.2001*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr. 68-71.
9. ORLOV, Maria, BELECCIU, Ștefan, *Drept administrativ*. Chișinău: „Elena-V.I.”, 2005, 270 p. ISBN 9975-935-88-5.
10. CREANGĂ, Ion, *Curs de drept administrativ: pentru studenții facultăților de drept*. Chișinău: Epigraf, 2004 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 336 p. ISBN 9975-924-15-8.
11. *Legea cu privire la mediere nr. 137 din 03.07.2015*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr. 224-233.
12. *Statutul Federației Sindicale a Educației și Științei din Republica Moldova*. Disponibil: <https://estu.md/media/documents/statut/statut-ro.pdf>
13. *Convenție colectivă nr. 332 din 11-12-2020 în domeniul educației pentru anii 2021-2025 (nivel de ramură)*. În: *Monitorul Oficial*, 2020, nr. 332-342.
14. BOIȘTEANU, Eduard, ROMANDAȘ, Nicolae, *Dreptul muncii*. Manual, Chișinău: S. n., 2014 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 736 p. ISBN 978-9975-53-444-4.

Date despre autor:

Dorin JOSANU, lector universitar, Departamentul Drept Privat, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: josanudorin.ilo@gmail.com

Tel.: 079705272

ORCID: 0009-0003-4490-0086

CZU: 342.733-054.73(478)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_21](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_21)

**PROCEDEU DE INCLUZIUNE EDUCATIONALĂ
A REFUGIAȚILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA PRIN
EVITAREA OBSTACOLELOR ASIMILATIVE**

Cristina CEBAN,

doctor în drept, conferențiar cercetător

Artur FUIOR,

student-doctorant, Universitatea de Studii Europene din Moldova

Acest articol are drept scop abordarea unor elemente foarte importante și actuale, privind educația refugiaților în Republica Moldova ca rezultat al incluziunii sociale prin divergențele de limbă, cultură etc. Se vor folosi informațiile cele mai veridice pentru a reda imaginea cât mai aproape de realitate. Această comunicare va atinge momentele sensibile de incluziune a refugiaților în raport cu factori adoptivi. De asemenea, soluționarea problemelor de educație în raport cu țara adoptivă. Autorii a mai multor acte fac referire la date concrete care reflectă circumstanțele în care conviețuiesc acum refugiații pe arena internațională. Ca concluzie a articolului sunt redat rezultatele cercetării cu privire la soluții ce țin de educația refugiaților în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *refugiat, educația, UNHCR, ONU, PNUD.*

**PROCESS OF EDUCATIONAL INCLUSION
OF REFUGEES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA
BY AVOIDING ASSIMILATION OBSTACLES**

This article aims to address some very important and current elements, for example being the education of refugees in the Republic of Moldova as a result of social inclusion through divergences of language, culture, etc. The most truthful information will be used to render the image as close to reality as possible. This communication will touch on sensitive moments of inclusion of refugees in relation to adoptive factors. Also solving education problems in relation to the adoptive country. Writers of several acts refer to concrete data reflecting the circumstances in which refugees now live together in the international arena. As a conclusion of the article are presented the results of research on solutions related to refugee education in the Republic of Moldova.

Keywords: *refugee, education, UNHCR, UN, UNDP.*

Tematica incluziunii educaționale a refugiaților în Republica Moldova este foarte actuală datorită fluxului mare de refugiați, dar și a obstacolelor de asimilare severă la care sunt expuși aceștia. Această tematică are ca scop activizarea subiectului în cadrul populației noastre în vederea unei atitudini mai atente față de refugiați. Inevitabil, toate schimbările sociale de flux uman ce au loc în lume, îndeosebi pe teritoriul european și Republica Moldova după conflictul militar în țara vecină duc la acordarea dreptului la educație a tuturor refugiaților ce solicită acest lucru. Ca țară gazdă trebuie să creăm toate condițiile necesare pentru integrarea și acomodarea acestor persoane.

Educația refugiaților în Republica Moldova reprezintă o tematică importantă și sensibilă. Republica Moldova, ca și alte țări, se confruntă cu provocări specifice în ceea ce privește accesul și includerea refugiaților în sistemul de învățământ. Obiectivul acestui studiu este de a evidenția lacunele existente în nivelul de cunoștințe al refugiaților și ceea ce cere statul adoptiv Republica Moldova în raport cu politicile europene de integrare la care țara noastră este parte în baza noilor realități de flux.

„Politicile sociale privind integrarea trebuie să fie adaptate specificului populației avute în vedere, dar și condițiilor locale, naționale și regionale și să fie privite dintr-o perspectivă globală, care să ia în calcul nu doar aspectele economice și sociale ale integrării, ci și pe cele referitoare la diversitatea culturală și re-

ligioasă, cetățenie, participare și drepturi politice. Dacă programele specifice de integrare sunt un element important, în special în prima fază a procesului de integrare, pe termen lung, obiectivul politicilor sociale ar trebui să fie acela privind facilitarea accesului imigranților la serviciile existente, aceleași ca și pentru populația gazdă, dar adaptate nevoilor specifice ale acestora” [1].

Politica socială pentru refugiați în Republica Moldova este reglementată de legislația națională și de angajamentele internaționale la care Republica Moldova este parte. Republica Moldova este semnatară a Convenției de la Geneva privind statutul refugiaților din 1951 și a Protocolului din 1967, care stabilesc drepturile și responsabilitățile statelor în ceea ce privește protecția refugiaților. În plus, Republica Moldova a adoptat Legea privind refugiații în 2001, care reglementează procedurile de recunoaștere a statutului de refugiat și drepturile acestora în țară. Copiii refugiaților au dreptul la educație în Republica Moldova. Aceștia pot beneficia de învățământul de bază și de alte servicii educaționale. Republica Moldova se confruntă cu un număr relativ mic de refugiați în comparație cu alte țări europene, iar resursele disponibile pentru asistență socială și integrare pot fi limitate.

„Pentru Republica Moldova, educația reprezintă o prioritate națională sau factorul de bază în transmiterea și crearea de noi valori culturale și general-umane, în dezvoltarea capitalului uman, în formarea conștiinței și identității naționale și are un rol primordial în crearea premiselor pentru dezvoltarea umană durabilă și edificarea unei societăți bazate pe cunoaștere. Calitatea educației determină în mare măsură calitatea vieții și creează oportunități pentru realizarea în volum deplin a capacităților fiecărui cetățean” [2].

Educația refugiaților reprezintă o prioritate importantă pentru Republica Moldova, în conformitate cu angajamentele sale internaționale și cu politicile guvernamentale. Sunt câteva motive pentru care educația refugiaților este considerată o prioritate în Republica Moldova: 1. Drepturile omului: Republica Moldova este semnatară a convențiilor internaționale privind drepturile omului și a Convenției de la Geneva din 1951. Aceste tratate internaționale prevăd dreptul la educație pentru toți, inclusiv pentru refugiați. 2. Integrarea socială: educația este un instrument esențial pentru integrarea refugiaților în societatea gazdă. Prin furnizarea de acces la educație, se oferă refugiaților posibilitatea de a învăța limba locală, de a dobândi abilități și cunoștințe necesare pentru a-și construi un viitor în Republica Moldova. 3. Dezvoltarea personală: educația oferă refugiaților șansa de a-și dezvolta abilitățile și potențialul. Aceasta le poate deschide uși pentru oportunități mai bune în viitor atât în Moldova, cât și în alte locuri. 4. Contribuție la societate: refugiații, atunci când sunt educați, pot deveni membri activi și contribuitori la societatea gazdă. Ei pot aduce cunoștințe și experiențe unice, contribuind la diversitatea culturală și la dezvoltarea economică și socială a Moldovei. 5. Asigurarea unui viitor pentru copii: educația este crucială pentru copiii refugiaților. Prin asigurarea accesului lor la învățământ, se creează perspective mai bune pentru generațiile viitoare de refugiați.

În Republica Moldova, UNHCR are o prezență și desfășoară activități pentru a asigura protecția și asistența refugiaților și altor grupuri aflate în nevoie. Principalele domenii de intervenție ale UNHCR în Republica Moldova includ: 1. Protecția refugiaților: UNHCR oferă asistență juridică și socială pentru refugiați, ajutându-i să obțină statutul de refugiat și protejându-le drepturile și interesele. 2. Asistență materială și umanitară: UNHCR furnizează ajutoare de urgență, cum ar fi alimente, adăpost și îmbrăcăminte, refugiaților și altor persoane aflate în nevoie. 3. Educație și integrare socială: UNHCR sprijină proiecte de educație pentru refugiați, inclusiv pentru copiii refugiați și promovează integrarea lor în societatea moldovenească. 4. Dezvoltarea comunităților: UNHCR susține proiecte care îmbunătățesc condițiile de trai și promovează auto-suficiența refugiaților, contribuind astfel la dezvoltarea comunităților locale. 5. Consolidarea capacității guvernului și a organizațiilor locale: UNHCR colaborează cu guvernul Republicii Moldova și cu organizații neguvernamentale pentru a dezvolta politici și programe care să asigure protecția și asistența adecvată a refugiaților. UNHCR joacă un rol esențial în promovarea și implementarea drepturilor refugiaților în Republica Moldova și în asigurarea că aceștia primesc protecția și asistența de care au nevoie. Organizația lucrează în strânsă colaborare cu guvernul moldovean și cu alte organizații partenere pentru a răspunde la nevoile refugiaților și pentru a contribui la stabilitatea și dezvoltarea regiunii.

„UNHCR, Agenția ONU pentru Refugiați și partenerii ACTED au finalizat lucrările de renovare și termozolare a clădirii. Modernizările îi ajută pe copii să se încălzească și permit școlii să economisească bani

pentru încălzire și utilități. Activitatea UNHCR în Republica Moldova este posibilă cu sprijinul donatorilor internaționali care sprijină în mod expres operațiunea, precum și a celor care contribuie cu fonduri cu destinație largă și fără destinație specială, de care beneficiază programele sale globale” [3].

UNHCR are o strategie globală pentru educația refugiaților, care este menită să asigure accesul la învățământ de calitate pentru refugiați și alte grupuri aflate în situații similare din întreaga lume. Această strategie se bazează pe angajamentul UNHCR față de respectarea dreptului la educație al fiecărui individ, indiferent de statutul său sau de situația sa de refugiat. UNHCR pentru educația refugiaților reflectă angajamentul organizației de a asigura că refugiații au acces la educație de calitate, ceea ce este esențial pentru dezvoltarea personală, integrarea socială și construirea unui viitor mai bun în țările gazdă.

„Educația este un drept fundamental, vital în restabilirea speranței și demnității copiilor nevoiți să-și părăsească țările de origine. De asemenea, educația este un mijloc indispensabil pentru integrare, responsabilizându-i pe toți cei implicați să joace un rol activ în comunitatea din țara de azil și în viața politică, economică, socială și culturală. Fiecare copil are dreptul la o educație de calitate. Strategia UNHCR privind Educația subliniază rolul important al accesului copiilor refugiați și solicitanți de azil la oportunități de învățământ adecvate. Cu toate acestea, în Europa Centrală, mulți dintre acești copii se confruntă cu dificultăți în exercitarea acestui drept. În unele locuri, școlarizarea se dovedește dificilă în imediata apropiere a centrului de primire și a facilităților de cazare, de multe ori din cauza atitudinii discriminatorii a conducerii școlilor sau a cadrelor didactice. Câteodată, copiii refugiați nu au dovada realizărilor școlare trecute și, prin urmare, sunt plasați în clase inferioare nevoilor și pregătirii lor educaționale. În unele școli, profesorii nu sunt calificați să predea într-o altă limbă decât cea națională. Uneori, profesorii înșiși nu au acces la resursele educaționale necesare integrării copiilor refugiați în activitățile școlare sau introducerii diversității în programă. Cursurile pregătitoare de limbă nu sunt întotdeauna de o intensitate sau durată suficientă pentru a permite copiilor și tinerilor să dobândească competențele lingvistice necesare în sistemul de învățământ al țării de azil. Unii copii abandonează școala pierzând orice oportunitate de progres educațional și personal. De-a lungul anilor au existat unele îmbunătățiri în ceea ce privește accesul la educație al copiilor refugiați în cele șapte țări ale regiunii Europei Centrale aflate sub Reprezentanța Regională. Cu toate acestea, există în continuare probleme și lipsuri semnificative” [4].

Situația refugiaților ucraineni a fost o preocupare importantă pentru Republica Moldova și pentru organizațiile internaționale precum UNHCR. Guvernul moldovean a acordat asistență umanitară și protecție acestor refugiați și a lucrat pentru a le oferi condiții de trai și acces la servicii de bază, cum ar fi adăpost, asistență medicală și educație. În plus, Republica Moldova a adoptat o serie de măsuri pentru a facilita procesul de înregistrare și recunoaștere a statutului de refugiat pentru ucrainenii care au cerut azil. Este important de menționat că numărul de refugiați poate varia în timp, în funcție de evoluția conflictului și de alți factori. Guvernul și organizațiile umanitare încearcă să răspundă la nevoile acestor refugiați și să ofere sprijinul necesar pentru integrarea lor temporară în Republica Moldova.

„De la începutul războiului în Ucraina, Republica Moldova găzduiește cel mai mare număr de refugiați ucraineni pe cap de locuitor, în comparație cu alte țări UE și din vecinătatea UE. Pentru cei care fug din calea războiului pentru a-și proteja viața lor și a celor apropiați, prioritare sunt trecerea în siguranță a frontierei, cazarea, alimentarea, accesul la medicamente și păstrarea legăturii cu cei dragi rămași acasă – iar planurile pe termen mediu și lung trec pe planul doi. PNUD Moldova a încercat să înțeleagă mai bine de ce au nevoie refugiații ucraineni” [5].

În ceea ce privește educația refugiaților în Republica Moldova, MECC colaborează cu Agenția Națiunilor Unite pentru Refugiați, UNHCR și cu alte organizații neguvernamentale pentru a asigura că refugiații au acces la educație de calitate în țară. Aceasta poate include sprijin pentru includerea copiilor refugiați în școlile publice din Republica Moldova și pentru furnizarea de servicii educaționale adecvate pentru adulții refugiați. De asemenea, MECC poate juca un rol important în dezvoltarea și implementarea politicilor și programelor care să faciliteze integrarea refugiaților în sistemul de învățământ al Republicii Moldova, inclusiv prin recunoașterea și transferul de diplome sau calificări și prin furnizarea de sprijin lingvistic pentru refugiați pentru a învăța limba română.

„Încadrarea copiilor și tinerilor din familiile refugiaților în instituțiile de învățământ din Republica Mol-

dova se desfășoară în conformitate cu mecanismul elaborat de Ministerul Educației și Cercetării, care monitorizează zilnic situația cu privire la numărul copiilor integrați în sistemul educațional. Instituțiile de învățământ general din Republica Moldova oferă oportunități pentru toți copiii din familiile refugiate din Ucraina pentru a participa la procesul educațional, la cererea părinților sau a reprezentanților legali ai acestora. Amintim că procedura de înscriere la școală sau la grădiniță este una simplă și constă în depunerea unei cereri de către părintele sau reprezentantul legal al copilului și prezentarea unui act care confirmă identitatea copilului și a solicitantului. Cererea se poate depune la organul local de specialitate în domeniul învățământului, administrația publică locală sau instituția de învățământ din localitate, în funcție de localizarea temporară a copiilor din familiile refugiate din Ucraina. Menționăm că MEC oferă mai multe opțiuni cetățenilor refugiați din Ucraina. Prima opțiune este școlarizarea copiilor refugiați în instituțiile de învățământ și această opțiune este valabilă pentru cetățenii care au depus cerere de azil. A doua opțiune este frecventarea de către copii a cursurilor oferite în clase alături de ceilalți elevi, în calitate de audient. Această opțiune este valabilă pentru toți cetățenii ucraineni care se află pe teritoriul Republicii Moldova. Copiii au posibilitatea să participe la diverse activități extrașcolare organizate în incinta instituțiilor de învățământ primar și secundar sau să frecventeze instituțiile de învățământ extrașcolare. Elevii ucraineni au, de asemenea, posibilitatea să asiste la lecțiile în regim online organizate de instituțiile de învățământ la care au studiat în Ucraina, să acceseze platformele și resursele educaționale create și coordonate cu Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina” [6].

În Republica Moldova, au existat și continuă să existe proiecte și programe derulate de organizații guvernamentale și neguvernamentale, precum și de organizații internaționale, care vizează sprijinirea refugiaților și solicitanților de azil. Aceste proiecte se concentrează pe diferite aspecte, cum ar fi protecția, asistența socială, integrarea, educația și dezvoltarea comunității. Organizațiile umanitare și Guvernul Republicii Moldova au derulat proiecte pentru a furniza asistență umanitară refugiaților, inclusiv alimente, apă potabilă, îmbrăcăminte și adăpost de urgență. Programele oferite de organizații neguvernamentale și agențiile internaționale au inclus servicii medicale și psihologice pentru refugiați pentru a aborda nevoile lor de sănătate mintală și fizică. Proiecte care vizează dezvoltarea comunităților de refugiați, precum și comunitățile locale, pentru a promova conviețuirea pașnică și dezvoltarea durabilă. Este important să menționăm că situația refugiaților și proiectele care îi sprijină pot evolua în funcție de schimbările în politica și situația de migrație la nivel global și regional.

„Până la sfârșitul anului 2023, cel puțin 1050 de copii și tineri și 1600 de adulți din 9 Centre de Plasament pentru Refugiați, CPR, vor primi sprijin în vederea depășirii traumelor generate de război și facilitării inserției lor într-un nou context social. Acesta va fi acordat prin intermediul proiectului „Suport pentru refugiații ucraineni în Republica Moldova”, finanțat de Swiss Solidarity și Fundația pentru Copii „Pestalozzi”, PCF, Elveția, și implementat de Centrul Educațional PRO DIDACTICA, al cărui scop principal este diminuarea dificultăților cu care se confruntă refugiații ucraineni prin crearea unor condiții de trai decente și ameliorarea stării lor de bine. Direcțiile de intervenție ale proiectului, conforme cu Planul regional de răspuns la situația refugiaților din Ucraina, cu nevoile lor de protecție, dar și cu imperativul promovării coeziunii sociale între refugiați și locuitorii comunităților gazdă, inclusiv prin parteneriate cu administrația publică locală și prin activități de educație interculturală commune” [7].

Republica Moldova, ca și multe alte țări, are politici și programe pentru educația și integrarea refugiaților. Aceste programe sunt menite să ofere oportunități educaționale și de formare pentru refugiați, pentru a-i ajuta să se integreze mai bine în societatea gazdă. Cu toate acestea, trebuie menționat că Republica Moldova nu este neapărat una dintre destinațiile principale pentru refugiați în Europa, precum Germania sau Suedia, și numărul lor poate fi mai mic. Organizații internaționale, ONG-uri și agenții guvernamentale pot oferi sprijin în ceea ce privește accesul refugiaților la educație, servicii de sănătate și alte resurse esențiale pentru viața de zi cu zi. Aceste programe pot include cursuri de limbă pentru a-i ajuta pe refugiați să învețe limba oficială a țării, precum și programe educaționale pentru copiii refugiaților. Este important să menționăm că situația refugiaților și politicile legate de aceștia pot evolua în timp, așa că ar trebui să consultați surse actualizate pentru informații precise despre starea actuală a refugiaților și a programelor de integrare din Republica Moldova.

Concluzii

În concluzie, educația refugiaților reprezintă un aspect esențial al integrării lor cu succes în societatea gazdă și contribuției lor la dezvoltarea țării de destinație. Incluziunea educațională a refugiaților reprezintă un aspect crucial în procesul lor de integrare și adaptare în țara gazdă. Educația oferă refugiaților nu doar oportunități de dezvoltare personală, ci și unelte esențiale pentru a deveni membri activi și productivi ai societății. Unul dintre primii pași în incluziunea educațională a refugiaților este asigurarea accesului lor la sistemul de învățământ. Acest lucru poate implica eliminarea barierelor financiare, asigurarea transportului la școală și furnizarea de materiale școlare gratuite sau la prețuri reduse. Limba este o barieră semnificativă pentru refugiați, deoarece dificultățile lingvistice pot împiedica înțelegerea și comunicarea. Prin urmare, furnizarea de cursuri de limbă gratuite sau subvenționate este esențială pentru ajutarea refugiaților să învețe limba țării gazdă și să se integreze mai bine în societate. Refugiații pot aduce cu ei calificări și experiență din țările lor de origine. Pentru a valorifica această experiență, este important ca sistemele educaționale să recunoască și să evalueze corect calificările lor anterioare. Programul de mentorat poate ajuta refugiații să se integreze în sistemul educațional și să obțină sprijin din partea altor studenți sau mentori mai experimentați. Refugiații pot trece prin traume și dificultăți emoționale. Școlile pot furniza servicii de susținere socio-emoțională pentru a ajuta refugiații să facă față acestor provocări. Educația nu trebuie să fie izolată, trebuie să fie parte a unui efort mai amplu de integrare. Implicarea refugiaților în activități extracurriculare și în comunitatea școlară poate facilita integrarea lor. Incluziunea educațională a refugiaților este un efort complex care necesită colaborare între guverne, școli, organizații neguvernamentale și comunități locale. Cu toate acestea, investiția în educația refugiaților aduce beneficii pe termen lung atât pentru refugiați, cât și pentru țările gazdă prin contribuția la dezvoltarea unei forțe de muncă educate și diversificate.

Republica Moldova permite refugiaților accesul la învățământul de bază, inclusiv la învățământul primar și secundar. Acest acces este important pentru copiii refugiaților pentru a asigura dezvoltarea lor și adaptarea la societatea gazdă. Datorită diversității lingvistice a refugiaților, furnizarea de cursuri de limbă poate fi crucială pentru a-i ajuta să învețe limba țării gazdă. Aceasta facilitează nu doar învățarea, ci și integrarea lor în comunitate. Pentru refugiații care au studii sau calificări din țara de origine, procesul de recunoaștere a acestora poate fi important pentru a le permite să continue educația sau să acceseze locuri de muncă relevante.

Apărarea refugiaților în sistemul educațional implică asigurarea drepturilor și necesităților acestora pentru a avea acces la o educație de calitate într-un mediu sigur și incluziv. Promovarea integrării sociale în școli este importantă pentru refugiați. Aceasta poate include programe de mentorat, proiecte comunitare și activități extracurriculare care îi ajută să-și dezvolte rețele sociale și să se simtă parte a comunității școlare. Este important să se monitorizeze respectarea drepturilor refugiaților în școli și să se raporteze orice cazuri de discriminare sau abuz la autorități pentru investigație și acțiune corespunzătoare. Asigurarea respectării drepturilor refugiaților în sistemul educațional este un angajament important pentru a oferi șanse egale și pentru a promova integrarea lor cu succes în societatea gazdă.

Obiectivele sunt soluțiile pentru integrarea și sprijinirea refugiaților în sistemul educațional, ele fiind variate și trebuie să ia în considerare nevoile specifice ale acestor persoane. Oferirea de cursuri de integrare culturală poate ajuta refugiații să înțeleagă mai bine cultura țării gazdă și să se simtă mai confortabil în noul mediu. Implementarea unor mecanisme de monitorizare a accesului și a succesului refugiaților în educație și raportarea oricăror cazuri de discriminare sau abuz sunt cruciale pentru asigurarea respectării drepturilor acestora. Soluțiile pentru integrarea refugiaților în sistemul educațional ar trebui să fie adaptate la specificul fiecărei țări și la nevoile individuale ale refugiaților.

Referințe:

1. *Politica și practica privind integrarea imigranților și refugiaților în statele europene*, Mircea Radu. Disponibil: https://ec.europa.eu/migrant-integration/sites/default/files/2011-02/doc1_18864_250852215.pdf
2. *Republica Moldova Învățământ*. Disponibil: <https://moldova.md/ro/content/invatamant>
3. *Sprijinind incluziunea și integrarea refugiaților*. Disponibil: <https://www.unhcr.org/md/17699-230314.html>
4. *Educația copiilor refugiați Drepturi și șanse pentru un viitor mai bun*. Disponibil: <https://www.unhcr.org/ro/101-educatia-copiilor-refugiati.html>

5. *Din experiențele refugiaților: „Moldova, țara în care e loc pentru fiecare”*. Disponibil: <https://www.undp.org/ro/moldova/blog/din-experientele-refugiatilor-moldova-tara-care-e-loc-pentru-fiecare>
6. *Mai mult de 1600 de copii refugiați din Ucraina sunt încadrați în instituțiile de învățământ general din Republica Moldova*. Disponibil: <https://mecc.gov.md/ro/content/mai-mult-de-1600-de-copii-refugiati-din-ucraina-sunt-incadrati-institutiile-de-invatamant>
7. *Suport pentru refugiații ucraineni în Republica Moldova*. Disponibil: <https://prodidactica.md/category/anunturi/>

Date despre autori:

Cristina CEBAN, doctor în drept, conferențiar cercetător.

E-mail: cristinaceban810@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4971-3496

Artur FUIOR, student-doctorant, Universitatea de Studii Europene din Moldova.

E-mail: fuiorartur@gmail.com

Tel.: 068016713

ORCID: 0000-0001-9307-6298

Prezentat la

CZU: 342.5:321.01

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_22](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_22)

LOCUL ȘI ROLUL CRATOLOGIEI JURIDICE ÎN CADRUL PROCESULUI DE STUDIU JURIDICO – UNIVERSITAR

Ion JECEV,*Universitatea de Stat din Moldova*

În condițiile noilor opțiuni politice în spațiul est-european un interes major prezintă problema conceptului puterii de stat, care trebuie pusă în serviciul procesului democratic ce se dorește a fi ireversibil și pentru realizarea acestui deziderat sunt necesare eforturi permanente în vederea clarificării esenței puterii, a puterii politice, puterii de stat, a factorilor ce influențează evoluția acesteia. Analizând natura juridică a puterii de stat și menționând faptul că puterea de stat este un fenomen destul de complex, ale cărui ramuri, manifestări, trăsături au fost analizate de numeroși autori din trecut până în prezent, considerăm oportună sistematizarea acestor cunoștințe într-un domeniu aparte de cratologie (știința puterii) – Cratologie juridică, a cărei includere în planul de studii universitare al Facultății de Drept pentru masteranzi la specialitatea Drept public este deosebit de utilă.

Cuvinte-cheie: *putere, putere de stat, cratologie, cratologie juridică, natură juridică, suveranitate, stat, legitimitate.*

THE PLACE AND ROLE OF LEGAL CRATOLOGY IN THE FRAMEWORK OF THE LEGAL - UNIVERSITY STUDY PROCESS

Under the conditions of the new political options in the Eastern European space, the problem of the concept of state power is of major interest, which must be put at the service of the democratic process that is desired to be irreversible, and, to achieve this, desired, permanent efforts are needed, in order to clarify the essence of power, the power political, the state power, the factors that influence its evolution. Analyzing the legal nature of the state power and mentioning the fact that state power is a rather complex phenomenon whose branches, manifestations, features have been analyzed by many authors from the past to the present, we consider it opportune to systematize this knowledge in a separate field of cratology (the science of power) – Legal cratology, the inclusion of which in the University study plan of the Faculty of Law for master's students in the Public Law specialty is particularly useful.

Keywords: *power, state power, cratology, legal cratology, legal nature, sovereignty, state, legitimacy.*

Analizând puterea în toate formele și structurile sale de manifestare precum și factorii care o mențin și o legitimează, în contextul vieții sociale și internaționale, prin acțiunile sale defrișăm un teren destul de bătătorit dar care, din păcate, este prea puțin cunoscut și aprofundat.

Motivația analizei unei asemenea problematice rezidă în complexitatea și oportunitatea sa în contextul istoric contemporan, când și unde, din toate perspectivele sale analitice și interpretative, problema puterii în general și a puterii de stat în particular cunoaște mutații importante în plan național și internațional, cât și sub raport epistemologic. Constituită ca o variabilă independentă a socialului și a politicului, și, nu în ultima instanță, ca o trăsătură specifică umană, ce există prin aceste structuri, puterea apare și se manifestă, în primul rând, ca o relație socială generalizată ce caracterizează orice structură și comunitate umană, indiferent de dimensiunile și perioadele istorice pe care le-a parcurs societatea și umanitatea. Despre putere putem vorbi și în contextul vieții tribale primitive, dar la fel este actualizată puterea de stat și în condițiile prezente, care capătă un tot mai accentuat caracter de globalizare și care poate să conducă atât la efecte pozitive cât și la efecte negative, printre care pe prim-plan se situează adâncirea inegalităților sociale, în plan mondial, între statele puternic dezvoltate cât și cele slab dezvoltate, între „centru” și „periferie” [3, p. 4-5].

Analizând situația în domeniul de cercetare științifică, în scopul identificării problemei de cercetare, constatăm că în doctrina juridică contemporană fenomenul puterii este tratat neunivoc, ceea ce se datorează abordărilor conceptuale diferite ce au rezultat din studierea practicii sociale variate în diferite state ale lumii, cu cele mai diverse regimuri politice și forme de guvernământ. În temeiul acestor date sociale destul de variate s-au conturat mai multe paradigme conceptuale ale puterii: paradigma occidentală, individuală și

cea pozitivistă. Paradigma individuală, derivată din ideea primatului dreptului natural, presupune libertatea acțiunilor, libera dispunere de sine și de bunurile accesibile apropierii umane. De aceea modelul puterii în cadrul acestei paradigme se întemeiază pe construcțiile interpersonale, a relațiilor dintre două sau mai multe persoane.

Paradigma pozitivistă a puterii (în mare măsură preluată de fostele state socialiste) se întemeiază pe ideea relațiilor asimetrice între subiecte, relații de dominare și subordonare.

Formalizarea conceptului „puterea de stat” dă naștere unui șir întreg de probleme cu caracter de conținut, care au legătură cu interpretarea unor prevederi constituționale. Din acest punct de vedere, impresionează multitudinea și diversitatea fenomenelor sau aparențelor pe care le numim putere. De aceea este imposibil de a studia izolat puterea de stat de putere în general, de asemenea și aspectul ei juridic de alte aspecte ale puterii. Pentru stat au importanță toate laturile puterii și toate elementele componente ale acesteia, și de aceea cercetarea trebuie să fie orientată la problema puterii în integritatea acesteia.

Suveranitatea statului și a puterii de stat a fost și continuă să fie un subiect permanent al investigațiilor juridice, ceea ce nu se poate spune despre legitimitatea puterii, temă ce a fost inițiată doar la începutul secolului al XX-lea de renumitul autor german Max Weber [2, p. 18] și continuată apoi de autori occidentali.

Problema legitimității era absentă în lucrările științifice juridice din perioada sovietică, fiind înlocuită cu cea a legalității, ceea ce era condiționat de caracterul nedemocratic al puterii de stat în Uniunea Sovietică. Dar fiindcă de legitimitatea puterii de stat depinde în mod direct succesul reformelor social-economice și politice, cercetarea acestui subiect este nu numai de interes teoretic, ci și practic. Reformele, chiar și cele mai dureroase, au mai multe șanse de a fi realizate, dacă puterea de stat care le promovează se bucură de încrederea membrilor societății.

Avînd în vedere noile configurații ale evoluției statului spre statul de drept, a democrației participative, pe măsura acumulării propriei experiențe social-politice, dar și a valorificării experienței altor state cu probleme similare, pe care le au sau le-au avut în trecut, apare necesitatea concretizării și chiar a modificării celor mai reușite încercări de conceptualizare a puterii în general și a puterii de stat în particular.

Conceptele „puterii” și „puterii de stat” sunt utilizate frecvent în literatura științifică, precum și în cadrul actelor normativ-juridice. Utilizarea eficientă a acestor termeni în actele normativ-juridice reclamă necesitatea determinării și delimitării clare a acestor concepte în scopul includerii în aparatul categorial perfecționat, utilizat în procesul legislativ.

Referitor la gradul de studiere a temei supuse cercetării este de menționat că problema puterii și a puterii de stat reprezintă subiecte constante de cercetare științifică, ceea ce poate fi urmărit pe parcursul istoriei doctrinelor juridice și politice, începînd cu antichitatea greacă, teologia creștină, continuînd cu filosofia clasică și pînă la cercetătorii contemporani.

Actualmente rezultatele cercetărilor în acest domeniu au fost expuse în publicațiile realizate de numeroși oameni de știință atît din Republica Moldova, cît și din alte țări, în primul rînd, din România, Federația Rusă. Totuși trebuie menționat că la nivel de teoria generală a dreptului subiectul puterii a fost supus cercetării, evident, în linii generale doar prin prisma elementului necesar al statului și în acest sens îl regăsim în tratatele și manualele de teoria generală a dreptului, realizate de autorii Gheorghe Avornic, Boris Negru, Dumitru Baltag, Grigore Feodorov, Genovieva Vrabie, Sofia Popescu, Ion Craiovan, Ioan Humă, Gheorghe Mihai, V. A. Lazarev, V. A. Cetvernin, G. V. Malițev, S. S. Alexeev ș.a..

Unele aspecte privind natura juridică a puterii de stat au fost abordate de autori-specialiști în domeniul dreptului constituțional și internațional ca: Ion Guceac, Victor Popa, Gheorghe Costachi, Alexandru Arseni, Nicolae Osmochescu, Vitalie Gamurari, Cristian Ionescu, Ioan Muraru, Ion Deleanu, Tudor Drăganu ș.a.

În ultima perioadă în domeniul dreptului constituțional au susținut teza de doctor Novruzov Vugar [4] cu tema „Problemele actuale ale formării mecanismului puterii în țările aflate în tranziție”, Hlipcă Petru [2] cu tema „Aspecte ale modului de organizare a puterii de stat în Republica Moldova din perspectiva integrării europene (studiu comparat)” și Arseni Alexandru cu tema „Legitimitatea puterii de stat-fenomen complex și indispensabil societății umane contemporane”, care fiind studii de drept constituțional comparat, a modului de organizare și funcționare a puterii de stat în mod pe deplin justificat, acordă un spațiu relativ restrîns problemelor conceptualizării puterii de stat.

În publicațiile științifice străine din ultima perioadă problema puterii de stat a fost abordată în temei de politologi, care s-au adresat evoluțiilor recente, punând accent pe globalizare și necesitatea transformărilor relațiilor de putere [7, p. 186; 9, p. 125; 10, p. 50] și pe procesul de extindere a Uniunii Europene, discuția fluctuând între eurosceptici și euro-optimiști [8, p. 66].

În doctrina autohtonă aceste aspecte politologice au fost doar conturate în vederea interesului național al Republicii Moldova de a adera la Uniunea Europeană [6, p. 39] și al necesității intensificării influenței factorului moral asupra puterii politice [11, p. 144]. De pe pozițiile Teoriei generale a dreptului, autorul Gr. Feodorov [12, p. 4-13] într-un articol a examinat corelația dintre putere și drept în contextul evidențierii legăturii indisolubile dintre aceste două fenomene. Acest subiect important este necesar, dar nu și suficient pentru a cerceta puterea de stat în toată complexitatea ei, de aceea investigația poate și trebuie redirecționată pe palierul cercetării științifice a conceptualizării puterii de stat și identificării naturii juridice a acesteia.

În consecință, în domeniul juridic, și anume în cadrul teoriei generale a dreptului, doar unele aspecte privind puterea de stat sunt tangențial supuse cercetării, astfel încât apariția unui domeniu aparte de cercetare a puterii de stat are semnificația de a identifica natura juridică a puterii de stat la etapa contemporană în baza unui studiu teoretic complex care vine să definească conceptul puterii în general și a puterii de stat în particular, să elucideze esența puterii de stat prin cercetarea trăsăturilor sale caracteristice, delimitând conceptul „puterea de stat” de conceptele ce au tangențe semnificative cu puterea de stat, arătând elementele caracteristice ale acestui fenomen polivalent. Cercetarea fenomenului puterii de stat prin prisma calităților sale principale ca suveranitatea și legitimitatea permit a întregi caracteristica puterii de stat ca o categorie juridică, iar determinarea conceptului unității puterii de stat, a asigurării unității puterii de stat și a separării puterii contribuie la clarificarea unor probleme complicate ale realității politico-juridice actuale.

Analizând puterea de stat constatăm că în diferite etape istorice au existat diferiți deținători ai puterii, iar pretendenți la aceste roluri întotdeauna au fost și vor fi mulți. Despre putere și diferite forme și tipuri ale sale au fost scrise o multitudine de cărți, articole, drame, comedii, etc. Tot în baza puterii se adoptă constituții, legi, decrete, hotărâri, declarații și alte acte juridice.

Însă cu toate acestea, pînă la etapa contemporană nu cunoaștem despre existența unei științe aparte despre putere ce ar îngloba sistemul cunoștințelor referitoare la putere expuse într-o formă conceptuală. În știință ca și în viață întotdeauna mai devreme sau mai târziu, într-un anumit moment apare necesitatea efectuării unor pași îndrăzneți. În prezent s-a ajuns la acel moment și se constată în acest sens necesitatea apariției unei științe noi ce va avea drept obiect de studiu puterea [16, p. 7]. Atît autorii din România [3, p. 4], cît și cei din Federația Rusă [13; 14], propun în această ordine de idei această știință să fie numită – cratologia. Autorii configurării acestei științe chiar au definit principalii termeni privind puterea într-un dicționar care l-au numit dicționarul cratologic [15].

Etimologic termenul cratologie provine din limba greacă fiind format din două cuvinte *kratos* - putere și *logos* - știință, unii autori afirmă că cratologia ca sistem înglobează în cadrul său un ansamblu de subsisteme ce cuprind cunoștințe despre diferite tipuri, forme și laturi ale puterii [16, p. 3].

Cratologia își propune drept scop studierea fenomenelor: social, politic, individual și organizațional, și mai ales, al condițiilor obiective și subiective, a resurselor materiale, psihologice și organizaționale care conduc spre o creștere a puterii în sens bilateral sub raportul influenței exercitate, și nu spre autocrație și dictatură. Ea nu este, nici pe departe, o știință închisă-autonomă, ci are un profund caracter pluri- și interdisciplinar. În acest sens, are deschideri și raporturi cu: sociologia, politologia, psihologia, religia, etica, dreptul, psihanaliza, istoria, economia, managementul organizațional și cu alte științe apropiate [3, p. 29].

Și anume cratologia contemporană - știința despre putere – cuprinde sistemul informațional despre putere în toate formele și tipurile sale de manifestare. Într-un sens îngust cratologia poate fi definită ca știința despre putere, iar în sens larg prin cratologie subînțelegem una din cele mai importante științe sociale, ce studiază legitățile apariției, evoluției și funcționării puterii; tipurile și formele puterii; subiecții, obiectele și sursele puterii; scopul, funcțiile, sistemele, structurile, mecanismele, normele și principiile; esența separației puterilor; interacțiunea puterii cu alte domenii social umane, precum și interacțiunea între puteri de ordin diferit, inclusiv a puterilor pe plan internațional.

Drept obiect de studiu al cratologiei ne servește puterea, în primul rînd, puterea de stat, precum și mul-

titudinea altor forme de manifestare ale sale. Autorii afirmă că cratologia trebuie să fie privită ca un sistem unitar de cunoștințe ce înglobează cratologia generală, istoria puterii, filosofia puterii, cratologia teoretică, practică, aplicativă și cea comparativă, sociologia puterii, logica puterii, psihologia puterii, etica puterii, astfel incluzând în cadrul său mai mult de 70 de ramuri și domenii.

În calitate de sarcini ale cratologiei se evidențiază:

- determinarea esenței, naturii, competenței puterii;
- identificarea subiectelor și obiectelor puterii;
- determinarea principiilor, legităților, tendințelor de dezvoltare ale diferitor fenomene, forțe, procese, activități, transformările posibile ale lor, etapele evolutive și finale;
- studiul măsurii de influență a factorilor interni și externi asupra formării, modificării, manifestării puterii;
- aprecierea reală a stării puterii și a științei despre ea, ținând cont de informațiile existente precum și de greșelile, progresele în acest domeniu.

Cratologia în scopul studiului multilateral al puterii în general și al puterii de stat în special utilizează o bază metodologică particulară [16, p. 74-77].

Iar diversitatea lumii, interconexiunea elementelor ei, dezvoltarea generală a științei contemporane au împiedicat separarea rigidă a științelor, orientându-le spre cercetarea din diverse perspective a unor probleme comune (drept exemplu în acest sens ne poate servi conceptul puterii și a puterii de stat), ori spre a împrumuta una de la alta instrumente și metode de cercetare [5, p. 33-34; 1, p. 335].

În acest context sistematizarea diferitor cunoștințe despre putere poate fi realizată:

- în primul rând, în dependență de sferile de bază ale societății, de exemplu, puterea socială, statală, economică, militară, etc.
- în al doilea rând, în dependență de etapele evoluției istorice ale diferitor state ținând cont de organizarea puterii din perioada antică pînă în prezent.
- în al treilea rând, în dependență de trăsăturile caracteristice ale organizării puterii la etapa contemporană în state diferite și continente diferite, ținând cont de trăsăturile naționale, istorice și de altă natură.
- în al patrulea rând, în dependență de diferențierea diferitor instituții sociale în cadrul cărora este prezentă puterea (de exemplu puterea: națională, statală, militară, de partid, bisericească, familială, școlară, etc.) [16, p. 79].

Unii autori avansează teza despre existența unui sistem întreg de științe și domenii despre putere ce studiază diferite forme și tipuri ale puterii și formează toate în ansamblu cratologia. Ei menționează că pentru cratologie în acest sens prezintă interes problema sistematizării informațiilor din cadrul diferitor ramuri de drept. Astfel, autorul V. F. Halipov, făcînd analogie la faptul că unii autori clasifică ramurile de drept în trei categorii: ramuri fundamentale și de profil (dreptul constituțional, trei ramuri materiale și trei procesuale – penal, civil, administrativ), ramuri speciale (de exemplu dreptul muncii) și ramuri complexe în cadrul cărora este caracteristică unificarea unor instituții din ramurile fundamentale și cele speciale (de exemplu dreptul economic), menționează trei domenii similare, precum și alte posibile domenii care necesită a fi apreciate în privința aplicării lor. Aceste domenii ar fi:

1. Domeniile fundamentale ale cratologiei (de exemplu cratologia generală, cratologia teoretică, cratologia practică, istoria cratologiei, etc.)
2. Domeniile speciale ale cratologiei (de exemplu domeniul legislativ, executiv, judecătoresc, de control, social, economic, militar, etc.)
3. Domeniile complexe ale cratologiei (de exemplu axiologia puterii, psihologia puterii, informatica puterii, tehnologia puterii etc.)
4. Domenii ale cratologiei care necesită a fi apreciate în privința posibilității și necesității aplicării lor. Din cadrul acestor domenii autorul propune următoarele: mega-cratologia, macro-cratologia, demo-cratologia etc.

Autorul recunoaște că timpul va mai corecta sistemul acestor domenii și posibil vor fi propuse noi domenii ale puterii în dependență de diferite forme și tipuri de manifestare ale puterii [16, p. 82-86].

Analizând opiniile doctrinare privind natura juridică a puterii de stat și legislația relevantă, formulăm următoarele concluzii:

1. Studiind natura juridică a puterii de stat și menționînd faptul că puterea de stat este un fenomen destul de complex al cărui ramuri, manifestări, trăsături au fost analizate de mulți autori din trecut pînă în prezent,

considerăm oportună sistematizarea acestor cunoștințe în cadrul unui domeniu aparte al cratologiei (știința despre putere) – Cratologia juridică (Partea generală și Partea specială), iar includerea acestei discipline în planul de studii universitare al Facultății de Drept pentru masteranzii la specialitatea Drept public este deosebit de utilă.

2. În baza Cratologiei juridice va fi studiată aprofundat puterea de stat, iar pe lângă analiza esenței conceptului puterii de stat, a calităților și trăsăturilor ei, va fi posibilă și elucidarea aspectelor pozitive și negative ce vizează unitatea puterii de stat, separația puterilor, colaborarea puterilor, echilibrul puterilor etc.

3. În cadrul disciplinei Cratologia juridică se va analiza și practica altor state în privința organizării și exercitării puterii de stat și posibilitatea implementării unor elemente ale acesteia în Republica Moldova.

Referințe:

1. Aramă, E., Lavric, V. *Aspecte metodologice ale cercetării juridice*. În: *Învățământul superior și cercetarea-piloni ai societății bazate pe cunoaștere: conf. șt. intern.*, 28 septembrie 2006, pp. 335-336.
2. Hlipca, P. *Aspecte ale modului de organizare a puterii de stat în România și Republica Moldova din perspectiva integrării europene (studiu comparativ)*. Teză de doctor în drept. Chișinău 2010, 176 p.
3. Jude, I. *Paradigmele și mecanismele puterii. Cratologia - o posibilă știință despre putere*. București: Didactică și Pedagogică, 2003, 480 p.
4. Novruzov, V. *Problemele actuale ale formării mecanismului puterii în țările aflate în tranziție*. Teză de doctor în drept. Chișinău 2010, 134 p.
5. Roșca, R. *Cercetarea interdisciplinară ca metodologie a științelor (cazul filosofiei dreptului)*. Iași: Lumen, 2007, 185 p.
6. Saca, V. *Interesul național al Republicii Moldova în contextul extinderii Uniunii Europene*. În: *Revista de filozofie, sociologie și științe politice*, nr. 3, 2010, pp. 37-43.
7. Большаков, А. Г. *Проблемная государственность в эпоху глобального кризиса национального суверенитета*. В: *Полис*, № 5, 2011, с. 186-189.
8. Гуляева К. *Дискурс о сути интеграционного процесса в европейском союзе: „еврооптимисты” против „евроскептиков”*. În: *Власть*. № 5, 2010, сс. 64-67.
9. Гринин Л. Е. *Национальный суверенитет и процессы глобализации (вводные замечания)*. В: *Полис* № 1, 2008, с. 123-133.
10. Калюжный В. *Глобализация и устойчивое развитие современного мира*. В: *Власть* № 2, 2010, с. 49-53.
11. Роговая Г. *Мораль и политическая власть: теория, реалии, перспективы*. În: *Revista de filozofie, sociologie și științe politice* № 2, 2010, с. 142-152.
12. Федоров Г. *Право и власть и их соотношение*. În: *Закон и жизнь* 2008, № 9, с. 4-13.
13. Халипов В. *Основы кратологии*. Москва: Луч, 1995, 304 с.
14. Халипов В. *Введение в науку о власти*. Москва: Технологическая школа бизнеса, 1996, 380 с.
15. Халипов В. *Власть. Кратологический словарь* Москва: Республика, 1997, 431 с.
16. Халипов В. *Кратология как система наук о власти*. Москва: Республика, 1999, 303 с.

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:

Ion JECEV, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: intercom_exin@mail.ru

ORCID: 0000-0002-4300-1674

Prezentat la

CZU: 343.988

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_23](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_23)

POTENȚIALUL PREVENTIV ȘI REPARATORIU AL STUDIILOR CU PRIVIRE LA RELAȚIA VICTIMĂ – AGRESOR

Victor MORARU, Victoria SAMOILENCO,

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul articol este o pledoarie pentru valorificarea studiilor victimologice, în special a studiilor ce vizează relația victimă-agresor. Cercetările în acest domeniu au scos în evidență 2 forme de devianță comportamentală diametral opuse: devianța agresorului, bazată pe comportament ofensiv, și devianța victimei, bazată pe receptarea ofensei. B. Mendelsohn utilizează o interesantă noțiune și anume potențial de receptivitate victimală. Îndată introdusă această noțiune în domeniul științei victimologice, agresorul nu mai era privit ca singurul element-cheie în sistemul causal al infracțiunii. Și victima era privită în acest fel deasemenea. Între timp au apărut și alte descoperiri legate de mecanismele comportamentale ale victimei și agresorului care sunt relevante pentru elucidarea tuturor aspectelor esențiale ale actului criminal, care în fapt, este și un act de victimizare. Rolul lor preventiv și reparatoriu nu a fost pe deplin explorat din acest motiv, vom argumenta necesitatea de a implementa rezultatele cercetărilor științifice în prevenirea crimelor și diminuarea consecințelor care rezultă după ce a fost săvârșită o crimă. Totodată, ne vom expune privitor la modalitățile prin care acest fapt se poate realiza.

Cuvinte-cheie: *victimă, agresor, devianță victimală, potențial de receptivitate victimală, prevenire victimologică, asistență victimologică, serviciu victimologic etc.*

THE PREVENTIVE AND REMEDIAL POTENTIAL OF STUDIES REGARDING THE VICTIM - AGGRESSOR RELATIONSHIP

This article is a pleading for the valorization of victimological studies, especially studies on the aggressor-victim relationship. Almost all research in this field has highlighted 2 diametrically opposed forms of behavioral deviance: the deviance of the aggressor, based on offensive behavior, and the deviance of the victim, based on receiving of the offence. Mendelsohn used an interesting notion, namely potential of victimal receptivity. As soon as this notion was introduced in the field of victimological science, the aggressor was no longer seen as the only key element in the causal system of the crime. The victim was viewed in this way as well. In the meantime there have been other discoveries related to the behavioral mechanisms of the victim and the aggressor that are relevant for the elucidation of all the essential aspects of the criminal act which is also an act of victimization. Their preventive and reparative role has not been fully explored for this reason, we will argue the need to implement the results of scientific research in the prevention of crimes and the reduction of the consequences that result after a crime has been committed. At the same time, we will describe the ways in which, this fact can be achieved.

Keywords: *victim, aggressor, victimal deviance, potential of victimal receptivity, victimological prevention, victimological assistance, victimological service etc.*

Există prea multe aspecte neexplorate ale studiilor victimologice în fundamentarea politicii penale, în special ale studiilor care vizează relația victimă-agresor, relație puternic psihologizată în doctrina criminologică și care reprezintă în fapt, o realitate inter-subiectivă ce persistă până la infracțiune, pe durata infracțiunii și postinfracțional. Dimensiunea intersubiectivă a acestei relații se referă la faptul că victima, cât și agresorul își confruntă propria subiectivitate interpretativă cu privire la ceea ce se întâmplă în interiorul evenimentelor ce-i vizează, iar în funcție de evoluția acestei confruntări, cei doi coparticipanți la crimă își reglează comportamentul, practic „țesând” această realitate inter-subiectivă. Situația pre-infracțională, infracțiunea, cât și tot ce se întâmplă după infracțiune sunt niște „plăsmuiri” ale victimei și agresorului care implică așadar, un nivel înalt de coparticipare.

Atât victima, cât și agresorul influențează scenariul crimei printr-un aport comportamental, care este semnificativ și care trebuie analizat, apreciat critic, măsurat, evaluat sub toate aspectele în cele din urmă, pentru a crea acele ajunsuri ale științei victimologice despre care vorbește domnul Gheorghe Gladchi ne-

cesare pentru „a organiza eficient activitatea de prevenire și combatere a criminalității” [1, pag. 75], iar noi vom adăuga și „pentru a reabilita și proteja victima infracțiunii”, în fond, tot în scop de prevenție, căci recidiva victimală nu poate fi diminuată decât dacă victima și-a dobândit acel set de abilități, competențe și resurse pentru a se putea opune victimizării repetate.

Valorificarea acestor „ajunsuri științifice” despre care menționează domnul G. Gladchi implică în cele din urmă, nu doar un aspect de transfer tehnologic, ci și un nou context și pretext pentru cercetare care ar avea ca obiect însăși „identificarea acelor oportunități de valorificare a studiilor cu privire la cuplul penal victimă – agresor”, or, studii sectoriale care să subscrie întrebării „cum valorizăm și oferim randament maxim științei criminologice?” nu există foarte multe, dar ele sunt necesare, mai ales în Republica Moldova, unde studiile criminologice sunt evitate și nu constituie baza reală pe care se fundamentează politica penală a statului, deși relitatea ar trebui să fie cu totul inversă.

Majoritatea demersurilor științifice sunt finalizate cu un număr anumit de concluzii și evident recomandări, altfel spus, cu un număr anumit de noi constatări referitoare la un segment al realității și cu sfaturi legate de „ceea ce ar trebui să se facă”, dar componentele „cum ar trebui să se facă?” și „cine ar trebui să facă?” sunt ignorate și din acest motiv, avem un randament scăzut al valorificării studiilor științifice criminologice, un grad scăzut de implementare a acestora în practicile penale, o incoerență totală între rezultatele cercetărilor criminologice și victimologice și orientările politicii penale a statului.

Altfel spus, este inoportun să cercetăm un segment al realității sociale cu scopul de a identifica soluții la anumite probleme sau metode de a ameliora anumite procese atâta timp cât nu suntem preocupați concomitent de identificarea instrumentelor prin care să putem implementa aceste schimbări. Întrebare „ce?”, trebuie în mod consecvent, să fie succedată de întrebarea „cum?”, apoi și de întrebarea „cine?”. La cel mai înalt nivel, din punctul nostru de vedere, ajunsurile victimologice pot fi valorificate „prin legiferare”, de către reprezentenții puterii legislative, însă măsuri de valorizare a științei victimologice se pot întreprinde și la alte nivele, spre exemplu: la nivel ministerial, managerial, instituțional, la nivel de unitate administrativă, comunitar etc.

Potențialul preventiv al științei victimologice a fost deja recunoscut de către doctrinari autohtoni și din străinătate, la fel și potențialul ei de a furniza recomandări de natură reparatorie și restaurativă [2, pag. 66], însă acest potențial este unul determinat îndeosebi de studiile cu privire la relația victimă-agresor. Studiul acestei relații a scos în evidență atât de multe aspecte care au fost ignorate la elaborarea politicii penale ale multor state ale lumii de altfel, nu doar a Republicii Moldova. Spre exemplu, rolul victimei în sistemul cauzal al infracțiunii prin prisma actualelor reglementări este unul minor, dar de facto, într-un număr destul de mare de cazuri, victima este unica vinovată sau cea mai vinovată de crearea situației infracționale, din varii motive: comportamentul ei poate fi instigator, facilitator, provocator, ingnorant, neprevăzător, răzbunător etc.

La moment, legea penală menționează numai despre „comportamentul amoral” al victimei [3, art.], care este relevant însă, numai la individualizarea răspunderii și pedepsei penale, altfel spus, produce efecte juridice numai asupra agresorului nu și asupra victimei, căreia îi este atribuit statutul procesual convenit, și este recunoscută ca atare, indiferent de comportamentul manifestat. Este un tabu la moment să vorbim despre vinovăția victimei, mai ales în cazuri de agresiune sexuală și violență în familie, ca să nu mai vorbim despre responsabilitatea juridică pe care aceasta ar fi firesc să și-o asume, însă de fapt, pentru ce ar fi necesar să atribuim „lupului cel rău”, adică agresorului, un rol încă mai negativ decât este ca atare? Ce am avea din asta decât faptul că vom întâmpina încă mai multe impedimente la extragerea lui din subcultul violenței pentru a-l resocializa în mainstream, întrucât pe bună dreptate acesta se va simți nedreptățit și va acumula încă mai multă ură și dezgust față de valorile prosociale?

Legea penală ar trebui plasmuită astfel încât nu doar să inhibe prin sancțiune comportamentul vătămător al agresorului, dar și să demotiveze victima în a fi provocatoare, instigatoare ori facilitatoare indiferent în ce mod la infracțiune. Totodată legea penală necesită amendament și pentru că nu conține suficiente prevederi care să atenueze comportamentul ignorant și non-vigilent al victimei. Despre o lege penală mai dură se poate discuta așadar, nu numai din perspectiva agresorului, dar și a victimei. Prin atribuirea acesteia unui nivel mai înalt de responsabilitate pentru precipitarea actului infracțional, am sconta un efect similar de inhibare

a conduitei victimale precum o are sancțiunea asupra conduitei criminale. A înțelege că victima are un rol în sistemul causal a infracțiunii care trebuie de jucat prin responsabilizarea acesteia prin intermediul legii penale ar trebui să fie la momentul de față un component-cheie al prevenirii victimologice a infracțiunilor. Este cumva o idee ingenioasă și inovativă, întrucât majoritatea abordărilor privitoare la prevenirea victimologică țin de reabilitarea victimei, furnizarea de suport și servicii către aceasta pentru a nu fi revictimizată și mai puțin de responsabilizarea comportamentului.

Studiile cu privire la relația victimă-agresor au scos în evidență faptul că există 2 agenți cauzatori ai actului criminal, ambii cu devianță comportamentală, atracția cărora funcționează precum legile fizicii. Așa cum plus cu minus se atrag, și victima cu agresorul se atrag reciproc în actul crimei în virtutea devianței pe care o prezintă: unul este activ, dominant, agresiv, altul este pasiv, recesiv, pașnic, însă nici unul nu prezintă aceste trăsături în limita normei, prezentând o predispunere evidentă spre patologizare și inadaptare socială, nu în zadar Benjamin Mendelsohn, unul din cei mai timpurii victimologi, a introdus conceptul „potențial de receptivitate victimală” pentru a descrie „aptitudinile individuale inconștiente ale persoanei de a fi victimizată” [4, pag. 41-42]. În fapt, „constatățile dintr-un chestionar care conținea aproximativ 300 de itemi pe care Mendelsohn le administrase clienților săi l-au convins că există un paralelism între personalitatea infractorului și cea a victimei” [5, pag. 338], astfel, asumțiile că nu oricine poate deveni victimă sau agresor, ci numai acele persoane cu însușiri bio-psiho-sociale specifice, sunt pe cât se poate de reale, ba chiar și demonstrate empiric.

Literatura de specialitate mai abordează problema schimbului de roluri agresor-victimă. Agresorul se poate transforma în victimă în momentul în care acționează vătămător asupra victimei în virtutea atributelor sale enumerate anterior, iar ultima generează ca și reacție de răspuns, un contra-atac ce escaladează până la săvârșirea unei noi infracțiuni. Agresorul devenit victimă, va fi considerat prin prisma legislației penale a țării noastre fie o persoană care a acționat în legitimă apărare și va fi exonerat de pedeapsa penală, fie „o victimă cu comportament amoral”, iar acest fapt va fi luat în considerație la individualizarea pedepsei. Depășind aspectul juridico-penal, ne apropiem mai mult de semnificația criminologică a acestei tranzacții: se va considera că victima a precipitat actul crimei prin comportamentul său provocător.

Dimpotrivă, avem situații când comportamentul victimei este facilitator și chiar cu desăvârșire cooperant, favorizând agresorul, ajutându-l să săvârșească, să tăinuiască fapta infracțională ori luându-i apărare în procesul penal, obstrucționând considerabil înlăturarea justiției. În literatura de specialitate pentru a descrie astfel de situații s-a recurs la utilizarea conceptului de „sindrom Stockholm”. În fapt, „sindromul Stockholm se traduce prin instalarea durabilă a unui comportament paradoxal al victimei, care simte stimă și prietenie pentru cel care a lezat-o și este animat de sentimente de reproș și ostilitate față de forțele de ordine, guvernanti și față de concetățenii care refuză această nouă manieră de a vedea lucrurile” [6, pag. 158]. Existența fenomenului este la moment constatată în relațiile patologice pe care le au victimele infracțiunilor de răpire, trafic de ființe umane și victimele infracțiunilor de viol în relația cu agresorii lor.

Deși nu a fost inclus în nici un Manual de Diagnostic și Statistică a Bolilor Mintale (DSM), fenomenul a fost explicat divers, iar una dintre aceste explicații nu este legată de atașament, ci de instinctul de supravețuire, pentru că atașamentul depinde de „relațiile prototip” din copilărie și se formează în timp, pe când sindromul Stockholm apare în condiții de stres foarte mare: inconștient victima se supune, empatizează cu agresorul pentru a-i demonstra „fidelitatea” și a obține în acest sens „milă”, pentru ca acțiunea vătămătoare să nu fie mortală și să reușească să își conserve viața. Este o reacție inconștientă legată de conservarea vieții care durează și după înlăturarea pericolului. Pentru „a nu-l provoca” și enerva pe agresor, victima devine hipervigilentă la nevoile agresorului, neglijând propriile nevoi, amplificând fiecare semn de bunăvoință ce emană de la acesta.

În scopul prevenirii de noi infracțiuni, sunt binevenite proiecte de noi amendamente la legea penală prin care comportamentul evitant al victimei în deferirea agresorului către justiție să fie cumva sancționat. Unii pedofili și violatori spre exemplu, nu sunt ocazionali, la ei există un pattern infracțional și admiterea chiar și de către o victimă ori victimă colaterală ca ei să rămână nepedepsiți, ar pune în pericol grav alte persoane, altfel spus, victima admite cu bună știință ca un agresor sexual să poată victimiza nestingherit alte persoane. Nu vorbim așadar numai despre importanța ca victimele prin denunț să manifeste un compor-

tament de autoprotecție și autoprevenție, opunându-se acestui sindrom, ci și să demonstreze un nivel înalt de competență civică, să își asume un rol activ la prevenirea, stoparea și justițierea unei infracțiuni, nu în interes personal ci în interesul unor potențiale victime. Rezultă că responsabilizarea victimelor prin intermediul legislației penale este dezirabilă mai ales când acestea prin comportamentul lor evitant, facilitator, provocator, neglijent, protectiv față de agresor etc. determină săvârșirea altor infracțiuni grave prin care să fie victimizate alte persoane.

Studiul relației victimă-agresor a scos în evidență și problema atașamentului patologic. În literatura de specialitate se spune că „atașamentul diferă de alte legături emoționale prin faptul că în relațiile de atașament persoana simte un sentiment de securitate și confort” [7, pag. 49]. Dar în cazul atașamentului dezvoltat de către victimă față de agresor, aceasta simte un sentiment fals de securitate și confort. Dependența victimei de agresor devine în fapt, o codependență. Ambii dezvoltă o frică de separare, însă victima are „mai mult de suferit” și agresorul „mai mult de profitat”. Odată lansată, teoria atașamentului distructiv sau traumatic, aceasta a fost evaluată de către criminologi prin prisma potențialului ei preventiv, și anume preventiv în sens victimologic, presupunându-se că o victimă îndată ce învață cum să depășească frica de separare de agresorul său și cum să nu mai dezvolte forme noi de atașament patologic, antrenându-se în acest mod în ceea ce psihoterapia definește ca „relație toxică”, posibilitatea ca ea să fie „erou” în „scenariul” unei noi infracțiuni, se diminuează semnificativ.

În acest punct ni se relevă cel mai mult potențialul preventiv și restaurativ (reparator) al studiilor cu privire la relația victimă-agresor. În studierea fenomenului devianței comportamentale s-a luat mult timp în considerație numai comportamentul antisocial delicvent, însă comportamentul victimal reprezintă și el o anomalie, o abatere de la normă, prin urmare, psihocorecția este recomandabilă nu doar pentru agresor, dar și pentru victimă, în rezultatul ei, agresorul nu va mai tinde să manifeste comportament vătămător, așa cum și victima va obține competențe și abilități noi: va fi mai vigilentă, va ști să pună limite, nu va mai fi tolerantă la agresiune etc. Ignoranța cu care sunt tratate studiile cu privire la relația victimă-agresor, determină din păcate ca în politica penală un component-cheie să îl reprezinte corijarea și resocializarea infractorului, corijarea și resocializarea victimei fiind un component aproape inexistent, sesizabil într-un număr nesemnificativ de acte normative.

Prevenirea infracțiunilor așadar, trebuie să se axeze pe corectarea și profilaxia devianței comportamentale într-o manieră în care să ia în considerație ambele paradigme: cea criminologică și cea victimologică. Agresorii conform legii penale, execuțional-penale, procesual-penale și altor acte normative sunt constrânși să se antreneze cât decît într-un demers terapeutic pentru a deveni capabili să se manifeste prosocial, victimele infracțiunilor însă, au un acces limitat la diferite servicii de suport și sunt recompensate, restabilite în drepturi și încurajate destul de rudimentar în cadrul procesului penal și execuțional. De cele mai multe ori ele nu sunt informate în legătură cu serviciile de suport de care ar putea, în virtutea legii, să beneficieze măcar și în volumul destul de redus prevăzut de lege (consilierea juridică, consilierea psihologică, asistența medicală etc.)

Potențialul preventiv și reparatoriu al studiilor cu privire la relația victimă – agresor ar trebui să fie evaluat și valorificat în deosebi în situații infracționale reale și potențiale în care se știe cu siguranță că victima și agresorul vor contacta și după înfăptuirea justiției. Deseori coparticipanții la crimă, victima și agresorul, sunt din același mediu social ori familial: pot fi rude, membri ai aceleiași familii, vecini, colegi de muncă, persoane private de libertate care în mod accidental vor convețui în același mediu carceral etc. Studiile respective pot genera recomandări pentru a interveni terapeutic nu doar asupra victimei sau agresorului, ca individualități, ci și asupra a însăși relației lor patologice. În literatura de specialitate, în special în domeniile ce țin de identificarea oportunităților de implementare a practicilor restaurative deseori se vorbește despre vindecarea relației, inclusiv de vindecarea prin iertare ca bază a interacțiunii lor ulterioare deja în manieră non-patologică.

În deosebi în cazul infracțiunilor de violență în familie, care de obicei descriu relațiile abuzive între soți, este imperativă normalizarea relației lor în sensul asertiv și prosocial ca alternativă la „normalizarea violenței” [8, pag. 22] în relația lor de cuplu. Este evident că agresorul va ieși la un moment dat din penitenciar, este evident că având copii minori comuni cu victima, raportul lor va fi reluat. Nu neapărat că vor locui

împreună, dar victima și agresorul vor contacta în momentul când ultimul își va vizita copiii, vor perfectă careva procuri, documente ce vizează pe copii, și cumva, aceștia vor trebui să învețe a comunica eficient pentru a nu se antrena reciproc într-o nouă situație ce poate evolua spre crimă. Mai ales dacă agresorul prin felul său de a fi nu și-a afectat negativ alte relații sociale decât cu partenerul de viață, este evidentă necesitatea de a influența terapeutic asupra acestei relații pentru ca cei doi să înțeleagă mai bine dinamica legăturii lor în primul rând emoționale și modul în care o pot modela într-o manieră non-agresivă, care să le aducă de ce nu, și anumite beneficii.

Studiile cu privire la relația vitimă-agresor au favorizat în ultimii ani o înțelegere mult mai complexă, mai detaliată și multiaspectuală a crimei ca și fenomen social, în primul rând pentru că au relevat nu doar factorii criminogeni care pot influența o conduită delicventă dar și factorii victimogeni, care influențează victima să adopte o conduită victimală în contextul situației infracționale. Nu avem în vedere doar factorii de personalitate dar și anumiți factori situaționali și de natură socială: de loc, timp, vârstă, statut ocupațional al celor doi coparticipanți la crimă etc. Pentru a preveni victimizarea și în deosebi revictimizarea persoanelor, cunoașterea acestor factori este extrem de importantă deoarece conduita victimală nu poate fi ameliorată fără a acționa sistematic, concret și corect din punct de vedere metodologic în vederea înlăturării lor.

Bio-psiho-sociologia infractorului nu este așadar, unicul element important de a fi cunoscut și esențial la eradicarea criminalității. La fel de importantă este bio-psiho-sociologia victimei, pentru că una din erorile care se comit în tentativele de diminuare a criminalității este faptul că se acționează preventiv dintr-o singură direcție. Această practică de a acționa unilateral trebuie depășită prin promovarea unei politici victimologice mai coerente și prin organizarea unui serviciu victimologic eficient, care să corespundă riscurilor criminogene existente în societate și nevoilor pe care le au victimile diferitor infracțiuni.

Este important de asemenea ca persoanelor care activează sau care pot fi antrenate în domeniul prevenirii victimologice a infracțiunilor să li se cultive și dezvolte un spectru mai larg de abilități și competențe, dintre care competența cetățenească și cea victimologică sunt cele mai importante. Asemenea persoane trebuie să fie antrenate și stimulate ca să urmărească principial și cu maximă fidelitate, prin practicarea profesiei lor binele social și totodată să înțeleagă factorii care influențează conduita victimală.

În prevenirea și combaterea criminalității, pe lângă faptul că trebuie să se înceteze a mai acționa unilateral, trebuie de asemenea să nu se mai acționeze sectorial. Este oportun să menționăm faptul că sarcina de a preveni și combate criminalitatea deși reprezintă o sarcină ce cade cu prioritate asupra organelor de ocrotire a normelor de drept, nu ar trebui să fie o preocupare strictă numai a acestora. Este necesar să se acționeze inter-sectorial, și multi-sectorial. Prevenirea infracțiunilor este un punct important în agenda celor care se ocupă de elaborarea și implementarea politicii penale dar, în egală măsură ar trebui să fie un punct important în agenda celor care elaborează și implementează politica educațională, deoarece unele orientări deviante ale personalității se manifestă în etape timpurii de dezvoltare a individului și prin urmare, se poate acționa preventiv timpuriu, iar cadrele didactice și psihologii școlari sunt „primii observatori” ai acestor comportamente, dar ei pot fi și „primii străjeri” care să nu admită perpetuarea lor până în viața de adult, datorită intervențiilor psihopedagogice pe care le pot întreprinde.

De asemenea prevenirea criminalității trebuie să fie un punct important pe agenda celor care elaborează și implementează politici în domeniul sănătății publice, or, conduitele victimale sau criminale deseori sunt conectate la anumite patologii psihice. Trebuie să se țină cont că omul are de conservat nu doar o sănătate fizică ci și una mintală. Anume sănătatea mintală este cel mai mult ignorată în momentul elaborării politicilor de sănătate publică, mai ales aspectele legate de dependență, alcoolismul și narcomania fiind patologii ce favorizează cel mai mult criminalitatea de violență. De asemenea există prea puțină considerație pentru sănătatea mintală a victimelor infracțiunilor, se pun în mod extrem de atenuat accentele pe efectul victimizării asupra stării de sănătate psihică și pe rolul pe care îl poate avea instaurarea unei patologii sau tendințe patologice ca rezultat al victimizării în recidivarea victimală.

Necesitățile victimei, inclusiv cele de care depind restabilirea și/sau conservarea sănătății mintale sunt din păcate ignorate atât în procesul penal, cât și post-procesual. Victima dacă nu reușește să își rezolve problemele din contul asistenței gratuite acordată de stat sau din contul compensațiilor la care a fost im-

pus agresorul, fie își rezolvă problemele de sănătate mintală în mod independent, dacă are resurse, fie se obișnuiește să trăiască cu probleme de sănătate mintală pe o perioadă lungă de timp sau pe tot parcursul vieții, care pot fi de un spectru extrem de divers: tendințe depresive, fobii, anxietate, compulsii, obsesii, stres post-traumatic etc. Din păcate acestea o fac vulnerabilă și o predispun victimizării repetate și chiar unor forme noi de victimizare mult mai grave. Ba mai mult de atât, în anumite infracțiuni impactul asupra victimei poate fi atât de puternic încât victima poate avea nevoie în mod continuu de intervenție psihoterapeutică pentru a funcționa ca și individ în condiții de normalitate maxim posibilă, reieșind din gravitatea situației sale.

Revenind la studiile privind relația victimă-agresor, deseori se întâmplă ca restabilirea sănătății mintale a victimei să nu fie posibilă printr-o altă tehnică psihoterapeutică decât cea care implică reluarea contactului cu agresorul, pentru a se ajunge la acea vindecare prin iertare de care am menționat anterior. Deseori înțelegerea de către victimă a faptului că „agresorul este o victimă a criminogenezei epocii sale”, după cum afirmă domnul I. Ciobanu [9, pag. 339], și el este cum este în virtutea faptului că s-a format astfel din cauza unor factori independenți de decizia lui, poate avea un efect terapeutic semnificativ. Or, comportamentul criminal se poate instala și ca rezultat al condiției sociale mizere în care a crescut și s-a format infractorul, și ca rezultat al unor traume psihologice (din anii copilăriei mai ales), și ca rezultat al unei moșteniri genetice de ce nu, pentru că un criminal cu tendințe psihopatologice condiționate genetic dar declarat responsabil de lege nu și-a ales singur această moștenire biologică, personalitatea sa patologică formându-se astfel prin voia hazardului.

Conchidem că studiile cu privire la relația victimă agresor au un potențial preventiv și restaurativ deosebit deoarece favorizează acea înțelegere profundă și multiaspectuală a crimei despre care am menționat anterior, de către cei mai importanți agenți: reprezentanții organelor de ocrotire a normelor de drept, persoanele care organizează și exercită serviciul victimologic în interesul victimelor, cât și potențialelor victime, persoanele care răspund de îndeplinirea justiției penale, persoanele care răspund de corijarea și resocializarea infractorului, victimile infracțiunilor, agresorii lor etc. Această înțelegere profundă și multiaspectuală determină, în cazul celor menționați, o adecvare favorabilă a conduitei: victimile reușesc să evalueze propriul aport comportamental prin care au favorizat infracțiunea, manifestând interes și dorință de a evolua și a se schimba în plan psihocomportamental, agresorii la fel, iar diferitele categorii de profesioniști învață: a) de pe poziție managerială sau de legiuitor cum să ajusteze actele normative la noile descoperiri și realități, b) de pe poziția de implementatori și executanți cum să acționeze tactic, strategic și mai ales, corect din punct de vedere metodologic, pentru că astfel de studii prin acest fapt se și remarcă: prin faptul că au capacitatea de a furniza și îmbunătăți metodologiile de lucru în varii domenii care au tangență cu criminalitatea.

Referințe:

1. GLADCHI, G., *Formarea competenței profesionale victimologice în învățământul polițienesc*. În: materialele conferinței științifice „Pregătirea profesională a cadrelor pentru subdiviziunile Ministerului Afacerilor Interne și alte organe de drept” din 04.12.2020. Chișinău: DE-P al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2021, pp. 75-79. ISBN 978-9975-121-76-7.
2. BUJOR, V., LAȘCU, M., *Unele probleme ale victimologiei criminologice*. În: Materialele conferinței științifice „Reabilitarea victimelor infracțiunii” din 22.10.2021, Chișinău: USM, 2022, pp. 65-69. ISBN 978-9975-159-02-9.
3. *Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002*, Publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 72-74 din 14.04.2009.
4. SCHAFFER, S., *The victim and his criminal. A study in functional responsibility*. New York: Random House, 1968, 178 pag.
5. VETTER, H., J., SILVERMAN, I., J., *The nature of crime*. Philadelphia: Saunders, 1978, 403 pag. ISBN 978-0-7216-9017-9.
6. BOLEA, Z., *Particularități ale funcționării defensive în fenomenul deportărilor staliniste în RSS Moldovenească*. În: Materialele conferinței științifice „Prolegomene din istoria psihologiei în Republica Moldova” din 04.05.2018, Iași: Pan Europe, 2018, pp. 156-164. ISBN: 978-973-8483-84-2.

7. CIOBANU, I., *Repere teoretice ale formării atașamentului în psihologie*. În: *Universul Pedagogic*, nr. 1(61) din 2019, pp. 48-53. ISSN 1811-5470.
8. PĂDURE, A., ȚURCAN-DONȚU, A., *Violența în familie și în bază de gen*. Suport de curs. Chișinău: CE-P Bons Offices, 179 pag. ISBN 978-9975-87-921-7.
9. CIOBANU, I., *Criminologie*. Chișinău: USM, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2013, 560 pag. ISBN 978-9975-78-973-8.

Date despre autor:

Victor MORARU, doctor în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: moraruvictor95@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-1654-2504

Victoria SAMOILENCO, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.
Ofițer superior al Penitenciarului nr. 3-Leova, inspector de justiție.

E-mail: victoria.samoilenco.92@gmail.com

Tel.: +37360478048

ORCID: 0000-0002-5998-2622

Prezentat la 15.09.2023

CZU: 343.81:316.723

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_24](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_24)

DIMINUAREA SUBCULTURII PENITENCIARE. CÂTEVA PROPUNERI DE LEGE FERENDA

Victor SAMOILENCO,

Universitatea de Stat din Moldova

Subculturalizarea este un proces natural pentru închisori. Din păcate, are multe efecte negative. În cazul subculturii penitenciare din mediul carceral autohton, situația este și mai gravă. Este vorba despre o sub cultură post-sovietică foarte periculoasă care are tendința de a acapara toate subsistemele sociale. Pentru ca acest lucru să nu se întâmple sunt necesare măsuri profilactice. În cadrul acestui articol am încercat să identific măsurile legislative care se pot întreprinde pentru a combate fenomenul. Există câteva modificări care se pot face asupra Codului de Executare și ale Codului Penal care consider că ar ameliora procesul de subculturalizare al condamnaților. Pentru implementarea acestor modificări va fi necesară și adoptarea anumitor regulamente la nivelul Administrației Naționale a Penitenciarelor.

Cuvinte-cheie: *subcultură, lege ferenda, juridicizare, tradiții hoștești, comportament antisocial etc.*

THE REDUCTION OF THE PRISON SUBCULTURE. LEGISLATIVE RECOMMENDATIONS

Subculturalization is a natural process for prisons. Unfortunately, it has many negative effects. In the case of the penitentiary subculture from the carceral environment of our country, the situation is even worse. It is a very dangerous post-Soviet subculture that tends to capture all social subsystems. In order for this not to happen, we must take preventive measures. In this article I tried to identify the legislative measures that can be taken to combat the phenomenon. There are some changes that can be made to the Executive Code and the Criminal Code that I think would reduce the process of subculturalization of prisoners. In order to implement these changes, it will be necessary to adopt certain regulations at the level of the National Penitentiary Administration.

Keywords: *subculture, legislative recommendation, legalization, criminal traditions, antisocial behavior etc.*

Una din cele mai acute probleme care există la momentul de față în mediul carceral din Republica Moldova este nivelul înalt de subculturalizare al condamnaților. Citând pe autorii ruși, O. Rusu consideră că „subcultura criminală este modul de viață al persoanelor ce s-au unit în grupuri criminale și respectă anumite reguli și tradiții” [1, pag. 147]. O bună parte dintre aceste reguli și tradiții se obiectivează în conduite antisociale și ilicite ale condamnaților dintre care continuarea activității criminale în mediul de detenție și aplicarea diferitor forme de violență asupra unor deținuți în legătură cu stratificarea socială a masei de condamnați reprezintă formele cele mai grave.

Există numeroase efecte negative ale subculturii criminale (penitenciare), multe dintre ele le-am mai menționat și în alte contexte, indicând că subcultura criminală „prezintă un nivel maxim de pericol social deoarece favorizează violența și recidiva în mediul de detenție care se prezumă unul coercitiv și de reeducare, are un impact negativ asupra eficienței acțiunilor de resocializare și asupra siguranței în mediul de detenție, favorizează victimizarea unor categorii vulnerabile de deținuți, implică un risc sporit de a fi exportată în mediul extracarceral și prin urmare, de a „hipercriminaliza” întreaga suprastructură socială” [2, pag. 185].

„Subcultura criminală reprezintă un fenomen social, în cadrul căruia relațiile dintre indivizi, valorile, activitatea, comportamentul, modul lor de viață și de gândire sunt bazate pe un sistem de norme neformale orientate împotriva normelor oficiale, fiind impuse persoanelor care fac parte din mediul criminal” [3, pag. 449]. Din această definiție rezultă alte 2 trăsături ale subculturii care ne relevă pericolul ei social: 1. Normele neformale sunt orientate împotriva celor legale; 2. Normele subculturale se impun unui cerc de persoane în mod nedemocratic, oferind drepturi cât și unele obligații unui cerc criminal îngust (elitist).

În toate penitenciarele lumii subculturalizarea există ca fenomen, însă numai în spațiul post-sovietic, căruia subscris și țara noastră, normele subculturale reușesc să concureze la reglarea conduitei condamnaților

pe poziție de egalitate cu normele de drept, reflectându-se negativ asupra siguranței și împiedicând respectarea regimului de detenție. Totodată, subcultura penitenciară din mediul carceral moldovenesc face parte din subculturile criminale post-sovietice care interferează puternic cu crima organizată și cu politicul, rețeaua subculturală fiind în fapt, de mult timp extinsă în afara edificiilor de pază ale penitenciarelor, căutând să se înrădăcineze în toate subsistemele sociale și să le afecteze în sens negativ.

Pentru ca acest lucru să nu se întâmple, este important să acționăm preventiv cât și combativ, dar cu mai multă precizie și determinare. Unul din motivele pentru care progresele privind diminuarea și combaterea efectelor subculturii criminale din penitenciarele Republicii Moldova nu sunt tocmai vizibile îl constituie însăși faptul că nu avem pârghii legale. Deși Codul Penal, Codul de Executare și Statutul executării pedepsei de către condamnați reprezintă un cadru de reglementare complex, capabil să asigure un fundament juridic de necontestat pentru ordinea și securitatea instituțiilor penitenciare, ele nu conțin suficiente dispoziții care să aibă ca și obiectiv diminuarea, combaterea și minimalizarea efectelor subculturii penitenciare.

Este important ca problema să atingă un nivel mai înalt de conștientizare, pentru că putem înregistra un regres social excepțional dacă lăsăm acest flagel criminal să se infiltreze în toate subsistemele societății. Republica Moldova a avut această experiență în anii proximi de până și după independență. Cu toții ne amintim haosul acelor timpuri, cât de rudimentar și anevoios se lupta împotriva criminalității și cât de seducătoare erau „poneatiile” lumii interlope în special pentru tineri. Până la urmă, aceste „poneatii”, care nu reprezentau decât norme subculturale de comportament, „aveau priză” la tineri nu atât din cauza că erau prin natura lor, promițătoare, ci din cauza că sistemul social fiind slăbit, nu avea resurse să se autoregleze. Sărăcia, șomajul, tensiunile sociale, jucau un rol important în extinderea fenomenului, care nu ar fi avut succes dacă în societate ar fi fost stabilitate, disciplină, ordine etc.

Dacă gradul de subculturalizare depinde de gradul de instabilitate socială, atunci, cu atât mai mult trebuie să luptăm și să ținem sub control această subkultură atâta timp cât ea are pregnanță și se manifestă preponderent în mediul de detenție. Dacă o „lăsăm să evadeze” în mediul extracarceral, atunci avem toate șansele ca subcultura să devină cultură, deoarece în societate avem acele condiții necesare și suficiente care să permită înrădăcinarea ei. Suprastructura socială poate că nu mai este la fel de vulnerabilă ca în anii 90, dar avem foarte mulți factori destabilizatori: război în țara vecină, criză energetică, sărăcie, tensiuni politice (latente), societate dezbinată etc. Situația poate oricând escalada. Actuala guvernare nu a reușit să se ridice la înălțimea așteptărilor cetățenilor (probabil mult prea mari) și acest fapt, iarăși, potențează șansa de a izbucni din nou vechile crize politice, care ar vulnerabiliza sistemul social și mai mult și ar determina ca subcultura criminală să fie ușor asimilabilă de către membrii societății, în special de tineri.

Problema subculturalizării fiind apreciată nu doar prin prisma efectelor pe care le are asupra mediului carceral dar și prin prisma potențialului ei destabilizator pe care îl poate manifesta asupra structurii sociale per-ansamblu, impune așadar, necesitatea de a crea mecanisme legale de combatere. Nu ne dorim să regresăm social și economic, ne dorim integrare în Uniunea Europeană, nivel înalt de trai, creștere economică etc., iar pentru atingerea acestor obiective, trebuie inclusiv să ne asigurăm că subcultura penitenciară rămâne în penitenciar și ea nu prevalează în mediul de detenție ordinii legale care se impune prin intermediul legislației execuțional-penale. În continuare vom elabora câteva propuneri de lege ferenda prin care să putem controla dinamica procesului de subculturalizare în rândul populației carcerale.

Una din măsurile care se pot întreprinde la nivel legislativ este de a responsabiliza conduita deținuților. Este foarte important ca acestora să li se solicite să își asume în scris responsabilitatea de a nu respecta legile și tradițiile hoșești. În art. 201 a Codului de Executare al Republicii Moldova este prevăzut că fiecărui condamnat administrația penitenciarului îi întocmește dosar personal, fiind enumerate și documentele obligatorii pe care acesta ar trebui să le conțină. Legea execuțională trebuie modificată într-o așa manieră încât unul din documentele obligatorii să fie o declarație pe propria răspundere sau un angajament semnat de către condamnat prin care acesta se obligă să nu ducă un trai subcultural în mediul de detenție și să nu se conducă de normele subculturale ale lumii interlope.

Condamnații sunt obișnuiți în momentul când sunt transferați din izolatorul de urmărire penală să semneze diferite acte: planul individual de resocializare, programul zilei, drepturile și obligațiile etc., din acest

motiv, s-ar putea să nu opună rezistență prea mare la o asemenea schimbare. Important este să i se explice semnificația actului pe care îl semnează, deoarece fiind cu nivel scăzut de cultură juridică, unii condamnați pot semna orbește orice document, fără a le percepe utilitatea sau măcar sensul. Faptul că se semnează sau nu pe acest angajament trebuie să constituie unul din criteriile prin care se va evalua gradul de subculturalizare al condamnatului despre care vom trata mai jos.

Propunerea de a semna un astfel de document trebuie să fie făcută în prezența a minim 3 angajați ai penitenciarului. În cazul refuzului de a semna o asemenea declarație sau angajament, administrația penitenciarului trebuie să întocmească un raport contrasemnat de cei 3 angajați pe care îl vor anexa la dosar. Proiectul angajamentului trebuie aprobat de către directorul Administrației Naționale a Penitenciarelor și el trebuie în mod obligatoriu să conțină și careva clauze de sancționare. Una din aceste clauze poate fi neadmiterea documentării condamnatului în legătură cu participarea la acțiuni de resocializare și nici în legătură cu implicarea lui în realizarea planului individual de resocializare. Practic, deținutul dacă nu va renunța în scris la normele de subcultură nu își va putea proba în instanță realizarea planului individual și prin urmare, nu se va putea elibera condiționat înainte de termen.

Mai sunt și alte măsuri legislative prin care putem diminua subcultura condamnaților: realizarea programului individual nu ar trebui să fie „unicul pașaport” al condamnatului către eliberarea condiționată din detenție înainte de termen. În Codul Penal ar trebui să se opereze modificări într-un asemenea mod, încât condamnatul să nu poată beneficia de eliberare condiționată dacă în momentul înaintării cererii nu dispune de un certificat cu aviz pozitiv al comisiei penitenciarului în care să fie negru pe alb notat că acesta „nu a fost documentat în legătură cu apartenența sa la grupul subcultural dominant (în sensul că nu este autoritate criminală) și nu a menținut raporturi subculturale cu alți condamnați pe parcursul ultimilor 2 ani (cooperând cu autoritățile criminale din penitenciar sau respectând regulile subculturale de stratificare socială a condamnaților)”.

De asemenea, pentru a realiza în practică această normă, prin dispoziții, regulamente și ordine departamentale (elaborate și implementate la nivelul Administrației Naționale a Penitenciarelor), fiecărui condamnat ar trebui să i se întocmească anual un raport detaliat, contrasemnat de către o comisie alcătuită din ofițeri ai mai multor secții și servicii din penitenciar în care să fie descris gradul său de aderență la grupul subcultural (are sau nu o problemă prin a frecventa o activitate de resocializare împreună cu deținuți din casta umilită sau prin a efectua anumite munci, a semnat sau nu angajamentul privind asumarea responsabilității de a nu respecta tradițiile hoșești etc.) Acest raport trebuie să fie alcătuit din rubrici în care fiecare ofițer din penitenciar desemnat ca membru al comisiei respective, să facă propriile inscripții referitor la gradul de subculturalizare al condamnatului. Ar fi perfect să fie elaborată în acest sens o metodologie de evaluare a gradului de subculturalizare iar acest grad să fie evaluat anual, pentru ca ulterior, în baza rapoartelor de evaluare a gradului de subculturalizare comisia penitenciarului să delibereze pentru a elibera un certificat cu aviz pozitiv sau negativ pentru eliberarea condiționată.

Actualmente, inscripții referitoare la respectarea normelor de subcultură face șeful Secției Siguranță și Regim Penitenciar, în Raportul de evaluare privind realizarea programului individual și comportamentul condamnatului, care de regulă este și membru al comisiei penitenciarului. Acest fapt nu este suficient. Este necesar din punctul meu de vedere ca legea penală să prevadă ca și condiție a eliberării condiționate un certificat cu aviz pozitiv sau negativ privind aderența condamnatului la subcultură din partea comisiei penitenciarului, certificat care să fie perfectat pe baza ultimelor 2 rapoarte anuale privind evaluarea gradului de subculturalizare a condamnatului de către o altă comisie specială în baza unei „metodologii de evaluare a gradului de subculturalizare”. Considerăm că pentru certificat nu este necesar să fie prevăzută procedura de contestare, ci numai pentru rapoartele anuale.

Este foarte important ca aderența condamnatului la subcultură să poată fi evaluată și să aibă asupra acestuia efecte juridice precis determinate. De îndată ce vor exista consecințe juridice, condamnații nu vor mai fi atât de motivați să respecte normele și tradițiile lumii interlope. Atâta timp cât nu există consecințe juridice pentru manifestarea comportamentului subcultural, putem spune că nu există pârgii legale pentru a combate și diminua subcultura, din acest motiv, consider că recomandările mele de lege ferenda ar putea să aibă la un moment dat efecte pozitive.

Între condamnați există diferite nivele de subculturalizare: a) unii respectă cu strictețe „poneatiile” și tradițiile hoșești, desfășurând concomitent activitate criminală în penitenciar, având cel mai înalt nivel de autoritate; b) unii respectă o parte din aceste tradiții, nu desfășoară activitate criminală dar finanțează din surse proprii „obșceacul”; c) unii sunt subculturalizați în măsura în care acceptă criteriile de separare între deținuți și ierarhia informală (aceștia pot fi inclusiv deținuți din casta inferioară, „abijnîie” sau „umiliți”, deoarece la rândul lor această castă se divide în alte 4 categorii, iar regulile lor subculturale de comportare sunt precis determinate). Și metodologia de evaluare a gradului de subculturalizare despre care am menționat rezultă că ar trebui să țină cont de nivelul de subculturalizare al condamnatului. Un grad înalt de subculturalizare ar trebui să echivaleze cu aviz negativ din partea comisiei penitenciarului, și condamnatul nu ar trebui să se elibereze condiționat.

În Codul de Executare al Republicii Moldova la art. 242² sunt prevăzute interdicțiile condamnaților. O bună parte dintre acestea asigură profilaxie și vizează în mod indirect și relațiile subculturale: instigarea altor persoane condamnate la săvârșirea de abateri disciplinare; obținerea sau încercarea de obținere, prin violență, constrângere, promisiuni, servicii, cadouri sau alte mijloace, de avantaje morale ori materiale de la personal, de la persoanele care execută misiuni în penitenciar sau care se află în vizită ori de la celelalte persoane condamnate, precum și de la oricare altă persoană; impunerea și folosirea altor deținuți pentru servicii personale etc. [4].

Totuși, faptul că nu există o interdicție pentru persoanele private de libertate de a respecta normele de subcultură criminală mi se pare un fapt cu iz de ipocrizie. Nu trebuie să ometem sintagma „subcultură” din litera legii de îndată ce fenomenul este evident de mare amploare. A refuza să-i conferim acestui termen sens și valoare juridică prin a-l include în lista comportamentelor interzise și deci, ilicite și a-l lăsa să rămână o noțiune mai mult criminologică este ca și cum am bate pasul pe loc. Cu atât mai mult cu cât latura obiectivă a acestui comportament este una ușor de determinat și ea este foarte bine reflectată la moment în comportamentul deținuților, la fel și obiectul care se concretizează în „relațiile sociale cu privire la ordinea de drept din instituțiile penitenciare”. Recomandăm deci, adăugiri la art. 242² al Codului de Executare, și completarea interdicțiilor condamnaților cu „respectarea normelor de subcultură criminală”. Recomandarea este benefică mai ales pentru că interdicțiile deja existente nu acoperă toată gama de comportamente subculturale ale condamnaților, astfel, o bună parte dintre manifestările lor subculturale nu se pretează sancționării disciplinare.

Articolul 244 din Codul de Executare prevede procedura de aplicare a măsurilor de stimulare. La alin. 7 este prevăzut că persoana condamnată sancționată disciplinar nu poate beneficia de o altă măsură de stimulare înaintea celei de ridicare a sancțiunii disciplinare. Propunem în acest context un alineat 7¹ care să prevadă că „în privința persoanelor condamnate documentate în legătură cu respectarea normelor de subcultură criminală să nu se poată aplica măsuri de stimulare”, astfel, șeful Secției Siguranță și Regim Penitenciar să intervină cu o viză în acest sens: este/nu este condamnatul documentat în acest mod, și respectiv, este/nu este pasibil de stimulare. Condamnații de orientare subculturală ocazional se implică și în acțiuni de resocializare care sunt de impact (de regulă activități sportive) și caută a fi stimulați pentru acest fapt. Nu ar fi corect de îndată ce ei doar mimează implicarea în realizarea planului individual.

Articolul 246¹ din Codul de Executare prevede individualizarea răspunderii disciplinare. Considerăm că persoanele care au săvârșit acte de violență asupra altui condamnat în contextul unor raporturi subculturale sau din convingeri subculturale trebuie sancționat cu transferarea la regim inițial. Din păcate, la momentul actual în individualizarea răspunderii disciplinare a condamnatului nu se ține cont de legătura cauză-efect dintre apartenența sa la un grup subcultural și abaterea comisă, or, tocmai orientarea subculturală și constituie în foarte multe cazuri, motivul pentru care condamnatul comite o încălcare.

Conchidem că nu trebuie să fie exclus din litera legii termenul de subcultură criminală, de îndată ce aceasta este în esență, o sumă de norme, reguli, tradiții și obiceiuri antisociale care se obiectivează în conduite ilicite ale condamnaților, capabile să prejudicieze ordinea de drept în instituțiile penitenciare. Pentru a combate subculturalizarea deținuților și a diminua efectele subculturii penitenciare așadar, este necesar să creăm pârgii legale, să juridicizăm termenul de subcultură criminală, scoțându-l din sfera criminologiei și aducându-l în sfera dreptului execuțional-penal, conferindu-i un sens practic.

Referințe:

1. RUSU, O., *Generalități privind evoluția și conținutul subculturii criminale*. În: *Analele Științifice ale „Academiei Ștefan cel Mare” a MAI RM: Științe Juridice*, nr. VII-anul 2007, pag. 147-150.
2. SAMOILENCO, V., *Studiul proceselor subculturale în mediul carceral: repere teoretico – metodologice*. În: *Materialele conferinței științifice naționale: „Cadru consolidat de cercetare a problemelor actuale în știința juridică: interferențe dintre drept și tehnologie”* din 17 martie 2022, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/185-189_32.pdf
3. ȘUBELIC, L., *Subcultura criminală în spațiul ex-sovietic*. În: *Materialele conferinței științifico-practice internaționale din 26 iunie 2018*. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/449-455_1.pdf
4. *Codul de Executare al Republicii Moldova nr. 443 din 24.12.2004*. Publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 214-220, art. 704 la 05.11.2010.

Date despre autor:

Victor SAMOILENCO, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vic84@mail.ru

Tel.: 078780684

ORCID: 0000-0002-9277-598

Prezentat la 15.09.2023

CZU: 343.436:007(477)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_25](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_25)

КИБЕРБУЛЛИНГ В УКРАИНЕ: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Мариана ТОМА, Леся ГУСАР,

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

В данной статье мы раскроем понятие кибербуллинга, как один из разновидов буллинга, его влияние на современное общество, очертим его масштабы и правовые аспекты. Современное общество немислимо без смартфонов, гаджетов, информационных и компьютерных технологий. И редко мы задумываемся над тем, какие угрозы несут в себе те или иные другие веб-ресурсы, интернет-сайты, которые на сегодняшний день стали неотъемлемыми атрибутами жизни современного человека. Стремительное развитие средств коммуникации создало возможности для мгновенного обмена сообщениями. Несмотря на границы, вне государственного влияния и контроля, это включает в себя не только возможности для свободного обмена информацией и идеями, но и негативные факторы. Проблема безопасности в сети Internet занимает главное место в повестке дня только тогда, когда появляются определенные негативные последствия от явлений, реализуемые в интернет-пространстве. Одной из таких новейших угроз и есть кибербуллинг - массовая, обычно анонимная травля и унижение в социальных сетях конкретного индивида. В отличие от критики или угроз, в случае кибербуллинга оскорбления, унижения и травли происходят не в отношении конкретных действий такого человека (даже если основанием для начала травли стало конкретное действие), а в целом, обезличенно и обобщенно, чтобы нанести максимальный психологический ущерб, глубокую эмоциональную травму.

Ключевые слова: буллинг, кибербуллинг, преступление, правовые аспекты, противодействие кибербуллингу, интернет, права человека.

CYBERBULLYING IN UKRAINE: LEGAL ASPECTS

In this article, we will reveal the concept of cyberbullying as one of the types of bullying, its impact on modern society, outline its scope and legal aspects. Modern society is unthinkable without smartphones and gadgets, information and computer technologies. And rarely do we think about what threats these or those carry. Other web resources, Internet sites, which today have become integral attributes of the life of a modern person. The rapid development of communications has created opportunities for instant messaging. Despite borders, beyond state influence and control, this includes not only opportunities for the free exchange of information and ideas, but also negative factors. The problem of security in the Internet takes the main place on the agenda only when there are certain negative consequences from the phenomena realized in the Internet space. One of these newest threats is cyberbullying - mass, usually anonymous harassment and humiliation in social networks of a specific individual. Unlike criticism or threats, in the case of cyberbullying, insults, humiliation and harassment occur not in relation to the specific actions of such a person (even if a specific action became the basis for the start of bullying), but in general, impersonally and generalized, in order to cause maximum psychological damage, deep emotional trauma.

Keywords: bullying, cyberbullying, crime, legal aspects, counteracting cyberbullying, internet, human rights.

На сегодняшний день трудно представить современного человека без использования информационно-коммуникационных технологий, а также компьютерных систем, осуществляющих значительное влияние почти на все сферы общественной жизни. В этом контексте особую обеспокоенность вызывают такие называемые «киберугрозы», чьи негативные последствия носят непредсказуемый характер и наносят ущерб самой уязвимой категории населения – детям. Одной из острейших проблем взаимодействия ребенка с Интернетом является опасность столкновения с агрессивными при-ступами, называемыми кибербуллингом [1, с. 22].

Кибербуллинг как относительно новое для современного общества явление имеет свою историю возникновения, виды и формы, но нет легального закрепления ответственности для субъектов, осуществляющих кибербуллинг. Поэтому сейчас возникает острая необходимость относительно усовершенствование действующего законодательства Украины в сфере противодействия кибербуллингу.

Термин «кибербуллинг» как нам известно происходит от двух английских слов: «cyber» и «bullying» кибер - означает виртуальную компьютерную среду, а «Bull» означает бык, шумный человек, в переносном смысле – очень сильный агрессивный человек [2].

Использование современных компьютерных технологий придает кибербуллингу такие черты, которых нет в случае ругательства, унижения, нанесения обиды в реальной жизни, во время общения вживую. В конце концов объект обычного буллинга может четко идентифицировать агрессора и нанести ему даже ответный физический удар, что в виртуальной среде уже сложнее. Это способствует распространению кибербуллинга – агрессор считает себя недостижимым для ответа. Кибербуллинг может наносить вред, даже если жертва пытается игнорировать оскорбления и не обращать на них внимания. В современном мире информация в интернете так или иначе влияет на разные сферы жизни, и оскорбительные комментарии кибербуллеров в личном блоге человека могут повлиять на выдачу ему банковского кредита, принятие его на работу, предоставление гражданства другой страны и т.д.

Анонимность кибербуллеров и возможность быстрого удаления или изменения контента в интернете создают огромные проблемы для защиты жертвы кибербуллинга.

Формами кибербуллинга в современном виртуальном мире являются: анонимные угрозы, телефонные звонки, троллинг, преследования, сексуальные посягательства, флейминг, оговорки, выманивание, киберпреследование и другие.

Понятие кибербуллинга введено в правовое поле украинского законодательства Законом Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по противодействию буллингу (травке)» [3] от 18 декабря 2018 года. Согласно статье 173-4 Кодекса Украины об административных правонарушениях, государство должно реагировать на травлю и другие действия, совершаемые в отношении малолетнего или несовершеннолетнего лица или таким лицом в отношении других участников образовательного процесса, в результате чего мог быть причинен вред психическому или физическому здоровью потерпевшего [4]. В то же время под буллингом (травлей) понимается деяния участников образовательного процесса, которые состоят в психологическом, физическом, экономическом, сексуальном насилии, в том числе с применением средств электронных коммуникаций.

В данном контексте следует отметить, что механизм административно-правового регулирования кибернетической и информационной сфер призван обеспечить как национальные интересы, так и интересы отдельных лиц, а административно-правовые основы выполняют ряд как общих, так и специальных функций для определения основных мер и средств противодействия различным отрицательным киберугрозам и кибератакам [5, с. 202].

Среди механизмов административно-правового регулирования, охватывающего явление кибербуллинга, мы относим Закон Украины «Об основных основах обеспечения кибербезопасности Украины» № 2361-VIII 05.10.2017 года, согласно которому объектами кибербезопасности и киберзащиты есть: 1) конституционные права и свободы человека и гражданина; 2) коммуникационные системы всех форм собственности, в которых обрабатываются национальные информационные ресурсы и/или используемых в интересах органов государственной власти, органов местного самоуправления, правоохранительных органов и военных формирований, образованных соответственно к закону [6].

Относительно взрослых лиц (потерпевших) – действующее законодательство Украины не содержит прямых норм, предусматривающих реагирование государства на кибербуллинг. Однако это не означает, что украинское законодательство не содержит каких-либо норм, которые можно было бы использовать для защиты от кибербуллинга.

У журналистов для защиты от кибербуллинга есть дополнительные правовые механизмы. В частности, часть вторая статьи 171 Уголовного кодекса Украины предусматривает: «Влияние в любой форме на журналиста с целью препятствования исполнению им профессиональных обязанностей или преследования журналиста в связи с его законной профессиональной деятельностью».

В случаях, когда травля в сети Интернет основывается на национальных, расовых или других подобных признаках, такой кибербуллинг может соответствовать составу уголовного преступления, предусмотренного статьей 161 УК «Нарушение равноправия граждан в зависимости от их расовой,

национальной принадлежности, религиозных убеждений, инвалидности и других признаков» [7].

В самых трагических случаях, если кибербуллинг привел к самоубийству жертвы или попытки самоубийства, лицо, виновное в кибербуллинге, могут привлечь к уголовной ответственности в соответствии со статьей 120 Уголовного кодекса Украины [7]. Однако судебная практика по применению статьи 120 УКУ фактически отсутствует, следователи не рассматривают дела и закрывают их за отсутствием состава преступления.

Основным способом правовой защиты от кибербуллинга в законодательстве Украины остается гражданско-правовой: требование опровержения ложной информации, использование права на ответ на оценочные суждения, требование возмещения морального и материального ущерба, причиненного распространением ложной информации о личности и т.д. Как и с другими способами правового реагирования на кибербуллинг, гражданский иск возможен только в том случае, когда можно установить конкретных лиц, занимающихся травлей. При анонимности кибербуллеров иск, поданный в суд без указания ответчиков, будет оставлен без рассмотрения.

Но несмотря на проблемы, которые существуют в обеспечении прав ребенка в цифровой среде, следует отметить и обратить внимание и на первые комплексные шаги, которые предпринимает государство в направлении противодействия травле детей и молодежи в интернете. В частности, речь идет об инициировании Президентом Украины Национальной стратегии защиты детей в цифровой среде на 2021–2026 гг. с целью обеспечения прав и свобод ребенка, его защиты от любых форм насилия, эксплуатации и злоупотреблений в цифровой среде.

Кроме того, в Украине был создан институт Образовательного омбудсмана, на которого возлагаются задачи по защите прав в сфере образования. Он рассматривает обращение участников образовательного процесса и по результатам такого рассмотрения может направлять представление о проведении служебных расследований, давать рекомендации, требовать возобновления прав или прекращения нарушения прав; анализирует соблюдение законодательства в отношении участников образовательного процесса, пострадавших от буллинга (травли), стали его свидетелями или совершили буллинг (травля); может беспрепятственно посещать учебные заведения, представлять интересы лиц в суде.

Кибербуллинг как относительно новое явление еще не имеет надлежащих механизмов реагирования со стороны государства. Поэтому в каждом конкретном случае необходимо внимательно исследовать все обстоятельства травли и стараться использовать самые эффективные способы самозащиты.

Выводы

Анализ действующего законодательства Украины в сфере обеспечения кибернетической безопасности, противодействия киберугрозам и кибербуллингу позволяет констатировать, что развитие компьютерных, информационных технологий опережает действующее законодательство в вышеуказанной сфере и требует дальнейшего законодательного совершенствования.

В связи с этим необходимо на законодательном уровне разработать нормативно-правовую базу, что направлено на противодействие кибербуллингу в Украине. На наш взгляд, с целью усовершенствования современных направлений противодействия кибербуллингу и внедрение форм противодействия этому явлению необходимо придерживаться следующих положений: кибербуллинг – прямая атака на фундаментальные ценности прав ребенка, демократии и правового государства; государство должно выступать инициатором внедрения научных исследований и зарубежного опыта противодействия кибербуллингу, использовать весь арсенал имеющихся в их распоряжении правовых средств для противодействия и прекращения деятельности кибербуллеров; правоохранительные органы (силы охраны правопорядка) должны иметь единую стратегию и нормативную базу для возможности эффективного реагирования на случаи кибербуллинга в Интернете, особенно в социальных сетях. Также рекомендуем доработать национального законодательство по вопросам, регулирующим ответственность за кибербуллинг, которые должны основываться на нормах международного права, стандартах ООН, документах Совета Европы и т.п.

Библиография:

1. Александрова А. В. *Нравственность, агрессия, справедливость. Вопросы психологии*, 1992, № 1, с. 21–25.
2. *Кібербулінг: матеріал з Вікісловника*. [Accessed 20.02.2022] Available: <https://uk.wiktionary.org/wiki/кібербулінг>
3. *Законом Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по противодействию буллингу (травле)» от 18 декабря 2018 г.* [Accessed 20.02.2022] Available: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#n8>
4. *Кодекс України про адміністративні правопорушення, редакція від 07.02.2019*. [Accessed 20.02.2022] Available: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
5. Чумак В. В., Цебинога В. Ю. *Правовое регулирование противодействия кибербуллингу в Украине. Современные проблемы правового, экономического и социального развития государства: материалы Международной науч.-практ. конф.* (г. Харьков, 30.11.2018 г.) (МВД Украины, Харьков. нац. ун-т внутр. дел; Консультат. миссия Европейского Союза). Харьков, 2018, с. 202-204.
6. *Об основных принципах обеспечения кибербезопасности Украины: Закон Украины от 05.10.2017 № 2163-VIII*. [Accessed 20.02.2022] Available: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>
7. *Уголовный кодекс Украины с постатейным комментарием, Выводами Верховного Суда Украины / сост. С. Г. Туманов*. Харьков: Право, 2019, 792 с.

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autori:

Мариана ТОМА, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, Черновцы.

E-mail: m.toma@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4825-809X

Лесьа ГУСАР, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, Черновцы.

E-mail: l.husar@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-0768-8050

Представлено 17.10.2023

CZU: 343.221:004.738.5

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_26](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_26)

ANONIMITATEA PE INTERNET *VERSUS* IDENTIFICAREA INFRACȚORILOR

Gheorghe **RENIȚĂ**,

Universitatea de Stat din Moldova

Tot mai multe persoane aleg să acționeze pe Internet în anonim. Acest fapt generează multe beneficii, în special, încurajează exprimarea opiniilor critice. Pe de altă parte, există și o „parte întunecată” a acestui fenomen. Mai exact, făptuitorii pot opta pentru comiterea infracțiunilor pe Internet în anonim. În acest articol se susține că anonimitatea pe Internet nu trebuie să constituie un obstacol pentru aflarea adevărului și, respectiv, pentru înfăptuirea justiției. Așadar, confidențialitatea pe Internet trebuie să cedeze atunci când în joc se află imperativul identificării infractorilor și al despăgubirilor victimelor. Totuși, acest lucru trebuie să se facă cu respectarea unor garanții, nu în mod arbitrar.

Cuvinte-cheie: anonimitate, Internet, conturi false pe rețele de socializare, dreptul la viață privată, obligație pozitivă, anchetă efectivă, infractor.

ANONYMITY ON THE INTERNET *VERSUS* IDENTIFICATION OF OFFENDERS

More and more people choose to act anonymously on the Internet. This fact generates many benefits, for example, it encourages the expression of critical opinions. On the other hand, there is also a “dark side” to this phenomenon. Specifically, perpetrators can opt to commit crimes on the Internet anonymously. This article argues that anonymity on the Internet should not be an obstacle to finding out the truth and, respectively, to the administration of justice. So, Internet privacy must yield when the imperative of identifying offenders and reparations to victims is at stake. However, this must be done with safeguards in mind, not arbitrarily.

Keywords: anonymity, Internet, fake accounts on social networks, right to privacy, positive obligation, effective investigation, offender.

Introducere

Internetul și tehnologiile informaționale au generat o serie de beneficii, inclusiv pentru exercitarea unor drepturi fundamentale (e.g., dreptul la educație, dreptul la libera exprimare).

În același timp, Internetul și tehnologiile informaționale pot reprezenta „instrumente” utile pentru comiterea unor infracțiuni și, respectiv, pentru încălcarea unor drepturi fundamentale (e.g., dreptul la viață privată).

Persoanele pot opta, din varii motive, să acționeze pe Internet în anonim, cu un nume fals, cu un pseudonim etc. Unul dintre aceste motive ar putea constitui dorința persoanei de a nu fi identificată, mai ales atunci când aceasta a comis o faptă incriminată de legea penală (e.g., determinarea la sinucidere).

Anonimitatea pe Internet [1] poate constitui, uneori, un obstacol [2] pentru identificarea persoanelor care au comis fapte penale în vederea tragerii lor la răspundere și, în consecință, a înfăptuirii justiției. Acest aspect a fost accentuat și în literatura de specialitate [3].

În acest studiu voi analiza în ce măsură anonimitatea pe Internet se conciliază cu obiectivul de identificare a persoanelor care au comis infracțiuni prin intermediul tehnologiilor informaționale. Pentru atingerea acestui scop voi face apel la prevederile normative relevante, precum și la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare – Curtea Europeană).

Rezultate și discuții

Cu titlu preliminar, încă în 1995, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a adoptat Recomandarea nr. R(95)13 privind problemele de procedură penală legate de tehnologiile informaționale, conform căreia [4]:

„9. Sub rezerva privilegiilor sau protecției, majoritatea sistemelor juridice (...) ar trebui să se prevadă prerogativele de a ordona unor persoane să prezinte orice date specifice aflate în controlul lor într-un sistem informatic, în forma cerută de către autoritatea de investigare.

10. Sub rezerva privilegiilor sau protecției, autoritățile de investigație trebuie să aibă prerogativa să ordoneze persoanelor care au în controlul lor date într-un sistem informatic, să furnizeze toată informația necesară pentru a permite accesul la sistemul informatic și la datele aferente acestuia. Legea procesual penală trebuie să se asigure că un ordin similar poate fi dat altor persoane care cunosc despre funcționarea unui sistem informatic sau despre măsurile aplicate pentru securizarea datelor aferente acestuia.

(...)

12. Prestatorilor de servicii care oferă servicii de telecomunicații publicului trebuie să le fie impuse obligații specifice, prin intermediul rețelelor publice ori private, să ofere informații pentru identificarea utilizatorului, la ordinul autorității competente de investigare.”

Aceste deziderate au fost materializate în Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică (Budapesta, 23 noiembrie 2001) [5], Convenție pe care Republica Moldova a ratificat-o în 2009 [6]. Conform art. 18 (intitulat „Ordinul de punere la dispoziție a datelor”) din această Convenție:

„1. Fiecare parte va adopta măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc necesare pentru a conferi autorităților sale competente dreptul de a ordona:

a) unei persoane prezente pe teritoriul său să comunice datele informatice menționate, aflate în posesia sau sub controlul său, care sunt stocate într-un sistem informatic ori pe un suport de stocare informatic; și

b) unui furnizor de servicii care oferă prestații pe teritoriul părții să comunice datele din posesia sau de sub controlul său referitoare la abonați și la astfel de servicii.

(...)

3. În sensul prezentului articol, expresia date referitoare la abonați va desemna orice informație, sub formă de date informatice sau sub orice altă formă, deținută de un furnizor de servicii, referitoare la abonații acestor servicii, altele decât datele referitoare la trafic sau conținut, și care permit stabilirea:

a) tipului de serviciu de comunicații utilizat, dispozițiilor tehnice luate în această privință și perioadei serviciului;

b) identității, adresei poștale sau geografice, numărului de telefon al abonatului și oricărui alt număr de contact, precum și a datelor referitoare la facturare și plată, disponibile în baza unui contract sau a unui aranjament de servicii;

c) oricărei alte informații referitoare la locul în care se găsesc echipamentele de comunicație, disponibile în baza unui contract sau a unui aranjament de servicii.”

Mai mult, cel de al doilea protocol adițional la Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică [7] referitor la cooperarea consolidată și la divulgarea probelor electronice [8] prevede la art. 7 § 1 următoarele:

„Fiecare parte (*i.e.* – stat membru la Convenție) adoptă măsurile legislative și de altă natură necesare pentru a împuternici autoritățile sale competente să emită un ordin care să fie transmis direct unui furnizor de servicii de pe teritoriul altei părți, pentru a obține dezvăluirea abonatului specificat, stocat, informații aflate în posesia sau controlul respectivului furnizor de servicii, în cazul în care informațiile abonatului sunt necesare pentru anchetele sau procedurile penale specifice ale părții emitente.”

Așadar, există un consens european care instituie în sarcina prestatorilor de servicii de Internet obligația de a comunica date care ar permite identificarea infractorului.

La nivel național, conform art. 5 din Legea nr. 20 din 3 februarie 2009 privind prevenirea și combaterea criminalității informatice [9], în cadrul activităților de prevenire și combatere a criminalității informatice, autoritățile competente, furnizorii de servicii¹, organizațiile neguvernamentale, alți reprezentanți ai societății civile colaborează prin schimb de informații, de experți, prin activități comune de cercetare a cazurilor și de identificare a infractorilor (sublinierea îmi aparține – n.a.), de instruire a personalului, prin realizarea de inițiative în scopul promovării unor programe, practici, măsuri, proceduri și standarde minime de securitate

¹ Potrivit art. 2 din Legea nr. 20 din 3 februarie 2009 privind prevenirea și combaterea criminalității informatice, prin „furnizor de servicii” se are în vedere orice entitate publică sau privată care oferă utilizatorilor serviciilor sale posibilitatea de a comunica prin intermediul unui sistem informatic, precum și orice altă entitate care prelucrează sau stochează date informatice pentru acest serviciu de comunicații sau pentru utilizatorii săi.

a sistemelor informatice, prin campanii de informare privind criminalitatea informatică și riscurile la care sunt expuși utilizatorii de sisteme informatice, prin alte activități în domeniu.

Iar în baza art. 7 alin. (1) din aceeași lege, furnizorii de servicii sunt obligați:

a) să țină evidența utilizatorilor de servicii;

b) să comunice autorităților competente datele despre traficul informatic, inclusiv datele despre accesul ilegal la informația din sistemul informatic, despre tentativele de introducere a unor programe ilegale, despre încălcarea de către persoane responsabile a regulilor de colectare, prelucrare, păstrare, difuzare, repartizare a informației ori a regulilor de protecție a sistemului informatic prevăzute în conformitate cu statutul informației sau cu gradul ei de protecție, dacă acestea au contribuit la însușirea, la denaturarea sau la distrugerea informației ori au provocat alte urmări grave, perturbarea funcționării sistemelor informatice, alte delict informatice;

c) să execute, în condiții de confidențialitate, solicitarea autorității competente privind conservarea imediată a datelor informatice ori a datelor referitoare la traficul informatic, față de care există pericolul distrugerii ori alterării, pe un termen de până la 120 de zile calendaristice, în condițiile legislației naționale;

d) să prezinte autorităților competente, în temeiul unei solicitări efectuate în condițiile legii, date referitoare la utilizatori, inclusiv la tipul de comunicație și la serviciul de care a beneficiat utilizatorul, la modalitatea de plată a serviciului;

e) să întreprindă măsuri de securitate prin utilizarea unor proceduri, dispozitive sau programe informatice specializate cu al căror ajutor accesul la un sistem informatic să fie restricționat sau interzis utilizatorilor neautorizați;

e¹) să sisteze, în condițiile legii, folosind metodele și mijloacele tehnice din posesie, accesul din propriul sistem informatic la toate adresele IP pe care sunt amplasate pagini web, inclusiv cele găzduite de furnizorul respectiv, ce contribuie la comiterea infracțiunilor sau la încălcarea prevederilor legislației în vigoare ori conțin/difuzează instrucțiuni privind modul de comitere a acestora;

f) să asigure monitorizarea, supravegherea și păstrarea datelor referitoare la trafic, pe o perioadă de 180 de zile calendaristice, pentru identificarea furnizorilor de servicii, utilizatorilor de servicii și a canalului prin al cărui intermediu comunicația a fost transmisă;

g) să asigure descifrarea datelor informatice care se conțin în pachetele protocoalelor de rețea cu conservarea acestor date pe o perioadă de 90 de zile calendaristice.

Deși unele dintre prevederile citate mai sus pot genera probleme de interpretare și, respectiv, de aplicare (e.g., nu este clar care sunt acele „condiții prevăzute de lege” care permit sistarea accesului din propriul sistem informatic la toate adresele IP pe care sunt amplasate pagini web), trebuie de remarcat că, *de lege lata*, există o obligație specifică din partea furnizorilor de servicii de telecomunicații să prezinte date informatice, inclusiv date despre abonați, ca răspuns la o cerere formulată de organul de urmărire penală sau de instanța de judecată [10].

Rățiunea acestei obligații rezidă în necesitatea efectuării unei investigații/anchete efective. În accepția Curții Europene a Drepturilor Omului, pentru ca o anchetă să fie considerată „efectivă”, aceasta trebuie, în principiu, să fie de natură să conducă la stabilirea circumstanțelor cauzei și la identificarea și pedepsirea celor responsabili [11, 12]. Efectuarea unei investigații efective reprezintă o obligație pozitivă (procedurală) de mijloace, nu de rezultat. Această obligație poate să derive, spre exemplu, din art. 2 (dreptul la viață), din art. 3 (interzicerea torturii) sau din art. 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare – Convenția).

Totodată, persoanele vizate ar putea pretinde că prin furnizarea unor informații despre ei (în particular, a unor date care permit identificare persoanei – numele și prenumele, anul și data nașterii, codul personal etc.), s-ar încălca dreptul la protecția datelor cu caracter personal sau, mai generic spus, dreptul la viață privată. Acest drept este garantat, între altele, de art. 28 din Constituție și de art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Dar acest drept nu este absolut. El poate fi restrâns.

În căutarea unui echilibru corect [13] între, pe de o parte, protecția dreptului la viață privată și, pe de altă parte, imperativul identificării presupusului infractor care a acționat pe Internet sub anonim voi face apel la jurisprudența Curții Europene.

Voi debuta cu speța *K.U. v. Finlanda* în care Curtea Europeană a evidențiat principiile generale privind obligația pozitivă a autorităților de a asigura respectarea dreptului la viața privată în sfera relațiilor dintre privați. Circumstanțele cazului pot fi rezumate după cum urmează. O persoană necunoscută a publicat un anunț de natură sexuală pe un sit Internet de întâlniri, în numele reclamantului, care avea doisprezece ani la acel moment, fără cunoștința acestuia. Anunțul oferea detalii privind vârsta reclamantului, anul nașterii și trăsăturile fizice, spunând că acesta era în căutarea unei relații intime cu un bărbat. Anunțul conținea, de asemenea, un link cu trimitere la pagina web a reclamantului, unde puteau fi găsite fotografia și numărul lui de telefon. Reclamantul a aflat de anunț atunci când a primit un e-mail de la un bărbat care îi propunea să se întâlnească și „apoi să vadă ce dorește”.

Tatăl reclamantului a cerut poliției să identifice persoana care a plasat anunțul pentru a înainta pretenții împotriva acesteia, însă furnizorul de servicii Internet a refuzat să divulge identitatea titularului adresei IP în cauză, considerându-se obligat să păstreze confidențialitatea datelor abonaților. Poliția a cerut instanței de judecată să oblige furnizorul de servicii să divulge informația respectivă, bazându-se pe prevederi normative ce reglementau urmărirea penală. Instanța a respins această solicitare, subliniind că nu exista nicio prevedere legală expresă pentru a obliga un furnizor de servicii internet să nu țină cont de regulile referitoare la secretul profesional și să divulge informația cerută în cauzele ce vizau infracțiuni mai puțin grave, cum ar fi calomnia. Curtea de Apel a confirmat această decizie, iar Curtea Supremă a declarat recursul inadmisibil.

Pe scurt, identitatea persoanei care a plasat anunțul nu a putut fi, totuși, obținută de la furnizorul de Internet din cauza legislației în vigoare la acel moment în Finlanda [14].

În fața Curții Europene, reclamantul a pretins, în special, că statul nu și-a onorat obligațiile sale pozitive de a-i proteja dreptul la respectarea vieții private în baza articolului 8 al Convenției.

Potrivit Curții Europene, în lipsa mijloacelor de a identifica infractorul real și de a-l aduce în fața justiției, existența unei infracțiuni are efecte de descurajare limitate. Aici, Curtea a notat că nu este exclusă posibilitatea ca obligațiile pozitive ale statului în baza art. 8 din Convenție de a proteja integritatea fizică sau psihică a persoanelor pot fi extinse la chestiunea privind eficiența unei anchete penale, chiar dacă nu este vorba despre răspunderea penală a agenților statului. Pentru Curte, statele au o obligație pozitivă inerentă în art. 8 al Convenției de a incrimina infracțiunile împotriva persoanei, inclusiv tentativele de infracțiune, și de a consolida efectul descurajator al incriminării prin aplicarea prevederilor de drept penal în practică, prin intermediul unei urmăririi penale eficiente. În cazul în care este amenințată integritatea fizică și psihică a unui copil, interdicția dobândește o importanță și mai mare. Curtea a reamintit, în acest sens, că abuzul sexual este, fără îndoială, un delict odios, cu efecte debilitante asupra victimelor sale. Copiii și alte persoane vulnerabile au dreptul la protecție din partea statului, în forma unei descurajări eficiente, de la aceste forme grave de ingerință în aspectele esențiale ale vieților lor private [15].

Curtea Europeană a repudiat argumentul Guvernului Finlandei, precum că reclamantul a avut posibilitatea de a obține prejudicii de la un terț, și anume de la furnizorul de servicii. Curtea a considerat că acesta nu a fost suficient în circumstanțele acestei cauze. Este clar că atât interesul public, cât și protecția intereselor victimelor infracțiunilor comise împotriva integrității lor fizice și psihice necesită existența unui remediu care permite ca infractorul real să fie identificat și adus în fața justiției, în această cauză, acesta fiind persoana care a plasat anunțul în numele reclamantului, și ca victima să obțină reparație materială din partea acestuia [16].

Curtea Europeană a acceptat că, având în vedere dificultățile existente în reglementarea societăților moderne, obligația pozitivă trebuie să fie interpretată într-un mod care nu impune o sarcină imposibilă sau disproporționată pentru autorități sau, în acest caz, pentru legislator. Un alt argument relevant este nevoia de a asigura ca prerogativele de control, prevenire și investigare a infracțiunilor să fie exercitate într-un mod care respectă pe deplin un proces echitabil și alte garanții care impun restricții, în mod legitim, privind investigarea infracțiunilor și aducerea infractorilor în fața justiției, inclusiv garanțiile conținute în articolele 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) și 10 (libertatea de exprimare) din Convenție, garanții pe care însăși infractorii se pot baza. Curtea este sensibilă la argumentul Guvernului precum că orice deficiență legislativă urmează a fi privită în contextul social la momentul producerii faptelor. Curtea a notat, în același timp, că incidentul în cauză a avut loc într-un moment când era bine-cunoscut faptul că Internetul, tocmai

din cauza caracterului său anonim, putea fi folosit în scopuri criminale. De asemenea, problema răspândită a abuzului sexual al copiilor a devenit bine-cunoscută în ultima perioadă. Prin urmare, nu se poate spune că Guvernul pârât nu a avut posibilitatea de a implementa un sistem de protecție a copiilor victime – ținte ale avansurilor din partea pedofililor, prin intermediul Internetului [17].

Așadar, Curtea Europeană a considerat că protecția practică și eficientă a reclamantului a necesitat luarea de măsuri eficiente pentru a identifica și a urmări în justiție infractorul, adică persoana care a plasat anunțul. În această cauză, o asemenea protecție nu a fost oferită. O urmărire penală eficientă nu a putut fi avansată din cauza exigențelor de confidențialitate. Deși libertatea de exprimare și confidențialitatea comunicațiilor sunt preocupări primordiale și utilizatorii telecomunicațiilor și a Internetului trebuie să aibă garanția că viața lor privată și libertatea de exprimare vor fi respectate, o asemenea garanție nu poate fi absolută și trebuie să cedeze uneori altor imperative legitime, cum ar fi prevenirea dezordinii sau infracțiunilor ori protecția drepturilor și libertăților altuia. Fără a analiza aspectul dacă comportamentul persoanei care a plasat anunțul criminal pe Internet putea atrage protecția articolelor 8 și 10 din Convenție, având în vedere natura sa condamnabilă, în opinia Curții a fost, totuși, sarcina legislatorului de a oferi cadrul necesar pentru reconcilierea diferitor interese care concurează pentru protecție în acest context. Totuși, un astfel de cadru nu a fost în vigoare la momentul desfășurării evenimentelor, astfel încât Finlanda nu poate fi eliberată de obligația sa pozitivă în privința reclamantului [18].

Din aceste motive, Curtea Europeană a constatat că a existat o încălcare a dreptului la viață privată a reclamantului și i-a acordat 3000 de euro cu titlu de prejudiciu moral.

Având în vedere circumstanțele particulare ale cazului *K.U. v. Finlanda*, făptuitorul nu ar fi putut să pretindă, în mod plauzibil, că prin anunțul postat și-ar fi exercitat dreptul la libera exprimare. Dreptul la libera exprimare trebuie exercitat în interiorul anumitor limite [19], limite care, cu certitudine, nu acoperă situația din speță. În schimb, în acest caz a existat un conflict între principii în interiorul dreptului la viață privată (*i.e.*, un conflict între diferite aspecte ale dreptului la viață privată). Pe de o parte, principiul aflării adevărului care dă în vileag interesul victimei de identificare a făptuitorului pentru a putea cere urmărirea acestuia în justiție și, respectiv, repararea prejudiciului pentru încălcarea dreptului la viață privată. Pe de altă parte, principiul confidențialității datelor personale ale făptuitorului care a acționat pe Internet în anonim. Ambele principii sunt importante.

Din punct de vedere conceptual, „principiile constituie norme care cer realizarea unui lucru în cea mai mare măsură posibilă, date fiind posibilitățile factuale și juridice. Așadar, principiile sunt cerințe de optimizare. Ca atare, ele sunt caracterizate de faptul că pot fi realizate în grade diferite. Mai mult, gradul adecvat al realizării lor nu depinde doar de ceea ce este posibil din punct de vedere factual, ci și de ceea ce este posibil din punct de vedere juridic” [20].

Stabilirea gradului adecvat de realizare a unui principiu relativ, față de cerințele celorlalte principii are loc prin intermediul punerii în balanță [21]. Astfel, punerea în balanță reprezintă forma specială a aplicării principiilor [22].

Așadar, conflictul dintre principii poate fi rezolvat prin punerea în balanță. După Robert Alexy, esența punerii în balanță constă într-o relație care poate fi denumită „Legea Punerii în Balanță” și care poate fi formulată după cum urmează:

„Cu cât mai mare este gradul nerealizării sau al prejudicierii unui principiu, cu atât mai mare trebuie să fie importanța realizării celuilalt” [23].

Natura principiilor ca cerințe de optimizare presupune existența unei legături necesare între principii și analiza proporționalității [24].

Totodată, în contextul stabilirii echilibrului corect între principii, Aharon Barak pledează pentru compararea (i) importanței sociale a evitării lezării dreptului persoanei cu (ii) importanța socială a beneficiului câștigat prin îndeplinirea scopului legitim urmărit de către stat [25].

În cazul *K.U. v. Finlanda* legislatorul a eșuat să stabilească, la modul abstract, un echilibru corect între principiile concurente. El a conferit confidențialității datelor persoanelor care acționează pe Internet sub anonim o pondere mare în detrimentul imperativului identificării persoanelor care încalcă drepturi fundamentale, în speță, dreptul la viață privată. Acest fapt a condus la condamnarea statului pentru încălcarea

art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, pentru că nu și-a îndeplinit obligațiile pozitive care derivă din acest articol în raport cu victimele cărora li s-au lezat dreptul la viață privată.

Un alt caz relevant îl constituie *Volodina v. Rusia (nr. 2)*, în care Curtea Europeană a constatat, între altele, că autoritățile nu au trimis nicio solicitare către o rețea de socializare vizată (în speță, era vorba de Instagram) pentru a identifica proprietarul conturilor false, conturi pe care erau plasate pozele intime ale reclamantei [26]. Deși poliția a inițiat o anchetă penală în baza art. 137 din Codul penal al Federației Ruse („Încălcarea inviolabilității vieții personale”), procesul penal a fost încetat, pentru că a expirat termenul de prescripție [27]. Din nou, Curtea Europeană a constatat că statul nu a întreprins o anchetă efectivă și că a încălcat, între altele, art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Și Republica Moldova a fost condamnată de către Curtea Europeană pentru eșecul autorităților naționale de a-și îndeplini obligațiile pozitive, prin desfășurarea unei anchete efective, pentru asigurarea protecției adecvate împotriva ingerințelor grave în viața privată a persoanei. Am în vedere cazul *Straistă v. Republica Moldova*.

În acest caz, Curtea Europeană a stabilit că, în 2012, a fost creat un profil fals pe Facebook, fiind utilizate numele și fotografiile reale ale reclamantei, precum și alte fotografii care înfățișau o femeie îmbrăcată sumar în ipostaze provocatoare, cu fața ascunsă. Textul sub fotografia relata despre faptul că aceasta presta servicii sexuale. Era indicat și numărul de telefon real al reclamantei. Per total, în perioada 2012-2013, peste 50 de conturi de acest gen au fost create pe Facebook, în timp ce conturi similare au fost create și pe alte rețele de socializare. Numeroasele plângeri ale reclamantei către autorități au constituit temei pentru intentarea unor proceduri contravenționale, care au fost încetate în martie 2014, din cauza expirării termenului de prescripție; reclamanta fiind informată despre aceasta abia în ianuarie 2015. Adresa IP de la care au fost create conturile (obținută de către reclamantă de la Facebook) nu ar fi fost verificată de către autorități. Profile similare au continuat să fie create pe Facebook până în anul 2015; de fiecare dată reclamanta s-a plâns autorităților [28].

Curtea Europeană a reiterat că în martie 2014, ancheta a fost încetată din cauza expirării termenului de prescripție. Totuși, reclamanta s-a plâns, de mai multe ori, cu privire la noile conturi denigratoare create utilizând numele său, inclusiv după martie 2014. Prin urmare, expirarea termenului de prescripție nu putea fi un motiv întemeiat pentru încetarea anchetei, deoarece noile atacuri comise, în mod regulat, la adresa vieții private a reclamantei erau identice cu cele anterioare și, astfel, erau parte dintr-o încălcare continuă a drepturilor sale. Mai mult, Guvernul nu a prezentat nicio dovadă a vreunei măsuri concrete întreprinse, în special a solicitării de la operatorii autohtoni de acces la internet a identității persoanei care utiliza adresa IP transmisă de către reclamantă. De asemenea, aceasta nu a fost informată, fiind nevoită să depună plângeri pentru a afla despre deciziile luate pe caz. În consecință, Curtea a conchis, în unanimitate, că a existat o încălcare a art. 8 din Convenție și i-a acordat reclamantei 5000 de euro cu titlu de prejudiciu moral [29].

Spre deosebire de cazul *K.U. v. Finlanda* – în care problema centrală a fost plasată pe umerii legislatorului, - în *Volodina v. Rusia (nr. 2)* și în *Straistă v. Republica Moldova* legislația națională permitea obținerea datelor susceptibile să conducă la identificarea făptuitorului, însă autoritățile nu au făcut acest lucru. Inacțiunea autorităților, în special, a organului de urmărire penală, a condus la încălcarea Convenției.

Totodată, nu este clar: prin prisma cărei norme din Codul contravențional au fost privite, de către poliție, faptele din cazul *Straistă v. Republica Moldova*. Acest aspect nu a fost redat în hotărârea Curții Europene. Probabil, poliția ar fi apreciat că faptele în discuție constituie o calomnie. Într-o cauză judecată de Judecătoria Chișinău s-au atestat fapte oarecum similare cu cele din cazul *Straistă v. Republica Moldova*, însă s-a aplicat Codul penal, nu Codul contravențional. Mai exact, Judecătoria Chișinău a constatat că *în perioada 28 februarie 2017 – 14 martie 2017, fără a avea consimțământul lui I. C., dispunând de poze ale acesteia în ipostaze intime, pe care le-a făcut în perioada concubinajului, recurgând la falsul de identitate, B. V. a creat pe site-ul www.instagram.com o pagină web cu denumirea „y.c.”. B. V. a postat pe această pagină unsprezece poze în care I. C. apărea nudă. Motivul acestei acțiuni l-a constituit faptul că I. C. nu a dorit să continue relațiile cu B. V. Ulterior, B. V. a redenumit pagina web respectivă în „sterva_y” și a postat alte treizeci și una de fotografii în care I.C. apărea nudă și/sau angajată în raporturi sexuale. Pozele în cauză au devenit accesibile unui cerc nedeterminat de persoane. Ulterior, B. V. a expedit pozele respective lui D. I., mătușa lui I. C., precum și lui L. C., sora lui I. C.* [30].

Pentru aceste fapte, instanța de judecată a considerat incident art. 177 alin. (1) („Încălcarea inviolabilității vieții personale”) din Codul penal (articol care stabilește răspunderea pentru culegerea ilegală sau răspândirea cu bună-știință a informațiilor, ocrotite de lege, despre viața personală ce constituie secret personal sau familial al altei persoane fără consimțământul ei) și i-a aplicat lui B.V. pedeapsa amenzii în mărime de 500 de unități convenționale, ceea ce constituie 25000 de lei.

În literatura de specialitate s-a arătat, just, că „întru asigurarea plenitudinii calificării, în astfel de cazuri, alături de art. 177 din Codul penal, urmează a fi aplicat art. 90 din Codul contravențional, care stabilește răspunderea pentru producerea, comercializarea, difuzarea sau păstrarea produselor pornografice pentru a fi comercializate ori difuzate. Această faptă contravențională rezidă în pornografia adultă, având, sub aspectul vârstei victimei, rolul de antiteză în raport cu infracțiunea prevăzută la art. 208¹ din Codul penal” [31].

Potrivit aceluiași autori, „dacă imaginile sau alte reprezentări pornografice distribuite sunt însoțite de informații mincinoase ce defăimează cu bună-știință victima (de exemplu, de informații în formă scrisă că victima prestează servicii sexuale în schimbul unei remunerații), devine aplicabil, de asemenea, art. 70 alin. (1) din Codul contravențional, care prevede răspunderea pentru calomnie” [32].

Prin urmare, faptele din cazul *Straistă v. Republica Moldova* nu trebuiau privite doar din perspectiva calomniei, ci și a art. 177 alin. (1) din Codul penal și, eventual, a art. 90 din Codul contravențional (asta sub rezerva în care fotografiile cu pretinsa „îmbrăcăminte sumară” și cu pretinsele „ipostaze provocatoare” ar fi fost considerate pornografice²).

În contrast, mai trebuie de remarcat că în practica judiciară a României s-a decis că „fapta de a deschide și utiliza un cont pe o rețea de socializare deschisă publicului, folosind ca nume de utilizator numele unei alte persoane și introducând date personale reale care permit identificarea acesteia, întrunește două dintre cerințele esențiale ale infracțiunii de fals informatic prevăzute în art. 325 din Codul penal [al României]³, respectiv cea ca acțiunea de introducere a datelor informatice să fie realizată fără drept și cea ca acțiunea de introducere a datelor informatice să aibă ca rezultat date necorespunzătoare adevărului” [33]. Aceste explicații pot fi extrapolate și în raport cu art. 260⁵ („Falsul informatic”) din Codul penal al Republicii Moldova⁴, care are un conținut aproape identic cu cel de la art. 325 din Codul penal al României.

Trecând de la general spre particular, într-o speță din practica judiciară a României, s-a reținut că *în cursul lunii decembrie 2018, inculpatul a creat pe un site de porno un profil cu numele persoanei vătămate B. P. A., pe care a postat mai multe fotografii cu aceasta nudă și un filmuleț în care B. P. A. întreține relații sexuale cu el (primul act material). Totodată, inculpatul a creat un profil fals pe rețeaua de socializare Facebook cu numele persoanei vătămate B. P. A., de pe care i-a trimis martorului D. S. mai multe fotografii cu persoana vătămată dezbrăcată (al doilea act material), în ipostaze intime. Instanța a apreciat că aceste fapte întrunesc elementele constitutive ale infracțiunilor de fals informatic în formă continuată și de violare a vieții private* [34].

Așadar, în contextul faptelor ce vizează deschiderea conturilor „false” pe rețelele de socializare trebuie analizată și incidența infracțiunii de fals informatic.

² Problematika definirii noțiunii de „pornografie” a fost descrisă, într-o manieră memorabilă, în opinia concurentă a judecătorului Stewart în cauza *Jacobellis v. Ohio* din 1964, caz examinat de Curtea Supremă a SUA. Acest judecător a menționat că nu ar putea da o definiție definitivă noțiunii de „pornografie”, „dar poate să o recunoască atunci când o vede”. Spre exemplu, a se vedea: GEWIRTZ, P. On „I Know It When I See It”. În: *The Yale Law Journal*, 1996, vol. 105, p. 1027. ISSN 0044-0094; OWENS, E. W., BEHUN, R. J., MANNING, J. C., and REID, R. C. *The Impact of Internet Pornography on Adolescents: A Review of the Research*. În: *Sexual Addiction & Compulsivity*, 2012, vol. 19, iss. 1-2, p. 103. ISSN 2692-9953.

³ Conform art. 325 („Falsul informatic”) din Codul penal al României, fapta de a introduce, modifica sau șterge, fără drept, date informatice ori de a restricționa, fără drept, accesul la aceste date, rezultând date necorespunzătoare adevărului, în scopul de a fi utilizate în vederea producerii unei consecințe juridice, constituie infracțiune și se pedepsește cu închisoarea de la unu la 5 ani.

⁴ Conform art. 260⁵ („Falsul informatic”) din Codul penal al Republicii Moldova, introducerea, modificarea sau ștergerea ilegală a datelor informatice ori restricționarea ilegală a accesului la aceste date, rezultând date necorespunzătoare adevărului, în scopul de a fi utilizate în vederea producerii unei consecințe juridice se pedepsește cu amendă în mărime de la 1350 la 1850 unități convenționale sau cu închisoare de la 2 la 5 ani.

După această divagație, trebuie de remarcat că obținerea unor date (care permit identificarea persoanei) despre abonatul la servicii de Internet trebuie să se facă cu respectarea unor garanții.

O asemenea constatare derivă din cazul *Benedik v. Slovenia*. În acest caz, Curtea Europeană a reținut, în fapt, că în baza informațiilor privind schimbul de fișiere cu pornografie infantilă prin intermediul unui site web de schimb al documentelor *peer-to-peer*, poliția a solicitat, în lipsa unui ordin al tribunalului, ca un provider de Internet (ISP) să dezvăluie date referitoare la un utilizator a cărui adresă dinamică a Protocolului de Internet („IP”) fusese înregistrată. ISP a oferit numele și adresa tatălui reclamantului, care era abonat la serviciul de Internet legat de respectiva adresă IP.

Ulterior, poliția a obținut un ordin judiciar care cerea ca ISP să dezvăluie atât informațiile personale și referitoare la trafic ale abonatului care avea legătură cu adresa IP în discuție. În această bază, a fost percheziționat domiciliul familiei reclamantului și au fost confiscate computere în care s-au găsit materiale pornografice care implicau minori. Reclamantul a fost găsit vinovat de comiterea infracțiunii de expunere, fabricare, posesie și distribuire de materiale pornografice.

Acesta s-a plâns fără succes în fața tribunalelor naționale că secretul corespondenței și alte mijloace de comunicare puteau fi suspendate în baza unui ordin al tribunalului și, prin urmare, orice informație obținută în mod ilegal trebuia exclusă din categoria probelor. În această privință, Curtea Constituțională a Sloveniei conchis că reclamantul, care nu și-a ascuns în vreun mod adresa IP prin care a accesat Internetul, s-a expus în mod conștient la public și, așadar, a renunțat la așteptarea legitimă la respectarea vieții sale private. Prin urmare, deși informațiile privind identitatea utilizatorului adresei IP erau protejate ca fiind confidentiale în baza Constituției Sloveniei, nu era cerută emiterea vreunui ordin de către tribunal în vederea dezvăluirii acestora în cazul reclamantului [35].

În drept, Curtea Europeană a examinat dacă, în circumstanțele cazului, este incident art. 8 din Convenție. Mai întâi de toate, Curtea a clarificat natura interesului în discuție. Potrivit Curții Europene, informațiile despre abonați legate de adresele IP dinamice speciale alocate la anumite momente constituiau, în principiu, date cu caracter personal. Mai mult, acestea nu erau disponibile pentru public și, așadar, nu puteau fi comparate cu informațiile identificate în tradiționala carte de telefoane sau în bazele de date publice cu numerele de înregistrare ale autovehiculelor. Pentru a identifica un abonat căruia i-a fost alocat, la un anumit moment, o adresă IP dinamică specială, ISP trebuia să acceseze date stocate referitoare la evenimente de telecomunicare speciale. Utilizarea unor asemenea date stocate putea da naștere, prin ea însăși, unor probleme legate de viața privată. Singurul scop pentru obținerea informațiilor despre abonați fusese identificarea unei persoane particulare care stătea în spatele conținutului colectat în mod independent ce dezvăluia datele pe care le distribuise. Informațiile despre asemenea activități angajau aspectul confidentialității din momentul în care erau atribuite unei persoane identificate sau identificabile. Prin urmare, ceea ce ar părea o informație marginală căutată de către poliție, în special numele și adresa unui abonat, trebuia tratat ca fiind legat în mod inextricabil de conținutul relevant preexistent care dezvăluia datele. A reține altfel ar însemna să negi protecția necesară a informațiilor care ar putea dezvălui o bună parte din activitatea online a unei persoane, inclusiv detalii semnificative despre interesele, convingerile sau modul ei intim de viață [36].

În continuare, Curtea Europeană a analizat dacă reclamantul fusese identificat prin măsura contestată. Ea a notat că reclamantul era utilizator al serviciilor de Internet în discuție prin intermediul computerului său de acasă, iar activitatea sa online fusese monitorizată de către poliție. Faptul că acesta nu era abonat personal la serviciile de internet nu a avut vreun efect în privința așteptărilor sale de respectare a vieții private, care fuseseră angajate în mod indirect, odată ce erau dezvăluite informațiile despre abonat legate de uzul său privat al Internetului [37].

Apoi, Curtea Europeană a pus sub lupa analizei faptul dacă reclamantul a avut o așteptare legitimă la respectarea vieții sale private. Sub acest aspect, Curtea a apreciat că în ciuda naturii accesibile publicului a rețelei de distribuire a fișierelor în discuție, reclamantul se aștepta, în mod subiectiv, ca activitatea sa să rămână una cu caracter privat și ca identitatea sa să nu fie dezvăluită. Faptul că acesta nu și-a ascuns adresa sa IP dinamică putea să nu fie decisiv în stabilirea caracterului rezonabil al așteptării sale la respectarea vieții private dintr-un punct de vedere obiectiv. Aspectul de anonimitate al confidentialității online era un factor important care trebuia avut în vedere într-o asemenea analiză. În particular, nu s-a susținut că reclamantul

și-a dezvăluit vreodată identitatea în prestarea activității online în discuție sau că era, de exemplu, identificabil de către providerul particular al site-ului web printr-un cont sau prin datele sale de contact. Activitatea online a reclamantului angajase, prin urmare, un mare grad de anonimitate, așa cum o confirma faptul că adresa IP dinamică atribuită, chiar dacă vizibilă pentru alți utilizatori ai rețelei, nu putea fi asimilată unui anumit computer vără verificarea de către ISP a datelor, ca urmare a unei cereri primite din partea poliției. În plus, Constituția Sloveniei garanta secretul corespondenței și al comunicărilor și cerea ca orice ingerință în acest drept să se bazeze pe ordinul unui tribunal. Prin urmare, nu se putea spune că așteptarea legitimă a reclamantului la respectarea vieții private cu privire la activitatea sa online nu era garantată sau că era nerezonabilă [38].

Din aceste rațiuni, Curtea Europeană a decis că interesul reclamantului de a-i fi protejată identitatea cu privire la activitatea sa online se încadra în câmpul de aplicare al noțiunii de „viață privată”. Prin urmare, articolul 8 din Convenție era aplicabil [39].

Cu privire la fondul cauzei, Curtea Europeană a notat că cererea poliției adresată ISP și utilizarea de către aceasta a informațiilor despre abonat care au condus la identificarea reclamantului a echivalat cu o ingerință în drepturile sale în baza articolului 8 din Convenție. Măsurile poliției au avut o oarecare bază în dreptul național. De vreme ce legislația relevantă nu era coerentă în privința nivelului de protecție acordat interesului la confidențialitate al reclamantului, Curtea s-a bazat pe interpretarea Curții Constituționale a Sloveniei, potrivit căreia dezvăluirea identității persoanei care comunica și a datelor referitoare la trafic reclama, în principiu, ordinul unui tribunal. Cu privire la poziția Curții Constituționale a Sloveniei potrivit căreia reclamantul a renunțat la așteptarea sa legitimă la respectarea vieții private, Curtea nu a considerat-o reconciliabilă cu câmpul de aplicare al dreptului la respectarea vieții private în baza Convenției. Prin urmare, în acest caz era necesar ordinul unui tribunal și nimic din dreptul național nu împiedica poliția să-l obțină [40].

În opinia Curții Europene, invocarea prevederilor Legii privind procedura penală a Sloveniei (CPA) de către autoritățile naționale, lege care se referea la cererea de oferire a informațiilor despre deținătorul sau despre utilizatorul anumitor mijloace de comunicare electronică și care nu conținea reguli speciale cu privire la asocierea dintre adresa IP dinamică și informațiile privind abonatul, fusese, așadar, nepotrivită în mod manifest. Mai mult, ea nu oferea, în realitate, nicio protecție față de ingerințele arbitrare. La momentul de timp relevant, se pare că nu existau reglementări care să specifice condițiile pentru retenția datelor obținute în baza CPA și nici garanții împotriva abuzului funcționarilor statali în procedura de acces la și de transfer al unor asemenea date. Mai mult, nu exista niciun control independent al utilizării acestor competențe ale poliției, în ciuda faptului că aceste competențe obligau ISP să recupereze datele stocate privind conectarea și îi permiteau poliției să asocieze o mare parte din informațiile privind activitatea online cu o anumită persoană, fără consimțământul acesteia [41].

În concluzie, Curtea a conchis că legea pe care se baza măsura contestată și modul în care a fost aplicată aceasta de către tribunalele naționale erau lipsite de claritate și nu ofereau garanții suficiente împotriva ingerinței arbitrare. Așadar, ingerința în dreptul reclamantului la respectarea vieții sale private nu a fost „prevăzută de lege” și, prin urmare, a existat o încălcare a art. 8 din Convenție. Iar constatarea unei încălcări a constituit, în sine, o satisfacție echitabilă suficientă pentru prejudiciul moral solicitat de către reclamant [42].

Așadar, mesajul Curții Europene din cazul *Benedik v. Slovenia* a fost unul clar și răspicat: faptul persoana nu și-a ascuns adresa sa IP dinamică nu înseamnă că a renunțat la confidențialitatea datelor sale. Corelativ, furnizorii de Internet trebuie să dezvăluie date referitoare la utilizatorii/abonații săi în baza unei autorizații judecătorești. Consider că aici este importat ca să existe un control judecătorec, care poate fi *ex-ante* sau, după caz, *ex-post*. Controlul judecătorec trebuie să cenzureze orice pretins abuz.

Alte garanții au fost identificate de către Curtea Europeană în cazul *Breyer v. Germania*, deși într-un alt context (*i.e.*, cazul a vizat obligația legală a furnizorilor de servicii de a stoca datele cu caracter personal ale utilizatorilor de cartele pre-pay de telefonie mobilă și de a le pune, la cerere, la dispoziția autorităților). Printre asemenea garanții se numără: durata limitată de timp a stocării datelor (un an calendaristic de după anul în care lua sfârșit relația contractuală); solicitările de obținere a informațiilor erau permise atunci când se considerau necesare „pedepsirea faptelor cu caracter penal și contravențional, evitarea pericolelor și efectuarea de sarcini legate de securitate”; caracterul limitat al informațiilor furnizate (datele stocate se limitau la informațiile necesare pentru identificarea clară a abonatului relevant – numele și prenumele, adresa

și data de naștere); înregistrarea solicitărilor și a informațiilor furnizate în vederea supravegherii datelor cu caracter personal; analiza admisibilității transmiterii de date atunci când se găsesc motive pentru aceasta; posibilitatea de a cere despăgubiri în caz de încălcare a unor prevederi [43].

Spre deosebire de cazul *Benedik v. Slovenia*, în *Breyer v. Germania* Curtea Europeană nu a considerat o problemă faptul că transmiterea datelor putea fi cerută de mai multe autorități publice fără o autorizație a judecătorului și fără să fie nevoie de notificarea persoanelor vizate. Dar nu trebuie de făcut abstracție de faptul că circumstanțele acestor două cauze erau diferite. Acolo unde circumstanțele sunt diferite, este firesc ca soluția să fie tot diferită.

În cazul Republicii Moldova, din analiza art. 132² alin. (1) pct. 1) lit. h) și pct. 2) lit. a) din Codul de procedură penală rezultă că colectarea informației de la furnizorii de servicii de comunicații electronice se face cu autorizarea judecătorului de instrucție. În contrast, identificarea abonatului, proprietarului sau utilizatorului unui sistem de comunicații electronice ori al unui punct de acces la un sistem informatic se face cu autorizarea procurorului. Solicitarea datele de identificare a persoanei care a acționat pe Internet în anonim în baza unei autorizații a procurorului va veni în contradicție cu raționamentele din cazul *Benedik v. Slovenia*. În astfel de cazuri, trebuie aplicată direct Convenția și, respectiv, jurisprudența Curții Europene. Așa cum a afirmat lordul Bingham, „sarcina instanțelor este să țină pasul cu jurisprudența Strasbourg-ului, așa cum evoluează ea în timp: nu mai mult, însă cu siguranță nu mai puțin” [44]. Vreau să cred că așa vor face autoritățile noastre.

Concluzii

„Cât valorează un nume?”, a întrebat lordul Roger, de o manieră memorabilă, deși într-un alt context, în cazul *In re Guardian News and Media Ltd*, înainte de a-și răspunde la întrebare, la § 63, în termenii următori:

„Foarte mult, ar răspunde presa. Asta pentru că povestirile despre persoane cunoscute sunt mai atractive pentru cititori decât cele despre persoanele neidentificate. Nimic altceva decât natura umană. Și iată de ce, bineînțeles, chiar atunci când prezintă informații despre dezastrele grave, jurnaliștii caută, de obicei, subiecte despre cum au fost afectate persoanele private. Captarea atenției cititorilor prin povestirile scrise ține de tehnica prezentării, iar Curtea Europeană subliniază că articolul 10 [din Convenția Europeană a Drepturilor Omului] nu protejează doar substanța ideilor și a informațiilor, ci și forma în care sunt comunicate acestea (...). Nu este doar o chestiune de deferență manifestată față de independența editorială. Judecătorii recunosc faptul că redactorii știu mai bine cum să-și prezinte marfa de o manieră care va provoca interesul cititorilor publicației lor și care îi va ajuta astfel să asimileze informațiile. Obligația de a le comunica într-o formă abstractă, austeră, lipsită de o mare parte din interesul său pur omenesc, ar putea foarte bine să conducă la două efecte: comunicarea să nu fie citită, iar informațiile să nu fie transmise. În fine, o asemenea abordare ar putea amenința viața ziarelor și a revistelor, care pot să informeze publicul doar dacă atrag suficienți cititori și doar dacă fac destui bani pentru a-și continua activitatea” [45].

Ajustând aceste idei la tema analizată, pot afirma că un nume valorează mult pentru victimă și, respectiv, pentru autorități, astfel încât să se facă dreptate. Anonimitate pe Internet nu trebuie să constituie un obstacol pentru aflarea adevărului și, respectiv, pentru îndeplinirea justiției.

Așadar, persoanele care comit fapte prejudiciabile prin intermediul tehnologiilor informaționale trebuie identificate și diferite justiției. Ele nu pot rămâne *ingonito*. Identificarea persoanei care a comis o faptă prejudiciabilă reprezintă un element important pentru a aprecia caracterul „efectiv” al anchetei. Obligația de a efectua o anchetă efectivă este una de mijloace, nu de rezultat. Această obligație pozitivă a statului derivă din mai multe drepturi fundamentale garantate de Constituție și de Convenția Europeană a Drepturilor Omului (*e.g.*, dreptul la viață privată).

Este adevărat că persoana care a acționat în anonim pe Internet are dreptul la confidențialitate, în special, la respectarea datelor cu caracter personal. Acest drept este garantat, între altele, de art. 28 din Constituție și de art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Totuși, acest drept nu este absolut. El poate fi restrâns, desigur, dacă restrângerea/ingerința este prevăzută de lege, urmărește un scop legitim și este proporțională. Așadar, oricât de important ar fi, anonimul pe Internet trebuie să se concilieze cu alte imperative. Unul din astfel de imperative îl constituie prevenirea infracțiunilor sau protecția drepturilor și libertăților altora.

Prin urmare, identificarea persoanei în vederea deferirii justiției are o pondere mai mare decât respectarea confidențialității pe Internet. Eșecul autorităților de a întreprinde măsuri de identificare a persoanei care a acționat pe Internet în anonim poate conduce la o încălcare a Constituției și a Convenției Europene a Drepturilor Omului (e.g., *Straistă v. Republica Moldova*). Faptul că o persoană care a acționat pe Internet în anonim nu și-a ascuns adresa IP dinamică a dispozitivului nu înseamnă că ea a renunțat la protecția confidențialității datelor sale cu caracter individual (numele, prenumele, data și anul nașterii etc.).

În cele din urmă, furnizarea datelor de identificare a persoanei care a acționat pe Internet în anonim trebuie să se facă cu respectarea anumitor garanții, în special, să se facă în baza unei autorizații a judecătorului. Acesta este standardul care derivă jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (i.e., *Benedik v. Slovenia*) și de care trebuie să se ghideze autoritățile din Republica Moldova (și nu doar).

Referințe:

1. LUSTHAUS, J. *Cybercrime: The Industry of Anonymity*. PhD Thesis. University of Oxford, Oxford, 2016. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://bit.ly/3PEIj7B>
2. UNODC. *Obstacles to cybercrime investigations*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://bit.ly/3V6MzOe>
3. XINGAN, L. *Phenomenal Exploration into impact of Anonymity on Law and order in Cyberspace*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://bit.ly/3PtX2SR>
4. *Recommendation No. R (95) 13 of the Committee of Ministers to member states concerning problems of criminal procedural law connected with information technology adopted on 11 September 1995*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://bit.ly/3FyKZir>
5. *Convention of the Council of Europe on Cybercrime, Budapest, 23.XI.2001*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://rm.coe.int/1680081561>
6. *Legea nr. 6 din 2 februarie 2009 pentru ratificarea Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică*. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 37-40.
7. SEGER, A. *A New Protocol to the Convention on Cybercrime: For a more effective criminal justice response to crime online – with strong safeguards*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://bit.ly/3huhdn7>
8. *Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://bit.ly/3Yr0mlH>
9. *Legea nr. 20 din 3 februarie 2009 privind prevenirea și combaterea criminalității informatice*. În: *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 11-12.
10. RENIȚĂ, Gh. *Controverse legate de răspunderea penală pentru manipularea unui eveniment și pariurile aranjate săvârșite în cyberspațiu*. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe Sociale*, 2017, nr. 8(108), p. 239. ISSN 1814-3199.
11. *Case of T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova, Application no. 26608/11, Judgment of 28 January 2014, § 38*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-140240>
12. *Case of Dornean v. the Republic of Moldova, Application no. 27810/07, Judgment of 29 May 2018, § 38*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-183203>
13. SHINDER, D. L. *Online anonymity: Balancing the needs to protect privacy and prevent cybercrime*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://tek.io/3BHj52K>
14. *Case of K.U. v. Finland, Application no. 2872/02, Judgment of 2 December 2008, §§ 7-14, § 40*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-89964>
15. *Ibidem*, § 46.
16. *Ibidem*, § 47.
17. *Ibidem*, § 48.
18. *Ibidem*, § 49.
19. *Case of Karttunen v. Finland, Application no. 1685/10, Decision, 10 May 2011*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-104816>
20. ALEXY, R. *Formula cântăririi*. În: *Noua revistă de drepturile omului*, 2019, nr. 1, p. 97. ISSN 1841-4710.
21. ALEXY, R. *Demnitatea umană și analiza proporționalității*. În: *Noua revistă de drepturile omului*, 2017, nr. 4, p. 87. ISSN 1841-4710.

22. *Ibidem*.
23. ALEXU, R., *Formula cântării*, p. 98.
24. ALEXU, R., *Demnitatea umană și analiza proporționalității*, p. 87.
25. BARAK, A. *Proportionality Constitutional Rights and their Limitations*. New York: Cambridge University Press, 2012, p. 350. ISBN 9781107401198.
26. SINCLAIR-BLAKEMORE, A. *Cyberviolence Against Women Under International Human Rights Law: Buturugă v Romania and Volodina v Russia (No 2)*. În: *Human Rights Law Review*, 2023, vol. 23, iss. 1, pp. 1-27. ISSN 1461-7781.
27. *Case of Volodina v. Russia (no. 2), Application no. 40419/19, Judgment of 14 September 2021, § 68, § 20*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-211794>
28. *Case of Straistă v. the Republic of Moldova, Application no. 14191/14, Judgment of 15 March 2022, § 2*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-216169>
29. *Ibidem*, § 9.
30. *Sentiința Judecătorei Chișinău (sediul Buiucani) din 27 aprilie 2018. Dosarul nr. 1-1254/2017*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://shorturl.at/bnxz4>
31. BRÎNZĂ, S., STATI, V. „Sexting”, „sextorsion”, „revenge porn”: fenomene reflectate în Codul penal al Republicii Moldova? În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria „Științe sociale”*, 2021, nr. 3, pp. 3-17. ISSN 1814-3199.
32. *Ibidem*.
33. *Decizia nr. 4 din 25 ianuarie 2021 a Înaltei Curți de Casație și Justiție a României*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://www.iccj.ro/2021/01/25/decizia-nr-4-din-25-ianuarie-2021/>
34. *Apud: Decizia nr. 4 din 25 ianuarie 2021 a Înaltei Curți de Casație și Justiție a României*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://www.iccj.ro/2021/01/25/decizia-nr-4-din-25-ianuarie-2021/>
35. *Case of Benedik v. Slovenia, Application no. 62357/14, Judgment of 24 April 2018, §§ 7-29*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-182455>
36. *Ibidem*, § 108-110.
37. *Ibidem*, § 111-114.
38. *Ibidem*, § 115-118.
39. *Ibidem*, § 119.
40. *Ibidem*, § 127-128.
41. *Ibidem*, § 129-132.
42. *Ibidem*, § 133-134, § 138.
43. *Case of Breyer v. Germany, Application no. 50001/12, Judgment of 30 January 2020*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-200442>
44. *Apud: Lordul David NEUBERGER. „Cât valorează un nume?” – Viața privată și discursul anonim pe Internet, Idei-cheie ale Conferinței 5RB, 30 septembrie 2014*. În: *Noua revistă de drepturile omului*, 2014, nr. 2, p. 99. ISSN 1841-4710.
45. *Apud: § 29 din Hotărârea Curții Supreme a Regatului Unit din 19 iulie 2017 în cazul Khuja (recurent) v. Times Newspapers Limited și alții (intimați)*. [Accesat: 06.06.2023] Disponibil: <https://shorturl.at/hELT8>

Notă: acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului „Consolidarea capacității Republicii Moldova în combaterea abuzului și exploatării sexuale online a copiilor”.

Date despre autor:

Gheorghe RENIȚĂ, doctor în drept, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: gheorghe.renita@usm.md

ORCID: 0000-0003-2722-009X

Prezentat la 14.09.2023

CZU: 343.222:343.353

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_27](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_27)

MATERIALELE ȘTIINȚIFICE PRIVIND RĂSPUNDEREA PENTRU EXERCITAREA ATRIBUȚIILOR ÎN SECTORUL PUBLIC ÎN SITUAȚIE DE CONFLICT DE INTERESE

*Iancu ZAPOROJAN,**Universitatea de Stat din Moldova*

Un aport mai mult sau mai puțin semnificativ în ceea ce privește analiza infracțiunilor, prevăzute la art. 326¹ din Codul penal al Republicii Moldova, l-au adus: O. Bivol; S. Brînza; R. Capbătut; C. Chihai; A. Dupu; A. Eșanu; V. Stati (Republica Moldova); C. M. Bobașu; S. Bogdan; A. Lazăr; M. Mareș; L. Pușcașu; N. -C. Ursulescu; G. A. Ușurelu (România); O. I. Bezpalova; K. L. Bugaiciuk; O.V. Djafarova; V. O. Ivanțov; V. V. Pivovarov; S. O. Șatrava; O. V. Tokar-Ostapenko; L. O. Zavgorodnea (Ucraina). La aspectele juridico-penale ale exercitării atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese se referă doar publicațiile unor autori din Republica Moldova și din România: S. Bogdan; S. Brînza; C. Chihai; A. Eșanu; A. Lazăr; L. Pușcașu; V. Stati etc. Alți autori se concentrează exclusiv pe problemele de natură juridico-administrativă ale conflictului de interese, care contează indirect pentru prezenta investigație: R. Capbătut; A. Dupu; V. V. Pivovarov; O. V. Tokar-Ostapenko.

Cuvinte-cheie: *conflict de interese; exercitarea atribuțiilor; sectorul public; corupție; abuzul de putere; abuzul de serviciu; funcționar public.*

SCIENTIFIC MATERIALS REGARDING LIABILITY FOR THE EXERCISE OF DUTIES IN THE PUBLIC SECTOR IN A SITUATION OF CONFLICT OF INTEREST

A more or less significant contribution in terms of the analysis of offenses, provided by the art. 326¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova, brought by: O. Bivol; S. Brynza; R. Capbatut; C. Chihai; A. Dupu; A. Esanu; V. Stati (Republic of Moldova); C.M. Bobasu; S. Bogdan; A. Lazar; M. Mares; L. Puscasu; N. -C. Ursulescu; G. A. Usurelu (Romania); O.I. Bezpalova; K. L. Bugaichuk; O. V. Djafarova; V. O. Ivantsov; V. V. Pivovarov; S. O. Shatrava; O.V. Tokar-Ostapenko; L. O. Zavgorodnya (Ukraine). Only the publications of authors from the Republic of Moldova and Romania refer to the penal aspects of the exercise of duties in the public sector in a situation of conflict of interest: S. Bogdan; S. Brynza; C. Chihai; A. Esanu; A. Lazar; L. Puscasu; V. Stati, etc. Other authors focus exclusively on the administrative aspects of the conflict of interest, which are of indirect interest for the present investigation: R. Capbatut; A. Dupu; V. V. Pivovarov; O. V. Tokar-Ostapenko.

Keywords: *conflict of interests; exercise of duties; public sector; corruption; abuse of power; abuse of service; public servant.*

Introducere

Funcția doctrinei juridice nu se limitează la interpretarea și sistematizarea dreptului, deși aceasta este tocmai funcția cheie a doctrinei juridice. Doctrina juridică are și un caracter prospectiv, întrucât conține o viziune asupra dreptului așa cum acesta ar trebui să fie. Sub acest aspect, unul dintre obiectivele de maximă importanță este integrarea opiniilor doctrinare în textele actelor normative și în soluțiile practicii judiciare. Implementarea pe această cale a doctrinei juridice servește ca material empiric pentru dezvoltarea concepțiilor și teoriilor științifice noi și în reformarea celor existente.

Pornind de la aceste premise, în continuare ne propunem să analizăm materialele științifice privind răspunderea pentru exercitarea atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese.

Rezultate obținute și discuții

1. *Analiza materialelor științifice privind răspunderea pentru exercitarea atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese, publicate în Republica Moldova*

În 2016 în Republica Moldova a apărut un alt articol științific dedicat conflictului de interese. Autorul acestui articol este *A. Dupu* [1]. **În acel an era**, fără doar și poate, corectă afirmația autorului, conform căreia conflictul de interese în sine nu este o infracțiune. După doi ani de la publicarea studiului lui *A. Dupu*, situația avea să se schimbe și să fie adoptat art. 326¹ CP RM. În opinia autorului, un conflict de interese nesoluționat duce în majoritatea cazurilor la acte de corupție. În continuare, *A. Dupu* descrie legătura dintre conflictul de interese și fenomenul corupției și încearcă să demonstreze că linia ce le desparte este foarte fină. Autorul consideră că persoana coruptă se află întotdeauna într-un conflict de interese, deoarece pune interesul său personal deasupra interesului public. Totuși, atunci când face o asemenea afirmație, *A. Dupu* folosește ca suport nu prevederi ale actelor normative aplicabile în Republica Moldova, dar anumite opinii doctrinare.

În 2019, în scurt timp după intrarea în vigoare a Legii nr. 66/2018, a fost publicat articolul științific al lui *A. Eșanu* [2]. În cadrul acestei publicații, autoarea identifică premisele sociale și juridice care au stat la baza incriminării în art. 326¹ CP RM a faptelor care sunt reunite sub denumirea marginală de exercitare a atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese. Un alt obiectiv al lui *A. Eșanu* a fost de a stabili dacă a fost oportună sau nu disjungerea acestor fapte din matricea de abuz de putere sau abuz în serviciu incriminat în art. 327 CP RM. În vederea realizării acestor obiective, autoarea analizează modelele de elevație juridică din legislațiile altor state, precum și standardele și instrumentele internaționale în materie. Concluzia lui *A. Eșanu* este că „motivele care au stat la baza criminalizării exprese a exercitării atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese sunt direct proporționale cu principiile esențiale de funcționare normală a entităților publice” [2].

În 2019 a fost publicat un articol științific elaborat de către *C. Chihai* [3]. De exemplu, în contextul examinării semnelor laturii obiective a infracțiunilor specificate în art. 326¹ CP RM, *C. Chihai* determină conținutul acțiunii prejudiciabile, identifică timpul și ambianța în care se comite infracțiunea, stabilește momentul de consumare. Autoarea analizează, de asemenea, latura subiectivă a acestor infracțiuni, relevând intenția exclusiv directă a făptuitorului, ceea ce se datorează prezenței unui scop special. Investigația continuă cu relevarea caracteristicilor subiectului infracțiunilor prevăzute de art. 326¹ CP RM, precum și a circumstanței de la lit. b) alin. (2) al acestui articol, care agravează răspunderea pentru săvârșirea infracțiunilor examinate. După stabilirea anumitor carențe ce influențează asupra calității art. 326¹ CP RM, *C. Chihai* recomandă perfecționarea acestui articol.

Analiza noastră este continuată de publicația elaborată în 2019 de către *A. Eșanu* [4]. De această dată, *A. Eșanu* abordează nu oportunitatea adoptării Legii nr. 66/2018 și, implicit, a art. 326¹ CP RM. Sunt investigate problemele aplicării și interpretării acestui articol, fiind luate în considerare sursele doctrinare din domeniu, precum și normele corespondente cu art. 326¹ CP RM din legislațiile altor state. Se analizează gradul prejudiciabil al faptelor incriminate în acest articol, fiind identificate conexiunile dintre acest articol și normele de referință din legislația extrapenală. Se pune accentul pe stabilirea conținutului și a modalităților normative specifice ale acțiunii prejudiciabile specificate în art. 326¹ CP RM, pe remarcarea momentului de consumare a infracțiunilor prevăzute de acest articol, dar și pe trăsăturile particulare ale atitudinii psihice a subiectului infracțiunilor de exercitare a atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese.

O. Bivol este autorul unui studiu, publicat în 2021, în care este analizată oportunitatea completării Capitolului XVI din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova cu un articol care ar corespunde cu art. 326¹ CP RM [5]. *O. Bivol* se întreabă dacă ar fi oportună incriminarea exercitării atribuțiilor în sectorul privat în situație de conflict de interese. Deși în Republica Moldova a existat o inițiativă de a incrimina o astfel de faptă, autorul constată că la ea s-a renunțat, cel mai probabil, datorită unei soluții din jurisprudența constituțională a României. În acest mod, legiuitorul moldav nu și-a îndeplinit angajamentul, asumat în fața comunității internaționale, de a incrimina exercitarea atribuțiilor în sectorul privat în situație de conflict de interese. O astfel de faptă rămâne în continuare una dintre modalitățile faptice ale infracțiunii prevăzute la art. 335 CP RM.

În fine, în 2022, a fost publicat articolul științific al lui *R. Capbătuț* [6]. Autoarea examinează premisele apariției în legislația Republicii Moldova a normelor cu privire la conflictul de interese. În procesul

de analiză a noțiunii legale de conflict de interese, R. Capbătut vorbește despre transformările pe care definiția acestei noțiuni le-a suferit pe parcursul timpului. De asemenea, autoarea stabilește trăsăturile principale ale conflictului de interese, care rezultă din noțiunea legală respectivă. În continuare, sunt determinate asemănările dintre conflictul de interese și corupție. Este analizată tipologia conflictelor de interese și cauzele care generează săvârșirea unei astfel de fapte.

2. *Analiza materialelor științifice privind răspunderea pentru exercitarea atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese, publicate în străinătate*

S. Bogdan este autorul unui articol științific, care datează din 2009, dedicat analizei infracțiunii de conflict de interese din art. 253¹ al Codului penal al României din 1968 [7]. După părerea lui S. Bogdan, conflictul de interese trebuie considerat nu infracțiune legată de conduita improprie a funcționarilor publici, ci o formă de corupție. În același timp, autorul observă că, în ipoteza conflictului de interese, nu este nevoie de două persoane, ca în cazul corupției. În ipoteza conflictului de interese, făptuitorul ca și cum cumulează calitățile de corupt și de corupător. Autorul își pune o întrebare retorică, și anume – de ce fapta unui primar, care acceptă o remunerație ilicită pentru a admite o cerere este considerată infracțiune de corupție, iar, atunci când același primar își admite propria cerere, fapta sa este considerată doar conflict de interese? În viziunea lui S. Bogdan, conflictul de interese este o infracțiune de corupție comisă prin omisiunea funcționarului public de a se abține, atunci când interesele sale personale interferează cu exercitarea atribuțiilor sale. În continuare, autorul critică restrângerea categoriei de persoane cu care funcționarul public poate intra în conflict de interese.

Din 2012 datează articolul științific al autorului român N. -C. Ursulescu [8]. Autorul și-a propus să dezlege numeroasele controverse din literatura de specialitate care au apărut în doctrina penală română odată cu incriminarea conflictului de interese. Obiectul investigației îl constituie infracțiunea prevăzută la art. 253¹ al Codul penal al României din 1968. Spre deosebire de alți autori, N.-C. Ursulescu consideră că această infracțiune are două obiecte juridice speciale: obiectul juridic principal și obiectul juridic secundar. Fără a argumenta, autorul descrie obiectul material al infracțiunii prevăzute la art. 253¹ al Codului penal al României din 1968. În continuare se acordă un larg spațiu examinării subiectului infracțiunii respective, fiind pus accentul pe conținutul noțiunii de funcționar public. De asemenea, se examinează latura obiectivă, latura subiectivă și, aparte, momentul de consumare a infracțiunii prevăzute la art. 253¹ al Codului penal al României din 1968.

În 2013 a fost publicată lucrarea autorului ucrainean O. V. Tokar-Ostapenko [9]. Din punctul de vedere al lui O. V. Tokar-Ostapenko, factorii negativi și tendințele îngrijorătoare de funcționare a serviciului public în Ucraina se datorează în mare parte nerespectării cerințelor de neutralitate politică a funcționarilor publici, de prevenire a unui conflict de interese și de prevenire a influenței ilegale asupra funcționarilor publici în exercitarea atribuțiilor lor oficiale. Una dintre măsurile preventive anticorupție eficace este soluționarea unui conflict de interese. Aceasta asigură eficientizarea funcției publice și implementarea principiului de transparență a activității desfășurate de autoritățile publice. Deși în Ucraina primii pași spre punerea în practică a eticii profesionale și prevenirea conflictelor de interese în serviciul public au fost deja făcuți, totuși nu există încă un cadru legislativ cuprinzător pentru soluționarea conflictului de interese în serviciul public. Adoptarea în 2011 a Legii Ucrainei cu privire la bazele prevenirii și combaterii corupției a adus o contribuție importantă la rezolvarea acestei probleme: a fost formulată o definiție a noțiunii de conflict de interese. Legea stabilește o modalitate deloc represivă a interzicerii conflictelor de interese. Cu toate acestea, chiar și un asemenea mecanism a rămas pur declarativ.

În 2014 a fost publicat articolul științific al autorului român L. Pușcașu [10]. Scopul autorului este să analizeze infracțiunea prevăzută la art. 301 din Codul penal al României din 2009. Prin studiul său, L. Pușcașu urmărește să stabilească o limită clară între această infracțiune și celelalte infracțiuni de serviciu, precum și să evidențieze necesitatea unei astfel de dispoziții de incriminare. În viziunea autorului, art. 301 din Codul penal al României din 2009 este menit să asigure imparțialitatea funcționarului public ca acesta să își îndeplinească atribuțiile în mod obiectiv și onest. L. Pușcașu este de părere că infracțiunea de conflict de interese este o infracțiune de serviciu, deși are unele asemănări cu infracțiunile de corupție. În continuare se analizează efectele extinderii sferei subiecților activi ai infracțiunii respective atât prin

modificarea noțiunii legale de funcționar public, cât și prin amendarea art. 308 din Codul penal al României din 2009 („Infrațiuni de corupție și de serviciu comise de alte persoane” [11]). Autorul propune ca art. 301 din Codul penal al României din 2009 să fie extins asupra cazurilor în care funcționarul public obține un beneficiu nepatrimonial prin efectuarea unui act sau prin participarea la luarea deciziilor. De asemenea, L. Pușcașu consideră că trebuie abrogată forma atenuată a infracțiunii de conflict de interese prevăzută de art. 308 din Codul penal al României din 2009.

În 2016, un alt autor român – *A. Lazăr* – a publicat un articol științific în care reglementarea în legislația penală română a infracțiunii de conflict de interese este comparată cu reglementarea în legislația penală franceză a infracțiunii de conflict de interese [12]. După examinarea oportunității adoptării art. 301 din Codul penal al României din 2009, autorul se concentrează pe determinarea conținutului unor noțiuni necesare percepției esenței juridice a infracțiunii de conflict de interese: interes privat; interes public; funcționar public etc. În continuare, *A. Lazăr* examinează elementele constitutive ale infracțiunii de conflict de interese în reglementarea legislației penale române și în cea a legislației penale franceze. Această analiză se face cu dese referiri la spețe din jurisprudența română și din cea franceză. În final, autorul recomandă anumite modificări ale art. 301 din Codul penal al României din 2009. Aceste modificări au la bază anumite considerente reținute în procesul de examinare a deciziilor Curții Constituționale a României în materie de conflict de interese.

În 2016 a fost publicată monografia unui colectiv de autori din Ucraina – *K. L. Bugaiciuk, O. I. Bezpalo, O. V. Djafarova, V. O. Ivanțov, S. O. Șatrava* – în care se examinează, printre altele, faptele de încălcare a cerințelor de prevenire și soluționare a conflictelor de interese, prevăzute de art. 172⁷ din Codul Ucrainei cu privire la contravențiile administrative [13]. În contextul stabilirii înțeleșului noțiunii de conflict de interese, sunt definite noțiunile: conflict de interese potențial; conflict de interese real; interes privat. În continuare sunt prezentate soluțiile pentru prevenirea și soluționarea de către un funcționar public a conflictului de interese. Se explică cine poate fi subiect al faptelor specificate în art. 172⁷ din Codul Ucrainei cu privire la contravențiile administrative. Studiul se încheie cu analiza unor spețe în care s-a aplicat acest articol.

Autorul român *M. Mareș* a publicat în 2017 un articol științific în care, analizând o speță din practica judiciară, efectuează analiza infracțiunii de la art. 301 din Codul penal al României din 2009 [14]. Scopul constă în clarificarea unor aspecte legate de elementele de tipicitate și cerințele esențiale ale infracțiunii respective. În argumentarea sa, autorul recurge la jurisprudența Curții Constituționale a României. Stabilind conținutul obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 301 din Codul penal al României din 2009, *M. Mareș* se include în discuția privind posibilitatea de raportare a conflictului de interese la infracțiunile de corupție. În continuare se analizează tipicitatea și cerințele esențiale ale infracțiunii prevăzute la art. 301 din Codul penal al României din 2009.

În 2017, autorul ucrainean *V. V. Pivovarov* publică un articol științific în care analizează anumite aspecte ale conflictului de interese [15]. După părerea lui *V. V. Pivovarov*, pentru ca un conflict de interese să nu evolueze într-o infracțiune de corupție, măsurile preventive de rigoare trebuie aplicate în stadiul inițial. În acest stadiu, este necesară stabilirea factorilor cauzali ai conflictului de interese: factori etici (nivelul moral scăzut al unui anumit funcționar public; absența sau utilizarea insuficientă a resurselor de motivare morală a angajaților); factori juridici (inclusiunea în aceste acte a prevederilor care contribuie la crearea condițiilor pentru un comportament corupt; lacune în reglementarea juridică); factori logistici (dublarea atribuțiilor altor autorități publice sau ale altor funcționari publici; prezența unor proceduri birocratice).

Din 2018 datează articolul științific în care *S. Brînza* și *V. Stati* efectuează o investigație temeinică a infracțiunilor de exercitare a atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese, care sunt prevăzute la art. 326¹ CP RM [16]. Polemizând cu unii autori români, *S. Brînza* și *V. Stati* explică de ce, în contextul infracțiunilor prevăzute la art. 326¹ CP RM, obiectul material (imaterial) al infracțiunii trebuie deosebit de produsul infracțiunii, iar produsul infracțiunii trebuie, la rândul său, să fie disociat de obiectul scopului infracțiunii. După determinarea victimei infracțiunilor analizate, autorii trec la analiza celor trei semne constitutive ale laturii obiective: fapta prejudiciabilă; timpul infracțiunii; ambianța

infracțiunii. S. Brînza și V. Stati identifică și examinează pe rând cele cinci modalități normative ale faptei prejudiciabile specificate în art. 326¹ CP RM. Autorii accentuează că lista acestor modalități este limitativă, iar timpul infracțiunii și ambianța infracțiunii au un caracter indispensabil. În procesul de examinare a timpului de comitere a infracțiunilor prevăzute la art. 326¹ CP RM, S. Brînza și V. Stati prezintă argumente de ce noțiunea „timpul exercitării atribuțiilor de serviciu” nu trebuie confundată cu noțiunea „timpul îndeplinirii obligațiilor de serviciu”. Analiza ambianței infracțiunilor, prevăzute la art. 326¹ CP RM, se face cu referire la puncte de vedere doctrinare și la prevederile relevante ale Legii nr. 133/2016.

În 2018 a fost publicat articolul științific al autorului ucrainean *L. O. Zavgorodnea* [17]. În opinia autorului, faptele, prevăzute de art. 172⁷ din Codul de contravenții administrative al Ucrainei (care presupun încălcarea cerințelor de prevenire și soluționare a conflictelor de interese), sunt fapte legate de corupție. Prin urmare, ele nu conțin toate trăsăturile ce sunt caracteristice corupției. L.O. Zavgorodnea consideră că momentul apariției unui conflict de interese real este reprezentat de faptul juridic de dobândire de către subiect a capacității de a îndeplini acte sau de a lua anumite decizii în aria de acțiune a interesului său privat. Autorul conchide că scopul unei politici eficiente de prevenire a conflictelor de interese ar trebui să fie nu interzicerea funcționarilor publici să aibă interese private. Aceștia ar trebui să dea dovadă de corectitudine în luarea deciziilor politice și administrative, în conformitate cu prevederile legislației anticorupție.

Din 2020 datează articolul științific elaborat de două autoare române – *G. A. Ușurelu* și *C. M. Bobașu* [18]. Obiectul studiului îl constituie nu conflictul de interese dintr-o perspectivă juridico-penală în general, ci anumite probleme ce apar la aplicarea în practică a art. 301 din Codul penal al României din 2009. La concret se examinează aspectele de drept penal ale conflictului de interese în activitatea avocațială și soluțiile pronunțate de Curtea de Apel Craiova în spețele care se referă la aceste aspecte. Analiza este însoțită de raportări la acte normative care – direct sau indirect – au legătură cu domeniul vizat. În final este invocată jurisprudența remarcantă a Curții Constituționale a României, ca reper de orientare pentru practica de aplicare a legii penale. De asemenea, autoarele vin cu sugestii de îmbunătățire a calității legislației în materie.

Concluzii

1) un aport mai mult sau mai puțin semnificativ în ceea ce privește analiza infracțiunilor, prevăzute la art. 326¹ CP RM, l-au adus: O. Bivol; S. Brînza; R. Capbătut; C. Chihai; A. Dupu; A. Eșanu; V. Stati (Republica Moldova); C. M. Bobașu; S. Bogdan; A. Lazăr; M. Mareș; L. Pușcașu; N. -C. Ursulescu; G. A. Ușurelu (România); O. I. Bezpalova; K. L. Bugaiciuk; O. V. Djafarova; V. O. Ivanțov; V. V. Pivovarov; S. O. Șatrava; O. V. Tokar-Ostapenko; L. O. Zavgorodnea (Ucraina);

2) la aspectele juridico-penale ale exercitării atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese se referă doar publicațiile unor autori din Republica Moldova și din România: S. Bogdan; S. Brînza; C. Chihai; A. Eșanu; A. Lazăr; L. Pușcașu; V. Stati etc. Alți autori se concentrează exclusiv pe problemele de natură juridico-administrativă ale conflictului de interese, care contează indirect pentru prezenta investigație: R. Capbătut; A. Dupu; V. V. Pivovarov; O. V. Tokar-Ostapenko;

3) în legislația ucraineană, norma similară cu art. 326¹ CP RM este prevăzută de Codul de contravenții administrative. Ca urmare, aspectele contravenționale ale conflictului de interese sunt abordate în lucrările următorilor doctrinari ucraineni O. I. Bezpalova; K. L. Bugaiciuk; O. V. Djafarova; V. O. Ivanțov; S. O. Șatrava; L. O. Zavgorodnea etc.;

4) unii autori (S. Bogdan, A. Dupu) consideră conflictul de interese act de corupție. În opinia altor doctrinari (de exemplu, A. Eșanu), conflictul de interese are legătură cu actele de corupție, însă nu constituie un act de corupție. Alți autori nu se pronunță asupra chestiunii în cauză;

5) O. Bivol, C. Chihai și A. Eșanu consideră că infracțiunile, prevăzute la art. 326¹ CP RM, reprezintă o varietate a abuzului de putere sau a abuzului de serviciu. Alți autori nu afirmă, nici nu infirmă această teză;

6) doar N. -C. Ursulescu consideră că infracțiunea de conflict de interese are două obiecte juridice speciale: obiectul juridic principal și obiectul juridic secundar. Alți penaliști identifică un singur obiect juridic special al infracțiunii analizate.

Referințe:

1. DUPU, A. *De la conflict de interese la corupție*. În: *Teoria și practica administrării publice, 20 mai 2016, Chișinău*. Chișinău: Garamont-Studio S.R.L., 2016, pp. 558-560. ISBN 978-9975-3019-6-1.
2. EȘANU, A. *Încriminarea exercitării atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese. Ratio Essendi*. În: *Revista Procuraturii Republicii Moldova*, 2019, nr. 2, pp. 17-20. ISSN 2587-3601.
3. CHIHAI, C. *Analiza juridico-penală a infracțiunilor de exercitare a atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese (art. 326¹ CP RM)*. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2019, nr. 3, pp. 160-178. ISSN 1814-3199.
4. EȘANU, A. *Exercitarea atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese: conotații juridico-penale*. În: *Realități și perspective ale învățământului juridic național: Culegerea comunicărilor*. Vol. 2, 1-2 octombrie 2019, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2019, pp. 51-59. ISBN 978-9975-149-88-4.
5. BIVOL, O. *Limitele incriminării faptelor de exercitare a atribuțiilor de serviciu în sectorul privat în situație de conflict de interese*. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe juridice și economice*, 10-11 noiembrie 2021, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2021, pp. 114-117. ISBN 978-9975-158-56-5.
6. CAPBĂTUT, R. *Conflictul de interese – problemă a secolului*. În: *Interuniversitaria*, Ed. 18, Vol. 4, 15 aprilie 2022, Bălți. Bălți: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2022, pp. 65-73. ISBN 978-9975-50-283-2.
7. BOGDAN, S. *Conflictul de interese*. În: *Caiete de Drept Penal*, 2009, 2009, nr. 2, pp. 80-92.
8. URSULESCU, N -C. *Conflictul de interese*. În: *Pro Lege*, 2012, nr. 1, pp. 100-111. ISSN 2965-1786.
9. ТОКАР-ОСТАПЕНКО, О. В. *Урегулювання конфлікту інтересів на державній службі: можливості застосування європейського досвіду в Україні*. Київ: НІСД, 2013, 48 с. ISBN 978-966-554-201-8.
10. PUȘCAȘU, L. *Conflict of interest offence*. În: *Lex et Scientia*, 2014, Vol. XXI, Iss. 1, pp. 133-139. ISSN 2066-1886.
11. *Codul penal al României nr. 286 din 17.07.2009*. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
12. LAZĂR, A. *Conflictul de interese – o analiză comparativă*. În: *Dreptul*, 2016, nr. 9, pp. 29-57. ISSN 1018-0435.
13. БУГАЙЧУК, К. Л. та ін. *Адміністративна відповідальність за правопорушення пов'язані із корупцією*. Харків: ХНУВС, 2016, 100 с.
14. MAREȘ, M. *Conflictul de interese. Elemente de tipicitate a infracțiunii. Cerințe esențiale*. În: *Pandectele Romane*, 2017, nr. 5, pp. 170-177. ISSN 2286-0576.
15. ПИВОВАРОВ, В. В. *Конфлікт інтересів: сутність, загрози і комплаєнс*. În: *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна)*. Харків: ХНУВС, 2017, с. 145-146, 228 с.
16. BRÎNZA, S., STATI, V. *Exercitarea atribuțiilor în sectorul public în situație de conflict de interese: reglementarea răspunderii în Codul penal al Republicii Moldova*. În: *Modern scientific challenges and trends: a collection scientific works of the International scientific conference (20th July, 2018)*. Warsaw: Sp. z o. o. „iScience”, 2018, pp. 19-30. ISBN 978-83-949403-3-1.
17. ЗАВГОРОДНЯ, Л. О. *Особливості кваліфікації правопорушень, передбачених статтею 172-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення*. În: *Правова держава*, 2018, № 31, с. 31-37. ISSN 2617-9776.
18. UȘURELU, G. A., BOBAȘU, C. M. *Considerații privind conflictul de interese în materie penală*. [citat 15.08.2023] Disponibil: <https://www.universuljuridic.ro/consideratii-privind-conflictul-de-interese-in-materie-penala/>

Date despre autor:

Iancu ZAPOROJAN, doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: zaporojaniancu@gmail.com

ORCID: 0009-0001-5573-1447

Prezentat la 28.08.2023

CZU: 343.85:316.624:37.09

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_28](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_28)

**PREVENIREA INFRACTIUNILOR PRIN AJUSTAREA
CONȚINUTURILOR EDUCAȚIONALE LA DINAMICA SOCIUMULUI:
ARGUMENT PENTRU INDIVIDUALIZAREA PROCESULUI EDUCAȚIONAL**

*Victoria SAMOILENCO,**Universitatea de Stat din Moldova*

Educația populației nu poate fi realizată fără a ține cont de dinamica proceselor sociale. De acest fapt trebuie să se țină cont mai ales la nivelul educației formale. O abordare corectă a conținuturilor educaționale determină soluționarea și prevenirea multor probleme sociale, în special criminalitatea, deoarece educația este cel mai la îndemână instrument prin care putem influența pozitiv comportamentul oamenilor. În cazul specific al Republicii Moldova, dezvoltarea abilităților emoționale și civice în contextul procesului instructiv-educativ este de o importanță deosebită în acest moment. De altfel, în structura criminalității din Republica Moldova se reflectă cele mai grave probleme sociale: corupția, violența în familie, atitudinea ostilă față de sistemul de impozite și taxe, alcoolismul, nesiguranța în traficul rutier etc. Remediile pentru acestea venite din sectorul justiției s-au arătat ineficiente. Doar în domeniul educației mai există speranță și în același timp doar instituțiile de învățământ pot îndeplini rolul preventiv, de educare și informare a populației prin cultivarea valorilor prosoziale și nicidecum legea prin intermediul pedepsei, care are numai capacitatea de a ține în frâu pornirile negative ale oamenilor, dar nu și să-i determine să acționeze prosocial din convingere.

Cuvinte-cheie: *competențe, conținuturi educaționale, criminalitate, devianță comportamentală.*

**CRIME PREVENTION BY ADJUSTING EDUCATIONAL CONTENTS
TO THE DYNAMICS OF SOCIETY: AN ARGUMENT FOR THE
INDIVIDUALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS**

The education of the population cannot be achieved without taking into account the dynamics of society. This fact must be taken into account especially at the level of formal education. A fair approach to educational contents determines the solution and prevention of many social problems, especially criminality, because education is the most accessible tool through which we can influence people's behavior in a positive way. In the specific case of the Republic of Moldova, the development of emotional and civic skills in the context of the instructional-educational process is of particular importance at the moment. The structure of criminality in the Republic of Moldova reflects the most serious social problems: corruption, family violence, hostile attitude towards the tax system, alcoholism, unsafe road traffic, etc. All solutions developed in the justice system are ineffective. Only in the field of education is there hope, and at the same time only educational institutions can fulfill the preventive role of educating and informing the population by cultivating prosocial values. Law through punishment only has the ability to curb people's negative impulses, but not to make them act prosocially due to their own conviction.

Keywords: *competences, educational contents, criminality, behavioral deviance.*

Prezentul articol este un demers argumentativ în care se pledează pentru corelarea politicilor din domeniul penal și al educației, într-o manieră în care, actului educativ să nu-i conferim numai valoare formativă dar să-i și dezvoltăm potențialul preventiv legat de criminalitate, acest lucru fiind posibil prin ajustarea conținuturilor educaționale la problemele societății, probleme printre care criminalitatea se evidențiază în mod deosebit. Obiectivele care subscriu acestei pledoarii sunt așadar, de o asemenea factură: 1. a se demonstra prin analiza statisticilor criminologice că fenomenul victimizării și al infracționalității se includ în agenda problemelor sociale cele mai acute și care necesită cea mai urgentă soluționare; 2. a se argumenta că această stare de lucruri nu se originează numai în hiba legii, ci și în hiba sistemului educațional, care nu este axat pe un cadru de competențe și conținuturi în corespundere cu realitățile sociale; 3. a se argumenta că ameliorarea situației nu ar trebui să depindă numai de un act aflat într-un sertar la Ministerul Justiției, ci și de unul care ar trebui să

se afle pe masa Ministrului Educației pentru a fi aprobat spre a deveni o nouă „Biblie” a cadrelor didactice de orice nivel.

În Republica Moldova constatăm o dinamică negativă a sociumului, o sumedenie de patologii sociale și tendințe nocive care din păcate reflectă o stare generală anomică a întregii suprastructuri sociale. Una din aceste tendințe negative se referă, după cum am menționat deja, la criminalitate. Întrucât nivelul înalt de criminalitate în percepția generală se asociază cu o activitate ineficientă a organelor de ocrotire a normelor de drept, am putea crede că autoritățile camuflează deja de mulți ani statisticile în domeniu, dar chiar și camuflate, prin raportare la numărul populației, datele oricum sunt îngrijorătoare. Avem un număr mare atât de victime, cât și de offenderii. În fapt, pentru ultimii 5 ani, la fiecare 10 mii de locuitori constatăm un număr de 109 infracțiuni, dintre acestea aproximativ 19 constituie infracțiuni grave. Un rol pregnant revine infracțiunilor care prejudiciază patrimoniul (aproximativ 43,1% în 2022) și infracțiunilor din domeniul transporturilor (aproximativ 19% în 2022). Totodată, a crescut numărul infracțiunilor săvârșite de minori: de la 688 în 2018 la 705 în 2022 [1].

Conform datelor furnizate Biroului Național de Statistică de către Ministerul Afacerilor Interne, în anul 2022, au fost înregistrate circa 13,5 mii persoane care au comis infracțiuni, cu 5,5% mai puțin comparativ cu anul 2021. La 10 mii locuitori au revenit 51,8 infractori. La 10 mii de copii în vârstă de 0-17 ani au revenit 18,6 minori infractori. În ultimii 3 ani a crescut atât numărul persoanelor care au comis pentru prima dată infracțiuni, cât și numărul recidiviștilor. Ca și factori criminogeni constatăm lipsa ocupației și a locului de muncă, întrucât peste 5000 dintre infractori constituie populație neocupată; influența negativă a grupului antisocial, deoarece în ultimii 3 ani peste 800 de infracțiuni s-au săvârșit în grup; cât și consumul de alcool, având în vedere că în ultimii 3 ani aproximativ 3000 de infracțiuni au fost săvârșite de către persoane aflate în stare de ebrietate [1].

Conform datelor Ministerului Afacerilor Interne, în anul 2022, au fost înregistrate 13,5 mii victime ale infracțiunilor. Ponderea bărbaților în numărul total al victimelor a constituit 57,0% comparativ cu 43,0% victime femei. Circa 41,3% din victime au fost înregistrate în mun. Chișinău, în mun. Bălți – 7,9% din total victime, în Cahul – 3,5%, iar în Orhei și Ialoveni câte 3,3%. La 10 mii locuitori au revenit 51,9 victime. O categorie specifică de victime le reprezintă victimele violenței domestice. În urma infracțiunilor de violență în familie înregistrate, în anul 2022, au suferit 698 persoane, 70,3% din victime au fost femei. Atât femeile, cât și bărbații, victime ale violenței în familie, preponderent aveau vârsta de 35-64 ani. Totodată, ponderea băieților de 0-17 ani care au suferit în urma violenței în familie a fost dublă față de cea a fetelor, de aceeași vârstă – 16,4% față de 6,3% [1].

Și numărul de victime ale infracțiunii de omor constituie o cifră alarmantă. Numărul victimelor omorului intenționat în anul 2022 a constituit 114 persoane. În medie, la 100 mii locuitori au revenit 4,4 persoane victime ale omorului intenționat. În cele mai multe cazuri victime ale omorului intenționat sunt bărbații. La 100 mii bărbați au revenit în medie 6,7 victime bărbați ale omorului intenționat, comparativ cu 2,3 victime femei a omorului intenționat la 100 mii femei. Pentru fiecare a doua persoană decedată în urma infracțiunilor decesul a survenit în urma unui accident rutier, iar pentru aproape fiecare a cincea - din cauza unui omor. În anul 2022, numărul persoanelor decedate în urma infracțiunilor înregistrate a constituit 416 persoane. Cele mai multe persoane au decedat în rezultatul infracțiunilor excepțional de grave, deosebit de grave și grave - 334 persoane [1].

Sunt și alte paliere ale criminalității care ne îngrijorează: evazionismul fiscal prin care slăbește capacitatea economică a statului și implicit capacitatea lui de a asigura desfășurarea unor procese sociale în condiții de normalitate; fenomenul corupțional; infracțiunile legate de consumul de droguri etc. Pentru multe dintre aceste domenii și subdomenii ale infracționalității încă nu au fost elaborate remedii eficiente care să ne parvină din sectorul justiției. Se vorbește de mult timp despre reforma sectorului justiției și totuși, nu avem încă sentimentul că s-a ameliorat cumva starea de lucruri. Apare în aceste condiții întrebarea dacă nu cumva există posibilitatea ca importanța justiției în armonizarea sistemului social să fi fost supraestimată printr-o eroare de logică colectivă. În fapt, Republica Moldova este un stat de drept democratic și legile ei nu sunt atât de imperfecte după cum se speculează.

Apare o altă întrebare aferentă contextului descris: nu o fi dinamica negativă a sociumului moldovenesc originat într-o altă sursă decât hiba legii? Spre exemplu, în calitatea dubioasă a actului educațional, care axat pe conținuturi teoretice, evită unele aspecte care, nu au legătură nici cu practica și nici cu teoria, ci cu însăși

omenia și anume: dezvoltarea inteligenței emoționale, cultivarea valorilor autentice, a sobrietății intelectuale, a culturii juridice, a respectului pentru lege în primul rând. Personalitatea omului nu se rezumă la inteligența lui academică. Personalitatea omului trebuie dezvoltată multiaspectual și din păcate, sunt ignorate, chiar excluse din sfera educației, elemente care ar trebui să primeze. Cultura juridică a concetățenilor noștri este extrem de subredă și spre regret, acest aspect favorizează diminuarea respectului pentru lege, pentru valorile juridice în general. Trebuie de resetat conținutul educațional, astfel încât să se dezvolte în cadrul învățământului formal, la absolut toate nivelele un spectru mai larg de competențe, în special competențe emoționale și cetățenești. Și Recomandarea Consiliului Uniunii Europene din 22 mai 2018 privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții, include de altfel anumite reformulări în lista competențelor-cheie selectate pentru formare, între care competențele cetățenești joacă un rol important [2, pag. 7-8].

Documentul anterior menționat stipulează: „competențele cetățenești înseamnă capacitatea de a acționa în calitate de cetățeni responsabili și de a participa pe deplin la viața civică și socială, pe baza înțelegerii conceptelor și structurilor sociale, economice, juridice și politice, precum și a evoluțiilor și a durabilității la nivel mondial” [2, pag. 11]. Când vorbim despre competențele cetățenești vorbim în esență și despre valori și despre atitudini, iar formarea și dezvoltarea lor nu este o sarcină ușoară. În fapt, metodică formării lor este o sarcină cu mult mai provocatoare, din acest motiv probabil, cadrele didactice pun accentul prioritar pe abilitățile cognitive. Într-un limbaj mai simplu, am spune că este mai puțin dificil să îl înveți pe formabil biologia, chimia și mult mai complicat să fie om civilmente implicat în soluționarea problemelor societății, inclusiv cele legate de criminalitate.

În special dezvoltarea respectului pentru lege și formarea valorilor morale reprezintă o sarcină uriașă, o adevărată „sperietoare” pentru cadrele didactice, baza acestora este, cel puțin din punctul meu de vedere: 1) respectul de sine; 2) conștientizarea celuilalt; 3) depășirea egoismului și a egocentrismului. Instinctul nostru biologic de autoconservare din start este o piedică în a-l accepta, tolera, respecta pe celălalt. Inconștient, omul se va alege pe sine în detrimentul celuilalt, chiar și în zilele noastre când instinctul de supravețuire nu este cel mai benefic, pentru că avem legi care ne protejează și într-un fel „există loc sub soare pentru fiecare”. Pedagogul este așadar, în fața unei provocări: el trebuie să abroge ceea ce este instinctual în om și să-l „civilizeze”.

Cât privește respectul de sine, el este distorsionat din cauza expunerii la acte de violență, fiind estompat, mai mult sau mai puțin, aproape la fiecare individ din masa socială, pentru că în familiile moldovenești avem un model de educație bazat pe violență, în stilul „eu te-am făcut, eu teucid”. Și ce se întâmplă? Răbufnește la un moment dat, la unii indivizi, acea frustrare acumulată în copilărie în forma unor acte de violență, ca o expresie a neputinței, sau dimpotrivă, la alții apare instanța de victimă și un stil comportamental pasiv, receptiv și tolerant la acte de agresiune și violență. Pierderea respectului de sine este așadar corelat cu anumite experiențe vătămătoare care au dus în timp, la „normalizarea violenței” față de copii și față de partenerul intim. „Efectele normalizării violenței în familie pot fi observate și prin intermediul percepțiilor distorsionate ale societății”, dar și prin faptul că „oamenii care sunt martori ai scenelor de violență domestică sunt predispuși să devină mai toleranți la ea” ori să recurgă la „a interpreta actul de violență drept o consecință a propriului eșec” [3, pag. 22].

Stima de sine scăzută a persoanelor cu devianță victimală presupune așadar, a proiecta vină, culpă, rușine și eșec pe propria persoană atunci când acestea sunt agresate într-un mediu familial, determinând tănuirea abuzului domestic față de rude, comunitate, organe de drept, etc. Fiind vorba despre un tipar comportamental specific moldovencilor, transmis din generație în generație, chiar nu avem cum remedia problema prin lege, ci numai prin educație. În fond, este o problemă de mentalitate, iar astfel de probleme se soluționează prin educare, influențând pozitiv comportamentul încă de la vârste fragede.

Nu este de mirare așadar, că în condițiile unui model educațional în familie bazat pe violență și în condițiile unui învățământ formal orientat prioritar spre dezvoltarea abilităților cognitive, la un număr tot mai mare de moldoveni se instalează diferite forme de devianță comportamentală, fie de natură delicventă, fie de natură victimală. Ba mai mult, unii indivizi sunt predispuși să fie violenți, alții dimpotrivă să fie victimizați. O sarcină a educației este să asigure așadar, profilaxia acestor 2 forme diametral opuse și în același timp complementare de devianță. Indivizii care au tendința de a dezvolta devianță comportamentală trebuie identificați încă de pe băncile școlii și implicați în programe educaționale care să corecteze acest aspect. La nivelul politicii

educaționale astfel de programe trebuie cât mai curând elaborate, la fel și instrumentele de identificare a beneficiarilor. În fond, vorbim despre metode psihometrice, despre anchete sociale, despre observații asupra manifestărilor comportamentale etc. Această acțiune de identificare, împreună cu psihocorecția și gama specifică de intervenții educaționale ar purta semnificația unei măsuri de prevenire criminologică și victimologică a infracțiunilor.

Acțiunea de prevenție criminologică și victimologică a infracțiunilor a fost totdeauna o sarcină prioritară pentru organele de ocrotire a normelor de drept: poliția, probațiunea, penitenciarele etc. Prin resetarea conținuturilor educaționale și a modalităților de instruire, prin individualizarea actului educațional la cel mai înalt nivel, această sarcină ar putea să o îndeplinească cu succes și instituțiile de învățământ. Ba chiar cu un succes mult mai mare, deoarece cu cât mai timpuriu se acționează prin intervenție specializată asupra unui viciu psiho-comportamental, cu atât și șansele de reușită sunt mai mari. Pentru ca acest fapt să se împlinescă, este necesar să se investească în programe educaționale de o specializare mai îngustă. Anumite conținuturi pot dezvolta empatia, altele stima de sine, altele cultura juridică, unele pot crește gradul de toleranță la frustrări, diminuează anxietatea, altele pot determina formarea abilităților de gestionare a emoțiilor și autocontrol. Sensul general al acestora ar fi formarea de personalități armonioase, care nici să nu se transforme pe parcurs în offenderi, nici să fie victimizate, care să fie capabile să se autogestioneze și să se dezvolte conform aspirațiilor personale în baza unor principii și valori prosociale, sănătoase.

În fapt, odată cu aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016–2020, condamnaților din penitenciare li se perfectează și li se asigură condiții de realizare a unui plan de executare a pedepsei extrem de bine individualizat, în baza unor riscuri și nevoi criminogene cu scopul de a-i resocializa și preveni recidiva [4, pag. 116-117]. De ce elevilor să nu le individualizăm atunci educația pentru a le favoriza un nivel mai înalt de adaptare socială și o mai bună calitate a vieții? Și nu pentru că abilitățile și talentele lor diferă, dar pentru că diferă riscurile care îi pândesc și pentru că nevoile lor sunt diferite: unul are nevoia de a fi securizat emoțional, altul are nevoia de a-i fi dezvoltată empatia, altul de a-i fi pur și simplu responsabilizată conduita, unul trebuie să își formeze o cultură alimentară mai sănătoasă, altul e predispus spre adicții etc. Să îi educăm pe elevi fără a le individualiza programul educațional este mai curând un dresaj în masă și mult mai grav, ar presupune să le ignorăm problemele, talentele, sentimentele, background-ul lor emoțional și într-un final, să-i condamnăm la nefericire. Această individualizare trebuie efectuată într-o așa manieră încât fiecare formabil să aibă capacitatea de a-și dezvolta la maxim propriul potențial uman.

Atunci când vorbim despre ajustarea conținuturilor educaționale la realitățile sociale în sensul invocat mai sus, mizăm pe un randament mai înalt al actului educativ. În fapt, vorbim despre soluționarea unor probleme sociale majore prin intermediul educației. Competența emoțională și cetățenească nu trebuie să primeze în raport cu cea cognitivă, dar să fie tratată cu aceeași importanță, pentru că nu avem nevoie numai de indivizi care să facă față provocărilor din mediul academic universitar și ulterior să posede toate cunoștințele teoretice legate de profesia lor când vor fi încadrați câmpul muncii, dar și de indivizi cu nivel înalt de adaptare socială, de indivizi cu nivel înalt de aderență la cultura și valorile prosociale. Avem nevoie să fim mai mult culturali și mai puțin subculturali, avem nevoie să fim cetățeni mai buni, să ne conectăm unul la nevoile celuilalt, iar acest fapt nu se va realiza decât prin regândirea conținuturilor educaționale.

Dacă am analiza indivizii ce alcătuiesc la moment masa socială, am constata că de fapt, prin prisma competențelor cetățenești și emoționale, ne aflăm în zona unei delăsări pedagogice. Nu corespundem nici celor mai modeste exigențe. Nici măcar nu avem nevoie de a verifica empiric acest lucru. Este suficient de analizat fenomenul criminalității prin prisma dimensiunilor, evoluției și a tipurilor de infracțiuni care se săvârșesc și eventual, de analizat în modul cel mai sumar situația victimologică în rândul populației. Nimeni nu s-a gândit să evalueze calitatea actului educațional prin evaluarea nivelului de eficiență a indivizilor în plan social după absolvire, eficiență care să vizeze aspecte precum: integrarea lui generală în comunitate, capacitatea de a forma și de a se integra într-o familie, capacitatea de a face față și de a se integra într-un mediu socio-profesional, capacitatea sa de a contribui la funcționarea și dezvoltarea statului, de a respecta legile, de a conserva mediul ambiant, valorile și patrimoniul statului, capacitatea de a fi „împăcat cu sine însuși” și de a trăi în armonie etc. În fond, vorbim despre criterii care se pretează cu greu unei cuantificări numerice, dar de ce am avea nevoie de statistici și sondaje când acestea sunt sesizabile prin observație, fiind evident că în

Moldova avem mulți oameni nefericiți?

Reiterez că este necesar să individualizăm maxim posibil intervențiile educative, este important să investim resurse în programe educaționale cu specializare mai îngustă, și dacă interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea în câmpul educației, dar și al cercetării în fapt, a devenit un trend, să nu ne limităm la ariile curriculare și la conținuturile educaționale existente, la orice treaptă a învățământului, în cadrul oricărei discipline, putem și trebuie să includem aspecte legate de: axiologie, cetățenie activă, cultură juridică, inteligență emoțională etc. De asemenea este important ca în predarea conținuturilor să existe un nivel mai înalt de cooperare inter-instituțională. La moment parteneriatele educaționale se realizează mai curând între instituții de învățământ. Mai rar, în fapt, niciodată, nu auzim ca o instituție de învățământ să realizeze un parteneriat educațional cu un penitenciar, cu organul de poliție sau alte organe de ocrotire a normelor de drept. Dar fără o atare cooperare dascălilor le este dificil să cultive elevilor o bună cultură juridică, să le dezvolte competența victimologică ori alte competențe cetățenești. Cu atât mai mult le este dificil să observe și să asigure profilaxie celor 2 forme de devianță comportamentală – delicventă și victimală. Totodată, nici organele de ocrotire a normelor de drept nu trebuie să aibă exclusiv rolul de „jandarm” la nivel de societate. Prin cooperarea cu instituțiile de învățământ, rolul acestora în comunitate va căpăta o mai mare vizibilitate și importanță, deoarece ele nu se vor limita la menținerea, eventual restabilirea ordinii juridice, dar vor avea un semnificativ rol preventiv, profilactic, educativ și de informare.

Conchidem că există, atunci când vorbim despre sistemul de învățământ și în cazul concret al Republicii Moldova, loc pentru ajustări, pentru reforme care să sporească eficiența și calitatea învățământului. Pentru acest fapt, este necesar de ieșit din tiparele tradiționale de gândire, și de ieșit din limitele subsistemului, pentru a analiza suprastructura socială în ansamblu, cu tot potențialul, gama de probleme și tendințe negative ale ei. Educația, pentru a fi eficientă trebuie să țină cont de problemele sociale. Dacă avem un nivel înalt de criminalitate, nu mai putem ignora la infinit formarea competențelor emoționale și cetățenești sau să pretindem că le dezvolțăm dar în fapt, să nu respectăm de cât niște formalități printr-o abordare rudimentară. Totodată, consider că ar fi oportun un nivel mai înalt de corelare a politicilor din sfera penalului și a educației, pentru că există, după cum deja am menționat, probleme sociale care se pot rezolva numai prin această modalitate.

Referințe:

1. Biroul Național de Statistică. *Justiție și infracționalitate*. [Accesat 05.09.2023] Disponibil: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__12%20JUS__JUS010/?rxid=2345d98a-890b-4459-bb1f-9b565f99b3b9
2. Jurnalul oficial al Uniunii Europene. *Recomandarea Consiliului UE din 22 mai 2018 privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții*. [Accesat 05.09.2023] Disponibil: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)
3. PĂDURE, A., ȚURCAN-DONȚU, A., *Violența în familie și în bază de gen. Suport de curs*. Chișinău: CE-P Bons Offices, 179 pag. ISBN 978-9975-87-921-7
4. POTÎNG, L., HRIPLIVII, N., VIERU, V., *Raport. Evaluarea alternativă a gradului de executare a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016–2020*. Chișinău: Asociația Obștească Promo-Lex, 2020. [Accesat 05.09.2023] Disponibil: https://promolex.md/wp-content/uploads/2020/10/Raport-Evaluare-Implementare_PASDSP-1.pdf

Date despre autor:

Victoria SAMOILENCO, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova. Ofițer superior al Penitenciarului nr. 3 Leova, inspector de justiție.

E-mail: victoria.samoilenco.92@gmail.com

Tel.: +37360478048

ORCID: 0000-0002-5998-2622

Prezentat la 15.09.2023

CZU: 347.96:[174 + 336]962.3

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_29](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_29)

INTEGRITATEA – UN *STATUS QUO* AL CONDUITEI JUDICIARE

Valeria URSU,

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul articol vine să conceptualizeze noțiunea de integritate ca un *status quo* al conduitei judiciare, abordat prin prisma valorilor consacrate în Principiile de la Bangalore privind Conduita Judiciară. Analiza integrității ca și componentă a conduitei judiciare, se va prezenta printr-o incursiune în accepțiunile teoretice ale acestei valori raportată la analiza literaturii internaționale și naționale pertinente care definesc și explică conceptul de integritate etică și financiară a judecătorilor, precum și principiile aplicabile acestora. Lucrarea urmărește abordarea perspectivei de reformare a justiției în contextul acordării statutului de țară candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană pentru Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: integritate etică, integritate financiară, principii, conduită judiciară, reformarea justiției.

INTEGRITY – A *STATUS QUO* OF JUDICIAL CONDUCT

This article seeks to elucidate the concept of integrity as a *status quo* of judicial conduct, guided by the values enshrined in the Bangalore Principles of Judicial Conduct. The examination of judicial integrity as an integrative aspect of judicial behavior will be approached by considering the theoretical acceptance of this value, in light of relevant international and national academic research that elucidates the notion of judges' ethical and financial integrity, as well as the principles applicable to it. The paper also addresses the perspective of reforming justice in the context of granting Moldova the status of a candidate country for European Union membership.

Keywords: ethical integrity, financial integrity, principles, judicial conduct, justice reform.

Preliminarii

Subiectul integrității, ca problemă prioritară a cercetării pe care urmează să o prezentăm, este unul care a constituit, în special în ultimii ani, o preocupare majoră a celor trei puteri în stat, deopotrivă. Deși au fost înregistrate progrese semnificative la nivel legislativ în ceea ce privește legiferarea unor elemente ale integrității financiare, care se referă la controlul averii și intereselor personale ale funcționarilor publici și în particular al judecătorilor, subiectul integrității judecătorilor rămâne un concept greu de definit, și cu atât mai greu – de interpretat, or integritatea ca și componentă a conduitei judiciare, este intrinsecă celor două elemente prin intermediul cărora ea este definită – integritatea etică și integritatea financiară.

Integritatea, independența și imparțialitatea sunt condiții fundamentale pentru o justiție funcțională și eficientă și un sistem judiciar concentrat pe soluționarea litigiilor într-o manieră echidistantă. Un sistem de justiție independent și robust, care protejează drepturile omului, facilitează accesul la justiție pentru toți și asigură transparență și obiectivitate în procesele sale, reprezintă o valoare universală. Recunoașterea importanței unui mecanism de justiție solid constă în contribuția sa esențială la promovarea stabilității și creșterii economice și la furnizarea unui cadru structurat și ordonat pentru soluționarea litigiilor.

Integritatea judecătorilor este un principiu fundamental al sistemelor juridice, care se referă atât la calitățile moral-etice ale judecătorilor, precum și la imparțialitatea, obiectivitatea și corectitudinea lor în exercitarea funcției de a aplica legea și de a emite hotărâri judiciare.

Mai mult, integritatea judecătorilor este esențială pentru a asigura încrederea publică în sistemul de justiție și pentru a menține statul de drept. Când judecătorii acționează cu integritate, ei urmăresc să aplice legea într-un mod imparțial, bazat pe fapte și probe, fără să fie influențați de considerente politice, financiare, personale sau alte interese.

De asemenea, integritatea este un element definitoriu pentru cariera judecătorilor, inclusiv pentru procedurile de accedere și promovare în funcție, astfel încât, poate reprezenta inclusiv un criteriu de descalificare, atunci când se constată încălcarea normelor care reglementează cerințele de integritate.

Mai mult, un sistem judiciar care funcționează fără a respecta standardele de etică profesională nu poate

să construiască și să mențină încrederea publică în corectitudinea și obiectivitatea deciziilor și rezultatelor sale. Un astfel de sistem rămâne vulnerabil la influențele inadecvate din partea persoanelor sau structurilor externe.

Integritatea judiciară în context internațional

Standardele internaționale în domeniul judiciar joacă un rol esențial în ghidarea și promovarea integrității judecătorilor. Acestea servesc drept repere și sisteme de referință importante pentru factorii de decizie politică, instituțiile judiciare și alte părți interesate în promovarea și protejarea integrității judecătorilor în administrarea justiției. La nivel european și internațional, cele mai importante documente adoptate în contextul standardizării integrității judiciare sunt Principiile de la Bangalore privind conduita judiciară, Principiile de bază ale ONU privind independența sistemului judiciar, Carta europeană a Consiliului Europei privind statutul judecătorilor și Standardele Asociației Internaționale a Judecătorilor.

Principiile de la Bangalore privind conduita judiciară [1] au fost adoptate de Grupul judiciar privind consolidarea integrității judiciare, convocat de Oficiul Națiunilor Unite pentru Droguri și Criminalitate (ONUDC) și Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). Aceste principii oferă o perspectivă extinsă și puncte de referință stabile cu privire la conduita etică a judecătorilor, subliniind imparțialitatea, integritatea, proprietatea, egalitatea, competența, diligența și confidențialitatea. Principiile de la Bangalore abordează, de asemenea, probleme precum conflictele de interese, darurile și beneficiile, relațiile cu mass-media și alte ramuri ale guvernului.

În introducerea Comentariului asupra Principiilor de la Bangalore privind conduita judiciară se abordează subiectul integrității ca un concept inseparabil de conceptul magistraturii, în general, or, detaliază Comentariul [2, p. 5] „o justiție independentă, imparțială, eficientă și integră reprezintă un parametru de bază a unui stat de drept democratic. O funcție importantă în acest sens revine judecătoarelor și judecătorilor [...]. Magistratura, ca una dintre cele mai vechi ocupații ale societății umane, implică o deosebită responsabilitate față de conduita etică”.

Principiile de bază ale Organizației Națiunilor Unite (ONU) privind independența sistemului judiciar, adoptate de Adunarea Generală a ONU, subliniază importanța independenței sistemului judiciar ca o cerință fundamentală pentru buna funcționare a sistemului judiciar. Judecătorii ar trebui să fie liberi de orice formă de influență, să aibă siguranța mandatului și să fie protejați de amenințări, hărțuire sau interferență în îndeplinirea atribuțiilor lor. Principiile subliniază, de asemenea, necesitatea unor proceduri transparente și responsabile pentru numiri judiciare, promovări și disciplină.

De asemeni, Carta Europeană a Consiliului Europei privind statutul judecătorilor stabilește principiile independenței, imparțialității și responsabilității judecătorilor. Aceasta subliniază importanța independenței judiciare față de puterile legislative și executive, necesitatea unor numiri și promovări transparente și bazate pe merit și stabilirea unor garanții împotriva influențelor necorespunzătoare. Carta subliniază, de asemenea, rolul judecătorilor în susținerea drepturilor omului, promovarea egalității de gen și promovarea încrederii publice.

Mediul profesional, la fel, a fost cel care a formulat și înaintat standarde profesionale. În acest sens, Asociația Internațională a Judecătorilor (AIJ) a dezvoltat un set de standarde pentru integritatea judiciară, care cuprinde principii precum independența, imparțialitatea, integritatea și responsabilitatea, care se prezintă ca un fir roșu în documentele de referință, ceea ce dovedește relevanța și importanța acestora în exercitarea activității de magistrat. Standardele AIJ subliniază și importanța eticii judiciare, a educației continue și a angajamentului față de societatea civilă.

În această ordine de idei, articolul 11 din Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva Corupției [3] solicită statelor părți să adopte decizii cu referire la măsuri orientate spre consolidarea integrității și prevenirea corupției în rândul membrilor sistemului judiciar, respectând independența acestora.

Termenul de „integritate” reflectat în articolul 11 poate fi definit ca un concept holistic care se referă la capacitatea sistemului judiciar sau a unui membru individual al corpului judiciar de a rezista corupției, respectând în totalitate valorile de bază ale independenței, imparțialității, integrității personale, probității, egalității, competenței și diligenței. Aceste valori sunt identificate și în Principiile de la Bangalore privind Conduita Judiciară, avizate de Consiliul Economic și Social al Organizației în rezoluția sa 2006/23 [1],

și elaborate pe larg în Comentariul asupra Principiilor de la Bangalore privind Conduita Judiciară [2]. Conținutul acestui articol indică expres că „Ținând cont de independența justiției și de rolul său crucial în combaterea corupției, fiecare stat parte va lua, în conformitate cu principiile fundamentale ale sistemului său juridic și fără a aduce atingere independenței judiciare, măsuri pentru a consolida integritatea și pentru a preveni oportunitățile de corupție în rândul membrilor sistemului judiciar” [3, p. 13].

Integritatea este o noțiune cu multiple semnificații și are un caracter complex. Așa cum se indică *supra*, perspectivele în care este adoptat: *ca și concept, ca principiu, ca valoare de referință, ca unitate de măsură* ș.a. indică nu doar calitatea de axă de referință și fundament axiologic al dreptului și al activităților juridice, dar și reper al instrumentelor, necesar a fi constituite în metodologii bine definite, de măsurare a calităților umane și profesionale a persoanelor ce optează pentru o carieră în sistemul judiciar ori în general în sectorul public. Din această ultimă opinie, rezultă că, complexitatea noțională a integrității, solicită și criterii exprese, clare de operare în vederea constatării integrității ori lipsei acesteia. Or, cele două repere (integritatea etică care la fel este destul de amplă și uneori vagă în condițiile de aplicare a acesteia în evaluarea comportamentului uman și integritatea financiară, care în condițiile unui stat tânăr, aflat în tranziție prelungită la standarde internaționale de democrație, cu legislație care a fost puțin spus fluctuantă, și contradictorie, cu procese incerte și reforme inițiate cu lipsă de claritate asupra finalității ori nefinalizate etc.) cel mai mult accentuate în evaluarea integrității sunt necesare a fi clarificate și prin raportare la alte noțiuni corelative: imparțialitate, independență, transparență, onestitate.

Astfel, imparțialitatea ca și aspect al integrității financiare se conturează în contextul în care judecătorii ar trebui să fie imparțiali și să ofere tuturor părților implicate într-un proces șanse egale de a-și prezenta argumentele și de a-și apăra interesele. Ei nu ar trebui să favorizeze niciuna dintre părți și să evite orice aparență de favorizare sau de predispoziție.

Independența presupune că judecătorii ar trebui să acționeze independent, fără a fi influențați de presiuni politice, economice, sociale sau de orice altă natură. Ei trebuie să ia decizii bazate pe lege și pe fapte, fără a fi supuși influențelor externe.

Transparența se referă la conceptul că judecătorii ar trebui să fie deschiși și transparenți în acțiunile lor și să evite orice formă de secretizare sau ascundere a informațiilor relevante. Aceasta implică furnizarea de motive și justificări clare pentru deciziile luate și asigurarea că procesul de judecare este deschis și accesibil publicului.

Onestitatea presupune că judecătorii ar trebui să fie cinstiți și sinceri în toate acțiunile lor, inclusiv în relațiile cu părțile implicate în procesele judiciare, cu avocații și cu ceilalți colegi. Ei trebuie să evite orice formă de comportament necorespunzător, cum ar fi corupția, mita sau minciuna.

Corelativ, principiul integrității se aplică și în sfera financiară și vizează *a priori*, declararea corectă și transparentă a veniturilor și proprietăților, evitarea conflictelor de interese financiare și gestionarea etică a resurselor financiare personale.

Contextualizări generale despre integritatea financiară

Un aspect, care ar putea fi aparent paradoxal în abordare este conectarea integrității financiare cu cea etică. De ce ar părea paradoxal? Dacă vom porni de la originile a ceea ce definește comportamentul financiar și comportamentul etic, vom stabili că, comportamentul financiar are ca temei educația financiară, care se bazează pe competențe dezvoltate printr-un proces sistemic, conștient și asumat de acumulare a cunoștințelor din acest domeniu, adică un comportament învățat și focalizat pe gestiunea corectă a finanțelor proprii. În cel de-al doilea caz, reperele eticii profesionale se regăsesc în cadrul moralității și al comportamentului etic, care este educat la nivel de mediu familial și social continuu, inițiat din fragedă copilărie, printr-o delimitare între ceea ce e bine și ceea ce e rău. Astfel, aceste aspecte, din momentul în care devin subiect al dezbaterii, pot avea dimensiuni importante, dezvoltate în raport cu persoane din varii domenii de activitate, cu atât mai mult cu cât acestea se prezintă a fi de interes în contextul discuției despre metodologii de evaluare a integrității judiciare. Toate sursele consultate relevă ce trebuie să facă un judecător pentru a dovedi integritate financiară: practic, se au în vedere prescripții cu caracter imperativ care necesită a fi urmate necondiționat.

Integritatea financiară și etică a judecătorilor reprezintă *ab initio*, un set de principii și norme de conduită profesională care guvernează comportamentul judecătorilor în ceea ce privește gestionarea finanțelor și etica în exercitarea atribuțiilor lor judiciare, la fel și obligația lor etică și profesională de a menține standarde înalte de onestitate, transparență și responsabilitate în problemele lor financiare, ori judecătorii, în calitate de funcționari publici însărcinați cu înfăptuirea justiției, trebuie să demonstreze integritate nu numai în deciziile lor judiciare, ci și în relațiile lor financiare personale.

Integritatea financiară a judecătorilor cuprinde mai multe aspecte cheie, care se referă la declararea intereselor financiare, evitarea conflictelor de interese, transparentizarea tranzacțiilor financiare, gestionarea etică a resurselor financiare și evitarea mitei și corupției.

Judecătorii sunt obligați, în mod obișnuit, să își declare averile și interesele financiare, inclusiv veniturile, activele, pasivele și investițiile autorităților sau organismelor relevante instituite cu atribuții de control și supraveghere. Această declarație are scopul să contribuie la identificarea și soluționarea potențialelor conflicte de interese care pot apărea în cursul exercitării atribuțiilor lor judiciare precum și să sporească considerabil transparența și previzibilitatea activității lor financiare. Acest element de transparență financiară a fost instituit la nivel legislativ, în Republica Moldova prin transpunerea lui în Legea nr. 1264 din 19 iulie 2002 privind declararea și controlul veniturilor și al proprietății persoanelor cu funcții de demnitate publică, judecătorilor, procurorilor, funcționarilor publici și a unor persoane cu funcție de conducere [4], care a fost abrogată în anul 2016 prin Legea nr. 133/2016 privind declararea averilor și intereselor personale [5].

În sensul elementelor componente ale integrității financiare a judecătorilor, cei din urmă ar trebui să evite orice situație care le poate compromite imparțialitatea sau poate crea conflicte de interese. Aceasta include abținerea de la angajarea în tranzacții financiare sau activități care ar putea fi percepute în mod rezonabil ca influențând procesul de judecare sau luare a deciziilor în cazurile care le sunt în față. În acest sens, se așteaptă ca judecătorii să își desfășoare activitățile financiare într-o manieră transparentă și etică. Aceasta include raportarea exactă și în timp util a tranzacțiilor, depunerea declarațiilor fiscale și respectarea legilor și reglementărilor aplicabile aspectelor financiare.

Gestionarea etică a resurselor financiare relevă că judecătorii trebuie să-și gestioneze resursele financiare, inclusiv salariile, indemnizațiile și beneficiile, într-o manieră etică și responsabilă. Aceasta include evitarea utilizării abuzive sau a deturnării de fonduri publice, practicarea disciplinei fiscale și menținerea unor standarde de viață adecvate, proporționale cu funcția lor judiciară.

Judecătorii trebuie să respingă orice formă de mită, corupție sau influență nejustificată în tranzacțiile lor financiare. Ei nu ar trebui să accepte daruri, favoruri sau alte forme de satisfacție care ar putea compromite imparțialitatea, independența sau integritatea lor.

Integritatea financiară a judecătorilor reprezintă un aspect crucial al eticii judiciare, deoarece asigură percepția că judecătorii își exercită atribuțiile judiciare într-un mod imparțial, fără influențe financiare sau interese personale care ar putea compromite obiectivitatea și independența lor.

Etica integrității sau integritatea etică?

Magistratura, ca și meserie, reprezintă în fond o obligație etică asumată. Această percepție nu este însă suficientă pentru a asigura independența și integritatea justiției și implicit încrederea societății în aceasta, se explică în Comentariul asupra Principiilor de la Bangalore privind conduita judiciară [2].

Integritatea etică, pe de altă parte, își are reflectare la nivel național în Codul de etică și conduită profesională a judecătorului [6], care reflectă și transpune, în mare parte prevederile Principiilor de la Bangalore privind conduita judiciară. În context, aplicabilitatea practică a corespunderii unui judecător cu normele integrității etice constituie în continuare, nu doar în Republica Moldova un „*challenge*” [7] pentru organele abilitate cu aplicarea acestor concepte.

Codul de etică și conduită profesională a judecătorului [6, p. 2] a consacrat integritatea ca și principiu, specificând în articolul 2, că principiile de etică și conduită profesională pentru judecători sunt: independența, imparțialitatea, integritatea, profesionalismul, corectitudinea, colegialitatea, confidențialitatea și transparența, ce vor servi de asemenea, ca o sursă de informare pentru judecători și justițiabili.

În Comentariul asupra Principiilor de la Bangalore privind conduita judiciară integritatea se definește ca fiind „atributul corectitudinii și justeții” [2, p. 74] – o noțiune ipotetic foarte simplă ca și conținut, dar care combină alte două elemente la fel de complicate în definire și filosofice în abordare – *corectitudinea și justețea*.

Prima dimensiune se referă la faptul că „judecătorul trebuie să se asigure că în ochii unui observator rezonabil conduita sa este ireproșabilă” [2, p. 74]. Acest criteriu aplicativ valorifică conceptul de conduită ireproșabilă sau „standarde înalte de conduită” – ori conform aceluiași Comentariu [2], judecătorul trebuie să se mențină la standarde înalte atât în viața particulară, cât și în viața publică. Motivul este reprezentat de gama largă de experienței și acte umane asupra cărora judecătorul poate fi chemat să se pronunțe în instanță” [2, p. 74].

Declarația de la Bordeaux din 2009 [8] abordează cu o solemnitate deosebită rolul și locul tuturor actorilor implicați în justiție pentru respectarea statului de drept, în special de către magistrați, argumentând, în punctul 39 al Declarației că judecătorii [...] trebuie să fie persoane cu o integritate deosebită și cu aptitudini profesionale și organizaționale adecvate [...]. Principalii actori din administrarea justiției trebuie să mențină întotdeauna onoarea și demnitatea profesiei lor și trebuie să se comporte în orice situație într-o manieră demnă pentru funcția lor.

Avizul nr. 3 al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) [9] accentuează în acest sens că *judecătorii trebuie să se comporte în viața particulară într-un mod respectabil* (s.n). Având în vedere diversitatea culturală a statelor membre ale Consiliului European și evoluția constantă a valorilor morale, standardele care se aplică comportamentului judecătorilor în viața privată nu pot fi stabilite prea precis. CCJE încurajează înființarea în cadrul sistemului juridic a unuia sau mai multor organisme sau persoane care să aibă un rol consultativ și de consiliere care să stea la dispoziția judecătorilor ori de câte ori nu sunt siguri dacă o anume activitate din sfera privată este compatibilă cu statutul lor de judecători. Prezența unor asemenea organisme sau persoane ar putea încuraja discuțiile din cadrul sistemului judiciar privind conținutul și semnificația regulilor etice. Pentru a da doar două posibilități, asemenea organisme sau persoane ar putea funcționa sub egida Curții Supreme sau a asociațiilor judecătorilor. În orice caz, acestea trebuie să fie separate de și să urmărească obiective diferite de ale organismelor existente răspunzătoare de dictarea sancțiunilor disciplinare.

Trebuie să recunoaștem că la distanță de 20 de ani, recomandarea făcută *supra* de către CCJE rămâne pentru Republica Moldova un concept abstract, or „un organism sau persoană care să aibă un rol consultativ și de consiliere care să stea la dispoziția judecătorilor ori de câte ori nu sunt siguri dacă o anume activitate din sfera privată este compatibilă cu statutul lor de judecători” încă nu este pe deplin funcțional la această etapă, deși din ierarhizarea organelor de autoadministrare judecătorească ne-ar sugera că aceste funcții puteau fi îndeplinite de către Comisia de Etică din cadrul Consiliului Superior al Magistraturii, care nu s-a întrunit în ședință din anul 2019 și nu a emis opinii din primăvara aceluiași an.

Într-un document tehnic [10] privind mecanismele de verificare a integrității judecătorilor în procesul selecției și promovării în sistemul judecătorec din Republica Moldova se detaliază că noțiunea de „integritate” în sistemul judiciar implică mai multe aspecte interdependente, și anume:

- conflicte de interese/incompatibilități;
- plăți neoficiale/cadouri;
- stabilirea de Coduri de Conduită/evaluarea comportamentului lipsit de etică;
- declarații de avere/interese [10, p. 22].

Într-o analiză [11] realizată în decembrie 2020, integritatea a fost definită ca fiind un concept consistent al unor acțiuni, valori, metode, măsuri, principii, așteptări și moralitate. Integritatea este o alegere personală, un angajament intransigent și consecvent previzibil pentru a onora valori și principii morale, etice, spirituale și artistice. Conceptul de integritate implică o plenitudine, un corpus cuprinzător de convingeri, adesea menționată ca fiind o viziune sănătoasă asupra lumii. Acest concept de integritate subliniază onestitatea și autenticitatea, cere ca actul săvârșit în orice moment să fie în conformitate cu viziunea individului asupra lumii. Cu certitudine, integritatea este calitatea principală care definește un judecător și este definitorie pentru candidatul la funcția de judecător, lipsa acesteia constituind un criteriu de descalificare totală. Iată de ce este important a defini conținutul conceptului de integritate și a extrage din acesta modalitățile de testare a integrității, astfel încât integritatea persoanei să devină un criteriu esențial în procesul de recrutare,

promovare și revocare a judecătorilor. Integritatea nu trebuie demonstrată, ea pur și simplu există [11, p. 2].

În aceeași lucrare [11] se subliniază că integritatea este o caracteristică a caracterului persoanei, fără a fi condiționată de elemente ori situații externe. Pentru a constata dacă o persoană e integră din punct de vedere etic este suficient să observăm și să analizăm acțiunile, convingerile, metodele, măsurile și principiile sale. Toate derivă dintr-un singur nucleu de valori care formează caracterul ei [11, p. 2].

În documentul citat [11], autorul accentuează că percepția publică a integrității depinde în mare măsură de transparență – cu cât procesul de numire a judecătorilor este mai transparent și mai ușor de înțeles pentru orice cetățean, cu atât mai ușor va fi pentru societatea civilă (jurnaliști, alți actori ai sistemului judiciar, cetățeni obișnuiți) să verifice eventual corectitudinea procesului sau pentru cetățenii obișnuiți să aibă încredere că alegerea nu a fost făcută pe baza unor criterii neclare sau dubioase.

Verificarea integrității, așa cum au subliniat numeroase instituții internaționale (menționate în capitolul privind standardele internaționale din prezentul raport), este dificil de evaluat pe temeuri obiective, astfel încât este cu atât mai esențial ca procedura să fie transparentă, deoarece aceasta este adesea singura modalitate de a garanta încrederea societății în alegerea făcută.

Conduita etică și integritatea judecătorilor sunt esențiale și pentru a menține încrederea publicului în sistemul judiciar. Când judecătorii se comportă într-un mod corect, imparțial și etic, aceasta întărește încrederea publicului în capacitatea sistemului judiciar de a administra justiție echitabilă și imparțială. În același context, integritatea judecătorilor joacă un rol crucial în prevenirea corupției și abuzului de putere în sistemul judiciar, iar conduita judiciară adecvată este esențială pentru a servi ca exemplu pentru restul reprezentanților profesiei juridice și pentru a promova standardele etice în cadrul sistemului de justiție. Judecătorii reprezintă figura de autoritate în sala de judecată și în afara ei, astfel încât prin comportamentul lor etic, pot inspira și influența comportamentul altor profesioniști din domeniul juridic.

Concluzii cu privire la integritatea judiciară în perspectiva parcursului european al Republicii Moldova

Reformarea justiției ca și abordare de perspectivă în racordarea la standardele europene, este la etapa curentă, în topul priorităților setate de către Republica Moldova în parcursul ei de aderare la Uniunea Europeană odată cu acordarea statutului de țară candidat de către Consiliul European la 23 iunie 2022.

În vederea coordonării eforturilor autorităților naționale a fost elaborat un plan de acțiuni [12] pentru implementarea celor nouă condiții formulate de către Comisia Europeană. Proiectul planului a fost discutat la ședința Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană (CNIE) din 13 iulie 2022 și a fost adoptat la 4 august 2022. Documentul conține acțiuni, termeni și instituții responsabile pentru fiecare din cele 9 domenii și anume reforma justiției, cadrul electoral, combaterea corupției, deoligarhizarea și reducerea influenței intereselor private, combaterea criminalității organizate și spălării banilor, îmbunătățirea serviciilor publice, reforma administrației publice, managementul finanțelor publice, implicarea societății civile, drepturile omului.

Reformarea justiției este, în acest context un element cheie în contextul acțiunilor care urmează a fi implementate pentru aderarea la Uniunea Europeană și este, în același context – o cerință preliminară centrală pentru îndeplinirea cu succes a celorlalte 8 obiective setate pentru Republica Moldova.

Într-un raport publicat recent privind realizarea Planului de Acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de Comisia Europeană în avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la UE [13] se menționează că majoritatea acțiunilor planificate de autorități au fost implementate cu unele rezerve sau sunt în proces de implementare. Astfel, printre realizări se numără adoptarea Legii nr.120/2021 pentru modificarea Constituției și a legislației adiacente, cu scopul de a îmbunătăți reglementările privind sistemul judecătoresc. Au mai fost adoptate alte legi care au consolidat activitatea Inspecției Judiciare, s-a modificat legislația privind Institutul Național al Justiției (INJ) și procuratura și s-u introdus evaluarea extraordinară a candidaților la Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) și Consiliul Superior al Procurorilor (CSP). A fost finalizată evaluarea candidaților judecători și non-judecători la CSM și demarate procedurile de evaluare a candidaților pentru CSP. La 30 martie 2023, Parlamentul a ales trei membri non-judecători în CSM care au evaluați de Comisia Pre-Vetting. Principalele constrângeri se referă la depășirea termenului pentru evaluarea candidaților la CSM și CSP, stabilit pentru decembrie 2022, și prelungit până în iunie 2023 [...]. Nu a

fost reglementat clar mecanismul de verificare a declarațiilor de avere și interese depuse de către candidații înscriși la INJ și nici un mecanism intern de verificare a integrității judecătorilor și procurorilor la toate etapele carierei [13, p. 7].

Din constatările expuse în acest raport [13] se evidențiază unele dificultăți și provocări cu care se confruntă Republica Moldova la etapa actuală în ceea ce privește reformarea justiției. Inițierea procedurilor de evaluare externă extraordinară a judecătorilor și procurorilor în acest sens pare să fie tergiversată de mulți factori sociali, legislativi și nu în ultimul rând de factorul uman, iar în acest sens se conturează o prioritate imediată a Republicii Moldova în domeniul continuării reformei justiției și anume accelerarea semnificativă a procedurilor de evaluare extraordinară, în vederea constituirii cât mai rapid a acestor organe de autoadministrare funcționale.

O altă prioritate imediată în acest context care se reflectă și în Raportul din 13 aprilie 2023 [13] se referă la introducerea unui mecanism de verificare de către Autoritatea Națională de Integritate (ANI) a declarațiilor de avere și interese depuse de către candidații la INJ și a candidaților cu șanse de succes la funcția de judecător și procuror, iar în acest sens survine necesitatea ajustării legislației în vederea introducerii unui sistem eficient de verificare internă a integrității judecătorilor și procurorilor la toate etapele carierei [13, p. 10].

Cu siguranță, parcursul european al Republicii Moldova va accelera considerabil ajustarea, perfecționarea și eficientizarea verificării interne a integrității judecătorilor și procurorilor la toate etapele carierei. Mai mult decât atât, odată cu instituirea priorității de demarare a procedurilor de evaluare a colegiilor specializate din cadrul CSM în special, inclusiv prin modificarea cadrului legal pentru oferirea unei autonomii mai mari Inspecției Judiciare, eventual prin crearea unei singure instituții pentru judecători și procurori, independentă de CSM și CSP, Republica Moldova urmează să întreprindă multiple acțiuni pentru a asigura independența, integritatea, eficiența, responsabilitatea și transparența în sistemul judiciar.

Referințe:

1. *The Bangalore Principles of Judicial Conduct, ECOSOC 2006/23*. [Accesat: 10.04.2023] Disponibil: https://www.judicialintegritygroup.org/images/resources/documents/ECOSOC_2006_23_Engl.pdf
2. DANILEȚ, Cristi. *Comentariu asupra Principiilor de la Bangalore privind conduita judiciară*. București: Editura C.H. Beck, 2010. ISBN: 978-973-115-716-0. [Accesat: 02.05.2023] Disponibil: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=78fd70dc-d8e5-9d3d-a51d-5ab705938316&groupId=252038
3. *United Nations Convention Against Corruption, New York, 2004*. [Accesat: 19.04.2023] Disponibil: UNITED NATIONS CONVENTION AGAINST CORRUPTION (unodc.org)
4. *Legea privind declararea și controlul veniturilor și al proprietății persoanelor cu funcții de demnitate publică, judecătorilor, procurorilor, funcționarilor publici și a unor persoane cu funcție de conducere: nr. 1264 din 19 iulie 2002*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 05 septembrie 2002, nr. 124-125.
5. *Legea privind declararea averii și intereselor personale: nr. 133 din 17 iunie 2016*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 30.07.2016, nr. 245-246.
6. *Codul de etică și de conduită profesională al judecătorului, aprobat prin Hotărârea Adunării Generale a Judecătorilor nr. 8 din 11 septembrie 2015*. [Accesat: 03.04.2023] Disponibil: https://www.csm.md/files/Acte_normative/Codul_de_etica_al_judecatorului.pdf
7. *Definiția termenului „challenge” în limba engleză în Cambridge Dictionary*. © Cambridge University Press 2023. [Accesat: 01.04.2023] Disponibil: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/challenge>
8. Avizul nr.12 (2009) al Consiliului Consultativ al judecătorilor europeni (CCJE) și Avizul nr. 4 (2009) al Consiliului Consultativ al procurorilor europeni (CCPE) în atenția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind relațiile dintre judecători și procurori, *Declarația de la Bordeaux (2009)*. [Accesat: 04.05.2023] Disponibil: <https://rm.coe.int/168074768d>
9. Avizul nr. 3 al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni în atenția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei asupra principiilor și regulilor privind imperativele profesionale aplicabile judecătorilor și în mod deosebit a deontologiei, comportamentelor incompatibile și imparțialității. [Accesat: 04.05.2023] Disponibil: <https://rm.coe.int/1680747bac>

10. *Document tehnic: Mecanismele de verificare a integrității judecătorilor în procesul selecției și promovării în sistemul judecătoresc din Republica Moldova, ECCD-AAC-MLD-TP3-2021*. [Accesat: 05.04.2023] Disponibil: <https://rm.coe.int/eccd-mld-tp3-mechanisms-for-integrity-checking-of-judges-ro/1680a2ff3d>
11. SANDUȚA, Victoria. *Integritatea judiciară – problema cheie în reformarea justiției*. [Accesat: 04.04.2023] Disponibil: https://voxjust.md/feed/doc_file-0-1613644401.pdf
12. *Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, aprobat de către Comisia Națională pentru Integrare Europeană pe data de 4 august 2022*. [Accesat: 19.04.2023] Disponibil: https://mfa.gov.md/sites/default/files/plan_cnie_04.08.2022.pdf
13. *Raport Alternativ Nr. 1. Realizarea Planului de Acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de Comisia Europeană în avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la UE din 13 aprilie 2023 elaborat în cadrul proiectului „Moldova-EU Candidate Check: 9 pași spre deschiderea negocierilor de aderare cu Uniunea Europeană” implementat de Institutul pentru Politici și Reforme Europene, Expert-Grup și Centrul de Resurse Juridice în cooperare cu Fundația „Friedrich Ebert” (FES)*. [Accesat: 20.04.2023] Disponibil: <https://crjm.org/raport-alternativ-nr-1-realizarea-planului-de-actiuni-pentru-implementarea-masurilor-propuse-de-comisia-europeana-privind-cererea-de-aderare-a-republicii-moldova-la-ue/>

Date despre autor:

Valeria URSU, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: valeria.ursu96@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2995-0221>

Prezentat la 11.09.2023

**EFECTELE DECIZIEI CJUE DIN CAUZA C-520/21
ÎN PRIVINȚA DESPĂGUBIRII CONSUMATORULUI
PENTRU PREJUDICIILE CAUZATE DE CLAUZELE ABUZIVE
FOLOSITE ÎN CONTRACTELE DE CREDIT BANCAR**

Mircea GROZAVU,

Universitatea de Stat din Moldova

După pronunțarea Deciziei Curții de Justiție a Uniunii Europene din Cauza C-520/21, devin observabile indicii cu privire la evoluția condițiilor și a modalităților în care se realizează repunerea în situația anterioară anulării clauzelor abuzive din contractele de credit bancar de consum, precum și a modului în care se realizează reparația prejudiciului cauzat de folosirea de către profesionist a clauzelor abuzive.

Scopul realizării prezentului articol îl reprezintă documentarea acestor modificări în eventualitatea armonizării legislației naționale pentru actualizarea protecției juridice pentru drepturile consumatorilor, atât din prisma efectelor pe care le are această decizie cu privire la nulitatea de protecție, cât și din prisma efectelor pe care le are această decizie și cu privire la dreptul părților din contractul de credit să solicite daune-interese în cazul anulării contractului de credit.

Cuvinte-cheie: clauze abuzive, nulitate, restabilire situație anterioară, protecția consumatorilor, armonizarea legislației;

**EFFECTS OF THE CJEU DECISION IN CASE C-520/21
ON CONSUMER COMPENSATION FOR DAMAGES CAUSED
BY ABUSIVE CLAUSES USED IN BANK CREDIT CONTRACTS**

After the pronouncement of the Decision of the Court of Justice of the European Union in Case C-520/21, we can observe evolution of the conditions and the ways in which the restoration to the situation prior to the cancellation of the abusive clauses in the bank loan contract with the consumers is carried out, as well as the ways in which it is carried out compensation for damage caused by the professional's use of abusive clauses.

The purpose of this article is to document the scope of these changes in the eventuality of harmonizing national legislation to update legal protection for consumer rights, regarding the effects of this decision regarding the „nullity of protection” and from the perspective of the effects of this decision regarding the right of the parties to the credit agreement to request damages in the event of the cancellation of the credit agreement.

Keywords: abusive clauses, nullity, restoring the previous situation, consumer protection, harmonization of legislation.

Introducere

La baza sesizării Curții de Justiție a Uniunii Europene, din cadrul dosarului nr. C-520/21, cu privire la pronunțarea unei hotărâri prealabile privind dezlegarea unor chestiuni de drept referitoare la modul de interpretare a normelor civile poloneze în acord cu dreptul Uniunii Europene a stat un litigiu pornit între doi consumatori, soț și soție, care au contractat în anul 2008 un contract de credit bancar, în calitate de consumatori, pentru o sumă echivalentă a 73.000 de euro, în vederea finanțării lucrărilor de construcții a casei de locuit. Deși moneda de deblocare și acordare a împrumutului au reprezentat-o zloții polonezi, ratele lunare ale creditului erau rambursate prin indexarea în funcție de valoarea de referință a altei monede, francul elvețian. Acest lucru a fost posibil datorită prevederilor contractuale ale creditului bancar încheiat între consumatori și banca din Polonia, astfel încât contractul stabilea următorul mecanism de calcul: suma împrumutată, pusă la dispoziția consumatorilor în zloți polonezi era convertită în echivalentul său în franci elvețieni la cursul de referință pentru cumpărarea acestei monede din ziua în care creditul a fost pus la dispoziția părților. La compunerea graficului de rambursare a creditului s-a ținut cont de împărțirea pe rate a capitalului împrumutat în moneda de indexare, adică în franci elvețieni, deși aceasta era doar un indicator

abstract, ales prin clauzele contractuale și nu avea nicio legătură naturală cu obiectul raporturilor juridice. Ulterior, la scadența fiecărei rate lunare, aceasta era plătită în zloți polonezi, numai că după ce în prealabil era convertită din franci elvețieni în zloți, având în vedere că ratele lunare erau convertite conform graficului de rambursare în franci elvețieni. Ulterior, în anul 2011, între părți a fost încheiat un act adițional la contractul de credit, prin care s-a permis consumatorilor să plătească ratele lunare ale creditului cu franci elvețieni.

În anul 2021, unul dintre consumatori a formulat o cerere de chemare în judecată împotriva băncii, solicitând plata sumei de 3.660,76 zloți, majorată cu valoarea dobânzii legale penalizatorii, pentru că a considerat că asupra contractului de credit ipotecar este incidentă nulitatea integrală a acestuia, iar prin urmare Banca a încasat fără niciun temei ratele lunare aferente creditului. Reclamantul a realizat un calcul din care a rezultat că în perioada 2011-2021 acesta a plătit rate lunare de aproximativ 7.769 zloți polonezi, iar prin utilizarea acestei sume în aceeași perioadă amintită mai sus, banca a realizat profituri de aproximativ 7.321 zloți polonezi. La rândul său, și instituția bancară a solicitat obligarea consumatorilor la plata dobânzilor pentru folosirea capitalului în perioada de referință, fundamentându-și pretențiile în principal pe instituția plății nedatorate, respectiv pe îmbogățirea fără justă cauză.

Conform dreptului național polonez, clauzele de conversie din contractile de credit de tipul celor descrise mai sus sunt considerate abuzive, iar având în vedere precedentul judiciar al Curții de Justiție a Uniunii Europene statuat prin Hotărârea Dziubak (Cauza C 260/18) [1], folosirea unor astfel de clauze duce la anularea în întregime a contractului. În mod similar dreptului civil autohton, efectele nulității operează și pentru trecut, iar prestațiile furnizate în executarea contractului ar urma să fie restituite reciproc de părțile contractului anulat.

Astfel, dilema de drept a instanței naționale care s-a adresat către Curtea de Justiție a Uniunii Europene a constat în solicitarea de a fi lămurită problema compatibilității dintre normele Directivei 93/13/CEE și a unei hotărâri prin care consumatorul să poată să solicite dobânzile plătite în baza unui contract de credit declarat nul, actualizate cu rata de dobândă legală penalizatoare de la data încasării dobânzilor și a costurilor suportate cu încheierea contractului de credit (comisioane de analiză, costuri notariale, costuri de publicitate imobiliară, consiliere etc.) și respectiv unei hotărâri prin care și profesionistul să fie îndreptățit să primească dobânzi și alte pretenții accesorii (cheltuieli legate de punerea la dispoziție a creditului, costurile de analiză, comisioanele bancare pentru operațiunile de deservire a contului) cu titlu de câștig nerealizat, având în vedere consecințele care decurg ca urmare a repunerii părților în situația anterioară.

În examinarea acestei întrebări, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a apreciat în mod diferențiat cu privire la fiecare dintre cele două părți ale contractului de credit, după cum urmează: dreptul Uniunii Europene, reprezentat de articolele 6 alin. (1) și 7 alin. (1) din Directiva 93/13/CEE privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii nu se opune ca în virtutea prevederilor dreptului național consumatorul să fie îndreptățit să primească de la profesionist pe lângă sumele plătite cu titlu de dobândă contractuală dobânda de întârziere și orice alte pretenții accesorii suplimentare sumelor plătite cu titlu de dobândă contractuală. De asemenea s-a menționat că va reveni instanțelor naționale rolul de a analiza temeinica fiecărei pretenții în parte, conform regulilor de drept intern.

În ceea ce privește pretențiile reconvenționale care ar putea fi formulate în mod reciproc de către profesionist pe baza situației create, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a apreciat că aceleași prevederi amintite anterior din cadrul Directivei 93/13/CEE se opun acordării, în favoarea profesionistului, a pretențiilor accesorii suplimentare cu privire la rambursarea sumelor acordate cu titlu de credit, indiferent de titlul acestora (dobânzi penalizatorii, comisioane, câștiguri nerealizate) [2].

Rezultate obținute și discuții

Din analiza modului de abordare a problemei referitoare la protecția consumatorilor în cadrul contractului de credit, inclusiv în ipoteza cea mai radicală, în care din cauza anulării clauzelor abuzive esențiale ale contractului de credit, nu mai poate să continue existența contractului de credit bancar putem să deducem trei concluzii preliminare: *i) păstrarea contractului de credit în ființă, în ipoteza în care existența acestuia este periclitată de caracterul abuziv al clauzelor esențiale ale contractului nu este preferabilă față de soluția constatării nulității acestui contract; ii) anularea contractului de credit nu trebuie să servească*

drept motiv pentru profesionist să solicite orice fel de despăgubiri pentru folosirea capitalului acordat cu împrumut; iii) consumatorul este îndreptățit la compensarea prejudiciilor cauzate prin încheierea unui contract nul din cauza clauzelor abuzive în conformitate cu regulile de drept național.

Față de cele trei idei directe care se pot desprinde din raționamentul hotărârii Curții de Justiție a Uniunii Europene anterior menționate, am procedat la analiza normelor de drept intern incidente în materie și am putut observa că soluțiile prezentate de către legislația națională nu cuprind asemenea remedii în măsură deplină.

Aspectele de diferențiere se pot observa în domeniul aplicării sancțiunii nulității în privința contractului de credit, pentru că legiuitorul nu a putut oferi o soluție fermă în acest sens și a considerat că nulitatea ar putea fi constatată numai dacă o astfel de soluție radicală nu ar expune consumatorul unor consecințe defavorabile, după cum prevăd dispozițiile art. 329 alin. (2), coroborat cu art. 1076 alin. (2) din C. civ. modernizat al Republicii Moldova: „nulitatea de protecție operează doar în măsura în care avantajează consumatorul” respectiv, „această nulitate de protecție operează doar în măsura în care anularea clauzei avantajează partea care nu a propus clauza abuzivă”.

Formularea din codul civil este una destul de vagă, fiindcă nu oferă criterii în funcție de care să fie realizat un examen critic al caracterului favorabil sau nefavorabil al constatării nulității, după cum nu are o orientare directă spre contractele de credit, însă este previzibil că față de absența unor altele repere jurisprudențiale precum cele din paragrafele 34 și 41, ale Hotărârii pronunțate în Cauza „Banca B” (Cauza C-269/19) [4], la prima vedere am considera că anularea contractului de credit ar fi defavorabilă consumatorului.

Dacă nu am ține cont de decizia CJUE din Cauza C-269/19, am putea să tindem să considerăm că anularea contractului de credit ar duce automat la obligarea consumatorului să restituie de îndată toată valoarea rămasă de rambursat a creditului, lucru care ar fi greu de realizat din cauza valorii însemnate a creditului. Însă pe de altă parte, păstrarea contractului de credit în ființă, fără a putea să fie anulat, ar duce în mod evident la suportarea consecințelor defavorabile de către consumator din cauza faptului că odată constatate ca fiind abuzive, clauzele contractuale nu pot fi altfel decât defavorabile consumatorului.

Spre exemplu, în cazul dedus judecății din fața instanțelor poloneze, care a condus la sesizarea Curții de Justiție a Uniunii Europene cu solicitarea de a dezlega chestiunile prejudiciale, consumatorii erau obligați să plătească ratele prin raportare la cursul de schimb folosit pentru o valută de referință care a înregistrat o creștere accelerată în perioada ultimilor ani [4] printr-o conversie artificială: suma împrumutată efectiv, în zloți, era convertită la data împrumutului în franci elvețieni, după care în fiecare lună rata lunară exprimată în franci elvețieni era plătită în zloți.

Prin urmare, dacă în ceea ce privește posibilitatea de a stabili dacă urmează sau nu să fie incidentă nulitatea absolută a contractului încheiat între consumatori și profesionist legislația națională ar putea crea o serie de ezitări în ceea ce privește aplicarea ei conformă și este recomandabilă completarea cu raționamentul Curții de Justiție a Uniunii Europene în vederea ajungerii la o soluție apropiată de spiritul și litera Directivei 93/13/CEE, nu putem să afirmăm același lucru în ceea ce privește efectele prevăzute de legislația națională în privința soluțiilor prevăzute cu privire la situația daunelor-interese în astfel de situații.

Trebuie să menționăm că articolul 333 alin. (1) și (2) din C. civ. modernizat al Republicii Moldova conține un remediu asemănător celui propus de Curtea de Justiție a Uniunii Europene, în privința modului de reparare a prejudiciului, cât și a părții care este îndreptățită în acest sens, iar acest lucru rezultă din analiza gramaticală a prevederilor amintite, după cum din aceste prevederi se pot extrage următoarele reguli:

Conform art. 333 alin. (1) în cazul anulării contractului de credit bancar poate solicita despăgubiri numai partea care îndeplinește cumulativ următoarele condiții: a) partea prejudiciată nu a cunoscut și nici nu trebuia să cunoască, în mod rezonabil, temeiul nulității la momentul suportării prejudiciului; b) cealaltă parte a cunoscut sau trebuia, în mod rezonabil, să cunoască temeiul nulității; c) cealaltă parte a lăsat partea prejudiciată să acționeze pentru a cauza prejudiciul.

În situația contractelor încheiate între consumatori și profesioniști, când de regulă clauzele contractuale sunt propuse de către profesionist și nu pot fi negociate sau nu au fost negociate, nu se va putea reține, în mod rezonabil, că încheierea contractului în forma în care a fost anulat s-a datorat faptului că cealaltă parte, respectiv consumatorul, a lăsat partea prejudiciată să acționeze pentru a cauza prejudiciul, fiindcă nu consumatorul a propus redactarea clauzelor în maniera nulă. De asemenea, ar putea exista și situații

în care nici prima condiție să nu fie îndeplinită, întrucât de regulă „cealaltă parte” la care face referire art. 333 alin. (1) lit. a) din C. civ. modernizat al Republicii Moldova, adică profesionistul, are cunoștință de faptul că clauzele impuse consumatorului au o natură abuzivă pentru că de regulă urmăresc asigurarea unui ascendent contractual sau a unor câștiguri suplimentare prin aceste clauze, care este greu de crezut a fi pur întâmplător, fiindcă de regulă o asemenea atitudine reprezintă o atitudine subiectivă caracterizată prin scop. Din verificarea acestor condiții putem deduce în mod direct faptul că în eventualitatea anulării unui contract de credit bancar profesionistul nu ar îndeplini condițiile cumulative pentru a fi despăgubit, în timp ce consumatorul ar putea fi îndreptățit la obținerea despăgubirilor, însă sub rezerva respectării și a condiției privind necunoașterea sau posibilitatea de a cunoaște, în mod rezonabil, temeiul nulității la momentul suportării prejudiciului.

Pe de altă parte, în ceea ce privește întinderea prejudiciului reparabil, articolul 339 alin. (2) din Codul civil modernizat al Republicii Moldova prevede faptul că întinderea daunelor-interese este exprimabilă într-o „sumă de bani, care va repune partea prejudiciată, în măsura maximă posibilă, în situația în care ea s-ar fi aflat dacă actul juridic nu se încheia sau dacă clauza lovită de nulitate nu se includea în actul juridic. În special, se vor despăgubi cheltuielile suportate de către partea prejudiciată cu ocazia încheierii actului juridic și în vederea pregătirii pentru executarea obligațiilor prevăzute de act”. Prin urmare, norma legală națională conține prevederi similare îndreptării Curții de Justiție a Uniunii Europene din Cauza C-520/21.

Concluzii

Din analiza dezvoltării jurisprudenței recente a Curții de Justiție a Uniunii Europene, constatate din considerentele și dispozitivul hotărârii pronunțate în Cauza C 520/21, mecanismele concrete de acordare a daunelor-interese pentru anularea contractelor permit o aplicare adecvată față de exigențele dreptului european, astfel după cum am detaliat în secțiunile anterioare.

Însă în ceea ce privește aplicarea efectivă a sancțiunii nulității, putem observa faptul că nu se mai pot aplica formele clasice de protecție a consumatorilor, consacrate prin edictarea conceptului de ”nulitate de protecție”, orientarea nouă fiind bazată pe anularea obligatorie a contractelor, dacă existența acestora este periclitată prin înlăturarea clauzelor abuzive, pentru a descuraja folosirea acestora de către profesioniști. În acest sens ar trebui analizată posibilitatea completării prevederilor corespunzătoare din articolele 329 și 1076 din Codul civil modernizat al Republicii Moldova prin introducerea acestor corective sau cel puțin în procesul de interpretare și aplicare a acestor dispoziții legale este necesar să fie ținut cont de aceste considerentele acestei decizii.

Importanța primordială a celor două propuneri anterioare rezultă în mod direct din paragrafele 62 și 63 din considerentele hotărârii anterior menționate [5] a fost afirmat faptul că perspectiva ca în urma anulării contractului de credit consumatorii să beneficieze de un împrumut fără dobândă nu este inechitabilă atât timp cât aceasta este o consecință firească a retroactivității efectelor nulității și de asemenea niciun profesionist care nu respectă obligațiile legale nu poate să obțină beneficii pe această cale, în pofida opoziției vehemente a băncii și a Consiliului de Supraveghere Financiară al Poloniei întemeiate pe stabilitatea piețelor financiare din statul polonez cât și din întreaba Uniune, întrucât ”obiectivul Directivei 93/13/CEE nu este de a menține stabilitatea piețelor financiare ci, mai presus de orice, de a proteja consumatorii”.

Referințe:

1. Hotărârea Curții de Justiție a Uniunii Europene din 3 octombrie 2019, Dziubak (C-260/18). [Accesat: 01.09.2023] Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=218625&pageIndex=0&doclang=RO&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3609241>
2. Hotărârea Curții de Justiție a Uniunii Europene din 15.06.2023, Bank M. (C-520/21). [Accesat: 02.09.2023] Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=274643&pageIndex=0&doclang=RO&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3609699>
3. Hotărârea Curții de Justiție a Uniunii Europene din 25.11.2020, Banca B. (C-269/19). [Accesat: 02.09.2023] Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=234326&pageIndex=0&doclang=RO&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=15625689>

4. *Rata cursului de schimb între zloții polonezi și francii elvețieni.* [Accesat: 02.09.2023] Disponibil: <https://www.exchangerates.org.uk/CHF-PLN-spot-exchange-rates-history-2010.html>
5. *Hotărârea Curții de Justiție a Uniunii Europene din 15.06.2023, Bank M. (C-520/21).* [Accesat: 01.09.2023] Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=274643&pageIndex=0&doclang=RO&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3609699>

Date despre autor:

Mircea GROZAVU, doctorand al Școlii Doctorale de Științe Juridice din cadrul Universității de Stat din Moldova, membru al Baroului Suceava din anul 2014.

E-mail: grozavumircea@gmail.com

Tel.: +40753875819

ORCID: 0000-0003-1485-2944

Prezentat la 05.09.2023

CZU: 341.645.5(4):342.7

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_31](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_31)

L'ASPECT POLITIQUE DU CONTENTIEUX INTERÉTATIQUE DEVANT LA COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Daria CUBA,

Université Panthéon-Assas

L'institution du recours interétatique était conçue d'emblée comme principal moyen [1] pour faire cesser les violations des droits de l'homme, en étant une modalité efficace pour garantir le respect de la Convention. Pourtant, ce recours de principe a connu une évolution différente de celle envisagée par ses auteurs, en se transformant rapidement en un recours secondaire. En pratique, les requêtes étatiques sont rares, l'écrasante majorité des affaires étant des recours individuels. On en compte une trentaine depuis la création de la Cour européenne des droits de l'homme (dans ce qui suit: CEDH). Les arrêts au fond rendus par la Cour de Strasbourg dans des affaires interétatiques sont encore plus rares — huit jusqu'à aujourd'hui. Toutefois, le nombre d'affaires interétatiques actuellement mises au rôle de la CEDH, démontre leur pertinence croissante. Il s'avère nécessaire de mettre en lumière dans cet article les causes et les conséquences de ce phénomène.

Mots-clés: *droits de l'homme, erga omnes partes, intérêt pour agir, compétence des juridictions internationales, différends internationaux, détournement de la procédure.*

THE POLITICAL ASPECT OF INTER-STATE LITIGATION BEFORE THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

From its outset the Inter-State Applications procedure was conceived as the most effective means to put an end to human rights violations, guaranteeing compliance with the European Convention of Human Rights. Nevertheless, with time, this remedy has evolved differently from that envisaged by its authors, becoming only a secondary mechanism of the Convention. Today, the overwhelming majority of cases before the European Court of Human Rights (hereafter „the ECtHR”) are individual applications. Since its creation, the Strasbourg Court has considered thirty State applications, with only eight of them reaching a judgement on the merits. Still, the number of interstate cases currently being referred to the ECtHR demonstrates their growing relevance. In light of the above, this article shall touch upon the reasons and consequences of this phenomenon.

Keywords: *human rights, erga omnes partes, court standing, jurisdiction of international courts, international disputes, abuse of procedure.*

L'originalité du mécanisme

Le système européen de protection des droits de l'homme «a reposé dès l'origine sur un double droit de requête: étatique et individuel» [2] (les articles 33 et 34 correspondants de la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales du 4 novembre 1950). La requête étatique occupait dès le début une place centrale dans le système de la Convention, car «contrairement au recours individuel — conditionné jusqu'en 1998 par son acceptation unilatérale par chacun des États parties à la CEDH —, le recours interétatique constituait un véritable droit non révoquant de tous les États contractants dès 1950» [3].

Il est à remarquer que les affaires interétatiques récentes portées devant le juge des droits de l'homme sont toujours en lien avec un conflit très tendu préexistant entre l'État requérant et l'État défendeur. «The applicant state represents, or is closely connected with, the individual victims, in the context of a particular political dispute, or other political differences, between states» [4]. En pratique, l'objet du contentieux interétatique, porté devant l'organe de contrôle de la Convention, concerne, tantôt la protection d'une minorité nationale, tantôt un conflit armé issu d'un différend entre les États signataires.

Ainsi, nombre de ces affaires interétatiques ont en commun leur contexte factuel, impliquant d'habitude, la dérogation aux obligations conventionnelles en vertu de l'art. 15 de cet instrument régional. C'est notamment dans les situations de crise, que les particuliers sont plus vulnérables et impuissants. Le contentieux interétatique joue donc un rôle spécial dû à ces circonstances.

L'art. 33 de la Convention étant l'expression procédurale des obligations erga omnes partes, l'intérêt pour agir du requérant n'est pas nécessaire. Toutefois, en pratique de tels cas sont rares. Les États sont réticents à se mêler des affaires internes des autres pays, car l'impact sur les relations internationales est considérable. Par exemple, concernant les affaires Danemark et autres c. Turquie «Germany did not join the five applicant States because it considered that on the basis of their political contacts it had a better chance to promote human rights in Turkey» [5].

Lors de l'introduction d'une requête étatique, l'État requérant doit s'assurer que sa requête ne sera pas jugée irrecevable car cela risque d'altérer ses relations avec le défendeur. Les États hésitent à mettre en cause la responsabilité d'une partie contractante pour non-respect des droits de l'homme, en craignant qu'une telle action n'envenime leurs relations ou n'ait pour conséquence qu'ils ne soient eux-mêmes l'objet d'un recours international. Les pays, faisant partie du même bloc politique, qui se soutiennent mutuellement sur l'arène internationale, ne prendront pas le risque de dégrader leurs relations diplomatiques soudées, en introduisant un recours devant la CEDH. «L'ordre politique international et ordre juridique international sont ainsi intimement mêlés» [6].

Le professeur des droits de l'homme Philip Leach souligna également que «the apparent reluctance of states to invoke this mechanism is not peculiar to the European system, however; it is also a feature of other regional human rights mechanisms, including the Inter-American and African systems, and reflects the broader realities of inter-states relations. [...] When a government does, however, decide to invoke the inter-state process, the case is almost invariably of some considerable political importance» [7].

Les requêtes étatiques apparaissent le plus souvent comme une continuation du politique par le biais des moyens légaux. «La pratique de l'article 24 [actuel art. 33] fait clairement apparaître un soubassement politique dans la majeure partie des affaires, c'est-à-dire un véritable intérêt sous-jacent de l'État requérant autre que le souci désintéressé de garantir les droits fondamentaux» [8]. Ainsi, la pratique démontre que les États s'estiment concernés par la violation alléguée devant le juge des droits de l'homme.

Désormais le recours interétatique, tel qu'il est utilisé par les États, porte davantage sur le règlement des différends, que sur la protection des droits de l'homme. L'idée initiale des rédacteurs de la Convention a été ainsi rapidement détournée par les États au vu de régler les différends les opposant.

Dans cette perspective, le problème se posant, est celui de savoir, si la Cour de Strasbourg dispose de la compétence *ratione materiae* pour trancher sur un différend au sens du droit international, tel qu'il est défini par la Cour permanente de justice internationale dans la célèbre Affaire des Concessions Mavrommatis en Palestine, «un différend est un désaccord sur un point de droit ou de fait, une contradiction, une opposition de thèses juridiques ou d'intérêts» [9].

Il convient de préciser que la compétence matérielle de la CEDH ne se résume qu'au contenu de la Convention, en vertu de l'art. 32 de celle-ci.

L'idée que les États agiraient contre un autre État animés par la seule volonté d'assurer la protection des droits de l'homme, en tant que garants d'un ordre public européen, s'est heurtée à la réalité des relations internationales. Ainsi, «le caractère politique du droit international emporte des conséquences essentielles quant à la protection des droits de l'homme» [10]. Ceci semble ne pas être pris en considération par le juge des droits de l'homme, d'autant plus que l'organe qui contrôle l'exécution des arrêts, est le Conseil des Ministres — un organe politique.

La jurisprudence montre que les défendeurs essayèrent à maintes reprises d'attirer l'attention de la Cour de Strasbourg sur cet aspect des affaires, en plaidant leur irrecevabilité. «Le caractère particulier des requêtes étatiques et leur arrière plan politique inévitable avait amené certains États défendeurs à invoquer l'abus de procédure interdit par l'article 27 §2 aux requêtes individuelles. Dans sa décision de recevabilité sur la troisième affaire Chypre c. Turquie, la Commission refuse de porter une réponse générale quant aux suites à donner à un détournement éventuel de la procédure de l'article 24 à des fins politiques mais rejette l'argument du gouvernement turc en l'espèce» [11].

Dans l'affaire Danemark et autres c. Grèce (I), nos 3321/67 à 3323/67 et 3344/67, le défendeur invita la Commission européenne des droits de l'homme à rejeter les requêtes comme abusives. Pourtant, la Commission estima que même si l'élément politique des allégations est établi, celui-ci ne rend pas les allégations abusives au sens général de ce terme.

«The Commission referred to the concept of a public order of Europe in its second admissibility decision. The notion was used in order to rule out the Greek allegation of an abuse of the inter-State application for political ends by the applicants. This result could have been derived easily from the plain wording of Article 35 §3 ECHR, which explicitly limits the notion of abuse of procedure to individual applications» [12].

Dans la mesure où, ce droit d'action est très utilisé pour des raisons essentiellement politiques, il convient d'analyser comment le politique entrave parfois l'opération prévue idéalement pour l'introduction d'une requête en vertu de l'art. 33 de la Convention.

Le recours interétatique, tel qu'il est prévu par les auteurs de la Convention, suppose que la requête étatique ne doit pas suivre le règlement des différends d'ordre diplomatique. Contrairement à la pratique, l'État ne doit pas agir seulement pour faire respecter ses droits propres, mais comme soumettant à l'organe de contrôle de la Convention, d'une question qui intéresse «l'ordre public de l'Europe», notion introduite par la Commission européenne des droits de l'homme dans sa décision sur la recevabilité, Autriche c. Italie, no 788/60, 11 janvier 1961. La finalité de ce recours est la protection des droits de l'homme, et non la défense des droits étatiques.

«Dès l'origine, le contentieux interétatique a mêlé, nécessairement et tout à la fois, un aspect judiciaire quant à la forme mais aussi un aspect politique affirmé quant au contenu des décisions, prises notamment par le Comité des ministres» [13].

Le Comité des Ministres est un organe politique du Conseil de l'Europe, conformément à son Statut [14], ayant initialement deux fonctions de base: la surveillance de l'exécution des arrêts (l'art. 54 de la version originale de la Convention) et la décision par un vote à la majorité de deux tiers, s'il y a eu ou non une violation de la Convention (l'art. 32 de la version originale de la Convention), dans le cas où l'affaire n'était pas déférée à la Cour. Ainsi, les affaires interétatiques étaient traitées par défaut par le Comité des Ministres, dans l'absence du renvoi à la Cour (l'art. 46 et 48 de la version originale de la Convention). Au début, cette situation constituait plutôt la règle que l'exception, car les États étaient réticents à accepter la juridiction de la Cour de Strasbourg.

«Only one inter-State case came before the Court before the reform of 1998, namely Ireland v United Kingdom [15]. In 1978, the Court delivered its first judgment in an inter-State case» [16].

Dans quelques affaires, il est arrivé que le Comité des Ministres ne soit pas parvenu à réunir la majorité des deux tiers requis par l'ancien art. 32 de la Convention pour l'adoption d'une décision. Dans ces cas, l'affaire était classée sans suite, ce qui équivalait pour les requérants à un véritable déni de justice. Par exemple, dans l'affaire Chypre c. Turquie, le Comité ne se prononça pas sur les innombrables violations constatées par la Commission, ce qui fut noté par la CEDH dans son arrêt, Chypre c. Turquie no 25781/94, 10 mai 2001, §67.

«The decision-making about violations of the Convention by the political organ was, as could be expected, not always a clear-cut success. On the contrary, especially in inter-State cases with their complex political ramifications, the danger of political dilution once the case reached the Committee of Ministers manifested itself more than once» [17].

Une telle carence, de nature avant tout politique, prouvait que le Comité des Ministres ne pouvait pas être qualifié d'organe indépendant et impartial au sens de l'art. 6 §1 de la Convention. «The way the first three cases were handled by the Committee of Ministers damaged the credibility of the inter-State application» [18].

Une importance majeure vers l'amélioration du processus, vient de la réforme du mécanisme de contrôle de la Convention en 1994, déterminée par l'augmentation du nombre des requêtes et par l'adhésion des nouveaux États au système. Lors d'une fusion, la Commission a été supprimée et la Cour unique, investie avec une juridiction obligatoire fonctionnant en permanence, a été créée. «Protocol No 11 to the Convention instituted a single permanent court with compulsory jurisdiction in both individual and inter-State applications. The Committee of Ministers' role was reduced to the supervision of the execution of judgments. The political organ is no longer entrusted with the decision whether or not a breach of the Convention actually occurred, the task is now the exclusive domain of the Court» [19].

Le rôle décisif du Comité des Ministres a été éliminé au profit d'un système plus objectif de contrôle. Néanmoins, il semblerait que ce n'est pas ce qui fut recherché par les États contractants. Dans la mesure où,

toute règle de droit international a une dimension politique, la jurisprudence de la CEDH démontre que «la protection de l'homme ne sera assurée qu'en fonction des intérêts politiques envisagés» [20].

Ainsi, il faut constater une incohérence entre ce que l'art. 33 permet effectivement et ce que les États envisagent. Le dérive du recours interétatique, voulu par les parties contractantes se heurte au caractère totalement inadapté de la procédure telle qu'elle est prévue par la Convention.

La jurisprudence met en lumière le fait que le contentieux interétatique implique actuellement, à la fois, la fonction de la protection collective des droits de l'homme et du règlement des différends. Il s'agit d'un mécanisme de renforcement collectif des droits de l'homme, utilisé en tant qu'outil de protection des intérêts étatiques privés.

La cohabitation de plusieurs recours internationaux

Au-delà de la stricte observation de la pratique contentieuse du recours interétatique devant la CEDH, il faut mettre en exergue l'existence de plusieurs procédures parallèles, résultant du même conflit politique. Dans la mesure où, la saisine de la Cour de La Haye n'est pas toujours possible, à défaut de sa compétence, la Cour de Strasbourg semble plus accessible aux États. Les parties contractantes choisissent d'engager plusieurs procédures en même temps, en espérant obtenir au moins gain de cause sur l'une d'entre elles.

L'un des auteurs de la Convention, et ensuite Président de la CEDH, Henri Rolin, fut sceptique concernant la nécessité de la création du mécanisme de la requête étatique, en précisant que «in the event of persistent issues, it would be possible for the Parliament of another State to use the Report of the Commission of Enquiry as a basis for a request for its own Governments to intervene by setting in motion some inter-State form of procedure, whether by means of legal action [before the International Court of Justice] or by arbitration» [21].

Ainsi, le but initial fut d'éviter la duplication des deux structures judiciaires, car la juridiction de la Cour internationale de Justice, était déjà acceptée comme obligatoire par la majorité des membres du Conseil de l'Europe pour la plupart des différends de nature juridique. Ceci est reflété par l'article 55 de la Convention, par lequel les parties contractantes ont renoncé à d'autres modes de règlement des différends concernant l'application et l'interprétation de ce traité.

Le fait qu'en pratique, l'utilisation de l'art. 33, intervient en plus des autres recours, soulève plusieurs problèmes de droit. Les conflits armés en Europe ont donné naissance aux requêtes parallèles devant différentes juridictions internationales, comme par exemple la Cour internationale de Justice et la Cour pénale internationale. Le différend de l'origine reste le même avec différents regards, tantôt celui de la Convention européenne des droits de l'homme, tantôt celui du droit humanitaire.

En l'absence du droit d'ester devant la Cour internationale de Justice, les États de l'Europe ont trouvé un moyen d'accès facile à une juridiction internationale. Dans la conception des États, le recours interétatique est devenu un mode parmi d'autres de règlement des différends. Par exemple, la Géorgie a introduit ses requêtes : le 26 mars 2007 devant la Cour de Strasbourg, et le 12 août 2008 devant la Cour internationale de Justice. Concernant la base de compétence de cette dernière, le requérant invoqua l'art. 22 de la Convention internationale sur l'élimination de toutes les formes de discrimination raciale du 4 janvier 1969. Bien que le juge de La Haye se soit déclaré incompétent, le juge européen des droits de l'homme a statué dans ces affaires.

De surcroît, le 13 octobre 2016, le procureur de la Cour pénale internationale formula une demande d'autorisation no ICC-01/15 à la Chambre préliminaire pour ouvrir une enquête, en application de l'art. 15 §3 du Statut de la Cour pénale internationale sur la situation en Géorgie.

Le conflit armé entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan généra également l'introduction par l'Arménie d'une requête devant la Cour internationale de Justice le 16 septembre 2021. En réponse, le Gouvernement d'Azerbaïdjan porta sa requête le 23 septembre 2021 devant la même juridiction également sur application de la Convention internationale sur l'élimination de toutes les formes de discrimination raciale.

L'enlèvement allégué de trois groupes d'enfants dans l'est de l'Ukraine et leur transfert temporaire en Russie entre juin et août 2014, donna naissance à deux requêtes ukrainiennes : celle devant la Cour de Strasbourg et celle devant la Cour pénale internationale. Le 17 mars 2023, la Chambre préliminaire II délivra

deux mandats d'arrêt à l'encontre de deux personnes dans le cadre de la situation en Ukraine : Vladimir Vladimirovitch Poutine, Président de la Fédération de Russie, et Maria Alekseïevna Lvova-Belova, Commissaire aux droits de l'enfant au sein du Cabinet du Président de la Fédération de Russie. La situation a été renvoyée à la Cour pénale internationale par 43 États parties et l'enquête fut ouverte le 2 mars 2022.

En outre, en vertu de l'art. 41 du Pacte international relatif aux droits civils et politiques, 23 mars 1976, le Comité des droits de l'homme établi conformément à l'art. 28, est compétent pour examiner des communications, dans lesquelles, un État partie, prétend qu'une autre partie contractante ne s'acquitte pas de ses obligations. Logiquement, les États parties à la Convention européenne des droits de l'homme pourraient initier les deux procédures simultanément. Néanmoins, le Comité des Ministres considéra en 1970 qu'il existait un certain nombre de droits, qui, en substance, sont couverts, tant par le Pacte, que par la Convention, en recommandant aux États parties à la Convention de ne recourir qu'à la procédure instituée par l'art. 33. Ainsi, conformément à la résolution (70) 17, 15 mai 1970, la procédure prévue par le Pacte ne pourrait être utilisée qu'à l'égard d'États qui ne sont pas parties à la Convention européenne des droits de l'homme.

Dans la mesure où, la cohabitation de plusieurs procédures en même temps pose certains problèmes, il s'avère indispensable de déterminer le rapport entre les requêtes étatiques et individuelles, introduites devant la Cour de Strasbourg en vertu des articles 33 et 34. «The individual applications were – to a certain extent – an academic exercise to clarify the relationship of the inter-State proceedings with overlapping individual applications» [22].

Il faut constater qu'un grand nombre d'affaires individuelles portées devant la CEDH se chevauche régulièrement avec les affaires interétatiques. Les conflits armés sous-jacents aux requêtes étatiques ont généré dans certains cas l'introduction de nombreuses requêtes individuelles. Ainsi, le juge des droits de l'homme a eu l'occasion de s'exposer à plusieurs reprises sur le conflit qui est à l'origine de ces requêtes.

En effet, une requête étatique ne prive pas les particuliers de la possibilité d'introduire ou de faire valoir leurs propres griefs, comme par exemple dans les affaires CEDH, Varnava et autres c. Turquie, nos 16064/90, 16065/90 et 16066/90, 18 septembre 2009, §118 et Shioshvili et autres c. Russie, no 19356/07, 20 mars 2017, §§46-47.

Derrière ces requêtes individuelles, qui sont en réalité des affaires interétatiques déguisées, se cache un différend, ne pouvant pas être réglé par le juge des droits de l'homme. Par exemple, l'affaire Chiragov et autres c. Arménie, no 13216/05 concerne les griefs de six réfugiés azerbaïdjanais qui se plaignaient de ne pas pouvoir accéder à leur domicile et à leurs biens, restés dans le district de Latchin. L'affaire Sargsyan c. Azerbaïdjan, no 40167/06 concerne un réfugié arménien qui avait dû fuir son domicile situé dans la région azerbaïdjanaise de Chahoumian. Dans les deux affaires, le juge constata une violation continue des droits de l'homme. Ces affaires correspondent aux requêtes étatiques introduites par l'Arménie [23] et par l'Azerbaïdjan devant la même juridiction.

Il faut souligner que les affaires interétatiques concernent habituellement un grand nombre de personnes privées. Par exemple, dans l'affaire Irlande c. Royaume-Uni, no 5310/71 le défendeur invoqua que les violations de l'art. 3 de la Convention «ne concerneraient pas expressément une pratique, mais des cas individuels dans lesquels des voies de recours internes efficaces s'ouvriraient aux intéressés» [24]. La Cour statua en se déclarant compétente, qu'une pratique contraire à la Convention ne peut résulter que d'une totalité de violations individuelles.

Cette affaire fut le premier cas de requêtes individuelles parallèles à la requête interétatique principale, dans la mesure où les deux pays avaient accepté la compétence de la CEDH, d'examiner les requêtes individuelles. Ceci n'était pas le cas auparavant, par exemple dans l'affaire Autriche c. Italie.

Les faits liés aux opérations militaires menées par l'armée turque dans le nord de Chypre en 1974, ont également provoqué l'introduction de requêtes individuelles. Par exemple, dans l'affaire Varnava et autres c. Turquie, nos 16064/90, 16065/90 et 16066/90 les proches de neuf ressortissants chypriotes, alléguèrent que ceux-ci avaient disparu, après avoir été arrêtés par des militaires turcs et que les autorités turques n'avaient fourni aucune information à leur sujet. «The dissenting judges in Loizidou v Turkey as well as critics voiced their concern over the attempt to remedy major unresolved political questions via individual applications» [25].

«In Georgia v Russia context, the Court has received a large number [26] of individual applications in connection with the armed conflicting South Ossetia. On Russia's behalf, three lawyers from South Ossetia filed more than 3,300 individual complaints with the ECHR in the name of Russian soldiers deployed in the region. The Court has so far dismissed 1,549 of these cases» [27].

Le conflit entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan a engendré plus d'un millier de requêtes individuelles des personnes déplacées. «Un peu plus de la moitié d'entre elles sont dirigées contre l'Arménie et les autres contre l'Azerbaïdjan. Les requérants dans ces affaires ne représentent qu'une petite partie des personnes – dont le nombre est estimé à plus d'un million – qui ont dû fuir le conflit et qui n'ont depuis lors pu reprendre possession de leurs biens ni de leur domicile, ni être indemnisées» [28].

Il convient de rappeler que certaines questions de droit international public ont été soulevées dans le cadre des affaires individuelles. La Cour s'est exprimée sur la question du contrôle effectif, spécialement soulevée dans les affaires individuelles concernant le conflit en Transnistrie, à savoir *Ilașcu et autres c. République de Moldova et Russie*, no 48787/99, 8 juillet 2004, §§311-313 et §§333-334; *Catan et autres c. République de Moldova et Russie*, nos 43370/04, 8252/05 et 18454/06, 19 octobre 2012, §§103-107; *Ivanțoc et autres c. République de Moldova et Russie*, no 23687/05, 4 juin 2012, §§105 et s., et *Mozer c. République de Moldova et Russie*, no 11138/10, 23 février 2016, §§157-159.

Toutefois, concernant ce conflit, il n'y a pas eu de requête étatique et c'est seulement par le biais du recours individuel qu'on voit resurgir ce différend entre la Russie et la République de Moldavie.

S'agissant du conflit en Ukraine, plus de 8 500 requêtes individuelles [29] sont actuellement pendantes devant la Cour au sujet des événements qui se sont produits en Crimée, dans l'est de l'Ukraine et dans la mer d'Azov, ainsi que de l'agression armée débutée en février 2022. Par exemple, dans l'affaire *Savchenko c. Russie*, n° 50171/14 une femme militaire dans l'armée de l'air ukrainienne, a été capturée en juin 2014 près de Louhansk, puis détenue par les autorités russes.

Bien que déclarées irrecevables pour défaut manifeste de fondement, les requêtes nos 5355/15, 44913/15 et no 50853/15 dans l'affaire *Lisnyy et autres c. Ukraine et Russie*, portent sur la destruction des maisons des requérants situées dans les régions de Donetsk et Lougansk, par des tirs de mortier en 2014.

En outre, «High Contracting Parties have the possibility to join proceedings initiated by an individual under Article 34 ECHR as third party under Article 36 ECHR» [30]. Le contenu de cette disposition [31] permet d'intervenir dans le procès à l'État, dont le ressortissant a déposé la requête.

Conclusions

Dans le contexte des conflits récents, spécialement avec l'implication de la Russie, le futur de la CEDH en tant que modèle de protection des droits de l'homme n'est pas certain. Le financement de l'infrastructure du système instauré par la Convention européenne des droits de l'homme doit être justifié aux yeux des États. Ainsi, l'un des défis principaux auquel est confronté actuellement le système de la Convention est le traitement et la résolution efficace des affaires interétatiques [32]. «It is essential for the credibility of the Court to find a way to deal with the context of these cases in a sound and coherent manner [...] the inter-State application contributes best to the protection of human rights when it integrates certain aspects of international dispute settlement and collective enforcement. A balanced combination of certain functions will render the tool attractive for those who are expected to use it: States» [33].

Les questions, comme, le fonctionnement de la Convention en matière des conflits armés, la juridiction extraterritoriale de la CEDH et la co-applicabilité du droit européen des droits de l'homme avec le droit international humanitaire, restent toujours ouvertes.

Enfin, cet article met en lumière le fait que la protection des droits de l'homme est le plus souvent assurée en fonction des intérêts étatiques. Néanmoins, la fonction de l'art. 33 n'est-elle pas celle de renforcer le respect des droits de l'homme en Europe, ou bien encore celle du règlement de différends ?

En effet, le mécanisme de l'art. 33 n'existe que pour faire constater les violations des droits individuels des personnes qui se trouvent sous la juridiction d'un État signataire. Les requêtes, tant individuelles, qu'étatiques, ont pour objet le renforcement de la protection collective des droits de l'homme, et non le règlement des différends. Toute personne étant victime d'une violation des droits prévus par la Convention,

a le droit d’ester devant la CEDH. La logique des requêtes étatiques est la même. Il s’agit des violations concrètes contre les personnes identifiées mais à une grande échelle. Le recours interétatique fut conçu pour permettre de dénoncer les violations systématiques et massives des droits de l’homme, où le recours individuel subissait des échecs. Il s’avère difficile au travers de quelques cas d’espèce d’amener les États à une politique globale respectant les droits de personnes vulnérables soumises à l’autorité étatique (les lieux de privation de liberté, les hôpitaux psychiatriques).

La pratique démontre le contraire, l’affaire Géorgie c. Russie n’est pas un recours qui vise exclusivement la protection des droits de l’homme. Ceci est un moyen qui, avec d’autres recours entamés par la Géorgie, a été initié pour acculer la Russie. Donc, la vraie intention du requérant est d’obtenir un jugement sur le conflit, et non seulement sur la violation alléguée des droits de l’homme.

Deuxièmement, le recours interétatique tel qu’il est fixé par l’art. 33 et dans la jurisprudence de la Cour ne permet pas de régler les différends. Les arrêts de la CEDH n’offrent pas une solution adéquate aux conflits en question car le recours interétatique n’est pas un moyen efficace et adapté. Ainsi, les arrêts rendus constatent les violations déjà avérées et n’ont aucune vocation préventive ou de règlement des différends. A contrario, les procédures interétatiques ont provoqué à plusieurs reprises, la dénonciation de la Convention par l’État défendeur.

De plus, l’aspect temporaire pose de nombreuses difficultés, car le jugement intervient trop longtemps après le début du conflit. Par exemple, dans l’affaire Chypre c. Turquie la situation a eu lieu en 1970 mais la Cour s’est prononcée sur l’affaire dans les années 2000, en constatant des multiples violations des droits de l’homme. Si, pour un État 10-20 ans ne représentent pas un délai excessif, ceci n’est pas le cas pour une vie humaine. Par conséquent, la pratique de la CEDH n’est pas favorable et encourageante pour les particuliers voulant obtenir un redressement des violations.

La solution à ce dysfonctionnement réside, probablement, dans la reformulation de l’art. 33 de la Convention [34]. L’idée du recours étatique doit ressortir clairement du contenu de cette règle conventionnelle, afin de supprimer toute possibilité de détournement de la procédure.

Références:

1. Voir Schabas W., *The European Convention on Human Rights, a Commentary*, Oxford University press, Oxford, 2015, p. 723; Risini I., *The inter-state application under the European Convention on Human Rights: between collective enforcement of human rights and international dispute settlement*, Leiden: Brill/Nijhoff, 2018, p. 24.
2. De Salvia M., *Chronique du contentieux interétatique devant la Cour européenne des droits de l’homme, Premier aperçu du contentieux interétatique*. In: *Revue trimestrielle des droits de l’homme*, 1 avril 2022, No130, p. 296.
3. Sicilianos L-A., *L’influence des droits de l’homme sur la structure du droit international. Première partie: La hiérarchisation de l’ordre juridique international*. In: *Revue générale de Droit International Public*, tome CXVI, No1, 2012, p. 12.
4. Leach Ph., *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, éd. 3, Oxford, 2011, p. 13.
5. Risini I., *op. cit.*, p. 130.
6. Sudre F., Milano L. (col.), Surrel H. (col.), Pastre-Belda B. (col.), *Droit européen et international des droits de l’homme*, éd. 15, Paris: puf, 2021, p. 23.
7. Leach Ph., *op. loc. cit.*
8. Pettiti L.-Ed., Labayle H., *La Convention européenne des droits de l’homme. Commentaire article par article*, Paris: economica, éd. 2, 1999, p. 574.
9. CPJI, arrêt, *Affaire des Concessions Mavrommatis en Palestine, Grèce c. Royaume-Uni*, 30 août 1924, série A — no 2, p. 11.
10. Sudre F., Milano L. (col.), Surrel H. (col.), Pastre-Belda B. (col.), *op. cit.*, p. 21.
11. Pettiti L.-Ed., Labayle H., *op. cit.*, p. 576-577.
12. Risini I., *op. cit.*, p. 164.
13. De Salvia M., *op. cit.*, p. 299.
14. Voir art. 10, 13-15 du Statut du Conseil de l’Europe.

15. CEDH, arrêt, *Irlande c. Royaume-Uni (I)*, no 5310/71, 18 janvier 1978.
16. Risini I., *op. cit.*, p. 25.
17. *Ibid.*, p. 23.
18. *Ibid.*, p. 113.
19. *Ibid.*, p. 27.
20. Virally M., *Droits de l'homme et théorie générale du droit international*, Mélanges René Cassin. Paris: Pedone, 1969, t.4, p. 325.
21. Risini I., *op. cit.*, p. 20.
22. *Ibid.*, p. 104.
23. *Les requêtes arméniennes devant la CEDH, n° 42521/20 du 27 septembre 2020, n° 33412/21 du 29 juin 2021, n° 42445/21 du 24 août 2021, n° 15389/22 du 24 mars 2022, et azerbaïdjanaises n° 47319/20 du 27 octobre 2020, n° 39912/22 du 18 août 2022.*
24. CEDH, arrêt, 18 janvier 1978, *Irlande c. Royaume-Uni (I)*, no 5310/71, 18 janvier 1978, §156.
25. Risini I., *op. cit.*, p. 116.
26. Voir CEDH, décision, *Abayeva et autres c. Géorgie*, nos 52196/08, 52200/08, 49671/08 et 53894/08, 23 mars 2010, décision, applications listées in the Appendix by Leyla Mikhaylovna Khetagurova et autres c. Géorgie, 14 décembre 2010.
27. Risini I., *op. cit.*, p. 42.
28. *Communiqués de presse, CEDH 385 (2017), 12 décembre 2017, En l'absence d'une solution politique au conflit du Haut-Karabakh, la Cour octroie aux requérants une somme globale au titre de la satisfaction équitable*, p. 3.
29. Voir *Questions-réponses sur les affaires interétatiques, CEDH*, 28 avril 2023, p. 4.
30. Risini I., *op. cit.*, p. 4.
31. *Art. 36 alin. (1) de la Convention européenne des droits de l'homme « Dans toute affaire devant une chambre ou la Grande Chambre, une Haute Partie contractante dont un ressortissant est requérant a le droit de présenter des observations écrites et de prendre part aux audiences ».*
32. Voir *Programme et budget 2022 - 2025 du Conseil de l'Europe (2023 ajusté)*, 1448e réunion, 15 décembre 2022, *CM(2023)1*, p. 34 et ss.
33. Risini I., *op. cit.*, p. 169.
34. Risini I., *op. cit.*, p. 46.

Date despre autor:

Daria CUBA, magistru în drept, Universitatea Panthéon-Assas din Paris, jurist la cabinetul Sennès.

E-mail: cubadaria@gmail.com

ORCID: 0009-0006-8961-2805

Prezentat la 07.08.2023

CZU: 343.61-055.2(478)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_32](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_32)

PREVENIREA ȘI COMBATEREA FEMICIDULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Diana CHEIANU-ANDREI,*Universitatea de Stat din Moldova*

Femicidul (omorul femeilor/fetelor de către bărbați) este o forma extremă de manifestare a violenței față de femei și fete și este influențată de ură, dispreț, plăcere, orgoliu. Aceasta poate avea loc atât în sfera privată, cât și cea publică, agresorii fiind frecvent parteneri intimi, membri ai familiei sau persoane care cunosc victima. Prezentul articol prezintă analiza cazurilor de femicid care s-au produs, în anul 2022, în Republica Moldova și acțiunile întreprinse de autorități în prevenirea și combaterea acestui fenomen. Autoarea a analizat cazurile soldate cu deces care au ajuns în atenția *Comisiei de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor*, particularitățile cazurilor de femicid, profilul victimelor și agresorilor, măsurile de prevenire și pedepsele aplicate de diferite instituții, evidențiind unele probleme sistemice și practici defectuoase care trebuie remediate.

Cuvinte-cheie: *femicid, omucid, violență în familie, agresori, factori de gen, stereotipuri, factori de risc, factori de protecție, echipe multidisciplinare.*

PREVENTION AND COMBATING OF FEMICIDE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Femicide (the killing of women/girls by men) is an extreme form of violence against women and girls and is influenced by hatred, contempt, pleasure, pride. This can take place in both the private and the public sphere, with the perpetrators often being intimate partners, family members or people who know the victim. This article presents the analysis of the cases of femicide that occurred in 2022 in the Republic of Moldova and the actions taken by the authorities to prevent and combat this phenomenon. The author analyzed the death cases that came to the attention of the *Commission for monitoring and analyzing cases of family violence resulting in death or serious bodily injury of the victims*, the particularities of the cases of femicide, the profile of victims and perpetrators, preventive measures and punishments applied by different institutions, highlighting some systemic problems and bad practices that need to be fixed.

Keywords: *femicide, homicide, domestic violence, perpetrators, gender factors, stereotypes, risk factors, protective factors, multidisciplinary team*

Introducere

Femicidul este o forma gravă, extremă de manifestare a violenței față de femei și fete care, în mod continuu, trăiesc într-un mediu violent. Fenomenul femicid a intrat în atenția specialiștilor în ultimele decenii. Acesta este un fenomen social, deoarece rata femeilor ucise de partenerii lor intimi sau într-un cadru familial este mai ridicată decât rata bărbaților uciși, într-un context non-intim sau familial.

Introducerea termenului de *femicid* a urmărit creșterea conștientizării faptului că moartea violentă a femeilor și fetelor este o crimă care nu trebuie confundată cu termenul de *omucidere*. Femicidul diferă de alte crime, pornind de la câteva criterii: (i) în majoritatea cazurilor, actele de femicid sunt săvârșite de actualii sau foștii parteneri de viață; (ii) actele de femicid sunt precedate de violența continuă în familie, amenințări sau intimidare, violența sexuală; (iii) actele de femicid se caracterizează prin raport inegal de forță și resurse în comparație cu cele ale partenerilor.

În *Global Study on Homicide. Understanding homicide*, 2019 UNODC, se menționează că 87 000 de femei și fete au decedat în 2017, numărul fiind în descreștere față de 93 000, în 2012. Însă, ponderea femeilor ucise de partenerul intim sau alt membru al familiei, în totalul cazurilor de femicid, a crescut de la 47%, în anul 2012, la 58%, în anul 2017 (de la 48 000 la 50 000 victime). Domiciliul rămâne cel mai periculos loc pentru femeile care continuă să poarte cea mai grea povară a victimizării letale, ca urmare a inegalității și stereotipurilor de gen. Deși femeile și fetele reprezintă o pondere mult mai mică a victimelor omuciderii

din numărul total al omuciderilor (19% – femei și fete, 81% – bărbați și băieți), ele sunt însă, mai frecvent, ucise de partenerul intim sau cel familial (64% – femei și 36% – bărbați) [1, p. 22-33].

În raportul realizat la nivel mondial, *Gender-related killings of women and girls: Improving data to improve the responses to femicide/feminicide*, 2022 UNODC, UNWomen, se menționează că 81 100 de femei și fete au decedat în 2021 la nivel global, ponderea femeilor ucise de partenerul intim sau alt membru al familiei, fiind de 45 000 [2, p. 5].

În timp ce majoritatea covârșitoare a omuciderilor din întreaga lume sunt comise împotriva bărbaților și băieților (81%), femeile și fetele sunt afectate în mod disproporționat de violența criminală în sfera privată. Aproximativ 56% din toate omuciderile feminine sunt comise de parteneri intimi sau de alți membri ai familiei, în timp ce doar 11% din totalul omuciderilor bărbaților sunt comise în sfera privată.

În perioada anilor 2010 - 2021, în Europa, s-a înregistrat o reducere medie a numărului de femei ucise de partenerii intimi sau membrii de familie (-19%). Există însă diferențe între regiuni și unele inversări în escaladarea numărului pentru anul 2020. Creșterea cazurilor de femucid în sfera privată în țările din Europa de Vest și Europa de Sud, în anul 2020, se explică de unii specialiști prin impactul măsurilor de izolare din cauza Covid-19, deși alți factori contributivi nu pot fi excluși [2, p. 10].

Scopul prezentului articol constă în stabilirea particularităților cazurilor de femucid în Republica Moldova și a acțiunilor întreprinse de autorități pentru a îmbunătăți mecanismele instituționale de răspuns la cazurile de violență în bază de gen și violență în familie și a reduce numărul de cazuri letale.

Metode de cercetare

Pentru atingerea scopului cercetării au fost analizate 86 de chestionare completate de reprezentanții poliției privind cazurile de violență în familie soldate cu deces sau vătămare gravă a integrității corporale colectate de *Comisia de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor*. Cazurile date fiind calificate în temeiul art.145 alin. (2) lit. e¹), art. 201¹ alin. (3) lit. a), art. 201¹ alin. (3) lit. b), art. 201¹ alin. (4), art.146 și art.156 din Codul penal pentru oricare din situațiile în care agresorul și victima: (i) erau membri de familie în sensul art. 133¹ din Codul penal; (ii) au locuit împreună la un moment dat; (iii) au avut o relație asemănătoare relației între parteneri; (iv) făptuitorul urmărea sau persecuta victima din cauza sau în legătură cu natura intimă a relațiilor între aceștia. Cazurile supuse analizei, în cadrul comisiei nominalizate mai sus, au fost identificate în baza formularului de colectare a datelor în cazurile de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor aprobat prin Ordinul interinstituțional nr. 89/22/172/56/20/121 din 28 februarie 2022 [3].

Femicidul: abordări conceptuale

Există diferite abordări în analiza fenomenului de femucid. Principiul de bază al *abordării sociologice* a femucidului este că femeile și bărbații sunt uciși în circumstanțe sociale diferite și de diferiți făptași. *Abordarea feministă* atrage atenția la dominația patriarhală în investigarea uciderii femeilor, iar *cea a drepturilor omului* extinde femucidul dincolo de letal, până la forme extreme de violență împotriva femeilor.

Antropologul M. Lagarde susține că femucidul implică, în mod direct, responsabilitatea statului, din motiv că statul nu a putut lua măsuri adecvate pentru a preveni violența, care a culminat cu decesul persoanei. Astfel, femucidul este văzut drept crimă comisă de către stat, prin nerespectarea obligațiilor de prevenire, urmărire penală și investigare a unor astfel de cazuri.

Raportorul special al Organizației Națiunilor Unite (ONU) pe problemele violenței față de femei, a cauzelor și a consecințelor violenței [4, p. 4-5] a menționat că unele crime de genul dat, nu sunt incidente izolate, care apar brusc și pe neașteptate, dar sunt acte grave de violență, care apar ca rezultat al unei violențe continue. Aceasta a identificat un set de categorii extinse ale femucidului, divizându-le în directe și indirecte, subliniind că formele date depind de contextul sociocultural al fiecărui stat. Astfel, categoriile directe includ: (i) omorul femeilor și fetelor în rezultatul violenței în familie de partenerul intim sau familial; (ii) omorul misogin în numele onoarei; (iii) omorul femeilor și fetelor în conflicte armate; (iv) omorul fetelor și femeilor din cauza zestrei; (v) omorul femeilor și fetelor din cauza identității de gen și a orientării

sexuale; (vi) omorul infantil al fetelor sau selecția, în bază de gen a copilului; (vii) omorul etnic sau indigen. Iar categoriile indirecte cuprind: (i) decesul, ca rezultat al avortului clandestin și nesigur; (ii) mortalitatea maternă; (iii) decesul, ca rezultat al practicilor periculoase (de exemplu: mutilare genitală); (iv) decesul legat de traficul de ființe umane, trafic de droguri, crime organizate; (v) decesul, ca rezultat al neglijării, foamei, rețelilor tratamente.

Actualmente, nu există date sigure, la nivel global, care ar cuprinde toate tipurile de femicid, și de aceea este complicat de comparat datele existente în statistica diferitor țări. Evidențiem însă că Oficiul Națiunilor Unite privind Drogurile și Criminalitatea (UNODC) a publicat, în anul 2015, Clasificatorul Internațional al Crimelor în Scopuri Statistice, care a fost aprobat ca un standard de colectare a datelor statistice, la nivel internațional [5]. Acest clasificator poate servi ca un punct inițial pentru colectarea datelor privind femicidul, la nivel național, având drept scop ca datele colectate să fie comparabile.

În 2016, noul Raportor ONU pe problemele violenței față de femei, a cauzelor și a consecințelor violenței, a cerut, în mod repetat, statelor să colecteze și să publice date privind femicidul, care să fie disagregate pe vârstă, etnie etc., inclusiv, privind relația dintre agresor și victimă. De asemenea, au fost înaintate recomandări Statelor membre în rapoartele tematice [6] și [7], privind stabilirea de Observatorii privind Femicidul (Femicide Watches), care să servească ca instrument de documentare și monitorizare a unor astfel de cazuri, precum și colectarea și diseminarea informației privind bunele practici de prevenire și combatere a femicidului. Statistica privind justiția penală reprezintă punctul inițial în colectarea datelor despre femicid și permite identificarea lacunelor în sistemele de intervenție, procedurile de justiție penală, precum și identificarea factorilor de risc pentru a preveni astfel de cazuri.

Mai multe țări au inițiat studii anuale privind femicidul [8]. Republica Moldova, datorită suportului din partea Centrului de Drept al Femeilor, se înscrie în aceste tendințe existente la nivel global. În anul 2020, în Moldova în premieră a fost analizat acest fenomen [9].

Acțiunile autorităților pentru prevenirea și combaterea femicidului

Pentru a preveni riscul de letalitate, prin Ordinul comun al Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Justiției, Procuraturii Generale, Ministerului Sănătății, Ministerului Muncii și Protecției Sociale, Ministerului Educației și Cercetării nr. 89/22/172/56/20/121 din 28.02.2022 [3] a fost instituit mecanismul de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor. Pentru aplicarea mecanismului în cauză a fost constituită Comisia de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor. Această comisie este una de cooperare intersectorială, membrii căreia sunt reprezentanți ai autorităților și instituțiilor abilitate cu competențe de prevenire și de combatere a violenței în familie, ai organizațiilor necomerciale, prestatorilor de servicii în domeniu, precum și parteneri de dezvoltare. Obiectivul comisiei este analiza multilaterală a circumstanțelor cauzelor soldate cu deces sau vătămare gravă a integrității corporale a victimelor, pentru a identifica acțiunile/inacțiunile autorităților și instituțiilor competente în scopul îmbunătățirii procedurilor de intervenție în astfel de cazuri. Regulamentul comisiei prevede obligația de a colecta, analiza și prezenta anual un raport de analiză a situației [10], care să elucideze lacunele și deficiențele, inclusiv măsurile întreprinse pentru remedierea acestora, atât de ordin normativ-legal, cât și practic pentru promovarea cooperării intersectoriale, îmbunătățirea activităților de prevenire, sporirea accesului la serviciile de suport pentru supraviețuitoarele violenței etc.

Particularitățile cazurilor soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale

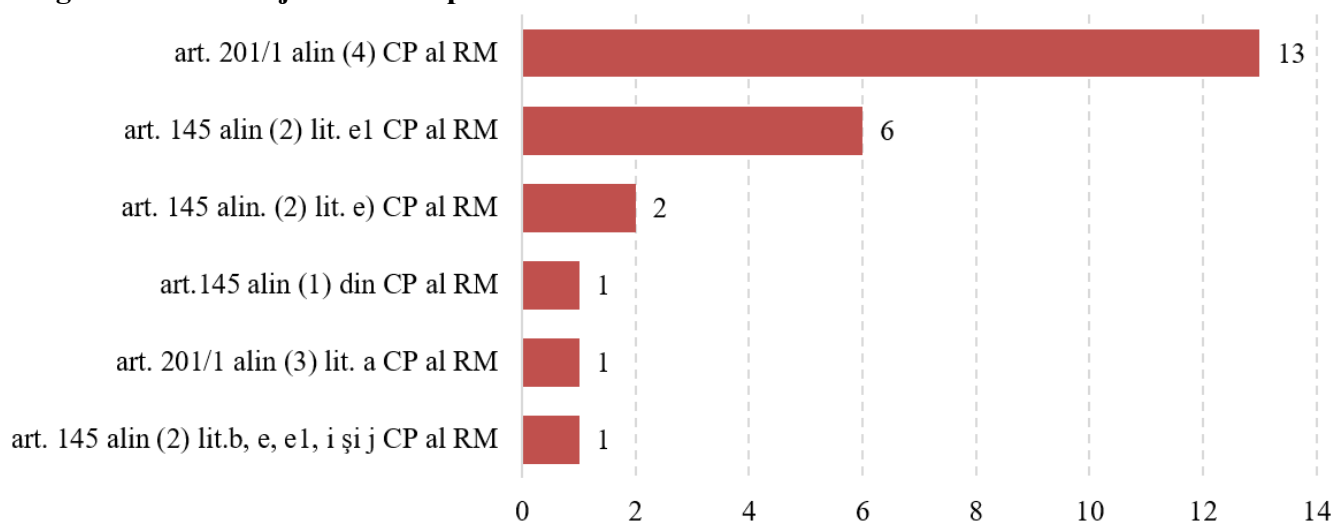
Pe parcursul anului 2022, organele de drept au înregistrat 92 de cazuri care fac obiectul de cercetare. Datele colectate au permis analiza și structurarea informațiilor pentru 86 de cazuri soldate cu deces sau vătămarea gravă a integrității corporale a victimelor, indiferent de sexul și relația dintre victimă și agresor. Au fost analizate separat cazurile soldate cu deces sau vătămarea gravă a integrității corporale a victimelor doar femei, în care agresor este doar bărbatul. Astfel, din cele 86 de cazuri înregistrate, 40 s-au soldat cu decesul victimei (24 de victime au fost femei și 16 victime au fost bărbați), iar 46 cu vătămări grave (victime bărbați/femei). Din cele 86 de cazuri analizate în 45 abuzatorul era de sex masculin, iar victima de

sex feminin, iar în celelalte 41 de cazuri abuzatorul era fie de sex feminin și victima de sex masculin, fie violența s-a produs între persoane de același sex (bărbat-bărbat, femeie-femeie).

Din cele 45 de cazuri de violență în care abuzatorul era de sex masculin, iar victima de sex feminin decesul victimei s-a constatat în 24 de cazuri (femicid), ceea ce reprezintă peste jumătate din astfel de cazuri (53%). Dacă comparăm numărul de decese al femeilor cu numărul total de cazuri soldate cu deces sau vătămarea gravă a integrității corporale a victimelor, atunci constatăm că una din patru femei (28%) decedează în astfel de situații.

Din perspectiva încadrării juridice a faptei, mai mult de jumătate din cazurile de femucid sunt încadrate în art. 201/1 alin (4) al Codului penal, iar încă $\frac{1}{4}$ pe art. 145 alin (2) lit. e1 (Figura 1). Evidențiem că din aceste cazuri, 2 au fost recalificate pe parcurs, un caz fiind inițial deschis pe art. 201/1 alin (3) lit. și recalificat în art. 201/1 alin (4), iar al doilea caz a fost inițial deschis art. 201/1 alin (4) și recalificat în art. 145 alin (2) lit. e1.

Fig. 1. Încadrarea juridică a faptei de femucid.

Particularitățile cazurilor de femucid

Cele mai multe cazuri de femucid au fost comise în raionul Cahul (4 cazuri), după care urmează mun. Chișinău (3 cazuri), raioanele Anenii Noi, Căușeni, Fălești, Orhei, Strășeni, Ialoveni (câte 2 cazuri), mun. Bălți, raioanele Cimișlia, Soroca, Șoldănești și Ștefan-Vodă (câte un caz). Din perspectiva mediului de reședință, evidențiem că 10 cazuri de femucid au avut loc în mediu urban și 14 cazuri în mediu rural. Din cele 24 de cazuri de femucid, 5 s-au produs în luna august.

Locul cel mai frecvent de săvârșire a infracțiunilor de violență în familie soldate cu deces sau vătămare corporală gravă, în perioada analizată, este domiciliul comun al victimei și agresorului, însă sunt înregistrate și cazuri de deces la locuința victimei sau în alte locuri.

Analiza relației victimă-agresor atestă că cele mai multe cazuri de femucid au fost comise de către concubini și soți, ele fiind urmate de cele săvârșite de copii-băieți, părinte (tată), frate, nepot. În 9 cazuri de femucid, victima este concubină, în 6 – soție, în alte 6 - mamă a agresorului, urmând câte un caz de femucid când victima este bunica, fiica sau fosta concubină a agresorului. Durata relației dintre victimă și agresor în cazurile de femucid constituie peste 10 ani, în 3 cazuri fiind de 30, 40 și 42 de ani.

Prezența copiilor în familie sporește gradul de vulnerabilitate a femeilor victime. Datele analizate atestă că în 4 din 16 cazuri de femucid, victima și agresorul au copii minori la întreținere. În cazul unui copil, părinți erau separați, iar copilul se afla în custodia mamei. Din analiza sentințelor de condamnare rezultă că femeile ce aveau copii au tolerat actele de violență pentru a menține familia, dar și pentru că nu aveau o altă locuință sau nu beneficiau de sprijinul unei persoane de suport care ar fi putut să le găzduiască pentru perioada separării de agresor. Aceste constatări sunt validate și prin studiile anterioare care atestă tendința de creștere a numărului de cazuri când femeile sunt șantajate de agresor că le vor lua copiii sau că vor obține să fie decăzute din drepturi părintești. Neavând informații juridice suficiente despre procedura stabilirii/

determinării domiciliului copilului femeile suportă actele de violență care pot degenera în femicid sau, în unele cazuri, ca urmare a violenței psihologice victima poate fi determinată să recurgă la suicid [9].

Din cazurile de femicid analizate, în 3, situația copiilor a fost apreciată ca fiind de risc după producerea infracțiunii, respectiv, a fost instituită o formă de protecție: în 2 cazuri a fost luată decizia despre plasamentul de urgență al copiilor la rude, iar într-un caz copilul a fost plasat într-o instituție rezidențială.

Analiza datelor arată că nu a fost înregistrat niciun caz în care victima să fi fost însărcinată la momentul incidentului de violență în familie, precum nu s-a atestat nici un caz în care victima sau agresorul/agresoarea să fi inițiat divorțul/separarea înainte de incident, a fost însă analizat un caz în care victima de sex feminin a plecat de la agresor fiind ulterior persecutată și amenințată, după care agresorul a venit la locul nou de aflare a victimei și, în stradă, a înjunghiat-o de câteva ori cu cuțitul.

Metodele și mijloacele aplicate de agresori sunt diverse, însă predomină situațiile de lovire/maltratare și cele de utilizare a obiectelor ascuțite: cuțit, topor etc. În cazurile de femicid, cel mai frecvent sunt folosite obiectele contondente (9 cazuri).

Profilul victimelor

Violența în familie nu ține de vârstă, etnie, statut social, în plus fenomenul se poate atesta la diferite etape ale relației. Analiza datelor colectate atestă că una din cele 24 de victime a femicidului este copil. Media și mediana anului nașterii victimelor de femicid este anul 1972.

Cât privește etnia victimelor violenței în familie soldată cu deces, 22 victime sunt de etnie moldovence, iar alte 2 victime dețin cetățenia altor state (Federația Rusă și Liban). Din cele 23 victime cu vârsta de peste 18 ani, aproape jumătate au studii medii, iar 8 - studii gimnaziale.

Analiza a identificat că marea parte a victimelor își câștigă existența din munca de zilieră sau sunt șomere. Doar fiecare a zecea victimă este încadrată în câmpul muncii (2 din 23 de victime adulte). Sărăcia și dependența financiară a victimei față de agresor constituie un factor de risc sporit în cazurile de femicid.

Totodată, 14 victime ale femicidului au fost dependente de alcool, doar 1/4 - nu sufereau de careva vicii. Însă, conform datelor înregistrate în formular, femeile-victime ale femicidului, deși erau dependente de alcool, acestea nu s-au aflat la evidența medicilor specialiști.

Profilul agresorilor

Cel mai tânăr agresor este născut în anul 1997, iar cel mai în vârstă este din 1948. Media anului nașterii agresorilor este 1978, mediana – 1983. Totodată 11 agresori sunt mai tineri ca victimele, 1 agresor este născut în același an cu victima, iar alți 12 agresori sunt mai în vârstă ca victima [10, p. 17].

Din punctul de vedere al etniei, analiza denotă că 22 agresori sunt de etnie moldoveni, iar alți 2 agresori dețin cetățenia altor state (Federația Rusă și Liban). Majoritatea agresorilor au studii medii sau gimnaziale, însă se atestă și agresori fără studii sau doar cu studii primare.

Cea mai mare parte a agresorilor își câștigă existența din munca de zilieri sau sunt șomeri. Comparativ cu victimele, ponderea agresorilor încadrați în câmpul muncii este puțin mai mare. Însă, numărul șomerilor printre agresori este mai mare decât printre victime.

În cazurile de femicid mai mult de 1/3 dintre agresori au antecedente penale, iar 1/6 au fost subiect al probațiunii. Aceste date ne demonstrează, pe de o parte, că pedepsele aplicate agresorilor familiali nu-i descurajează să comită acte de violență în familie și, în multe cazuri, aceștia recidivează, săvârșind fapte care se soldează cu decese. Pe de altă parte, se simte necesitatea implicării agresorilor în programe specializate, atât pe întreg parcursul executării pedepsei penale, cât și după eliberarea din detenție, pentru a reduce infracțiunile și comportamentele respective. În consecință, în situația actuală, agresorii familiali se bucură de impunitate sau le sunt aplicate pedepse care nu sunt în măsură să le schimbe comportamentul.

Măsurile de prevenire și pedepsele aplicate

Situațiile de femicid analizate atestă că astfel de cazuri nu se produc ca rezultat al unui incident izolat și nici a unui singur factor de risc. De obicei, există mai multe indicii care semnalează riscul, dar acestea sunt ignorate de victime, rude și prietenii apropiați victimei, membrii comunității [9].

Unul din factorii de risc asociați femicidului în Republica Moldova este prezența violenței fizice, de lungă durată, asociată cu alte forme de violență, inclusiv cu amenințări de omor. Victimele violenței nu apelează după ajutor la organele de ordine publică, cele de drept sau de protecție socială, încercând să ascundă violența. Victimelor le este rușine să ceară ajutor, mai ales dacă au trăit împreună cu agresorul o perioadă lungă de timp și violența a fost percepută ca o normalitate. Uneori, femeile ascund și anumite vicii ale soțului, mai mult, încep și ele să facă abuz de alcool. Ele nu înțeleg și nici nu-și pot imagina că aceste acțiuni, în circumstanțe agravante, le pun propria viață în pericol. Datele analizate atestă că 14 din 24 de victime ale femicidului au fost supuse anterior actelor de violență în familie, în alte 9 cazuri ofițerii de poliție au notat că despre acest lucru nu se cunoaște nimic.

Din cele 14 de cazuri în care se cunoaște că victima a fost supusă anterior actelor de violență, 4 nu au fost raportate, iar în celelalte 10 situația a fost raportată la mai mulți actori. Cel mai des, cazurile de violență în familie au fost raportate organelor de poliție. Unele victime au raportat o singură dată situația de violență în familie. Există, totuși, o situație când cazurile anterioare de violență în familie au fost raportate de 6 ori și alte 2 situații când acestea au fost raportate de câte 3 ori.

Din totalul celor 14 cazuri de femicid în care se cunoaște că victima a fost supusă anterior actelor de violență în familie, doar în unul, despre situația respectivă era la curent echipa multidisciplinară din comunitate. Ofițerii de poliție au indicat următoarele despre implicarea echipei multidisciplinare: (i) a fost întocmit planul individual de asistență a familiei care cuprinde vizite de monitorizare la domiciliu, (ii) a fost emisă o dispoziție de instituire a monitorizării asupra copiilor aflați în situație de risc, (iii) există un acord de colaborare cu familia, inclusiv evaluarea condițiilor de trai, cu recomandarea de redresare a situației și oferirea surselor de ajutor (produse alimentare etc.).

Din totalul celor 10 cazuri în care se cunoaște că victima a fost supusă anterior actelor de violență și care au fost raportate autorităților, doar în 5 au fost aplicate măsuri de protecție. La momentul comiterii infracțiunii de femicid, doar în privința a 2 victime erau aplicate măsuri de protecție, fără a fi impusă monitorizarea electronică. În ambele cazuri măsura instituită era ordinul de restricție de urgență prevăzut pentru o perioadă de la 5 la 10 zile. În ambele cazuri agresorul a încălcat restricțiile stabilite prin ordinul de restricție de urgență și a comis infracțiunea care s-a soldat cu decesul victimei. Chiar dacă în datele publicate de Inspectoratul Național de Probațiune se susține că prin introducerea monitorizării electronice s-a redus numărul ordonanțelor de protecție de urgență încălcate, nerespectarea/încălcarea de către agresori a ordonanțelor de protecție de urgență rămâne în continuare pentru victimă un factor de risc de letalitate.

În cazurile de femicid, marea majoritate a agresorilor au fost plasați în arest preventiv la etapa urmăririi penale și judecării cauzei, însă în 1/6 din cazuri față de agresor nu s-au aplicat niciun fel de măsuri de constrângere (în 2 cazuri din motiv că agresorul s-a sinucis după comiterea faptei). Printre motivele neaplicării măsurilor de constrângere au fost indicate: (i) prezența copiilor minori, (ii) decesul agresorului, (iii) s-a constatat un risc prea scăzut pentru a aplica măsuri de constrângere, (iiii) agresorul a fost internat la spital etc. Este de remarcat că în 4 cazuri soldate cu decesul victimei, nu au fost aplicate măsuri de constrângere. Cazurile sunt specifice, fiind determinate de anumite circumstanțe deosebite care exclud pericole ce ar impune aplicarea măsurilor de constrângere, și anume: înec al copilului în timp ce făcea baie cu mama, caz care a avut loc înainte de anul 2022 etc. (Tabelul 1).

Tabelul 1. Măsurile de constrângere aplicate față de agresor.

	Decesul victimei	Vătămări grave
Reținut	18	9
Plasat în arest preventiv/arest la domiciliu	15	8
Condamnat	1	0
Alte măsuri de constrângere	2	14
Nu s-au aplicat măsuri de constrângere	4	15
Total	40	46

Probleme identificate în acțiunile de prevenire și combatere a femicidului

Activitatea *Comisiei de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor*, în anul 2022, s-a bazat pe analiza a cinci grupuri de cazuri: (i) cazurile în care anterior au fost atestate fapte de violență în familie; (ii) cazurile când suspectul se afla la evidența medicului narcolog/psihiatru; (iii) cazurile când în familie sunt copii minori; (iv) cazurile când victima este persoană în etate; (v) cazurile când victima este minoră.

Analiză detaliată a cazurilor selectate în fiecare din aceste 5 grupuri, a permis identificarea unor deficiențe sistemice care au favorizat comiterea faptei soldate fie cu decesul victimei, fie cu vătămarea gravă a integrității corporale și a sănătății acesteia. Printre acestea evidențiem: (i) lipsa aplicării măsurilor de protecție a victimelor, atât în perioada de examinare a cazurilor la etapa de urmărire penală, cât și la etapa de judecare; (ii) lipsa referirii victimei la programe de reabilitare, servicii specializate, implicit asistență psihologică corespunzătoare, pentru ca să conștientizeze pericolul la care se supune; (iii) tergiversarea examinării cazurilor de violență în familie, drept urmare agresorul simte lipsa de reacție din partea statului și își permite să continue acțiunile infracționale, ceea ce determină degenerarea situației; (iv) intervenția inefficientă a echipei multidisciplinare, în deosebi în cazul familiilor unde sunt copii și/sau persoane în etate ținute la pat; (v) implicarea insuficientă a asistenței sociale, medicilor de familie pentru a identifica cazurile de violență în familie la etapa inițială/incipientă; (vi) complexitatea procedurii de tratament a persoanelor consumatoare de alcool; (vii) neraportarea cazurilor de violență în familie de către polițiștii structurilor teritoriale de asistență socială, drept urmare neimplicarea specialiștilor din domeniul protecției sociale în soluționarea necesităților victimei; (viii) lipsa programelor destinate persoanelor condamnate pentru violență în familie, a celor de diminuare a riscului de recidivă, de reintegrare a condamnatului în societate etc.

Au fost identificate circumstanțe care contribuie la creșterea riscului de degenerare a situației și provocarea decesului sau vătămarilor grave pentru victimă: (i) prezența violenței în familie și lipsa raportării de către victimă a actelor primare de violență în familie, din diverse motive, atât din cauza stereotipurilor și prejudecăților persistente despre rolul femeii și bărbatului, culturii patriarhale prezente în comunitate, cât și din lipsa de încredere a victimei în sistemul de drept și în justiție; (ii) dependența de alcool sau de droguri, conflictele apărute în contextul consumului abuziv de alcool și lipsa de control asupra comportamentului/acțiunilor/deciziilor din cauza abuzului de alcool. Remarcăm că consumul de alcool reprezintă unul din cei mai importanți factori de risc pentru că abuzul de băuturi spirtoase generează un comportament violent, astfel se observă că până la infracțiunea soldată cu vătămări corporale grave/decesul victimei, în familiile respective se înregistrează mai multe acte de violență în contextul consumului de alcool; (iii) starea de vulnerabilitate a victimei din cauza consumului abuziv de alcool, vârstei și stării precare de sănătate.

Totodată, analiza cazurilor denotă unele probleme sistemice și practici defectuoase: (i) practica neuniformă de calificare a faptelor comise în circumstanțe similare, în special delimitarea între art.145 alin. (2) lit.e¹ și art. 201¹ alin. (4) din Codul penal. Mai mult, a fost identificat un caz când agresorul și-a omorât concubina după care s-a sinucis, fiind emise 2 ordonanțe de refuz de pornire a urmăririi penale și clasare a procesului penal, una pe motiv că fapta nu întrunește elementele infracțiunii și cealaltă din motivul că a intervenit decesul făptuitorului; (ii) neaplicarea instituției legitimei apărări în contextul violenței continue la care este supusă victima violenței în familie, astfel că la un nou atac din partea agresorului aceasta îi provoacă fie vătămări grave a integrității corporale sau a sănătății, fie chiar decesul; (iii) lipsa practicii de constatare a stării de afect fiziologic; (iv) tergiversarea efectuării expertizelor psihiatrice și psihiatrico-psihologice din cauza numărului insuficient de experți în domeniu; (v) tergiversarea efectuării expertizelor medico-legale din cauza lipsei experților medico-legali; (vi) dificultăți ce țin de efectuarea evaluării psihologice și expertizei psihologice din cauza numărului insuficient de experți în domeniu și lipsei reprezentării pe tot teritoriul țării.

Concluzii

Printre factorii de bază ai femicidului, în Republica Moldova, sunt: (i) numărul mare al agresorilor care suferă de alcoolism; (ii) inaccesibilitatea serviciilor de dezalcoolizare pentru agresorii dependenți de alcool; (iii) prezența violenței fizice, de lungă durată, asociată cu alte forme de violență; (iv) lipsa intervențiilor prompte din partea autorităților responsabile; (v) pedepse „prea blânde” aplicate agresorilor familiari etc.

Republica Moldova tinde să respecte recomandările înaintate, în 2016, de raportor ONU pe problemele violenței față de femei, a cauzelor și a consecințelor violenței, conform cărora Statele membre trebuie să stabilească Observatorii privind Femicidul (Femicide Watches), care să servească ca moment de documentare și monitorizare a unor astfel de cazuri, precum și colectarea și diseminarea informației privind bunele practici de prevenire și de combatere a femucidului. În acest scop a fost instituită *Comisia de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor*.

Analiza realizată permite și înaintarea unor recomandări *Comisiei de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor* în scopul creșterii eficienței activității: (i) consolidarea metodologiei de analiză a cauzelor penale de violență în familie soldate cu deces sau vătămare gravă a integrității corporale a victimelor; (ii) perfecționarea instrumentelor de colectare a datelor aplicate de Comisie; (iii) ajustarea instrumentelor de colectare a datelor la Clasificatorul Internațional al Crimelor în Scopuri Statistice care a fost aprobat ca un standard de colectare a datelor statistice la nivel internațional.

Referințe:

1. *Global Study on Homicide. Understanding homicide, 2019*. UNODC, 2019. [Accesat: 15.06.2023] Disponibil: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/global-study-on-homicide.html>
2. *Gender-related killings of women and girls: Improving data to improve the responses to femicide/feminicide, 2022* UNODC, UN Women. [Accesat: 17.06.2023] Disponibil: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/11/gender-related-killings-of-women-and-girls-improving-data-to-improve-responses-to-femicide-feminicide>
3. *Ordinul comun al Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Justiției, Procuraturii Generale, Ministerului Sănătății, Ministerului Muncii și Protecției Sociale, Ministerului Educației și Cercetării nr. 89/22/172/56/20/121 din 28.02.2022*. [Accesat: 19.05.2023] Disponibil: <https://mai.gov.md/ro/activitatea-comisiei-de-monitorizare-cazurilor-de-violenta-familie-soldate-cu-consecinte>
4. *Report of the Special Rapporteur on violence against women, causes and consequences*, Rashida Manjoo, A/HRC/20/16. [Accesat: 17.06.2023] Disponibil: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/A.HRC.20.16_En.pdf
5. *International Classification of crime for statistical purpose. UNODC, 2015*. [Accesat: 17.06.2023] Disponibil: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/iccs.html>
6. *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences. April 19, 2016*. [Accesat: 18.08.2023] Disponibil: <https://undocs.org/A/HRC/32/42>
7. *Violence against women, its causes and consequences. September, 23, 2016*. [Accesat: 18.06.2023] Disponibil: <https://undocs.org/A/71/398>
8. *The Femicid Census: 2017 Findings. Annual Report of UK Femicides 2017*. [Accesat: 19.06.2023] Disponibil: <https://www.womensaid.org.uk/wp-content/uploads/2018/12/Femicide-Census-of-2017.pdf>
9. Turcanu-Donțu A., Cheianu-Andrei D. *Studiul Național de analiză a cazurilor de femucid*. Chișinău, 2020. [Accesat: 19.06.2023] Disponibil: <https://cdf.md/category/publicatii/>
10. *Raport de analiză a cazurilor examinate de Comisia de monitorizare și analiză a cazurilor de violență în familie soldate cu deces sau cu vătămare gravă a integrității corporale a victimelor în anul 2022. Rezumat. MAI, CDF, Chișinău, 2023*. [Accesat: 18.05.2023] Disponibil: <https://mai.gov.md/sites/default/files/Comisia%20cazuri%20de%20violenta/rezumat%20la%20RAPORT%20letal%20FINAL%20.pdf>

Date despre autor:

Diana CHEIANU-ANDREI, doctor în sociologie, conferențiar universitar, Facultatea de Psihologie, Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: dcheianu@yahoo.com

Tel.: 069250499

ORCID: 0000-0001-5637-8211

Prezentat 24.07.2023

CZU: 342.33:342.565.2(478)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_33](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_33)

**EXEMPLE DE PRACTICI ÎN MATERIE DE REVIZUIRE
CONSTITUȚIONALĂ, CA UNA DIN FORMELE DE MANIFESTARE
A CONFLICTELOR ÎNTRE RAMURILE PUTERII ÎN STAT.
EXPERIENȚA REPUBLICII MOLDOVA**

Radu MOLDOVANU,*Universitatea de Stat din Moldova*

Acest articol își propune prezentarea unei analize vizând anumite practici politice care se referă la revizuirile constituționale, ca una din formele de manifestare a conflictelor între ramurile puterii în stat. Obiectivul principal constă în prezentarea unor practici constituționale din spațiul post comunist și post sovietic privind manifestarea conflictelor între ramurile puterii în stat prin mecanismele de revizuire constituțională. Al doilea obiectiv se referă la analiza experienței Republicii Moldova în ce privește revizuirile constituționale, ca una din formele de manifestare a conflictelor între instituții.

Cuvinte-cheie: *Curtea Constituțională a Republicii Moldova, separarea puterilor în stat, conflicte instituționale dintre autorități.*

**EXAMPLES OF PRACTICES IN THE FIELD OF CONSTITUTIONAL REVISION,
AS ONE OF THE FORMS OF MANIFESTATION OF CONFLICTS
BETWEEN BRANCHES OF POWER IN THE STATE.
THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

This article aims to provide an analysis of the several political practices related to the changes of the Constitutions as a part of the political and institutional conflicts between the political authorities. Thus, the main objective is to analyze the post-soviet and post-communist constitutional practices regarding the change of their constitutions as a part of the political conflicts. The second objective is to present and analyse the experience of Moldova concerning the changes of the Constitution as a result of the political conflict and its consequences on the institutional stability of the country.

Keywords: *Constitutional Court of Moldova, separation of powers in the State, institutional conflicts between the authorities.*

Introducere

Una din cele mai răspândite forme de manifestare a conflictelor între ramurile puterii în stat în spațiul post comunist și post sovietic s-a realizat prin mecanismele de revizuire constituțională (adoptarea unei noi Constituții sau modificarea unei Constituții existente). Aceste conflicte au avut câteva particularități în dependență de context, printre care: adoptarea sau revizuirea Constituțiilor a avut loc pe fundalul unor conflicte politice și/sau instituționale de proporții; revizuirea constituțională a fost utilizată ca armă politică principală în conflictele dintre instituții; revizuirea constituțională a reprezentat deznodământul unor situații de conflict între instituții. Pornind de la aceste caracteristici generale, în cele ce urmează, va fi expusă o clasificare proprie a tipurilor de revizuri constituționale, ca formă de manifestare a conflictelor între instituții, precum și unele exemplificări. Din această perspectivă, se pot atesta următoarele modalități. Prima se referă la impunerea unei Constituții de către grupul politic care a ieșit victorios în rezultatul unei confruntări politice. A doua vizează „Schimbarea regulilor jocului” prin modificări esențiale ale constituțiilor în favoarea grupului politic care deține puterea în stat. A treia presupune revizuirea constituțională conform criteriului existenței sau lipsei consensului politic. În acest context, scopul analizei este de a oferi câteva exemple relevante ce țin de revizuirile constituționale, ca una din formele de manifestare a conflictelor între instituții, invocând și experiența Republicii Moldova la acest subiect.

Exemple de revizuire constituțională în spațiul post comunist și post sovietic ca una din formele de manifestare a conflictelor între ramurile puterii în stat

Prima modalitate vizează impunerea unei Constituții de către grupul care a ieșit victorios ca rezultat al unei confruntări politice. Printre cele mai relevante exemple se numără, experiența Federației Ruse din 1993 și experiența Republicii Belarus din 1996.

Experiența Federației Ruse, 1993

Trecând peste multe detalii relevante legate de istoria politică a Federației Ruse în contextul perioadei de tranziție legată de dezintegrarea Uniunii Sovietice, trebuie de remarcat că adoptarea Constituției din 1993 a reprezentat ultima fază a confruntării dintre președintele Boris Elțin și majoritatea parlamentară a Sovietului Suprem al Federației Ruse. Pe lângă lupta intensă pentru putere dintre un Președinte ales legitim prin vot popular în iulie 1991 și un Parlament legitim, acest conflict purta și un caracter profund politico-ideologic. Federația Rusă s-a pomenit într-o paralezie instituțională în perioada 1992-1993. Sovietul Suprem se opunea măsurilor economice promovate de către primul ministru de atunci Egor Gaidar (liberalizarea prețurilor, privatizarea), care au afectat direct milioane de cetățeni, iar Elțin îi asigura sprijin politic deplin Guvernului. Până la urmă, Primul Ministru de atunci, Gaidar a fost nevoit să-și dea demisia, însă valul conflictului nu a mai putut fi oprit. Chiar și referendumul organizat în aprilie 1993, rezultatele cărora în mare parte susțineau politica președintelui nu a reușit să aplaneze conflictul.

În octombrie 1993, Elțin a semnat decretul de dizolvare a Parlamentului, iar Parlamentul ca răspuns a votat demiterea lui Elțin din funcția de președinte, numindu-l pe Alexandr Ruțkoi (vicepreședintele Rusiei la acea vreme) în funcția de președinte. În rezultat, s-a declanșat o rebeliune militară (puci) în care Elțin cu ajutorul armatei a înăbușit revolta parlamentarilor, care erau susținuți de unele grupări paramilitare și protestatari, cetățeni simpli. În aceste evenimente tragice și-au pierdut viața mai mult de o sută de persoane [1].

O parte din parlamentari au fost arestați. După aceste evenimente, proiectul de Constituție, care era dezbătut de o lungă perioadă a fost modificat, iar președintelui i s-au oferit împuterniciri foarte mari, Rusia devenind de facto regim prezidențial. Acest proiect a fost supus referendumului pe data de 12 decembrie 1993 în aceeași zi cu alegerile parlamentare. Rezultatele au fost următoarele: participarea a fost de 54,81%, pentru au votat 58,43%, iar împotriva 41,57 % [2].

Așadar, în rezultatul victoriei Președintelui în fața Parlamentului (Sovietul Suprem), în Rusia a fost impus un regim prezidențial prin intermediul noii Constituții.

Experiența Republicii Belarus 1996

Odată cu venirea la putere a lui Alexandr Lukașenko în 1994, noul președinte inițiază schimbări majore în politica internă și externă. Neavând susținerea unei majorități parlamentare, Lukașenko a inițiat câteva referendumuri, pe care le-a câștigat cu o largă majoritate. În rezultat, șeful statului a reușit următoarele în anul 1995: introducerea limbii ruse ca limbă de stat de rând cu limba belorusă, introducerea unui nou drapel, legiferarea integrării economice și apropierii de Federația Rusă.

Următoarea etapă a fost consolidarea propriei puteri. Astfel, Lukașenko a lansat inițiativa organizării unui referendum constituțional, care să-i ofere atribuții suplimentare. Până la un moment dat, Curtea Constituțională a reușit să reziste presiunii președintelui, declarând neconstituționale decretul sale, menționând că referendumul poate avea doar un caracter consultativ. De asemenea, Comisia Electorală Centrală condusă de o figură politică importantă a momentului Viktor Gonciar (care în 1999 va dispărea fără urmă) se opunea caracterului obligatoriu al referendumului. Până la urmă, Lukașenko îl va demite prin decret prezidențial pe Gonciar deși nu avea asemenea împuterniciri, numind în schimb în această funcție o persoană loială. Decizia dată a fost declarată neconstituțională. În plus, reprezentanții pazei președintelui au luat sub control sediul CEC. Răspunsul Sovietului Suprem a fost unul categoric, aceștia inițiind procedura de impeachment al președintelui. A fost declanșat un conflict politic de proporții, generând pe parcursul anului 1996 o paralezie instituțională. Situația la un moment dat a devenit atât de tensionată cu ciocniri de stradă, încât exista riscul unei confruntări cu vărsări de sânge ca și în Rusia din 1993. Chiar și autoritățile de la Moscova din acea perioadă în persoana fostului Prim Ministru Viktor Cernomârdin au încercat să medieze acest conflict între Lukașenko și opoziție. Ca rezultat al medierii Moscovei, atât Curtea Constituțională, cât și Sovietul Suprem au renunțat la procedura de demitere a președintelui [3].

În final, trecând peste multe detalii relevante, Lukașenko a reușit să organizeze un referendum la 24 noiembrie 1996 pentru amendarea Constituției. Conform rezultatelor 83,73 % au votat pentru și împotriva au votat 11,16%, nivelul de participare fiind de 84,14%.

Astfel, câștigând detașat referendumul, Lukașenko i-a atribuit prin decret prezidențial un caracter constituțional, iar rezultatele referendumului au dus la modificarea Constituției, ignorând recomandările Curții Constituționale. În rezultatul obținerii unor împuterniciri sporite, președintele a dizolvat Sovietul Suprem al Belarus, instituind Adunarea Națională în calitate de un nou for legislativ, iar președintele Curții Constituționale și alți câțiva judecători, care încercau să țină piept, și-au dat demisia ca rezultat al presiunii directe și indirecte a președintelui.

În acest fel, Lukașenko a reușit instaurarea unui regim prezidențial, care i-a permis concentrarea unor puteri, care au transformat Republica Belarus într-un regim autoritar. Unul din rezultate a constat în faptul că deși Lukașenko era de 2 ani președinte, iar mandatul acestuia expira în anul 1999, conform modificărilor constituționale, primul mandat al președintelui a început să curgă din 1996 odată cu aprobarea Constituției, care s-a finalizat în 2001.

În rezultatul victoriei președintelui în raport cu Parlamentul, care s-a exprimat prin modificarea Constituției, în cadrul Republicii Belarus a fost instaurat un regim de tip autoritar, care își exercită puterea aproape de trei decenii.

A doua modalitate de revizuire constituțională ca una din formele de manifestare a conflictelor între ramurile puterii în stat, vizează *„Schimbarea regulilor jocului” prin modificări esențiale ale constituțiilor în favoarea grupului politic care deține puterea în stat*. În acest sens, pot fi oferite câteva exemple, care se referă la modificări constituționale realizate de către cei care dețin puterea, în vederea consolidării propriului regim prin sporirea de atribuții constituționale.

Una din cele mai relevante experiențe se referă din nou la cea a Republicii Belarus. După realegerea lui A. Lukașenko pentru al doilea mandat în 2001, în vederea conservării propriei puteri, regimul avea nevoie de modificarea Constituției, care să-i permită eliminarea limitării numărului de mandate a președintelui. Până atunci, Constituția îi oferea dreptul președintelui de exercitare a două mandate consecutive. În acest sens, pentru a-și realiza obiectivul politic, în data de 7 septembrie 2004 a fost organizat un referendum constituțional pentru a permite eliminarea numărului de mandate prezidențiale [4]. Astfel, conform rezultatelor prezența la vot a fost de 90,28%, votul pentru fiind de 87,97%, iar împotriva 10,97%.

O altă experiență relevantă ține de cazul Ungariei, după obținerea victoriei la alegerile parlamentare de către partidul lui Victor Orbán în 2010. În rezultatul alegerilor, perioada 2010-2012 au fost adoptate 12 amendamente constituționale, care au realizat 26 de modificări ale Constituției pentru consolidarea puterii regimului lui Victor Orbán. Un exemplu de modificare ține de noua procedură de numire a judecătorilor la Curtea Constituțională și creșterea numărului de judecători; reforma sistemului electoral; reducerea numărului de deputați de la 386 la 199; reajustarea circumscripțiilor electorale [5]. Aceste modificări și cele care au urmat, au facilitat conservarea puterii de către Orbán la alegerile din 2014, 2018 și 2022. Cu toate acestea, este incorect de pus un semn de egalitate absolută dintre modalitatea de consolidare a puterii de către Orbán și Lukașenko, precedentul maghiar fiind, totuși, în limitele democratice.

O altă experiență relevantă a avut loc în Federația Rusă în 2020. Modificarea Constituției avea drept scop principal să permită președintelui în funcție să candideze încă de 2 ori la funcția supremă în stat. Dat fiind că mandatul președintelui expira în 2024, acesta neavând dreptul să mai candideze, s-a recurs la oferirea opțiunii a două mandate suplimentare la terminarea celui actual în 2024, ceea ce politologii au numit *„nuli-ficare a termenelor.”* Rezultatele consultării populare desfășurate în perioada 25 iunie-1 iulie 2020 au fost următoarele: participarea la vot (67,97%); pentru: 78,45%; împotriva: 21,41%. În consecință, s-au oferit condiții constituționale pentru menținerea la putere a lui Vladimir Putin și după anul 2024 [6].

A treia modalitate de revizuire constituțională ca una din formele de manifestare a conflictelor între ramurile puterii în stat, vizează *revizuirea constituțională conform criteriului existenței sau lipsei consensului politic*. Spre deosebire de celelalte modele, modalitatea consensului politic deplin, parțial sau lipsa consensului reprezintă un mecanism mai democratic, care a fost aplicat în majoritatea statelor post comuniste. Este o soluție preferabilă, mai ușor de realizat din perspectivă democratică.

Un exemplu relevant legat de *revizuirea constituțională în lipsa unui consens politic* este cel al României din anul 1991. Trebuie de accentuat că viața politică românească a fost profund marcată, imediat după decembrie 1989, de confruntări politice majore. Principalul conflict se desfășura între Frontul Salvării Naționale condus de Ion Iliescu și partidele istorice de opoziție (liberalii și țărăniștii), care erau susținuți și de o largă mișcare protestatară a tinerilor împotriva conducerii de atunci, cunoscută și ca fenomenul Piața Universității. Ulterior, în mai 1990 Ion Iliescu și FSN au câștigat detașat alegerile însă apogeul acestei confruntări a avut loc în timpul mineriadei din 13-15 iunie soldată cu numeroase victime, inclusiv morți, care a adâncit conflictele politice și sociale din România. În pofida acestor conflicte, Parlamentul nou ales, care a avut rol și de Adunare Constituantă, a reușit să elaboreze un proiect al Constituției, care a fost supus dezbaterilor timp de câteva luni. După adoptarea textului de către Parlament (Adunare Constituantă), textul Constituției a fost supus referendumului popular pe data de 8 decembrie 1991. Rezultatele au fost următoarele: participarea a fost de peste 10 milioane de alegători; pentru au votat 77.3 %, iar împotriva au votat 20.4%. Trebuie totuși spus că cele mai importante partide de opoziție au îndemnat cetățenii la boicotarea referendumului [7].

Al doilea exemplu relevant legat de revizuirea constituțională s-a produs conform *criteriului consensului politic deplin*. De această dată, era vizată a doua importantă modificare a Constituției în contextul pregătirii României pentru aderarea la NATO și UE. Această modificare constituțională prin referendum a avut loc timp de două zile, în data de 18-19 octombrie 2003, care a vizat aprobarea Legii de revizuire a Constituției României. Rezultatele au fost următoarele: au votat peste 9 milioane de cetățeni (55,7%), pentru Da au votat (89,70%), iar pentru Nu 8,81%. De această dată atât PSD, care era la putere cât și opoziția (PNL și PD) au susținut acel referendum [8].

Rezumând experiența României în materie de reformă constituțională, putem afirma că s-a produs o evoluție de la lipsa unui consens în 1991, la un consens politic deplin în 2003.

Al treilea exemplu relevant, care vizează *revizuirea constituțională conform criteriului consensului politic parțial este cel al Republicii Moldova din anul 1994*. Chiar dacă nu a existat un consens politic deplin la subiectul adoptării Constituției Republicii Moldova din iulie 1994, este greu de contestat caracterul absolut legitim și democratic al adoptării acelei Constituții. În primul rând, au avut loc alegeri parlamentare în 1994, unde Partidul Democrat Agrar din Moldova a obținut 56 de mandate (43.18%), iar Blocul electoral „Partidul Socialist și Mișcarea Unitate-Единство” a obținut 28 mandate (22 %), împreună aceste 2 grupări politice având 84 de mandate din 103. Există o largă majoritate în Parlament și o impresionantă susținere populară în favoarea puterii de atunci. În acest fel, promovarea în Parlament a Constituției conținea o largă legitimitate. Trebuie de menționat că în Parlament, la prima lectură proiectul a fost votat cu 95 de voturi, iar în lectura finală Constituția a fost votată cu 81 de voturi pro și 18 contra. Principalul argument al opoziției se referea la controversatul articol 13 cu privire la limba de stat. Cu toate că a existat o largă majoritate, este necesar să accentuăm că votarea articolului 13 în acea formulă a produs o scindare în societate, efectele căreia se resimt și până în ziua de astăzi, iar lipsa unui compromis atunci a fost o mare șansă ratată.

Reforma constituțională în Republica Moldova din iulie 2000, ca rezultat al conflictului între instituții

Un moment important în istoria politică și constituțională a Republicii Moldova s-a produs în perioada 1999-2000, care a reprezentat un conflict de natură constituțională dintre șeful statului și Parlament, având ca obiect viziunea de modificare a Constituției. Președintele Petru Lucinschi propunea trecerea la un regim prezidențial, iar Parlamentul urmărea trecerea la un regim parlamentar de guvernare.

O etapă importantă în acest conflict a avut loc în data de 23 mai 1999, ziua în care au avut loc alegerile locale, unde concomitent a fost organizat un referendum republican consultativ în favoarea regimului prezidențial. În cadrul acestui exercițiu consultativ au participat 58,33% din alegători, dintre care 55,33% au răspuns pozitiv, iar 30,85% dintre alegători au votat împotriva.

A fost formată o comisie mixtă, la inițiativa Președintelui din reprezentanții tuturor partidelor, care a propus în mai 2000 un proiect de lege pentru modificarea Constituției, care a fost prezentat Parlamentului pentru a fi supus referendumului constituțional. Printre elementele esențiale ale proiectului, care vizau o reformă constituțională

consistentă se numărau unele schimbări importante, care au fost reflectate în Hotărârea Curții Constituționale Aviz asupra inițiativei de revizuire a Constituției Republicii Moldova nr. 6 din 16.11.99 [9]:

- *Introducerea sistemului electoral mixt în Constituție*: Parlamentul format din 100 deputați, dintre care se aleg în baza 70 de deputați - în circumscripții electorale uninominale, iar 30 de deputați - într-o singură circumscripție electorală națională;

- *Introducerea instituției constituționale ce se referă la „Moțiunea de cenzură constructivă”* care este definită ca un act prin care Parlamentul exprimă vot de neîncredere Prim-ministrului și propune concomitent Președintelui Republicii Moldova, pentru numire, candidatura noului Prim-ministru, iar simpla moțiune de cenzură vizează doar exprimarea votului de neîncredere Guvernului în cazul angajării răspunderii în fața Parlamentului asupra declarației de politică generală, a unui program de activitate sau a unui proiect de lege;

- *Redefinirea rolului Președintelui Republicii*, care „veghează la respectarea Constituției și buna funcționare a autorităților publice. În acest scop, Președintele exercită funcția de mediere între puterile statului, precum și între stat și societate”;

- *Atribuții sporite ale Președintelui Republicii privind numirea Guvernului*: Președintele Republicii Moldova, după etapa de consultare a fracțiunilor parlamentare, desemnează un candidat pentru funcția de Prim-ministru. În cazul în care candidatul nu va fi ales în condițiile expuse mai sus, Parlamentul este în drept să aleagă un Prim-ministru, la propunerea a cel puțin 1/4 din deputați, cu votul majorității deputaților, în termen de 7 zile de la primul scrutin.

- În cazul imposibilității alegerii, în acest termen, a Prim-ministrului, Parlamentul recurge imediat la un nou tur de scrutin pe bază de alternativă. Președintele Republicii Moldova, în termen de 3 zile de la alegere, fie că numește în funcția de Prim-ministru candidatul care a obținut cel mai mare număr de voturi, fie că dizolvă Parlamentul.

Acest proiect a obținut avizul Curții Constituționale, însă nu a putut fi organizat referendumul constituțional din cauza faptului că Parlamentul a votat modificarea constituțională în baza proiectului de lege prezentat de deputați.

La fel cum și instituția prezidențială încerca să promoveze un model constituțional cu acordarea de împuterniciri sporite Președintelui, la fel și parlamentarii au venit cu inițiative de modificare a Constituției, urmărind scopul de a consolida atribuțiile Parlamentului și diminuarea rolului Președintelui. Astfel, în data de 2 august 1999, un grup de deputați în Parlamentul Republicii Moldova (38 de deputați) au depus la Curtea Constituțională proiectul unei legi de revizuire a Constituției. La 16 noiembrie 1999, Curtea Constituțională a avizat pozitiv inițiativa de revizuire a Constituției, iar propunerea legislativă a fost înregistrată în Parlament. În data de 22 iunie 2000 a fost formată așa-numita *Comisie specială pentru examinarea proiectelor de legi privind revizuirea Constituției*, care trebuia să examineze trei proiecte de legi pentru revizuirea Constituției, în Parlament fiind înregistrate la acea dată 6 astfel de proiecte. Informația cu privire la întregul proces de adoptare poate fi găsit în conținutul Hotărârii nr. 7 din 04.03.2016 privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova.

Principala prevedere a proiectului legii de modificare a Constituției se referea la instituirea formei parlamentare de guvernământ, inclusiv prin schimbarea procedurii de alegere a Președintelui Republicii Moldova, înlocuind votul popular cu votul Parlamentului, instituind modalitatea de trei cincimi din numărul deputaților în alegerea șefului statului de către Parlament.

Fără a intra în detaliile complexe ale confruntării dintre instituția prezidențială și cea legislativă, deznodământul acestui conflict s-a produs în data de 5 iulie 2000, atunci când Parlamentul a adoptat Legea nr. 1115- XIV cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova, care a fost publicată în Monitorul Oficial la 28 iulie și intrată în vigoare. Astfel, Parlamentul a reușit să-și impună voința, iar prerogativele Președintelui țării au fost restrânse.

Analizând consecințele reformei constituționale din iulie 2000, trebuie de remarcat câteva chestiuni. Reforma constituțională a avut ca motiv principal eliminarea unui concurent politic prin schimbarea radicală a prevederilor constituționale. În această situație a avut loc victoria politică a instituției legislative în

raport cu instituția prezidențială. În caz contrar, s-ar fi produs consolidarea unei forme de guvernare cu regim politic prezidențial. Un alt element ține de lipsirea cetățenilor a dreptului de a-și alege Președintele țării prin vot direct și atribuirea acestei funcții Parlamentului cu votul a 3/5 din deputați (61 de deputați) fără a consulta cetățenii. Totodată s-a creat un blocaj constituțional care a dus la alegeri anticipate în 2001 din cauza imposibilității alegerii președintelui de către Parlament. Astfel, a avut loc schimbarea radicală a realităților politice prin reconfigurarea semnificativă a clasei politice, care s-a manifestat imediat în urma alegerilor parlamentare 2001. De asemenea, modalitatea de trei cincimi din numărul deputaților în alegerea șefului statului de către Parlament, a provocat de 3 ori dizolvarea Parlamentului urmate de organizarea alegerilor parlamentare anticipate (2001; 2009; 2010) și a creat o îndelungată criză politică legată de imposibilitatea alegerii șefului statului, care a durat din 11 septembrie 2009 (demisia președintelui Vladimir Voronin) și până în 16 martie 2012, când Parlamentul l-a ales pe Nicolae Timofti Președinte al Republicii Moldova.

Rolul Curții Constituționale în martie 2016 privind revenirea la Constituția de până la iulie 2000

În baza reformei constituționale din iulie 2000, instituțiile de stat ale Republicii Moldova au funcționat până în anul 2016, atunci când a fost aprobată controversata *Hotărârea nr. 7 din 04.03.2016 privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova* [10]: Aprobarea acestei hotărâri a apărut într-un context foarte specific, care avea următoarele caracteristici:

- Criză politică și socială din 2015-2016, proteste de stradă împotriva guvernării, generate de furtul miliardului și prejudicierea produsului intern brut cu aproximativ 13 %;
- Reconfigurarea majorității parlamentare, numirea Guvernului Filip în data de 20 ianuarie 2016;
- Contextul expirării apopiate a mandatului Președintelui Republicii Moldova Nicolae Timofti, care a fost ales în martie 2012, astfel încât problema alegerii președintelui iarăși devenea o problemă politică și instituțională. În același context, exista perspectiva dizolvării Parlamentului ca rezultat al nealegerii Președintelui Republicii Moldova de către Parlament și probabilitatea alegerilor anticipate în 2016;
- Demersuri privind revizuirea Constituției pentru alegerea Președintelui de către cetățeni (peste 400 mii de semnături colectate) de către reprezentanții opoziției extraparlamentare.

În acel context tensionat, Curtea Constituțională, prin *Hotărârea nr. 7 din 04.03.2016* a determinat revenirea sistemului constituțional al Moldovei la perioada de până la 5 iulie 2000.

Această Hotărâre istorică CCM poate fi privită și analizată din două perspective: sub aspect formal și sub aspect conceptual.

La nivel formal, prin intermediul sesizării, Curții i s-a solicitat verificarea constituționalității modificărilor care vizează mecanismul alegerii Președintelui Republicii Moldova cu votul a 3/5 din numărul deputaților stabilit prin Legea nr. 1115/2000. Totodată, autorii sesizării au cerut interpretarea articolului 135 alin. (1) lit. c) coroborat cu prevederile articolului 141 alin.(2) din Constituție, și explicarea a câteva elemente: referitor la caracterul obligatoriu al avizării repetate de către Curtea Constituțională a amendamentelor deputaților acceptate de Parlament în lectura a doua la un proiect de lege privind revizuirea Constituției, ulterior prezentării în Parlament a proiectului însoțit de avizul Curții Constituționale; privind presupusa încălcare a procedurii de adoptare a unui proiect de lege constituțională ce a fost amendat substanțial și conceptual de către deputați în lectura a doua fără avizarea repetată de către Curtea Constituțională; cu referire la situația în care Curtea Constituțională avizează repetat un proiect de lege de revizuire a Constituției, amendat substanțial în cadrul celei de-a doua lecturi în Parlament, și dacă în acest context urmează ca proiectul să parcurgă toate procedurile expuse la art.143 alin. (1) din Constituție.

În rezultatul acestor sesizări Curtea, invocând aspecte formale a formulat o serie de constatări.

Astfel, Curtea a stabilit că un proiect de lege privind revizuirea Constituției modificat în mod substanțial trebuie considerat un nou proiect de lege – o nouă propunere de modificare sau de completare a Constituției, care poate fi înaintată doar cu respectarea prevederilor articolelor 141-143 din Constituție (pct. 93 din HCC). În consecință, după pronunțarea avizului de către Curtea Constituțională, nu se admit intervenții în textul proiectului legii de revizuire a Constituției, iar ignorarea sau depășirea acestuia pot servi drept temei

pentru nulitatea modificărilor astfel operate (pt. 94 din HCC). Tot în aceeași logică, Curtea menționează că în cursul adoptării prevederilor contestate Parlamentul nu a respectat procedura de avizare de către Curtea Constituțională a inițiativei de revizuire a Constituției, prevăzută de articolele 135 alin. (1) lit. c) și 141 alin. (2) din Constituție (pct. 104 HCC). În același context, în cursul examinării, Comisia specială și deputații au modificat în mod esențial conținutul proiectului de lege privind revizuirea Constituției, care fusese înaintat de un grup de 38 de deputați (pct. 105 HCC).

Urmând această logică, Curtea a exemplificat prevederile Legii nr. 1115/2000, unde au fost introduse prevederi diferite față de textul proiectului avizat de Curtea Constituțională: înlocuirea criteriului de vârstă de la „35” la „40”; introducerea „votului de trei cincimi din numărul deputaților aleși” pentru alegerea Președintelui de către Parlament în loc de „majoritatea deputaților aleși”, prevederea legată de alegerile repetate și dizolvarea Parlamentului, etc.

O altă dimensiune se referă la subiecții, care vin cu propuneri de modificare a Constituției, unde Curtea a reținut că prevederile Constituției nu acordă subunităților structurale ale Parlamentului (adică a comisiilor parlamentare), precum și deputaților individual, dreptul de a înainta un proiect de lege privind modificarea Constituției care să fie diferit în mod esențial de proiectul de lege privind modificarea Constituției care a fost înaintat de subiectul abilitat (pct. 152 HCC). Acești subiecți, care au fost menționați, au dreptul de a propune modificări neesențiale la proiectul de lege examinat de către Parlament, de a propune respingerea proiectului de lege, precum și de a propune ca subiectul care a înaintat proiectul de lege examinat să înainteze un nou proiect de lege privind modificarea Constituției, substanțial modificat.

Un alt element al examinării Curții se referă la constituționalitatea prevederilor Regulamentului Parlamentului referitoare la procedura specială de adoptare a legilor privind modificarea Constituției. În rezultatul analizei, Curtea a stabilit că dispozițiile Regulamentului Parlamentului au deschis posibilitatea de a modifica în mod esențial conținutul unui proiect de lege înaintat de către persoanele (inter alia, un grup de 1/3 din deputații Parlamentului), prevăzute la articolul 141 alineatul 1 din Constituție, care au dreptul de a propune modificarea Constituției. O asemenea posibilitate este contrară prevederilor referitoare la limitele și procedura specială de revizuire a Constituției cuprinse în articolele 135 alin. (1) lit. c), 141 și 143 alin. (1) din Constituție (pct. 154 din HCC).

În rezultat, Hotărârea Curții a fost una cu impact major asupra sistemului constituțional al Republicii Moldova. Printre componente de bază ale Hotărârii s-au numărat:

- *Interpretarea Curții cu privire la chestiunile sesizate*: după pronunțarea avizului de către Curtea Constituțională, nu se admit intervenții în textul proiectului legii de revizuire a Constituției, iar ignorarea sau depășirea acestuia pot servi drept temei pentru nulitatea modificărilor astfel operate. În cazul amendamentelor deputaților acceptate de Parlament în lectura a doua la un proiect de lege privind revizuirea Constituției, este necesară avizarea repetată de către Curtea Constituțională. În cazul în care Curtea Constituțională avizează repetat un proiect de lege de revizuire a Constituției, amendat substanțial în cadrul celei de-a doua lecturi în Parlament, acest proiect urmează să parcurgă toate procedurile expuse la articolul 143 alin. (1) din Constituție;

- *Declaraarea neconstituțională a unor prevederi din Legea nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 precum și altor legi conectate cu acest subiect*: alegerea Președintelui de către Parlament; condiția de trei cincimi din numărul de deputați pentru alegerea Președintelui, inclusiv prevederile legate de această procedură. Suplimentar, câteva legi au fost declarate neconstituționale: Legea nr. 1234-XIV din 22 septembrie 2000 cu privire la procedura de alegere a Președintelui Republicii Moldova; Legea nr. 1227-XIV din 21 septembrie 2000 pentru modificarea Codului electoral, cu revigorarea prevederilor care au făcut obiectul abrogării. De asemenea, se declară neconstituționale articolele 82 și 83 din Regulamentul Parlamentului, aprobat prin Legea nr. 797-XIV din 2 aprilie 1996.

- *Declaraarea constituțională a prevederilor modificate în anul 2000*: prevederile alineatelor (1), (3) și (4) de la articolul 78 și ale articolului 89 din Constituție, în vigoare până la data adoptării Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției, care au făcut obiectul revizuirii, revigorează și reintră în fondul activ al dreptului la data pronunțării prezentei hotărâri. Totodată, se declară constituționale următoarele texte, care au fost introduse prin modificarea Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000:

„(2) Poate fi ales Președinte al Republicii Moldova cetățeanul cu drept de vot care are 40 de ani împliniți, a locuit sau locuiește permanent pe teritoriul Republicii Moldova nu mai puțin de 10 ani și posedă limba de stat”. „(6) Procedura de alegere a Președintelui Republicii Moldova este stabilită prin lege organică”.

Sub aspect conceptual, Hotărârea Curții Constituționale a introdus câteva reflecții și prevederi importante legate de stabilizarea sistemului constituțional și eliminarea sursei de instabilitate instituțională și politică. Curtea a reiterat că stabilitatea Constituției reprezintă o valoare constituțională majoră pentru asigurarea continuității statului și a respectării ordinii și legislației constituționale.

În ceea ce privește mecanismele de alegere a Președintelui de către trei cincimi din numărul deputaților și a reglementărilor legate de dizolvarea legislativului, Curtea a menționat că asemenea prevederi deschid calea crizei constituționale continue, generând interimate, care nu refectionează voința poporului. Iar faptul că nu există mecanisme de evitare a dizolvărilor Parlamentului, generează instabilitate constituțională. Astfel, sistemul existent, spre deosebire de alte constituții ale statelor cu sisteme similare nu conține prevederi care au menirea de a evita cercul vicios al alegerilor anticipate. Totodată, nu există prevederi care să asigure funcționarea normală a instituției Președintelui.

Curtea a specificat faptul că modificările constituționale din iulie 2000 creează premisa unui blocaj constituțional și a unei tensiuni între votul popular și reprezentare politică. Iar rezultatul constă în fragilizarea democrației constituționale. În plus, se poate menționa faptul că, articolul 78 din Constituție în formula adoptată în 2000 nu se mai întâlnește în practica europeană în niciun text constituțional în modele constituționale similare. Astfel, Curtea a considerat că are responsabilitatea de a elimina mecanismele ce generează dezechilibrarea instituțiilor constituționale, menționând că forma de alegere a Președintelui nu poate fi sursă de criză constituțională.

Concluzii privind reformele constituționale în Republica Moldova, ca rezultat al conflictului între instituții

Cu referire la semnificațiile Hotărârii din martie 2016, pot fi menționate următoarele aspecte pozitive: stabilizarea sistemului constituțional; restabilirea dreptului cetățenilor de a alege președintele; rezolvarea crizei politice. Această Hotărâre a apărut în contextul în care Parlamentul nu a avut suficientă viziune pentru a elimina prevederile constituționale, care erau sursă de instabilitate politică și crize constituționale.

Totodată, există și aspecte discutabile, chiar controversate ale Hotărârii CCM și anume compromiterea politică și delegitimarea unei perioade istorice îndelungate, 2000-2016; „originalitatea” Hotărârii prin invalidarea unui text constituțional aprobat cu 16 ani în urmă; formalismul excesiv în argumentarea Curții; avantajarea grupului politic care deținea puterea în stat în 2016. De asemenea, caracterul extraordinar al Hotărârii și consecințele sale de proporții a adus prejudicii de imagine Curții și a decredibilizat instituția pentru o anumită parte a societății.

În ceea ce privește manifestarea conflictelor între ramurile puterii în stat care s-a realizat prin mecanismele de revizuire constituțională, trebuie de menționat că nu doar Republica Moldova a făcut uz procesul de revizuire constituțională ca formă de manifestare a conflictelor între instituții.

Chiar dacă în Republica Moldova au existat multiple conflicte între instituții, utilizarea revizuirii constituționale a fost aplicată o singură dată, în iulie 2000. În același timp, clasa politică nu a fost în stare să repare greșeala comisă.

Din această perspectivă, chiar dacă Curtea Constituțională, a adoptat o Hotărâre controversată, care este contestată până în prezent, trebuie de constatat că prin mecanismul de jurisprudență constituțională s-a reușit, totuși, deblocarea unui mecanism de paralizie constituțională.

Pentru a evita utilizarea mecanismelor de revizuire constituțională, ca o modalitate de manifestare a conflictelor politice, orice revizuire constituțională trebuie să fie realizată conform criteriului consensului politic total sau parțial.

Referințe:

1. *Russia's 1993 crisis still shaping Kremlin*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: <https://www.dw.com/en/russias-1993-crisis-still-shaping-kremlin-politics-25-years-on/a-45733546>
2. *The Russian elections of December 1993*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/152608>
3. *President of Belarus wins the referendum on expanding his power*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: <https://www.nytimes.com/1996/11/26/world/president-of-belarus-wins-referendum-on-expanding-his-power.html>
4. *US Department of State*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2004/41671.htm>
5. *Constitutional reform in Georgia. Changing to stay the same?* [Accesat 10.04.2022] Disponibil: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2010-10-20/constitutional-reform-georgia-changing-to-stay-same>
6. *Debrief. Russia's 2020 constitutional amendments*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: <https://www.wilsoncenter.org/collection/debrief-russias-2020-constitutional-amendments>
7. *Romania 1991 (rev. 2003) Constitution*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003.pdf?lang=en
8. *Constitution of Romania amended in 2003*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: <https://aceproject.org/ero-en/regions/europe/RO/constituion.pdf/view>
9. *Hotărârea Curții Constituționale. Aviz asupra inițiativei de revizuire a Constituției Republicii Moldova, nr. 6 din 16.11.1999*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curții/acte1999/a_06.pdf
10. *Hotărârea privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui) (Sesiunea nr. 48b/2015), nr. 7 din 04.03.2016*. [Accesat 10.04.2022] Disponibil: <http://www.e-democracy.md/files/elections/cc-decision-04-03-2016.pdf>

Notă: *Articolul este elaborat în baza comunicării de la Conferința științifică internațională „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare”, organizată la data de 17-18 iunie 2022, USM, în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” (cifru 20.80009.1606.15).*

Date despre autor:

Radu MOLDOVANU, doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: radumoldovanu84@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-1843-1672

Prezentat la 13.10.2023

CZU: 341.241.8:656.135:629.3(4-6 UE)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_34](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_34)

SCRISOAREA DE TRĂSURĂ ȘI LICENȚA UNIONALĂ - INSTRUMENTE CONFIRMATIVE PRIVIND EXECUTAREA CONTRACTULUI DE TRANSPORT RUTIER INTERNAȚIONAL DE MĂRFURI PE TERITORIUL UNIUNII EUROPENE

*Elena BAJUREA - OSTROFET,**Universitatea de Stat din Moldova*

Prezentul articol înglobează caracteristicile și modalitatea de funcționare a raportului scrisoarea de trăsură – licență comunitară în cadrul efectuării operațiunilor de transport rutier internațional de mărfuri inclusiv pe teritoriul Uniunii Europene. În condițiile în care licența comunitară poate fi identificată în calitate de analog al autorizației C.E.M.T., eliberată în exclusivitate pe teritoriul Uniunii Europene, descrierea conținutului, particularităților, precum și modului de obținere a acesteia constituie un aspect care prezintă interes pentru studiul legislației Uniunii Europene în domeniul transportului internațional rutier de mărfuri. Întrucât în lipsa acesteia, scrisoarea de trăsură nu poate produce efecte juridice pe teritoriul spațiului comunitar, se atestă necesitatea examinării speței nominalizate prin prisma cadrului multilateral existent și a legislației Uniunii Europene care reglementează operațiunile de transport internațional rutier de mărfuri.

Cuvinte-cheie: *scrisoare de trăsură, licență comunitară, convenție, regulament, Uniunea Europeană, transportator, expeditor, C.E.M.T., autovehicul, marfă.*

THE CONSIGNMENT NOTE AND THE COMMUNITY LICENSE – CONFIRMATIVE TOOLS FOR THE EXECUTION OF THE CONTRACT FOR THE INTERNATIONAL CARRIAGE OF GOODS BY ROAD ON THE TERRITORY OF THE EUROPEAN UNION

The present clause covers the characteristics and ways of functioning of the relationship between the consignment note and the community license in the context of carrying out international road transport operations besides the territory of the European Union. Given that the community license can be identified as an analogue of the C.E.M.T. authorization, issued exclusively on the territory of the European Union, the description of its content, particularities, as well as of the way of its obtain, establishes an aspects of interest for an research of the European Union's legislation in the field of international transport of goods by road. In respect that, in its spareness the community license can not produce legal effects on the territory of the community space, the necessity of examining the nominated kind in terms of the existing multilateral framework and the legislation of the European Union which settles the operations of road transport of goods is attested in this regard.

Keywords: *consignment note, community license, convention, regulation, European Union, carrier, consignor, C.E.M.T., motor vehicle, freight.*

Introducere

Diferite operațiuni de comerț necesită a fi probate prin diverse acte confirmative. Este și cazul unei operațiuni de transport rutier internațional de mărfuri. În acest fel, scrisoarea de trăsură și licența comunitară devin documentele fără de care este complicat a demonstra existența și legalitatea efectuării unei astfel de proceduri pe teritoriul UE. Un aspect deosebit al scrisorii de trăsură este caracterul dualist al acesteia, care este prevăzut chiar și nemijlocit în Convenție. Așadar, Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva la 19.05.1956 menționează că proba contractului se face anume prin scrisoarea de trăsură [1]. În același timp, Convenția accentuează că absența, neregularitatea sau pierderea celei din urmă nu afectează existența sau validitatea prezentului contract [2]. De aici putem deduce faptul că, scrisoarea de trăsură este necesară *ad probationem*, și nu *ad validatem* [3].

Rezultate obținute și discuții

De menționat este că, scrisoarea de trăsură este aplicată și pe teritoriul spațiului comunitar, doar că aceasta este obligatoriu a fi însoțită și de licența comunitară. În cazul statelor non-membre ale UE, dar membre ale Convenției, este suficientă deținerea autorizației C.E.M.T. Anume această autorizație reprezintă actul permisiv care permite efectuarea curselor de transport rutier de mărfuri pe teritoriile statelor membre. Făcând o analogie cu sistemul de transport rutier intern de bunuri, poate fi considerat (sub aspect de abstractizare) echivalent cu autorizația de transport eliberată de către organul abilitat în acest sens - Agenția Națională Transport Auto (A.N.T.A.), doar că ultima este eliberată pe o perioadă de 8 ani, pe când Autorizația C.E.M.T. este eliberată anual. Pe site-ul Agenției găsim o informație similară, unde este stipulat că acest act permisiv este eliberat Republicii Moldova anual, reieșind din decizia Secretariatului Conferinței Europene a Miniștrilor de Transport, având menirea de a facilita transportul de mărfuri pe teritoriile statelor membre și utilizării mai eficiente a autovehiculelor. De asemenea, se menționează că, autovehiculele care se deplasează în scopul efectuării transportului internațional rutier de mărfuri nu trebuie să depășească 12 tone, trebuie să corespundă normelor tehnice și de siguranță care sunt aplicabile diferitor categorii C.E.M.T. [4].

Sub aspect comparativ, pe teritoriul Uniunii Europene activează analogul autorizației C.E.M.T. – licența comunitară, elaborată și ajustată tendințelor legislației pieței comunitare. În acest sens, merită a se preciza că, pe teritoriul spațiului comunitar, se poate efectua o operațiune de transport rutier internațional de mărfuri, având doar licența comunitară (în eventualitatea în care părțile la contract decid să nu fie întocmită scrisoarea de trăsură), însă această operațiune devine irealizabilă în condițiile în care operatorul de transport rutier internațional de mărfuri dispune de scrisoarea de trăsură, iar de licență comunitară – nu (a expirat, necesită a fi reînnoită conform noilor standarde în vigoare; se prezumă că licența comunitară era deținută de operatorul de transport anterior întocmirii scrisorii de trăsură, or elaborarea acesteia nu este posibilă în condițiile în care transportatorul nu este licențiat corespunzător).

De menționat că, în Regulamentul (CE) nr. 1072/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 21 octombrie 2009 privind normele comune pentru accesul la piața transportului rutier internațional de mărfuri [5], legiuitorul european nu indică expres structura scrisorii de trăsură, de unde putem deduce faptul că ea urmează a fi redactată reieșind din imaginea pe care o creează Convenția de la Geneva din 19.05.1956. Așadar, este necesară întocmirea acesteia în trei exemplare, toate fiind semnate de către expeditor și transportator, iar aceste semnături pot fi imprimare sau înlocuite prin ștampilele expeditorului și ale transportatorului, însă doar în cazul în care legislația țării în care scrisoarea în cauză este întocmită permite acest lucru [6].

Rolul scrisorii de trăsură este acela de a servi drept material probatoriu pentru condițiile ce reies din contractul de transport rutier internațional de mărfuri, precum și a primirii mărfii de către transportator, până la proba contrarie. Din aceste considerente, se insistă asupra îndeplinirii corecte și juste a acestui act confirmativ cu detaliile necesare executării clauzelor prezentului contract. În acest sens, Convenția menționează expres care mențiuni sunt obligatoriu de a fi specificate în scrisoarea de trăsură, și care mențiuni rămân spre a fi adăugate la discreția părților la contract. Mențiunile obligatorii spre includere sunt următoarele:

- a) locul și data întocmirii;
- b) numele și adresa expeditorului;
- c) numele și adresa transportatorului;
- d) locul și data primirii mărfii și locul prevăzut pentru eliberarea acesteia;
- e) numele și adresa destinatarului;
- f) denumirea curentă a naturii mărfii și felul ambalajului, iar pentru mărfurile periculoase, denumirea lor general recunoscută;
- g) numărul coletelor, marcasele speciale și numerele lor;
- h) greutatea brută sau cantitatea altfel exprimată a mărfii;
- i) cheltuielile aferente transportului (preț de transport, cheltuieli accesorii, taxe de vamă și alte cheltuieli survenite de la încheierea contractului și până la eliberare);
- j) instrucțiunile necesare pentru formalitățile de vamă și altele;
- k) indicația că transportul este supus regimului stabilit prin prezenta Convenție și nici unei alte clauze contrare [7].

Pe lângă aceste mențiuni obligatorii, Convenția indică asupra faptului că mai există și mențiuni circumstanțiale, care poartă un caracter mai specific decât cele dintâi, fiind utilizate mai mult în situațiile în care condițiile contractului comportă modalitățile corespunzătoare:

- a) interzicerea transbordării;
- b) cheltuielile pe care expeditorul le ia asupra sa;
- c) totalul sumelor ramburs de perceput la eliberarea mărfii;
- d) valoarea declarată a mărfii și suma care reprezintă interesul special la eliberare;
- e) instrucțiunile expeditorului către transportator cu privire la asigurarea mărfii;
- f) termenul convenit în care transportul trebuie să fie efectuat;
- g) lista documentelor remise transportatorului [8].

Dacă părțile la contract consideră că există necesitatea includerii în scrisoarea de trăsură și a anumitor mențiuni facultative, sunt liberi să o facă, ținând cont de faptul ca acestea să nu intre în contradicție cu prevederile Convenției, pentru că aceste mențiuni riscă să fie lovite de nulitate absolută, având în vedere caracterul imperativ al Convenției.

Referindu-ne la aspectele tehnice de elaborare a scrisorii de trăsură, este necesar să menționăm că ultima se întocmește de către expeditor, iar în cazul în care acesta comite careva inexactități în procesul întocmirii sau mențiunile indicate se dovedesc a fi insuficiente, atunci el va răspunde pentru toate cheltuielile și daunele pricinuite transportatorului [9].

Necesitatea de a întocmi scrisoarea de trăsură în trei exemplare survine de la obligația unui exemplar de a se trimite expeditorului, celui de-al doilea exemplar de a însoți marfa, iar celui din urmă spre a fi păstrat de către transportator.

În cazul în care toate aceste prevederi sunt respectate în procesul elaborării scrisorii de trăsură, aceasta devine un material probant cert, care conține în sine o evidență a etapelor depășite deja în cadrul executării clauzelor contractuale ce reies din contractul internațional de transport rutier de mărfuri.

Pentru a genera claritate în ceea ce privește setul de documente ce va însoți transportatorul care intenționează să efectueze o operațiune de transport rutier internațional de mărfuri pe teritoriul și fiind parte a unui stat-membru al Uniunii Europene, este necesar a examina prevederile Regulamentului care vizează licența comunitară. Așadar, acesta specifică într-o manieră amplă în art. (4) despre necesitatea de a deține acest act confirmativ de către operatorul de transport, precum și modalitatea de obținere a acesteia:

- se eliberează de statul membru al UE;
- solicitantul este stabilit în respectivul stat-membru în conformitate cu legislația comunitară și cu legislația națională a statului-membru;
- solicitantul este autorizat, în statul membru de stabilire, în conformitate cu legislația comunitară și cu legislația națională a statului-membru respectiv cu privire la accesul la ocupația de operator de transport rutier de mărfuri, să efectueze transporturi internaționale rutiere de mărfuri;
- se eliberează pentru un termen de până la 10 ani, și poate fi reînnoită. În acest context, Regulamentul precizează că perioada de valabilitate a licenței comunitare se adaptează în funcție de progresele tehnicii [10].

Din același articol al Regulamentului, se conturează caracterul retroactiv al acestuia. Astfel, se precizează că licențele comunitare și copiile comunitare conforme eliberate înainte de data aplicării prezentului Regulament, rămân valabile până la data expirării lor.

Adițional, necesită a fi menționat că operatorului de transport rutier internațional de mărfuri i se eliberează nu doar originalul licenței comunitare, ci și un anumit număr de copii conforme originalului, care corespunde numărului de vehicule pe care întreprinderea, cu precizarea că acestea pot fi deținute de întreprindere cu drept de proprietate, fie făcând obiectul unui contract de împrumut sau leasing [11]. Este obligatoriu a preciza că licența comunitară nu este transmisibilă, iar copiile acesteia se păstrează la bordurile fiecărui vehicul pe care îl deține întreprinderea, în scopul prezentării lor la punctele de control, în eventualitatea în care acest document se solicită a fi prezentat. Aceeași prevedere se aplică și în cazul combinațiilor cuplate de vehicule: copia conformă acoperă combinația cuplată de vehicule chiar și în cazul în care remorca sau semiremorca nu este înmatriculată sau autorizată pentru a circula pe numele titularului licenței, sau în cazul în care este înmatriculată sau autorizată să circule într-un alt stat [12].

Licența comunitară are și o structură tipizată, prevăzută în Anexele I și II la Regulamentul vizat. În acest sens, elementele obligatorii ale acesteia sunt:

- ștampila autorității emitente;
- semnătura persoanei împuternicite de a emite licența comunitară;
- Numărul de serie înscris în registrul electronic național al întreprinderilor de transport rutier;
- Numărul de copii eliberate, înscris în registrul electronic național al întreprinderilor de transport rutier [13].

Prezența acestor elemente confirmă autenticitatea și veridicitatea licenței comunitare. În cazuri expres prevăzute de prezentul Regulament [14], operatorului i se poate refuza eliberarea acesteia, sau poate avea loc retragerea licenței. Așadar, operatorul poate primi refuz la cererea de a primi sau de a reînnoi licența comunitară, dacă acesta nu îndeplinește condițiile prevăzute la alin. (1), art. (4), menționate supra. Nerespectarea acelorși condiții constituie temei de retragere a licenței, precum și în cazul în care operatorul a furnizat informații incorecte la îndeplinirea cererii de eliberare a licenței.

Concluzii

Prin urmare, având aceste două acte confirmatorii – scrisoarea de trăsură și licența comunitară, conforme cerințelor enunțate supra, operatorul de transport internațional rutier de mărfuri dintr-un stat-membru al Uniunii Europene își asigură realizarea activității de întreprinzător fără obstacole și încălcări ale legislației comunitare. În ceea ce privește celelalte state-membre la Convenție, se atestă necesitatea corespunderii scrisorii de trăsură și autorizației C.E.M.T. la rigorile acordurilor multilaterale care reglementează aplicabilitatea acestora.

Este imperativă sublinierea faptului că, Uniunea Europeană se dovedește a fi spațiul care a reușit îmbinarea calitativă a cadrului normativ multilateral care reglementează condițiile aplicabilității scrisorii de trăsură și crearea unui cadru legal propriu, în vederea stabilirii condițiilor de eliberare a licențelor comunitare necesare pentru operatorii de transport rutier internațional de mărfuri.

Având în vedere obligativitatea deținerii unei licențe comunitare până la începerea activității de întreprinzător în domeniul transportului internațional rutier de mărfuri, merită apreciere legislația comunitară, care menține calitatea prestării serviciului nominalizat și securitatea persoanelor implicate în operațiunile de transport rutier internațional de mărfuri la nivel corespunzător standardelor pieței comunitare.

Referințe:

1. *Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva, la 19.05.1956.* Disponibil: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-B11&chapter=11&clang=_en
2. *Art. (4) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva la 19.05.1956.*
3. Gribincea L. *Dreptul comerțului internațional.* Tratat. Chișinău: Tipografia Reclama, 2014, pag. 501, ISBN: 978-9975-58-027-4.
4. *Agenția Națională Transport Auto: © Copyright 2023.* Disponibil: <https://anta.gov.md/content/cemt>
5. *Regulamentul (CE) nr. 1072/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 21 octombrie 2009 privind normele comune pentru accesul la piața transportului rutier internațional de mărfuri.* Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R1072&from=SK>
6. *Art. (5), alin. (1) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva la 19.05.1956.*
7. *Art. (6), alin. (1) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva la 19.05.1956.*
8. *Art. (6), alin. (2) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva la 19.05.1956.*
9. *Art. (7), alin. (1) din Convenția privind contractul de transport internațional de mărfuri pe șosele (C.M.R.), adoptată la Geneva la 19.05.1956.*
10. *Art. (4), alin. (1)-(2) din Regulamentul (CE) nr. 1072/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 21 octombrie 2009 privind normele comune pentru accesul la piața transportului rutier internațional de mărfuri.*

11. Art. (4), alin. (3), din Regulamentul (CE) nr. 1072/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 21 octombrie 2009 privind normele comune pentru accesul la piața transportului rutier internațional de mărfuri.
12. Art. (4), alin. (6), din Regulamentul (CE) nr. 1072/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 21 octombrie 2009 privind normele comune pentru accesul la piața transportului rutier internațional de mărfuri.
13. Art. (4), alin. (5), din Regulamentul (CE) nr. 1072/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 21 octombrie 2009 privind normele comune pentru accesul la piața transportului rutier internațional de mărfuri.
14. Art. (7) din Regulamentul (CE) nr. 1072/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 21 octombrie 2009 privind normele comune pentru accesul la piața transportului rutier internațional de mărfuri.

Date despre autor:

Elena BAJUREA - OSTROFET, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: elena.bajurea.13@gmail.com

Tel.: +4917630430510

ORCID: 0009-0009-9911-5708

Prezentat la 29.09.2023

CZU: 349.3:368.042:616-082

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_35](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_35)

PRESTATORUL DE SERVICII MEDICALE – GARANT EFECTIV AL REALIZĂRII DREPTURILOR PERSOANEI ASIGURATE ÎN SISTEMUL ASIGURĂRII OBLIGATORII DE ASISTENȚĂ MEDICALĂ

*Ion GUCEAC Jr.,**Universitatea de Stat din Moldova*

Serviciile medicale sunt o componentă esențială a societății noastre moderne, cu impact direct asupra nivelului de sănătate a populației. Prestatorii de servicii medicale au un rol crucial în acest proces, furnizând asistență medicală, diagnostic și tratament pentru o varietate de afecțiuni.

Prestatorii de servicii medicale reprezintă interfața principală între persoanele asigurate și sistemul AOAM, și sunt responsabili pentru acordarea de îngrijiri medicale de calitate în virtutea obligațiilor stabilite prin acte normative. De asemenea, aceștia joacă un rol important în gestionarea problemelor de sănătate publică, cum ar fi epidemiile și pandemiile, fiind responsabili de diagnosticarea, tratarea și monitorizarea bolilor infecțioase și de a furniza informații prețioase populației.

Prezentul demers științific evidențiază principalele obiective și atribuții ale prestatorilor de servicii medicale cu tangență nemijlocită asupra persoanei asigurate, fără a pune la îndoială impactul prestatorilor de servicii farmaceutice. Raționamentul fiind de a nu îngreuna conținutul informațional al demersului și a rezerva, în acest sens, un obiect de cercetare pentru un alt articol științific. Prezentul articol vine să sistematizeze într-o expunere laconică tipurile de prestatori de servicii medicale din țară. Am examinat toate tipurile de prestatori de servicii medicale din țară și am identificat prestatorii de servicii medicale cu atribuții specifice în domeniu. Or, marea majoritate a prestatorilor au sarcini și obligații legale similare, dat fiind că au în comun același obiectiv: asigurarea sănătății populației.

Cuvinte-cheie: *sănătate, ocrotirea sănătății, asigurarea obligatorie de asistență medicală, asigurat, persoană asigurată, prestator de servicii medicale, pacient, prestatori privați, prestatori publici.*

HEALTHCARE PROVIDER - EFFECTIVE GUARANTOR OF THE REALIZATION OF THE RIGHTS OF THE INSURED PERSON IN THE COMPULSORY HEALTH INSURANCE SYSTEM

Medical services are an essential component of our modern society, with a direct impact on the health level of the population. Healthcare providers play a crucial role in this process, providing medical care, diagnosis and treatment for a variety of conditions.

Healthcare providers are the main interface between insured persons and the compulsory health insurance system, and are responsible for providing quality medical care in accordance with the obligations established by normative acts. They also play an important role in managing public health issues such as epidemics and pandemics, being responsible for diagnosing, treating and monitoring infectious diseases and providing valuable information to the population.

This scientific article highlights the main objectives and attributions of medical service providers which are directly related to the insured person, without questioning the importance of pharmaceutical service providers. The reason was to not complicate the informational content of the article and reserve, this way, a research object for another scientific article. This article aims to systematize in a laconic form all types of medical service providers in the country. We examined all types of medical service providers in the country and identified medical service providers with specific duties. However, the vast majority of providers have similar tasks and legal obligations, given that they have the same objective: ensuring the health of the population.

Keywords: *health, health protection, compulsory health insurance, insured, insured person, healthcare provider, patient, private providers, public providers.*

Introducere

Potrivit art. 13, alin. (1) al *Legii cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală nr. 1585 din 27.02.1998* [1]: *...asistența medicală și farmaceutică se acordă de către prestatorii de servicii medicale și farmaceutice, indiferent de tipul de proprietate și formă juridică de organizare, care activează în confor-*

mitate cu legislația. Deci, nu există o altă entitate, cu excepția prestatorului de servicii medicale, înzestrată cu dreptul de a acorda asistență medicală.

Conform art. 4, alin. (8) din Legea nr. 1585 din 27.02.1998: *Prestatorii de servicii medicale din sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală sînt prestatorii de servicii medicale publici și privați care au încheiat contract de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) cu Compania Națională de Asigurări în Medicină sau cu agențiile ei teritoriale (ramurale).*

Pe parcursul timpului, textul legii a suportat multiple modificări, precum și noțiunea de *prestator de servicii medicale*. Acest lucru este un fenomen firesc, dat fiind evoluția relațiilor sociale raportate la realitățile vieții. În acest context, doctorul habilitat în drept Nicolae Sadovei oferă o analiză din perspectiva istorică a reglementării art. 4 (articol care stabilește subiecții asigurării) din Legea nr. 1585 din 27.02.1998, stabilind câteva etape regulatorii [2, p. 40-45].

Art. 4 din Legea nr. 1585 din 27.02.1998, în formula inițială, stabilea în calitate de subiect al asigurării - *instituția medicală*, care cuprindea la acel moment (anul 1998), următoarele subcategorii de subiecți: instituțiile curativ-profilactice, instituțiile de cercetări științifice, clinicile Universității de Stat de Medicină și Farmacie „N. Testemițanu», alte instituții care prestează servicii medicale, precum și unitățile medico-sanitare private și persoanele care practică individual activități medico-sanitare. Această formulare (*instituția medicală*) a fost utilizată până în anul 2004, atunci când prin intermediul *Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 549 din 25.12.2003* [3], legiuitorul a introdus termenul - *prestator de servicii medicale*. Drept prestatori de servicii medicale fiind recunoscute toate instituțiile medico-sanitare care au încheiat contracte de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) cu Compania Națională de Asigurări în Medicină sau cu agențiile ei teritoriale (ramurale).

În anul 2020 legiuitorul intervine cu alte modificări în conținutul art. 4 din Legea nr. 1585 din 27.02.1998 și, prin intermediul *Legii pentru modificarea unor acte normative nr. 110 din 18.06.2020* [4], *prestatorul de servicii medicale* a fost substituit cu *prestatorul de servicii medicale și farmaceutice*. Totodată, art. 4 a fost completat cu un nou alineat, care definește prestatorii de servicii farmaceutice, delimitând astfel prestatorii, de acei care prestează servicii medicale și acei care prestează servicii farmaceutice.

Rezultate obținute și discuții

Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263 din 27.10.2005 [5] unește generic prestatorii în noțiunea: *prestatori de servicii de sănătate*, care sunt *instituții medico-sanitare și farmaceutice, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, medici și alți specialiști în domeniu, alte persoane fizice și juridice abilitate cu dreptul de a practica anumite genuri de activitate medicală și farmaceutică*. De altfel, conținut preluat din art. 13, alin. (1) al Legii nr. 1585 din 27.02.1998, citat supra.

Potrivit *Legii ocrotirii sănătății nr. 411 din 28.03.1995*, art. 4, alin. (1): *Prestatorii de servicii medicale pot fi publici sau privați. Prestatorii publici de servicii medicale sînt instituțiile medico-sanitare publice și autoritățile/instituțiile bugetare* [6].

Identificăm câteva tipuri de prestatori publici de servicii medicale, activitatea cărora este reglementată prin *Regulamentele-cadru de organizare și funcționare ale prestatorilor de servicii de sănătate*, aprobate prin Ordinul Ministerul Sănătății nr. 1086 din 30.12.2016 [7], și anume:

Instituția Medico-Sanitară Publică Asociația Medicală Teritorială

Scopul instituției constă în ameliorarea sănătății populației prin dezvoltarea și fortificarea continuă a medicinei primare și celei specializate de ambulator, cu prioritizarea măsurilor de prevenire a maladiilor în rândul populației din sectoarele municipiul Chișinău. Fondator al acesteia este Consiliul Municipal Chișinău.

Instituția Medico-Sanitară Publică Centrul Medicilor de Familie

Scopul instituției constă în ameliorarea sănătății populației prin dezvoltarea și fortificarea continuă a medicinei primare și celei specializate de ambulator, cu prioritizarea măsurilor de prevenire a maladiilor în rândul populației din sectoarele municipiului Chișinău. Fondatorul acesteia este Consiliul Municipal/Raional/Local.

Instituția Medico-Sanitară Publică Centrul de Sănătate

Scopul instituției este ocrotirea sănătății populației prin dezvoltarea și fortificarea continuă a medicinei

de familie cu accentuarea prioritară pe măsurile de prevenire a maladiilor populației. Fondatorul este Consiliul Municipal/Raional/Local.

Întreprinderea Municipală Centrul Stomatologic Municipal/Raional

Scopul principal al instituției este protecția sănătății populației, profilaxia, diagnosticarea, tratamentul bolilor stomatologice și promovarea modului sănătos de viață. Este fondată conform Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 672 din 21.07.1999 „Cu privire la trecerea instituțiilor stomatologice la autogestiu-ne” [8] și a ordinului Ministerului Sănătății nr. 244 din 13.03.2013 „Cu privire la trecerea la autogestiu-ne a serviciului stomatologic” [9], și alte acte normative în vigoare, și în baza deciziei Consiliului Municipal/Raional.

Prestatori privați de servicii medicale

Sarcinile de bază ale prestatorului privat sunt: promovarea politicii de sănătate; organizarea și prestarea asistenței medicale de înaltă calitate; organizarea activității domeniilor licențiate în conformitate cu prevederile actelor normative ale Ministerului Sănătății.

Unitățile medico-sanitare private sunt fondate de persoane fizice sau persoane juridice. Dețin statut de persoană juridică, aparțin sistemului sănătății și activează sub orice formă juridică de organizare prevăzută de legislația Republicii Moldova [6].

Activitatea **Instituției Medico-Sanitare Publice spitalicești** este reglementată de *Regulamentul-cadru de organizare și funcționare a Instituției Medico-Sanitare Publice (IMSP) spitalicești*, aprobat prin Ordinul Ministerul Sănătății nr. 87 din 10.02.2023 [10]. Scopul principal fiind fortificarea sănătății populației Republicii Moldova prin prestarea într-un mediu sigur a serviciilor medicale calitative și cost-eficiente, bazate pe tehnologii medicale moderne de performanță înaltă. Spitalele municipale și raionale au în calitate de fondator APL-ul, dar sunt spitale raionale ale căror fondator este Ministerul Sănătății. Spitalele terțiare (înalt specializate) sunt fondate de Ministerul Sănătății, iar spitalele departamentale sunt fondate de alte autorități publice centrale, cum ar fi Ministerul Apărării, Ministerul Afacerilor Interne etc.

Alte 2 forme de organizare a prestatorilor de servicii medicale sunt: **Cabinetul individual al medicului de familie** și **Centrul medicilor de familie**. Conform art. 36⁵, alin. (1) din Legea nr. 411 din 28.03.1995, cabinetul individual al medicului de familie și centrul medicilor de familie reprezintă forme de organizare a activității profesionale a medicilor de familie titulari ai practicilor prin care aceștia își exercită independent profesiunea [6]. *Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Regulilor de organizare a asistenței medicale primare nr. 988 din 10.10.2018* [11] este actul care reglementează practica privată (independentă) a medicinei de familie.

Obiectivul principal al cabinetului individual al medicului de familie și al centrului medicilor de familie este ocrotirea sănătății populației prin dezvoltarea și fortificarea continuă a medicinei de familie cu accentuarea prioritară pe măsurile de prevenire și profilaxie a maladiilor populației din localitatea/raionul respectiv.

Cabinetul individual este fondat de un singur medic de familie titular al practicii. Activează și se prezintă în raporturile juridice ca persoană fizică. Centrul medicilor de familie este fondat de doi sau mai mulți medici de familie titulari ai practicilor, iar raporturile dintre aceștia sunt reglementate în bază de contract.

O altă formă de prestare a serviciilor medicale, sunt **centrele de sănătate publică**.

Potrivit Hotărârii de Guvern cu privire la organizarea și funcționarea Agenției Naționale pentru Sănătate Publică nr. 1090 din 18.12.2017 [12], centrele de sănătate publică sunt subdiviziuni teritoriale ale Agenției Naționale pentru Sănătate Publică, fără personalitate juridică, care asigură coordonarea activităților la nivelul teritoriului deservit.

Pe de o parte, centrele de sănătate publică sunt subdiviziuni teritoriale ale Agenției Naționale pentru Sănătate Publică, pe de altă parte, au calitatea de prestatori publici de servicii de sănătate atât pentru persoanele fizice, cât și juridice, desfășurând activitate comercială limitată de gen non-profit, prestând servicii, cum ar fi: autorizarea, avizarea și certificarea activităților, produselor și serviciilor cu impact asupra sănătății publice.

După cum observăm, sarcina principală a prestatorilor de servicii medicale constă în promovarea sănătății și prevenirea bolilor. Aceștia oferă recomandări persoanelor asigurate cu privire la modul în care pot evita afecțiunile și pot menține un stil de viață sănătos. De fapt, sistemul de ocrotire a sănătății populației are ca

obiectiv asigurarea sănătății populației prin metode de tip preventiv și terapeutic, având unul din principiile de bază: *orientarea profilactică a asigurării sănătății populației în toate sferile de activitate vitală* [6]. Considerăm extrem de important acest obiectiv, având în vedere și poziția savanților care au constatat că una din cauzele degradării biologice premature a speciei Homo sapiens este „formarea și menținerea spontană a sănătății omului” [13, p. 15].

Prestatorii de servicii medicale au numeroase obligații legale, etice și profesionale pentru a furniza o asistență medicală de calitate și pentru a vindeca pacienții. Contractul-tip de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală aprobat de Guvernul Republicii Moldova prin Hotărârea nr. 770 din 09.11.2022 [14], stabilește o serie de obligații pentru prestator în raport cu persoanele asigurate. Astfel, prestatorul de servicii medicale în sistemul asigurării obligatorii de asistență medicală este obligat:

- să acorde persoanelor asistență medicală calificată și de calitate, în volumul prevăzut în Programul unic și în Contract, inclusiv prin încheierea unor contracte cu alți prestatori care activează în conformitate cu legislația, în caz de imposibilitate obiectivă de prestare a serviciilor medicale conform Normelor metodologice de aplicare a Programului unic și cerințelor protoalelor clinice naționale;

- să asigure confidențialitatea informației cu privire la starea sănătății persoanei, cu excepția cazurilor prevăzute de lege;

- să asigure prescrierea medicamentelor și dispozitivelor medicale compensate în conformitate cu prevederile Hotărârii Guvernului nr. 106/2022 cu privire la prescrierea și eliberarea medicamentelor și dispozitivelor medicale compensate pentru tratamentul în condiții de ambulatoriu al persoanelor înregistrate la medicul de familie;

- să elibereze pacienților, în caz de necesitate, conform diagnosticului stabilit, bilete de trimitere conform Normelor metodologice de aplicare a Programului unic;

- să nu refuze acordarea asistenței medicale persoanelor în caz de urgență, iar cheltuielile pentru asistența medicală urgentă în cazul persoanelor neasigurate se vor acoperi în condițiile art. 5, alin. (4) din Legea nr. 1585 din 27.02.1998;

- să acorde servicii medicale persoanelor, utilizând cele mai eficiente costuri și forme de diagnostic și tratament;

- să asigure existența în stoc a medicamentelor, a altor produse farmaceutice și parafarmaceutice și a consumabilelor necesare pentru prestarea serviciilor medicale prevăzute în Programul unic și în Contract;

- să informeze persoanele despre drepturile pe care le au, inclusiv despre volumul, modul și condițiile de acordare a serviciilor medicale prevăzute în Programul unic și în Contract;

- să nu încaseze de la persoanele asigurate sume pentru serviciile medicale prestate în cadrul executării Contractului și conform condițiilor stabilite în Normele metodologice de aplicare a Programului unic;

- să nu determine persoana asigurată să achite sume aferente serviciului medical prestat în baza Contractului sau să intre în raporturi juridice pentru a beneficia de servicii medicale aferente cazului tratat, achitat din fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală;

- să țină la un loc vizibil și accesibil persoanelor Registrul sesizărilor, propunerilor și reclamațiilor persoanelor asigurate, numerotat și broșat;

- să respecte prevederile standardelor medicale de diagnostic și tratament și ale protoalelor clinice aprobate prin ordin al ministrului sănătății etc.

Regulamentele-cadru de organizare și funcționare ale prestatorilor de servicii de sănătate, aprobate prin Ordinul Ministerul Sănătății nr. 1086 din 30.12.2016, stabilesc un șir de obligații suplimentare/atribuții funcționale pentru ***Instituția Medico-Sanitară Publică Asociația Medicală Teritorială, Instituția Medico-Sanitară Publică Centrul Medicilor de Familie și Instituția Medico-Sanitară Publică Centrul de Sănătate***, și anume:

- planificarea serviciilor medicale în conformitate cu prioritățile și necesitățile populației sectorului de servit;

- prestarea serviciilor medicale în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală, în cadrul asigurărilor medicale facultative în conformitate cu clauzele contractuale și cu prevederile legale;

- prestarea de servicii medicale și altor servicii contra plată, în baza actelor normative în vigoare;
- asigurarea echității și liberei alegeri a medicului de familie;
- asigurarea asistenței populației cu medicamente și consumabile, în conformitate cu actele normative în vigoare;
- implementarea tehnologiilor moderne orientate spre asigurarea securității pacientului și calității serviciilor medicale (respectarea standardelor, ghidurilor de tratament și a protocoalelor clinice aprobate etc.);
- conlucrarea cu alți prestatori de servicii medicale, pentru asigurarea integrității și continuității tratamentului, respectarea principiilor de etapizare a asistenței medicale;
- organizarea proceselor de autoinstruire și perfecționare profesională continuă a lucrătorilor medico-sanitari și farmaceutici din IMSP;
- solicitarea, la necesitate, a informației de la alte instituții medicale, referitor la starea sănătății pacientului, extrase din fișa medicală, rezultate de laborator și alte investigații efectuate în procesul acordării asistenței medicale;
- deservirea de către pediatru a copiilor din teritoriu;
- coordonarea activității din domeniul mamei și copilului la nivel teritorial;
- deservirea și coordonarea activității din domeniul sănătății reproducerii și planificării familiei la nivel teritorial;
- coordonarea examinării profilactice ginecologice și screening-ului de col uterin la nivel teritorial;
- coordonarea și controlul calității a serviciilor de laborator;
- coordonarea activității de promovare a sănătății;
- efectuarea altor activități permise de legislația în vigoare [7].

Obligațiile expuse supra sunt comune și pentru **Cabinetul individual al medicului de familie** și **Centrul medicilor de familie**, fiind stipulate în *Anexa nr. 5* și respectiv, *Anexa nr. 6 a Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a Cabinetului individual al medicului de familie*, aprobat prin *Ordinul Ministerului Sănătății despre unele măsuri pentru organizarea exercitării independente a profesiei de medic de familie nr. 1262 din 02.11.2018* [15].

Aici se mai adaugă următoarele:

- realizarea măsurilor de profilaxie, tratament, supraveghere și reabilitare a pacienților în condiții de ambulator și la domiciliu, în conformitate cu normele stabilite;
- organizarea măsurilor de mobilizare a comunității întru susținerea/acceptarea modului sănătos de viață și diminuarea acțiunii factorilor de risc.

Întreprinderea Municipală Centrul Stomatologic Municipal/Raional are următoarele obiective și sarcini:

- sporirea accesibilității populației la asistență medicală specializată stomatologică și a promptitudinii în acordarea acesteia;
- îmbunătățirea calității serviciilor medicale prin ameliorarea nivelului profesional și tehnologic, orientat spre asigurarea securității pacientului și respectarea dreptului acestuia;
- ameliorarea indicatorilor de sănătate prin realizarea măsurilor de profilaxie și tratament, în conformitate cu normele stabilite;
- acordarea asistenței medicale stomatologice în volumul prevăzut de Programul Unic al asigurării obligatorii de asistență medicală;
- acordarea asistenței medicale de urgență în mod gratuit în cazul urgențelor medicale în volumul prevăzut de Programul Unic al asigurării obligatorii de asistență medicală;
- prestarea serviciilor medicale stomatologice contra plată, în baza actelor normative în vigoare etc. [7].

Prestatorii privați de servicii medicale sunt obligați:

- să acorde asistență medicală urgentă în mod gratuit în cazul urgențelor medicale;
- să implementeze tehnologiile moderne de diagnostic și tratament;
- să organizeze educația medicală continuă a lucrătorilor medicali conform cerințelor în vigoare;
- să asigure succesivitatea conlucrării cu instituțiile medico-sanitare publice în organizarea măsurilor de profilaxie, diagnostic și tratament acordat pacienților etc. [7].

În temeiul *Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a Instituției Medico-Sanitare Publice (IMSP) spitalicești*, aprobat prin Ordinul Ministerul Sănătății nr. 87 din 10.02.2023, **Instituția Medico-Sanitară Publică spitalicească** are următoarele obiective și atribuții:

- asigură accesul populației la toate formele de asistență medicală urgentă prespitalicească, de diagnostic, consultanță, ambulatorie specializată, spitalicească prin acordarea consultațiilor, investigațiilor, tratamentelor, transportării și a altor îngrijiri medicale bolnavilor;
- stabilirea corectă a diagnosticului și a conduitei terapeutice pentru pacienți;
- continuitatea asistenței medicale în toate stadiile de evoluție a bolii, prin cooperare permanentă a medicilor din aceeași instituție și prin interacțiunea cu alte instituții medico-sanitare;
- asigurarea, la necesitate, a transferului intra- și interinstituțional conform protocoalelor/reglementărilor în vigoare;
- utilizarea eficientă a personalului de specialitate și a mijloacelor tehnice de investigație și tratament;
- dezvoltarea și perfecționarea continuă a serviciilor de asistență medicală, corespunzător medicinei moderne;
- îmbunătățirea calității serviciilor medicale prin creșterea nivelului profesional și tehnologic, orientat spre asigurarea securității pacientului și respectarea drepturilor acestuia;
- asigurarea accesului personalului medical la educație medicală continuă (EMC) și cercetare;
- desfășurarea activităților de cercetare în instituțiile cu acest drept;
- respectarea criteriilor de internare a pacienților;
- desfășurarea investigațiilor medicale și tratament conform actelor normative în vigoare (protocoale clinice naționale și standarde medicale);
- acordarea asistenței medicale calificate fără nici o discriminare pe criterii de naționalitate, vârstă, sex, rasă, convingeri politice și religioase, etnie, orientare sexuală, origine socială, indiferent de statutul asigurat/neasigurat;
- acordarea primului ajutor și asistenței medicale de urgență oricărei persoane aflate în stare critică;
- informarea bolnavului sau reprezentantului legal asupra bolii și obținerea consimțământului acestuia pentru efectuarea investigațiilor și tratamentelor;
- prevenirea și combaterea infecțiilor asociate asistenței medicale;
- aprovizionarea cu medicamente, materiale sanitare, reactive, substanțe și materiale de curățenie și dezinfecție sau alte materiale necesare desfășurării în condiții optime a activității instituției;
- asigurarea unei alimentații echilibrate, atât din punct de vedere calitativ, cât și cantitativ, respectând dietele recomandate și alocația conform prevederilor legale în vigoare;
- realizarea condițiilor necesare pentru aplicarea măsurilor de securitate și sănătate în muncă, a situațiilor de urgență conform prevederilor legale în vigoare;
- asigurarea unui plan de acțiune instituțional pentru asistența medicală în caz de război, dezastre, atacuri teroriste, conflicte sociale și alte situații critice;
- restricționarea accesului în instituție a aparținătorilor/vizitatorilor, în funcție de situația epidemiologică.
- prestarea în condiții sigure a serviciilor medicale de calitate în cadrul sistemului asigurării obligatorii de asistență medicală în conformitate cu contractele încheiate cu Compania Națională de Asigurări în Medicină și cu actele normative în vigoare;
- prestarea serviciilor medicale în domeniul sănătății reproducerii și geneticii medicale, în conformitate cu contractele încheiate cu Ministerul Sănătății și cu actele normative în vigoare (*după caz*);
- prestarea serviciilor medicale în cadrul asigurărilor medicale facultative în conformitate cu clauzele contractuale și prevederile legale;
- prestarea serviciilor medicale contra plată, în baza actelor normative în vigoare;
- monitorizarea indicatorilor principali de sănătate și prezentarea rapoartelor statistice medicale instituțiilor abilitate în modul și termenii stabiliți;
- conclucrarea cu alți prestatori de servicii medicale, asigurarea integrității și continuității tratamentului, respectarea principiului de etapizare a asistenței medicale;
- încheierea acordurilor de colaborare cu instituții științifice de peste hotare în domeniul cercetărilor științifice, asigurarea schimbului de experiență (*după caz*);

- solicitarea informațiilor de la alte instituții medicale, referitor la starea sănătății pacientului, extrase din fișa medicală, rezultatelor de laborator și a investigațiilor efectuate în procesul acordării asistenței medicale;
- efectuarea altor activități permise de legislația în vigoare [10].

Potrivit Legii privind supravegherea de stat a sănătății publice nr. 10 din 03.02.2009 [16], art. 17, alin. (1), **Centrele de sănătate publică**, în limita domeniilor de competență, în conformitate cu legislația în vigoare, exercită următoarele atribuții:

- autorizează, avizează și certifică activități, produse și servicii cu impact asupra sănătății publice;
- înaintează autorităților publice centrale și autorităților administrației publice locale, conform competențelor, propuneri privind executarea legislației sanitare, elaborarea și realizarea planurilor de dezvoltare socială și economică a teritoriilor, a programelor complexe de ocrotire a sănătății populației, a mediului înconjurător, de îmbunătățire a condițiilor de muncă și de trai, a programelor de instruire și educație;
- sesizează autoritățile administrației publice și organele de drept asupra încălcărilor constatate;
- propun autorităților de licențiere retragerea licențelor de activitate;
- dispun, în situații de risc grav și imediat pentru sănătatea publică, suspendarea până la remedierea încălcărilor existente ale legislației sanitare, iar în cazul imposibilității remedierii lor, interzic:
 - plasarea pe piață a serviciilor/produselor periculoase pentru sănătatea populației;
 - plasarea pe piață a produselor, serviciilor și activităților supuse autorizării sanitare conform legislației sanitare aplicabile, dar neautorizate sanitar;
 - etc.
- înaintează autorităților administrației publice, întreprinderilor, organizațiilor, persoanelor fizice și juridice, indiferent de tipul de proprietate și de forma juridică de organizare, prescripții sanitare obligatorii pentru executare privind remedierea încălcărilor legislației sanitare și realizarea măsurilor de sănătate publică;
- decid asupra:
 - sistării temporare a activității persoanelor purtătoare de agenți patogeni ai bolilor contagioase, care prezintă pericol pentru sănătatea publică în virtutea specificului muncii;
 - efectuării examenului medical și supravegherii medicale a persoanelor care au fost în contact cu bolnavii contagioși;
 - izolării bolnavilor contagioși și a persoanelor suspecte de a fi sursă de agenți patogeni ce prezintă pericol pentru sănătatea publică;
 - efectuării dezinsecției, dezinsecției și deratizării în focarele de boli transmisibile;
 - efectuării vaccinării preventive a populației sau a unor grupuri de persoane conform indicațiilor epidemiologice;
 - etc.
- coordonează activitățile de prevenție primară și secundară;
- efectuarea altor activități permise de legislația în vigoare.

Concluzii

Indubitabil, cadrul de reglementare al activității prestatorilor de servicii medicale cuprind obligațiile care au menirea să garanteze drepturile persoanei asigurate în sistemul AOAM, cum ar fi: să-și aleagă medicul de familie; să i se acorde asistență medicală și farmaceutică; să beneficieze de servicii medicale și farmaceutice în volumul și de calitatea prevăzute de Programul unic; să intenteze acțiuni prestatorului de servicii medicale inclusiv pentru a obține compensarea materială a prejudiciului cauzat din culpa acestora etc.

Un aspect care necesită a fi examinat într-un demers separat ține de gradul de implementare a acestor obligații și efectele asupra sănătății populației. Or, statistica ne afișează o stare de lucruri care nu este perfectă. Conform Raportului de sinteză *Accesul populației la serviciile de sănătate*, fiecare a doua persoană consideră că calitatea serviciilor medicale în anul 2021 a rămas aceeași față de anul precedent, 19,9% consideră că situația s-a înrăutățit, iar 12,2% sunt de părere că situația s-a îmbunătățit. Populația de la sate apreciază mai pozitiv calitatea serviciilor medicale din ultimele 12 luni comparativ cu populația din orașe (15,6% față de 6,7%). Din punct de vedere a disponibilității asigurării medicale, se observă că persoanele asigurate medical într-o pondere mai mare sunt de părere că calitatea serviciilor medicale nu s-a schimbat

față de anul precedent. Dacă ne referim la aprecierea accesului populației la serviciile medicale în ultimele 12 luni anterioare interviului, atunci constatăm că 15,3% din populație au menționat îmbunătățirea accesului la serviciile medicale, iar 40,8% consideră că nu s-au produs careva schimbări [17, p. 58].

Este important ca prestatorii de servicii medicale să dețină expertiza necesară pentru a diagnostica și trata o gamă largă de afecțiuni, asigurându-se că pacienții primesc îngrijiri adecvate și eficiente, având în vedere tendința în ascensiune a cerințelor înaintate de persoanele asigurate față de serviciile medicale. Iar relația dintre persoana asigurată și prestatorul de servicii medicale trebuie să fie una bazată pe încredere reciprocă, respect pentru drepturile pacientului și o colaborare eficientă pentru a asigura un tratament de calitate. Aceasta **însă** implică o perfecționare continuă a capacităților instituționale, respectarea regulamentelor și a standardelor profesionale, precum și a eticii medicale.

Referințe:

1. *Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală nr. 1585 din 27.02.1998*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 38/39 din 30.04.1998.
2. Nicolae SADOVEI, *Prestatorii de servicii de sănătate în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală: scurt istoric al parcursului regulatoriu*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2022, nr. 8(158), p. 40-45.
3. *Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 549 din 25.12.2003*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 6-12 art. 68 din 01.01.2004.
4. *Legea pentru modificarea unor acte normative nr. 110 din 18.06.2020*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 180-187 art. 353 din 17.07.2020.
5. *Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263 din 27-10-2005*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 176-181 art. 867 din 30.12.2005.
6. *Legea ocrotirii sănătății nr. 411 din 28.03.1995*. În: *Monitorul Oficial* nr. 34 art. 373 din 22.06.1995.
7. *Ordinul cu privire la aprobarea Regulamentelor-cadru de organizare și funcționare ale prestatorilor de servicii de sănătate nr. 1086 din 30.12.2016*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 85-91 art. 593 din 24.03.2017.
8. *Hotărârea cu privire la trecerea instituțiilor stomatologice la autogestiune nr. 672 din 21.07.1999*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 80-82 art. 706 din 29.07.1999.
9. *Ordinul cu privire la trecerea la autogestiune a serviciului stomatologic nr. OMS244/2013 din 13.03.2013*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 60-63 art. 334 din 22.03.2013.
10. *Ordinul cu privire la aprobarea Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a Instituției Medico-Sanitare Publice (IMSP) spitalicești nr. 87 din 10.02.2023*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 75-78 art. 266 din 07.03.2023.
11. *Hotărârea de Guvern pentru aprobarea Regulilor de organizare a asistenței medicale primare nr. 988 din 10.10.2018*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 398-399 art. 1052 din 19.10.2018.
12. *Hotărârea de Guvern cu privire la organizarea și funcționarea Agenției Naționale pentru Sănătate Publică nr. 1090 din 18.12.2017*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 440 art. 1214 din 20.12.2017.
13. Vlaicu V. *Dreptul la ocrotirea sănătății într-un mediu sănătos*. În: *REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT* nr. 10-12, 2009, p. 15.
14. *Hotărârea de Guvern cu privire la aprobarea Contractului-tip de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală și modificarea unor hotărâri ale Guvernului nr. 770 din 09.11.2022*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 363-373 art. 871 din 18.11.2022.
15. *Ordinul despre unele măsuri pentru organizarea exercitării independente a profesiei de medic de familie nr. 1262 din 02.11.2018*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 111-118 art. 542 din 29.03.2019.
16. *Legea privind supravegherea de stat a sănătății publice nr. 10 din 03.02.2009*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 67 art. 183 din 03.04.2009.
17. *Raportul de sinteză Accesul populației la serviciile de sănătate, Biroul Național de Statistică, Direcția statistică nivelului de trai*. [Accesat: 11.09.2023] Disponibil: https://statistica.gov.md/files/files/publicatii_electronice/acces_servicii_sanatate/Acces_servicii_sanatate_2022.pdf

Notă: Acest articol a fost elaborat în cadrul Proiectului de Stat „Protecția consolidată a drepturilor pacientului în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală”, cifrul Proiectului 20.80009.0807.30, realizat în cadrul Centrului Interuniversitar de Drept Medical al Institutului de Cercetare și Inovare, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Ion GUCEAC Jr., doctorand, Școala doctorală de științe juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: i.guceac@gmail.com

Tel.: +37368686123

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5144-788X>

Prezentat la

THE EUROPEAN UNION'S MULTILATERAL DIPLOMACY: PARTNERSHIPS FOR PROMOTING DEMOCRACY

Selena STEJARU,

Universitatea de Stat din Moldova

The article addresses the European Union's efforts to forge a new generation of partnerships aimed at strengthening international cooperation, collaborating in and with multilateral and regional organizations, as well as other stakeholders who share democratic values. In this context, it offers an overview of a broad, diverse, and important field of modern diplomatic practice, elucidating the concepts of „multilateral diplomacy” and „multilateralism”. Moreover, drawing upon the International Relations theories, realism and liberalism perspectives, our research objective is to outline the EU's commitment to ally and support partners in more effectively engaging with the multilateral system. As democratic principles and respect for human rights are the core elements of the EU's identity, and deeply rooted in its foreign policy, the Union moved forward on important internal and external initiatives. This involves ensuring a systematic monitoring and pursuit of bilateral commitments with partner countries to advance the multilateral agenda and promote the safeguarding of democracy and human rights at global scale.

Keywords: *European Union, multilateral diplomacy, multilateralism, partnership, democracy, human rights.*

DIPLOMAȚIA MULTILATERALĂ A UNIUNII EUROPENE: PARTENERIATE PENTRU PROMOVAREA DEMOCRAȚIEI

Prezentul articol supune analizei efortul Uniunii Europene de a contribui la o nouă generație de parteneriate menite să consolideze cooperarea internațională prin colaborarea în și cu organizațiile multilaterale și regionale, precum și alți parteneri care împărtășesc valori democratice. În acest context, articolul oferă o imagine de ansamblu asupra unui domeniu larg, divers și important al practicii diplomatice moderne, elucidând conceptele de „diplomație multilaterală” și „multilateralism”. Pornind de la teoriile relațiilor internaționale, din perspectiva realismului și liberalismului, obiectivul de cercetare rezidă în reliefaarea angajamentului Uniunii Europene de a sprijini partenerii săi și a contribui la multilateralismul bazat pe norme. Întrucât principiile democratice și protejarea drepturilor omului sunt elementele de bază ale identității UE și sunt adânc înrădăcinate în politica sa externă, Uniunea a promovat inițiative importante la nivel intern, cât și extern. Acestea vizează o monitorizare sistematică, dar și urmărirea angajamentelor bilaterale cu țările partenere pentru a promova agenda multilaterală și a promova protejarea democrației și a drepturilor omului la nivel global.

Cuvinte-cheie: *Uniunea Europeană, diplomație multilaterală, multilateralism, parteneriat, democrație, drepturile omului.*

Introduction

The current global challenges and imminent threats to peace, security, and democratic development have affected nearly all regions, necessitating global solutions that depend on international cooperation and underscore multilateralism as the imperative approach to international diplomacy. However, the literature review emphasizes that multilateralism is often characterized as a study of contrasts. Referring to the erosion of „principled multilateralism” in recent times, J. C. Morse and R. O. Keohane denoted the phenomenon „contested multilateralism” [1], and J. Rüländ termed as „diminished multilateralism” [2]. Certainly, scholars argue that the controversy does not center on multilateralism as a diplomatic procedure, but rather on the question of which principles, values, and organizations should define the international order and consequently influence international politics, suggests H. Maull [3]. The intrinsic challenges and limitations of multilateralism are frequently underestimated while its potential overstated. Thus, to make multilateralism effective it is essential to conduct realistic evaluation of its prerequisites and comprehension of the complexity of multilateral politics.

The EU's commitment to strengthening multilateralism and promoting a global system for human rights and democracy is consistent with its values and principles. In this view, the Union advocates for holistic

solutions to global issues that could be reached through more effective multilateral governance and rules-based international cooperation. Human rights and democracy are core elements of the EU's identity, and deeply rooted in its foreign policy. In this vein, the Union promoted and moved forward on important initiatives in internal and external democracy support. Among them to mention the *EU Action Plan on Democracy and Human Rights 2020–2024*, as response to new challenges for democracy and democratic development. EU institutions and delegations agreed on strategies to implement, also has identified priorities and specific objectives. This inclusive process is achieved through dialogue with partner countries, member states, civil society organizations, women and youth organizations, local authorities, private sector, the United Nations and other international and regional organizations. In line with the commitment to build a strong response to address the defense of democracy around the world, EU launched the *Team Europe Democracy* initiative. It aims to bring together fragmented EU and member state democracy-support actions into a coherent whole.

The European Union works very closely *with* and *in* other international organizations to promote international peace, and development, and to support a multilateral approach to security. Provisions of the *Joint Communication to the European Parliament and the Council on strengthening the EU's contribution to rules-based multilateralism* (JOIN/2021/3 final) reiterates the EU support of the reform process initiated by the UN Secretary-General to make the UN „fit for purpose” [4]. The EU was instrumental in securing the adoption of the General Assembly resolutions that have enabled progress on the reform's three strands – management, peace and security architecture, and development system. The EU therefore is prepared to support addressing outstanding issues, the implementation, and the impact on the ground, considering the revitalization of the General Assembly, as well as a comprehensive reform of the UN Security Council, are crucial to ensure that the United Nations can genuinely fulfill its responsibilities under its Charter in the 21st century.

The EU is a natural ally of the UN and regional organizations, such as the Council of Europe, Organization for Security and Cooperation in Europe, in supporting democracy, promoting and protecting human rights, fundamental freedoms and the respect for human dignity, including gender equality. The EU is committed to stand up against any attempt to backtrack on the principle that all human rights are universal, indivisible, interdependent and interrelated. In this respect, it stands ready to team up with partners supporting democracy, access to justice and accountable and inclusive institutions.

The arguments in favor of multilateralism generally pertain to three contextual assumptions that concern: the scale of forthcoming global challenges, the dynamics of power distribution in international relations, and the substantial potential of cooperative strategies. In this context, based on the concept of multilateralism, which encompasses foreign and security policies aimed at establishing, preserving, and advancing a normative international order through specialized forms of international diplomacy, this article underscores the European Union's multilateral diplomatic efforts and its significant endeavors and contributions to international organizations' reforms, particularly in the context of forging partnerships to advance democracy promotion.

IR theories of cooperation

The contemporary world is pragmatic and heterogeneous in terms of socio-economic and technological development. The most influential IR theories realism, liberalism, the concept of democratic peace claim to explain the emergent transformations in the structure of international relations based on the premise that states are motivated in their actions by power and security interests.

In realist perspective, states act rationally, assessing conditions and promoting the regional and global foreign policy projects that lead to the strengthening of their power and security. States are rational, unitary actors pursuing their own interests and survival, that could be achieved in a system of coalitions, diversifying forms of economic, political, socio-cultural, and environmental cooperation. An essential concept of realism is the international distribution of power in a system of polarity. Polarity refers to the number of blocs of states that exercise power in an international system. Realists believe there are no universal principles that all states should be guided in their actions, rather, a state has always to be aware on actions of neigh-

boring states and consider the pragmatic approach to solve the problems. Realists recognize that facing challenges and various problems, states around the world seek to increase their power and influence, joining and creating alliances. Stephen M. Walt defines alliance as „a formal or informal relationship of security cooperation between two or more sovereign states” [5]. To H. J. Morgenthau alliances „are a necessary function of the balance of power operating in a multiple state system” [6]. G. Snyder termed an alliance as a „formal association of states for the use (or non-use) of military force, in specified circumstances, against states outside their own membership” [7].

According to liberal theory, the war could be eliminated from international life if building up democratic political regimes, promoting the advantages of international trade, and creating institutional mechanisms of international character to manage peace and prosperity. The liberalism optimistic vision of international politics is based on three fundamental beliefs, advanced by Woodrow Wilson, and shared by many eminent scientists: the main international actors should be institutions and organizations with commitments to peace and security, but not the states; the crucial role of the internal political organization in the behavior of states in relations with other actors; peace and security could be reached if in world predominate „good” states.

Particularly, liberalism emphasizes the importance of international cooperation, institutions, and norms in maintaining peace and promoting global stability. Aligned with these principles, multilateral diplomacy seeks to address international issues through the involvement of multiple states within international organizations and forums. Multilateral diplomacy according to liberal theory encourages states to work together to achieve shared goals, placing great emphasis on international institutions, such as the United Nations, the World Trade Organization, and regional organizations as the European Union that serve as forums for states to negotiate agreements and resolve disputes. Liberals argue for a rule-based international order where states adhere to international laws, treaties, and norms. Thus, multilateral diplomacy is seen as a means to reinforce and strengthen the rules-based system, promoting stability and predictability in international relations. Multilateral diplomacy plays a crucial role in building consensus and coordinating collective responses to security challenges. Liberalism recognizes the influence of soft power, that encompasses state’s culture, values and policies, thus multilateral diplomacy is promoting liberal democratic norms and values on the international stage.

The notion of soft power bears a close alignment with the liberal tradition, despite the contention that „there exists no inherent contradiction between realism and the concept of soft power” [8, p. 82]. In contrast to hard power, soft power emphasizes not the perpetual specter of war but rather the potential for cooperation, shifting the focus from military might to the power of ideas. More specifically, soft power pertains to the remedies proposed by liberals: democratic nations are disinclined to engage in armed conflict with each other; in a democratic system the populace wields influence over the state and can advocate for peaceful objectives. Furthermore, J. Nye argues that even in the face of challenges, a democratic state retains its capacity for wielding soft power. Nye agrees with R. Keohane, that the simple establishment of institutions enables them to last: „a set of networks, norms and institutions, once established, will be difficult either to eradicate or drastically rearrange” [9]. Moreover, Nye affirms that ‘institutions can enhance a country’s soft power’. Indeed, they are likely to promote a country’s values, ideas, policies, both with other members and countries outside the institution. Therefore, „if a country can shape international rules that are consistent with its interests and values, its actions will more likely appear legitimate in the eyes of others” [10, p. 10].

Conceptual framework

In this section the aim is to explicate the correlation of terms *multilateralism* and *multilateral diplomacy*. Since early analysis concerning multilateral cooperation, scholars centered the debates explaining is multilateralism an objective or mechanism. The distinction between multilateral institutions and the institution of multilateralism is based on two levels of corelated international activity. Multilateral institutions focus on formal organizational elements of international life, while the institution of multilateralism may take the format of concrete organizations, its significance is deeper and appeals to the less formal, less codified habits, practices, ideas, and norms of international society [11, p. 602]. The challenge to multilateralism is in part the challenge to the state. For example, trade and economic relations are increasingly non-state and

present mounting regulatory challenges; civil society and other networks and communities are significant generators and enforcers of global norms, and in many cases are directly challenging and even outperforming multilateral institutions on normative grounds [12, p. 3].

From instrumentalists' perspective, cooperation would be a process by which states adjust their politics, considering the preferences of others. Instrumentalism explains the multitude of international organizations in various sectors, which have the same member states. Based on game theory, a cooperative option is considering the interests of other players, even if the prevailing interest is to exit the game with one's own gain. From the liberal institutionalists' point of view, multilateralism could build relations of stability, reciprocity, and connectedness. In the framework of interdependence, states encounter comparable vulnerabilities while pursuing shared benefits and collectively providing public goods.

In R. Keohane terms, multilateralism is the practice of coordinating national policies in groups of three or more states, through ad hoc arrangements or by means of institutions; in the long term, successful multilateralism should generate „diffuse reciprocity” [13]. The Keohane' definition explicitly emphasizes the state-centric nature of multilateral diplomacy. J. Ruggie outlines multilateralism as the institutional form that coordinates relations among three or more states based on „generalized principles” of conduct that should apply to all states without regard to their particularistic interests (14 p. 11). The difference between these definitions points out the consequences for analyzing multilateral diplomacy, as one definition focuses on numbers of informal and formal arrangements, the second one includes the principles that guide multilateral diplomacy and highlight the distinction between interests. Regarding the character of multilateral diplomacy, E. Haas argued that multilateral institutions are established to address issues demanding cooperative actions for resolution [15]. The essence of such collaborative action is multilateral diplomacy, thus being a subcategory of the broader field of diplomacy.

Multilateral diplomacy is the broadest concept that explains diplomatic practice within the multilateral system, at the same time, it may refer to parliamentary diplomacy, collective diplomacy, summit diplomacy, conference diplomacy, regional diplomacy. The author of the in-depth analysis *Multilateralism and Democracy: European Parliament perspective* emphasizes that nowadays, together all the different kinds of multilateral meetings and cooperation formats are referred to as „multilateralism”. Thus, M. Damen reiterates that multilateralism in the modern sense refers to an international mode of operation of peaceful negotiations and diplomacy, along with the „rules-based international order” or „rules-based multilateralism” [16].

Since the very existence, the EU is reliant on the multilateral order, thus the crisis of multilateralism is of critical consequences. The mechanism of multilateral diplomacy stands as a pivotal strategy for the European Union's prosperity. Nevertheless, in present the studies on this subject remain relatively limited predominantly on the EU's involvement in multilateral institutions and its instruments to promote internal standards and democratic values beyond its borders.

Reforming multilateral institutions

The European Security Strategy [17] defined „effective multilateralism” as one of the major priorities of the EU's external action and aimed to „promote multilateral solutions to common problems, in particular in the framework of the United Nations” as according to the provisions of Article 21 of the Treaty on European Union. The European Security Strategy (ESS) was rather optimistic regarding the global „progressive spread of the rule of law and democracy”, enabling authoritarian regimes to transform into „secure, stable and dynamic democracies”. Later, the EU Global Strategy (2016) signals the increasing complexity and controversy in the international environment and has been regarded as embodying the „paradigm change” in the worldview behind the EU's foreign policy [18]. The EU Global Strategy (EUGS) expresses the ambition to transform rather than just sustain the existing system based on rules and multilateralism. In this context, S. Biscop mentions about the transition from „effective multilateralism” of the ESS to „principled pragmatism” of the EUGS [19].

The EU Global Strategy [20] delineates the importance of the multilateral dimension, not only within the framework of the UN and global financial governance institutions such as the IMF and WTO, but also in

addressing emerging issues that necessitate collective responses at the global level. The realization of these principles involves a specific set of measures and commitments. These tasks pertain to various aspects, including European legislation, the adoption of particular policy frameworks (such as the coordination of community diplomatic efforts, interoperability of armed forces, and economic policies of member states), as well as the allocation of budgetary resources, especially in the context of defense spending, development assistance, and coordinated investments.

The European Union has developed in 2019 important policy documents that indicated strategic change, recognizing the imminent risk for the multilateral institutions. Thus, the EU committed to address the major global challenges of our era by working in partnership with others, whether states, international and regional organisations, civil society, the private sector, social partners and other stakeholders and by supporting the reform of the multilateral system. The Council elaborated concrete conclusions to strengthen multilateralism based on three strands of action: Upholding international norms and agreements; Extending multilateralism to new global realities; and Reform: making multilateral organisations fit for purpose [21]. The EU–China Strategic Outlook (JOIN/2019/5) defined China along with a „cooperation partner” and „economic competitor” also as a „systemic rival promoting alternative models of governance”. The document emphasizes EU’s commitment cooperating with China to support effective multilateralism, while pointing out that China’s engagement in favour of multilateralism is sometimes selective and based on a different understanding of the rules-based international order. [22]. The European External Action Service (EEAS) third annual review of the EUGS *The European Union’s Global Strategy-three years on, looking forward*, specifies that „multilateralism should be preserved and strengthened, inside and outside the EU” [23]. A meaningful change refers to go beyond partnerships with traditional allies and reach out to other actors for building new collaborations.

In year 2022 the European Union approved the *Strategic Compass - For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security*, that gives an ambitious plan of action for strengthening the EU’s security and defense policy by 2030. The document makes concrete and actionable proposals, a precise timetable for implementation and is structured around four pillars: Act, Invest, Partner and Secure [24]. The Annual Progress Report on the Implementation of the Strategic Compass for 2023, reveals that the EU over the preceding year, continued to staunchly defend and uphold the international rules-based order by fostering and expanding the relationships with crucial multilateral actors [25]. The strength of the strategic partnership with NATO has been clearly demonstrated by the steadfast unity and cooperation in support of Ukraine in its fight against Russia’s war of aggression. The third Joint Declaration on EU-NATO cooperation [26] sends a strong message of transatlantic unity and paves the way for taking the strategic EU-NATO partnership to the next level, including by expanding the cooperation on areas such as resilience, emerging and disruptive technologies, outer space, the security implications of climate change, and countering foreign information manipulation and interference. In the same vein, recognizing the principles of the United Nations Charter have been challenged by Russia’s blatant disregard for the rules-based international order, the EU upholds and defends this order underpinning the strategic partnership with the UN, remaining on the course towards the agreed priorities for 2022-2024 and intensifying strategic exchanges. As well, it reiterates the strengthened cooperation with the OSCE on conflict prevention and mediation support, including through trilateral exchanges with the UN.

The EU and member- states have developed a more functional approach to international cooperation that identifies multilateralism not just as a goal, but as instrument to reach objectives and facilitate results-based partnerships. The „Alliance for Multilateralism” launched by France and Germany as an informal network of countries calls for new formats that could be instrumental in attaining goals on specific issues, ranging from new challenges in health, climate, cyberspace, international law, human rights, and democracy. In 2019 the EU High Representative Federica Mogherini has firmly committed the Union to join and support the Franco-German initiative, as it aims to promote international cooperation at a time of rising nationalism and isolationism and „precisely because we all share the same goal: to protect, reform and expand the multilateral system of global governance” [27].

EU's new initiatives on democracy support

Since the adoption of the EU Strategic Framework on Human Rights and Democracy in 2012, the first two EU action plans on human rights and democracy (2012 -2014 and 2015 -2019), the appointment of the first EU Special Representative for Human Rights (2012), the Council conclusions on democracy (2019), the EU has become more coordinated, effective in its interactions with third countries and more prominently engaged at multilateral level. The EU Action Plan on Democracy and Human Rights 2020–2024 is the third adopted by the Union [28]. As operational from 2021, more than 140 EU delegations and embassies of member state across the world contribute to the implementation through a range of actions tailored for local needs and circumstances. The Action Plan places particular emphasis on the development of “a new geopolitical agenda on human rights and democracy”, focusing on the European Union’s responses to emerging challenges stemming from the erosion of democratic values, climate change, and the digital transition. Accordingly, the EU institutions and delegations agreed on strategies, including Civil Society Roadmaps, Thematic and Country Multiannual Indicative Programs, and Human Rights and Democracy Country Strategies. The multi-annual indicative programming for the thematic programme on human rights and democracy closely mirrors the priorities in the EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024, links policy objectives with financing and axes of action over the period 2021-2027 [29].

In December 2021 the EU launched the Team Europe Democracy (TED) initiative, as a commitment to build a strong response to defend democracy around the world. EU Member States involved in TED are, Belgium, Croatia, Czech Republic, Denmark, Finland, France, Germany, Ireland, Luxembourg, Netherlands, Poland, Slovakia, Spain, and Sweden, aiming to bring together fragmented EU and member-state democracy-support actions into a coherent whole, ensuring that actions are better targeted and more strategic. The development of the Team Europe Democracy initiative is a key for EU efforts in three priority areas: Accountability and Rule of Law; Political and Civic Participation; Media and Digital. The research component of the TED, implemented by International-IDEA, the European Partnership for Democracy, Carnegie International and Reporters without Borders, started providing evidence for informed decision making. It supported financially projects like the *European Democracy Hub*, the *Case for Democracy* (a platform in defense of Democracy to translate and distribute knowledge and ideas from the academic sphere to policymakers and practitioners), the *World Press Freedom Index*, etc., to explore the state of democracy, look for tailored responses and produce reports on the democracy support extended by the EU and its Member States.

In the context of deepening democracy and the rule of law in the enlargement and neighborhood regions, the EU continued to support reforms aimed at strengthening justice, tackling corruption and reinforcing the protection of human rights. In year 2022, the European Commission adopted a new multi-country action plan, which focuses on four actions. Among them are the action „EU-Council of Europe Horizontal Facility for Western Balkans and Türkiye – Phase III”. Similarly, in 2023 the European Commission launched the „EU - Council of Europe Partnership for Good Governance for Eastern Partnership countries – Phase III”. It supports the Eastern Partnership countries to implement domestic reforms in the jointly defined priority areas, also their progress on the European path, taking into consideration Ukraine and the Republic of Moldova’s candidate status and Georgia’s European perspective. PGG III also contributes to the domestic implementation of the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), notably to the goal 5 –gender equality and empowering all women and girls; the goal 10 – reducing inequality within and among countries; and the goal 16 – promoting peaceful and inclusive societies for sustainable development, providing access to justice for all and building effective, accountable, and inclusive institutions at all levels.

In the context of strengthening the capacity of parliaments, the flagship project „INTER PARES Parliaments in Partnership – EU Global Project to Strengthen the Capacity of Parliaments” which ended in December 2022 has promoted parliamentary democracy around the world, through peer-to-peer engagement and in a Team Europe approach by facilitating exchanges with EU Member States’ parliaments. In its four years of implementation, INTER PARES supported 15 parliaments in partner countries across all continents. EU support to the parliaments will continue through a follow-up project managed by the EU Delegations at country level, the second phase of INTER PARES runs for 2023 - 2025.

At the same time, several European governments published new democracy strategies. To mention among a series of achievements the following. The Washington Declaration signed by Germany and USA, promising that countries will coordinate against democratic backsliding around the world. France chaired the 2021 edition of the Summit for Information and Democracy and contributed to the creation of an International Observatory on Information and Democracy, which aims to evaluate the information and communication space and its impact on democracy; organized the Generation Equality Forum in Paris; launched a new Fund for Democracy in Africa; the new Indo-Pacific strategy included a formal commitment to supporting democratic values. Spain joined countries that have placed gender equality and empowerment of women at the center of their foreign policy. The strategy includes five priority lines of action: women, peace, and security; violence against women and girls; human rights; the participation of women at the decision-making level; and economic justice and empowerment.

Slovakia approved its first Concept for the Promotion of Human Rights and Democracy in the World. It focuses thematically on supporting civil society and the establishment of rule-of-law institutions, protecting freedom of media and religion, and promoting gender equality, and regionally on the Western Balkans and the Eastern Partnership states. Poland's government adopted the Multiannual Programme for Development Cooperation for 2021–2030: Solidarity for Development, that includes a formal commitment to democracy and human rights. Bulgaria adopted a new Mid-term Programme for Development Assistance and Humanitarian Aid 2020–2024. Promoting democratic processes based on the values of democracy, the rule of law, transparency, and the efficiency of institutions are central to it, but they are not at the top of development aid priorities, ranking lower than education and healthcare. Good governance and building inclusive societies are the priorities under Romania's Annual Plan for Development Cooperation and Humanitarian Aid.

Russia's brutal war against Ukraine had not only a devastating impact on human rights in Ukraine but also broader complications, as subsequent food, energy, and the economy crises affecting millions of people globally. Moreover, it engendered repercussions for collaborative efforts within multilateral forums. At the same time, both multilateral forums and regional organizations served as significant public platforms for addressing and condemning the war and its repercussions. They facilitated the adoption of explicit resolutions and the establishment of responsive mechanisms, most notably exemplified by the creation of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, garnering substantial support from the Human Rights Council. The International Commission was established by the Human Rights Council on 4 March 2022 according to resolution 49/1 (extended on 4 April 2023 for a further period of one year in resolution 52/32) to investigate all alleged abuses of human rights, violations of international humanitarian law and related crimes.

The EU together with member states and like-minded partners worldwide continued to spearhead thematic and country specific initiatives in the UN human rights fora. The EU has proactively enhanced cross-regional collaboration within forums, aiming to secure robust outcomes. This proactive stance is taken within the increasingly complex context characterized by challenges to multilateral institutions and a multitude of adverse trends worldwide pertaining to human rights, democracy, and the rule of law. Given that Russia blocked any action within the UN Security Council concerning Ukraine, the UN General Assembly with the support and facilitation of the European Union, passed five resolutions in 2022 after February 24th. These resolutions affirmed the EU engagement to condemn Russia's aggression against Ukraine as a severe violation of the principles enshrined in the UN Charter. Notably, Resolution ES-11/3, dated April 7, 2022, pertaining to the „Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council,” garnered 97 affirmative votes. This outcome underscored the alignment with the UNGA resolution that originally established the Human Rights Council in 2006, thereby establishing a rigorous standard for Council membership.

Simultaneously, the CoE Committee of Ministers reached a determination that the Russian Federation would no longer maintain its membership within the Council of Europe, a decision unanimously supported by all 27 EU Member States. The European Union persisted in collaborating closely with the Council of Europe (CoE) to promote human rights, the rule of law, and democracy as part of the ongoing execution

of the Action Plan on Human Rights and Democracy for the period 2020-2024. The Council of Europe's indispensable expertise and substantial consultations with CoE entities, specifically the Venice Commission and GRECO, are crucially important in the preparation of the EU's annual Enlargement Package and the European Rule of Law Mechanism. This role extends to the development of successive editions of the European Commission's annual Rule of Law Report.

Collaborative efforts, including those conducted at the grassroots level, continued to be pivotal in maximizing the effectiveness of EU involvement and mitigating the pervasive trend of diminishing space for civil society. The EU coordinated its action with partners through dedicated consultations and within various multilateral fora, including but not limited to the G7, the Community of Democracies, and at the United Nations level. The EU took a firm stance against the conditionality, as evidenced by its successful voting record on measures aimed at restricting the involvement of Civil Society Organizations (CSOs) in determining the procedural framework for General Assembly events. These votes were largely won and ended a flawed practice according to which any Member State could request the removal of certain organizations from the list of participants. In the same vein, most of EU Member States, who are also members of the Economic and Social Council (ECOSOC), rallied behind initiatives undertaken twice in 2022 to extend accreditation to non-governmental organizations (NGOs) that had been unjustly barred from participation for an extended duration. Furthermore, Civil Society Organizations (CSOs) continued to constitute the primary beneficiaries of support, particularly through the EU's Global Europe Human Rights and Democracy Programme. In year 2022, this program allocated over EUR 100 million for projects focused on human rights at the country level, with a predominant emphasis on collaborative efforts with CSOs.

The European Union demonstrated a robust commitment to the defense and promotion of human rights and democracy on a global scale and continued to employ a spectrum of unique instruments and tools at its disposal to implement the EU Action Plan on Human Rights and Democracy. The EU has significantly mobilized its efforts on multiple fronts and across various levels, leveraging its influence within multilateral forums, engaging in bilateral dialogues, expediting thematic initiatives, and further enhancing collaboration with a diverse array of stakeholders, particularly human rights defenders. These activities are planned, closely monitored, and systematically reviewed with the EU Member States in the Council Working Party on Human Rights (COHOM). The structure addresses the human rights dimensions inherent in the external relations of the EU and provides support to the Council's deliberative and decision-making procedures. Its principal function involves the support to identify the strategic priorities for EU in both thematic and geographically specific contexts. As well it serves as a coordinating body for harmonizing the positions of EU member states on these specific matters within multilateral forums, including the UN General Assembly Third Committee and the UN Human Rights Council. Moreover, COHOM promotes the development and oversees the worldwide implementation of EU policy in the field of human rights and democracy.

Conclusions

The multilateral diplomacy mechanism provides pivotal strategies and tools for EU to promote the rules-based multilateralism and to support democracy across the world. Nevertheless, studies on the EU in multilateral diplomacy remain limited, mostly focused on how it performed in multilateral institutions and crafted a multilateral role for itself. The aim of this article was to highlight a general understanding of the EU's current approach to the crisis of multilateralism that requires new strategies towards the sustainability of its institutions. In this manner, to comprehend the EU endeavor to sustain multilateral institutions, were emphasized a range of strategies and policy documents developed by EU and member states, considering new generation of partnerships for democracy and agenda for renewed multilateralism.

The European Union was relatively successful in its attempt to defend specific institutions under pressure, nevertheless, on the other hand EU has proven less ability to reform or extend multilateral institutions. In other words, it did prevent the failure of the multilateral order, but many of the profound risks and challenges remain advanced. For a reinvention of multilateralism, European Union will have to shift from sustaining mode to the transformation one.

The European Democracy Action Plan represents a significant step forward in endeavors to safeguard European democracy and is considered as the EU has come to having a democracy strategy as such. At the same time, the EU reallocated funding to support its recently introduced Democracy and Human Rights Action Plan, the member states developed new initiatives and endorsed various commitments, such as the Team Europe Democracy framework, the Summit for Democracy and other multilateral instruments and platforms. Consequently, these cooperative efforts could prove to be the foundations of stronger and more effective democracy support in the years to come.

References

1. MORSE, J. C., KEOHANE, R. O. *Contested Multilateralism*. In: *Review of International Organizations*, 2014, 9:385–412. ISSN 1559-7431.
2. RUELAND, J., *The Rise of „Diminished Multilateralism”: East Asian and European Forum Shopping in Global Governance*. In: *Asia Europe Journal*. 2012, vol. 9, issue 2, 255-270. ISSN 1612-1031.
3. MAULL H. W. *Multilateralism. Variants, Potential, Constraints and Conditions for Success*. In: *SWP Comment*, no. 9/2020, ISSN 1861-1761.
4. *Joint Communication to the European Parliament and the Council on strengthening the EU’s contribution to rules-based multilateralism (JOIN/2021/3 final)*. [Accessed 10.09.2023] Available: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52021JC0003>
5. WALT, S. M. *The Origins of Alliance*. Cornell University, 1987, 336 p. ISBN 978-0801494185.
6. MORGENTHAU, H. J. *Alliances in Theory and Practice*. In: *Alliance Policy in the Cold War* / Arnold Wolfers Ed. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1959, pp. 184–212. ISBN 978-0801806872.
7. SNYDER, G. *Alliance Politics*. Cornell University Press, 2007, 414 p. ISBN 978-0801484285.
8. NYE, J. S. *The Future of Power*. New York: PublicAffairs, 2011, 320 p. ISBN 978-1610390699.
9. KEOHANE, R. O., NYE, J. *Power and Interdependence in the Information Age*. In: *Foreign Affairs*, 1998, Vol. 77, no. 5, pp. 81–94. ISSN 0015-7120.
10. NYE, J. S. *Soft Power: the means to succeed in world politics*. New York: PublicAffairs, 2004, 208 p. ISBN 978-1586482251.
11. CAPORASO, J. *International relations theory and multilateralism: The search for foundations*. In: *International Organization*, 46, no. 3 (1992): 599–632. ISSN 1531-5088.
12. NEWMAN, E., THAKUR, R., TIRMAN, J. *Multilateralism Under Challenge? Power, International Order, and Structural Change*. New York: United Nations University Press, 2006, 563 p. ISBN/ ISSN 9280811290.
13. KEOHANE, R. O. *Multilateralism: An Agenda for Research*. In: *International Journal*, Vol. 45, No. 4, Multilateralism: Old & New (Autumn, 1990), pp. 731-764. ISSN 00207020.
14. RUGGIE, J. G. *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form*. New York: Columbia University Press, 1993, 479 p. ISBN 978-0231079815.
15. HAAS, E. B. *When Knowledge is Power: Three Models of Change in International Organizations*. University of California Press, Berkeley 1990, 266 p. ISBN: 9780520074026.
16. DAMEN, M. *Multilateralism and Democracy. A European Parliament perspective*. In-Depth Analysis. Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union, PE 639.319 – June 2022. ISBN 978-92-846-9586-7.
17. *European Security Strategy: A secure Europe in a better world*. General Secretariat of the Council (Council of the European Union), 2009. ISBN 978-92-824-2421-6.
18. RABINOVYCH, M., REPTOVA, Z. *The future of values in the EU Global Strategy 2020*. Elcano Royal Institute, Madrid, 2019. [Accessed 10.09.2023] Available: <https://media.realinstitutoelcano.org/wp-content/uploads/2021/11/ari112-2019-rabinovych-reptova-the-future-of-values-in-the-eu-global-strategy-2020.pdf>
19. BISCOP, S. *The EU Global Strategy: Realpolitik with European Characteristics*. In: *Egmont Security Policy Brief* No. 75 June 2016. [Accessed 10.09.2023] Available: <https://www.egmontinstitute.be/eu-global-strategy/>
20. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy*. European External Action Service. *Publications Office*, 2016. ISBN 978-92-9238-408-1.

21. *EU action to strengthen rules-based multilateralism - Council conclusions (17 June 2019)*. [Accessed 11.09.2023] Available: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10341-2019-INIT/en/pdf>
22. *Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council Eu-China – A Strategic Outlook (JOIN(2019) 5 final)*. [Accessed 11.09.2023] Available: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52019JC0005>
23. *From Vision to Action: The EU Global Strategy in Practice - Three years on, looking forward. The third progress report on the implementation of the European Union Global Strategy (2019)*. [Accessed 11.09.2023] Available: https://www.eeas.europa.eu/eeas/vision-action-eu-global-strategy-practice-three-years-looking-forward_en
24. *A Strategic Compass for Security and Defence - For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. 21 March 2022 (7371/22)*. [Accessed 11.09.2023] Available: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf>
25. *Annual Progress Report on the Implementation of the Strategic Compass for Security and Defence, March 2023*. [Accessed 12.09.2023] Available: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/StrategicCompass_1stYear_Report.pdf
26. *Joint Declaration on EU-NATO Cooperation. European Council Press release, 10 Jan. 2023*. [Accessed 12.09.2023] Available: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/01/10/eu-nato-joint-declaration-10-january-2023/>
27. *Alliance for Multilateralism to promote global cooperation*. [Accessed 12.09.2023] Available: https://www.eeas.europa.eu/eeas/alliance-multilateralism-promote-global-cooperation_en
28. *Joint Communication to the European Parliament and the Council EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024 (JOIN/2020/5 final)*. [Accessed 12.09.2023] Available: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020JC0005&rid=3>
29. *Thematic Programme on Human Rights and Democracy Multi-Annual Indicative Programming 2021-2027*. [Accessed 12.09.2023] Available: https://international-partnerships.ec.europa.eu/system/files/2022-01/mip-2021-c2021-9620-human-rights-democracy-annex_en.pdf

Date despre autor:

Selena STEJARU, doctorandă, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: selena.stejaru@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2778-2068

Prezentat la 09.10. 2023

**THE DEMOCRATIC POTENTIAL OF THE TRADE UNIONS
IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION
(THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA)**

*Irina NICOLAESCU,
Moldova State University*

The goal of this research is to emphasize the role of which trade unions are played in implementation of democratic values. Their democratic potential is due in the inevitably role of trade union as economic and political actors, the relationship between these two roles is complex and contradictory, and the priority assigned to each varies depending on the country and the historical period in which it exists. As a result of the research, essential methodological criteria were identified, which allow to identify and analyze the particularities of the democratic potential of trade unions. An important role in this aspect is the multidisciplinary nature of research. In the research of the topic were used, first of all, the general scientific methods that facilitated the analysis and synthesis of the opinions of different scientists regarding the concept of trade union movement, democracy, democratic potential, democratic values.

Keywords: *trade unions, democracy, democratic principles, globalization, Republic of Moldova.*

**POTENȚIALUL DEMOCRATIC AL SINDICATELOR
ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII (CAZUL REPUBLICII MOLDOVA)**

Scopul acestei cercetări este de a sublinia rolul pe care sindicatele îl joacă în implementarea valorilor democratice. Potențialul lor democratic se datorează rolului inevitabil al sindicatelor ca actori economici și politici, relația dintre aceste două roluri este complexă și contradictorie, iar prioritatea acordată fiecăruia variază în funcție de țară și de perioada istorică în care acestea există. În urma cercetării au fost identificate criteriile metodologice esențiale, care permit identificarea și analizarea particularităților potențialului democratic al sindicatelor. Un rol important în acest aspect este natura multidisciplinară a cercetării. În cercetarea temei au fost folosite, în primul rând, metodele științifice generale care au facilitat analiza și sinteza opiniilor diferiților oameni de știință cu privire la conceptul de mișcare sindicală, democrație, potențial democratic, valori democratice.

Cuvinte-cheie: *sindicate, democrație, principii democratice, globalizare, Republica Moldova.*

Introduction

History has shown that neither authoritarian nor totalitarian regimes are able to ensure the natural and inalienable human rights. This is possible only in a democratic political system. One of the most important research questions is to find out how the trade unions can respond to these priorities of democratic state. Another question is to determine the key role of trade unions as the main organization of civil society. The trade unions are usually studied, in a narrow focus, in terms of their role in organizing and representing workers in the workplace. Or the focus is on the tripartite relationship between workers, unions and employers. But the influence of trade unions goes beyond the workplace and influences society as a whole, making a key contribution to the creation, maintenance and restoration of democratic societies. The whole idea of a labor movement implies a goal, a vision, which transcends the immediate task of representation in the workplace, however important this may be. Participatory democracy emphasizes active membership that understands the procedures and can use them to their advantage. Crucial to a democratic union, in this view, is a well-specified constitution that offers voting rights and periodic, open elections but also additional mechanisms of rank-and-file control to ensure leadership accountability and empowered participation.

The fundamental objective of the trade union movement is to protect workers' rights, increase wages, improve working conditions, grant more rights to trade unions, protect and promote the professional, economic, labor, social, collective and individual rights and interests of employees. Typologically, trade unionism has two forms: yellow trade unionism and revolutionary trade unionism. Thus, yellow trade unionism

is based on the belief that workers and employers have common interests, focusing on the rhetoric of doing the job and a fair day's work on an honest paycheck. Revolutionary trade unionism sees the reality of the relations between workers and employers in a more correct way than the yellow unions see it. He aims to create a universal union, instead of the numerous and small ones.

From an evolutionary point of view, the trade union movement was born in Great Britain, which demonstrates general standards. Respectively, the formation and development of the trade union movement in different countries took place largely according to the British model, but with a delayed effect and at a different level. At the international level, a number of institutions are being set up to regulate trade union activity and protect workers' rights. Thus, at the beginning of November 2006, about 1700 delegates from 156 countries met in Vienna to take part in a unique event in the history of the entire international trade union movement, the formation of the International Trade Union Confederation [7].

If in the first half of the twentieth century the trade union movement reached its peak, then in the second half of the same century it entered a period of crisis. A clear manifestation of the modern crisis of the trade union movement is the reduction in the percentage of workers belonging to trade unions in the most developed countries.

For the country as Republic of Moldova we can identify a significant decrease in trade union membership, on the one hand, due to the lack of confidence of workers in the ability of trade unions to effectively represent and protect their interests in social and labor relations, on the other hand, due to the inability of the trade unions themselves to clearly convey to workers the essence of the trade union ideas and their implementation in everyday practice. Another characteristic is the passivity of the overwhelming majority of trade union members, the reason for which is due to non-compliance with the most important democratic principles of trade union activity as „an organization of self-unification of workers created to protect their rights” [11]. Issues related to democratization and the active participation of workers in the activities of trade union organizations seems simple only at first glance. It may look that, having taken the experience of successful trade unions in foreign countries, we can easily apply it in Republic of Moldova. However, practice shows that, despite the use of the latest technologies for attracting workers to the trade union, they often still remain only passive consumers of its services.

Obtained results and discussions

An excursion into history has shown that neither authoritarian nor totalitarian regimes are able to ensure the natural and inalienable human rights. This is possible only in a democratic political system. Therefore, democracy as an ideal of social and state structure is one of the most attractive.

Today there is not a single influential political or social movement that would not claim to implement democracy would not use this term for its own purposes. For all the seeming simplicity of the question of the essence of democracy, it is far from being so simple. There are several reasons for this. First, democracy is a phenomenon in constant development. The process of democratization of public life is long-lasting, diverse and contradictory. Secondly, the variety of interpretations of the concept of „democracy” and its principles is associated with historical alternatives and directions for the formation of democracy as an idea and practice.

Literally translated, the word democracy comes from the Greek words „demos”, meaning people, and „kratos” meaning power, so democracy can be thought of as „power of the people”. It is also sometimes referred to as „rule of the majority”. The first known democracy in the world was in Athens, Greece, where Athenian democracy developed around the fifth century B.C.E. In the year 507 B.C., the Athenian leader Cleisthenes introduced a system of political reforms that he called *demokratia*, meaning „rule by the people” [5]. We can define it as:

- As a form, a kind of organization of the state, when not one person, but all citizens enjoying equal rights to govern the state, has power. In this sense, democracy is understood as a type of state and political system of society.

- As a form of organization of any organization based on the equality of its members, periodic election and reporting, decision-making in them on the basis of the majority principle, i.e. we are talking about party, trade union, industrial democracy.

- As an ideal of a social order based on the principles of freedom, equality, respect for the law and human rights, pluralism, etc.

Democracy is the most important achievement of mankind, because it is a method developed and enriched in the course of world history for solving the vital issues of a particular community of people, in which all its members have the opportunity to resolve these issues on an equal footing. Despite all the differences in the understanding and interpretation of democracy, there are a number of principles (basic provisions) without which there can be no democracy in any sense [8].

- The principle of sovereignty of the people, the essence of which is that it is the people who have the constituent, constitutional power, that they elect their representatives to the governing bodies and can periodically replace them, and also has the right to directly participate in the development and adoption of laws through popular initiatives and referendums.

- The principle of election of representative bodies of power. Only that state, that organization, in which the persons exercising power are elected, moreover, elected for a definite, limited term, can be considered democratic.

- The principle of equal rights of citizens to participate in the management of the state and society. This principle provides for a set of rights that give citizens the opportunity to elect, be elected to government bodies, participate in monitoring the activities of those in power, etc.

- The principle of making decisions by the majority and subordinating the minority to the majority in their implementation. Since a decision acceptable to all cannot be found due to conflicting interests, the will of the majority is rightly recognized as the basis for its adoption. However, the minority should have a guaranteed right to express their opinion.

The stated principles of democracy are universal, applicable both for the activity of the state and public organization. The real participation of the people in government (and trade union members in resolving all issues of the activities of trade union organizations), real political equality, social justice, the responsibility of the ruling elite to the people (and trade union leaders to trade union members) - these are the criteria that characterize the content of democracy.

We can correlate the democratic principles with the principles of trade union democratization [9, p. 20]. So for the principle of sovereignty of the people can correspond the principle of solidarity and unity of action of members and organizations of the trade union in the implementation of the goals and objectives which is the fundamental principle of the activity of trade unions. The principle of sovereignty of trade union members finds its expression in the content of other principles (election of trade union bodies, collegiality in decision-making), as well as in the mechanisms for their implementation. So, for example, decisions on the most important issues, such as the creation and ending of the activities of the trade union and its organizations, the approval of the charter of the trade union, the election of trade union bodies, are taken at meetings, conferences, and congresses by members of the trade union.

The principle of the election of representative bodies of power, according to which only an organization in which the persons exercising power are elected, and elected for a certain, limited term, can be considered democratic, is enshrined in the charters of almost all all-Russian trade unions, if not directly, then through the mechanisms of its implementation. And indeed, all the bodies of the trade union and its organizations are elected and are elected by the members of the trade union at a meeting, conference, congress. In addition, the statutes provide for periodic reporting of trade union bodies, including their leaders, to their organizations and higher trade union bodies, that is, the accountability of trade union bodies to the trade union members who elected them.

In small trade union organizations are held reporting and election meetings which provide an opportunity for each member of the trade union to take directly part in the voting. How honestly and independently he can do this often depends on the form of voting - open or closed (secret), which is determined by the meeting itself. It is clear that it is easier to do this with a secret ballot.

In those organizations where it is impossible to hold meetings (with a large number of trade union members, rotational work, large territorial structural units) are held reporting and election conferences. In this case, not all members of the trade union take part in the voting, but the conference delegates elected by

them. How democratic this is depends on how the delegates were elected (should be elected at meetings of structural units - trade union groups, first level organizations), and on whose opinion the delegates express: their own or the trade union members who delegated them. Obviously, during the election of delegates, the members of the trade union at the meeting must also form their position on all issues of the upcoming conference, and it is precisely this position that the elected delegate must defend.

The principle of equal rights of citizens to participate in the management of the state and society in trade unions is implemented through the principles of equality of rights of all members of the trade union and collegiality in decision-making [9, p. 25].

The statutes enshrine the equal rights of trade union members: use the help and support of the trade union in protecting their social and labor rights and interests; make proposals on issues of social and economic policy, programs for the development of the organization; participate in events held by the trade union (primary and territorial organizations); express and defend their opinion, criticize the trade union bodies, their leaders, any member of the trade union; put forward initiatives within the framework of the goals and objectives of the trade union, make proposals to the trade union bodies; apply to trade union bodies with questions related to their competence, and receive an answer on the merits of their appeal; participate in a meeting of a trade union body at which an application, complaint or proposal of a trade union member is considered; elect and be elected to trade union bodies; use the property of the trade union in the manner prescribed by law; receive social support and assistance from the trade union; receive free legal advice on social and labor issues.

The problem is that out of the entire set of rights granted to them, trade union members mainly use those that can be considered consumer: the help of the trade union in the protection of social and labor rights, social support, the opportunity to get free legal advice, use cultural, sports and resort institutions of trade unions. As for the participation of trade union members in the management of a trade union organization, a trade union (the right to make proposals, put forward initiatives, participate in events, etc.), their activity in these matters is much less frequent. The task is to create conditions for the increase and open manifestation of the activity of trade union members, and this is possible only if it can gradually get rid of the consumer attitude towards the trade union in the minds of workers and form an active civic position in them.

As for the principle of making decisions by the majority and subordinating the minority to the majority in their implementation the opinion of the majority is rightly recognized as the basis for decision-making [9, p. 28]. Since any employee of the enterprise can join the trade union, regardless of his position, political views, nationality, religious affiliation, etc., due to conflicting interests, it is difficult to find a solution acceptable to all members of the trade union organization.

This principle is implemented through the decision-making procedure. Thus, decisions of a meeting, conference are considered adopted if more than half of the meeting participants (conference delegates) participating in the meeting voted for them; the decision of the trade union committee - if more than half of the members of the trade union committee participating in the meeting voted for it, if there is a quorum. One of the signs of a democratic trade union is the creation of conditions for the implementation of the principle of freedom of opinion and discussion, respect for the interests of each member of the trade union, the right of the minority to defend and clarify their position at the stage of discussing issues. But the basic principle of the union - solidarity - requires unity of action after decisions are made.

Trade unions are usually studied in terms of their role in organizing and representing workers in the workplace. The focus is on the tripartite relationship between workers, unions and employers. Such a narrow focus misses the key role of trade unions as the main organization of civil society. In this latter role, the influence of trade unions goes beyond the workplace and influences society as a whole, making a key contribution to the creation, maintenance and restoration of democratic societies.

The link between democratic government (at least as exemplified by the existence of political freedom) and an independent trade union movement is acknowledged in several international instruments. Article 22 of the United Nations Covenant on Civil and Political Rights (1976) provides that „everyone shall have the rights to freedom of association ... including the right to form and join trade unions...” Similarly, Article 23 of The Universal Declaration of Human Rights (1948), Article II of the European Convention on Human

Rights (1953), and Article 22 of the American Convention of Human Rights (1969) all recognize this same right to form and join trade unions [2, p. 251].

Trade unions are not just subjects of the economy (or „relations of production”), they are necessarily the main actors in the political arena. Regulation of the labor market is a matter of energy resources. However, if trade unions are inevitably both economic and political actors, the relationship between these two roles is complex and contradictory, and the priority given to each varies by country and time. Four factors seem particularly important in explaining these distinctive patterns: ideology, structural capability, organizational capacity, and contextual issues.

The stability of political self-determinations has a material basis. In part, this reflects the possibility of design. In most countries, early trade unions were systematically repressed by the government, and the state inevitably became the target for collective action. Only when the legal status of union activism was secured did „free collective bargaining” become a priority. And only where employers are still vehemently opposed to union recognition, unions, in turn, can still consider pressure on the state as the most effective way to resolve their claims.

The fact that trade unions are political actors is not universally accepted [4, p. 316]. Some of European authors insisted that trade unions adopted political programs only under the destructive influence of (mainly socialist) intellectuals. For a variety of American writers on trade unionism in the 1950s and 1960s, strong political engagement was an index of „immaturity” which would become marginalized with the consolidation of collective bargaining as a central activity. And within many European trade unions today there are substantial numbers of members who criticize their organizations’ political attachments, and of other workers who mention this as a reason for non-membership.

Political influence is a function of union viability. The decline in influence in most countries is partly due to the policy constraints of national governments in the era of neoliberal globalization, and also reflects a general weakening of the organizing capacity of trade unions. This, in turn, limits the strategic options of unions, yet „union leaders ... retain some leeway in which they choose the forms of political action they pursue” [2, p. 255].

In an era of declining state capacity - real or merely claimed by governments looking for alibis for unpopular decisions - unions must rethink the relationship between progressive national and international political strategies. Politically informed trade unionism in one country is no longer an option, if it ever was. In the era of globalization, the practical meaning of the slogan of labor internationalism must also be rethought.

A historical view of the development of trade unions, it can be noted that the end of the 19th - beginning of the 20th century was marked by the inclusion of trade unions in most world powers in direct participation in the political processes of the country. In other words, trade unions have become full-fledged participants in institutionalized relations concerning the identification and coordination of the interests of various social groups, attitudes and maintaining the functioning of state power on this basis [10].

The formation of trade unions as political institutions and their rejection of unconventional strategies of political activity, which were imposed from the outside, coming from political parties, led to a withdrawal from direct participation in the struggle for power and the distribution of power. Directly such a position can be argued, among other things, by the resources that trade unions have the right to possess and dispose of.

Trade unions are a key element in maintaining a stable democracy. They are the voice not only of workers in the workplace, but also for citizen workers within the state. Trade unions are one of the best mechanisms for genuine and effective representation of citizen workers. A society interested in maintaining a viable democracy must take care to maintain the conditions necessary for a dynamic trade union movement.

It is obvious that trade unions, as an institution of civil society, protect the most important rights of workers - to work, health, decent wages, and a fair distribution of the results of labor. To protect workers, trade unions use various mechanisms and forms of social influence - from political to normative.

The most important mechanism for implementing the protective function of trade unions is social partnership. Among the main forms of social partnership are collective negotiations on the development and signing of collective agreements. This ensures the regulation of social and labor relations, the protection of the rights and interests of the labor person, and improves the norms of labor legislation.

Civil structures and the state need to influence business to ensure a fair distribution of the results of labor among the various participants in this process, increase the price of labor, and stimulate the introduction of labor-saving technologies. However, the dialogue between the employer and trade unions is not equal, which leads to deformation of labor relations. There is a low awareness of citizens (even a number of experts) about trade unions, and the importance of contacts with them in the development of social policy is assessed by many as lower than with employers.

Based on the strengthening the role of civil society structures, the creation of tripartite labor arbitration for the prompt identification of emerging conflicts and the beginning of their legal regulation, it is necessary to simplify entry into a collective labor dispute and improve the procedure for its regulation as a whole. Actual areas of interaction between civil society and the government are to ensure the openness and reliability of the pension system, increasing public confidence in it.

The role of trade unions in civil society depends on three main points: on the state of this society, on the state of the trade union movement, on the state and policy of the state. Having historically emerged as an organization of the working class, the trade unions, through their activities, contributed to a change in the nature of civil society. Initially, it was formed as a society of owners and for owners. The right of private property was fundamental. Owners had a rather wide range of civil and democratic political rights. The masses of non-owners, who made up the majority of the population, were excluded from liberal civil society. It took a long time and a stubborn struggle of the disadvantaged majority to change the character of civil society. Trade unions as organizations of hired workers played a huge role in this transformation, in the acquisition by modern civil society, on the one hand, of the quality of universality, universality, and on the other, of the social dimension, along with the civil-political one.

Republic of Moldova collaborates with a number of international bodies: the International Labor Organization, the International Trade Union Confederation, the European Trade Union Confederation, as well as national: the National Trade Union Confederation of Moldova, the Labor Institute etc. Thus, a major challenge for Moldovan trade unions is the promotion of various international projects. They are intended to develop the functional, social and professional skills of the trade union movement. In addition, they strengthen the self-determination skills of trainers and form a new generation of trade unionists. For this reason, the Moldovan trade unions have established a number of priority directions in order to ensure the international rights of workers, such as: socio-economic protection, ensuring decent and fair wages, international cooperation, social dialogue, youth strategies. Today, these directions have become a priority and are on the agenda of National Confederation of Moldova Trade Unions (CNSM).

The stable and progressive development of society depends on the interaction of many political, economic and social factors. A special place in this process is occupied by the sphere of work, which ensures the human right to work, thus highlighting the effectiveness of democratic institutions. Research on the most pressing issues of the labor market and social development of the Republic of Moldova should include the study of labor migration processes, gender aspects of labor relations and the exclusion of discrimination in the workplace. The existence of strategies in the field of labor protection is oriented in order to ensure a decent work and to minimize some phenomena such as gender inequality in the field of work, insecure work, poverty.

Since the 1990s, the Republic of Moldova has been in a period of transition with a weakened market economy. As a result of the socio-economic crisis, many companies, institutions, organizations and institutions have been liquidated and their staff laid off, further increasing the unemployment rate, which is currently estimated at 3.0% [3]. Lack of a job and a stable wage has led to a decline in the standard of living of the population and a considerable increase in the number of citizens who emigrate in search of a job and livelihood. Thus, the Republic of Moldova has become one of the poorest countries in Southeast Europe, and its population one of the most vulnerable in terms of labor emigration.

It is obvious that certain rules implemented on the labor market in the Republic of Moldova were possible due to the support of international bodies in the field. For this reason, special emphasis is placed on international cooperation. External achievements will be structural and sustainable only if they are acted upon promptly, in various ways, in order to strengthen the capacity of trade unions in terms of international

cooperation and to remedy the problems facing the trade union movement. Cooperation with external partners is seen as a platform for deepening knowledge exchange. Topics covered during the promotion of various international projects, trainings, debates actively stimulate opportunities for cooperation and exchange of experience [1].

Thus, the trade union movement in the Republic of Moldova concentrates its efforts to infiltrate responsibly in all areas of activity of global trade union structures with which it has cooperative relations after integration into the international trade union circuit. CNSM's cooperation with international trade union partners covers the following bodies:

International Labor Organization (ILO). The joint actions of the trade union movement with the ILO Regional Representation in Budapest, at the center of the activities of which the Decent Work Agenda, international labor norms predominate, will focus on meetings with its experts to address issues of assistance to promote social dialogue as a tool which avoids social dissension in the Republic of Moldova.

International Trade Union Confederation (ITUC). CNSM, as well as its members, will harmonize its foreign policy by virtue of the ITUC's statutory obligations. CNSM will channel a significant part of its activity to the ITUC-PERC networks aiming at human and trade union rights, the economic field, safety and health at work, the information system. The process of integrating CNSM sectorial federations into international trade union federations (ISPs) is to be accelerated.

Pan-European Regional Council (PERC). CNSM will participate in PERC activities, including Executive Committee meetings to promote ITUC strategies, priorities and policies in order to contribute to social development, the strengthening of democracy and human rights, and trade union rights at the regional level. It was also agreed that PERC would invite three CNSM people to a working meeting in Brussels, with the aim of initiating cooperative relations between the CNSM Labor Institute and the European Trade Union Institute (ETUI).

Regarding bilateral co-operation, national trade unions are calling for increased co-operation with similar institutions in Western Europe, Central and Eastern Europe, the Baltic States, with countries in Asia, the CIS and the Balkans in order to address socio-economic regional issues. For example, CNSM is developing bilateral cooperation with one of the national trade union centers in the Scandinavian countries - the Swedish Trade Union Confederation (LO), through various actions on social dialogue, collective agreements, and labor tribunals, based on the Swedish model. An important emphasis is also placed on the Partnership between CNSM and the Confederation of Christian Trade Unions of the Netherlands (CNV) etc.

Democratic political potential must be developed on the basis of structures such as trade unions, unions and mutual aid groups, various social and non-governmental organizations that are independent of the state. To this must be added the preparation and competence of citizens to participate in political life, to decide issues with full responsibility, or to understand the leading goals in politics. Motivation and activation of individuals is needed, as well as coordinated collaboration in state and non-state institutions. Awareness of the need to participate actively in the political process, competence, increased accountability, fair understanding of the major goals of democratic transformation depends, of course, not only on the work of state institutions, but also on the functioning of civil society institutions such as trade unions, interest, non-governmental organizations. Although political theory includes trade unions and political parties in civil society in the Republic of Moldova, the latter have become more constituent parts of politics than civil society. The trade unions, in the last decades, are more of a „domain” or „vassal” of the Government [6, p. 66].

Strategies and tactics of the trade union movement in the Republic of Moldova, aimed at solving the problems of labor in the context of globalization and related to the tasks of integration, it should be noted that, based on the theoretical approaches and practices of the ILO and the ICFTU, the trade unions of Moldova are developing strategies and implementing specific actions and measures aimed at solving global problems:

- the object of trade union policies in the context of globalization is the upholding of the right to work and guaranteed employment, decent pay and working conditions, social security in the workplace, the opportunity to organize trade unions and participate in negotiations with the employer;

- using the experience of the international trade union movement and the principles of the ILO on the protection and legalization of informal labor, the implementation of gender and youth policies, against the exploitation of child labor and the protection of migrant workers;
- increasing the effectiveness of trade union tactics contributes to the use of the potential of democracy in promoting inter-trade union dialogue and expanding the representation of workers' interests in dialogue with the employer at all levels - national, sectorial, territorial and production;
- the inclusion of a democratic mechanism of social partnership in solving labor problems means the participation of civil society and international organizations based on the principle of solidarity and support;
- the complexity of global problems requires trade unions to involve and use science, information and technology resources, the media in daily trade union practice, in order to form a global network of international trade union solidarity.

Conclusions

We can emphasize that the role of trade unions in implementation of democratic values are very important. Their democratic potential is due to their role as economic and political actors, the relationship between these two roles is complex and contradictory, and the priority assigned to each varies depending on the country and the historical period in which it exists. The democracy is a form of structure of a public organization based on the equality of its members, periodic election and accountability of the governing bodies, participation of members in the management of the organization, decision-making on the basis of the majority principle, publicity. The main components of the mechanism for implementing the democratic principles of the activities of a public organization are: normative consolidation of the rights of its members, democratic elections, freedom of discussion, separation of management bodies, and independence of control and audit bodies.

The trade union is a public organization whose management is based on a balance of centralism and democracy. The basic principles of activity, reflecting this balance, are enshrined in the charters of trade unions. The fundamental principle of the activity of the trade union is the solidarity and unity of action of the members of the trade union and trade union organizations in the implementation of its goals and objectives. The main principles of trade union democracy include: voluntary entry into the trade union and free exit from it; electivity of all trade union bodies and their accountability to trade union members; equality of rights of all members of the trade union; collegiality in decision-making; subordination of the minority to the majority; freedom of opinion and discussion, respect for the interests of each member of the trade union, the right of the minority to defend and explain their position.

Speaking about the Republic of Moldova in international relations, we can mention that the trade union movement is making considerable efforts to intensify the international partnership. Thus, the trade unions in the Republic of Moldova are concentrating their efforts to infiltrate responsibly in all areas of activity of the global trade union structures with which it has cooperation relations after integration into the international trade union circuit. Respectively, our trade union movement is part of the network of the International Trade Union Confederation, the General Confederation of Trade Unions in Moscow. National trade unions are also calling for increased cooperation with similar institutions in Western Europe, Central and Eastern Europe, the Baltic States, and Asian countries in the CIS, the Balkans and the French-speaking world.

A permanent concern of CNSM is to become a strong organization, recognized and respected nationally and internationally, well prepared for any challenge and open new horizons, in order to contribute to improving the quality of life of its members. For this reason, CNSM is actively involved in working with state institutions, in order to adopt and implement various strategies on the labor market in the Republic of Moldova.

For a higher efficiency of the activity of the trade union movement in the Republic of Moldova, it is necessary for its leaders to start solving the problems arising from the need of the workers. Only through a close collaboration with the social environment, state institutions and workers will be able to achieve a successful activity in order to ensure better living and living conditions for employees. Thus, the intensification of the social partnership would be a step forward towards progress in the field of work. Existing

trade unions in the Republic of Moldova should not be limited to discussions, but should be more actively involved in the policy-making process and various work programs. They should know the most pressing issues and provide concrete solutions to them. I also believe that their work should not be limited to office work, but should also include field visits, which would allow a more accurate assessment of the situation throughout the country.

References:

1. *Cooperarea bilaterală în baza promovării proiectelor internaționale*. [Accesat: 12.06.22] Disponibil: <http://sindicate.md/despre-cnsm/directii-de-activitatea/relatii-internationale/>
2. FICK, B. J. *Not just collective bargaining: the role of trade unions in creating and maintaining a democratic society*. In: *Working USA: The Journal of Labor and Society*, Volume 12, June, 2009, p. 249–264. [Accesat: 12.03.22] Disponibil: <https://core.ac.uk/download/pdf/268222528.pdf>
3. *Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în anul 2022*. [Accesat: 12.03.23] Disponibil: <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=107>
4. HYMAN, R. *Trade unions, politics and parties: is a new configuration possible?* In: *Transfer*, nr. 16(3), 2010, pp. 315–331. ISSN 1024-2589
5. MCGUIRE, J. *The power of the people: the meaning of kratos in dēmokratia*. [Accesat: 12.05.22] Disponibil: <https://doi.org/10.12688/OPENRESEUROPE.13726.1>
6. TĂBÎRȚĂ, V. *Relația ONG - politica și implicațiile ei asupra formării culturii politice*. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Revista științifică trimestrială. Chișinău: USM, nr. 2(XXV), 2004, p. 63-70. ISSN 1812-2566.
7. *The ILO formally recognizes the newly created International Trade Union Confederation*. [Accesat: 20.01.2023] Disponibil: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_077630/lang--en/index.htm
8. WILLIAM, D., LUFF, R., SERNANE, O. *Democracy: principles and achievement*. [Accesat: 12.05.22] Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/357418954_DEMOCRACY_PRINCIPLES_AND_ACHIEVEMENT
9. БОГАЧЕВА, И. Ю. *Демократизация профсоюзной жизни и повышение активности членов профсоюзов: взаимосвязь и взаимообусловленность*. Научно-методические рекомендации. М.: ИД «АТИСО», 2014, 118 с.
10. САЙТБЕКОВ, А. М. *Понятие политической системы общества*. В: *Символ науки*, 2016, № 3-4. [Accesat: 13.02.23] Disponibil: cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-politicheskoy-sistemy-obschestva.
11. ШЕРШУКОВ, А. В. *Профсоюзная идеология*. М.: Библиотека газеты «Солидарность», 2020, 112 р.
12. William, D., Luff, R., Sernane, O. (2020). *Democracy: principles and achievement*. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/357418954_DEMOCRACY_PRINCIPLES_AND_ACHIEVEMENT
13. Богачева, И. Ю., (2014). *Демократизация профсоюзной жизни и повышение активности членов профсоюзов: взаимосвязь и взаимообусловленность*. Научно-методические рекомендации. М.: ИД «АТИСО», 118 с.
14. Сайтбеков А. М., (2016) *Понятие политической системы общества*. Disponibil: cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-politicheskoy-sistemy-obschestva.
15. Шершуков А. В. (2020). *Профсоюзная идеология*. М.: Библиотека газеты «Солидарность», 112 р.

Date about author:

Irina NICOLAESCU, lecturer, PhD student, International Relation Department, Faculty of International Relations, Political and Administrative Sciences, Moldova State University.

E-mail: nicolaescu_irina@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0802-5646

Presented on 22.05.2023

CZU: 355.4(470:477):327.5

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_38](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_38)

REPERCURSIUNILE RAZBOIULUI RUSO-UCRAINEAN ÎN PERIOADA 2022-2023. CAZUL UCRAINEI

Svetlana CEBOTARI,

Universitatea de Stat din Moldova

Invazia Ucrainei de către Federația Rusă tinde să devină unul dintre cele mai importante războaie de la finalul celui de-al Doilea Război Mondial. Războiul ruso-ucrainean nu este doar un război regional, este războiul care marchează ruptura în relațiile dintre Rusia și Occident, este războiul care va avea repercusiuni profunde atât pentru Europa, cât și pentru întreaga lume. Agresiunea militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei a readus în centrul atenției comunității internaționale acțiunile Moscovei. Repercusiunile războiului din Ucraina, vor rămâne a fi subiectul de discuție pentru mulți ani înainte în discursurile liderilor occidentali, dar va deveni și arie a cercetărilor științifice. Invazia Ucrainei de către Federația Rusă a condiționat nu doar metamorfoze în sistemul relațiilor internaționale, dar a condiționat și pierderi economice întregii lumi, în special Ucrainei, care a devenit epicentrul conflictului.

Prezentul articol are drept obiectiv reliefaarea repercusiunilor invaziei nejustificate a Federației Ruse asupra Ucrainei pe toate dimensiunile: economie, infrastructură, transport, sănătate, învățământ etc.

Cuvinte-cheie: război, impact, pierderi, Federația Rusă, Ucraina.

THE REPERCUSSIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE 2022-2023 PERIOD. THE CASE OF UKRAINE

The invasion of Ukraine by the Russian Federation is shaping up to be one of the most important wars since the end of World War II. The Russian-Ukrainian war is not just a regional war, it is the war that marks the rupture in the relations between Russia and the West, it is the war that will have profound repercussions both for Europe and for the whole world. The Russian Federation's military aggression against Ukraine brought Moscow's actions back into the spotlight of the international community. The repercussions of the war in Ukraine will remain the subject of discussion for many years to come in the speeches of Western leaders, but it will also become an area of scientific research. The invasion of Ukraine by the Russian Federation conditioned not only metamorphoses in the system of international relations, but also caused economic losses to the whole world, especially to Ukraine, which became the epicenter of the conflict.

The objective of this article is to highlight the repercussions of the unjustified invasion of the Russian Federation on Ukraine on all dimensions: economy, infrastructure, transport, health, education, etc.

Keywords: war, impact, losses, Russian Federation, Ukraine.

Introducere

Războiul declanșat de Federația Rusă împotriva Ucrainei tinde să devină unul dintre cele mai importante conflicte militare de la finalul celui de-al Doilea Război Mondial. Războiul ruso-ucrainean nu este doar un război regional, este războiul care marchează ruptura în relațiile dintre Rusia și Occident, este războiul care va avea repercusiuni profunde atât pentru Europa, cât și pentru întreaga lume. La un interval de peste trei decenii de la colapsul Uniunii Sovietice, agresiunea militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei a readus în centrul atenției comunității internaționale acțiunile Moscovei. Războiul din Ucraina, cât și repercusiunile acestuia asupra sistemului relațiilor internaționale vor rămâne a fi subiect de discuție pentru mulți ani înainte în discursurile liderilor occidentali, va deveni inclusiv și arie a cercetărilor științifice. Invazia Ucrainei de către Federația Rusă a condiționat nu doar metamorfoze în sistemul relațiilor internaționale, dar a condiționat și pierderi economice întregii lumi, în special Ucrainei, care a devenit epicentrul conflictului.

Pentru o mai bună comprehensiune a consecințelor invaziei Federației Ruse în Ucraina, apare necesitatea de a face o succintă analiză a pierderilor suferite de către Ucraina pe toate dimensiunile: economică energetică, infrastructură, transport, educație, cultură, etc... Astfel, apelând la datele oferite de către

raportul „Second Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment -RDNA2” („A doua evaluare rapidă a nevoilor de daune și recuperare ale Ucrainei”) elaborat la inițiativa Guvernului Ucrainei, Grupului Băncii Mondiale, Comisiei Europene și a Organizației Națiunilor Unite am putea contura un tablou integrat al pierderilor acumulate de Ucraina pe parcursul primului an de război 2022-2023. De asemenea, Raportul devine un instrument și o bază pentru coordonarea eforturilor cu partenerii internaționali și, de asemenea, va contribui la accelerarea procesului de reconstrucție mai eficiente a țării. Raportul „A doua evaluare rapidă a nevoilor de daune și recuperare ale Ucrainei” prezintă concluziile cu privire la pierderile Ucrainei din perioada 24 februarie 2022- 24 februarie 2023 și oferă evaluarea, reconstrucția și redresarea economiei Ucrainei pe termen scurt, mediu și lung” [1].

Consecințele războiului asupra Ucrainei

Războiul nejustificat al Federației Ruse în Ucraina a avut un impact puternic asupra tuturor sferelor de activitate: economie, sfera energetică, socială, medicină, transport, infrastructură, învățământ, ecologie... Pentru o mai bună comprehensiune a consecințelor războiului, cât și pentru elaborarea unui tablou integrat cu referire la situația din Ucraina pe parcursul unui an de zile apare necesitatea de a face o analiză multi-dimensională a impactului războiului în Ucraina.

a) Dimensiunea economică

Începând cu februarie 2023, valoarea totală a daunelor cauzate infrastructurii Ucrainei din cauza invaziei Rusiei în Ucraina a fost de 143,8 miliarde USD. Potrivit experților proiectului „Rusia va plăti”, pierderile în domenii precum infrastructura, educația, energia, transportul, comerțul și îngrijirea sănătății continuă să crească [2]. Continuarea agresiunii Federației Ruse pe tot parcursul anului 2022 și la începutul lui 2023 a dus la creșterea volumului daunelor cauzate de loviturile cu rachete asupra infrastructurii țării, în special în sectorul energetic, precum și bombardarea orașelor la sud și estul Ucrainei [3, p.]. Conform datelor prezentate de către ministrul adjunct al Dezvoltării Comunitare, Teritoriilor și Infrastructurii Ucrainei Oleksandra Azarkhina și șeful Agenției pentru Reconstrucție și Proiecte de Infrastructură, Mustafa Nayem, evaluarea efectuată a daunelor fizice directe sunt activități ale proiectului Fondului de bună guvernare „Dezvoltarea capacității guvernului de a evalua pierderile și daunele din război și nevoile de reconstrucție”, care a fost implementat de Școala de Economie din Kiev în cooperarea cu Abt Britain și cu sprijinul guvernului britanic (UK Aid). Evaluarea a fost realizată în cadrul Consiliului Național pentru Recuperarea Ucrainei din Consecințele Războiului împreună cu Ministerul Dezvoltării Comunitare, Teritoriilor și Infrastructurii, Ministerul Sănătății, Ministerul Reintegrării în cooperare cu alte instituții relevante cum ar fi ministerele și Banca Națională a Ucrainei [4].

De la începutul invaziei militare ruse la scară largă, suma totală a pagubelor aduse Ucrainei cu referire la bunurile imobiliare rezidențiale și nerezidențiale, alte infrastructuri s-au ridicat la peste 143,8 miliarde USD. Cea mai mare pondere în volumul total al pierderilor directe revine clădirilor rezidențiale (37,3% ceea ce însumează cifra de 53,6 miliarde USD) și infrastructură (25,2% sau 36,2 miliarde USD). Pierderi directe cumulate din distrugerea și deteriorarea instalațiilor din sectorul public (obiecte sociale, instituții de învățământ, științifice și de sănătate, clădiri culturale, obiecte sportive, clădiri administrative etc.) se ridică la aproximativ 13,69 miliarde USD. În primele săptămâni ale războiului, la sfârșitul lunii februarie și începutul lunii martie, s-au desfășurat operațiuni de luptă în 10 regiuni ale țării. De la începutul lui martie 2023, ostilitățile au continuat în Harkov, regiunile Lugansk, Donețk, Herson și Zaporizhzhia. Astfel, conform estimărilor făcute în 2023, cele mai afectate regiuni din Ucraina sunt: Vinnytsia (529 milioane USD); Volynska (25 milioane USD); Dnipropetrovsk (2.045 milioane USD); Donețka (32.217 milioane USD); Jytomyrska (750 milioane USD); Zakarpatska (14 milioane USD); Zaporizhzhia (10.528 milioane USD); Ivano-Frankivsk (447 milioane USD); Kiev (9.099 milioane USD); Kirovohradska (330 milioane USD); Lugansk (17.681 milioane USD); Lvivska (171 milioane USD); Mykolaivska (6.326 milioane USD); Odesa (555 milioane USD); Poltavska (263 milioane USD); Rivnenska (79 milioane USD); Sumy (2.968 milioane USD); Ternopilska (53 milioane USD); Harkivska (31.206 milioane USD); Hersonska (7.310 milioane USD); Hmelnytska (48 milioane USD); Cherkasska (130 milioane USD); Cernăuți (68 milioane USD); Cernihivska (6.364 milioane USD); Kiev (1.19 milioane USD). În contextul analizei da-

unelor condiționate de război, putem menționa că cele mai afectate orașe din Ucraina sunt: Maryinka, Mariupol, Irpin, Harkov, Cernihiv, Severodonetsk, Lysychansk, Vugledar, Sumy, Rubizhne, Izyum, Mykolaiv, Bakhmut, Volnovakha. O evaluare finală a valorii pagubelor și distrugerii aduse Ucrainei de către invazia Rusiei va fi posibilă doar după încheierea ostilităților pe teritoriul Ucrainei [5].

Analizând impactul războiului asupra sectorului economic, putem observa că acesta a afectat dimensiunea financiară a țării, în special a afectat sistemul bancar ucrainean. De asemenea, au fost afectate afacerile clienților. Pierderile directe ale sectorului financiar, inclusiv din pagubele imobiliare s-au ridicat la 44 de milioane USD. La început, băncile au fost nevoite să reducă activitatea sucursalelor în teritoriile ocupate, în care existau amenințări la adresa siguranței personalului. Conform Raportului de Stabilitate Financiară, la începutul lunii martie 2022, doar 21% din departamente lucrau în /sau în apropierea zonelor de luptă. În contextul acțiunilor din zonele ocupate ale Ucrainei, a fost afectată și proprietatea băncilor. Conform rezultatelor sondajelor bancare efectuate de BNU, din decembrie 2022, valoarea reziduală a proprietății băncilor, care s-a pierdut, a fost distrusă sau s-a pierdut controlul, s-a ridicat la 26 de milioane USD. În teritoriile ocupate, băncile au fost jefuite de către trupele ruse. Până la începutul lunii mai, suma pierdută din cauza jafurilor s-a ridicat la 470 milioane UAH [ibidem].

b) Fondul de locuințe

Valoarea pagubelor din distrugerea fondului de locuințe depășește suma de 53,6 miliarde de USD. În total, au fost avariate sau distruse peste 150.000 de clădiri rezidențiale, inclusiv clădiri private [7]. Bombardarea activă a orașelor cu rachete și artilerie este o componentă a tacticilor militare de vârf a Federației Ruse, lucru care duce la distrugerea semnificativă a fondului de locuințe în orașe, în special în cele din apropierea liniei frontului. Conform datelor din februarie 2023, ca urmare a ostilităților Rusiei, mai mult de 50% din fondul de locuințe a fost deteriorat sau distrus. Acest lucru necesită nu numai restaurarea clădirilor individuale, dar și restaurarea completă a orașelor, dezvoltarea de noi documentații de urbanism și alte măsuri. Cel mai mult a fost afectat fondul de locuințe din orașe precum: Mariupol, Harkov, Cernihiv, Severodonetsk, Rubizhne, Bakhmut, Maryinka, Lysychansk, Popasna, Izyum și Volnovakha. Astfel, conform estimărilor preliminare, 90% din fondul de locuințe din Severodonetsk a fost deteriorat. În orașe precum Bakhmut și Maryinka aproape că nu există clădiri intacte. În același timp, numărul clădirilor rezidențiale deteriorate (atât clădiri cu mai multe etaje, cât și clădiri individuale) crește datorită continuării ostilităților active pe teritoriile orașelor Harkov, Luhansk, regiunile Donețk, Zaporizhzhia, Herson și ocuparea temporară a unei părți a teritoriului Ucrainei, precum și în restul țării din cauza atacurilor regulate cu rachete. Conform datelor preliminare ale administrațiilor militare regionale, din 24 februarie 2023, numărul total de obiecte distruse sau deteriorate din fondul locativ este circa 153.860 de clădiri, dintre care 136.000 sunt case private (individuale); 17.5 mii - clădiri cu mai multe apartamente; 0,3 mii - cămine. Suprafața totală a obiectelor deteriorate sau distruse este de 83,1 milioane de metri pătrați, ceea ce reprezintă 8,2% din suprafața totală a fondului de locuințe al Ucrainei. De asemenea, au fost distruse 1,3 milioane de gospodării (sau aproximativ 3,2 milioane de cetățeni au rămas fără adăpost). Conform estimărilor preliminare, valoarea pierderilor directe pentru fondul locativ este de 53,6 miliarde USD. În plus, conform datelor preliminare, acesta a fost distrus sau avariat în urma ostilităților (630 clădiri administrative, dintre care: 580 sunt clădiri ale organelor de stat și locale; 50- centre de prestare a serviciilor administrative). Valoarea pierderilor pentru clădirile administrative este de aproximativ 0,54 miliarde USD [8, 7-8].

Pe lângă fondul de locuințe au fost distruse întreprinderi, valoarea cărora însumează cifra de 11,3 miliarde USD. Au fost avariate sau distruse întreprinderi de stat, zeci de mii de întreprinderi mici private. Numărul real este probabil mai mare, deoarece nu există date cu referire la pagubele aduse întreprinderilor din teritoriile ocupate temporar de către Federația Rusă. Actualmente, în Ucraina, întreprinderile pot fi împărțite în două grupuri: primul grup al întreprinderilor este cel distrus accidental sau „pentru companie” în timpul bombardării unităților militare și zonelor populate, și al doilea grup- distrus intenționat, ca parte a loviturilor strategice cu rachete țintite [9, p.14]. Potrivit Consiliului Ucrainean al Centrelor Comerciale (UCSC), 329 de centre comerciale au fost afectate, dintre care 8 au fost distruse și 18 au fost avariate. Valoarea pierderilor directe suferite de centrele comerciale ca urmare a operațiunilor militare este de 402 milioane de dolari.

c) Infrastructură

Pe locul doi în ceea ce privește cantitatea de daune cauzate se află sfera infrastructurii. Conform estimărilor, pe parcursul unui an de război, pierderile în sfera infrastructurii sunt estimate la 36,2 miliarde de dolari [10]. Analizând prejudiciile aduse Ucrainei pe parcursul anului 2022-2023, este de menționat faptul că au fost distruse sau avariate în condițiile războiului 223.400 de mașini în valoare de 3,1 miliarde USD [11]. Obiectele de infrastructură au devenit ținte-cheie pentru atacurile efectuate de către militarii ruși. În special, în primele săptămâni ale războiului, trupele ruse au efectuat atacuri masive asupra infrastructurii aviatice, aerodromurilor militare, civile și militar-civile sau duale. De asemenea, obiectele infrastructurii feroviare și a celei rutiere au devenit țintă de foc în timpul atacurilor de artilerie și, în al doilea rând, datorită faptului că tancurile rusești s-au deplasat activ pe drumurile ucrainene pe parcursul întregii perioade a agresiunii militare. În special au fost afectate drumurile din partea nordică a Ucrainei, cele dispuse Belarus, de unde s-a încercat cucerirea Kievului.

De la începutul ostilităților în Ucraina au fost avariate 19 aeroporturi și aerodromuri civile, cel puțin 126 de stații. Potrivit estimărilor preliminare, volumul total al pierderilor de infrastructură în Ucraina s-a ridicat la 36,2 miliarde de dolari. Lungimea aproximativă a drumurilor care au fost avariate ca urmare a atacurilor cu rachete, cât și ca urmare a deplasării tancurilor este de aproximativ 25.100 km. Potrivit Ministerului Infrastructurii cele mai mari distrugerii a infrastructurii drumurilor au fost făcute în regiunea Cernihiv, Kiev, Sumy, Regiunea Harkiv.

Estimările preliminare arată că nivelul drumurilor avariate (de stat și locale, precum și municipale 17 drumuri) a variat de la 0% la 95% și a reprezentat în medie aproximativ 10% din totalul drumurilor din regiunile care au fost ocupate de trupele Federației Ruse sau unde au avut loc operațiuni de luptă. În condițiile de război, au fost efectuate lucrări separate de refacere a drumurilor și podurilor. Astfel, au fost restaurate trecerile a 78 de structuri artificiale pe drumuri de importanță de stat în 2022 (în special în regiunile Kiev (20), Cernihiv (20) și Harkov (17) și 2 de la începutul anului 2023 (încă 3 poduri sunt în funcțiune). De asemenea, în anul 2022 s-au curățat 2,2 mii km de drumuri de stat (inclusiv aproximativ 612 km în Harkivska, 588 km în Mykolaiv și 516 km în regiunile Kiev) [12, p. 18].

Odată cu începutul războiului, calea ferată ucraineană și-a demonstrat clar rolul său ca obiect al infrastructurii critice, contribuind la evacuarea gratuită a milioane de cetățeni ucraineni (precum și a unui număr mare de persoane de afaceri) care s-au găsit în zona de război; și de asemenea, pentru livrarea de materiale și echipamente critice în aceste regiuni. În condițiile războiului, calea ferată ucraineană a devenit o țintă activă pentru bombardamentele și atacurile rusești. Potrivit estimărilor preliminare, pierderile directe totale ale căii ferate sunt estimate la 4,3 miliarde de dolari [ibidem, p. 19].

Industria aviației a început să sufere pierderi din cauza agresiunii militare chiar înainte de începerea ostilităților. Astfel, la data de 12 februarie 2022 companiile de asigurări globale au informat transportatorii ucraineni despre rezilierea asigurării aeronavelor din cauza amenințării mari de invazie a Rusiei. Aceasta a dus la anularea zborurilor transportatorilor aerieni internaționali către Ucraina. Odată cu începutul ostilităților, spațiul aerian de deasupra Ucrainei a fost închis instantaneu, iar conexiunea aeriană a fost întreruptă. În același timp, trupele ruse au început atacuri active cu rachete asupra tuturor aerodromurilor cheie ale Ucrainei, încercând să o priveze de capacitatea de a furniza apărare aeriană. Ca urmare, 19 aerodromuri din 35 au fost avariate, inclusiv 12 civile și 7 aerodromuri cu dublă destinație (excluzând aerodromurile militare). Unele aerodromuri au fost bombardate în mod repetat. Ca și în cazul situației rutiere, informații detaliate despre starea avariei/posibilitatea reparării aerodromurilor din majoritatea aeroporturilor poate fi stabilită doar în rezultatul examinării tehnice, care, la rândul lor, sunt posibile numai după încheierea ostilităților active. Cu toate acestea, conform calculului preliminar, valoarea pagubelor aduse industriei aviatice (aeroporturi, aerodromuri, echipamente aviatice) este de aproximativ 2,14 miliarde USD [ibidem].

Pierderile aduse infrastructurii portuare și întreprinderilor aferente acesteia sunt estimate la 496 milioane USD. Această estimare include atât infrastructura portuară, cât și facilitățile transport pe apă internă, care au fost distruse în urma războiului. În total, cel puțin patru proprietăți au fost distruse sau avariate de la începutul războiului: terminalul de cereale din portul Mykolaiv „Nika-Tera”, porturile Mariupol,

Berdyanska și Skadovska rămân încă ocupate. Deși au fost eliberate, porturile Kherson, Mykolaiv și portul Olvia încă nu sunt funcționale. Din cauza blocării părții de jos, râul Nipru nu este navigabil [ibidem, p. 20].

Pierderile aduse operatorilor poștali sunt estimate la 13 milioane de dolari. Suma este calculată pe baza datelor de la Ukrposhta și Nova poshta. De la începutul războiului, câteva sute de oficii poștale au fost distruse sau deteriorate, zeci de terminale/depouri și vehicule, precum și un număr mare de colete pentru care operatorii sunt responsabili financiar. Pierderile totale directe ale operatorilor de telecomunicații sunt estimate la 566 milioane USD [ibidem, p. 21].

Pierderile directe documentate din distrugerea unităților de sănătate se ridică la 1,8 miliarde USD. În total, de la începutul războiului, cel puțin 1.216 instituții de sănătate au fost avariate sau distruse. Acestea includ spitale, policlinici, clinici stomatologice, centre de consultanță și diagnostic, cabinete medicale, posturi de paramedici și moașe, ambulatorii, centre de reabilitare și sanatare, centre de laborator și centre de păstrare a sângelui, clădiri comerciale ale instituțiilor de sănătate. Daunele aduse unităților de sănătate reprezintă aproximativ 1,2% din costul total al pierderilor Ucrainei. După tipurile de unități de îngrijire a sănătății. Mai mult de jumătate din pierderile directe ale industriei de sănătate sunt concentrate în două regiuni-Donetsk și Harkov [ibidem, p. 8, 9].

În condițiile de război, au crescut, de asemenea, costurile directe ale asistenței medicale. Conform calculului experților, până la sfârșitul iernii anului 2023, valoarea pierderilor cauzate comerțului a crescut la 2,6 miliarde de dolari, iar industria medicală a suferit distrugerii de infrastructură de încă 100 de milioane de dolari, astfel încât pierderile directe totale ale acestui sector sunt estimate la 1,8 miliarde de dolari. În același timp, în ultimele calcule, experții proiectului KSE „Rusia va plăti” au estimat pierderilor pentru industrie și întreprinderi de la 13 miliarde de dolari în decembrie 2022 [13].

d) Agricultură, resursele funciare și fondul forestier

Începând cu data de 24 februarie 2023, valoarea pierderilor directe suferite în domeniul agroindustrial al Ucrainei a fost de 8,7 miliarde USD. Evaluarea pierderilor directe ale complexului agroindustrial și infrastructurii agricole include următoarele componente principale: pierderea de mașini agricole; pierderea ascensoarelor și a grânelor; pierderile de animale; pierderi ale culturilor perene din cauza deteriorării plantațiilor; pierderi în domeniul apiculturii; pierderea produselor finite din cauza deteriorării și furtului acestora. Cea mai mare pierdere se referă la distrugerea utilajelor agricole, valoarea cărora se ridică la peste 4,65 miliarde USD. A doua categorie de pierderi sunt cele condiționate de furturile militarilor ruși, costul total al cărora este estimat la 1,87 miliarde USD. Infrastructura de depozitare a produselor agricole a suferit pierderi semnificative. Capacitatea totală a grânelor distruse ajunge la 8,2 milioane de tone, iar capacitatea hambarelor avariate ajunge la 3,25 milioane de tone capacitate de depozitare. Costul refacerii instalațiilor distruse este estimat la 1,33 miliarde USD [14, p. 15-16].

e) Dimensiunea ecologică

Valoarea pagubelor cauzate pădurilor din Ucraina, care, conform rezultatelor primului an al războiului, se ridică la 4,5 miliarde USD [15]. Potrivit Zoë Environment Network, suprafața totală a incendiilor forestiere în teritoriile în care au avut loc ostilități active este de aproximativ de 298.000 de hectare. Conform calculului Serviciului de Statistică al Ucrainei - suprafața plantațiilor forestiere care a fost distrusă este de aproximativ 5270 hectare. Pierderile fondului forestier din cauza incendiilor sunt estimate la peste 82,9 milioane de metri cubi de lemn cu o valoare estimată la 4,5 miliarde USD [ibidem]. De asemenea, agresiunea militară a Rusiei a dus la o serie de impacturi periculoase asupra tuturor componentelor mediului: atmosferă, soluri, peisaje, ape, vegetație, faună. Principalul pericol pentru mediu în condițiile operațiunilor militare este legat de riscul de poluare ca urmare a deteriorării întreprinderilor industriale și a infrastructurii în urma loviturilor cu muniții. Printre numeroasele întreprinderi industriale care au suferit distrugerii și care pot condiționa daune asupra mediului înconjurător, cele mai periculoase din punct de vedere ecologic sunt cele din Chornobyl, Zaporizhzhya, Hmelnytskyi, Rivne și centralele nucleare din Ucraina de Sud, Kiev, Dnipro, CHE Kremenciuk, Dnistrovsk și Kakhovskaya, centralele termice, întreprinderile chimice și metalurgice, mine, rafinării de petrol, întreprinderi, depozitarea produselor petroliere etc. Deteriorarea infrastructurii și deconectarea de la sursa de energie a întreprinderilor miniere de cărbune, cât opririrea sistemică de drenaj a apei de mină

și, în unele cazuri - inundarea minelor vor condiționa poluarea apelor de suprafață, inundații și poluarea zonelor din apropiere.

În contextul analizei prejudiciilor cauzate de operațiunile militare ruse în Ucraina, merită atenție și gradul de poluare a solului. Riscuri de deteriorare a solului în zonele de război este enorm. Din 24 februarie 2022, au avut loc încălcări repetate ale structurilor hidraulice, a sistemelor și obiectelor de alimentare cu apă și drenaj. În total, de la 1 martie 2023, din cauza ostilităților, 1.220 de cazuri de întrerupere a muncii și situații de accidente au avut loc la cel puțin 629 de fabrici industriale, 27 întreprinderi și alte obiecte ale infrastructurii critice care ar putea duce la poluarea mediului ambiant. Ca urmare a manevrelor militare, construirea de fortificații, explozii s-a complicat gestionarea deșeurilor, în special în zonele populate de-a lungul liniilor frontului. Potrivit datelor Zoë Environment Network, sunt expuși riscului de deteriorare sau poluare 188.000 de kilometri pătrați de sol. De asemenea, ca rezultat al bombardamentelor, 105.000 de kilometri pătrați de sol au fost contaminați [16, p. 27].

Operațiunile de luptă pe teritoriul Ucrainei au dus la poluare și pagube semnificative fondului rezervațiilor naturale. În zona de luptă erau 393 rezervații naturale și obiecte ale rețelei Smarald, ceea ce reprezintă mai mult de o treime din întreg fondul rezervației naturale al Ucrainei. În total, în urma agresiunii, au fost distruși aproximativ 46.000 de kilometri pătrați de obiecte. Cele mai mari riscuri sunt legate de incendiile forestiere care apar ca urmare a exploziilor de muniție sau a acțiunilor de luptă. În plus, suprafețe importante de pădure au suferit deteriorări din cauza manevrelor tehnicii militare și din cauza exploziilor de muniții. Potrivit Zoë Environment Network, 298.000 de hectare de pădure au fost distruse. De asemenea, în zona de luptă au fost distruse 1.438 mii hectare de câmpii ca rezultat al incendiilor de iarbă, care împreună cu arderea petrolului și a produselor petroliere a provocat o poluare semnificativă a aerului. Astfel, potrivit estimărilor, din cauza ostilităților din Ucraina, 5,5 milioane de tone de emisii de poluanți au fost aruncate în atmosferă: oxizi de azot, monoxid de carbon, compuși organici volatili nemetanici, oxizi de sulf praf, substanțe sub formă de particule solide în suspensie: plumb, cadmiu, mercur, arsenic, chrome, cupru, nichel, seleniu, zinc; dibenzo-para-dioxine și dibenzofurani policlorurați. Daunele cauzate de emisiile de poluanți în aer se ridică la aproape 25,8 miliarde USD, dintre care 15 miliarde USD sunt daune cauzate din incendii forestiere, 10 miliarde USD - daune din incendii de iarbă, 752 milioane USD - daune din arderea petrolului și a produselor petroliere [17, p. 28].

Începutul războiului a paralizat practic multe aspecte ale protecției mediului. Distrugerea sistemului de protecție a mediului în zonele de luptă a dus la pierderea informațiilor despre starea mediului, monitorizarea mediului nu se realizează pe o parte a teritoriilor ocupate, nu sunt prevăzute serviciile ecosistemice și măsuri de îmbunătățire a stării mediului și de reducere a acesteia, nu sunt implementate sisteme privind purificarea emisiilor de gaze. Pentru a reduce impactul negativ al daunelor războiului asupra mediului, este necesar să se ia măsuri imediate pentru protejarea și refacerea ecosistemelor din zonele afectate. Asemenea măsuri pot include reabilitarea terenurilor, refacerea plantațiilor forestiere, purificarea resurselor de apă, eliminarea munițiilor și a minelor, precum și măsuri de prevenire a poluării [ibidem].

f) Sistemul de învățământ

Domeniul educației este unul dintre cele mai afectate. Ca urmare a luptelor duse, au fost distruse 3.170 instituții de învățământ. Dintre acestea, aproape 1.500 sunt instituții de învățământ secundar, 909 sunt instituții preșcolare, iar 528 sunt instituții de învățământ superior. La sfârșitul lunii februarie 2023, pierderile în domeniul educației au atins cifra de 8,9 miliarde USD [18]. În plus, procesul de învățământ în multe regiuni a fost sistat sau s-a trecut la învățământul on-line. Acest lucru a forțat statul să reducă cheltuielile destinate educației de la bugetul de stat, pentru a direcționa o parte din bani către cele mai urgente nevoi precum apărarea, ajutorul în caz de dezastre și nevoi sociale sporite. În total, ca urmare a ostilităților, cel puțin 915 obiecte ale infrastructurii educaționale au fost distruse și 2.165 au fost avariate. Instituțiile de învățământ ale căror pagube sunt evaluate includ și instituții preșcolare (grădinițe), secundare (școală), preuniversitare (facultate și școli tehnice), învățământ superior (institute, universități, academii) și învățământ de specialitate. Principalele pierderi în domeniul educației se referă la școlile gimnaziale, preșcolare și profesionale. Operațiunile militare active în cele 11 regiuni ale Ucrainei, au adus mari pierderi din distrugerea și deteriorarea instituțiilor de învățământ în Harkiv, Donețk, Regiunile

Cernihiv, Zaporizhzhia și Kiev, fiind distruse 1.497 școli și 909 de grădinițe. Mai puțin a fost afectate zonele Volyn, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Poltava, Ternopil și regiunea Cernăuți. De asemenea, în condițiile războiului, infrastructura științifică a suferit pierderi. Conform estimărilor preliminare, au fost distruse, deteriorate sau îndepărtate pentru nevoile Forțelor Armate ale Ucrainei 117 obiecte de imobil și 34 de institute ale Academiei Naționale de Știință a Ucrainei. Pierderile aduse institutelor științifice ale Academiei Naționale de Știință a Ucrainei se ridică la 7,8 milioane USD [ibidem].

j) Sectorul energetic

Daunele aduse sectorului energetic ucrainean prin loviturile masive cu rachete din partea Rusiei începând cu luna octombrie 2022 au condiționat pierderi directe sectorului energetic în valoare de 8,1 miliarde USD. Creșterea pierderilor s-a produs în raport cu daunele cauzate anterior energiei nucleare, precum și în legătură cu actualizarea calculului privind daunele aduse instalațiilor de transport a gazelor naturale. Suma pierderilor directe cauzate complexului agroindustrial și resurselor funciare este de 8,7 miliarde USD [ibidem]. Sectorul producerii și transportării energiei electrice suferă cel mai mult din cauza agresiunii militare ruse. Federația Rusă continuă să efectueze atacuri țintite și la scară largă asupra obiectelor, care asigură producerea, transportul și distribuția energiei electrice. Pe parcursul primului an de război a existat o invazie la scară largă asupra tuturor centralelor termice controlate de Ucraina (TES), centralelor hidroelectrice (HEP) și de asemenea, asupra a 13 centrale termice (CHP). În plus, cea mai mare centrală nucleară din Europa, centrala de la Zaporizhzhya (capacitatea centralei nucleare a fost mai mare de 10% a din întreaga capacitate a sistemului energetic ucrainean înainte de invazia rusă) rămâne sub ocupația rusă, menținând un control limitat din partea SE „NAEK Energoatom”. Centrala nucleară ocupată nu furnizează energie electrică. Statul își asigură nevoile interne din sistemul energetic ucrainean, precum și din generatoare diesel.

De asemenea, pe teritoriile ocupate de către Federația Rusă după 24 februarie 2022 au fost amplasate TPP-urile în Vugleghirska, Zaporizhzhya și Luhansk, iar TPP-ul Kurakhivska este înconjurat de bătălii aprige. Kakhovskaya, care a suferit și pagube semnificative, rămâne ocupată ca urmare a bombardamentelor efectuate de trupele ruse. Producătorii de energie electrică din surse regenerabile (SRE) suferă și ei pierderi semnificative. Conform Secretariatului Cartei Energiei, 13% din capacitatea de generare solară este situată pe teritoriile ocupate, iar 8% din bateriile solare au fost avariate sau distruse; aproximativ 80% din generarea energiei eoliene a fost parțial deteriorată din cauza bombardamentelor; 2% din capacitățile bioenergetice sunt în zona de ocupație rusă. Cel puțin 4 centrale axate pe producerea energiei din biogaz au suferit ca rezultat al bombardamentelor. Continuarea ostilităților active pe o mare parte a teritoriului Ucrainei, precum și bombardarea masivă de către Federația Rusă a dus, de asemenea, la deteriorarea și distrugerea obiectelor transportul și distribuția energiei electrice. Valoarea daunelor directe cauzate ca urmare a invaziei ruse a afectat sistemul de transport al energiei electrice. Conform estimărilor, valoarea pierderilor din sectorul energetic ajunge la 2 miliarde USD, iar cea a companiilor operatoare de distribuție - peste 350 de milioane USD. În primele luni ale invaziei, Federația Rusă a distrus instalațiile de procesare și depozitare a petrolului și a produselor petroliere. Astfel, au fost distruse 30 de depozite de petrol de diferite dimensiuni și de diferite niveluri de modernizare, precum și combustibilul care a fost stocat în ele. Conform estimării, pierderile directe cauzate sectorului de depozitare a combustibililor se ridică la aproape 260 de milioane de USD. În plus, agresorul a tras în repetate rânduri spre marile rafinării de petrol care erau active - Shebelinsky (regiunea Harkivsk) și Kremenchuk (regiunea Poltava) [20, p. 24].

i) Protecție socială

Războiul din Ucraina a avut consecințe directe asupra societății. Efectele acestuia au agravat situația populației atât din punct de vedere economic, cât și social. Războaiele au ca efecte asupra societății tulburări în toate sectoarele, provocând dezordine și haos în țară. De asemenea, războaiele produc tulburări la nivel psihologic, violențe fizice [21]. Principala consecință a războiului din Ucraina este pierderea de vieți umane și criza umanitară asociată cu multitudinea de oameni asediați și strămuțiți. Invazia Ucrainei de către Rusia constituie o criză umanitară majoră care afectează milioane de oameni și condiționează un șoc economic grav a cărui durată și amploare sunt incerte [22]. Dincolo de catastrofa umanitară, războiul care se desfășoară lângă granițele Republicii Moldova are profunde consecințe economice, nu doar pentru

cele două țări [23]. Zeci de mii de ucraineni continuă să-și părăsească țara zilnic ca urmare a războiului. Pe 28 martie 2022, numărul refugiaților a ajuns la 3,86 milioane -conform datelor furnizate în aceeași zi de Agenția Națiunilor Unite pentru Refugiați [24].

Ca urmare a ostilităților, sistemul social a avut de suferit, în special instituții de asigurări sociale distruse sau deteriorate, tabere de copii și orfeline, școli-internat, instituții de reabilitare, azile pentru persoanele fără adăpost. Daunele aduse infrastructurii serviciilor sociale se ridică la 0,2 miliarde USD. Zone cu cele mai mari distrugerii din sfera socială sunt situate în orașul Kiev și în următoarele regiuni: Kyivska, Donețk, Dnipropetrovsk, Jytomyr, Zakarpattia, Zaporizhzhya, Lugansk, Mykolaiv, Sumy, Odesa, Harkov, Herson, Cernihiv. Obiecte distruse din sfera socială sunt situate în Luhansk, Donețk, Zaporizhzhia, Kiev, Mykolaiv, Regiunile Sumy, Harkiv, Herson, Cernihiv și în orașul Kiev [25].

Ca urmare a agresiunii ruse, numărul persoanelor care au avut nevoie de asistență socială a crescut semnificativ. Potrivit Fondului de pensii al Ucrainei, în 2022 s-au finanțat plăți către 32,9 mii persoane care au devenit invalide în urma războiului, 33,5 mii persoane care au fost concediați din serviciul militar din cauza handicapului, precum și 21.900 de membri ai familiilor care și-au pierdut susținătorul de familie. În total, acestor categorii de cetățeni li s-au alocat 5,1 miliarde de grivne. Pe parcursul unui an de război, milioane de ucraineni au fost forțați să devină persoane strămutate în interiorul țării sau să migreze în străinătate. Potrivit Ministerului Politicii Sociale, numărul persoanelor strămutate intern în perioada impunerii legii marțiale a crescut până la 5 milioane de oameni, dintre care mai mult de o treime aveau nevoie de ajutor pentru ședere. Cheltuielile totale pentru anul 2022 pentru plata indemnizației de locuință a fost de peste 50 de miliarde UAH. Cel mai mare număr de oameni s-a mutat din teritoriile unde s-au dus lupte active și anume din: regiunea Donețk - 526,1 mii de oameni, regiunea Harkiv - 461,9 mii persoane, regiunea Dnipropetrovsk - 448,3 mii persoane, regiunea Kiev - 334 mii de oameni și orașul Kiev - 374,1 mii de oameni. În martie 2022, peste 500.000 de oameni s-au mutat în țară. La 1 februarie 2023, numărul persoanelor strămutate a ajuns la 4,86 milioane [ibidem].

1) Cultură

De la începutul invaziei ruse, sfera culturii a cunoscut cele mari pierderi din întreaga istorie a Ucrainei independente. Pentru fiecare țară, cultura este baza autodeterminării. fiecărui stat. Distrugerea obiectelor culturale, precum muzeele, clădirile istorice, monumentele și operele de artă ale unor oameni de seamă sunt o lovitură foarte dureroasă pentru ucraineni, pentru că odată cu distrugerea fiecărui obiect cultural se pierde și o parte din istoria Ucrainei și a poporului ucrainean. Datorită intensității mari a ostilităților în estul și sudul Ucrainei, precum și a atacurilor regulate cu rachete și bombardarea pe întreg teritoriul, majoritatea instituțiilor culturale și sportive și-au oprit activitatea. Ca urmare, 12,5 milioane de locuitori din cel puțin 6 regiuni ale țării (regiunile Donețk, Zaporizhzhya, Lugansk, Mykolaiv, Harkov, Herson) au pierdut accesul la servicii, alte 13 milioane de persoane din 7 regiuni sunt limitate în primirea lor. Pierderile patrimoniului cultural național este greu de evaluat nu numai din punct de vedere fizic, dar și datorită valorii lor culturale. Convenția de la Haga din 1954, la care Ucraina a aderat în 2020, obligă țările să se abțină de la acte ostile împotriva valorilor culturale în timpul unui conflict armat.

Astfel, conform registrelor patrimoniului cultural național din Ucraina, există aproximativ 15.500 obiecte de patrimoniu cultural, dintre care circa 1,2 mii sunt obiecte de însemnătate națională și 14,3 mii - locală. Aceste obiecte sunt aranjate după opt tipuri: istorice, arhitecturale, situri arheologice, peisaj, obiecte de artă monumentală, obiecte urbanism, obiecte de artă de grădină și parc și obiecte de știință și tehnici. Printre cele mai mari pierderi ale acestui război pe frontul cultural se numără Sviato-Uspenska Sviatohirska Lavra, care este inclusă în registrul monumentelor UNESCO, muzeul lui Hryhoriy Skovoroda, autorul lucrării filozofice și artistice de renume mondial și chiar o colecție de aur scitic, care a fost găsită de arheologi în anii 50 ai secolului trecut. În plus, semnificativ alte obiecte culturale și religioase importante au fost distruse, inclusiv Mykolayivskyi Palatul Culturii Orașului „Navă”, Teatrul Dramatic Mariupol, Harkov Teatrul Național Academic de Operă și Balet M. V. Lysenko, Muzeul de Antichități din Cernihiv, clădirea Harkov „Slovo” și multe altele. De la începutul agresiunii militare a Rusiei, conform pierderilor documentate, Ucraina a avut de suferit deteriorarea a 348 obiecte religioase, 703 case de cultură/palate de cultură, 82 muzee, 157 hoteluri/restaurante și 8 stadioane de sport, care sunt în mare

parte situate în 14 regiuni țări: Dnipro, Donețk, Jytomyr, Zaporizhzhya, Kiev, Luhansk, Lviv, Mykolaiv, Odesa, Sumy, Harkov, Herson, Cernihiv și Kiev. De la 1 septembrie, ponderea daunelor directe cauzate infrastructurii sferelor culturii, religiei și turismului este de 2,2 miliarde de dolari. În total, de la începutul războiului, au fost avariate sau distruse cel puțin 1.800 de obiecte culturale, 348 de clădiri de cult, 343 de obiecte sportive, 164-turism [26, p. 9-13].

Concluzii

Analizând impactul invaziei Federației Ruse în Ucraina, este de menționat faptul că pierderile directe aduse Ucrainei pentru un an de război sunt estimate la peste 411 miliarde de dolari [27]. Estimările reale ale pierderilor cauzate de invazia Rusiei în Ucraina vor fi posibile la sfârșitul războiului. Actualmente continuă desfășurarea acțiunilor de luptă pe teritoriul Ucrainei, acțiuni care au un impact direct asupra tuturor sferelor de activitate: economie, sfera energetică, transport, infrastructură, ecologie și agricultură, învățământ și cultură. Cea mai mare pierdere a Ucrainei sunt, însă, cetățenii țării, în special a copiilor care sunt viitorul oricărui stat. Pentru lichidarea consecințelor războiului, consecințe care vor avea răsunet pentru mulți ani înainte, va fi necesară consolidarea forțelor tuturor statelor occidentale.

Referințe:

1. *Za рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд.* https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/?fbclid=IwAR17vxJbqNYf_Aa4qL_kPDvj27qYW2RQ9G_OoKJeZrCpo8SZ-DojuUF34zU
2. *Презентовано звіт щодо збитків України, завданих РФ за рік війни: деталі.* <https://yur-gazeta.com/golovna/prezentovano-zvit-shchodo-zbitkiv-ukrayini-zavdanih-rf-za-rik-viyni-detali.html>
3. *Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення.* Березень 2023, 50 p. https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf?fbclid=IwAR3pTI7uOVqw1f_A65HhBJc7CJvxVWiygOh-AzzS--al_tKJe65Jkxre54Y
4. *Za рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд.* https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/?fbclid=IwAR17vxJbqNYf_Aa4qL_kPDvj27qYW2RQ9G_OoKJeZrCpo8SZ-DojuUF34zU
5. *Звіт про прямі збитки інфраструктури „ор. cit”.*
6. *Ibidem.*
7. *Za рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд.* https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/?fbclid=IwAR17vxJbqNYf_Aa4qL_kPDvj27qYW2RQ9G_OoKJeZrCpo8SZ-DojuUF34zU
8. *Звіт про прямі збитки інфраструктури „ор. cit.”* p. 7-8.
9. *Ibidem*, p. 14.
10. *Za рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд.* https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/?fbclid=IwAR17vxJbqNYf_Aa4qL_kPDvj27qYW2RQ9G_OoKJeZrCpo8SZ-DojuUF34zU
11. *Ibidem.*
12. *Звіт про прямі збитки інфраструктури „ор. cit”,* p. 18.
13. *Za рік повномасштабної війни росія завдала збитків „ор. cit”.*
14. *Звіт про прямі збитки інфраструктури „ор. cit”,* p. 15-16.
15. *Za рік повномасштабної війни росія завдала збитків „ор. cit”.*
16. *Звіт про прямі збитки інфраструктури „ор. cit”,* p. 27.
17. *Ibidem*, p. 14.

18. За рік повномасштабної війни росія завдала збитків „op.cit”.
19. *Ibidem*
20. Звіт про прямі збитки інфраструктури „op. cit.,” p. 24.
21. *Cuáles son las principales consecuencias de la guerra? El caso de Ucrania.* <https://www.accioncontraelhambre.org/es/principales-consecuencias-guerra-ucrania>
22. *Guerre en Ukraine: Conséquences économiques et sociales et implications pour les politiques publiques.* <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/f111a540-fr/index.html?itemId=/content/publication/f111a540-fr>
23. MIRCA C. *Consecințele economice ale războiului dus de Rusia în Ucraina, în discuții la Punctul pe Azi.* <https://tvr Moldova.md/article/16b983f3212f3849/consecintele-economice-ale-razboiului-dus-de-rusia-in-ucraina-in-discutii-la-punctul-pe-azi.html>
24. Sandra Municio. *El impacto y las consecuencias de la guerra de Ucrania.* <https://euroefe.euractiv.es/section/exteriores-y-defensa/infographic/el-impacto-y-las-consecuencias-de-la-guerra-de-ucrania/>
25. Звіт про прямі збитки інфраструктури „op. cit.” p. 46.
26. *Ibidem*, p. 9-13.
27. Презентовано звіт щодо збитків України, завданих РФ за рік війни: деталі. <https://yur-gazeta.com/golovna/prezentovano-zvit-shchodo-zbitkiv-ukrayini-zavdanih-rf-za-rik-viyni-detali.html>

Date despre autor:

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: svetlana.cebotari11@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9073-104

Prezentat la 20.09.2023

CZU: 342.924:94(498.8)

[http://doi.org/10.59295/sum8\(168\)2023_39](http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_39)

CÂTEVA PROBLEME ADMINISTRATIVE APLICATE CA URMARE A UNIRII DOBROGEI CU ROMÂNIA

Volumia SÎNGEORZAN,

Universitatea Liberă Internațională Moldova

Transformarea geopolitică a Peninsulei Balcanice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a transformat ireversibil compoziția politică și etnică a regiunii, după înființarea unor state ca România, Bulgaria, Serbia, Grecia. Pe fondul construcției statului și a națiunii, elitele politice din statele menționate mai sus au decis să omogenizeze și să reconstruiască societatea pentru a justifica revendicările teritoriale dorite de conducătorii politici din statele menționate anterior. Acest proces de omogenizare a fost realizat prin acțiuni de integrare pentru populațiile care aparțineau uneia dintre națiunile diferite cultural și, de asemenea din punct de vedere al identității. În unele cazuri, grupuri etnice mai puțin numeroase au fost asimilate efectiv în cadrul națiunii și, implicit, în cultura oficială, cum ar fi cazul Greciei, Bulgariei și, într-o mai mică măsură, a Serbiei. Dobrogea nu făcea excepție și a cunoscut evoluții demografice extrem de interesante.

Cuvinte-cheie: omogenizare, turc, etno-cultural, toponymy, mozaic, grupuri etnice.

SOME ADMINISTRATIVE PROBLEMS APPLIED AS A RESULT THE UNION OF DOBROGEA WITH ROMANIA

The geopolitical reconfiguration of The Balkan peninsula in the second half of the 19 th century irreversibly transformed the ethnic and political composition of the region after founation of states like Bulgaria, Serbia and Greece. On the background of the attempt of state and nation frame, political elites from theabove mentioned states decided to homogenize and rebuild the society tojustify territorial claims that political rulers from the state previously mentioned hoped for. This process of homogenization has been realized through actions of settlement for populations thst belonged to one of the mentioned nations culturally and also from the identity point of view. In some cases, less numerous ethenic groups have been settled and assimilated effectively to the nation and implicitly to the official culture like in the case of Greece, Bulgria and in a less extend, Serbia. Dobrogea was no eception and knewextremely interesting demographic evolutions.

Keywords: homogenization, turkish, etno-cultural, toponymy, mosaique, ethnic groups.

Câteva idei introductive

Caracteristica socială a Dobrogei diferă de restul spațiului românesc, datorită faptului că aici trăiau cele mai multe comunități etnice, în comparație cu restul teritoriului, înregistrându-se clivaje importante create de particularitățile acestui spațiu intrat în componența României după 1878. ---

Provincia se încadra în ceea ce se poate numi „grupuri marcate de dinamica socială” element de altfel specific societăților în tranziție definite de autori precum Pierre Bourdieu sau Max Weber [1]. Unele aspecte administrative care au definit elita politică dobrogeană au fost marcate de o anumită tipologie a mentalului colectiv, ce a păstrat modul tradițional de gândire al comunităților care trăiau în această provincie a României. Aceste tradiții reprezentau liantul care păstra unitatea grupului ce nu se putea destructura, asigurând guvernarea politică a unor elite. Câteva trăsături ale teoriei modernizării sociale și politice teoretizate de autori din spațiul anglo-saxon [2] susțin ideea conform căreia: „modernizarea este o teorie a difuzării inovațiilor dinspre un centru evoluat, care le produce spre o zonă periferică” [3], care necesită evoluție și progres instituțional. Elitele politice românești se adaptau ideilor conform cărora la mijlocul secolului XIX dezvoltarea societății românești presupunea neapărat modernizarea tuturor structurilor ei și crearea unor instituții care să demareze acest proces foarte important. Se punea problema modelului ce urma să fie aplicat. Ca urmare apar mai multe opinii, care au creat un dezacord între tabăra tradiționalistă, conservatoare și tabăra modernistă reprezentată de liberali, care se profila ca un spațiu public de dezbateri pe tema proiectelor de modernizare de la acea dată. Acest lucru a dat naștere la două principale grupări: tradiționaliștii pe

de o parte și modernistii pe de altă parte. Ca urmare, tradiționaliștii considerau că modernizarea României și implicit a Dobrogei trebuia să fie realizată într-un ritm moderat, adaptat la realitățile românești, pentru a nu se produce rupturi ireparabile. Moderniștii afirmau că modernizarea societății românești trebuia să fie echivalentă cu o „intervenție chirurgicală” [4], fără să țină cont de tradiții.

Trecutul nu trebuia să frâneze progresul în opinia lui A. D. Xenopol, care argumenta că: „un progres fără durere și suferință este inimaginabil” [5].

Probleme administrative în structura etnică a Dobrogei în favoarea populației românești

Cazul Dobrogei este deosebit din punct de vedere al analizării elitelor puterii deoarece în administrație au fost implicați mulți din cei care făceau parte din comunitățile etnice. Procesul de integrare a produs și o naționalizare a elitelor administrative în sensul că la nivelul primăriilor, al consiliilor județene se găsesc mulți etnici români. Acest fenomen a fost cercetat de către echipele studențești regale organizate și finanțate de Fundațiile Regale. Trebuiau observate și analizate particularitățile tradițiilor impuse de lungul proces de otomanizare pe care l-a cunoscut Dobrogea timp de cinci secole. În programele de cercetare rurală, Dimitrie Gusti a identificat și problema colonizărilor din trecut și de dată recentă [6], urmând ca în viitor să se facă anchete sociale despre acest fenomen în diferite comunități care au făcut obiectul colonizărilor. Dimitrie Gusti și echipa sa cerceta elementele de ordin etnic, economic și religios care existau în cadrul Dobrogei. Fenomenul în sine a produs transformări în structura etnică și a modificat raportul demografic în favoarea populației românești, ceea ce a constituit un interes pentru Școala Sociologică de la București¹, care a investigat o serie de comunități rurale. Observăm că munca de investigație socială și cercetarea comunităților a avut loc pe întreg teritoriul dobrogean, în sate reprezentative, în perioada anilor 1835-1838. După anul 1878 în cele două autorități statale diferite încep acțiuni de integrare de către Bulgaria și România pentru naționalizarea teritoriului nou dobândit. Partea de nord a Dobrogei, de la Gurile Dunării și până la Silistra, a fost integrată României, în timp ce partea Dobrogei de Sud² a fost integrată Bulgariei pentru a o cointeresa ca stat în susținerea intereselor europene în zona balcanică. Ceea ce va întreprinde statul bulgar pentru a bulgariza și deotomaniza Dobrogea de Sud va întreprinde și tânărul stat român pentru a definitiva procesul de integrare a Dobrogei de Nord.³

Influențele culturale care au existat în Balcani au construit un tip unic de geografie umană specifică acestui areal cultural și politic aparte. Astfel putem vorbi de apariția elitelor care au gestionat puterea politică, aspect care și-a impus dominația asupra restului societății, monopolizând resursele statului obținute prin taxarea țăranilor [7].

Astfel se explică modul diferit de abordare, model care va fi prezent și în Dobrogea ca sistem politic, social și economic. Modelul statului modern, văzut de Michael Mann în vestul Europei, apare și în Balcani într-o formă coruptă. Față de România unde elita existentă coordonează apariția instituțiilor, în Bulgaria elita apare odată cu instituțiile.

Problema Bulgariei s-a datorat faptului că elitele au apărut odată cu dezvoltarea infrastructurală a statului și au acaparat aparatul instituțional fără de care nu ar fi putut să existe [8]. Așa apar practic și diferențele de sistem în spațiul dobrogean care, deși anterior avusese o organizare identică sub Imperiul Otoman, cunoaște diferențe semnificative de sistem politic în teritoriul nou configurat împărțit între România și Bul-

¹ Pentru cunoașterea și analiza evoluției Școlii Sociologice de la București sunt disponibile mai multe volume. Cea mai bună analiză din spațiul academic românesc a personalității lui Dimitrie Gusti și a Școlii create de acesta este realizată de Zoltan Rostas în lucrarea *O istorie orală a Școlii Sociologice de la București*, publicată la Editura Printeh în anul 2001.

² Județelor Constanța și Tulcea li se adăugaseră de la 1913 și până la 1940 alte două județe: Durostor și Caliacra

³ Denumirea de Dobrogea de Sud este descrisă de Valentin Ciorbea, care susține că, în epocă a fost denumită și Cadrilater. Această denumire a fost împrumutată din cartogaria militară și a desemnat spațiul militar cuprins între cetățile Silistra-Rusciuk-Caliacra-Varna cu centrul pe fortul de la Șumla, întărit de Imperiul Otoman pentru a închide culoarul dobrogean și debarșarea spre câmpia prebalcanică. În august 1913, partea de sud a Dobrogei intră în componența României, conform tratatelor de la București. În 1940, prin Tratatul de la Craiova, teritoriul în cauză revine statului bulgar, Ciorbea, V. (2008), *Evoluția Dobrogei între 1918-1944*. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare. Ediția a II a revăzută și reîntregită, Constanța, Editura Ex Ponto, p. 15.

garia după 1878 [9]. Integrarea Dobrogei în cadrul statului românesc a atras multe comunități țărănești din provincii diferite ale României interesate de împrăștierea cu suprafețe de pământ agricol. Dobrogea, ca provincie nou integrată teritoriului, a intrat în raza de influență a sistemului politic românesc [10]. Această tendință a fost întărită de legea din 1880, care a favorizat așezarea masivă a familiilor românești în Dobrogea, fenomen care a cunoscut mai multe etape [11]. Ca urmare, Dobrogea a devenit o Dacie în miniatură sau un mozaic de rase românești⁴. Împreună cu românii autohtoni din Dobrogea au venit mai multe categorii de români stabiliți în provincie, originari din Transilvania, Țara Românească, Moldova și Basarabia, dar și din diverse regiuni ale Peninsulei Balcanice, din zona Pindului și a Timokului [12]. Pe lângă aceste grupuri au mai sosit prin intermediul migrației grupuri etnice diverse precum: germanii, italienii, grecii, armenii, evreii. Toate aceste grupuri s-au așezat alături de mai vechile comunități ale turcilor, tătarilor, bulgarilor, rușilor-lipoveni, cerchezilor, care erau prezente în spațiul dobrogean la 1878, astfel au fost create noi identități sociale și loialități politice. Evident că în urma acestui proces s-au format elitele care au preluat pârghiile administrative ale provinciei. Astfel Dobrogea a devenit un mozaic lingvistic și cultural, dar și un adevărat laborator pentru promovarea identității naționale românești. Succint, astfel s-au derulat procesele de integrare în cadrul teritoriului dobrogean.

Legi noi privind provincia istorică Dobrogea, după unirea cu România

Pentru noul teritoriu anexat României, a fost Legea pentru organizarea Dobrogei⁵, publicată în Monitorul Oficial nr. 57 din 2 martie 1880. Această lege a fost numită de către Mihail Kogălniceanu „Constituția Dobrogei”, cuprinzând de fapt realitățile politice în cel mai convenabil mod pentru autoritatea nou înființată. Legea, constituia baza reglementărilor în materie legislativă specifică noii provincii încorporate statului român și a avut rolul unei legi fundamentale. Legea a fost promulgată la 9 martie 1880, dată la care înceta regimul regulamentelor ad-hoc, început în 1878, ocazie cu care debuta regimul excepțional ce a durat de la 1880 până la 1909, an în care locuitorilor din Dobrogea, li se acorda drepturile politice fundamentale.

Prevederile neliberale ale legii din 1880 au întâlnit o opoziție semnificativă în Parlamentul de la București. Însuși Mihail Kogălniceanu a contracarat aceste critici și a câștigat aprobarea Parlamentului pentru proiectul de lege prin care încercau să fie reglementate „numai prioritățile naționale”. Tot Kogălniceanu le răspundea deputaților care considerau că legea „dă viață materială, dar refuză total viața publică în Dobrogea”, în timp ce un alt deputat a afirmat că „statul român tratează Dobrogea ca o turmă de sclavi”. Tuturor opozanților politici și criticilor săi Kogălniceanu le răspundea că: „această lege este făcută pentru nimic altceva, ci pentru ca Dobrogea să devină parte din România și locuitorii ei de a se asimila încet și să devină români”. Mihail Kogălniceanu a pledat pentru punerea în aplicare a unor circulare emise de guvern, care au fost menite să extindă în provincie competențele și autoritatea instituțiilor administrative centrale și pentru a favoriza dominația politică și economică a etnicilor români. Prin urmare, au fost legiferate o serie de reglementări care trebuiau să uniformizeze instituțional, dar și politic, educațional, militar, grupurile etnice din provincie. Aceasta era viziunea lui Kogălniceanu pentru teritoriul dobrogean.

Pentru ca viața în Dobrogea să revină la o anumită normalitate trebuiau create instituții care să instaurereze ordinea. Statul român a preluat Dobrogea ca un teritoriu aflat într-o sărăcie extremă, unde bandele de tâlhari făceau legea, dispunând după bunul plac de orice și unde lipsa unor condiții minime de siguranță era de notorietate. O ordine juridică trebuia să ia ființă pentru a îngloba și armoniza noile raporturi și valori, pentru a impune și menține spiritul de unitate și mai ales ordine.

Pentru început a existat o ordine de tranziție, care mai târziu a devenit conformă cu întreg sistemul Statului Român [13]. Guvernul român avea atunci un mare jurisconsult și în special organizator al sistemului justiției, Eugen Stătescu, bun cunoscător al sistemului de justiție patriarhală din Dobrogea și al instituțiilor

⁴ Etapele s-au desfășurat în mai multe perioade: prima etapă între 1884-1891; a doua etapă între 1893-1897; a treia etapă între 1904-1907; ultima etapă între 1912-1914.

⁵ Această alcătuire juridică cuprindea șapte capitole și 68 de articole și reglementa probleme ce priveau: teritoriul, drepturile dobrogenilor, administrația din provincie, instituțiile județene, organizarea judecătorească, finanțele și puterea armată, Toma Ionescu, art. cit. p. 263.

juridice românești din trecut. Stătescu a căutat să integreze aceste instituții prin unificare, să le concretizeze într-un sistem de organizare tranzitoriu către organizarea justiției din România, care să răspundă și la necesitățile din Dobrogea. În ceea ce privește aceste necesități, era una definitorie și anume pacea între locuitori, tulburată de ororile și asupririle războiului. Pe cale de consecință, statul român a acționat în sensul consistenței instituționale pe două dimensiuni imperative: legislația de tranziție și organizarea unui sistem de administrare eficient. Dificultatea majoră rezidă în necesara schimbare de mentalitate pe care o presupune acest proces. Populațiile constituite din românii așezați în comunități, dar și din locuitori minoritari, au activat în aproape toate instituțiile administrației dobrogene. În cadrul consiliilor locale și comunale s-au respectat realitățile etnice, mulți dintre primarii de după 1878, fiind turci și tătari, conform compoziției etnice. În unele localități cum ar fi la Mangalia, Babadag, Medgidia, primarii turci și tătari au fost aleși până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Afirmarea pe plan social-politic și administrativ a turcilor și tătarilor a fost încurajată mai ales de legile speciale cu privire la Dobrogea, aplicate de guvernele românești după 1878⁶.

O serie de instituții juridice nu au fost afectate de această reorganizare, menținându-se tribunalele religioase musulmane, dar a fost instituită și obligativitatea ca în comunele mixte fiecare minoritate să fie reprezentată de un jurat [14]. La alegerile organizate se studia și aplica dispozițiile legii electorale, putând participa toți contribuabilii, cetățeni stabili, cu un venit de cincizeci de lei, dreptul de a fi aleși avându-l cei care depășeau un venit de o sută de lei. În urma alegerilor în județul Constanța, au fost aleși 4 primari români, 27 de primari musulmani și un primar bulgar, în plasa Mangalia, în cele 48 de comune au fost aleși 45 primari musulmani și trei primari români. Un exemplu pentru acele timpuri l-a dat Mangalia, unde populația era majoritar musulmană și primar a fost ales un român, Florea Iacob. În plasa Hârșova, în cele 15 comune au fost aleși 7 primari români, 7 primari musulmani și un primar bulgar [15].

Lui Remus Opreanu, prefectul județului Constanța, omul căruia nu i-a scăpat nimic neobservat și a cărui activitate administrativă a trasat un nou drum, gândul i-a fost mai mult îndreptat către școală: „Aceasta a fost una dintre preocupările mele principale. Ideile, sentimentele unei națiuni, se manifestă prin școală, depozit al culturii morale și intelectuale” [16]. Școala era locul unde se formau oameni, personalități remarcabile ale Dobrogei. Între 1879-1881, au funcționat 37 de școli în județul Constanța și s-au construit 19 localuri proprii. Construcțiile au fost făcute „prin contribuțiile laborioase și onestei populațiuni rurale” și pentru aceasta a fost destul „ca ideea să i se dea, pentru ca din tot sufletul să lucreze pentru realizarea ei” [17]. Remus Opreanu a trimis primii bursieri dobrogeni la școlile din Iași sau București, care când plecau erau conduși la gară „de colegii lor împreună cu domnul director și în sunetele imnului Frate Române” [18].

1881 este anul când a construit 25 de biserici românești, cu colecte ale locuitorilor, iar în 1882 a determinat guvernul să prevadă în bugetul statului 300.000 lei pentru Catedrala din Constanța. Nu a uitat însă nici de domeniul de sănătate a populației, întemeind spitale, unde oamenii se puteau trata. Populației românești a crescut considerabil și a condus la decizia de a înlocui denumirile localităților, fiind de fapt consemnarea unei noi stări de lucruri, o altă autoritate care impunea ordinea socială, administrativă, politică și juridică. Oamenii de cultură, istorici, oameni politici, au impus înlocuirea denumirilor unor localități în care populația românească era majoritară. În documentele oficiale ale unor localități dobrogene sunt trecute denumirile musulmane pe care le-au purtat în timpul secolelor de stăpânire otomană.

Unele probleme de administrare și modernizare socială în Dobrogea

Transformările social-economice nu au întârziat să apară, statul a devenit din ce în ce mai puternic, manifestându-se prin regimul fiscal care asigura fondurile necesare pentru proiecte de infrastructură și pentru dezvoltare. Cazul Dobrogei este diferit de restul provinciilor românești în ceea ce privește fondul funciar și

⁶ Este vorba despre: Legea de organizare a Dobrogei din 1880 și Legea pentru regularizarea proprietății imobiliare în Dobrogea din 1882, despre legi ale învățământului de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Și nu trebuie să omitem îndemnul și promisiunea egalității de tratament a lui Carol I atunci când a pus în fruntea armatei sale, piciorul în Dobrogea: aceleași drepturi pentru toate etniile trăitoare în teritoriul revenit la România, Ionescu, M. D., (1904), Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, București, Editura Artele Grafice.

distribuția pământului [19]. Statisticile în Dobrogea la 1913, consemnează multe proprietăți ce cuprindeau de la 100 la 300 de hectare deținute de un singur proprietar [20]. Dimitrie Gusti arăta în tratatele sale sociologice că „în mai toate satele și gospodăriile Plasei Constanța există marea proprietate. Ocupația locuitorilor este agricultura, creșterea oilor, viticultura și sericicultura”. Despre importanța economică a Dobrogei în general și a Constanței în special, Vasile M. Kogălniceanu remarca următoarele: „Astăzi, când avem Dobrogea, când posedăm mărețul pod peste Dunăre și când portul Constanța devine din zi în zi tot mai mult un centru comercial considerabil, azi abia ne putem da seama în deplină cunoștință de cauză de extraordinara însemnătate a Dobrogei pentru noi. Fără Dobrogea am fi fost o țară cu aripile tăiate. Grație Dobrogei am căpătat un drum la Mare și astfel întregul nostru comerț de export și o bună parte din cel de import au luat drumul apei-așa cum a dorit și prevăzut Mihail Kogălniceanu în 1880- asigurându-ne libertatea economică cea mai deplină” [21]. Problema împroprietărilor o mare realitate a vremurilor a stat în atenția sociologului Dimitrie Gusti și este consemnată de către Emanoil Bucuța, care publica un articol despre potențialul economic al Cadrilaterului în care se pot desprinde și evoluțiile demografice [22]. Erau evaluări ale procesului de integrare, care reușise să amelioreze compoziția etnică în Dobrogea. Percepțiile echipelor regale din satele dobrogene consemnau o lume rurală care devenea prin obiceiuri și mod de viață, românească, cu idealuri și năzuințe de-a lungul istoriei provinciei, dar și a statului modern român.

Concluzii

Prin toate problemele tratate, putem arăta că administrația dobrogeană a reușit să creeze personalități capabile să deruleze procesul de integrare și de românizare a provinciei. Accentul se pune pe dimensiunea interioară, pe trăire și învățare, pe exercitarea aptitudinilor și energiilor spirituale individuale, întrucât autorul actului cultural este individul (creator și receptor de valori). Acest dialog activ este un mod de a fi al culturii, care implică aspectul civilizațional „sensul activ și funcțional al culturii, domeniul acțiunii, eficacității și pozitivității” [23]. În timp ce problemele fundamentale ale culturii sunt natura și omul, cele ale civilizației sunt societatea și omul. Astfel „cultura este rezultatul detașării omului de natură, având fața îndreptată spre subiect: civilizația este rezultatul inserției omului în societate și are fața îndreptată spre obiect. În timp ce civilizația este prin excelență operă colectivă, cultura este, prin definiție, creație individuală, efort personal. Eforturile culturale individuale se condensează în valori politice, pe când eforturile civilizatoare se întruchipează în bunuri publice. În planul individualității, al subiectivității, cultura este rezultatul educației, iar civilizația este sistemul, organizat și instituționalizat, al educației civice și politice”.

În felul acesta se declanșează un proces de integrare politică și socială a grupurilor etnice din Dobrogea, pe care autoritățile îl instituționalizează și îl asumă public prin intermediul tuturor deciziilor guvernamentale, care se luau în epoca respectivă. Se proiecta astfel o filozofie ce avea să fundamenteze stăpânirea românească, care în Dobrogea a derulat un amplu proces de romanizare a provinciei prin intermediul procesului de colonizare. Personalitățile politice românești, deși nu aveau experiența cosmopolitismului, au acceptat să primească o parte exotică din Balcani, pe care au românizat-o și au construit o civilizație modernă. Armonia etnică putea fi în principiu determinată cantitativ ca relație între o matrice culturală a grupului care delimita pragurile psihologice sau cele determinate de cunoaștere și ierarhii în modelarea circuitelor de comunicare politică [24]. În revistele și ziarele tipărite în capitală și nu numai, se regăsește fizionomia societății românești cu problemele, împlinirile și aspirațiile sale. S-au ivit posibilități de aplicare a unor soluții practice cu efecte politice pozitive în peisajul social dobrogean până când treptat noua regiune urma să intre în cadrul structurii economice a statului român, dominată de marea proprietate agricolă încă nerezolvată la acea vreme. Așadar, procesul de integrare a fost unul complex și mai ales costisitor, marcând ireversibil raportul etnic și demografic în favoarea populației românești din Dobrogea. Personalitățile politice, istorice, guvernării români de după 1878 au avut o abordare cu totul de excepție pentru că nu au recurs la presiuni sau violențe. Practic a fost vorba despre o înțelepciune politică deosebită, care s-a bazat pe necesitatea modernizării Dobrogei în contextul politic al configurării națiunii românești.

Integrarea Dobrogei în cadrul teritoriului național a fost un succes, prin urmare aici s-a consolidat o cultură politică și socială specifică modernității românești.

Referințe:

1. Gil Eyal, Ivan Szelenyi, Eleanor Townsley, *Capitalism fără capitaliști-Noua elită conducătoare din Europa de Est*, trad. De Ionel Sava și Cristian Mihail Miehs, editura Omega, București, 2001.
2. Immanuel Wallerstein, *The World-System: Capitalist and the Origins of the European World- Economy in the Sixteenth Century*, New Academic Press, 1974; Robert Brenner, *Înapoierea economică în Europa de Est în lumina dezvoltării occidentale*, în Daniel Chirot (coord.) *Originile înapoierii în Europa de Est: economie și politică din Evul Mediu până în secolul XX*, traducere de Victor Rizescu, Editura Corint, București, 2004, capitolul II.
3. Daniel Chirot, *Schimbarea într-o societate periferică*, traducere de Victor Rizescu, Editura Corint, București, 2002.
4. Dudley Seers, *The Stages of Economic Growth of a Primary Producer in the Middle of Twentieth Century*, in *Imperialism and Underdevelopment*, ediție îngrijită de Robert Rhodes, New York, Monthly Review Press, 1970.
5. Andrew C. Janos, *Modernization and Decay in Historical Perspective: The case of Romania*, in Kenneth Jowit editor, *Social Change in Romania 1860-1940*, Berkeley, Institute of International Studies, University of California, 1978.
6. Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. VI, ediție îngrijită de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, Editura Academiei RSR, București, 1977.
7. Steven Pawlovitch, *Istoria Balcanilor 1804-1945*, editura Polirom, Iași, 2006.
8. Mincev D. N., *România și renașterea bulgară*, Constanța, 1936.
9. John R. Lampe, *Frontieră Imperială sau periferie capitalistă? Despre cum trebuie definită înapoierea balcanică între 1520 și 1914*, în Daniel Chirot, op. cit., capitolul VI.
10. Victor Stroescu, N.stanciu Pantely, *Pe cărările străbunilor*, în *Dobrogea Nouă*, vol. III, Bazargic, 1926.
11. Nicolae Iorga, *Droits nationaux et politiques Roumains dans la Dobroudja*, Bucharest, 1918.
12. Constantin Brătescu, *Dobrogea lui Carol și colonizările dobrogene*, în *Analele Dobrogei*, anul XIX, nr. III, 1938.
13. Romulus Perde, *Legislația și măsurile de ordine publică în Dobrogea imediat după reintegrarea în cadrul statal românesc*, în Virgil Coman, (coord.), *Dobrogea-Model de conviețuire multiethnică și multiculturală*, Editura Muntenia, Constanța, 2008.
14. Stoicescu, D. (1928), *Justiția românească în Dobrogea*, în *Dobrogea cincizeci de ani de viață românească 1878-1928*, Editura Culturală Națională.
15. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998.
16. Remus Opreanu. *Raportul către Ministerul de interne la 1880*, p. 23.
17. Constantin Scheletti, *Dobrogea și Organizarea ei*, Tulcea, Typografia Română, 1879.
18. Valentin Ciorbea. *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*. Ediția a II a revăzută și reîntregită, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008.
19. Constantin P. Rotaru, *Reformele agrare în Dobrogea Veche (1878-1930)*, Iași, f.e., 1930.
20. Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, Editura Academiei RSR, 1975.
21. Vasile M. Kogălniceanu, *Dobrogea 1879-1909. Drepturi politice fără libertăți*, București, Ed. Lib. Socec, 1910.
22. Emanoil Bucuța, *Un sat de coloniști*, în *Curierul Echipelor Studențești*, anul II, seria II, nr. 4 din 15 februarie 1937.
23. Alexandru Tănase, *Cultură și civilizație*, Editura politică, București, 1977.
24. Yona Friedman, *About Critical Groupsize*. The United Nations University, Tokyo, 1928.

Date despre autor:

Volumia SÎNGEORZAN, grad didactic I, liceul teoretic „Ioan Cotovu”, Hârșova, județul Constanța.

Tel.: 0722 43 12 54

E-mail: singeorzanvolumica@yahoo.com

Prezentat la 06.10.2023

CUPRINS

Științe juridice

Serghei BRÎNZA, Vitalie STATI
INFRAȚIUNEA DE COMLOT
ÎMPOTRIVA REPUBLICII MOLDOVA:
DIMENSIUNI JURIDICO-PENALE

Татьяна КОЛОМОЕЦ
РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА НА
ГОСУДАРСТВЕННУЮ СЛУЖБУ
В УСЛОВИЯХ ВОЙНЫ:
ПОИСК НОРМАТИВНОЙ МОДЕЛИ
(НА ПРИМЕРЕ ОПЫТА УКРАИНЫ)

Mihaela BOTNARENCO, Ion COJOCARI
RĂSPUNDEREA PENALĂ
PENTRU RECRUTAREA ILEGALĂ
A MIGRANȚILOR ÎN ERA DIGITALĂ

Svetlana SLUSARENCO
ASIGURAREA CONLUCRĂRII
EFICIENTE A SERVICIILOR
PUBLICE DECONCENTRATE

Nicolae SADOVEI
DIVERSITATEA RAPORTURILOR
JURIDICE DIN CADRUL SISTEMULUI
DE ASIGURĂRI OBLIGATORII
DE ASISTENȚĂ MEDICALĂ

Alexandru ARSENI
SUVERANITATEA NAȚIONALĂ
ȘI SPIRITUL DREPTULUI DE VOT

Oleg PÂNTEA
SINOPSĂ PRIVIND COMISIILE
LOCALE ÎMPUTERNICITE
SĂ EXAMINEZE FAPTELE ILICITE
CU UN GRAD DE PERICOL
SOCIAL REDUS – studiu de caz

Rodica CIOBANU
INTEGRITATEA - RAȚIUNEA DE „A FI”
ȘI NECESITATE DE MODERNIZARE

Ion GUCEAC
DREPTURILE SOMATICE.
CONCEPTE FUNDAMENTALE

Arkadiusz WUDARSKI
EFECTELE JURIDICE ÎN TIMPUL
RELAȚIILOR DE FACTO ÎN POLONIA

Игорь СКОРОХОД
КАТЕГОРИЯ «ДОВЕРИЕ» В
КОНСТИТУЦИОННОМ ПРАВЕ:
НЕКОТОРЫЕ ОЦЕНКИ

SUMMARY

Legal sciences

Serghei BRINZA, Vitalie STATI
3 THE CRIME OF CONSPIRACY AGAINST
THE REPUBLIC OF MOLDOVA:
CRIMINAL-LEGAL DIMENSIONS

Tatiana KOLOMOET
13 REALIZATION OF THE RIGHT
TO CIVIL SERVICE AT WAR:
THE SEARCH FOR A NORMATIVE
MODEL (BASED ON THE
EXPERIENCE OF UKRAINE)

Mihaela BOTNARENCO, Ion COJOCARI
19 PENAL LIABILITY FOR
ILLEGAL RECRUITMENT OF
MIGRANTS IN THE DIGITAL AGE

Svetlana SLUSARENCO
27 ENSURING THE EFFICIENT
COOPERATION OF DECONCENTRATED
PUBLIC SERVICES

Nicolae SADOVEI
32 THE DIVERSITY OF
LEGAL RELATIONS WITHIN
THE COMPULSORY
HEALTH INSURANCE SYSTEM

Alexandru ARSENI
40 NATIONAL SOVEREIGNTY AND
THE SPIRIT OF THE RIGHT TO VOTE

Oleg PANTEA
46 SYNOPSIS ON THE LOCAL
COMMISSIONS EMPOWERED
TO EXAMINE THE ILLEGAL
ACTS WITH A LOW DEGREE
OF SOCIAL DANGER – case study

Rodica CIOBANU
51 INTEGRITY - THE REASON „TO BE”
AND THE NEED FOR MODERNISATION

Ion GUCEAC
57 SOMATIC RIGHTS.
FUNDAMENTAL CONCEPTS

Arkadiusz WUDARSKI
66 LEGAL EFFECTS OF THE DE
FACTO RELATIONSHIP IN POLAND

Igor SCOROHOD
73 CATEGORY „TRUST” IN
CONSTITUTIONAL LAW:
SOME ESTIMATES

<i>Dumitru ROMAN</i> PARTICULARITĂȚILE ȘI PROBLEMELE PROCEDURII DE URMĂRIRE ȘI JUDECARE A UNOR INFRAȚIUNI FLAGRANTE	82	<i>Dumitru ROMAN</i> THE PARTICULARITIES AND PROBLEMS OF THE PROCEDURE FOR THE PROSECUTION AND TRIAL OF FLAGRANTE DELICTO OFFENCES
<i>Natalia CRECIUN, Cristina POPOVICI</i> ZERO CREATIVITATE	92	<i>Natalia CRECIUN, Cristina POPOVICI</i> ZERO CREATIVITY
<i>Stela BOTNARU, Veronica POZNEACOVA</i> CORUPȚIA CA FACTOR DETERMINANT AL ÎNCĂLCĂRII DREPTURILOR OMULUI	98	<i>Stela BOTNARU, Veronica POZNEACOVA</i> CORRUPTION AS A CRUCIAL FACTOR OF HUMAN RIGHTS' VIOLATIONS
<i>Mihaela BOTNARENCO, Ion COJOCARI</i> RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU IMIXTIUNEA ÎN ACTIVITATEA AVOCATULUI	107	<i>Mihaela BOTNARENCO, Ion COJOCARI</i> CRIMINAL LIABILITY FOR INTERFERENCE WITH THE LAWYER'S WORK
<i>Лилия ГЫРЛА</i> О ПРЕДМЕТЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПРЕДУСМОТРЕННЫХ СТ. 290, СТ. 291, СТ. 292 УК РМ: УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ, ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ	116	<i>Lilia GIRLA</i> ON THE MATERIAL OBJECT OF THE CRIMINAL OFFENCES PROVIDED BY ART. 290, ART. 291, ART. 292 CC RM: PENAL ANALYSIS, CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS
<i>Vitalie STATI, Daniel FURCULIȚĂ, Vasile GUZUN</i> STREAMING-UL ONLINE, CA EXPRESIE A SEXUALITĂȚII DIGITALE, ÎN VIZORUL LEGII PENALE A REPUBLICII MOLDOVA	128	<i>Vitalie STATI, Daniel FURCULITA, Vasile GUZUN</i> ONLINE STREAMING AS AN EXPRESSION OF DIGITAL SEXUALITY UNDER THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
<i>Veronica POZNEACOVA</i> ANALIZA HOTĂRĂRIILOR CĂTRE DE CONSTATARE A ÎNCĂLCĂRII ART. 3 DE CĂTRE REPUBLICA MOLDOVA PRIN APLICAREA FORȚEI EXCESIVE LA REȚINERE	138	<i>Veronica POZNEACOVA</i> THE ANALYSIS OF ECtHR DECISIONS CONDEMNING THE REPUBLIC OF MOLDOVA FOR THE VIOLATION OF THE ART. 3 THROUGH THE USE OF EXCESSIVE FORCE DURING ARREST
<i>Дарья КРЕМОВА</i> ОБНОВЛЕННЫЙ ДОКТРИНАЛЬНЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРИСЯГУ КАК ПРЕДПОСЫЛКУ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА ЛИЦА НА ГОСУДАРСТВЕННУЮ СЛУЖБУ	148	<i>Daria CREMOVA</i> UPDATED DOCTRINAL VIEW OF THE OATH AS A PREREQUISITE FOR THE REALIZATION OF A PERSON'S RIGHT TO PUBLIC SERVICE
<i>Dorin JOSANU</i> FORME DE APĂRARE A DREPTURILOR ȘI INTERESELOR CADRELOR DIDACTICE	155	<i>Dorin JOSANU</i> FORMS OF DEFENCE OF THE RIGHTS AND INTERESTS OF TEACHERS
<i>Cristina CEBAN, Artur FUIOR</i> PROCEDEU DE INCLUZIUNE EDUCATIONALĂ A REFUGIAȚILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA PRIN EVITAREA OBSTACOLELOR ASIMILATIVE	160	<i>Cristina CEBAN, Artur FUIOR</i> PROCESS OF EDUCATIONAL INCLUSION OF REFUGEES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA BY AVOIDING ASSIMILATION OBSTACLES

<i>Ion JECEV</i> LOCUL ȘI ROLUL CRATOLOGIEI JURIDICE ÎN CADRUL PROCESULUI DE STUDIU JURIDICO – UNIVERSITAR	166	<i>Ion JECEV</i> THE PLACE AND ROLE OF LEGAL CRATOLOGY IN THE FRAMEWORK OF THE LEGAL - UNIVERSITY STUDY PROCESS
<i>Victor MORARU, Victoria SAMOILENCO</i> POTENȚIALUL PREVENTIV ȘI REPARATORIU AL STUDIILOR CU PRIVIRE LA RELAȚIA VICTIMĂ – AGRESOR	171	<i>Victor MORARU, Victoria SAMOILENCO</i> THE PREVENTIVE AND REMEDIAL POTENTIAL OF STUDIES REGARDING THE VICTIM - AGGRESSOR RELATIONSHIP
<i>Victor SAMOILENCO</i> DIMINUAREA SUBCULTURII PENITENCIARE. CÂTEVA PROPUNERI DE LEGE FERENDA	178	<i>Victor SAMOILENCO</i> THE REDUCTION OF THE PRISON SUBCULTURE. LEGISLATIVE RECOMMENDATIONS
<i>Мариана ТОМА, Леся ГУСАР</i> КИБЕРБУЛЛИНГ В УКРАИНЕ: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТИ	183	<i>Mariana TOMA, Lesea GUSAR</i> CYBERBULLYING IN UKRAINE: LEGAL ASPECTS
<i>Gheorghe RENIȚĂ</i> ANONIMITATEA PE INTERNET VERSUS IDENTIFICAREA INFRACTORILOR	187	<i>Gheorghe RENITA</i> ANONYMITY ON THE INTERNET VERSUS IDENTIFICATION OF OFFENDERS
<i>Iancu ZAPOROJAN</i> MATERIALELE ȘTIINȚIFICE PRIVIND RĂSPUNDEREA PENTRU EXERCITAREA ATRIBUȚIILOR ÎN SECTORUL PUBLIC ÎN SITUAȚIE DE CONFLICT DE INTERESE	199	<i>Iancu ZAPOROJAN</i> SCIENTIFIC MATERIALS REGARDING LIABILITY FOR THE EXERCISE OF DUTIES IN THE PUBLIC SECTOR IN A SITUATION OF CONFLICT OF INTEREST
<i>Victoria SAMOILENCO</i> PREVENIREA INFRAȚIUNILOR PRIN AJUSTAREA CONȚINUTURILOR EDUCAȚIONALE LA DINAMICA SOCIUMULUI: ARGUMENT PENTRU INDIVIDUALIZAREA PROCESULUI EDUCAȚIONAL	205	<i>Victoria SAMOILENCO</i> CRIME PREVENTION BY ADJUSTING EDUCATIONAL CONTENTS TO THE DYNAMICS OF SOCIETY: AN ARGUMENT FOR THE INDIVIDUALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS
<i>Valeria URSU</i> INTEGRITATEA – UN STATUS QUO AL CONDUITEI JUDICIARE	210	<i>Valeria URSU</i> INTEGRITY – A STATUS QUO OF JUDICIAL CONDUCT
<i>Mircea GROZAVU</i> EFECTELE DECIZIEI CJUE DIN CAUZA C-520/21 ÎN PRIVINȚA DESPĂGUBIRII CONSUMATORULUI PENTRU PREJUDICIILE CAUZATE DE CLAUZELE ABUZIVE FOLOSITE ÎN CONTRACTELE DE CREDIT BANCAR	218	<i>Mircea GROZAVU</i> EFFECTS OF THE CJEU DECISION IN CASE C-520/21 ON CONSUMER COMPENSATION FOR DAMAGES CAUSED BY ABUSIVE CLAUSES USED IN BANK CREDIT CONTRACTS
<i>Daria CUBA</i> L'ASPECT POLITIQUE DU CONTENTIEUX INTERÉTATIQUE DEVANT LA COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME	223	<i>Daria CUBA</i> THE POLITICAL ASPECT OF INTER-STATE LITIGATION BEFORE THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
<i>Diana CHEIANU-ANDREI</i> PREVENIREA ȘI COMBATAREA FEMICIDULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA	231	<i>Diana CHEIANU-ANDREI</i> PREVENTION AND COMBATING OF FEMICIDE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Radu MOLDOVANU
EXEMPLE DE PRACTICI
ÎN MATERIE DE REVIZUIRE
CONSTITUȚIONALĂ, CA UNA DIN
FORMELE DE MANIFESTARE
A CONFLICTELOR ÎNTRE RAMURILE
PUTERII ÎN STAT. EXPERIENȚA
REPUBLICII MOLDOVA

Elena BAJUREA – OSTROFET
SCRISOAREA DE TRĂSURĂ ȘI
LICENȚA UNIONALĂ - INSTRUMENTE
CONFIRMATIVE PRIVIND EXECUTAREA
CONTRACTULUI DE TRANSPORT
RUTIER INTERNAȚIONAL
DE MĂRFURI PE TERITORIUL
UNIUNII EUROPENE

Ion GUCEAC Jr.
PRESTATORUL DE SERVICII MEDICALE –
GARANT EFECTIV AL REALIZĂRII
DREPTURILOR PERSOANEI ASIGURATE
ÎN SISTEMUL ASIGURĂRII OBLIGATORII
DE ASISTENȚĂ MEDICALĂ

Științe politice

Selena STEJARU
DIPLOMAȚIA MULTILATERALĂ
A UNIUNII EUROPENE:
PARTENERIATE PENTRU
PROMOVAREA DEMOCRAȚIEI

Irina NICOLAESCU
POTENȚIALUL DEMOCRATIC
AL SINDICATELOR ÎN
CONTEXTUL GLOBALIZĂRII
(CAZUL REPUBLICII MOLDOVA)

Svetlana CEBOTARI
REPERCURSIUNILE RAZBOIULUI
RUSO-UCRAINEAN ÎN PERIOADA
2022-2023. CAZUL UCRAINEI

Sociologie

Volumia SÎNGEORZAN
CÂTEVA PROBLEME ADMINISTRATIVE
APLICATE CA URMARE
A UNIRII DOBROGEI CU ROMÂNIA

239 *Radu MOLDOVANU*
EXAMPLES OF PRACTICES IN THE
FIELD OF CONSTITUTIONAL REVISION,
AS ONE OF THE FORMS OF
MANIFESTATION OF CONFLICTS
BETWEEN BRANCHES OF POWER
IN THE STATE. THE EXPERIENCE
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

248 *Elena BAJUREA – OSTROFET*
THE CONSIGNMENT NOTE AND THE
COMMUNITY LICENSE – CONFIRMATIVE
TOOLS FOR THE EXECUTION OF THE
CONTRACT FOR THE INTERNATIONAL
CARRIAGE OF GOODS BY ROAD
ON THE TERRITORY OF
THE EUROPEAN UNION

253 *Ion GUCEAC Jr.*
HEALTHCARE PROVIDER - EFFECTIVE
GUARANTOR OF THE REALIZATION
OF THE RIGHTS OF THE INSURED
PERSON IN THE COMPULSORY
HEALTH INSURANCE SYSTEM

Political sciences

262 *Selena STEJARU*
THE EUROPEAN UNION'S
MULTILATERAL DIPLOMACY:
PARTNERSHIPS FOR
PROMOTING DEMOCRACY

272 *Irina NICOLAESCU*
THE DEMOCRATIC POTENTIAL
OF THE TRADE UNIONS IN THE CONTEXT
OF GLOBALIZATION (THE CASE OF THE
REPUBLIC OF MOLDOVA)

281 *Svetlana CEBOTARI*
THE REPERCUSSIONS OF THE
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE
2022-2023 PERIOD. THE CASE OF UKRAINE

Sociology

291 *Volumia SINGEORZAN*
SOME ADMINISTRATIVE PROBLEMS
APPLIED AS A RESULT THE UNION
OF DOBROGEA WITH ROMANIA

Adresa redacției:
str. A.Mateevici, 60
MD 2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 22 53;
e-mail: studia.universitatis@usm.md
web: <https://studiamsu.md/>

Formatul 60x84^{1/8}.
Coli de tipar 26,3. Coli editoriale 21,0.
Comanda 180. Tirajul 100 ex.
Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009